PROVINCIA

2002

PRO EUROPA

https://biblioteca-digitala.ro

PROVINCIA 2002

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

PROVINCIA 2002

VÁLOGATÁS A FOLYÓIRAT CIKKEIBŐL

Pro Europa Kiadó – Marosvásárhely 2004

https://biblioteca-digitala.ro

A kötet a Provincia folyóirat III., 2002-es év folyamában megjelent cikkek válogatását tartalmazza

A válogatást végezte:	Al. Cistelecan
A kötetet szerkesztette:	Szokoly Elek
Tehnikai munkatárs:	Kacsó Judit-Andrea
Borítóterv:	Könczey Elemér

© Pro Europa Kiadó, Marosvásárhely, 2004

Editura Pro Europa
540049 Târgu-Mureş, Piaţa Trandafirilor nr. 5
tel/fax: 0265-250182; 0265-250183
office@proeuropa.ro

ISBN: 973-85039-4-9

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
Provincia 2002: válogatás a lap 2002-ben megjelent cikkeiből /
editor coordonator: Szokoly Elek; selecţie realizată de Al. Cistelecan
– Târgu-Mureş: Pro Europa, 2004
Bibliogr.
ISBN 973-85039-4-9

I. Szokoly Elek (ed.)
II. Al. Cistelecan (antolog.)

94(498.4)

Nyomtatás: Mediaprint Kft. Marosvásárhely
tel/fax: 0265-255382

*

Ez a könyv a Heinrich Böll Alapítvány (Németország)
támogatásával jelent meg.

https://biblioteca-digitala.ro

2001 december 8.-án a Provincia Csoport nyilvánosságra hozta *Memorandumát Románia regionális felépítéséről* mely heves vitákat váltott ki a román politikai élet és a sajtó berkeiben. E kötet elején ismét megjelentetjük a *Memorandum* szövegét, hogy olvasóink összevethessék a következő oldalak kommentárjait az azokat kiváltó gondolatokkal:

Memorandum a parlamenthez a romániai régiók létrehozásáról

Mi, a jelen Memorandum aláírói, a politikai pártok, a helyi önkormányzatok, a civil társadalom és a közvélemény képviselői részére – összhangban az Egyesült Európa jövőjét érintő európai szintű eszmecserével –, vitára bocsátjuk a régiók Romániájának politikai és közigazgatási felépítését célzó elképzeléseinket.

1. Jelen javaslataink Románia harmónikus fejlődését tűzték ki célul, figyelembe véve az ország tartományainak történelmi, gazdasági és társadalmi-kulturális önazonosságát. Felfogásunkban Románia regionális felépítése tervének semmi köze bármiféle elszakadási vagy irredenta törekvésekhez. Ezért úgy véljük, hogy minden ilyenszerű megközelítés leegyszerűsítő és az európai tapasztalatokra épített felőségteljes és elmélyült viták diverziós megkerülését célozza az ország jövőjével kapcsolatban.

2. Részvételünk az Európai Unió jövőjéről szóló vitában – amely az Uniót olyan föderatív rendszernek tekinti, amelyben az alkotmányos régiók, így Skócia, Katalónia, Flandria, Vallónia, Bajorország stb. sajátos helyet foglalnak el – hozzájárulhat ahhoz, hogy jobban megismerjük azokat az intézményi struktúrákat, amelyekbe integrálódni kívánunk. A regionális modell, az úgynevezett középső kormányzási szint (meso-guvernment), véleményünk szerint európai identitásunk visszahódítását szogálja.

3. A régiók kialakításában alapelvnek tekintjük, hogy a közigazgatási és politikai hatásköröket területi egységek és nem nemzeti vagy etnikai közösségek kapják; ez utóbbiak a regionális modell szellemében politikai és jogi garanciákat élveznének sajátos érdekeik védelmében.

4. A túlközpontosított közigazgatási rendszer, amelyet 1989 után szinte változatlanul átvettünk, a korrupciónak és a bürokráciának kedvez, és felerősíti a sok

https://biblioteca-digitala.ro

kis egységen alapuló, rendkívül költséges közigazgatás egyébként és meglévő hátrányait. Másrészt a decentralizálás gondolata arra a jogi eszmerendszerre is vonatkozik, amelyet mind Románia nemzetközi kötelezettségei, mind pedig belső jogrendjének európai jogharmonizációs elemei tartalmaznak.

5. Olyan közigazgatási reformot javasolunk, amely újrafogalmazza a létező területi egységek státusát, és új politikai-közigazgatási formákat vezessen be. Ezek kialakításában a fejlesztési régiók vagy a történelmi tartományok jelenthetik a kiindulópontot.

6. E tekintetben a régiók székhelyén vagy a tartományi fővárosokban felállítandó regionális tanácsok, illetve tartományi parlamentek létrehozásának megvitatását javasoljuk.

7. Úgy véljük, a regionális hatóságok politikai, gazdasági és kulturális hatáskörei mellett – melyek gyakorlására a szubszidiaritás elvének és az Európai Unióban alkalmazott normáknak megfelelően kerül sor – a tájékoztatási politikák radikális decentralizációját is szem előtt kell tartani. A regionális tévéstúdiók különleges szerepet játszhatnak a romániai régiók nyilvánosságának kialakításában.

8. A regionális identitás polgári alapon történő felvállalása az olyan többnemzetiségű régiókban, mint a Bánát, Erdély vagy Dobrudzsa, hozzájárulhat azon transzetnikus identitások kialakításához, amelyek alapján meghaladható lesz a szélsőséges nacionalista nosztalgiák és félelmek eszkalálása, de a polgári és demokratikus frazeológiát használó burkolt nacionalizmus is.

9. Egy új regionális rendszer felépítése egy politikai rendszer újraalkotását is szükségessé teszi, amely nem valósítható meg a – kidolgozás alatt álló – európai alkotmány alapelveivel összhangban levő alkotmányreform nélkül.

10. E javaslatok a republikanizmus kritériumaira – amelyek a kormányzottak egyetértését feltételező kormányzást jelent – és a részvételi demokráciára épülnek. Ezért bármilyen szerkezeti átalakulásra vonatkozó döntésnek széleskörű viták nyomán megtartott népszavazás eredményeként kell létrejönnie, amelyet – a konkrét helyzetnek megfelelően – regionális vagy országos szinten kell megszervezni, úgy, hogy a lakosság jóhiszemű tájékoztatást kapjon a hasonló európai példákról és az ilyen típusú közigazgatás esélyeiről.

E dokumentumot megküldtük Románia Parlamentje Állandó Bizottságának, a Szociáldemokrata Párt, a Nemzeti Liberális Párt, a Demokrata Párt, a Romániai Magyar Demokrata Szövetség, a Kereszténydemokrata Nemzeti Parasztpárt vezetőségének, továbbá megküldjük az Európai Parlamentnek és a Régiók Bizottságának.

Kolozsvár, 2001. december 8.

Aláírók:

Antik Sándor – képzőművész
Ágoston Hugó – közíró
Bakk Miklós – politológus
Mircea Boari – politológus
Alexandru Cistelecan – irodalomkritikus
Marius Cosmeanu – szociológus
Caius Dobrescu – író
Hadházy Zsuzsa – közíró
Molnár Gusztáv – politológus
Ovidiu Pecican – történész
Szokoly Elek – közíró
Traian Ştef – író
Daniel Vighi – író

https://biblioteca-digitala.ro

Bakk Miklós

Lélek és terv

Miközben e sorokat írom, a *Memorandum* támogatóinak listája egyre bővül. Több mint nyolcvanan írták eddig alá – a kezdeményezőkkel együtt –, zömmel fiatalok, egyetemisták, románok és magyarok, nagyjából fele-fele arányban. A *Memorandum* jövője – most még ennyi.

Ami jelenét illeti: a romániai régiók létrehozásáról készült dokumentum kezdeti, meglehetősen hisztérikus fogadtatását mintha egy lassú, az építkezés esélyeit is megteremtő diskurzív viszonyulás váltaná fel. Ha nem is a politika szférájában – a sajtóban mindenképp. Az első hisztérikus reakciók még azt sugallták: van egy ördögi terv, amelyet a román nemzeti gondolat képviselőinek, az egész közvéleménynek egységes közösségi lelkülettel kell elutasítania. Jó egy hónappal a „memorandisták" bemutatkozását követően azonban világosan látható, hogy – egyrészt – maga a „terv" nyitott (úgy is mondhatnók: nem ördögi), másrészt viszont mind a melléje álló, mind a vele szembeszegülő „lelkületek" eltérő álláspontok sokaságát jelenítik meg.

Magának a *Memorandum*nak a története is tulajdonképpen egy „terv" és egy „lelkiállapot" párhuzamos története. A „lelkiállapotot" talán Alexandru Cistelecan a *Kudarcot vallott provincia* (Provincia ratată) című 1992-es esszéje fejezte ki a legplasztikusabban, a „terv" pedig abban a vitában körvonalazódott, amelyet Molnár Gusztáv indított el 1997-ben. *Az erdélyi kérdés* címmel előbb magyarul, majd románul is megjelent tanulmánya lényegében azt vetette fel, hogy mi lehet Erdély szerepe, ha megindul az európai integráció, és az Európai Unió eléri Románia nyugati határait. A vita első összefoglalását, a „terv" első kompendiumát a *Problema transilvană* című 1999-es – a Polirom Kiadónál megjelent – kötet tartalmazta. A „lelkiállapot" első tesztjét és a *Provincia*-csoport kialakulásának előzményét pedig a *Kolozsvári Nyilatkozat* körüli, 1999. júniusi politikai-titkosszolgálati hisztéria jelentette, amelynek elindításában Emil Constantinescu is közvetlen szerepet vállalt.

A *Provincia*-csoport megalakulását követően, a lap közel kétéves, a *Memorandum*hoz vezető vitáit alapvetően két kérdés motiválta. Az egyik Erdély különleges örökségével kapcsolatos, és azt fogalmazta meg, hogy létezik-e egy olyan

https://biblioteca-digitala.ro

kulturális és civilizációs örökség, amely alkalmas arra, hogy biztosítsa Erdély helyzetének a megváltozását, sőt hogy egy regionális szintű politikai közösséget teremtsen. A másik kérdés pedig az előbbi eszközeire és stratégiájára vonatkozott: mi szükséges ahhoz, hogy Erdély „visszaszerezze identitását", hogy vezető szerepet töltsön be Románia EU-integrációjában. Elegendő-e ehhez, hogy valamiképpen újrateremti sajátos értékeit a civil társadalom szintjén, vagy egy „transzetnikus" regionális pártot is létre kell hoznia a cél érdekében, amely – megtörvén a román pártrendszer eredendő centralizmusát (amelynek az RMDSZ is egyszerre foglya és szereplője) – megváltoztatja Románia közjogi berendezkedését.

E viták érlelték ki azokat a gondolatokat, amelyek a *Memorandum* megfogalmazódásához vezettek, és a dokumentum 2001 decemberében meg is válaszol néhányat a felmerült kérdések közül. Az egyik választ magának a *Memorandum*nak a címzése tartalmazza: az aláírók azzal, hogy a parlamentnek és a politikai pártoknak címezték a dokumentumot, tulajdonképpen azt is megfogalmazták, hogy látnak esélyt arra, hogy a jelenlegi pártok – a most hatalmon levő politikai elit – határozottabban felvállalja a regionalizmus programját. Ez mindenképpen árnyalja a hiányzó regionális pártról szóló, a *Provincia* hasábjain korábban lefolytatott vitákat. A másik üzenet: a *Memorandum* erdélyi megszerkesztői az ország egészének átalakítására tettek javaslatot. Ez nem csupán annak a vádnak a cáfolata, hogy a kezdeményezést valamilyen regionális önzés, frusztráció motiválja, hanem jelzés is. Annak jelzése, hogy nyolcvan évvel a modern Románia megteremtése után egy olyan történelmi pillanathoz érkeztünk, amelyben Románia egészét már nem Bukarest, hanem Erdély felől kell újragondolni.

Ovidiu Pecican a bukaresti *22* főszerkesztője által visszautasított és a kolozsvári *Ziua de Ardeal* által közölt cikkében (*Competența de cetățean. Un răspuns doamnei Alina Mungiu-Pippidi* Állampolgári hatáskör. Válasz Alina Mungiu-Pippidinek, 2002. január 10.), nem véletlenül hangsúlyozza a dokumentum közös, román–magyar jellegét. A memorandum azonban nemcsak román és magyar értelmiségieknek immár kipróbált és hatékony együttműködését bizonyítja. Abban egy alapvető, stratégiai értelmű érdekközösség is kifejeződik. Románia regionális reformjával lényegében először teremtődne meg az a lehetőség, hogy a romániai magyarság ügye olyan közjogi kérdésként fogalmazódjon meg, amely összhangba hozható a Románia uniós jövőjét célzó államszerkezeti reformmal. Az erdélyi magyar érdek az, hogy egy olyan alkotmányos megoldás jöjjön létre Romániában, amely az erdélyi magyarság nemzeti közösségként való integrációját teszi lehetővé, s nem azt, amely ehelyett – az etnikai dimenziójától megszabadított, politikai nemzet fikciójára építve – az egyének „állampolgári integrációját" ajánlja fel. Az erdélyi román érdek az, hogy olyan közjogi megoldás jöjjön létre, amely jobban érvényesíthetővé teszi az erdélyi románság közép-európai civilizációs örökségét s a régió 2004 utánra várható uniós szomszédságát. Végül: általános romániai érdekként fogalmazható meg az, hogy egy olyan közigazgatási szerkezet alakuljon ki az országban, amely sokkal inkább megfelel az uniós modernizációs minták meghonosításának, mint a jelenlegi, egyközpontúságot tartósítani kívánó modell. Egy olyan szerkezet, amely – mint azt Caius Dobrescu kifejtette – „közelségre épülő társulásokon alapszik", és benne a rend egy komplex és

https://biblioteca-digitala.ro

plurális egyensúly fenntartását jelenti *(Regionális törekvések és identitáspolitikák, Provincia*, 2001. június–július).

De fenntartható-e ez a román–magyar érdekközösség? Valószínűleg igen, de csak akkor, ha tudatosítunk néhány csapdahelyzetet. Az erdélyi magyarságot fenyegető csapdahelyzetet már a státustörvény egyes értelmezései is előrevetítették: arról az előnyről van szó, amelyet az EU-tag Magyarország közelsége jelent, s amely megsokszorozhatja azokat az egyéni életstratégiákat, amelyek a magyarság közösségként való integrációját gátolják. Bizonyos értelemben ennek jelei máris észlelhetőek: az erdélyi magyar közbeszéd elindult egy olyan megkettőződés felé, amely mögött egymással teljesen ellentétes élet- és közösségi stratégiák sejlenek fel. Egyrészt nyomon követhető, hogyan konstituálódik a jelenlegi helyzet elfogadásának diskurzusa: egy olyan – a normatív liberalizmus révén – meghonosodó „politikai korrektségről" van szó, amely egyaránt jól kommunikál Magyarország hasonló kulturális közegeivel és Bukarest mérvadó értelmiségi köreivel (a Társadalmi Dialógus Csoport és a *22* körül meghonosodott diskurzusról van szó), de amely elutasítja a közösségi jogállásokra vonatkozó, radikálisabb projekteket. Ennek politikai megfelelője az RMDSZ csendes „érdekvédelmi"-kijáró politikája. Másrészt észlelhető, hogy a radikális projektek hiánya álradikális diskurzusokat szül, amelyek – s ez főleg a fiatal értelmiségi korosztályoknál figyelhető meg – radikális kivonulásokat eredményeznek (Sabin Gherman „elegem voltjának..." magyar kisebbségi megfelelőjeként). Ennek igazi politikai képviselője még nincs, de az máris érzékelhető, hogy a kulturális dimenzión túlmutató „egységes magyar nemzet"-koncepció az egyéni életstratégiák szintjén a kivándorlást jelenti.

A másik csapdahelyzet abban a politikai koncepcióban fogalmazódik meg, amely a helyi autonómiát és a decentralizációt egyoldalúan túlértékeli, és amelynek érvei épp a *Memorandum*mal szemben fogalmazódtak meg. Találóan írta Smaranda Enache e koncepcióról, hogy „egy nagy hibában mindenképpen szenved: az autonómia ezen felfogása valójában nem más, mint ugyanannak a túlközpontosított modellnek a fenntartása, amely az egységes nemzetállam homogenizáló reflexének logikáján alapszik", és „e modell értelmében a központi közigazgatási *pattern*-t a helyi adófizető polgár pénzén beépítik a helyi önkormányzatokba, miközben a polgárt magát kizárják annak a közösségi modellnek – döntések útján történő – kialakításából, amelyben él, s amelynek a működéséért adózik. Egy ilyen modell lebénítja az integráláshoz nélkülözhetetlen regionális energiákat, és egy merev államszerkezet fenntartása mellett jelentősen csökkenti Románia integrációs esélyeit".

E csapdahelyzet felismerése némi politikai képzelőerőt is igényel. A *Memorandum*ot elutasító, jelenlegi politikai elitet minden bizonnyal nemcsak saját érdekei késztették erre az álláspontra, hanem a radikálisabb döntések meghozatalához szükséges képzelőerő hiánya is. E hiányzó képzelőerőt pedig alighanem azoktól a fiataloktól kell majd várnunk, akiknek a neve most még csak a *Memorandum* támogatóinak egyre bővülő listáján szerepel.

https://biblioteca-digitala.ro

Ovidiu Pecican

Hogyan takarítják el a havat

Egyfolytában havazik Kolozsváron. Az Egyetemiek Házának kapusa ma már harmadjára próbálja eltávolítani a lezúduló hótömeget. „Egy hajszárítóval gyorsabban menne!", kiáltom oda az előbb viccből. „Igen ám, de elvették az áramot!", válaszolja ő szintén viccesen. Persze nincs is hajszárítója, de hát fő az egészség!... Ám az áram valóban gond, ha azokra a falvakra gondolok, amelyek még tavaly lekapcsolódtak az elektromos hálózatról, mert nem tudnak fizetni (hja, a CAP-nyugdíjak és a munkanélküli-segély!). Nagyjából azóta kezdtem megérteni, miről van szó, mióta rájöttem, való igaz: elég, ha megteszel 20 kilométert a hegyek felé, és bizonyos értelemben máris a 19. században vagy. És ha a hegyek szívébe jutottál, a tanyákra, amelyek nyáron olyan festőieknek és kényelmeseknek tűnnek, egyszerűen a középkorba botlasz.

Az én hazámban a földrajzi távolságok egész történelmi múltat jelentenek; nagyon jelenlévőt és fenemód kényelmetlent

A többség számára Romániában jól enni ma is azt jelenti, eleget enni.

Különben volt egy forradalom – kétségtelenül volt, legalábbis ha mellőzzük azt az apróságot, hogy az alkotmány máig sem szavatolja a magántulajdont –, és több mint tíz éve hajtogatják állandóan, hogy végrehajtják a reformot. Természetesen ők, a politikusok, és ez rendjén is van így, végeredményben nekünk más a dolgunk. De hol vannak a régóta várt jótékony hatások? Láttam őket Bukarestben, az Interkontinentál előtt, ahol a sugárúti fények és a fákon elhelyezett égők örvendetes manhattani levegőt árasztottak. Látom őket Kolozsváron is, ugyanolyan – sokba kerülő – show-formában. De mit lehet tenni, hogy a hashártyagyulladás ne legyen többé a nyomorúság luxusa falun, ahol csak a helikopter mentheti meg egy gyerek életét?

Ami legelőször is eszedbe jut, az, hogy rosszul adminisztrálnak bennünket. Hogy jó gazdálkodás helyett politikai botrányokat kapunk. Hogy az adók tisztességesebb elosztása helyett a parlament tagjai kapnak több pénzt. Ehhez hasonló dolgok jártak az eszünkben nemrég, amikor a *Provinciá*nál levő barátok közül néhányan úgy döntöttünk, alternatívát ajánlunk a társadalomnak, amelynek mi is részesei vagyunk. Világos, hogy nem értük el a felső küszöböt, hogy minden megoldott feladattal, minden, a sok jó dolog következtében vidám és optimista vagy fásult állampolgárral együtt a mi államunk még távolról sem jóléti állam... Nem vagyok tagja semmilyen politikai pártnak, és a többiek többsége sem az (ha ugyan nem kivétel nélkül senki, nem kérdeztem meg). Illetékek szokványos fizetői vagyunk, a szavazás gépezetének közönséges csavarai. Mivel azonban nem mindegy számunkra, hogyan élünk mi és a gyermekeink, és mert igyekeztünk – amennyit lehetett – tanulni, eszünkkel keresve meg kenyerünket, úgy döntöttünk, kihasználjuk ezt az előnyünket. Valószínű, hogy mi jobban látjuk mindazt, amit nem látnak világosan a róluk alkotott képpel és a leginkább csak számukra nyilvánvaló prioritások elrendezésével elfoglalt politikai

https://biblioteca-digitala.ro

pártok. Diagnosztizálva a válságot, azt mondtuk, nem ártana alternatívát ajánlanunk. Bizonyos értelemben magától értetődő volt ez: ha Bukarest a 21. században van, Kolozsvár, Jászvásár vagy Temesvár a 20-ikban, a többi pedig változón, a 19-ikben, 18-ikban és így tovább, miért ne szeretnénk a jelenkorba hozni többi romániai honfitársunkat? Könnyű mondani, nehezebb megtenni! Milyen út mutatkozik tehát az esélyek kiegyenlítésének körvonalazásához? Lehet, mondtuk, hogy az egyik út a határozatok szintjének és a költségvetés elosztásának az egyszerű emberek szintjéhez való közelítése (mert ők, és nem a különböző nagyságú és politikai színezetű főnökök alkotják Romániát!). Próbálkoznak még valahol ilyesmivel? Természetesen, éppen annak a közös Európának egyes részein, amely felé, állítólag, mi is megyünk.

Aztán... hogy mi lett belőle, láttuk. Úgy történt, mint általában a latin népeknél. Svend Slipsjagertől, egy dán barátomtól, sok román barátjától tudom ezt: az északiak önmagukat mutatják, a latinok többet – vagy éppen egyebet – szeretnek mutatni önmaguknál! Ismét nemigen érdekelt, hogy milyenek vagyunk, inkább látszani akartunk.

„Eltévelyedettek"-nek nevezve és az állam intézményeivel fenyegetve bennünket a miniszterelnök meghatározta annak a vitának a hangnemét, amelyre mi szólítottunk fel. Egy másik – erdélyi – miniszter jószerével hülyéknek nevezett, kollégája pedig, aki a valóság megkozmetikázásáért felelős, kihasználva az Igazság Minisztériumában levő pihenőjét... pszichoanalízisnek vetett alá bennünket. Ettől kezdve azt a vitát kaptuk, amelyet megérdemeltünk. Hja, sok hibát követtünk el, s most fizetünk. Engedjétek meg, barátaim, hogy nektek is felsoroljam őket, hiszen amúgy is megállapították rólunk, hogy jelentéktelen lapocska vagyunk, tehát köztünk marad.

Először is tévedtünk, amikor azt hittük, hogy az ország helyzetének elemzése az állampolgárok feladata. A részvételi demokráciákban, ahol a legjelentéktelenebb egyén véleménye is számít, így történik. Nekünk azonban Adrian Năstase úr megmagyarázta, hogy olyan dolgokba ütöttük az orrunkat, ami nem tartozik ránk, és jobb lenne, ha befognánk a szánkat. De ha valaki mégis eléggé oktalan lenne, hogy beleharapjon csalétkünkbe, akkor marginalizálni, bagatellizálni kell a vitát, és minél hamarabb át kell adni a feledésnek. Ebből az alkalomból megtanulhattuk, hogy demokratikus rendszerünkben csak a politikusoknak, az államnak, a pártoknak, a minősített szerveknek van joguk a közigazgatással és a közösség jövőjével foglalkozni. A többi demokratikus országtól eltérően Románia csupán a Választottak politikai akcióinak igazolására termeli újra állampolgárait, két szavazás között a közösség közönséges tagjainak be kell fogniuk a szájukat. Tán túl bonyolult ügy ez nekünk, na?! A miniszterelnök úr alternatívát is ajánlott: beszélhetünk, de azzal a feltétellel, hogy az általa pontosan kijelölt témákat vizsgáljuk, és megmaradunk az általa megfogalmazott állásponton belül. Nagyon helyes, de felvetődik egy kérdés. Ha holnap egy másik párt nyer a választásokon, amelynek mások a prioritásai, mit tegyünk? Adjuk be a derekunkat az újonnan megválasztott utasításainak, vagy – egyik televíziós állomásunk élő lelkiismeretének szójárása szerint – „kövessük szorosan" ugyancsak urasságát? Olyan állampolgári dilemma ez, amelyből nemigen lehet kitörni.

Aztán, uff, megint hibáztunk, mert arra gondoltunk, nem elég bírálni, jó lenne javasolni is valamit. (Így tanultam, drága barátaim, a pionírokná, a KISZ-ben, s még

https://biblioteca-digitala.ro

inkább az RKP-ban, amikor a Dămăroaia-i jóslatok még nem a múltról, hanem az emberiség ragyogó jövőjéről szóltak. Lám, milyen gonosz tréfát képes az emberrel űzni a jelszó, mely szerint meg kell őrizni a múltból mindent, ami értékes.) Azt javasoltuk tehát – mert hát nem szerveztünk meneteléseket, hazafias építőtáborokat és egyéb veszélyes akciót! –, hogy vitassuk meg annak a fájdalmas jelennek az alternatíváját, amely minden nappal növeli Románia állampolgári vérveszteségét. Amilyen naiv én vagyok, egy pillanatig arra gondoltam: talán egy közismert személyiség gratulálni fog majd nekünk ahhoz, hogy keressük a megoldást... Fennállt az a lehetőség is, hogy másképp süljön el a dolog, de ha arra gondolunk, hogy legalább 1938 óta, amióta II. Károlynak az a ragyogó ötlete támadt, hogy diktátorrá legyen, minden fonákul megy nálunk, azt mondtuk, nem lesz túl súlyos, ha mi is tévedünk. A jó szándék számított, s ez világos volt: azt akartuk és akarjuk, hogy Romániában jobban éljenek az emberek. És ha az állam intézményeivel együtt – amelyeket most ijesztegetésül használ – nem képes az állampolgárok jólétét biztosítani, akkor, már elnézést, mire jó az állam?

Még hibáztunk valamiben: azt képzeltük, hogy románok és magyarok együtt le tudjuk győzni az etnikai ellentéteket, kitűnő példát adva a józanul választott közös ügyért való együttműködésre: annak a keretnek a megjavítását, amelyben sorsunkat cipeljük. Ezzel aztán alaposan feldühítettük a többséget: a legtöbb román és magyar tartózkodva tekintett kísérletünkre. Mintha bizonyos pártoknak, ha komolyan vettek volna bennünket, azonnal kifutott volna a föld a lábuk alól. A viszály még mindig jó üzlet Romániában! A gyanakvás, a másiktól való félelem, az interetnikai feszültségek mifelénk még mindig termékeny talajra lelnek. És akár hiszitek, akár nem, nem sokan vannak, akik örvendenek, ha a románok és a magyarok barátok.

Elkövettünk egy még nagyobb hibát is: az aláírók közé bevettünk valakit, aki – anélkül hogy lemondott volna román állampolgárságáról – idegen állampolgár is, és Budapesten lakik. Természetesen nem engedhető meg, hogy valaki, aki Romániában született, nevelkedett és felnőttkoráig élt, akit Ceauşescu Szekuritátéja segített kivándorolni, most, hogy szabadság és demokrácia van, megint beleszóljon szülőhelyének a jövőjébe. És nem engedhető ez meg azért, mert nálunk nem az számít, mit mond egy ember, hanem hogy milyen nyelvet beszél, hogyan öltözik, evett-e szójás szalámit, és hol volt az utolsó öt évben. Ha azt a Mihály királyt is így kezeljük, aki megrövidítette a világháborút, miért kezelnénk másokat máshogy? Ilyenformán nem kell a kényelmetlen gondolatok elleni érveléssel fárasztanunk magunkat, elég, ha azt mondjuk, hogy a hosszú hajú vagy a fűzőtlen cipőjű vagy a másfél méter alatti magasságú embereknek elvből nem lehet igazuk. Természetesen kivéve akkor nem, ha az illetők véletlenül a Világbanktól vagy a Nemzetközi Valutaalaptól vannak; ha anyagi segítséggel jönnek, vagy valami ilyesmi.

De még mindig nem fejeztem be a hibák felsorolását. Köztük az egyik, akkora, mint egy ház, az állameszme vitatása. Romániában ez az egyik legnagyobb eltévelyedés! Bár megszoktuk, hogy az állam mindenhol elutasít bennünket, hogy a formalitások labirintusába kényszerít, hogy elveszi a pénzünket, és büntetéseket fizettet velünk, az állam akkor is szent, és kész. És mi van, ha a magunk során meglopjuk és megkárosítjuk, a kezeletlen autóbuszjegyektől kezdve a sikkasztásig és adócsalásig?

https://biblioteca-digitala.ro

Ennek a sportnak a szabályai előírják, hogy fizessünk, ha elkapnak, ha viszont nem kapnak el, minden folytatódjék változatlanul. A román büszke, mert miután a múltban annyi állam kényének-kedvének volt kiszolgáltatva, most van egy saját állama, de nem változtatta meg az állammal szembeni magatartását. Ez viszont egy dolog, és egészen más, tiszta szentségtörés, az államhoz nyúlni! Nemzeti mitológiánk aláaknázott területére tévedtünk, és aki idetéved – régóta tudjuk – óhatatlanul bajba keveredik.

Ugyanilyen súlyosat hibáztunk, amikor a parlamenthez küldött levelünket memorandumnak neveztük. Ez védett név volt, és egyenes utalásokat tartalmazott az erdélyi románok modern történelmére. Megint a demitizálás aláaknázott területére léptünk, és a rólunk kialakult zavaros kép, a mai „memorandisták" képe, megzavarta a román nemzeti mitológiában világi ikonná merevedett képet.

Azt hiszitek, hogy ezzel befejeztem az általunk elkövetett súlyos szabálytalanságok felsorolását? Tévedtek! Ugyanilyen szemteleneknek tűnhettünk azért is, mert nem tiszteltük a hierarchiát. Végeredményben, ha nyilvánosan akartunk volna mondani valamit, megtehettük volna tudományos előadásokon, megyei lapok hasábjain, polgármesteri és prefektusi hivatalokban, ahol kisebb-nagyobb hatalmasságok által elfogadott formák között ismertethettük volna (a Nemzeti Liberális Párt szavaival élve) „kalandos" eszméinket, vagy megfogalmazhattuk volna panaszunkat, hogy a korlátlan közömbösség az ismert tiszteletadással eltemesse azt egy már megsárgult irattartóba. Mi azonban közvetlenül a parlamenthez és a főbb politikai pártokhoz fordultunk, több napra megzavarva őket – mint mondták – fáradságos tevékenységükben.

Mindennek a tetejébe még többet is tettünk, megsértve vele az ősi engedelmesség hagyományát: elküldtük a memorandumot az európai fórumokhoz is. Egy olyan országban, amely minden úgynevezett felelős személyiségén keresztül állítja, hogy Európába akarunk menni, hogy Európában vagyunk, hogy Európa és közöttünk nincs semmi különbség, a miénkhez hasonló gesztus mégis olyan reakciókat váltott ki, amilyeneket másutt legfeljebb egy feljelentés váltana ki. Történelmileg szólva, érthető! Mikor századokon keresztül hol a szultánhoz, hol a császárhoz fordultál panaszoddal, egy ahhoz hasonló mai cselekedetet sem tudsz másnak, mint feljelentésnek tekinteni, bár a körülmények megváltoztak, és kapcsolataink az Európai Unióval egészen mások.

A legegyszerűbb vizsgálódás is feltárja tehát azokat a súlyosabbnál súlyosabb koncentrikus „baklövéseket", amiket elkövettünk. Most, amikor a cikk kedvéért számba veszem őket, én is megrökönyödöm. Tényleg, vajon mi járhatott az eszünkben? Bebeszéltük magunknak, hogy megéri megpróbálni. Azt mondtuk, hogy jobban is lehetne élni. Hogy a jelen nem ítéltetett a múlt reprodukálására. Hogy van jövőnk. Van reményünk. De lám, oktalanok vagyunk, hülyék, megtévelyedettek és kalandorok. És gondoljuk meg jól! Mert majd meglátjuk.

A nagy lelki egyetértés közepette, amelyben Alina Mungiu-Pippidi – aki egész tegnapig a jelenlegi hatalmat sorvasztotta – mintha Adrian Năstase mahagoni íróasztalának a sarkán fogalmazta volna meg éles memorandum-ellenes bírálatát, azért más hangok is hallatszottak. Néhány nap alatt más értelmiségiek – de miket is beszélek, más állampolgárok! – nem félve az ellenséges zsivalytól – aláírták. Én ebben annak a bizonyítékát látom, hogy szerintük is válságban van intézményeink működése, hogy ők is egyetértenek egy ezzel kapcsolatos nyilvános vitával. De ezek mellett a bátor

https://biblioteca-digitala.ro

emberek mellett a sajtóból ismert nevek is megjelentek, felhívva a figyelmet a megoldás keresésének szükségességére. Csak a jelen heveny problémáira érzékeny Cornel Nistorescut (*Evenimentul Zilei*) és Dan Pavelt (*Ziua*) említeném itt. A *Ziua* még felmérést is végzett internetes oldalán, és az eredmény (44,63% a regionalizálás mellett) azt mutatja, hogy bármilyen szűk és válogatott is volt a névtelenek köre, akik a kérdés kapcsán elmondták véleményüket, az nem közömbös. Mindezen túl számomra bátorítást jelentett a Memorandum kibocsátása óta eltelt idő. Valami mindenki javára visszavonhatatlanul megváltozott Romániában: léteznek valóban független újságírók; léteznek nem fásult állampolgárok, akik készek jobban előkészíteni a jövőt; léteznek türelmes politikusok, akik képmutatás nélkül, ésszerűen tudnak beszélni olyan megoldásokról, amiket ők nem fogadnak el; létezik egy egész sereg olyan ember az ország különböző vidékein, aki nem akar máshova menni, ellenkezőleg, jövendő életét más anyagból akarja kiszabni.

Nem számít, hogy havazik. A kolozsvári Egyetemiek Házának kapusa szorgalmasan és makacsul újra és újra eltakarítja az udvart. Alighanem az ilyen esetekre találták fel a seprűt.

Fordította: Hadházy Zsuzsa

Daniel Vighi

Memorandum – a történelemtől a pszichológiáig

Mindenekelőtt talán szükséges volna egyértelműen meghatározni a régióvita helyét a hagyományos politikai skálán. Véleményem szerint a *Memorandum* gondolatai inkább a hangsúlyozottan középbaloldali elemekkel tűzdelt liberális összetevőben találhatók meg. Ezt a pontosítást azért teszem, hogy megelőzzem azokat, akik megkísérelnének a szélsőséges árnyalatú konzervativizmus olyan sémájába belekényszeríteni bennünket, amelyben az etnikai nacionalizmus helyét egy regionális-szecesszionista nacionalizmus veszi át. Az a tény, hogy a *Memorandum* elképzelései Románia régióinak összességére vonatkoznak, az európai vitákkal összhangban, mindazok számára, akik hajlandók józanul ítélni, szigorúan demokratikus álláspontot mutat, amelyet semmi esetre sem vagyunk hajlandók túllépni, bármennyi igazságtalan provokáció is próbálna más irányba terelni. Ez lenne, mondjuk, a dokumentum gondolatainak időszerű politikai összetevője, mint ahogy egy másik, történelmi jellegű dimenziója is van, amely ugyanazt a politikai irányvonalat erősíti meg. Nagyon rövidre fogva a szót, történelmi szempontból a helyzet körülbelül a következő: az 1918-as

https://biblioteca-digitala.ro

egyesülés után a román államnak nagyszabású kihívással kell szembenéznie. A frissen hozzácsatolt tartományok többségi román lakossága inkább falusi, míg a városi lakosságot inkább kisebbségiek alkotják: Erdélyben magyarok, németek és zsidók, Bukovinában zsidók, németek és ruténok, Besszarábiában zsidók és oroszok (Irina Livezeanu, *Cultură şi naţionalism în România Mare, 1918–1930 – Kultúra és nacionalizmus Nagy-Romániában, 1918*–1930, Humanitas, 1998). Ebben a helyzetben a román államnak két lehetséges útja volt az állam egységének megvalósítására: a regionális és multikulturális változatosság tiszteletben tartása vagy ezek felszámolása egy hosszan tartó, a nemzeti állam és az elrománosítás nevében folytatott „Kulturkampf" útján. A hatalom szilárd és nyilvánvaló elkötelezettsége a második megoldás mellett abban öltött testet, hogy Ion Brătianu miniszterelnök a párizsi tárgyalások során megtagadta a *Kisebbségvédelmi Egyezmény* aláírását, melyet a szövetséges hatalmak megköveteltek Romániától, mint az egyesítés előfeltételét. Brătianu lemondását a Văitoianu tábornoké követte, ugyanazon okból. Végül Alexandru Vaida-Voievod írta alá az egyezményt, 1919. december végén. A két világháború között a román politikai osztály soha nem békült meg az egyezmény feltételeivel, különösen a zsidók emancipációjára vonatkozóan, és csak formailag fogadta el, míg tartalmát és alkalmazását szabotálta. Az egység építése azóta is mindig, mostanig, a központosított homogenizálás révén valósult meg. Az elrománosítást a kizárás, nem pedig a komplementaritás útján képzelték el: az etnikai, vallási, faji változatosság megannyi veszély az állam egységére nézve. Az egyneműség volt az új Románia kiterjedése által jórészt túlhaladott politikai osztály aranyálma. Különben ez a nyugodt kormányzásra – „úr a saját házadban", ahogy a kor retorikája szólt – való képtelenség az állandó kulturális háború politikájához vezetett. Eme *Kulturkampf* pszichoanalitikai mozgatórugóit a politikai osztály valamiféle rettegésében kereshetjük az új Romániával szemben, amelynek államiságában való megerősítését a nacionalista, önkényeskedő és elfogult retorikával látta megvalósíthatónak. Nem véletlen, hogy a népies irodalomban – és nemcsak ott – a falu az etnikai erények paradicsoma, míg a város egy Szodoma, olyan hely, ahol a nemzet elveszti arcát. Mint ahogy ugyanilyen megalapozott az is, hogy a városi irodalom egy kevésbé görcsös, vagyis liberálisabb értelmiség tükörképévé válik. Pszichológiai szempontból Eugen Lovinescu természetesebb volt otthonában, inkább úr volt hazájában, mint például Zelea Codreanu. Még bekövetkezett egy érdekes jelenség, éspedig a diákság fasiszta radikalizálódása. Miért? A magyarázat bonyolult, fontos gazdasági vetülete van, és az értelmiség proletarizálódásának frusztrációjához kapcsolódik, amely a kisebbségiek – főleg a zsidók – egyetemi jelenlétében látja ellenségét. Nem véletlen, hogy a két háború közötti időszakban a *numerus clausus* válik a román fasizmus fő politikai elvévé, amely kizárólagos egyetemi dimenziójából fokozatosan kiterjed a gazdasági és társadalmi élet minden területére. A regionális szolidaritás, amely más, demokratikus elvek alapján építhette volna fel az állam egységét, néhány öreg politikus elképzelése marad, akik a háború előtt már átélték azt. Iuliu Maniu, Sever Bocu és Onisifor Ghibu említi időnként, de hangjukat elnyomja a román értelmiség új generációja nacionalista retorikájának előretörése, amely homogén, utópikus és absztrakt jövőképet alkot magának Romániáról.

Másrészt arra is rá kell mutatnunk, hogy abban az időben, az első világháború után, egész Európa hasonló frusztrációkkal küzdött, és azok hasonló megoldásokat

https://biblioteca-digitala.ro

szültek, különösen Németországban, de Franciaországban vagy a volt Osztrák–Magyar Monarchia utódállamaiban is. Ami ma számunkra teljesen elképesztőnek tűnik, az, hogy a jelek szerint ez az állapot még ma, több mint fél évszázad múltán is, jelentős mértékben megtalálható a hazai közhangulatban. Ha egy nyilvános vitát javasló papírfecni okán felemlegetik a mărăşeşti-i katonák áldozatát, ez azt mutatja, hogy még ma sem vagyunk „urak a saját házunkban".

E furcsa bizonytalanság következményének és közvetlen folytatásának tűnik számomra a magyarkomplexus is. Octavian Paler, Ilie Şerbănescu vagy Alina Mungiu-Pippidi, hogy a román értelmiség néhány csúcsegyéniségét nevezzem meg, úgy gondolják, hogy a *Memorandum* román aláíróit, súlyos naivitásukban és politológiai amatőrizmusukban, a magyar aláírók manipulálják, akik sokkal okosabbak, tájékozottabbak, jobban követik saját politikai programjukat, amelyiknek mi egyszerű eszközeivé váltunk. Javasolom nekik, gondolkodjanak fordítva, vagyis hogy mi manipuláltuk őket, mi használjuk ki őket. Ha volna bennünk annyi jóakarat, hogy a *Memorandum* kijelentéseit többnek tekintsük az elemzők szemébe való puszta porhintésnél, akkor észre kellene vennünk, hogy a dokumentum 1. pontjában szilárdan kijelentjük: ennek nem az ország szecessziója a célja, majd azt, hogy a regionalizáció az egész ország számára foglal magában kedvező ajánlatokat. Ehhez adjuk hozzá azt, hogy a székely régiót Erdély egészében gondolja el egy, a nemzeti identitásnak alávetett, transzetnikus regionális szolidaritás felépítésével, amely hiányzott a román államegység építéséből a két világháború között. Íme tehát, a román érdekek benne vannak a *Memorandum*ban, és mi nem vakon láttunk el kézjegyünkkel egy olyan iratot, amely egyoldalúan aláírótársaink érdekeit szolgálja. Különben a magyarok román érdekekben való kihasználásáról szólva, mi az, és minek nevezhetjük, hogy a magyar zsidó Soros mentette meg a színvonalas román kultúrát és ezen belül a *22* című folyóiratot az 1990-es években, és még véletlenül sem a Vatra Românească, például? Hát a PSD–RMDSZ együttműködést minek tekinthetjük? Miért lenne Ilie Şerbănescu úr feltétlenül a románok pártján, mi pedig ellene? Amit, úgy látom, sem ő, sem Octavian Paler, sem mások nem értenek, az, hogy mi meguntuk ezt a játszmát, ki akarunk szállni belőle, hogy túl sokáig vettünk részt ebben a szerencsétlen, unalmas és kiszámítható csatározásban. Végül is a PSD-s román Adrian Năstasénak szabad kezet fognia és közös dokumentumokat aláírnia az RMDSZ-es magyar Markó Bélával, de Molnár, Bakk vagy Bányai nem teheti ugyanezt Cistelecannal, Dobrescuval vagy Şteffel mint erdélyi románokkal? Én azt mondom, legyenek következetesek a végsőkig, és ismerjék el, hogy az előbbiek is veszélybe hozzák az országot, legalább annyira, mint az utóbbiak. Ez az Önök kijelentésének a logikája, és nem értem, miért nem viszik végig.

Semmi esetre sem szeretném azt állítani, hogy a *Memorandum*ban nincsenek tévedések és hibák. Túloztunk abban a kijelentésben, hogy nem történtek közigazgatási reformok az országban; különben számítunk rá, hogy ezek folytatódnak; úgy gondoljuk, hogy a reform szakadatlan folyamat, Alina Mungiu-Pippidi szavaival élve: menetelés a *status quo* ellen. Ezért is szerkesztettük meg a *Memorandumot,* nem valamilyen más okból. Valaki azt mondta, hogy a tartományok létrehozása megsokszorozhatja a bürokráciát és a korrupciót, hogy nem léteznek erkölcsileg tisztább és kevésbé tiszta vidékek, hogy Erdélyben a legvadabb a nacionalizmus, hogy egy ilyen alkotmányreform

https://biblioteca-digitala.ro

költséges. Igaz, hogy nem ezeket tartottuk elsősorban szem előtt, hanem a demokrácia egyik alapelvét, amelyet nem mi mondunk ki először, éspedig hogy jó, ha a kormányzásra vonatkozó döntést minél közelebb hozzák a kormányzottakhoz. Egy példa: a Vântu-gépezet belekeverte a CEC-et a FNI-ért való jótállásba, illetve a Postát a Leszámítolási Bank részvényesei közé. Ha a döntést regionális szinten kell meghozni, valószínűleg esélyünk lett volna rá, hogy a CEC vagy a Posta ne országos szinten, hanem, például, legfeljebb a bukaresti fiókok szintjén legyenek belekeverve ilyesféle szélhámosságokba.

Másfelől, Radu Portocală úr azt mondja, ne fogadjuk el alibiként az európai építés elveit ahhoz, amit őurasága „Románia feldarabolásának" nevez, nyilvánvalóan semmibe véve a *Memorandum* 1. pontját. Mit lehet erre mondani? Radu Portocală úr számára az Európai Unió támadás az európai államok szuverenitása ellen, amelyet a német és olasz fasiszta bűnözők gondoltak ki hasonló elvek alapján. Az efféle érvelések logikáját továbbvive én is azt mondanám, hogy Nicolae Totu egyetemista, a Kereszttestvériség tagja, Zelea Codreanu társa, 1926-ban az egységállam nevében ölte meg David Fallik zsidó tanulót. Csakhogy ezek komolytalan dolgok. Sokkal inkább említésre méltónak találom azt a gondolatot, hogy az Európai Unió téved bizonyos gazdaságpolitikai kérdésekben – ezzel én is egyetértek, bár itt sem állom meg, hogy ne tegyek egy összehasonlítást. Ha az EU-ban termelt tehéntej egy részét kidobják a túltermelés miatt, a múlt rendszer fajtiszta centralizmusa alatt az apósomék falujában a tsz teheneit konzervdobozba fejték, mert a termelés olyan „gazdag" volt, hogy nem érte meg a sajtárt cipelni egyik állattól a másikig. Következésképpen, ami minket illet, nem feltétlenül az „eurofília" – amire Portocală úr annyira dühös – hajt minket elsősorban, hanem a remény, hogy jobban élhetnénk, itt, itthon nálunk, a provinciában.

Fordította: Venczel Enikő

Alexandru Vlad

Rettegés a föderalizmustól

Hébe-kórba „erdélyi értelmiségiek egy csoportja" először egy bombát, amely aztán földrengést vált ki a román politikai világban: egy rugalmasabb, föderális struktúra gondolatát. Ezt a jelenleginél alkalmasabbnak tartja egy olyan tartomány igazgatására, amelyben történelmileg jelentős mentalitásbeli és gazdasági különbségek alakultak ki a többihez képest.

Nyilvánvaló azonban, hogy nálunk a politikai osztály nincs felkészülve egy ilyen megoldásra, a lakosság pedig befolyásolható, és elvtelenül alkalmazkodik: képes elfogadni bizonyos dolgokat (amilyen például a NATO- és EU-csatlakozás), anélkül

https://biblioteca-digitala.ro

hogy ismerné azok árát és következményeit, ugyanakkor makacsul visszautasít másokat, ugyanabból a kecses tudatlanságból fakadóan. Akkor meg miért erősködnek „egyes" erdélyi értelmiségiek, hogy a kérdés terítékre kerüljön? Meglehet, mindenkinél jobban tudják, hogy a lakosság és a politikai osztály nincs felkészülve rá, de előzményt akarnak teremteni a gondolatnak, történelmet akarnak neki kerekíteni. És ugyanakkor ki akarják ragadni egyes politikai kalandorok fegyvertárából, mint amilyen Sabin Gherman.

Végül is nagyon valószínű és egyáltalán nem gyötrelmes dolog, hogy Románia politikai jövője éppen ez legyen. Hogy a provinciák közötti – mindenki által elfogadott – különbségeket alkotóbban és versenyképesebben használják majd ki; amikor pedig ez a lehető legtermészetesebb módon és anélkül, hogy bárkit is megbotránkoztatna, bekövetkezik, nos, pont azok hajtsák végre, aki ma hevesen visszautasítják: a nacionalisták és azok a politikusok, akiknek retorikája mögött gazdasági csoportérdekek húzódnak meg. A mai ellenzők ellen pedig holnap már senki sem fog kiállni. Ahogy a PSD (a régi és éber PDSR) ma példásan együtt él a gyalázott RMDSZ-szel, egy olyan megállapodás alapján, amelyből mind a két fél hasznot húz.

Abban a kedvező pillanatban csak a megoldás jó oldala fog látszani. Meg fogják állapítani, mint mondtam, hogy a mindenféle forrásokkal rugalmasabban és hatékonyabban lehet ily módon gazdálkodni. Hogy a helyi parlamentek a legrealistább és a legcélravezetőbb módon tudják megoldani a területükön felmerülő kérdéseket (ráadásul több rokonnak is helyet biztosíthatnak), hogy megfelelőbb beruházási politikát lehet folytatni, hogy a túlközpontosított bürokrácia halálos csapást szenved, és hogy megszűnik a beteges gyanakvás is a Központtal szemben. A politikusok azt fogják majd mondani, és ilyen szellemben fogják nevelni a választókat, hogy Erdély előnye a történelmi nyitottsága a Nyugat felé és a többnyelvűsége, és előnye az, hogy az Európai Uniónak (amelynek tisztelettel tagjai leszünk) jobban megfelelő struktúrái vannak. Hangsúlyozzák majd, hogy Munténiának óriási potenciálja a Duna, kikötőivel és Csatornájával, valamint a tenger, előnyt jelentenek iparosodott városai, nem kevésbé kiváló közlekedése a virágzó Balkánnal. Moldváról pedig el fog hangzani, hogy egy olyan óriási kereskedelmi piac (a volt Szovjetunió) közelségének örvend,.amely bármit és bármilyen mennyiségben képes elnyelni mostantól több évtizeden át. Úgyhogy például egy fa- vagy gabonakiviteli engedélyért a vidéki embernek nem kell majd Bukarestbe rohannia, és ott másokat megvesztegetnie – helyi szinten intézik majd a dolgokat, és a kenőpénzek megmaradnak a családban, a lakosság boldogulására. Vagy az erdélyieknek nem kell majd görög katolikus voltukat elnyomva látni az ország többi részének ortodoxiája által. Megállapodások alapján mind hozzá fognak járulni az állam reprezentatív központi intézményeihez: a hadsereghez, a központi kormányhoz és impozáns Külügyminisztériumához, nem utolsósorban pedig az államelnöki hivatalnak a fenntartásához.

Addig már mindenki el fogja felejteni a makacs értelmiségi csoportot, amely előkészítette nekik a terepet, és időnként egy olyan eszmével hozakodott elő, amelynek hatását abban az érzékeny politikai közegben a Richter-skálán mérték.

Fordította: Ágoston Hugó

https://biblioteca-digitala.ro

Traian Ştef

Vita a feltételes reflexek és a szabad gondolkodás között

A *Memorandum* meglepetést okozott. Leginkább a pártvezérek lepődtek meg, akiket váratlanul ért. A legdühösebbek a kormánypárt vezetői. Adrian Năstase és Ion Iliescu nyilatkozatai túllépték a mértéket. Megtudhattuk tőlük, hogy a decentralizálásról vagy a regionalizálásról csak szervezetten lehet beszélni, a Szociál-Demokrata Párt (SzDP) pártgyűlésein vagy a kocsmában. Mi munkára buzdítsuk az embereket, ne pedig gondolkodásra és vitára! „Halál az értelmiségiekre!" „Mi dolgozunk, nem gondolkodunk!" Hallottam már ezeket a jelmondatokat, de úgy tűnik, jobban megmaradtak azok fejében, akik sugalmazták őket, mint azokéban, akik kiáltották. Mindaz, ami körülöttem a *Memorandum* hetében (2001. december 8. és 15. között) történt, megerősít ebben a hitemben. És abban is, hogy élenjáró politikusaink (élenjárók a funkció, nem pedig a gondolkodás szempontjából) nem tudnak túllépni a feltételes reflexeken.

A bihari képviselők közül nyilatkozott Liviu Maior (SzDP – szenátor), Mihai Bar (SzDP – képviselő), Paul Magheru (NRP – képviselő), Ştefan Mărginean (NRP – szenátor), Szilágyi Zsolt (RMDSZ – képviselő). A közigazgatásban résztvevők közül Ştefan Seremi (a Bihar megyei tanács elnöke, második mandátumát tölti, tehát nagyon jól ismeri a közigazgatás mechanizmusát), Petru Filip (a szintén második mandátumát töltő nagyváradi polgármester), Kiss Sándor (a Bihar megyei tanács alelnöke és a megyei RMDSZ elnöke) és Aurel Tărău, a megye prefektusa. Nem nyilatkozott, pedig szerettem volna, ha megteszi, a Nemzeti Liberális Párt általam gyakran idézett képviselője, Cornel Popa. A nyilatkozatok érdekeseknek tűntek, bár szerzőik közül egyeseket meglepetésszerűen ért a kérdés, nemigen tudták, miről van szó, és azt mondták, amiről feltételezték, hogy leginkább használnak vele a pártnak. „Én fegyelmezett katonája vagyok a pártnak, és amíg ő nem tart időszerűnek semmilyen változtatást az ország közigazgatási felosztásában, tárgytalannak tartom ezeket a lépéseket." (*Bihoreanul*, 2001. dec. 12–18.). Tiszta. De más rejtőzött Mihai Bar úr szívében akkor, amikor a megyei tanács elnöke volt, és centralizmusáért bírálta a Román Demokratikus Konvenció–Demokrata Párt–RMDSZ-kormányt. Ez a listás választás eredménye: ha másképp mondod, mint ők, ha nem vagy hűséges katona, kihúznak. Liviu Maior úr szintén hűséges katonává vált, miután egy héttel előbb olyan cikket közölt a *Crişanában*, amely a Ioan Rus meghirdette program decentralizálást tárgyaló részét védelmezte, és bizonyos regionális különbségek meglétéről meg az erdélyi sajátosságról beszélt. Nyilatkozata elég ellentmondásos ahhoz, hogy őszintének is tűnjön: „Ez a most megjelent *új kitaláció* (alulírott kiemelése) tökéletesen ellentmond az Európa jövőjére vonatkozó elképzeléseknek. Máskülönben nálunk törvényes keret létezik a regionális fejlesztésre. (Akkor hogy lehet új a kitaláció? – alulírott

https://biblioteca-digitala.ro

megjegyzése.) A memorandumot aláíró fiúk, vagy bárminek neveznék is ezt a beadványt, jobban tennék a maguk és környezetük szempontjából, ha könyveket vennének elő, és azokra hagynák a regionális fejlesztést, akik már elég sok tudást halmoztak fel ebben a kérdéskörben. A regionális politika gazdasági és társadalmi politika, nem politikai intézkedés, amely feszólítja a népet: regionalizálódj!" De ha Romániának már van megfelelő törvényes kerete és elég tájékozott embere, miért ez a miniszterelnök és az államelnök részéről megnyilvánuló proletár düh? Azt csakugyan mintha látnánk, hogy a politika nálunk... nem politikai intézkedés kérdése, de még utánanézünk könyvekben is, mert fiatalok vagyunk (hajaj, a mi fiatalságunk!), és megszoktuk az olvasást. A Nagyváradi Egyetem prorektorának és egyetemes irodalom professzorának, Paul Magherunak mintha rosszul esne, hogy így, a rivaldafényben lát bennünket, Al. Cistelecant és engem. Azt hiszem, hogy amikor a nyilatkozatot kérték tőle, még nem olvasta a *Memorandum*ot, különben nem mondta volna, hogy „undorodom minden etnikai alapon történő decentralizációtól, még inkább az ország regionalizálásától", bár „egyetértek a közigazgatási decentralizációval". Ami pedig minket illet, Al. Cistelecant és engem, kételkedik jóérzésünkben, és azt hiszi, hogy az utóbbi időben már csak hülyeségekkel tudjuk felhívni magunkra a figyelmet. Akárhogy is, Magheru úr nem jelent fel sem az ügyészségen, sem más intézményeknél, mint ahogy pártjának nagyobbjai teszik, mert, azt hiszem, Mitzura Arghezinél jobban tudja, milyen nemzetiségűek vagyunk (nem mintha szégyellném, ha magyar lennék), és hogy éppenséggel nem hülyéskedünk. Szilágyi Zsolt éppen ellenkező véleményen van, mint a megyei pártszervezeten belüli főnöke, Kiss Sándor. A fiatal képviselő szerint: „Tekintettel arra, hogy a nyilatkozat jól ismert román és magyar értelmiségiektől származik, és hogy a *Provincia* bebizonyította: ismert és elismert műhely, úgy találom, hogy figyelemre méltó kezdeményezés. Alapjában véve az Európai Unió régiókból, nem centralizált államokból áll." (*Bihoreanul*, id. sz.) Kiss Sándor: „Amikor a dolgok már lecsendesednének egy kicsit, és mozgásba lendülnének, mindig jön valaki, aki felkavarja őket. A sajtóból értesültem én is eljárásukról, de őszintén szólva engem, mint ennek az országnak minden jóérzésű emberét, elsősorban az érdekel, hogy a dolgok jól menjenek, és ha jól mennek, bármilyen, az említett értelmiségiekéhez hasonló eljárás, a legnagyobb ellenségre talál bennem." (*Crişana*, 2001. dec. 12., *Zavaros ésszel az alkotmányon taposva* címmel) Valóban, Kiss úrnak minden jól megy, jó szimata van az üzleti életben, támogatást kap egy tejtermékeket gyártó vállalathoz, az SzDP megbízható szövetségese, amellyel éppen nemrég cserélték ki közösen a város alpolgármestereit, ami pedig az ellenségeskedést illeti, csak nem lesz jó viszonyban velünk éppen most, amikor a SzDP–RMDSZ-szövetség az ő számára is meghozza gyümölcsét. Ştefan Mărginean szenátor rejtély. Senki nem ismeri, az a hír járja csupán róla, hogy tiszt volt, de nem lehet tudni, hogy a Szekuritáténá vagy a hadseregben. Nyilatkozata épp annyira rejtélyes, mint ő: „Egyébként ennek a projektnek a szerzői azt próbálják felmérni, hogyan reagál a lakosság egy ilyen kezdeményezésre. Ezek közül az értelmiségiek közül a legrománabb Sabin Gherman." (*Bihoreanul*, uo.) Igaza lehet. Gherman úr románságának nyílt csodálója van a NRP-ben.

Egész más a helyi közigazgatásban dolgozó politikusok megközelítési módja. Petru Filipet először 1992-ben, azután 2000-ben választották meg Nagyvárad

https://biblioteca-digitala.ro

polgármesterévé. Elég tapasztalata van tehát ezen a téren, kapcsolatban áll az európai polgármesterekkel, ismeri a város gazdasági, pénzügyi, társadalmi helyzetét, tartózkodó politikus, bár a Bihar megyei DP elnöke is. Szerinte „nem vagyunk felkészülve egy ilyen vitára". Elemzése, akárcsak a Ştefan Seremié, aki szintén a DP egyik bihari vezetője, kiegyensúlyozottnak és realistának tűnik: „A föderalizálás és a regionalizálás vagy a tartomány mint jelenlegi szerveződési struktúra: két olyan felfogás, amelyet európai szinten a különböző államokban különbözőképpen kezelnek. A föderalizálás fogalma más állami struktúrát feltételez. Föderális államok Európában is vannak Németországtól és Ausztriától Svájcig és Belgiumig. Vannak olyan államok, amelyek elfogadják a regionalitás, a regionális struktúrák elvét, amely lehetővé teszi az egységes közigazgatási fejlődést, miközben figyelembe vesz bizonyos területi vagy regionális jellegzetességeket. Ezt az elvet, amely az európai közösség szerkezetének szempontjából divatos közigazgatási fogalom, a különböző országok régiói közötti regionális kapcsolatokban alkalmazzák. Ebből a szempontból, a helyi közigazgatás szempontjából, a regionális fejlődés elemei tanulmányozásának nem kellene sértenie az egységes állam eszméjét." (*Ziua de Ardeal*, 2001. dec. 15.) A továbbiak során Petru Filip megállapítja, hogy ezek a témák bizonyos nyugtalanságot okoznak, és a mostani nem a megfelelő pillanat ilyen jellegű vitákra, mert azok nem élvezik sem a politikai erők, sem a közönséges állampolgárok jóváhagyását. A vita a néhány új generáció után bekövetkező jövőre vár, arra az időre, amikor már részesei leszünk az európai struktúráknak, és amikor a politikai osztály és a hétköznapi emberek esetleg más következtetésre jutnak. Sokkal nyíltabb Ştefan Seremi, bár ő is kizárja, mivel képtelennek tartja, a föderalizáció gondolatát: „Személy szerint egyetértenék egy olyan decentralizációval, amely nagyobb autonómiát biztosítana a helyi közigazgatásnak, ugyanazt Erdélynek, Bánátnak, Moldvának és Munténiának. A megyék jövedelmét nagyobb mértékben kellene helyi szinten felhasználni. Ez nem azt jelenti, hogy az egész pénz maradjon abban a megyében, amely azt összeszedte, mert a kevésbé fejletteket is segíteni kell, még az európai közösség által támogatott programokkal is. Mégis azon a véleményen vagyok, hogy az anyagi erőforrások nagy része maradjon abban a megyében, amelyben azt megtermelték. Ilyenformán minden megyének kb. 80% jutna abból a jövedelemből, amit megvalósított, a többi a központi költségvetésbe kerülne. Nem normális, hogy egy olyan közigazgatás, amely igyekszik jövedelmét növelni, el legyen vágva az országos költségvetéstől csak azért, mert túl nagy saját jövedelme van. Romániában a helyi közigazgatások képességei csupán a választások utáni első évben mutatkoznak meg, mert egy, a sztálini időkből származó felfogás szerint, az alapok etatista, központosított elosztása következtében a helyi közigazgatásoknak semmilyen érdekük nem fűződik jövedelmük növeléséhez." (*Ziua de Ardeal*, uo.)

A sajtó felméréseket végzett az utcán a regionalizálás gondolatával kapcsolatban. Ezek szerint a mi számunkra, erdélyiek számára nem rossz az elképzelés, hasznunkra lenne, de kétséges, hogy léteznek-e ma olyan felvilágosult gondolkodásúak, akik megvalósítsák. A helyi televízió egyórás műsorában a decentralizálás gondolatát még egy olténiai származású, Nagyváradra helyezett és ott letelepedett katonatiszt is támogatta. De megoszlik a vélemény egy másfajta, nem a megyék szintjén

https://biblioteca-digitala.ro

megszervezett regionalizálás esetében. A különböző modellek pontatlan ismerete következtében, amely hiányosságot én magam is bevallok, kétértelműek az opciók. De elterjedt a reménytelenség is, különösen a fiatalok körében, akik félreérthetetlenül megmondják, hogy csupán a nemzeti egység érzéséből vagy az alkotmány egyes pontjából nem tudnak megélni. Meg aztán az emberek megszokták a megyék nyújtotta identitást, és nehezükre esne egy másikat keresniük a történelmi régióktól vagy a középkori „országok"-tól különböző fejlesztési régióknak megfelelően.

Az én megállapításom az, hogy az erdélyieknek (a bihariaknak) már elegük volt a nacionalista demagógiából (a Vadimra leadott szavazatok is más meggondolásból fakadtak) és a magyarokkal való ijesztgetésből, hogy kívánják a közigazgatási-pénzügyi decentralizációt, amelynek túlzott késése a nemzeti egység minden gondolatánál nagyobb frusztrációt idézhet elő. Vajon mire kellene mindenekelőtt figyelnie egy felelős kormánynak: azokra a nyilatkozatokra, amelyeket a „Murim, luptăm, Ardealul apărăm!" („Meghalunk, harcolunk, Erdélyt megoltalmazzuk!)-szerű jelszavak tartalmaznak a hazaszeretetről, egységről és önállóságról, vagy az egyes csúfnevek, mint például a „szudista", a „mitika" (aki elveszi a pénzünket) mögött meghúzódó haragra? Van-e még értelme elterelni minden Románia sorsáról szóló felelősségteljes beszédet a romantikus hazafiasság irányába, amikor kitűnő fiatalok és erejük teljében levő felnőttek hagyják el az országot, mikor az első osztályba évente harminc százalékkal kevesebb gyerek iratkozik be, mikor több román állampolgár hal meg, mint ahány születik, mikor a krónikus betegségek elárasztották az egész lakosságot. Egy olyan erdélyi frusztrációja, aki két vagy három munkahelyen dolgozik azért, hogy jobban éljen, és garmadájával fizeti azokat az illetékeket és adókat, amelyek máshova kerülnek (nemcsak más tartományokba, hanem lyukas zsebekbe, tisztességtelen kezekbe is), és soha nem térnek vissza a közösségbe, amelyből ő származik, kétségbeesésé változhat. És az amiatt érzett elégedetlenség is, hogy valahol olyan helyen állapítják meg az ő adóit és illetékeit, ahova az ő szava nem ér el. Akkor nem gondol majd arra, hogy családjában olyan memorandisták voltak, akik a bécsi császárhoz fordultak, hanem Bukarestet fogja szidni. Ha a kormányon levők könnyedén veszik ezt a dolgot, akárcsak az erdélyiek politikai képviseletét (ne felejtsük el, hogy a térképnek ez a része mindig más színű volt), a nemzeti egység gondolata tartalmatlanná válhat. A mi vezetőinket azonban az érdekli, hogyan facsarhatnák ki az agyunkat, és hogyan foghatnák be a szánkat, hiszen fontosabb számukra a „termékenység az idős nőknél" probléma, ahogy meglepődve olvastam a kórházak reformjának a jelenlegi miniszter által kidolgozott országos programjában, egy olyan dokumentumban, amely tökéletesen hasonlít a kommunista pártgyűlések végén készített, két fogalmon – a „kelleni" és az „ellenőrizni" fogalmakon – alapuló tartalmi kivonatokra.

Fordította: Hadházy Zsuzsa

https://biblioteca-digitala.ro

Marius Cosmeanu

Home alone

Akik azt hiszik, hogy a *Memorandum*mal az aláírók azt javasolják bánáti és erdélyi régiós társaiknak, hogy vízummal utazzanak Costineşti-re, Portiţába vagy Voronetbe, vagy hogy az európai vagy világbajnokságok selejtezőin a regát ellen játsszanak, azoknak ördögien gazdag képzelőerejük van. A *Memorandum* címzettje mindenekelőtt nem a régió volt, hanem Románia parlamentje, a politikai pártok, a civil szervezetek és egyes európai intézmények. Azonkívül, mint ismeretes, minden egyénnek több identitása van, a mi esetünkben regionális identitása is (mert egy megyeit kicsit nehéz lenne meghatározni). Így az aláírók az etnikai identitáson „túl" (amelyből a *Memorandum transzetnikus* kifejezése is származik) e közös identitás alapján is szolidárisnak érezték egymással magukat, és megpróbáltak vitát kezdeményezni a kérdésről, amely ebből a hovatartozásból fakad.

De egyáltalán nem meglepő egyes hivatásos kárhoztatók „pavlovi" reflexeinek működésbe lépése akkor, amikor a román államot és a román társadalmat, vagyis mindnyájunkat érintő tabutémákról van szó. Talán még az sem meglepő, hogy a politikusok abszurddá fokozzák le, vagy „marhaságként"-ként sorolják be a kezdeményezést. Ami viszont meglepő, az a tudományos körök és a civil társadalom egyes képviselőinek – akart vagy akaratlan – egyetértése az említettekkel: ugyanazokkal a kemény vagy nem megfelelő szavakkal („hülyeség", „játék", „centrifugálás") minősítették eljárásunkat, mint azok. A barikád egyik oldalának eklektikus volta szembeszökő (vagy ez is egy posztmodern betegség?). Mert furcsa látni, hogy Ioan T. Morar, Gheorghe Funar, Adrian Cioroianu, Ioan Rus és Alina Mungiu-Pippidi, hogy csak néhányat említsünk, álláspontja egy olyan szöveggel kapcsolatban, amely vitát indítványoz Románia regionalizálásának kérdéséről, azonos. Egy demokratikus államban nem ez egy csoport elszigetelésének módja – ha ugyan ez a cél –, akkor, amikor annak véleménye eltér a többség véleményétől. A demokratikus játék szabályaira nem jellemző az indulatosság, amellyel ez a csoport szembesült. És mit szólj akkor a miniszterelnök utalására, amit az állam intézményeinek közbelépéséről egy kiegyensúlyozott első válasz másnapján tett (egy párton belüli megbeszélés után?), Ispirescu, Creangă és Gala Galaction kartársaivá léptetve elő bennünket... (Már látom is magam egy szupertehetségeseknek szóló cyber-mese szereplőjeként – címe: *Értelmiségiek, de kevesen** – a *Memorandum* aláíróit nyirkos, majdnem „ilaşcui" környezetben filmezik, kezükben azt a bizonyos hétbástyás zászlócskát lóbálják, és patetikusan szavalják: „Szeretlek, román nép"...)

*

* Alexandru Lăpuşneanu szavainak – *Proşti, dar mulţi* (Hülyék, de sokan vannak) – parafrazálása

https://biblioteca-digitala.ro

Mások viszont, ismert elemzők, mint amilyen például Ilie Şerbănescu is, úgy fogják fel Romániát, mint idegen vagy éppen árnyék-hatalmaknak alávetett entitást, amelyben a dolgok menete független azoknak az akaratától, akik képviselik vagy vezetik. Tisztán mioritikus beletörődéssel szemlélve Romániát, ezek az urak még azt a lehetőséget sem adják meg neki, hogy önmaga döntsön jövőjéről. Mert mi mást is gondolhatnál, amikor azt hallod vagy olvasod, hogy te is mint román aláíró csak közönséges eszköze vagy Magyarországnak, exponense, F1-es billentyűje, hogy mai terminológiával éljünk, és hogy nem teszel mást, mint iszonyúbbnál iszonyúbb terveket segítesz elő tudat alatt az ország Budapestről irányított szétdarabolására. Mintha Budapest (még egy központ!) lenne itt, mi pedig sehol. Nem hiszem, hogy a román aláírók bármelyike is intellektuális ekopraxiában szenvedne, és azt sem, hogy Csurka István vagy a magyar politika más forrófejűjének klónjai lopakodtak volna be közénk. Hogy az aláírók számlájára elkövetett sértésekről ne is beszéljünk: a román aláírók infantilisak (nem tudjuk, mit teszünk, manipulálnak bennünket), a magyarok ördögiek (tudják, mit tesznek, de aljasok). Azok, akik nem jártasak a magyar kultúra kérdésében, azt hiszik, hogy annak értékei legfeljebb két-három konzervatív politikusra, egy országos futballválogatottra, néhány depressziós zenészre és néhány pornósztárra korlátozódik, és hogy a magyarok nagy részének nincs más kényszerképzete, mint az őket támadók kényszerképzetének a fordítottja. Mintha ők már azt sem tudnák, mit tegyenek irántunk való aggodalmukban. Lehetnek ilyenek is (nekünk talán nincsenek?), de jelentéktelen számban. Össze kellene inkább hasonlítanunk a lej-forint mai paritását az 1990-es állással. Ebben a kérdésben kellene nyugtalankodnunk és egy kicsit okosabbaknak lennünk. Úgy tűnik azonban, hogy a magyar kultúrát és a magyarokat barátságosabban nézni fölér a közösségből való szökéssel. Minek beszélni ezeknek az uraknak ama dolgok varázsáról és gazdagságáról, amelyeket megtanulsz vagy megszerzel közvetlen, élő kapcsolatba kerülve egy másik kultúrával, vagy arról, hogy szerény részvételünk ebben a csoportban ismertebbé, értettebbé és, engedelmükkel, értékeltebbé teszi a román kultúrát a magyarok között. A *Provincia* román–magyar modellje, minden őt ért bírálat ellenére, európai marad (nem fetisizált értelemben), vagyis Románia számára 21. századi. Becsmérlőinknek nem diverzióról, hanem sokféleségről kellene beszélniük.

Más vonalon, Ion Iliescu elnök nevetségessé tette javaslatunkat, mondván, hogy ezeket a kérdéseket vagy szemináriumon kell megtárgyalni (ott már tárgyalták őket, és még fogják), vagy egy pohár sör mellett (elfelejtette pontosítani, hogy ez a „filozofikus sör" régeni, balázsfalvi, csíki, temesvári, nagybányai vagy kolozsvári legyen-e, mert ezeken kívül már csak a globalizálás termékei maradnak). Nyilatkozatában az elnök azt állította, hogy a *Memorandum*ban említett Bajorország példája nem meghatározó, mert a német land költségvetése nagyobb, mint Romániáé. Ez igaz, vannak olyan cégek is, amelyek költségvetése nagyobb, mint Romániáé, de ez nem változtat a kérdés lényegén. Nem az óhajtott, német költségvetés szempontjából javasoltuk a regionalizmus megvitatását (ne felejtsük el, hogy náluk, amikor az autó kijön a vállalat kapuján, készen van...), hanem a Romániában létező pénzügyi keretek között. A források egyenlőbb, minden tartomány számára elfogadható elosztása, a hátrányos helyzetű tartományokat megillető szolidarítási alappal nemcsak a működés

https://biblioteca-digitala.ro

javulásához és a hatékonyság növeléséhez vezetne (a verseny és az együttműködés útján), hanem megfelelő társadalmi szolidaritáshoz is. És átláthatósághoz. Hagyni kell, hogy pontosan megtudja mindenik, honnan kapja a pénzt: saját munkájából vagy mások szolidaritásából, és nem úgy, ahogy most van, amikor a polgár vagy nem tudja, honnan jön a pénz, vagy azt hiszi, hogy Bukarestből. Ami pedig a „maffiák föderalizálásának" veszélyét illeti, ahogy Mircea Mihăieş állítja a *România literară* 2001/51–52-es számában, még ha ez egyike is lenne a negatív következményeknek, minden társadalmi változás kockázatot is jelent, tehetetlenségi időszakokat (Románia demokratizálási folyamata az első években a régi rendszer erőinek újrarendeződését is jelentette). Ez elkerülhetetlen. Igaz, hogy egyetlen kortárs sem szeretne megint éveket várni arra, hogy meghaladjon egy újabb átmeneti korszakot, de az aláírók úgy vélik, hogy egy ilyen átmenet vége közelebb lenne, mint az 1990-től errefelé folyamatosan megélt öregség nélküli átmeneté.

Végeredményben bámulsz, és azt kérdezed magadtól, hogy ha a régiók, Románia regionális különbségeinek a kérdése kitaláció, intellektuális csinálmány, és nem reális probléma, hogy lehet, hogy ilyen kezdeményezések jelennek meg (*Elegem van Romániából,* a *PSD erdélyi nyilatkozata,* a *Memorandum* vagy éppen a PSD által felszippantott titokzatos *Moldvaiak pártja)*? Az, hogy eljárásunk ostobaságnak tűnik – olyan hagyományok között, amelyekben a prioritásokat többek között, ugyebár, a „román hét élete"- , a „döntő pillanat adta bölcsessége"- és a „csontig hatoló kés"-szerű közmondások szerint határozzák meg –, inkább a román társadalom egy részének arra a képtelenségére utal, hogy távlatilag szemlélje az ilyen kérdéseket, mintsem a *Memorandum* által felvetett probléma hamis voltára. Amint a nyugati organicista szemléletmód látja: fiatal (éretlen, nyugtalan) társadalom maradunk, amelynek se kedve, se türelme kényelmetlen önvizsgálódásokra. Vitát akartunk, vitát kaptunk, sugalmazza a hozzászólások minősége. Mit számít, hogy a régiók Európa *valóságát* képezik (nem a középkori közigazgatás formáinak meghaladott értelmében), és hogy a kérdés időszerű téma ebben a térségben.

Az idő – mint arra a mi pártunkon, a *Memorandum* aláíróinak pártján levők rámutattak – nekünk dolgozik. Más szóval, a regionalizmus kérdését mindenképpen meg fogják vitatni, függetlenül attól, hogy akarjuk-e mi most azt, vagy sem. Végső soron a Ioan Rus miniszter által ismertetett PSD-nyilatkozat is az élvonalban van. A globalizálódás, a transznacionális cégek terjeszkedése normális folyamat, amelynek „könyörtelen" hatásai vannak minden euroatlanti integrációt kívánó országra. A globális gazdaság, a távközlési rendszerek, a számítógépes hálózatok növekedése sok, ma gazdasági, pénzügyi, közigazgatási szempontok alapján működő intézményt alakít majd át. A *Memorandum*ban javasolt modelleket – Katalónia, Skócia, Bajorország – , de a többit is, a jelenlegi Románia kereteinek összefüggésében kell szemlélni. Románia tartományai között vannak hasonlóságok és különbségek, átfedések, mindeniknek megvan a maga teherbíró képessége, amiket figyelembe vettünk a *Memorandum* kidolgozásakor. Azoknak a tartományoknak, amelyekhez a Memorandum aláírói tartoznak, megvan a maguk hibája. Nem mondtam, hogy Erdély olyan, mint Bajorország vagy Katalónia, ismerjük korlátainkat. Nekünk is vannak vasúti menetrendjeink, útjaink, polgármestereink, korrupciónk, balkanizálódásunk stb. De

https://biblioteca-digitala.ro

mi úgy véljük, hogy mindezeket inkább helyre lehet hozni a felelősségek megosztásával és a problémák regionális szinten való kezelésével, vagyis a szubszidiaritással. Ha telefonálnod kell valahova, és van otthon készüléked vagy maroktelefonod, nem rohansz az első nyilvános fülkéhez...

Bárhogy is legyen, nem az a fejlődés útja, hogy szőnyeg alá seperjük a problémát, vagy közös frontot alkossunk (ciklikus vagy véletlenszerüen kialakult szolidaritás alapján) egy olyan csoporttal szemben, amely megvitatásra javasol egy véleménye szerint időszerű kérdést.

Fordította: Hadházy Zsuzsa

A Provincia vitafóruma

„...milyen Erdélyt akarunk..."

2001. december 8.-án megbeszélést tartott Kolozsváron a Provincia-csoport, és konszenzusos alapon elfogadta a Románia parlamentjéhez címzett Memorandum szövegét. Ezt követően beszélgetésre került sor a Memorandumban foglalt eszmék kapcsán. A beszélgetésen Bakk Miklós, Al. Cistelecan, Caius Dobrescu, Hadházy Zsuzsa, Molnár Gusztáv, Ovidiu Pecican, Traian Stef, Szokoly Elek vettek részt a csoport részéről, valamint Bányai Péter, Smaranda Enache, Ioan Muşlea, Székely István, Szilágyi N. Sándor meghívottakként.

Molnár Gusztáv: Mit gondoltok, mi lesz a pártok reakciója a *Memorandum*ra?

Bányai Péter: A Demokrata Párt (PD) és a Nemzeti Liberális Párt (PNL) kitérnek majd, minimalizálni fogják jelentőségét. Nem fogják támadni, de sem pozitív, sem negatív értelemben nem vitatkoznak majd komolyan. A Nagyromániа Párt (PRM) nem érdekel bennünket. Tehát két párt marad, a Szociál-Demokrata Párt (PSD) és az RMDSZ, de az RMDSZ-től sem várok túl sokat. A vitára igent fog mondani, tehát pozitívan közelíti majd meg a kérdést, de óvatosan és minimális nyilvánossággal. A nagy kérdés a PSD. A *Memorandum* szövege, első olvasatra, nehezen megtámadhatónak tűnik. Nem könnyű tehát előre látni a kormánypárt reakcióját. Nyilvánvaló, hogy ebben a pártban komoly belharcok folynak. Reakciója tehát a belső erők közti viszonytól függ. Nem hiszem, hogy tapsra számíthatnánk a részükről, de nagyon kíváncsian várom, hogyan fognak válaszolni. Néha provokálni kell őket, hogy lásd, mi a véleményük a minket érdeklő kérdésben, és nem szabad hagyni, hogy kétértelmű magatartást tanúsítsanak.

https://biblioteca-digitala.ro

Molnár Gusztáv: Lehet, hogy a PSD Bihar megyei szenátorának, Liviu Maior professzornak egy szövege, amelyre Traian hívta fel a figyelmünket, bizonyos mértékig megvilágítja a PSD álláspontját.

„...amit mi ajánlunk, az a tabuk nélküli vita..."

Traian Ştef: Nagyon kíváncsi vagyok én is, nem annyira a PSD, mint inkább a PNL reakciójára. Mert a bihari PNL képviselőjétől kaptunk néhány visszajelzést a PSD újraközpontosító politikájára vonatkozóan. A *Provinciá*ban is írtunk arról a lobbizásról, amelyet a Bihar megyei képviselők fejtettek ki az Erdélyen áthaladó gyorsforgalmi út érdekében. A különböző pártok erdélyi képviselőinek politikai nyilatkozatai nagyon hasonlítanak a *Memorandum*ban foglalt bírálathoz. És egy, a PSD-hez közel álló helyi lapban, Liviu Maior Bihar megyei szenátor éppen december 1-jén közölt egy cikket, *Egy erdélyi regionális stratégia szükségessége* címmel. A Ioan Rus miniszter által ismertetett dokumentum is újságoknak megküldött szöveg volt, vagyis egy kidolgozott szöveg, amely azt bizonyítja, hogy a PSD-ben valóban létezik egy erdélyi vonal, és még Ioan Rus is valószínűleg csak azért utalt előadása végén a székelyföldi megyékre, hogy eleget tegyen a másik fél elvárásainak. Tudom, hogy minden erdélyi képviselő elégedetlen bizonyos dolgokkal. Nem hiszem, hogy ők túl kritikusan tekintenének kezdeményezésünkre, az is lehet, hogy nem is fognak nyilatkozni, hanem ráhagyják azt a többi képviselőre és a pártfőnökökre. A PNL reagálását azért várom nagy érdeklődéssel, mert képviselőinek nagy része erdélyi, és nagyon jól látja a helyzetet. A párt Bihar megyei képviselője nagyon hevesen kikelt a költségvetés ellen, az ellen, ahogyan a központ leosztja a pénzeket, és az ellen, hogy egyes intézmények központját máshova helyezték, anélkül hogy tekintetbe vették volna a megye hozzájárulását. Elsősorban a megyéről beszélt, de amit mondott, nagyjából minden erdélyi és bánáti megyére vonatkozik. Érdekes lesz tehát megnézni, ismerve ezt a hozzáállást, hogyan reagál majd a PNL. Ami pedig a PSD-t illeti, bár nagyon jól emlékszünk Năstase miniszterelnök nekünk szóló üzenetére, leplezett vagy leplezetlen fenyegetéseire, lehet, hogy ő is megértette, nem a regionalizmus- és magyarellenesség szerez számára szavazatokat Erdélyben.

Caius Dobrescu: Abból az itt megfogalmazott gondolatból indulnék ki, hogy a PSD-ben valóban létezik egy szakadás. Nem tudom, nem egy átfogóbb folyamat jele-e ez, amely minden pártnál tetten érhető, és amely a Traian által említett regionális érdekek függvénye is. Például az erdélyi pártszervezetek, az erdélyi képviselők kezdik pontosabban megfogalmazni helyi és regionális érdekeiket, és kezd kialakulni bennük az az érzés, hogy ők mégis egy közösséget képviselnek, és nem a központ által mozgatott egyszerű bábfigurák. Másrészt valószínű, hogy nemzedékek közötti szakadásról is szó van, mert nyilvánvaló, hogy egyes politikai személyiségek, akiknek egyfajta politikai kultúrájuk van, akik egy bizonyos mentalitásban nőttek fel, teljesen képtelenek arra, hogy ebből kilépjenek, és más vonatkoztatási rendszerben újragondolják a dolgokat. Persze a PRM-ről itt nincs értelme beszélni. Ez a párt a civil társadalmon kívül helyezkedik el, és voltaképpen fenyegetést jelent a parlamenti demokráciára, mert szembefordul az alkotmánnyal és az ország törvényeivel. Mi a viszonylag megfontolt és viszonylag rugalmas politikai rendszerről beszélünk.

https://biblioteca-digitala.ro

Másrészt azonban feltevődik a kérdés, hogy azt a feszültséget, amiről beszéltek, nem lehet-e mással is magyarázni, hogy nem a kormánypárt egyensúlyozásáról van-e szó az Európai Unió által gyakorolt nyomás és a között a belső nyomás között, amely az ilyen jellegű mozgósító üzenetekre még érzékeny, a várható reformoktól megijedt szavazók részéről jön. És akkor ezek a következetlenségek nemcsak a belső feszültségnek, hanem ennek a balettnek, ennek a reálpolitikának is kifejezői. És ha ez így van, akkor feltehető, hogy a nyilvános reakció rossz lesz. Annál inkább, mert ők valóban komolyan tenni akarnak valamit a decentralizálás érdekében. Megtörténhet, hogy a dolgok éppen úgy forduljanak, mint – ahogy mondják – Németországban is történtek a dolgok: Bismarck volt az, aki tett bizonyos lépéseket annak érdekében, hogy Németország szociális országgá váljék, miközben súlyos vádakkal illette és hevesen elutasította a német szociáldemokráciát. Nagyon valószínű, hogy a PSD is így reagál majd, vagyis vádaskodni fog, hevesen elhatárolja magát, hogy aztán tíz nap múlva ugyanazt mondja, kijelentve azonban, hogy nem tesz mást, mint védi az egységes nemzetállamot. És valószínű, hogy ez lesz a PNL nyilvános reakciója is. De amit Traian mond, az más értelemben nagyon jelentős. Lehetnek érdekcsoportok, lehetnek helyi politikai erők, amelyek magatartása más, amelyekkel más viszonyítási térben más típusú kapcsolatot alakíthatnánk ki. De javaslatunk nem mellőzheti azt a tényt, hogy Romániában a mindenkit érintő határozatokat a politikai osztályon belül hozzák. A mi politikai osztályunk elég féltékeny, hajlamos görcsösen ragaszkodni ahhoz, ami úgymond csakis őt illeti meg, nehogy az ilyen kérdésekről nyilvános vitát folytassanak. Amit viszont mi ajánlunk, az a tabuk nélküli vita azokról a lényegbevágó kérdésekről, amelyek valóban az egész közösséget érintik. Ugyanakkor az ezeknek a kérdéseknek a „publikálására" vonatkozó elutasító reakció elég perverz egymásratevődése is a nyilvános közigazgatásnak és a biztonságpolitikának. Sokan hiszik azt, hogy a központosítás nagyobb biztonságot jelent, mintha csak védelmi politika lenne, a közigazgatás pedig a hadsereg része. Ez a képzettársítás létezik, és ahelyett hogy a megfelelő közigazgatás és a közösségek jóléte lenne a cél, a közigazgatást a biztonság és a terület fölött gyakorolható hatékony ellenőrzés eszközének tekintik. Holott ez más szint, és a kettőt el kell választani egymástól. Ez is olyan nehézség, amellyel számolnunk kell. De azt hiszem, érdekes lesz megfigyelni, mi történik, mert adott pillanatban átszakad néhány gát, és lehet, szerencsénk lesz kifogni egy ilyen pillanatot.

„Az Európai Unió határán mindenhol és elkerülhetetlenül mikroregionális gazdasági forrongás következik be"

Molnár Gusztáv: István, elnézést a provokációért, de kevesen vannak, akik nálad jobban ismernék az RMDSZ működését, mint te, és a különböző szinteken benne tevékenykedők gondolkodásmódját. Mit gondolsz, hogyan reagál majd az RMDSZ a *Memorandum*ra, lévén, hogy a szövetségnek az évek során kidolgozott programjaiban sok minden közös az általunk javasoltakkal?

Székely István: Az RMDSZ gyakorlatilag magáénak ismeri el a regionalizálás programját vagy legalábbis annak néhány fontos részét. Azokat, amelyek a bizonyos értelemben Erdélyt megjelenítő értékcsoportba tartoznak. Figyelemre méltó ebben a vonatkozásban az RMDSZ álláspontja, amelyet december 7-én, az alkotmány

https://biblioteca-digitala.ro

elfogadásának 10 éves évfordulóján fogalmazott meg. Itt van előttem Székely Ervin Bihar megyei képviselő beszédének a szövege, amelyben szó van „a prefektusok hatáskörének csökkentéséről és a megyei és helyi tanácsok hatáskörének ezzel párhuzamos növeléséről, annak a jognak az egyértelmű elismeréséről, hogy a közigazgatási-területi egységek régiókba szerveződjenek." Nagyon világos üzenet ez, de én nem hiszem, hogy az RMDSZ túl messze menne ebben az irányban, mert nagyon jól tudja, hogy azzal sokat árthatna ennek a gondolatnak. Azt hiszem tehát, hogy törvényhozási téren támogatni fog, és meg fog szavazni minden olyan törvényt, amely ebbe az irányba mutat. De nem hiszem, hogy politikai téren kiáll majd érte, nem lesz a gondolat zászlóvivője...

Bakk Miklós: Néhány kiegészítést szeretnék tenni annak a résznek a történetére vonatkozóan, amely ezzel kapcsolatban az RMDSZ programjában szerepel. 1999-ben szakértőként részt vettem Csíkszeredában az RMDSZ-kongresszust előkészítő megbeszélések egy részén, amikor az Erdély regionális érdekeinek támogatására vonatkozó fejezetet bevették a programba. A kongresszust előkészítő Szövetségi Képviselők Tanácsának ülésén a szövetség egyik vezető politikusa, Verestóy Attila, a kezdeményezés ellen nyilatkozott. Vannak olyan hangok az RMDSZ-ben, amelyek szerint az udvarhelyi szenátor centralizmust támogató véleménye a kormányszinten befolyást gyakoroló gazdasági körökkel való kapcsolatának a következménye. De a kongresszusi szavazáson végül biztos többséggel ment át ez a pont. Ami Székely Ervin nemrégen tett felszólalását illeti, azt hiszem, az nem annyira annak a politikai motivációnak köszönhető, hogy a politikai vitatémák közé felvegyék Románia regionalizálásának kérdését, mint inkább egyes Kovászna megyei eseményeknek. Az utóbbi időben a Kovászna megyei prefektus – meg kell mondanom, törvényellenesen – bojkottálta az úgynevezett mikrorégiók megalakítását, amelyeket bizonyos európai pénzalapok megszerzése érdekében akartak és kellett volna megalakítani. A helyi tanácsok mikrorégiókba való tömörülésének gondolata tehát nem azonos a politikai régiók gondolatával, amelyeket mi a *Memorandum*ban megfogalmaztunk. Az előző a helyi tanácsok joga, amit a *Strasbourgi Charta* fogalmaz meg, és amely nem von maga után alkotmánymódosítást. Azt hiszem, itt egy konjunkturális megnyilatkozásról van szó, a regionális gondolat leplezett, „enyhe" támogatásáról, és nem lehet ebbe az irányba tett határozott lépésként értelmezni. Érdekes azonban, hogy ezek a jelzések – gondolok itt Székely Ervin felszólalására és a bihari képviselők álláspontjára, amit Traian említett – éppen Biharból érkeztek. Ez, szerintem, nem véletlen. Azt hiszem, hogy a határon túlról jövő hatás erős lökést jelent a regionalizmus felé, s ez a befolyás csak erősödik majd 2004 után, amikor Magyarország már tagja lesz az Európai Uniónak. Az Európai Unió határán mindenhol és elkerülhetetlenül mikroregionális gazdasági forrongás következik be, és egyelőre nem tudhatjuk, ez hova vezet. Két lehetséges irány van. Az egyik, ami most is látható: a pártok kezdik érezni, hogy valami történik, és ők maguk fogalmaznak meg álláspontokat ezzel kapcsolatban. Ezt egyelőre még ügyetlenül és makacskodva teszik, mint ahogy a PSD is, amely összefonja a regionalizmust a nacionalizmussal, és néha kimondottan nevetséges módon újrafogalmazza eredeti álláspontját. A másik lehetséges irányvonal azokhoz a hipotézisekhez kapcsolódik, amelyeket mi kezdtünk megfogalmazni, amikor a

https://biblioteca-digitala.ro

*Provinciá*ban a transzetnikus párt gondolatát vitattuk. Itt elsősorban egy új nemzedék megjelenésére gondolok, arra a szakadásra, amelyet ez a különböző pártokban okoz, és amelyről Caius beszélt. Ez komoly feszültségeket válthat ki a pártokon belül, és arra késztetheti a fiatalokat, hogy otthagyják a régi pártokat. Így kialakulhatna egy fiatal politikusokból álló kritikus tömeg, amely végső soron új politikai erő megjelenéséhez vezethet.

Traian Ştef: Szkeptikus vagyok az RMDSZ-t illetően. Az utóbbi időben, legalábbis Nagyváradon, ellenkező irányba halad. A helyi tanácsban a PSD-vel szövetkezett, együtt leváltották az RMDSZ-es alpolgármestert, a parasztpártit szintén. Ezt egy PSD-sel helyettesítették, az előbbit pedig olyanvalakivel, aki a Bihar megyei RMDSZ-elnök vállalatától jött. Az RMDSZ-ben is vannak érdekcsoportok. Ha a regionalizmus kérdésében az érdekcsoportok általában az általunk előre látott irányba mennek, az az érzésem, hogy az RMDSZ-ben ezek a PSD-vel párhuzamosan haladnak, ha ugyan nem gyakori átfedésekkel.

Molnár Gusztáv: Érdekes gondolatnak tűnik, s látom, Péter is egy véleményen van veled. Ami az RMDSZ-t illeti, azt hiszem, nem kerülhetjük meg a Reform Tömörülés kérdését. Köztudott, hogy ebben az alakulatban adott pillanatban megjelent a regionalizmus és az erdélyi román–magyar partnerség gondolata. Persze, nem függetlenül egyes szakértők hatásától. Ott voltam én is a csíkszeredai RMDSZ-kongresszuson, és nagyon jól emlékszem azoknak az RMDSZ-es politikusoknak a megrökönyödésére, akik a kormány tagjai voltak, s így a „központot" képviselték. „Mit akartok ezzel az Erdélyen belüli párbeszéddel? – kérdezték. – Nálunk a párbeszéd folyamatos, a partnerséget a kormányban gyakoroljuk." Nem fogták fel, hogy itt másról van szó, a regionális perspektíváról. Az erdélyi román–magyar partnerség gondolata azonban oly nyilvánvalóan pozitív és vonzó volt, hogy a küldöttek többsége elfogadta és megszavazta, anélkül hogy figyelembe vette volna az RMDSZ-en belüli különböző csoportok sajátos érdekeit. Kedvező pillanat volt ez a regionalizmus gondolata számára az RMDSZ-ben. A másik kedvező pillanat a parlamenti és elnökválasztások alkalmával adódott, amikor a Markó–Frunda csoport menet közben felvállalta ezt a gondolatot, nehogy a Reform Tömörülés megelőzze, és hogy szilárdabb társadalmi alapot teremtsen magának. De most az az érzésem, hogy a Reform Tömörülés kicsit felhagyott ezzel a témával. Úgy tűnik, hogy „a Kárpát-medence összes magyarjának egyesítése", ami a magyarországi kormánypárt (Fidesz, a szerk.megj.) kedvenc jelszava, jobban érdekli a Tömörülést, mint az erdélyi román–magyar partnerség. Körülbelül tíz nappal ezelőtt Smaranda Enache-val részt vettem Bukarestben a Pro Europa Liga egyik konferenciáján, ahol Toró Tibor, a Reform Tömörülés elnöke, a szövetség vezetőinek „kollaboracionista " vonalát bírálva, az autonomista vonal mellett állt ki, s az autonomizmust – nekem legalábbis ez volt az érzésem – etnikai értelemben vette. Bizonyos hatáskörökről beszélt, amelyeket a központ egyenesen a nemzeti közösségeknek kellene hogy átadjon. Nos, ha figyelmesen olvassátok a *Memorandum* szövegét, a hármas pontnál észrevehetitek, hogy a hatáskörök leosztása nem a nemzeti vagy etnikai entitások szerint történne, hanem területi entitások szerint. Összefoglalva, azt mondanám, hogy az RMDSZ esetében jelenleg egyfajta megfeneklés tapasztalható. A Markó-csoportosulás teret veszít, mert semmi új üzenete

https://biblioteca-digitala.ro

nincs, védekezésben van, Bukarest és Budapest között ingázik, a Reform Tömörülésnek pedig nincs koherens régiópárti diskurzusa. Inkább nemzeti diskurzust folytat – nem mondom, hogy nacionalistát – abban az értelemben, hogy majd minden igényét nemzeti fogalmakban fejezi ki. Nyilvános beszédében a csoport legtöbb képviselője – néhány figyelemre méltó kivételtől eltekintve – gyakorlatilag elhagyta a politikai regionalizmus területét.

Bakk Miklós: Az erdélyi románokkal való stratégiai partnerség gondolata Szilágyi Zsolttól származik, a programnak az erdélyi regionalizmusra vonatkozó fejezetét pedig én fogalmaztam meg, és miután a Reform Tömörülés magáévá tette, kezdeményezésére a kongresszus megszavazta. A Reform Tömörülés számára a döntő pillanat, amikor a nemzeti autonómia és a regionális érdek, valamint az erdélyi románokkal való stratégiai partnerség gondolatát követő erdélyi program közti – lehet, nem végleges – választást megtette, az volt, amikor az elnökválasztás előtt Tőkés László mellé állt, és nem Kolumbán Gábor mellé. Az RMDSZ-nek, Frunda György személyében, volt már egy kvázimegnevezett jelöltje, és a Reform Tömörülésnek két alternatíva között kellett választania, hogy ellenjelöltet javasoljon: Tőkés László, a konzervatív vonal képviselője és Kolumbán Gábor között, aki nagyon jó exponense lett volna a regionalizmus gondolatának. Azt is el kell mondani, hogy az RMDSZ programjában benne maradt a nemzeti autonómiára vonatkozó fejezet is, tehát nemcsak a Reform Tömörülés viselkedésében, hanem magában a programban is kettősség, ellentmondás vagy meg nem felelés van. De ezt soha nem beszélték meg az elméleti műhelyekben, sem az RMDSZ belső vitafórumain. Akárhogy is, elhagyva a Kolumbán-opciót – amelyet, egy adott pillanatban úgy tűnt, hogy már felvállaltak – ez az alternatíva súlytalanná vált, ami nem következett volna be, ha egy olyan jelentős személyiség támogatását élvezi, akinek diskurzusa és felkészültsége megfelelő lett volna ahhoz, hogy a regionalizmus alternatívájának exponense legyen.

Molnár Gusztáv: Szeretném, ha más irányba is kiterjesztenénk a beszélgetést. Lehet, észrevettétek, hogy a *Memorandum* címzettje nemcsak Románia parlamentje, nemcsak az itteni politikai pártok, hanem az Európai Parlament és az Európai Unión belüli Regionális Bizottság is. És még megemlíteném, hogy nyilvánosságra hozatala egy Románia számára különleges pillanatban történik, amikor az Európai Unió országaival szembeni vízumkötelezettség kérdése megoldódott. Pozitív pillanat, amelynek a jelentőségét természetesen nem kell eltúlozni, de akárhogy is, ezután senki nem mondhatja, hogy Európa mellőzi Romániát. Ha egy ilyen pillanatban lépünk nyilvánosság elé egy régió- és Európa-barát diskurzussal, nagyon nehéz lesz azt a szemünkre vetni, hogy az állam aláaknázását készítjük elő.

„... számíthatunk a regionalizmusért való vetélkedés megkezdésére"

Smaranda Enache: Azt hiszem, hogy a vízumkötelezettség megszüntetésével egy időben számíthatunk arra, hogy Románia politikája, inkább, mint bármikor, Európa-barát lesz. És ebből a szempontból igaza van Gabriel Andreescunak, aki azt mondja, hogy csupán most kezdődik Románia valós integrálódásának első éve. Az Európai Unión belüli régiók létezésének lehetőségét már leszögezték. Igaz, nem minden állam látja egyformán a regionalizmus kérdését, de európai szinten pontos modellje van a

https://biblioteca-digitala.ro

régiók intézményesülésének. És azt hiszem, létezik a minél több dimenzióban való gondolkodás európai képessége is, a regionális, országos és országok feletti dimenzióban való gondolkodás képessége, anélkül hogy ez feltétlenül káros konkurenciát teremtene a szintek között, bár mindig megvan köztük a versengés az erőforrásokért és a hatáskörökért. Azt hiszem, hogy amint mi tudjuk, tudja Brüsszel és Bukarest is, hogy mihelyt Románia közeledik az Európai Unióhoz, és taggá válhat, több szinten is integrálódhat, vagyis több intézmény tagja lehet. Ez több alapot, több segélyt jelent. Tehát feltételezhető, hogy a PSD is, amely hosszú távú versenytárs, és amely a miniszterelnök és nemzedéke szintjén az európai modellekből ihletődik, és párbeszédet folytat velük, még ha nem is túl nyíltan (hiszen még le kell győznie egy párton belüli ellenzéket és egy gondolkodásbelit, mert tizenkét éven át Európa-ellenes érzéseket táplált be a román közvéleménybe, és most meg kell tennie a nagy fordulatot), készülődik az összes európai intézménybe való beágyazódásra. Mert onnan is jön pénz. Világos, hogy nem kell olyan ellenállásra számítanunk, mint amilyenre számítottunk volna néhány évvel ezelőtt. Ioan Rus nyilatkozatával azt akarta jelezni, hogy ha Erdélyben létezik egy regionális elvárás, a PSD ennek is hajlandó megfelelni. Politikájuk nagyon kifejlődött, a központban is a széleken is ők sepernek, megvan ez az alkalmazkodóképességük. Az Európai Unió jogosan várja el, hogy a jelölt országok, belépésükkor, rendelkezzenek olyan struktúrákkal, amelyek kompatibilisek az Unión belüli régiókkal. Így Brüsszelnek is érdeke, hogy segítse a román regionalizmus fejlődését. De a román pártok érdeke is ez lesz, és itt kitérnék egy kicsit a pártokra. A legmeglepőbb a PNL magatartása, amely képtelen elérni a vonatot, amely nem támaszkodik már a szakértői véleményekre, mi több, el is utasítja azokat. Ebből a szempontból nem számíthatunk arra, hogy általában az ellenzék nagy megértést tanúsítson a *Memorandum*ban foglaltakkal szemben. A PD a választási győzelemre összpontosít, amelynek forrása Băsescu polgármesteri sikere lenne. Az RMDSZ-t valószínűleg mindaddig zavarni fogja a regionalizmus fejlődése, amíg a regionalisták nem tisztázzák pontosan értékrendszerüket. Az értékrendszer és a regionalizmuson belüli opciók nem elég pontos meghatározása a regionalizmusért versengők érdekeit szolgálja. A jelen pillanatban a PSD részéről csupán azért érkezhet negatív válasz a *Memorandum*ra, mert az éppen olyan átfogó, épp annyira kevéssé konkrét, mint a saját üzenete. Az RMDSZ-t is zavarni fogja, mert a transzetnikus gondolat következménye az lehet, hogy hosszú távon az RMDSZ eltűnik a központi parlamentből, ha ugyanis Erdélyben megjelenik a regionális parlament, az valószínűleg nagyrészt kielégíti majd a magyar közösség politikai elvárásait, mert a magyarok Erdély lakosságának több mint 20%-át alkotják. Azt hiszem, hogy egy olyan regionális üzenettel lehet versenybe szállni, az az üzenet lehet csak képes arra, hogy megtalálja a saját helyét a PSD által már kisajátított regionális trendben, amely világosabban megfogalmazza, hogy milyen Erdélyt akarunk. Mert, párhuzamosan a PSD javasolta regionalizmussal, „Drakulaland" típusú dolgokat is láthatunk, amely nemcsak kulturális merénylet, hanem aranybánya is, pénzforrás a párt számára. Vagy az erős erdélyi ortodox előretörést, ortodox intézmények és kolostorok létrehozását, amely megváltoztatott bizonyos regionális egyensúlyokat. Amíg a *Memorandum* üzenete általános, azt hiszem, a válasz nem lesz túlságosan erőszakos, mert ebben a formában

https://biblioteca-digitala.ro

és ebben a szakaszban nem jelent túl nagy fenyegetést a többi regionális üzenet számára. Tehát azt hiszem, hogy a mai naptól számíthatunk valamiféle, a regionalizmusért folyó versengés megkezdésére, mert a regionalizmus csupán eszköz. Milyen régiót akarunk? Ez a kérdés veleje. És erre eddig nem sokan válaszoltak. Talán a PSD mégis. Mert azt mondta: olyan régiót akarunk, drágáink, amely tetszedjék a régió 80%-ának, és az a 20%, amelyiknek nem tetszik, fenn akarja majd tartani a jelenlegi egységes nemzeti rendszert, hogy mégis legyen néhány képviselője a központi parlamentben.

Ioan Muşlea: Ma indult meg a napi két órán át tartó regionális televízióadás Erdély számára. Láttam az Önök *Memorandumát*, s meg kell mondanom, hogy józanul, hidegen mérlegelve a dolgokat ebből a szempontból a hetes pontot én megoldottnak vélem. Elhoztam a táblázatot is, amelyből látni lehet, hogy a program kb. 25%-a magyar nyelvű, napi fél óra német nyelvű, negyed óra a zsidó kultúrának szentelt műsor, és – abszolút újítás – negyed óra a cigányoknak szól. A többi talk-show, ami magától értetődően megoszlik a román és a kisebbségi szerkesztőségek között. Máskülönben, ezt a regionális tv-stúdiót már korábban besorolták az Európa Tanács Regionális Televíziói közé, lényegében teljesen alaptalanul, mert a regionális jellegből csak a név volt meg. Állandóan egész Romániának közvetítettünk, lehetetlen reggeli órákban, katasztrofális nézettséggel. Tiszta szívből remélem, hogy ez az új megoldás eredményes lesz.

Molnár Gusztáv: Sok sikert kívánunk!

Szokoly Elek: Mindenekelőtt, ami a *Memorandum*nak a politikai pártok általi fogadtatását illeti, el kell ismernem, hogy nem vagyok túlságosan optimista, bár lényegében azt hiszem, hogy két fogadtatási lehetőség, két olvasat létezik – egy optimista és egy pesszimista. Kezdjem a pesszimistával. Azt hiszem, hogy a pártok, elsősorban a PDSR – engedjétek meg, hogy továbbra is e hitelesebb megnevezés mellett maradjak –, inkább féltékenységből, a politikai osztály általános féltékenységéből fogja elutasítani a *Memorandum*ot és a regionalizmus gondolatát. Minden pártot, még a nem parlamenti pártokat is, a centralizmus, a centralizmus által mélyen átitatott politikai kultúra és gondolkodásmód jellemez. Előjönni egy radikálisan különböző, központosítás ellenes ideológiával amely ellentmondjon mindezen hagyományoknak, eléggé kényes dolog. Átadni viszont ezt az előbb-utóbb megkerülhetetlen kezdeményezést holmi jött-ment civileknek, több mint amit politikusaink el tudnának viselni. Áttérve az optimista olvasatra, megállapíthatjuk, hogy mindaddig, amíg a román társadalom képtelen kivergődni abból a gazdasági, társadalmi kátyuból, amelyben annyi ideje vergődik, szüksége van egy olyan mozgósító erőre, amely egyelőre nem létezik. A regionalizmus lehetne ez a mozgósító erő. Erre utalt voltaképpen Ioan Rus széleskörűen mediatizált beszédében is. E mozgosító tényező felfedezésének kényszere – esetleg a regionális identitás ösztönző erejében is – előnyünkre válhat.

Szilágyi N. Sándor: Természetes, hogy mi most azért gyűltünk össze, hogy racionális fogalmakkal beszéljünk erről a kérdésről. A *Memorandum* fogadtatására gondolva figyelembe kell azonban vennünk, hogy nem elvont emberek fogják azt olvasni, nem is szakemberek, hanem emberek, egészen egyszerűen emberek.

Ovidiu Pecican: Lehet, hogy a szakemberek egy bizonyos csoportját mégis érdekelni fogja...

https://biblioteca-digitala.ro

Szilágyi N. Sándor: Ők is emberek, nem? Tehát emberek, akiknek az eszükön kívül érzelmeik is vannak, félelmeik, mindenféle komplexusaik, és olvasói közül nem mindenki mozog otthonosan ezen a területen. Mikor ezt mondom, akkor, sajnos, a parlamentben ülő politikusok nagy részére gondolok. Ebben a közegben kell elképzelnünk a *Memorandum* fogadtatását, mert, nyilvánvaló, a félelem, a gyanakvás, az érzelmek nem politikai kategóriák, de alakítják azt a szavazótábort, amelyre minden pártnak tekintettel kell lennie. Gondoljunk az alkotmány tíz évvel ezelőtti parlamenti vitájára. Azóta tíz év telt el, az évek elmúltak, az emberek maradtak, és nem változtak meg annyira, mint az várható lett volna. Bizonyos területeken nagyobb mértékű a pozitív irányú fejlődés. Akkor ott láthattuk, hogy vannak fogalmak, amelyeket egyszerűen szakralizáltak. Az egységes nemzetállam például nem úgy jelent meg, mint egy politikai kategória, hanem mint valami szent dolog. Legvilágosabban és legösszefüggőbben egy – akkoriban FSN-s – képviselő fogalmazta meg, miért olyan fontos, hogy Romániának egységes nemzetállamként való megfogalmazása szerepeljen az alkotmányban. Ez a képviselő azt mondta, hogy számára érthetetlen, hogyan kérdőjelezheti ezt meg bárki is, mikor az „egységes nemzetállam" minősítés éppen úgy hozzátartozik Romániához, mint a kereszt egy templomhoz. Ez volt a leginkább a „tárgyhoz" kapcsolódó érv, mert pontosan a lényeget fejezte ki. És azon a szinten fogalmazták meg, amely szinten a kérdés fogadtatása is kialakul. Ha tehát ennek a *Memorandum*nak a fogadtatására gondolunk, nem szabad megfeledkeznünk a helyzet ilyen vonatkozásairól sem. Következésképpen azt hiszem, hogy már magában a szöveg megfogalmazásában is tekintettel kellene lenni arra a környezetre, amelyben azt majd fogadják, és legalább egy helyen meg kellene jelennie annak, ami számunkra teljesen nyilvánvaló, hogy nem bomlik fel az ország, és hogy a létező országos intézmények fennmaradnak. Mert enélkül az, aki ilyen félelmekkel és előítéletekkel olvassa, csak régiókat lát, és különösen mikor meglátja majd a 8-as pontot – mindig a 8-as ponttal van baj – , hogy a regionális identitások felvállalása hozzájárul majd a transzetnikus identitás kialakulásához... Akkor azt mondják majd, hogy ez az egységes nemzeti identitás szétrombolásához vezet, ez pedig az első lépés az ország feldarabolásához. Így fogják, sajnos, érteni...

Molnár Gusztáv: Egyetlen megjegyzést tennék ezzel a nagyon helyénvaló felszólalással kapcsolatban. Én nem tenném meg ilyen könnyen a logikai ugrást a parlamenttől a „tömegekig". Nem hiszem, hogy abból, ahogy egyes képviselők fogadják majd a mi üzenetünket, szélesebb körre érvényes következtetéseket is levonhatunk. Lehet, hogy a helyzet éppen fordított. Nincs kizárva, hogy a „széles tömegek" ésszerűbben fogadják üzenetünket, sokkal normálisabban viselkedjenek a *Memorandum*ban felvetett kérdésekkel szemben, mint a politikai elit. Ismerünk ilyen helyzeteket Magyarország történetéből is. A 20. század elején Magyarországnak fejlett polgári társadalma volt, számtalan egyesülete, amelyek a legkülönfélébb területeken működtek, de politikai elitje teljesen elszakadt a valóságtól. Igaza volt Adrian Severinnek, amikor néhány nappal ezelőtt azt írta egy, a *Ziua*ban megjelent cikkben, hogy Magyarország nem Gyulafehérváron és nem Párizsban vesztette el Erdélyt, hanem azoknak a budapesti magyar politikusoknak az irodáiban, akik egy képzeletbeli világban éltek, és akiknek gőzük sem volt az erdélyi valóságról, eszükbe sem jutott például,

https://biblioteca-digitala.ro

hogy tiszteletben tartsák az erdélyi románok nemzeti méltóságát... Előfordul, hogy nem az elit áll az élen, hanem éppen fordítva, az elit jóval elmarad a valós társadalmi folyamatoktól.

„Milyen régiót akarunk?"*

Molnár Gusztáv: Visszatérnék ahhoz a kérdéshez, amit Smaranda tett fel beszélgetésünk első részében: „Milyen régiót akarunk?" Lényeges kérdés, bizonyos értelemben kijelöli azt az irányt, amelyet, a várható reakciók után, követnünk kellene. Mit kellene tennünk, hogyan kellene eljárnunk ahhoz, hogy pontosítsuk a regionalizmussal kapcsolatos eszméinket, hogy világosabban lássák, mi a célunk? Természetesen ennek nagyon sok, jogi, politikai, gazdasági vetülete van, amelyekkel most nem akarok foglalkozni. Ez alkalommal figyelmetekbe ajánlanám a magyar–román kapcsolatok témáját a regionalizmus szempontjából. Milyen megoldást kínálhat a magyaroknak a regionális berendezkedés, a régió mint jól meghatározott és erős intézmény?

Röviden, újból felébresztené bennük a hazához való tartozás érzését. Itt van előttem a szebeni diéta egyik szász küldöttjének, Trauschenfeldsnek, a nagyon érdekes felszólalása. Ő volt annak a törvénynek az előterjesztője, amely az erdélyi román nemzet jogállását rendezte. 1863-ban az erdélyi nemzetek már nem a régi, feudális értelemben vett „rendek"-et jelentették, hanem modern, polgári értelemben vett, a nyugat-európai folyamatokkal összhangban álló nemzetek voltak. Nézzük, hogyan érvelt ez a szász küldött a szóban forgó törvény mellett: „Hazát akarunk adni az erdélyi román nemzetnek ott, ahol eddig csupán megtűrt volt. Hazát akarunk adni neki, teljes jogú honosságot biztosítva mindkét egyházának, melyek közül az egyiknek soha nem ismerték el az autonómiáját, a másik pedig csak megtűrt volt. Ha ezt tesszük, csupán az igazságnak teszünk eleget."

Ugyanezen az ülésen Béldi gróf, egy magyar regalista is támogatta a románok egyenjogúsítását. (Ismeretes, hogy miután a magyar küldöttek kivonultak a diétáról, mert az nem ismerte el az 1848-as magyar forradalom első – alkotmányos – szakaszában elfogadott törvényeket, az úgynevezett regalisták ott maradtak, és a diéta egész ideje alatt hasznos és építő jellegű tevékenységet fejtettek ki.) Tehát volt egy magyar hang is azon a diétán, amely törvénybe iktatta a románságnak mint teljes jogú nemzetnek, a Habsburg Birodalomhoz önálló entitásként tartozó fejedelemség új politikai és alkotmányos szerkezetébe való integrálását.

Erdélyben két központosított és központosító haza vetélkedésének vagyunk tanúi

Most engedjétek meg, hogy szóljak néhány szót a Memorandumról. Nem a mi Memorandumunkról, hanem a történelmiről, amit a románok 1892-ben állítottak össze. Találkozásunk előtt mindenképpen szerettem volna elolvasni ennek a rendkívüli dokumentumnak a teljes szövegét. Nem volt könnyű, mert igaz, hogy

*A beszélgetés második része a folyóirat 6-7., júniusi-júliusi számában jelent meg.

https://biblioteca-digitala.ro

a Memorandumról tucatnyi könyv is megjelent az utóbbi időben, de a kiadók nagyon fösvények, ha magának a szövegnek a megjelentetéséről van szó. A teljes szöveg egyetlen kiadását találtam meg a *Memorandul. 1892–1894* című kötet (II. kiadás, Bukarest, 1994) mellékletében, és meglehet, nem tévedek, ha feltételezem, hogy kiadása nem a kötet szerzőinek (különben ismert történészeknek) volt az ötlete, hanem Ion Raţiunak, a kötet kezdeményezőjének és előszóírójának. 1892-ben az erdélyi és magyarországi románok a következőképpen védték ügyüket: „Elértük az önálló és saját diétával rendelkező Erdélyben a többi nemzettel egyenlő jogokat bíró nemzet státusát. És ellopták tőlünk ezt a státust és ezt az Erdélyt. Volt valamink, amit elvettek tőlünk, és ebbe soha nem fogunk belenyugodni. Véleményünk szerint az állam, amely ezt tette, törvénytelen, és nem várhat el tőlünk teljes és őszinte lojalitást." Ez az érvelés jogosnak és hibátlannak tűnik ma, nekem, a „magyar"-nak. Az az érzésem azonban, hogy a románok (és most általában gondolok a románokra, a legtöbb történész és a közvélemény által egyaránt osztott véleményre) kizárólag a „nagy egyesülés" prizmáján keresztül értelmezik a memorandisták tettét, mint egy olyan aktust, amely, ugyebár, megelőzte és megelőlegezte azt, és bizonyos értelemben zárójelbe teszik magának a szövegnek az érvrendszerét és intézményi összefüggéseit, azt, hogy abban egy önálló Erdélyről van szó, amelyben egyenrangú nemzetek élnek, és amely egy föderális alapokon újraszervezett birodalom kereteibe illeszkedik. És nagyon meg vannak döbbenve, amikor észreveszik, hogy az erdélyi magyarok is nemzetként viselkednek, hogy voltak itt jogaik, amelyekkel már nem rendelkeznek, és éppen ezért keresnek kétségbeesve valami megoldást, hogy ebből a helyzetből kitörjenek, amelyet ők történelmileg, kulturálisan és politikailag egyaránt lealacsonyítónak éreznek, és amellyel soha nem fognak megbékélni. Véleményem szerint a magyaroknak ez a magatartása természetes. Hogyan viselkedhetnének másként, mikor egy nemzet részei voltak, és hiszik, hogy ma is részei! Semmiféle imperializmusról nincs itt szó, a magyarok nem úgy viselkednek, mint egy birodalmi kisebbség, ahogy azt H.-R. Patapievici állította egy adott pillanatban (én a *22*-es folyóiratban megválaszoltam ezt az állítást, és válaszomat éppen úgy félremagyarázták, mint sokan az eredeti tételt), hanem egyszerűen nem úgy viselkednek, mint egy kisebbség. Ez a magatartás a történelemben gyökerezik, és egyelőre nem lehet tudni, hová vezet. Mindenesetre sok irányba terelődhet, és sok irányba terelhetik, a mi feladatunk pedig, a Provincia-csoport feladata az lenne, hogy meghatározza ezeket a lehetséges irányokat, hogy megpróbáljon velük kapcsolatban egy olyan egyértelmű álláspontot kialakítani, amely Romániában és Magyarországon egyaránt jól behatárolható. Ezt annál is fontosabbnak tartanám, mert jelenleg, amikor, legalábbis elméletileg és ideológiailag, kirajzolódik Erdély mint régió-haza felépítésének a lehetősége, két központosított és központosító haza vetélkedésének vagyunk itt tanúi, egy, az emberek feje felett megvívott, ezúttal nem területekért, hanem az erdélyiek „lelkéért" folyó csatának. És sajnálattal kell elismernem, hogy mi itt, beleértve a mi csoportunkat is, kicsit lemaradtunk az események mögött. Nem reagáltunk időben erre az új helyzetre, lehet, azért sem, mert szükségünk volt és még mindig szükségünk van valamennyi időre, hogy megemészthessük, ami az orrunk előtt történik. Nem nehéz észrevenni, hogy Magyarország Erdélyben – különösen a kedvezménytörvény eredményeképpen – nem

https://biblioteca-digitala.ro

csupán kulturális és gazdasági, hanem politikai szereplővé is vált, és nemcsak a közvéleményt tudja befolyásolni, hanem a reális eseményeket is. Jelen pillanatban a román kormány visszavonulóban van, védelmezi a birtokát, tanácstalan, nemigen tudja, mit tegyen, és ilyen értelemben elmondhatjuk – ahogy elmondtam néhány nappal ezelőtt az Adenauer Alapítvány Bukarestben megtartott konferenciáján Magyarország nagykövete és Dâncu miniszter előtt, ott volt Smaranda is –, hogy két egyformán anakronisztikus nemzeti és „nemzetépítő" diskurzus és politika vetélkedésének vagyunk tanúi. Ilyen körülmények között azt hiszem, a mi feladatunk lenne lefolytatni ezekről a kérdésekről Erdélyben és erdélyi szempontból egy koherens, pontos célkitűzésű diskurzust, amely mindkét etatista és nemzeti diskurzustól különbözzék, nem abban az értelemben, mintha mi a két vetélkedő országon kívül lennénk, hiszen Romániában élünk, hanem egy következetes regionális álláspont elfogadása értelmében, amely válaszolhatna nemcsak Bukarest központosító törekvéseire, hanem Budapest hasonló törekvéseire is, ami – legalábbis az itteni magyarok vonatkozásában – szintén realitás. Azon a bukaresti konferencián idéztem a Fidesz választási programjából, amelyből kitűnik, hogy ez a párt a „nemzet határmódosítás nélküli reintegrációjá"-t tartja szem előtt (ez a bevett kifejezés), egy meglehetősen elavult nemzetfogalom alapján (meglátásában az etnikai és kulturális értelemben vett nemzet az egyetlen legitim politikai közösség), nem beszélve a szóban forgó elképzelés keményebb, gyakorlati vetületeiről, ha a határon túli magyarokat egész egyszerűen olcsó és a magyarországi gazdaság számára könnyen megfizethető munkaerő-tartaléknak tekintik. Persze, a programnak pozitív oldalai is vannak, ami a Magyarország határain túl élő magyarok nemzeti identitásának a megőrzését illeti. De milyen nemzeti identitásról van szó? És melyek lennének azok az intézményes formák, amelyek hozzákapcsolhatnák ezt az identitást egy életerős politikai rendszerhez, egy „hazá"-hoz, amelyet – még – érdemes felvállalni? Erre és a hasonló kérdésekre kellene megtalálnunk a lehetséges választ vagy a lehetséges válaszokat. Véleményem szerint egy ilyen lehetséges válasz kulcsfogalma éppen a „régió-haza" lehetne, amelyet nemrég az erdélyi és vajdasági pártok és szervezetek stratégiájáról szóló cikkemben használtam, amely a kolozsvári *Krónikában* és az újvidéki *Magyar Szóban* jelent meg. Ez hasonlít valamelyest a német Heimathoz, de az én megközelítésem nem tradicionalista, hanem inkább arra rímel, amit az Európai Unióban „alkotmányos régió" alatt értenek, mely fogalom a mi Memorandumunkban is szerepel. Nem egy kizárólagos haza, hanem olyan, amelyik illeszkedik más, nagyobb hazákba, és azokhoz igazodik. Erdélyi magyar vagyok, erdélyi vagyok, bizonyos értelemben román is vagyok, mert a magyarországiak annak néznek, de önként is tekinthetem magam annak, ha a román haza nem utasítja vissza a saját régiómhoz való jogomat, és európai is vagyok, vagy próbálok az lenni. Több hazád is lehet, de mindenekelőtt kell lennie egy régió-hazának, amelyből kiindulsz, és amelynek elsődleges legitimitása van a szemedben. Csak egy ilyenformán felfogott Erdély ébresztheti fel újból a magyarokban a hazához való tartozás érzését. Kérdés persze, hogy vajon a románok is így gondolkodnak-e, vagy hogy legalább vannak-e románok, akik tudnak így gondolkodni és érezni. Mert ettől függ ennek az elgondolásnak a sikere vagy a csődje.

https://biblioteca-digitala.ro

Politikai nemzet – kulturális nemzet

Ovidiu Pecican: Felelevenítettél egy régebbi gondolatot, amely – legalábbis ami engem illet – kiegészítő magyarázatra szorul. Az erdélyi magyar nemzet fogalma érdekes kérdéseket vet fel, hiszen ha Erdélyben létezik magyar nemzet, tisztázni kell, hogy az mennyiben különbözik a másik magyar nemzettől, a magyarországitól.

Molnár Gusztáv: Politikai értelemben különbözik.

Ovidiu Pecican: Azt hiszem, hogy a románok is beleütköznek ebbe a problémába akkor, amikor az itteni román nemzet és a nagyon moldovai jellegű besszarábiai kerül szóba. Úgy tűnik tehát, hogy érdemes érvelni e gondolat mellett.

Molnár Gusztáv: A két helyzet hasonló, de különbségek is vannak. Történelmi és kulturális szempontból szerintem a magyar nemzet egységesebb, mint a román. Ami a tulajdonképpeni identitást illeti, a magyarok között nincsenek számottevő különbségek, az eltérések a politikum szintjén jelennek meg, aszerint, ahogy a különböző országok magyar nemzeti közösségei politikai közösséget alkotnak vagy nem alkotnak, vagy ahogy egy tágabb politikai közösségbe beágyazódnak. A magyarok esetében is beszélhetünk sajátos jegyekről, de itt nincsenek eltérő regionális identitások, míg a románoknál, azt hiszem, igenis vannak. Egy román elsősorban erdélyi vagy moldvai vagy olténiai. Lehet, ezzel magyarázható, hogy túlságosan is nagy jelentőséget tulajdonítanak a politikai unitarizmusnak. A magyaroknál a kérdés pont fordítva tevődik fel: mivel kulturálisan és történetileg egységesebbek, politikai értelemben könnyebben szerveződnek meg a legkülönfélébb intézményes keretek között. De nagy tévedés azt hinni, hogy a teljes magyar nemzet, vagyis valamennyi magyar nemzeti közösség egyetlen politikai vagy kvázipolitikai nagystruktúrába integrálható vagy reintegrálható. Ez mint puszta elgondolás is anakronisztikus, ráadásul még megvalósíthatatlan is. Az úgynevezett Magyar Állandó Értekezlet, amely magában foglalja a különböző magyar közösségek minden fontosabb politikai szervezetét, nem töltheti be egy közös parlamenti fórum szerepét, mert a magyar közösségek különböző politikai közösségek részei, és azok politikai életében vesznek részt. Tehát nem létezik, és azt hiszem, soha nem is fog létezni egy olyan intézmény, amely biztosíthatná a különböző magyar közösségek politikai integrációját. A gond az, hogy a Magyarország körül levő nemzetállamoknak sem sikerült az első világháború óta eltelt időben valóban integrálniuk a területükön élő magyar nemzeti közösségeket. De csalóka remény lenne azt hinni, hogy ezt a politikai vákuumot most Magyarország kitöltheti.

Smaranda Enache: Akárcsak ti, én is ismerem a politikai nemzetek és a kulturális nemzetek közti klasszikus különbségeket. Van egy elképzelésem, mely szerint az európai integrációval egy időben, a politikai nemzethez kapcsolódó és a nemzetállamok szintjén megnyilvánuló számos tulajdonság és jellegzetesség áttevődik az európai politikai nemzet szintjére. Sok olyasmi kerül át oda, ami a politikai nemzetet jelentette: a közös pénz, a védelmi politika és így tovább. A közösségi *aquis* jelenti a közös törvényeknek ezt a *corpus*át. De a kulturális nemzet tovább fog élni, és továbbra is bizonyos kulturális fővárosokhoz kapcsolódik. Tehát én úgy látom, hogy míg a politikai nemzet szempontjából az egykori fővárosok hagyományos fővárosokká való átalakulásának vagyunk tanúi, a kulturális nemzetek szempontjából az egykori állami fővárosok szerepe megerősödik. Ez csupán feltételezés. Ebben az értelemben ki lehet jelenteni, hogy Buda-

https://biblioteca-digitala.ro

pest valamiféleképpen a világ minden táján és nemcsak az Európában élő magyarok fővárosa, ahol minden kulturális érték „megmérettetik", mint ahogy Bukarest a világ minden táján élő románok kulturális fővárosa. Ha Budapest az utóbbi időben nagyon aktívvá vált, ha Bukarest is egyfajta kulturális imperializmust gyakorol Kisinyov felett, és történelmi tankönyveket küld oda, és lehet, hogy ő is kidolgoz majd egy kedvezménytörvényt, kiterjesztve a határon túlra az etnicitás és a nyelv védőszárnyait, ha mindez így van, akkor nekünk a következő kérdést kell feltennünk: hogyan határolható körül a régió ebben a felállásban, ahol van egy európai politikai nemzet, amely valószínűleg egy erőteljesebb európai identitást is megteremt majd, és ott vannak ezek a kulturális fővárosok is. Erre a kérdésre kell választ találnunk. Ha a régiónak van valamilyen szerepe, akkor az csupán egy alárendelt, a politikai és a kulturális nemzet kompetenciáit kiegészítő szerep lehet, vagy egy *sui generis* szerep, mely szerint a régió nem más, mint az európai sokféleség megőrzésének legmegfelelőbb helyszíne, amely legalább olyan fontos szerepet tölt be az Európai Unióban, mint a helyi önkormányzatok szintje.

A politikai alany szerepét a régió tölti be

Molnár Gusztáv: Én a régiót olyan történelmi identitással rendelkező területként fogom fel, amely politikai alanyként alakul meg, pontosabban valósítja meg önmagát egyrészt azon a nemzetállamon belül, amelyhez tartozik, másrészt az Európai Unió nemzetek fölötti kontextusában. Így a politikai régió egy nemzetalatti politikai közösség alkotmányos kereteként működik, amely – Erdély esetében – egyszerre transznacionális vagy transzetnikus is! Ez természetesen egy elméleti modell, amely lehetővé teszi, hogy Erdély helyzetét teljes összetettségében szemléljük. Ha csupán román szemszögből nézzük, vagy tetszelgünk az adott helyzetben, vagy a polgári nacionalizmus „európaibb" változataival ámítjuk magunkat. Ha csupán magyar szempontból nézzük, vagy siránkozunk a sors mostohaságán, vagy kizárólag Budapest felé fordítjuk tekintetünket. Én az Európai Unió szakértői által Koszovó számára kidolgozott alkotmányos modellt tekintem irányadónak. Ez ugyanis egy többetnikumú, pontosabban több nemzetből álló tartomány, hiszen mind a szerbek, mind pedig az albánok nemzetnek, nem csupán etnikumnak tekintik önmagukat. Ez a 2001. május 15-én véglegesített alkotmányos modell a területi, nem pedig az etnikai vagy nemzeti elvet tekinti irányadónak, rákényszerítve a két vetélkedő nemzeti közösséget a közös politikai intézmények keretei közötti együttélésre. Ebben a modellben maga a tartomány a politikai alany és nem a két nemzeti közösség. A szerbek nincsenek elragadtatva tőle, mert az – szerintük – az Európai Unió támogatásával az egyértelműen albán többségű tartomány Belgráddal szembeni politikai autonómiáját törvényesíti és iktatja törvénybe. De nem tetszik az albánoknak sem, mert nem teszi lehetővé számukra a tartomány feletti teljes és kizárólagos uralmat. Az én hipotézisem a következő: ha a Nyugat által a koszovóiak számára javasolt, önmagában nagyon jó és megfelelő alkotmányos változat ott nem is igen működik, mert a két közösség, valamint a Brüsszel és Pristina közötti távolság talán túl nagy, ez nem jelenti azt, hogy mi, itt, ne tudnánk elgondolni egy hasonló intézményrendszert, a saját kezdeményezésünkre, anélkül hogy azt kívülről erőltetnék ránk. A lényeg e modellben mindenképpen az, hogy a politikai alany szerepét a régió mint területi politikai entitás tölti be.

https://biblioteca-digitala.ro

Smaranda Enache: De mi van a régió mint politikai alany alatt?

Molnár Gusztáv: Két dolog. Egyrészt – közigazgatási szempontból – ott vannak a szubregionális területi egységek (megyék vagy valami más, ez majd eldől), másrészt a nemzeti vagy nyelvi közösségek, amelyek nagyon pontosan meghatározott jogokkal rendelkeznek, amelyek érvényesítése a szóban forgó közösségek és különösen azok elitjei közötti megegyezéstől és együttműködéstől függ. A lényeg az, hogy jelen pillanatban léteznek ilyen, nyugati szakértők által kifejezetten a multinacionális tartományok számára kidolgozott alkotmányos vagy intézményi modellek.

Smaranda Enache: Amelyek azonban szintén az adott térség nemzeti törekvéseit szolgálják.

Molnár Gusztáv: Igen, természetesen.

Smaranda Enache: Ha te azt mondod, hogy Erdélyben építsünk fel egy transzetnikus térséget, amelyet ugyanolyan szabályok igazgatnának, mint amilyenek Bukarestnek is vannak, mert Bukarest is azt mondja, hogy transzetnikus, akkor én nem értettem meg semmit. Mert Erdélynek számtalan közösségi autonómia modellje van, egymásra tevődő, de egymástól különböző modelljei is. És minket a regionalizmus éppen azért érdekel, hogy megmaradhasson ez a kifinomult formák sokaságából felépülő erdélyi identitás, akkor is, ha Bukarest ezekre a formákra nem érzékeny, nem rosszindulatból, feltételezzük mi jóhiszeműen, hanem azért, mert a történelem nem szembesítette olyan modellekkel, amilyenekkel Erdély már néhány évszázada szembesült. Nem mindig oldotta meg őket jól, ezért csupán egy rövid időre sikerült valóságos autonómiát vagy államiságot megvalósítania, azt is több nehéz engedmény árán. Teljesen egyetértek azzal, hogy a román–magyar kapcsolatok vonatkozásában Bukarest és Budapest vetélkedésének vagyunk a tanúi, és hogy itt van ez a három „B", Bukarest, Budapest és Brüsszel, amelyektől nem tekinthetünk el, ha valami életképeset akarunk felépíteni.

Bakk Miklós: Itt olyan lényeges kérdésről van szó, amit nem tudunk egy rövid kerekasztal-beszélgetés alatt tisztázni. Ez egy állandó elméleti műhely témája lehetne. Bár a *Provinciá*ban többször kifejtettük ezt a kérdést, mégis hiányát érzem a fogalmi tisztázásnak, beleértve téged is, Guszti, mert nem mindig használsz egyértelmű fogalmakat. Te a régiók politikai identitásáról beszélsz, másrészt pedig azt állítod, hogy az Osztrák–Magyar Monarchiában a románok nemzetként viselkedtek, és a mostani Romániában a magyarok is nemzetként viselkednek, vagy, Istenem, mint egy nemzeti közösség, de az Osztrák–Magyar Monarchia csődje nagyrészt annak köszönhető, hogy elutasította a románok nemzeti közösségként való elismerését, és csupán „egyenlő" állampolgári jogokat adott nekik. Most megismétlődik a történelem. Erőltetik a magyarok integrációját a román államba, de csak mint állampolgárokét, nem mint nemzeti közösségét. A mi erdélyi regionalizmus programunk éppen innen indul: ha sikerül elérnünk a devolúciót vagy Románia föderalizálását, akkor megvalósul végre a magyarok integrációja egy hazába. De ebben az esetben voltaképpen ki is a politikai alany? Látszik, hogy fogalmi szempontból nem voltunk elég következetesek. Az egész erdélyi társadalmat tekintjük politikai alanynak, vagy egy megosztott politikai rendszerről van szó, amelyben maguk a közösségek viselkednek politikai alanyként? Ha ezeket a kérdéseket nem tisztázzuk, nem fogjuk tudni végigvinni az erdélyi

https://biblioteca-digitala.ro

regionalizmusra vonatkozó programunkat. Programunknak ez a hiányossága, az, hogy nem tudunk következetes álláspontot kialakítani, befolyásolja a két főváros közötti említett vetélkedés lehetséges értelmezéseit is. Van néhány alapvető probléma, amellyel kapcsolatban többé már nem engedhetjük meg magunknak, hogy ne alakítsunk ki egy világos, határozott álláspontot.

Egy kicsit túl messzire mentünk

Al. Cistelecan: Azt hiszem, hogy beszélgetésünk nagyon előreszaladt, túl messzire ment. Olyan realitásokról kezdünk beszélgetni, amelyekről nem lehet tudni, hogy megvalósulnak-e valaha, vagy sem. Isten ments, hogy holnap, holnapután az ölünkbe hulljon az autonóm Erdély, mert biztos, hogy néhány évig Funar lesz a vajda. És ne felejtsétek el, megtörténhet, hogy ennek a lehetséges, feltételezett együttélésnek az első hulláma egy kemény, etnikai viselkedésmintákat követő erdélyi versengésben fog megnyilvánulni, amelynek során nagyon nehéz lesz majd megfékezni azt a románokban és a magyarokban egyaránt elhatalmasodó érzést, hogy most majd visszahódíthatják maguknak Erdélyt. A józan ész parancsa, hogy végül is „földik" vagyunk, és közösek az érdekeink, csak ezután érvényesülhet. Azok az eszmék, amelyeket mi most szárnyukra akarunk bocsátani, részben nekünk sem elég világosak, részben pedig nem vagyok biztos benne, hogy megvalósíthatók-e a gyakorlatban. A szélesebb összefüggések, beleértve a nagy, európai esernyőt is, a regionalizmus eszméjének támogatásával és azzal a régióhálózattal, amelynek tagjai talán segíteni fogják majd egymást, tehát az európai összefüggések kedvezőek. A szűkebben vett román kontextus azonban kedvezőtlen, mert létezik ez a két csábítás, amely Erdélyt szeretné megnyerni magának. Az egyik csábítás vonzóbb retorikával dolgozik, mert a szomszédból jön, a másik, mert nem tud ugyanolyan vonzó lenni, igyekszik erőszakosabban fellépni, rövid pórázon tartja a feleségét. Egy kicsit túl messzire mentünk. Nekünk be kell járnunk egy fogalmi utat, arról az útról nem is beszélve, amelyen a valóság halad majd. Ha arra ébrednénk holnap, hogy valóban létre kell hoznunk Erdélyben valamilyenfajta autonómiát, azt hiszem, nagy nehézségekbe ütköznénk. Meg kell majd hívnunk az általunk rendezett vitákra azokat a közgazdászokat is, akik értenek a regionális gazdasági kérdésekhez, és tisztázhatják, hogy létezik-e erdélyi gazdasági gondolat, vagy sem. És jogászokat is meg kell hívnunk, meg közigazgatási szakembereket, nem prefektusokra és pártemberekre gondolok, hanem olyan közigazgatási tisztviselőkre, akik szembesültek ilyen kérdésekkel, és nem utolsósorban üzletembereket. Mennyire fontos egy üzletember számára, hogy ne kelljen folyton Bukarestbe járnia a tarisznyájával, ha valamit el akar intézni? Ezeket kellene megoldanunk, mielőtt a magyarok regionális parlamenti képviseletének jellegéről beszélnénk. Ezt a fogalmi utat nem tudjuk végigjárni anélkül, hogy tisztáznánk, mi a véleményük ezekről a kérdésekről az említett kategóriáknak.

Bakk Miklós: Megértem, hogy kialakulhat az a benyomás, hogy túl gyorsan haladunk előre. De ne felejtsd el, hogy miközben kidolgoztuk ezt a Memorandumot, mellékesen egyfajta jövőképet is sugalltunk. Mi inkább egy nyilvános vita kezdeményezésének lehetséges taktikájára összpontosítottunk, és nem azokra az esetleges különbségekre, amelyek Erdély jövőjével kapcsolatban közöttünk is felmerülhetnek.

https://biblioteca-digitala.ro

Caius Dobrescu: Egyetértek Cisszel abban, hogy más értelmiségiek bevonására is szükség van. Az is igaz, hogy egyes fogalmakat pontosabban meg kellene határoznunk, de az is lehet, hogy azokat az értelmiségieket nem is érdeklik ezek a kérdések. Nekünk meg kell előbb győznünk őket arról, hogy ezeknek a kérdéseknek a tisztázása számukra is fontos. Akárhogy is van, fontos a nyitás ezek felé a kategóriák felé, ennek kell jövőbeni stratégiánk középpontjában állnia. És arra is gondolok, hogy lehetővé kellene tenni a vitában való részvételt az Erdélyen kívül élő szakértők számára is, mert a Provinciának a regionalizmus fórumává kell válnia az ország minden térsége számára. Másrészt változatosabbá kell tennünk azt a szakértői hátteret, amelyre szükségünk van.

Smaranda Enache: Egy nagyon érdekes vitán vettem részt, amelyen a régiók posztindusztriális sorsáról volt szó. Ilyen szempontból Erdélynek vannak erősségei. Másrészt viszont az, hogy alárendeltségi viszonyban van a két vetélkedő központtal, elég súlyos gondok elé állítja. Guszti említette, hogy egyes magyarországi politikusok olcsó munkaerő-tartaléknak tekintik az erdélyi magyarokat. Magyarország stabil gazdasági fejlődésének biztosításához szükség van rájuk. Azt is tudjuk ugyanakkor, hogy Erdély hozzájárulása az adókhoz és az illetékekhez nagyobb, ami önmagában véve még nem lenne baj. A gond az, hogy a pénzalapok utólagos elosztása nem átlátható. Nem érthető számunkra, hogy egy köztársasági segélyalapban veszünk-e részt, ami jogosnak tűnne nekünk, a lehető legtermészetesebb dolognak, vagy egy központ megerősítéséhez járulunk hozzá, esetleg valamelyik párt vagy egy olyan intézmény támogatásához, amelyik ellenünk van, és belefoglal bennünket a jövő évi SRI-jelentésbe. Ezek a dolgok nem teljesen világosak. Nem tudjuk, hova kerülnek ezek az adók és illetékek. Nem tudjuk, hogy egyes befektetések, mint amilyen ez a Drakula-terv is, nem arra szolgálnak-e, hogy bizonyos Kárpátokon túli vállalkozói körök meggazdagodjanak belőle. Ebből a szempontból érdekes lenne tudni, mi a bankárok, a nagyiparosok és általában a helyi vállalkozók véleménye, hogyan érzékelik ők a központok fejük felett végbemenő vetélkedését.

Szokoly Elek: Azt hiszem, nem szabad visszariadnunk attól, még ha ez idealizmusnak is tűnik, hogy nagyobb távlatokban gondolkozzunk. Sajnos, gyakran bezárkózunk a napi politikai ügyekbe, csak a „reálpolitiká"-val, a „mit lehet és mit nem lehet" kérdésével foglalkozunk, túlságosan sokat törődünk a politikusok gondolkodásmódjával, azzal, hogy mi jár ennek vagy annak a politikusnak a fejében. Az egyesült Európa perspektívája, mert ennek az Európának mi is kétségkívül részei leszünk, arra kötelez, hogy sok alapvető dolgot átgondoljunk, és megtaláljuk azokat a fogalmakat és intézményi formákat, amelyek lehetővé teszik majd, hogy beilleszkedésünk minél mélyebb és szervesebb legyen. Amikor „hazá"-ról beszélünk, nem hiszem, hogy feltétlenül egy bizonyos államra kell gondolnunk, vagy egy bizonyos birodalomra, a szó hagyományos értelmében vett határokkal rendelkező szerkezetekre. A „haza" egy bizonyos kulturális, földrajzi vonások által körülírt térséget jelent, ahol otthon érezzük magunkat. És azt hiszem, hogy az egyesült Európa ilyen hazákból áll majd, amelyeket újra kell fogalmazni. Ilyen értelemben a nemzetállam fogalma, és valószínűleg még sok más fogalom is, nyilvánvalóan elavulttá válik. Mi tehát bizonyos

https://biblioteca-digitala.ro

értelemben kénytelenek vagyunk egy kicsit előrefutni abban is, ami az ilyen fogalmak meghatározását vagy újrameghatározását illeti.

Al. Cistelecan: Én nem vagyok ellene a hasonló dolgoknak. Egyszerűen fel akartam hívni a figyelmeteket arra, hogy nem kellemes látni, amint a valóság leköröz bennünket.

Erdély mint régió-haza

Molnár Gusztáv: Természetesen, foglalkoznunk kell a gazdasági helyzettel, hogy valamivel jobban, valamivel pragmatikusabban „készüljünk fel" a valóság lehetséges provokációira, de mindez nem oldja meg a Bakk Miklós által felvetett lényeges kérdést, éspedig azt, hogy milyen alkotmányos, intézményes alternatívával jelentkezünk mi a politikai eszmék piacán. Hogyan oldjuk fel azt az Erdély minden „állampolgárá"-nak a helyzetében bennerejlő ellentmondást, hogy ő egyszerre tartozik egy regionális szintű politikai közösséghez, vagy tartozhatna egy ilyen transzetnikus regionális politikai közösséghez, és – a hagyományokon, a kultúrán, a nyelven keresztül – egy nemzeti közösséghez is? Mi még nem tudtuk pontosan megmutatni az erdélyi közönségnek, és Románia, valamint Magyarország közvéleményének, milyen konkrét elképzelésünk van az Erdélyre és más, többnemzetiségű történelmi tartományokra jellemző sajátos helyzet intézményes megoldására. De – tehetnétek fel a kérdést – miért van szükség alkotmányos alternatívára? Egyebek között azért, hogy végre biztosítani lehessen a magyar közösség igazi integrációját egy romániai politikai közösségbe. Ez, mint ahogy már mondtam, nem történt meg, és nem is történhetett meg az „egységes és nemzeti" román államon belül, de viszonylag könnyen meg lehet valósítani egy decentralizált Romániában, amelyben Erdély és a Bánát autonóm politikai státussal rendelkezne. Amire azt lehetne válaszolni: rendben van, de a románok nagy többsége nem fogadja el egy ilyen autonómia gondolatát, a magyarok pedig, de facto, integrálódtak, akár tetszik ez nekik, akár nem, és nem áll módjukban változtatni ezen a helyzeten. Sajnos, a magyarok jó része – Magyarországra távozva – nagyon hatékony módot talált arra, hogy radikálisan változtasson helyzetén, ahogy azt a szászok és a svábok is tették. És akik maradtak – még mindig a többség –, most, hogy Magyarország aktív politikai és gazdasági tényezőként beleavatkozhat mindennapi életükbe, nagyon könnyen kizárólag Magyarország felé fordulhatnak, és hátat fordíthatnak a románoknak és, talán, általában Erdélynek is. Nekem meggyőződésem, hogy Magyarország nem kínálhat megoldást az itt maradt magyarok problémáira (elég gondja van a repatriáltakkal is, akik nem illeszkednek be olyan könnyen a magyar hazába). Én pontosan azért dobtam be a régió-haza fogalmát az erdélyi nyilvános vitába, hogy megmutassam: létezik olyan intézményes modell, amely radikális és ugyanakkor helyi megoldást kínál az itteni magyarok történelmileg felhalmozódott problémáira. Nem kibúvóról van szó, nem arról, hogy kerülő úton becsempésszük a nyilvánosságba Erdély függetlenségének a kérdését. Erdély mint régió-haza a nagyobb román hazába illeszkedik, ugyanakkor kivételes kapcsolatokat ápol – legalábbis ami a magyarokat illeti, de talán nem csak őket – a magyar hazával is. Erdély, az én meglátásomban, olyan hazává válhat, amely – mint azt Szokoly Elek nagyon helyesen megjegyezte – különböző szinteken és különböző mértékben más, nagyobb hazákba, végső soron pedig egy egyesült és föderális Európába illeszkedik.

https://biblioteca-digitala.ro

Volna még egy megjegyzésem, a fogalmi tisztázással kapcsolatban. Az elején a Memorandum időszakának erdélyi románjairól beszéltem. Alapvető különbség van az ő eszméik és terveik és a mi eszméink és terveink között. Amikor az erdélyi románok megtagadták a magyar politikai nemzetbe való beilleszkedést, természetesen egy autonóm Erdélyt képzeltek el, de ez az autonómia már nem a szebeni diéta nemzetekfölötti Erdélye volt, amely az egyenlő jogú erdélyi nemzetek intézményesített együttélésére alapozva komplex politikai egységként integrálódott be a birodalomba, hanem egy szigorúan nemzeti alapon elgondolt entitás, amely a nemzeti alapon föderalizált Nagy-Ausztriába illeszkedett volna be. Ebben a legrészletesebben és legkövetkezetesebben Aurel C. Popovici által kidolgozott vízióban a politikai föderalizmus vonzó és újító eszméje a nemzet ellentmondásos, etnikai értelemben felfogott, kizárólagos és – politikailag szólva – retrográd eszméjével fonódott össze. Én megpróbálom elkerülni ezt a csapdát, ez az oka annak, hogy néha túl élesen nyilatkozom a nemzeteket vagy nemzeti közösségeket közvetlenül politikai alanyokká vagy szereplőkké átalakító elképzelésekkel kapcsolatban. A Popovici-féle modell ma teljesen hasznavehetetlen. Az egységes európai államok regionalizálása vagy föderalizálása területi alapon történik, és nem is történhet másként, függetlenül attól, hogy a szóban forgó területen a többségi nemzet lakik-e (mint Olaszország és Spanyolország tartományainak nagy részében), vagy egy regionális nemzet (mint Skóciában és Katalóniában), vagy hogy vegyes tartományokról van-e szó, mint Trentino-Alto Adige (Dél-Tirol) esetében. Ami természetesen nem azt jelenti, hogy – ami Erdélyt illeti – a nemzeti közösségek nem valósíthatják meg sajátos nemzeti érdekeiket egy ilyen területi struktúrában.

Bakk Miklós: Árnyalnám egy kicsit a dolgokat. A személyi autonómia jogi megoldását éppen azért dolgozták ki, hogy a különböző nemzeti közösségek politikai alanyiságához kapcsolódó kérdéseket meg lehessen oldani. Elismerem, hogy ezek a jogi-technikai modellek ma már nem használhatók, mert az Európai Unió a területi alapú regionális szerkezet felépítése felé halad. De egy más történelmi korszakban ezek a megoldások léteztek, és léteznek ma is.

Ovidiu Pecican: A haza fogalmának újrameghatározása szerintem jó ötlet, és sok mindent megmozgathat. „Haza" lehet Európa, lehet Románia, Magyarország, lehet Ilfov megye.

Al. Cistelecan: De hol van a hagyma közepe?

Ovidiu Pecican: A hagymának nincs a szó szoros értelmében vett közepe, az réteges.

Al. Cistelecan: És melyik az utolsó réteg?

Smaranda Enache: A fokhagyma is hagyma, csak annak cikkelyei vannak.

Molnár Gusztáv: Világos, hogy olyan fogalomra van szükségünk, amely nem kizárólagos, amely több hazát is magában foglalhat. Befogadó, nem kizáró megközelítésre van szükség.

Caius Dobrescu: Az új európai összefüggések között a nemzeti alapon felépített országok automatikusan elveszítik legitimitásukat, és átalakulnak egyfajta meso-government-á, összekötő kapoccsá az Európai Unió és a régiók között.

Molnár Gusztáv: Én sem hiszem, hogy a nemzetállamok egyszerűen eltűnnének. Csak annyi történik, hogy föléjük és alájuk más, ugyanolyan fontos vagy náluk még

https://biblioteca-digitala.ro

fontosabb politikai entitások kerülnek. A nemzeti, kulturális és politikai kizárólagosság mellett, legalábbis elméleti szinten, már régóta nem lehet érvelni. Most kezdünk rájönni arra, hogy elmúlt a területi kizárólagosságok ideje is.

Fordította: Hadházy Zsuzsa

A Provincia díjai

a civil párbeszéd felvirágoztatásáért az ősi földön, továbbá egy nemzeti vitastílus kialakításáért

Nagydíj

ADRIAN NĂSTASE miniszterelnök úrnak – azért a hozzáértésért, amellyel értékes útmutatásokat adott a *Memorandum* értelmezéséhez (cserében várjuk tőle az „eltévelyedett"-igazolványokat)

Első díj

BARTOLOMEU ANANIA Őszentségének – a nagyvonalúságért, amellyel egyházi átokban részesített (valamennyiünket görög katolikusoknak nevezve)

Második díj

ALINA MUNGIU-PIPPIDI úrhölgynek – a bátorságáért, amellyel alig három sorral egy becsületes pleonazmus („próba a kísérletre") alatt kioktat műveltségből, logikából és hazafiasságból (méltányoljuk, hogy stilisztikából nem)

Harmadik díj

ILIE ŞERBĂNESCU úrnak – javaslatáért, hogy „minden más (a gazdaságitól eltérő) eszközt fel kell használni Erdély megörzéséért az egységes román nemzeti állam keretében" (esetleg gyilkosságot, börtönt és más hasonló szelíd bánásmódokat?)

Dicséret

OCTAV COZMÂNCĂ közigazgatási miniszter úrnak – az odaadásáért, amellyel mélyen hallgatott ebben az egész ügyben (barátai tudják, hogy miért)

MIRCEA MIHĂIEŞ úrnak – tárgyilagosságáért, amellyel Ioan Rus belügyminiszterrel együtt a rács mögött látna minket

EMIL HUREZEANU úrnak – világos fogalmazásáért

Ex aequo dicséret

GHEORGHE FUNAR – úrnak a „Soros jobbágyai" kifejezésért és EUGEN URICARU úrnak – a „vidéki Jágó" kifejezésért

https://biblioteca-digitala.ro

Szokoly Elek

A király meztelen... de nem számít

Érthető a kormánypárt – és nemcsak az ő – túlzott tartózkodása attól, hogy a mesebeli király csodálatos ruhájáról társalogjon. „Az egységes nemzetállam *mítosza*" – a PSD erdélyi programjából idéztem szó szerint – a román állam filozófiájának kulcsa, olyan bálvány, amelyet nehéz ledönteni. (A német közösség egyik tiszteletre méltó vezetőjének szavaival élve: a szent tehenet nem lehet levágni.)

A fenti dogmát megkérdőjelezni bátorkodó minden eszmefuttatást éveken keresztül az alábbi bélyeggel száműztek a nyilvánosságból: nemzetárulás; minden eszmefuttatást, amely átlépte a szent nemzeti mítoszok megkövesedett kereteit, legjobb esetben is a hallgatás összeesküvése övezte. A civil társadalom egy évtizednyi higgadt és aprólékos munkájára volt szükség a történelem által traumatizált társadalmi mentalitás harcias reflexeinek megszelídítésére. Amennyire lehetett. Politikai osztályunk egyelőre immunis ezzel a hangnemmel szemben. (Nem lehet véletlen a civil szervezeteknek a kormány részéről nemrég történt „föderalizálási" kísérlete, amellyel megpróbálják kisajátítatni a civil társadalmat is.) Ha az *Altera* folyóiratban évek óta közölt vagy a *Problema transilvană* (Az erdélyi kérdés) közös kötetben napvilágot látott elméleti eszmefuttatásokat, illetve azokat, amelyek majdnem két éven át a *Provinciá*-ban jelentek meg, sokatmondó hallgatás kísérte, most, hogy nem lehet elsiklani a *Provincia* Románia parlamentjéhez címzett *Memorandum*a fölött, mind a kormányfő, mind pedig a propagandaminiszter részéről gyanúsan sok „felhívás" hangzik el a dokumentum semmibe vevésére, lekicsinylésére, kigúnyolására és mellőzésére, mert – állítólag – az országnak most „fontosabb" dolgokat kell megoldania. Ezt a kényszerképzetszerű refrént akár ésszerűnek is lehetne tartani, ha nem rejtőzne mögötte – egyébként megmagyarázható – félelmük a valódi és alapvető, az ország „fontos" problémái megoldásához elengedhetetlenül szükséges decentralizálás eszméjének termékenységétől, eszme, mely elkerülhetetlenül az államnak az autonóm helyi közösségek fölött gyakorolt hatalma csökkenéséhez vezetne. Ez pedig meghaladja jelenlegi politikai osztályunk felfogóképességét.

A román nemzeti állam megoldatlan problémái, melynek, íme, *mindig fontosabb megoldani valói vannak*, nem új keletűek. Ezek egyidősek magával a román nemzeti állammal, és a Nagy Egyesülést követő minden kormány erőfeszítése ellenére sem sikerült a vitathatatlan sikerek közé sorolni az egységes nemzet létrehozását is a megvalósított/megszerzett állam körvonalain belül. Nagy-Románia két világháború közötti mitizált időszaka, bár továbbra is gyanús óvatossággal és tapintattal kezelik, csupán az egyesült tartományok alapvető különbségeit és összeférhetetlenségeit hozta felszínre. Ezt bizonyítják a korszak számottevő erdélyi/bánáti román vezetőinek nyilatkozatai. Ezek azonban hamar feledésbe merültek a háborús idők és az országra zúdult „felszabadulás" lehengerlő nyomása következtében. És ha át is ugorjuk a legkövetkezetesebb román hazafi „aranykorszakát", mely a három fejedelemség közti

https://biblioteca-digitala.ro

különbség eltörlésében és a párt körül kialakítandó – ugyebár egyetlen nyelvet, a „győzedelmes szocializmus nyelvét" beszélő – egységes román nemzet létrehozásában remekelt, a „román terv" problematikus volta egyre nyilvánvalóbbá vált 1989 után, amikor a szabadság dzsinjét nem lehetett már visszagyömöszölni az állam-nacionalizmus palackjába.

Mi több, gyanús huntingtonok olajat öntöttek a tűzre a történelmileg kialakult határok felidézésével, amelyeket, ugyebár, azt reméltük, örökre eltöröltek az éppen véget ért század földmozgásai.

Az az érzékenység, amellyel a forradalom után különböző személyek, pártok és kormányok az olyan fogalmakat, mint autonómia, decentralizálás, regionalizálás, föderalizálás, devolúció stb. fogadják, azt bizonyítja, hogy a román nemzetállam továbbra is problematikus, és hogy a hatóságok félelme egy széles körű centrifugális mozgalomtól épp annyira reális, mint amennyire érthető. De nem menekülsz attól, amitől félsz! A Szociáldemokrata Párt Ioan Rus miniszter által ismertetett erdélyi programja, minden zavarossága és ellentmondásossága ellenére, bizonyítja, ha még szükség volt rá, hogy a valós gondokat el lehet ugyan odázni, de nem lehet elkerülni. Tiszteletre méltó lenne az SzDP bátorsága – és talán ügyesség is –, amellyel megközelítette ezt a több, mint kényes kérdést, ha az nem tartozna e párt sokkal átfogóbb és perverzebb stratégiájához: a társadalmi élet minden területének – a politikától a gazdaságig, a művelődéstől a vallásig – a jó bolsevista hagyománynak megfelelő kisajátítása. A regionalizmus kisajátítása csupán egyike a legújabbaknak.

Nem szabad sem meglepjen, sem megtévesszen bennünket az, hogy Ioan Rusnak a SzDP Kolozs megyei konferenciáján tartott beszéde olyan kijelentéseket tartalmaz, amelyeket mintha a *Problema transilvană* kötetből vagy a *Provincia* folyóiratból másoltak volna ki. Hasonlóságuk valószínűleg annak tulajdonítható, hogy – amint azt Ioan Rus kijelentette: „Adrian Năstase az egyetlen politikai vezető Romániában, aki meg akarta hallani Erdély és Bánát hangját" (valószínűleg ez alkalommal „hallotta meg" a szociáldemokrata miniszterelnök füle a Koszovó-típusú konfliktusok veszélyének hangját is, melyeknek, jóslatai szerint, több mint egy éve kellett volna kirobbanniuk Erdélyben...).

Tehát szociáldemokrata stratégáink is hallhatták „Erdély és Bánát" hangját: „az erdélyi térség évszázadokon keresztül európai térség volt, amelynek európai történelme és kultúrája volt. Természetes, hogy ennek a térségnek vissza kell térnie az anyaölhöz. A mi feladatunk most, hogy az egész román nemzeti térség integrációjának húzómozdonya legyünk." (Lásd a fent említett könyvészetet!) „A jövő Európája a régiók Európája." (sic!) „Régiófejlesztési modelleket kell kialakítanunk. (...) Meg kell szüntetnünk magunkban a gátlást, hogy ezekről a kérdésekről beszéljünk. (...) Fel kell vállalnunk a közigazgatási és pénzügyi decentralizációt. (...) A helyi demokrácia a fejlődés ösztönzője. (...) A helyi közösség a demokratikus rendszer lényege és a modernizálás fő tényezője, és igyekeznünk kell, hogy ez Erdélyre is érvényes legyen." Szavak nélkül.

Vagy: „A helyi autonómiának nem volna értelme, nem volnának kilátásai, ha a meglévő egyszerű igazgatására korlátozódna, a megyék és a helységek közös kezelésére." Vagy: „A közösségi identitás érzésének újrafelfedezése és újra-

https://biblioteca-digitala.ro

érvényesítése megszünteti majd a körülöttünk történőkkel szembeni pesszimizmust. (...) Az erdélyiek számára a közösségi identitás értékesítése elsőrendű ösztönző. (...) Nem értünk egyet azzal, hogy az etnikai autonómiától vagy az elszakadástól való félelem miatt csupán részlegesen alkalmazzák az autonómia elvét és a decentralizációt."

Bevallom, nem tudtam megállni, hogy ne idézzem részletesen mindazokat a nemes gondolatokat, amelyeket annak a pártnak egy jelentős képviselője fejtett ki, amely ördögi következetességgel szabotálja az említett eszmék életbeléptetését. Meg se lehetett volna pontosabban fogalmazni „a közös dotációk egyszerű igazgatására korlátozott" regionalizációval szembeni, a közösségi identitás értékeire épülő regionalizmus gondolatát.

De alig hihető, hogy ezeket a szavakat Ioan Rus, a SzDP Kolozs megyei szervezetének elnöke ejtette ki anélkül, hogy Ioan Rus belügyminiszter területi elszakadásra való uszítással vádolta volna meg. Megtette azonban, ki más, mint Funar úr, persze nem ennek a szokatlan nyilatkozatnak a szerzőjével, hanem a *Provincia Memorandum*ával kapcsolatban. Sajnálatomra, bár egyike vagyok aláíróinak, ez a *Memorandum* csupán a SzDP vezetőjének határozottan transzilvanista kijelentésétől távol álló „langyos" kis értelmiségi vitát javasol Románia regionális átalakításának kilátásairól.

De ne hagyjuk, hogy megtévesszenek a mioritikus táj szépségei. Rus úr ajándéka (és a szerkesztőgárdáé, amelyből, úgy tűnik, nem hiányozhat Dâncu miniszter úr sem), sajnos, mérgezett. Diskurzusának minden modern, európai értékét félreteszi, mihelyt a „közösségi identitást értékesítő" autonomista, regionalista eszméket a... magyarokra is alkalmazni kellene. (A körülbelül ugyanolyan létszámú romák egyelőre még nem szerepelnek a szociáldemokrata stratégiában.) A SzDP „regionalista" gondolkodása azonnal megfeneklik, mihelyt ezeknek az eszméknek olyan vidékeken való alkalmazása kerül szóba, amelyeken (Cozmâncă úr szavaival élve) „szerencsétlenségükre" a románok nincsenek többségben. Ezért a szubszidiaritás, a decentralizálás és a helyi autonómia elve – amely alapvető értéke minden hiteles demokráciának – a magyarok esetében automatikusan „enklavizációra való törekvéssé" válik.

„A közösségi autonómia", amelyet a szónok csak néhány mondattal korábban a legmagasztalóbb szavakkal illetett: „a közösségi identitás értékesítése" mint „kiváló cselekvésösztönző" a SzDP tálalásában tisztán etnikai fogalommá válik. Ha román, akkor jó, ha magyar, akkor rossz. A következtetés kézenfekvő.

A SzDP Erdély-stratégiájának e szócsöve, még kegyetlenebb csapást akarva mérni a magyar irredentizmusra, egy adott pillanatban kijelenti: „lemondtak a román nemzeti állam nyílt megkérdőjelezéséről, és inkább « lépésről lépésre » akarnak jogokat szerezni a romániai magyarok számára." Hát nem aljasok ezek a magyarok? Ahelyett hogy nyíltan megkérdőjeleznék *a román állam egységes nemzeti jellegét*, inkább jogaik megszerzésével foglalkoznak. Hát ne csapjál oda nekik?

Megnyugtathatjuk azonban az éleselméjű szociális és demokratikus minisztert urat, hogy mind a magyarok, mind a demokratikus gondolkodású románok mindaddig továbbra is meg fogják kérdőjelezni az egységes román nemzetállamot, amíg a nemzeti román etnikait, az egységes pedig homogén románt jelent. És továbbra is harcolni

https://biblioteca-digitala.ro

fognak bizonyos legitim jogok „lépésről lépésre" történő megszerzéséért, megkérdőjelezvén mindazt, ami idejétmúlta a román nemzeti doktrínában.

A kolozsvári elnök másik éleselméjűsége a „magyar taktikára" vonatkozik, amely „a románok nemzeti mítoszai megsemmisítésére és a románok közti viszály szítására törekszik. A magyar diskurzus egyik alapvető témája az Erdélyben és az ország többi részében élő románok közti különbségek kihangsúlyozása annak érdekében, hogy enyhüljön az erdélyi nacionalista diskurzus, és helyét a szeparatista vegye át."

Számomra rejtély, hogyan tudnák a magyarok megsemmisíteni a román nemzeti mítoszokat, a belügyminiszter talán részletesebb információkkal rendelkezik az általa irányított szervektől. De a bolond szájából az igazság szól: *az egységes nemzetállam* valóban mítosz: „a szeparatizmus gondolata még (sic!) kisebbségben van az egységes nemzetállam *mítoszával* szemben". Fogalmazhatott-e volna érthetőbben a miniszter úr? Ugyanakkor Ioan Rus szövegéből nehéz megállapítani, hogy jó vagy rossz az erdélyi nacionalista diskurzus enyhülése – amit ugye a magyarok akarnak; hogy jó vagy rossz az erdélyi és az ország többi részén élő románok közti különbségek erősítése, azon különbségeké, amelyek meglétét éppen ő maga hangsúlyozta néhány bekezdéssel korábban, amikor az erdélyi identitás ösztönző voltát emelte ki. Lehet, hogy következő beszédében tisztázza majd számunkra a kérdést. Addig azonban nem marad más hátra, mint hogy örvendjünk teljes egyetértésben azzal a gondolattal, amelyet mi magunk többször is hangsúlyoztunk: „nem normális, hogy az erdélyi románok vagy magyarok tranzakció tárgyát képezzék Budapest vagy Bukarest számára." Bárhogy is csűrnők-csavarnók, ez azt jelenti, hogy: hagyjátok békében Erdélyt az erdélyieknek. Úgy tűnik, Funar úr elsiette a dolgot, amikor Rus úrnak Nagyrománia Párt-i tagsági könyvet ajánlott fel.

Valószínűleg ebben az engedékeny hangnemben kellett volna befejeznem. Látva azonban, milyen súlyos zavarok dúlnak a miniszter úrnak a demokrácia alapelveire vonatkozó felfogásában, látva a pártja vezetői által az örökzöld Har–Kov-téma kapcsán kirobbantott botrányokat, meg kell állapítanom, hogy a román demokratikus gondolkodás Iliescu-féle eredetisége ragályos. És ebből a szempontból Ioan Rus úr, *image*-ének pechére, inkább Funar úrhoz illik.

Ennek ellenére a regionális sajátosság szerepe, ami Erdély számára a helyi energiákat mozgósító tényezőként jelenik meg, pontosan körvonalazódik a Ioan Rus által bemutatott szociáldemokrata programban. Nehezen hihető, hogy egy olyan alakulatban, amelyben a pártfegyelem közmondásos, a SzDP Erdély-stratégiája ne lenne más, mint a Kolozs megyei szervezet elnökének pártütő fegyverténye. (Nem tudhatjuk, hogy a stratégia második, magyarellenes része a Rus úr őszinte véleményét tükrözi-e, vagy csak azért érezte szükségesnek csatolását, hogy a SzDP nagy-romániás szárnya számára emészthetővé tegye az első részt. Nem kellett külön megerőltetnie magát ennek a második résznek a kidolgozásakor, mert majdnem teljes egészében a SRI jelentéséből vette át. Vagy azt a következtetést kell levonnunk, hogy Rus, Dâncu, Maior stb. urak „transzilvanizmusa" ugyanazt a célt szolgálja, mint a marosvásárhelyi „fekete március"? Vagyis azt, hogy az erdélyi románok és magyarok ne fogjanak össze a Dîmboviţa-parti politikusok feje fölött, és hogy továbbra is lehessen őket központilag ellenőrizni?)

https://biblioteca-digitala.ro

Jóhiszeműen olvasva azonban a szöveget, levonhatunk két fontos következtetést: az egyik az, hogy a regionális kérdés komoly, valós kérdés, amellyel foglalkoznod kell akkor is, ha nincs hozzá kedved, és a másik, hogy éppen ezért a kormánypárt saját hasznára akarja kisajátítani a regionalizmust, ki akarja venni azok kezéből, akik netán komolyan foglalkoznának megvalósításával. A hatalom felhívásai a regionalizmus körüli vita bagatellizálására voltaképpen nem a kérdés lényegét célozzák meg, nem magát a problémát kérdőjelezik meg, hanem az attól való félelmükre utalnak, hogy a regionalizmust éppen a regionalisták műveljék: moldvaiak, erdélyiek, bánátiak, dobrudzsaiak stb., akik esetleg saját érdekükben felfedeznék a regionális identitás „elsőrangú ösztönző erejét".

Végeredményben a regionalizmusról szóló romániai vita egy látszólag banális kérdésre adott választól függ: léteznek-e vagy sem kellőképpen meggyőző sajátos jegyek a regionális intézményesítés legitimálására? Egyesek hajlamosak arra, hogy csak a pohár üres felét lássák, mások épp ellenkezőleg, bár ez utóbbiak elismerik, hogy az utóbbi évtizedek kiegyenlítő politikái jelentős mértékben hozzájárultak a regionális pohár kiürüléséhez. A más típusú régiókra (az ötvenes évek sztálinista típusú régióira, a fejlesztési régiókra stb.) való hivatkozások kétségtelenül zsákutcát jelentenek, valójában a lényegről terelik el a figyelmet. A regionális sajátosságot, akárcsak a nemzetiséget, nem lehet dekrétumok útján kinyilvánítani: azok olyan hosszan tartó sajátos történelemi folyamatok során alakulnak ki, amelyeknek meghatározó elemei „az alapvető társadalmi-történelmi struktúrák kevésbé látható, de legtartósabb elemei, amelyek az alapvető struktúrának megfelelően minden alkalommal újraalakítják a felszín szerkezetét". Wallerstein, ezeknek a soroknak a szerzője, geokulturális jelenségnek nevezi ezt. És elég nehéz bárkinek is megkérdőjelezni a mai Románia történelmi tartományainak geokulturális sajátosságait, tudva, hogy mindeniknek megvolt a maga saját történelme, földrajzi, demográfiai, kulturális, vallási stb. sajátossága, mert a századok során mindenik más geopolitikai erő mágneses terébe tartozott. Moldva az orosz–lengyel vonzáskörbe, Havasalföld a balkáni-oszmánba, Erdély a magyar–Habsburg vonzáskörbe, hogy csak a három nagy történelmi fejedelemségre utaljak. Ki kérdőjelezhetné meg például Erdély sajátos jellegét, a maga jól meghatározott történetével, amelyet bármikor össze lehet hasonlítani a *Memorandum*ban idézett példákkal: Skóciával, Katalóniával, Flandriával, Vallóniával, Bajorországgal? Tagadni azt, hogy Erdély önálló ország volt, méghozzá hosszabb ideig, mint a mai Románia életkora, hogy egyike volt a vesztfáliai békét aláíró hatalmaknak, hogy a magyar koronán és az osztrák birodalmon belül egyaránt széles körű autonómiával rendelkezett, hogy palló volt Nyugat és Kelet között, és azt állítani, hogy ez a hosszú sajátos történelem nem hagyott mély nyomot az ebben a térségben együtt élő népek kultúrájában, gondolkodásmódjában, lelkivilágában, magatartásában, szokásjogaiban, és hogy ezek a népek nem estek át olyan lényegbevágó kulturális-genetikai módosulásokon, amelyek (a tömbházak előtt hetesezők, a „csipkés kombiné"-szerű zenebona, a piszok és az általánossá vált Păunescu-féle hepajok ellenére) a mai napig is képesek meghatározni a sajátos magatartásformákat, vagy intellektuális rövidlátásra, vagy politikai tendencionizmusra vall.

https://biblioteca-digitala.ro

A regionalizmus jelenségét kommentálók reakciói széles színskálát öleltek fel a vadimok és funarok agresszív közönségességétől, valamint Octavian Paler és C. T. Popescu nemzeti sóhajaitól kezdve az Ilie Şerbănescu-, Alina Mungiu-félék és egyéb apró opportunisták hazafias feljelentéséig, akik nem akarták elmulasztani a hűségtáviratok küldésének dicsőséges alkalmát. Azok, amelyeket a nyugodt és meggondolt racionalizmus diktált, mint a Dan Pavelét és a Cornel Nistorescuét, mélyebb és átfogóbb elemzést érdemelnének, de ezt most nem tudom vállalni. Nem mehetek el azonban szó nélkül egy olyan európai hang mellett, amely ez alkalommal, úgy tünik, hagyta magát bevonni a disszonáns fejhangok zsivajába. Ha egyes román értelmiségiek, mint például Ioan Rus, félnek nyilvánosság elé tárni az „Erdélyben és az ország más vidékein élő románok közti különbséget", lám, egyes bánáti értelmiségiek vagy félnek belekeveredni az erdélyi nemzeti-közösségi vitákba, vagy esetleg azt akarják, hogy hegyeken túli barátaik jó szemmel nézzék őket, s ezért inkább az erdélyiektől való különbözőségeiket hangsúlyozzák, minthogy a Kárpátokon túl élő azonos nemzetiségű honfitársaik sokkal nyilvánvalóbb sajátosságbeli különbségeivel foglalkozzanak, bár a bécsieknél is nyugatibbaknak érzik magukat. A tapintat sajátos formája akar-e lenni ez, vagy számításbeli hiba? Nem óhajtok itt belemenni a maffiák föderalizálása elméletének részletes elemzésébe, mely elmélet a szerző (Mircea Mihăieş) szándéka ellenére magának a decentralizálásnak az elvét kompromittálja, és nevetségessé teszi minden hiteles demokrácia alapelvét: a szubszidiaritást. Mert ha a maffiák és bürokraták reprodukciójáról van szó, ez nem csupán a kiátkozott történelmi tartományok szintjén érvényes – ahogyan a szerző aggodalmának hangot ad –, hanem az állam minden decentralizált szintjére, függetlenül attól, hogy milyen nevet visel. Miért kellene félnünk csupán a regionális maffiák elburjánzásától? A történelmi tartományok címére tett ironikus megjegyzései után már hiába tesz a szerző hűségnyilatkozatokat a *radikális decentralizáció* és egy *alapjaiban újragondolt Románia* mellett, ha végkövetkeztetése voltaképpen caragialei: legyenek némi módosítások itt-ott, de ne változzon semmi. Nem óhajtom megismételni sem a történelmi tartományok határaira vonatkozó eredeti szillogizmusát, mintha nem tudnánk, miről van szó, sem a régóta ismert *palerizmus*okat, melyek nem válnak a bánáti szerző becsületére. Engem azonban, bánáti létemre, mindig sokkol a *liberális és nyugatbarát Bánát* mítosza a *maradi Erdéllyel* szemben. Még ha nem is tagadom, hogy Kolozsváron, amint a szerző is írja, a *romlott, sötét, türelmetlen „románizmus" győzött*. (Bár megkérdezhetnénk, hogy vajon nem a bánáti származású Gheorghe Funar-e a főkolomposa ennek a türelmetlen kolozsvári „románizmus"-nak; hogy vajon nem a lugosi Iosif Constantin Drăgan-e a mecénása a mindenhol jelen levő román nacionalizmusnak; hogy vajon nem a temesvári Valeriu Tabără-e az elnöke a másik szélsőséges nacionalista pártnak, a Román Nemzeti Egységpárt-nak (PUNR)?... Hogy vajon nem a Bega-parti város „liberális" tanácsosai-e azok, akik nemet mondtak a temesvári többnyelvű táblákra, míg a „maradi" Erdélyben sok város fogadta el a másság felé tett eme gesztust stb.?) Igen, látszólag a Bánát Románia legnyugatibb tartománya. A híres bánáti türelmesség azonban, sajnos – akárcsak a békés románról és a két világháború közötti romániai paradicsomról szóló mítosz –, valójában sántít. Egy sokszínű, kaleidoszkóp-szerű másság iránt érzett türelmesség ez, másság, mely

https://biblioteca-digitala.ro

számbelileg elenyésző, virág a bánáti románok gomblyukában, melyet kitűzöl, mert semmibe sem kerül. Egy atomizált pluralizmussal, számos olyan magán-másság morzsáival szembeni türelmesség, amely már nem képes közösségbe rendeződni, a klasszikus liberalizmus szellemében született türelmesség, mely lényegében nem sokban különbözik a kezdeti csausizmus győzedelmes szocializmusának „közös nyelvétől", amelyben a kisebbségek (még!) saját nemzeti viseletükbe öltözve táncolhattak... román népzenére.

Egyes események sokkal mélyebb jelentőségű dolgokról beszélnek, mint az az első látásra tűnik. Éppen Temesváron jártam, amikor letették az... „egyetemisták" templomának alapkövét. Nem tudom, hogy végül is felépült-e maga a templom, egyike annak az 1000 ortodox templomnak, amely a forradalom után épült. 1990-ben vagy '91-ben járunk. Számtalan ortodox pap, hatóságok, közönség, a temesvári liberális értelmiség színe-virága. De senkit sem hallottam feltenni a kérdést: mi a csoda az az „egyetemisták temploma"? Milyen vallás ez? Annyira természetesnek tűnt minden bánáti liberálisnak, hogy az „egyetemisták temploma" nem lehet más, mint... ortodox. Körülbelül ez a különbség a bánáti és az erdélyi, a „maradi provincia" liberalizmusa között. Az erdélyi szellem, amennyi megmaradt belőle, nem óhajtja a közösségi identitások sokféleségének szétzúzásával és megsemmisítésével megvalósítani az egységet.

Ami a román nemzetállam szerkezetét illeti, mindannyian feszélyezetten tartózkodóak vagyunk. Annak ellenére, hogy mindnyájan – „regionalisták" és „unionisták" – egyetértünk abban, hogy az nem működik. Eredményei megtöltik a negatív rekordok könyvét. Ez a majonéz nyolcvan éve nem akar összeállni. Tizenkét éve szabadon topogunk egyhelyben. Időnkénti önámításaink ellenére, továbbra is nevetség tárgyát képezzük Európa szemében. Mindnyájan tudjuk ezt, néha-néha ki is mondjuk. De a román nemzetállam szerkezete tekintetében merevek maradunk. Nem baj, ha nem működik. „Annak a betegségnek a gyógyszere, amelytől Románia szenved, nem a regionalizálás – nyilatkozza a volt csausiszta dalnok, ma SzDP-s szenátor –, hanem a nemzeti egység. Nem vagyunk elég sokan az országban, a határok között, mint ahányunknak a besszarábiaiakkal és az észak-bukovinaiakkal együtt lennünk kellene..." Mit lehetne még hozzátenni az ilyen Nagy-Románia-típusú partitúrához, miközben Európa szemei előtt a tizenkétcsillagos zászlót lobogtatjuk?

Hisszük, hogy minden igazi hazafi feladata korszerű megoldások keresése. A *Provinciá*-sok *Memorandum*át eredetileg tizenhárman írták alá. Azóta még sokan csatlakoztak. Sabin Gherman több tízezer támogatóval dicsekszik. A SRI valószínűleg jobban tudja. Nincs miért kételkednünk abban, hogy Ioan Rus Erdély-stratégiájának is számos támogatója van.

Számomra sokatmondó Cornel Nistorescu dilemmája: „És akkor felvillant bennem a gondolat, hogy a politikai osztály csúcsán kifejezett proletár düh ellenére megtörténhet, hogy a lakosság egy részének más a véleménye. Mekkora részének? Hova valósiaknak? Ha csak tízen-tizenöten vannak, megjárja. De ha többen? Többen, mint gondolnánk?"

Ha egy felmérés nem is helyettesíthet egy népszámlálást, az általa feltárt információk hasznunkra lehetnek. Ha a több évtizedes nevelés ellenére, ha a

https://biblioteca-digitala.ro

megfélemlítő kampányok, a kormány részéről történt fenyegetések, a „magyar státus"-szerű csábítások, a legkülönfélébb és a legkülönfélébb helyekről jövő etnicista kereszttűz ellenére az erdélyi románoknak majdnem egynegyede és az erdélyi magyaroknak majdnem a fele inkább erdélyinek vallja magát, mint románnak, illetve magyarnak, politikai osztályunk mégsem képes elszakadni az egységes nemzetállam ikonjától, akkor ideje volna, hogy valaki végre hangosan kimondja: a király meztelen!

A szóban forgó felmérést Vasile Dâncu tájékoztatási miniszter úr Metro Media Transilvania nevű intézete készítette. Nincs okunk kételkedni az adatok hitelességében.

Fordította: Hadházy Zsuzsa

Molnár Gusztáv

A neokaroling Európa

Az Európai Unió 2004-ben esedékes keleti bővülésével lezárul egy korszak a 2. világháború utáni európai integráció történetében. Dél-Európa, Nagy-Britannia, Írország, valamint Észak-Európa után a nyugati civilizáció magterületének tekinthető Karoling-térség legproblematikusabb, kelet-közép-európai „szélső övezete" (Hajnal István) is csatlakozik – ezúttal véglegesen – Európának ahhoz a részéhez, amely épp e bővüléssel egyidejűleg fog elérkezni a valóságos intézményi forradalommal felérő alkotmányos fordulópont küszöbére. Az Európai Bizottság 2001. decemberi laekeni csúcsértekezletén a két földközi-tengeri szigetországon kívül megnevezett nyolc kelet-közép-európai ország (Szlovénia, Magyarország, Csehország, Szlovákia, Lengyelország, Litvánia, Lettország, Észtország) nemcsak földrajzilag alkot egységes, az Európai Unióval közvetlenül szomszédos térséget, hanem történelmi és kulturális értelemben is. Ezzel pont kerül a 10–11. században, illetve (a balti országok esetében) a 14. században az *Occidens* részévé vált keleti peremterületek hosszan tartó akkulturációs folyamatának végére. Csatlakozásukkal ezek az EU-átlagnál és különösen az EU mag-övezeténél kétségtelenül fejletlenebb országok immár a politikai unió megteremtésének, a legnagyobb szabású közös európai vállalkozásnak lesznek az aktív részvevői.

Az Európai Unió azonban – mint a legutóbbi laekeni csúcson elfogadott *Nyilatkozat* is leszögezi – ennél többre törekszik. Mindenekelőtt „több mint tíz" országot szeretne meghívni tagjai sorába, továbbá e bővülési folyamat végeredményeként „le akarja zárni az európai történelem egyik legsötétebb fejezetét: a második világháborút és Európa abból következő mesterséges megosztottságát". A tét az egységes Európa megteremtése, azé az Európáé, amelynek „egyetlen határát a demokrácia és az emberi jogok alkotják", amely nyitott minden olyan ország számára,

https://biblioteca-digitala.ro

„amely betart olyan alapvető értékeket, mint a szabad választások, a kisebbségek tiszteletben tartása és a törvény uralmának tiszteletben tartása".

Ha az Európai Unió koherens politikai egységként, működőképes intézményrendszerként és legitim, az EU polgárai által elfogadott közhatalomként szeretne fennmaradni, feltétlenül szem előtt kell tartania az egységes (unified) és az egyesült (united) Európa közötti távolról sem pusztán szemantikai különbséget. Az előbbi az emberi viselkedés íratlan szabályainak, a mentalitásoknak és a jól működő jogi és politikai intézményeknek olyan fokú összehangoltságát követeli meg, ami csak az ún. hosszú időtartamú történelmi folyamatok során alakulhat ki, és még ez esetben is csupán olyan történelmi lehetőség marad, amiből csak a kellő politikai eltökéltség és a történelmi kontingenciák kedvező összjátéka teremthet életképes valóságot. Az utóbbi, vagyis az egyesült, összehangolt Európa viszont épp ellenkezőleg, csak akkor jöhet létre, ha az egységes Európa, a politikai unió megteremtése és megőrzése mint legfőbb érték és érdek mellett tekintetbe vesszük az Európa kulturális identitása szempontjából Nyugat-Európánál nem kevésbé fontos „másik Európa" sajátosságait, sajátos értékeit és érdekeit is. Kelet- és Délkelet-Európáról, az egykori bizánci civilizáció vallási értelemben megkerülhetetlen és éppen ezért tudatosan vállalt, társadalmi és különösen politikai értelemben azonban kissé kényelmetlen örökségét magukkal hozó országokról van szó.

A két Európa között – különösen az őket egymástól elválasztó határvidéken – mindig is voltak, ma is vannak és bizonyára a jövőben is lesznek átcsúszások-átfedések, bizonyos országok vagy országrészek tartozhattak ide is és oda is. De – ami a jövőt illeti – az semmiképpen sem képzelhető el mind Nyugat-, mind pedig Kelet-Európa érdekeinek súlyos sérelme nélkül, hogy például az egységes Európa, azaz Európa mint politikai unió Kelet-Európára mint sajátos kulturális vagy civilizációs térségre a maga egészében kiterjedjen. Kivételek mindig lehetségesek, de azok csak erősítik a szabályt.

Nem képzelhető el mindenekelőtt azért, mert a már említett 2001. decemberi laekeni csúcsértekezleten hozott döntések értelmében az EU a hagyományos, ún. koppenhágai csatlakozási kritériumokat szem előtt tartva 2004-ig legfennebb 10 ország csatlakozásával számol, és ezek között nem szerepel egyetlen kelet- és délkelet-európai ország sem. Günter Verheugen bővítési biztos a *Wirtschaft und Markt* című német gazdasági folyóirat 2002. januári számában megjelent nyilatkozatában mind pozitív, mind pedig negatív értelemben félreérthetetlenül fogalmaz: nem csak azt szögezi le, hogy „aki elég erősnek érzi magát hat ország befogadásához 63 millió lakossal, el kell tudnia viselni tíz országot is 75 millió lakossal", de azt is, hogy a Brüsszellel jelenleg tárgyalásokat folytató tizenkét ország (azaz a tízeken kívül: Románia és Bulgária) felvétele „se nem kívánatos, se nem megvalósítható".

Ez persze önmagában még nem jelentene igazán nagy problémát Kelet- és Délkelet-Európa számára, hiszen a jelen pillanatban még valóban nem állnak készen sem gazdasági, sem politikai értelemben a csatlakozásra, ugyanakkor az Unió valóban elkötelezte magát amellett, hogy „több mint tíz" országot fog felvenni tagjai sorába. A nagyobb probléma abból adódik, hogy a 2004 nyarán esedékes európai parlamenti választások előtt megvalósuló ún. első körös bővítéssel egyidejűleg az EU jövője szempontjából nem kevésbé sorsdöntő intézményi reformfolyamat is célegyenesbe ér.

https://biblioteca-digitala.ro

2002 márciusában megkezdi működését az Unió alkotmányos reformját előkészítő konvent, amelynek jelentését 2003 júniusában az Európai Bizottság elé terjesztik. Az egyes kormányoknak tehát bő egy év áll majd rendelkezésükre, hogy kialakítsák álláspontjukat a 2004 szeptemberében – immár az új tagállamok teljes jogú részvételével – elkezdődő és az Európai Bizottság 2004. decemberi csúcsértekezletével befejeződő kormányközi konferencián meghozandó döntésekkel kapcsolatban. A konvent által elfogadott záródokumentum vagy különböző opciókat fog tartalmazni, megjelölve az egyes opciók támogatottságát, vagy ajánlásokat, ha sikerül konszenzusra jutni.

A nagy kérdés az, hogyan fogják kezelni a különvéleményeket. Mivel a kormányközi konferencia tétje óriási, az minden bizonnyal meg fogja osztani a tagállamokat. „A britek, a dánok és a svédek például – írja Peter Ludlow, a brüsszeli Centre for European Policy Studies igazgatója – olyan kihívásokkal fognak szembesülni, amelyek elől kormányaik mindeddig következetesen kitértek, és amelyek elfogadására választóik nincsenek felkészülve. A tagjelölt országok között is lehetnek disszidensek. Mint ahogy az ír példa is mutatja, egy olyan folyamatban, amely elvben egyhangú szavazáson alapul, akár egyetlen állam eltérő véleménye is súlyos problémákat okozhat valamennyi érintett számára. A 2004-es próbatétel természetét szem előtt tartva, az ilyen jellegű problémák valószínűleg még súlyosabb formában jelentkeznek majd, mint eddig. Az olyan kivételeken alapuló kompromisszumok, amelyek 1992-ben kielégítették a dánokat, egyszerűen nem alkalmazhatók olyan helyzetben, amikor a tagállamoknak nem arról kell majd nyilatkozniuk, hogy egyetértenek-e az Unió kompetenciáinak a kiterjesztésével, hanem arról, hogy el tudnak-e fogadni egy alapszerződést."

Az adott helyzetben a legvalószínűbb szcenárió az, hogy az 1957-es *Római Szerződés*t aláíró hat alapító tagállam (Németország, Franciaország, Olaszország, Hollandia, Belgium és Luxemburg) egy olyan politikai unió megteremtését fogja javasolni, amely lényegében kimeríti az államiság kritériumait. Ezt a javaslatot annál is inkább nekik kell megtenniük, mert – mint Paul-Henri Spaak egykori belga miniszterelnök, a hatok Európájának egyik fő megalkotója 1964-ben megjegyezte – „azok, akik a *Római Szerződés*t létrehozták..., azt elsősorban nem gazdasági jellegűnek tekintették, hanem úgy fogták fel, mint a politikai unióhoz vezető út egyik állomását". Úgy tűnik, közel fél évszázaddal a Benelux államok döntő közreműködésével létrehozott Európai Gazdasági Közösség megszületése után végre valóban napirendre került a politikai unió, az európai államiság megteremtése.

A már most létező közös pénzen kívül minden bizonnyal az európai államiság kritériumai közé tartozik majd az uniószintű arányos képviselet és legitim, képviseleti alapokon nyugvó kormányzás, a közös kül- és védelempolitika, és végül, de távolról sem utolsósorban: az uniós alkotmány. „Egy alkotmánynak tekinthető alapokmány szükséglete végül is abból fakad – hansúlyozza Ludlow –, hogy a legtöbb tagállam, és különösképpen azok, amelyek beléptek a pénzügyi unióba, már eddig is nagyon jelentős kötelezettségeket vállalt, és így ez utóbbiakat olyan nyelvezettel, törvényekkel kell alátámasztani, amelyek megkönnyítik teljesítésüket, erősítik a szolidaritást, és elrettentik az eltérő nézeteket vallókat. Azoknak, akik az oldalvonal mentén ülnek, jó okuk lehet arra, hogy így tegyenek. Partnereik többsége azonban már túljutott azon a

https://biblioteca-digitala.ro

ponton, ahonnan nincs visszatérés, éppen ezért nem függhetnek azoktól, akik külön utakon járnak, vagy csak szemlélői az eseményeknek."

Egyszóval a politikai unió megteremtéséhez vezető alkotmányozó folyamatban való részvétel nem kötelező, de azok, akik nem óhajtanak ebben részt venni, nem is akadályozhatják meg a többieket az előrehaladásban. 2004 decemberében minden bizonnyal véget ér tehát az a hosszú évek óta tartó bizonytalanság, amely „az EU tényszerűen létező állami minőségének" és „az EU territoriális határainak" (Josef Janning) a kérdéseit övezi.

Nyilvánvaló, hogy ezt a két kérdést csak együtt és egyszerre lehet megválaszolni: ha nem lesz európai állam és európai alkotmány, akkor az Európai Unió tagállamainak száma akár jóval harminc fölé is emelkedhet. William Wallace egy figyelemre méltó tanulmányban a csatlakozási tárgyalásokat 1999 decembere után elkezdő Románián és Bulgárián, a formálisan tagjelöltként elismert Törökországon, valamint a csatlakozási kritériumoknak messzemenően eleget tevő Norvégián és Svájcon kívül a potenciális tagjelöltek között említi a Tudjman utáni Horvátországot, a gyenge és konfliktusoktól szabdalt délkelet-európai államokat (Albániát, Macedóniát, Boszniát és Jugoszláviát), amelyek előtt az 1999. júniusi kölni Európai Bizottság határozata megcsillantotta a távlati EU-tagság lehetőségét, továbbá a hosszú távú célként az EU-tagságot maga elé tűző Ukrajnát és Grúziát, a jelenlegi kormányát előbb-utóbb leváltó Örményországot, az EU-tagság perspektívája nélkül „árván maradó" Moldovát, végül pedig Marokkót, melynek hivatalosan már 1987-ben felvetett csatlakozása Törökország tagjelöltségével immár szintén nem tekinthető tabunak. Végül a brit történész ezt a sajátos, a földrajzi értelemben vett Európa határain túlterjedő EU-bővítési víziót Oroszország és Izrael lehetséges csatlakozásának felvetésével teszi teljessé.

A közös államiság nyűgétől megszabadított, gyakorlatilag határtalan és identitás nélküli Európa légies perspektívájával szemben sokkal komolyabbnak és valóságosabbnak tűnik a világos állami identitással rendelkező és pontosan körülhatárolt politikai Európa víziója. A politikai Európa ügye iránt elkötelezett Giscard d'Estaing irányítása alatt működő konvent – mint a *Le Monde* vezércikke állítja – könnyen „egy intézményi Pandora-szelencéjének bizonyulhat, beindíthat egy dinamikát, és önállósíthatja magát megalkotóival szemben, akárcsak a *Philadelphiai Konvent,* amely a XVIII. században messzebb vitte magával a tizenhárom amerikai államot, mint ahogy azok szerették volna".

A legnagyobb problémát minden bizonnyal az fogja jelenteni, hogy miként oldják majd meg azoknak a tagállamoknak a problémáját, amelyek 2004-ben nem óhajtanak a politikai unió irányába továbblépni. „Hihetetlenül nehéz" lesz ugyanis kitalálni egy olyan rendszert – mint Peter Ludlow idézett tanulmányában nagyon helyesen utal rá –, „amely a továbblépés elől visszahőkölő országok számára biztosítaná azokat a jogokat, amelyekkel a jelenleg érvényes szerződések értelmében rendelkeznek".

Ha tehát lesz az államiság ismérveivel rendelkező politikai unió – és minden bizonnyal lesz, mert *de facto* már most is van –, akkor az EU territoriális határainak, pontosabban e határok világos megvonásának a kérdése mindenekelőtt a 2004

https://biblioteca-digitala.ro

decemberében húsz vagy annál több tagot számláló *Európai Unión belül* fog felmerülni. Ha a politikai unió irányába történő határozott, alkotmányosan szankcionált elmozdulás nem csak francia–német kezdeményezésre, hanem mint már említettem, a *Római Szerződést* aláíró „alapítók" közös javaslataként kerül terítékre, komoly esélye van annak, hogy mind a jelenlegi tagállamoknak, mind pedig a 2004-ben csatlakozóknak a világos többsége támogassa azt. Ha ez így lesz, akkor az Európai Unió elnevezés telítődik majd új tartalommal, és majd azok számára kell kitalálni valamilyen új elnevezést és szerkezetet, akik ehhez nem tudnak vagy nem akarnak csatlakozni, de amelyben természetesen mind a politikai unió mint állami entitás, mind az uniót alkotó tagállamok teljes jogú tagokként vesznek részt. Azt ugyanis semmi sem indokolja, hogy az integráció magasabb szintjére lépők elveszítsék az integráció alacsonyabb szintjén megszerzett tagságukat és az adott szinten érvényesülő tagsággal együtt járó jogokat.

Nagyon sok múlik azon, hogy az egyes országoknak a politikai unióhoz való viszonya követi-e majd azt a módot, ahogy a monetárius unióhoz is viszonyulnak. Így például szinte biztosra vehető, hogy Nagy-Britannia és Dánia a politikai Európából éppen úgy ki fog maradni, mint ahogy a monetáris Európából is kimaradt. A történelemnek, egyfajta sajátos módon érvényesülő történelmi determinizmusnak is lehet ebben némi szerepe, hiszen feltűnő, hogy épp arról a két országról van szó, amely 1200 évvel ezelőtt is megőrizte önállóságát a Karoling Birodalommal szemben, és így a Nagy Károly által 800 körül bevezetett közös pénzt sem fogadta el. Ez a két ország kívül van ugyan a „Karoling" térségen, de helyzetét nem érzi marginálisnak, és talán ezért nincs tudatában a különutas politika kockázatainak. Ez szerencsére nem mondható el az Ibériai-félsziget országairól, Írországról, Finnországról és Görögországról. A 2004-ben nagy valószínűséggel EU-tagokká váló kelet-közép-európai országok közül Szlovénia, Magyarország és Szlovákia, valamint a balti államok minden bizonnyal a „Karoling" magterület által eddig kialakított és ezután kialakítandó pénzügyi és politikai unióhoz is csatlakozni fognak (egyrészt mert képesek lesznek megfelelni a pótlólagos csatlakozási követelményeknek, másrészt nagyon is tudatában vannak a periferikus helyzetükből adódó geopolitikai veszélyeztetettségüknek). Nem lehetetlen viszont, hogy Csehország és Lengyelország a Németországtól való történelmi félelmek és az angolszász világ európai jelentőségének túlértékelése miatt a brit és dán példát fogja követni.

A részleteket tekintve a fenti – hipotézisértékű – kép természetesen változhat, de a lényeget illetően nem valószínű, hogy hamisnak bizonyulna. A lényeg ugyanis az egész európai konstrukcióban az, hogy a politikai unió nem tágabb, mint a gazdasági, hanem szűkebb. Az ideális az lenne, ha a politikai unió egyszerűen ráépülne a pénzügyi unióra, és a jövőben azzal együtt bővülne, ez azonban nem vehető biztosra, mert a közös államiság felé tett alkotmányos lépés egyik-másik ország esetében sokkal nehezebbnek bizonyulhat, mint a közös valuta bevezetése.

A „páneurópai föderáció" vagy politikai unió terve, amelyet Adrian Severin volt román külügyminiszter és Gabriel Andreescu, a bukaresti Helsinki Bizottság társelnöke dolgozott ki, szintén abból indul ki, hogy az EU hagyományos integrációs dinamikájának a 2004-ben várható keleti bővítéssel egyidejűleg minden bizonnyal

https://biblioteca-digitala.ro

bekövetkező kimerülésére az európai politikai unió megteremtésére irányuló nagyszabású kezdeményezéssel kell válaszolni. Mivel a 2004-es csatlakozások után az EU a jelenlegi formájában nem lesz képes arra, hogy további új tagokat is befogadjon, egy olyan „strukturált föderációt" kell kialakítani, amelyben a „politikai elfogadottság", azaz a politikai értelemben vett teljes jogú tagság „azonnal megvalósítható", míg a gazdasági, pénzügyi stb. alrendszerekbe továbbra is csak lépcsőzetesen, a jelöltek felkészültségének függvényében lehetne bekerülni. Eszerint a páneurópai politikai unióba minden olyan „multikulturális" és „polgári", tehát a „nemzetállamok" logikáját ott, ahol szükséges, megreformáló európai állam beléphet, amely elfogadja a közös európai értékeket rögzítő és az összeurópai intézményeket meghatározó „európai alkotmány"-t. Ez utóbbi a közvetlen szavazással választott európai parlament mellett az egyes államok szintén közvetlenül megválasztott államfőiből álló szenátussal is számol, amely „azokban a rendkívül érzékeny, a föderációt alkotó államok szempontjából életfontosságú kérdésekben hoz majd döntéseket, amelyek elfogadásához konszenzusra van szükség". Ha a konszenzust egyetlen állam akadályozza, az Európai Szenátus minősített többséggel referendum kiírását rendelheti el a vétójoghoz folyamodó országban.

E nagyívű, sok megfontolandó elemet tartalmazó elképzeléssel nem az a fő probléma, hogy Oroszországot indokolatlanul mellőzi (nem világos, hogy egy olyan nagystruktúrába, amelyben helye van Ukrajnának, Belorussziának, a Kaukázuson túli országoknak és Törökországnak, miért nem férhet bele Oroszország), míg Amerikát túlságosan is bevonja (az európai fegyveres erőket a bukaresti terv kizárólag a NATO keretében tudja elképzelni). A geopolitikai kontingenciák szintjén jelentkező korlátok mögött egy mélyebb, csak a történeti-geopolitikai megközelítéssel megragadható probléma rejlik: a „Karoling" Európa sajátos civilizációs szerepének ignorálása. Bár a tanulmányban – jellemző módon mint veszélyforrás – felbukkan az EU „kemény mag"-jából felépülő föderáció lehetősége is, ám azt a szerzők „elfogadhatatlannak" minősítik, mivel „a központ érdekeit részesíti előnyben, hátrányosan érinti az azon kívüli államokat, lefékezi és eltéríti rendeltetésétől az integrációs folyamatot".

Egy utópikus konstrukció áll itt szemben egy civilizáció szerves fejlődésképletével, a pán-Európában gondolkodó intézményi voluntarizmus azzal a világon egyedülálló intézményi kreativitással, amely Nyugat-Európa legfőbb civilizációs sajátossága. Nem kirekesztésről, nem valamiféle előjogról van itt szó, hanem folyamatos fejlődőképességről, amely minden bizonnyal a nyugat-európai civilizáció megszületésének körülményeivel függ össze. „A nyugati fejlődés sajátosságai – írja Szűcs Jenő Európa történeti régióinak szerkezeti sajátosságait elemző tanulmányában – a genezis körülményeiig nyúlnak vissza, s nem kis mértékben más civilizációkkal való kontrasztokból érthetők meg. (...) A Nyugat ... azzal kezdte, hogy alig három évszázad (6–8. sz.) leforgása alatt szinte a felismerhetetlenségig felbontotta és szétmorzsolta mindkét államképletet, amelyeknek feszültségében, majd rövid távú paralellizmusában fogant. A germán *regnum*ok szakrálisan megalapozott, kíséret jellegű közhatalma éppúgy szétfoszlott, mint az *Imperium* intézményrendszere és a római közjog."

A Szűcs Jenő által középpontba állított teljes „politikai-társadalmi dezintegráció", a két, egymással szögesen ellentétes „államképlet" felbomlása

https://biblioteca-digitala.ro

teremthetett a világban jelen lévő és ható transzcendencia – eredendően „keleti" jellegű – keresztény praxisa számára olyan egyedülálló, „nyugati" közeget, amelyben a világban-való-lét formájává, a fennmaradás egyedüli biztosítékává a folyamatos társadalmi-politikai fejlődés, az intézményi kreativitás vált. Ennek az intézményi kreativitásnak az egyik legfigyelemreméltóbb megnyilvánulási formája volt az európai középkor és kora újkor folyamán a különböző hatalmi szintek (közjogi entitások, „provinciák", ha úgy tetszik) egy politikai nagystruktúrán (elvileg civilizációszintű „birodalmon") belüli horizontális és vertikális elrendeződése. Az a föderatív alapokon álló politikai unió, amelynek megteremtése és egyidejűleg organikus teremtődése ma napirenden van, csak egy „neokaroling" Európa lehet, vagy nem lesz semmilyen.

Ennek az Európának jelképes politikai gondolkodója a mai posztmodern olvasatban rendkívül időszerű Johannes Althusius, a holland határhoz közel fekvő frízföldi Emden („észak Genfje") polgármestere, akit *Politica Methodice Digesta* című művének megjelenése (1603) után hívtak meg a város élére, és aki egészen 1638-ban bekövetkezett haláláig sikerrel képviselte e kis északnémet kálvinista „respublika" érdekeit a provincia lutheránus fejedelmével és a Német-római Császárság katolikus császárával szemben. A korlátlan állami szuverenitásnak a modern kori Európában dívó teóriájával szemben Althusius úgy vélte, hogy a birodalom legfőbb köztisztviselője „csak annyi közhatalmat *(jus)* gyakorolhat, amennyit a birodalom társult tagjai vagy testületei neki explicit módon átengedtek. Amit pedig nem adtak át neki, az a nép vagy az egyetemes társulás birtokában maradt. Ilyen a szerződéses meghatalmazás természete. Minél kevesebb a hatalma azoknak, akik uralkodnak, annál biztonságosabb és szilárdabb marad a birodalom." Az egyébként mélyen vallásos Althusius számára nyilvánvaló volt, hogy a föderális alapokon felépülő birodalom alaptörvénye csakis világi lehet, amely „nem áll semmi másból, mint bizonyos megállapodásokból *(pacta)*, amelyek révén a városok és a tartományok összejönnek, és megegyeznek abban, hogy közösen munkálkodva, egymással tanácskozva és egymást segítve létrehoznak egy államközösséget, és megvédelmezik azt".

Nincs itt szó semmiféle Istentől adott birodalomról, semmiféle történetileg predeterminált „lényeg"-ről, hanem nagyon is tudatos „alkotás"-ról", „létrehozás"-ról, valamiről, ami *par excellence gesellschaftlich*. Amely azonban mégis nem merő voluntarizmus, hanem olyasmi, ami egy sajátos hagyományba illeszkedik, amely szerint az „isteni" nem szubsztanciális adottság, hanem keletkezés, valami, ami ha tartósnak bizonyul, ha sikerül, ha – mint az *Apostolok Cselekedetei*ben írva vagyon – „nem lesz semmivé" (5, 38), akkor azon a kulturális közegen belül, amelyben a vallás még nem veszítette el teljesen a relevanciáját, éppenséggel értelmezhető úgy is, mint az isteninek a társadalomban való munkálkodása.

Ilyen előzmények után egyszerűen elképzelhetetlen, hogy az új „föderális birodalom" ne ugyanebben a térségben szülessen meg. Arról azonban nincs szó, hogy e posztmodern politikai nagystruktúra kialakulása biztosra is vehető. A nyugat-európai civilizáció hosszú időtartamú folyamatai csupán annyit „predeterminálnak" ebből, hogy az európai államiság éppen itt és nem máshol *jöhet* létre. Szabad, sőt talán kell is hinnünk abban, hogy létrejöhet. De ez csupán annyit jelent, hogy hisszük: amit

https://biblioteca-digitala.ro

„közösen munkálkodva, egymással tanácskozva és egymást segítve", tehát amit emberi akarattal létrehozunk, megmarad.

Az a kivételes szerep, amit a „Karoling" térség a sajátos nyugat-európai államépítési folyamatban kezdettől fogva betöltött és ma is betölt, természetesen nem jelenti azt, hogy ebbe az unióba csak a Nagy Károly egykori birodalmához tartozó országok vagy országrészek nyerhetnek bebocsátást. Ha a hatok Európája 1957 után azonnal Nyugat-Európa egésze számára vált követendő modellé, egy új, a „Karoling" kemény mag által a már integrált Európában kezdeményezett intézményi áttörésről ez még sokkal inkább elmondható. Azzal a nagyon lényeges különbséggel, hogy most már egyszerűen nincs idő a különböző hosszadalmas csatlakozási szakaszok egymásutánjára: a kezdeményezésnek törvényszerűen ugyanonnan kell jönnie, de ezúttal már az „alapítás"-nak is csak akkor van értelme, ha az új politikai nagystruktúrához mind az EU jelenlegi tagállamainak, mind a 2004-ben bekerülőknek a többsége csatlakozik.

Korábban már utaltunk arra, hogy Anglia, Dánia (esetleg Svédország) valószínűleg kimarad a politikai unióból. De a többi, a hatokhoz régebben vagy újabban csatlakozó ország esetében sem tudhatjuk, hogyan fogják elviselni az új államiságot, és hogyan fognak az új „birodalmi" államkeretek között viselkedni. Csupán a példa kedvéért említeném meg Magyarországot, amely – a mohácsi vész után geopolitikai értelemben külön pályára álló Erdélyt most nem számítva – a Habsburgok felszabadító „civilizációs" háborújának köszönhetően került vissza a maga egészében a nyugat-európai „keresztény" közösségbe. Miközben a főként ortodoxok által lakott Délkelet-Európában és azon belül is elsősorban a bizonyos politikai mozgástérrel rendelkező Şerban Cantacuzino havasalföldi udvarában „tovább élt a bizánci eszme, a keleti birodalom restaurálásának eszméje", Ausztria, a nyugati *reconquista* élharcosa inkább a középkori magyar állam, Szent István birodalmának az újjáélesztésén munkálkodott, mert az inkább szolgálta a Habsburg Birodalom keleti terjeszkedésének érdekeit, és egyben ki is jelölte annak határait. Toynbee leírja, hogy az osztrák birodalmat tulajdonképpen a teljes Délkelet-Európa bekebelezésére ösztökélő hatalmi érdek és a nagyszámú, török uralom alatt élő ortodox keresztény hívő integrálásától visszariadó kulturális vagy civilizációs érdek közötti feloldhatatlan ellentét őrölte fel.

Ha a magyar királyság autonómiájának és sajátos intézményrendszerének a fenntartását Ausztria geopolitikai dilemmájának a szemszögéből vizsgáljuk, kiderül, hogy e különleges státus nem feltétlenül, pontosabban nem kizárólag a magyar rendi, majd nemzeti ellenállás erejének és sikerességének volt köszönhető, hanem a tulajdonképpeni osztrák tartományok civilizációs koherenciájának a fejletlenebb magyar területekkel szembeni önvédelmét is szolgálta. Ez aztán azzal a birodalom fennmaradása szempontjából fatális következménnyel járt, hogy az intézményi értelemben önállónak megmaradó, azaz a „Karoling" Európán változatlanul kívül maradó Magyarország a modern nemzetté válásnak nem az osztrák, hanem a jóval távolabbi és a magyar viszonyoktól még sokkal idegenebb francia útját választotta. A Habsburg-monarchia keleti felének uralkodó nemzete ezzel nem a birodalomba való integrálódás, hanem az attól való elszakadás modelljéül szolgált a történelmi Magyarország területén élő horvátok, szlovákok, ruszinok, szerbek és románok számára, ami végül az Osztrák–Magyar Monarchia elkerülhetetlen széthullásához vezetett.

https://biblioteca-digitala.ro

Ez a történelmi példa is azt mutatja, hogy a felemás integrálás járhat ugyan rövid távú előnyökkel, de hosszabb távon a befogadó és domináns struktúra felbomlásához vezethet. Hasonlóképpen ha Sztálin 1945-ben nem erőlteti a kelet-európaitól nagyon eltérő politikai kultúrával rendelkező közép-európai államok (az NDK, Lengyelország, Magyarország és Csehszlovákia) integrálását, amelyekben végül is kidolgozták és meg is valósították az orosz típusú kommunizmus túllépésére alkalmas alternatívákat, lehet, hogy az Orosz Birodalom, valamilyen formában, még ma is állna.

A hatalmi és kulturális-civilizációs terjeszkedés inkongruenciájából adódó geopolitikai dilemmával ma a nyugati civilizáció mindkét központja szembesül. A 21. század elején úgy tűnik, hogy az Egyesült Államok – melyről Toynbee az *A Study of History* 1952-ben fogalmazott, fentebb már idézett 8. kötetében azt mondja, hogy a Habsburg-monarchia megsemmisüléséhez vezető első világháború után „ugyanazzal a problémával kénytelen szembenézni, mint a legyőzött Habsburg-állampolitika" – a hatalmi terjeszkedésben messze túllép a belső koherenciáját még biztosító civilizációs korlátokon, ami az elkövetkező évtizedek során súlyos válságba taszíthatja. A Nyugat másik központja, az Európai Unió a jelek szerint óvatosabb a terjeszkedésben, és azt ráadásul egy átfogó intézményreformmal egybekötve hajtja végre. A legújabb brüsszeli jelzésekből arra lehet következtetni, hogy az Európai Unió 2004-ben csak azokat az országokat fogja felvenni tagjai sorába, amelyek a pénzügyi unióhoz is csatlakozni kívánnak, és természetesen az ezzel járó követelményeknek is meg tudnak felelni. Az új nyugat-európai „birodalom" nem engedheti meg magának azt a luxust, hogy túlterjeszkedjen azon a civilizációs körön, amelyet valóban integrálni képes, és ezúttal minden bizonnyal integrálni is fog a maga sajátos államszerkezetébe.

Irodalom:

Hajnal István, A kis nemzetek történetírásának munkaközösségéről [1942], in *Technika, Művelődés*. Tanulmányok. Vál. és bev. Glatz Ferenc, Budapest, 1993, 243–298.

Szűcs Jenő, *Vázlat Európa három történeti régiójáról*, Magvető Kiadó, Budapest, 1983.

The Future of the European Union. The Laeken Declaration. 2001. december 15.

Peter Ludlow, A Commentary on the EU. 2004 and Beyond. 2001. június. *www.eu.int.ceps.com*

Derek W. Urwin, *The Community of Europe. A History of European Integration Since 1945*, Longman, London and New York, 1995.

Josef Janning, A „nagy EU" működési rendszere. A kormányközi konferencia követelményei és opciói, in *Európai Szemle*, 2000/2.

William Wallace, From the Atlantic to the Bug, from the Arctic to the Tigris? The transformation of the EU and NATO, in *International Affairs*, vol. 76, no. 3, 2000. július.

Constituante pour l'Europe, *Le Monde*, 2001. december 17.

Europe in the New Century. Visions of an Emerging Superpower, ed. by Robert J. Guttman, Lynne Rienner Publishers, Boulder, Colorado, 2001.

Gabriel Andreescu, Adrian Severin, Un concept românesc al Europei federale, in *Un concept românesc asupra viitorului Uniunii Europene*, Polirom, 2001, 17–54.

Johannes Althusius, *Politica*. A *Politica Methodice Digesta* 3., 1614-es kiadásának rövidített angol nyelvű fordítása. Liberty Fund, Indianapolis, 1995.

Victor Papacostea, Şerban Cantacuzino voievod şi suveran al tuturor ortodocşilor creştini, in *Tradiţii româneşti de istorie şi cultură*, Bucureşti, 1996, 53–63.

Arnold Toynbee, The Diffraction of Culture, in *A Study of History*, vol. VIII.[1954], A Galaxy Book, New York, Oxford University Press, 1963.

https://biblioteca-digitala.ro

Ovidiu Pecican

Nyílt levél Ion Iliescu úrnak, Románia elnökének*

Elnök Úr!

Megdöbbentett az Ön nemrégiben Iaşi-ban megfogalmazott álláspontja azzal a kezdeményezéssel kapcsolatban, amelyet mi, néhányan, állampolgárok tettünk, nyilvános vitát javasolva Románia jobb közigazgatásának megszervezéséről. Amikor a múlt év végén tréfásan arra biztatott bennünket, hogy mulassunk az ünnepek alatt, azt mondtam magamnak, hogy bár abból a szarkasztikus módból, ahogyan kifejezte magát, nem érződött ki feltétlenül a politikus nyitottsága a választókkal és az adófizetőkkel szemben, az a biztatás bizonyos értelemben mégis jól jött. Túlságosan felbőszült ugyanis a politikai osztály arra a gondolatra, hogy politikailag el nem kötelezett alakok betörnek a közélet területére, és kisajátítanak egy olyan témát, amelyet ők a maguk monopóliumának tekintettek. Arra gondoltam magamban, hogy Románia választott elnöke minden protokollt mellőzve él ama kiváltságával, hogy ő a rend és a demokratikus szabadságok

* Ime Iliescu elnök nyilatkozatának azon részlete amelyre a nyílt levél szerzője hivatkozik: *„A románság és a nemzeti egység lappangó tudata, amit vitathatatlan bizonyítékok támasztanak alá, a múlt évezred második felétől az egységre való állandó törekvés bélyegét nyomta rá történelmünkre. (...) A titok éppen mindazok egyesülésének akarásában s arra való törekvésében rejlett, akik megtanulták önmagukat közös sorsra, közös jövőre hivatottnak látni. (...) Azért elevenítem fel modern történelmünknek ezt az „állandóját" – egyesülés és egység –, mert az utóbbi időben rendszeres és koncentrált támadások érték, amelyek célja elsőször a lelki rombolás, hogy aztán azt a román állam politikai szétrombolása kövesse. A cél voltaképpen annak az épületnek a ledöntése, amelynek felépítésén annyi nemzedék dolgozott, és éppen ezért ragaszkodtam ahhoz, hogy kijelentsem – és itt most megint kijelentem: mi még nem szilárdítottuk meg annyira a nemzetállamot, hogy megengedhessük lerombolását az úgynevezett regionális állam nevében, amelynek egyetlen, túlságosan is átlátszó célja az egyesülés előtti állapotokhoz való visszatérés."*

(Ion Iliescunak, Románia elnökének Iaşi-ban, 2002. január 23-án, a Moldvai Regionális Kultúra Fórumán tartott beszédéből.)

https://biblioteca-digitala.ro

biztosítéka, és nyájasan felhívja a figyelmet arra, hogy az állampolgárok kezdeményezte és az általuk elfogadott viták csupán demokráciánkat mélyíthetik el. Ön viszont most visszatért a kérdésre, és – rosszhiszeműen és udvariatlanul – enyhén szólva, ennek erőltetett értelmezését adta. Éppen, amikor azt hittem, hogy kihasználva a pártok és az érdekcsoportok fölött helyezését, pártatlan bíróként nyugalomra és ésszerűségre szólít fel, kiderül, hogy pont az ellenkezőjére ad jelt. Mintha azzal, hogy nyíltan beszéltünk egy olyan kérdésről, amely bennünket foglalkoztat – és talán úgy illene, hogy minden román állampolgárt foglalkoztasson –, hazánk ellen tettünk volna valamit.

Kérem, engedje meg, hogy ezúton fejezzem ki személyes kiábrándultságomat. Más honfitársainktól, az úgynevezett Armageddon I. és II. jelentést nyilvánosságra hozó névtelenektől eltérően én és kollégáim minden képmutatás nélkül aláírtuk vitára bocsátott javaslatunkat. Azzal, hogy megbélyegzi magatartásunkat, a felelőtlenséget erősíti, és az állami szervek részéről történő megtorlástól való félelmet (amely megtorlást ígértek és a lehető leggyorsabban alkalmazták azok ellen, akiket az Armageddon II. terjesztésével gyanúsítottak). Személy szerint azt hiszem, hogy nem Románia közigazgatási felosztásának újragondolása a legnagyobb veszély, amivel szembe kell néznünk: az éhség és az erkölcsi züllés sokkal akuttabb problémák. Végtére is, amennyire emlékszem, senki nem tiltakozott azok ellen a – szabályos időközönként mediatizált – tevékenységek ellen, amelyekkel egy bizonyos egyesület az önkényesen megszüntetett megyék visszaállításáért harcol. Mint ahogy az említett állampolgári fórum úgy véli, hogy elegendő ok van a létező megyék számának megsokszorozására, úgy mi, a regionalizmusra vonatkozó *Memorandum* tizenhárom aláírója, is úgy véljük, hogy az állam szóban forgó reformja megoldást jelenthetne. Nem egyetemes csodaszer ugyan, nem is az egyedüli megoldás, csupán egy lehetőség, amely esetleg meghozza gyümölcsét. Innen azért elég hosszú az út a „Románia szétdarabolása" eltervezésének vádjáig, és azoknak, akik közéletünkben az alaphangot leütik, mégiscsak óvatosabbaknak kellene lenniük. Nem gondolja?

Nem érzi mégis úgy, hogy valós okok szólnak amellett, hogy egy ilyen javaslatra szükség volt? Magától értetődőnek tartja, hogy egy hashártya-gyulladásos moldvai gyermek élete attól a helikoptertől függjön, amely Bukarestbe viszi? Miért a fővárosba, és nem néhány kilométerre az otthonától, a legközelebbi városba? Csak mert a legfelkészültebb orvosok, a legjobban felszerelt kórházak, a legjobban ellátott gyógyszertárak mind a fővárosban vannak? Nem gondolja, Elnök Úr, hogy ha az országban létezne esélyegyenlőség, a fiatalok nem távoznának tömegesen nyugatra, a kisvárosokban az élet nem olyan lenne, mint a két világháború között, és a falvak és a hegyi települések nem hasonlítanának a középkoriakhoz? És végső soron, ha létezik esélyegyenlőség, miért mennek el az orvosok a falvakból, és miért menekülnek a nagyvárosokba? Miért ingáznak a tanárok? És a munkanélküliek miért térnek vissza vigasztalanul szegényes falusi gazdaságaikba, és kezdik középkori felszerelésükkel elölről a mezőgazdasági munkát? Valóban akkora hiba azt kívánni, hogy ne éljen az ember egy-két részre, nagyvárosra és óriási perifériára osztott világban?

Bevallom, Elnök Úr, kérdéseimet nem egyszerű szónoki kérdésekként teszem fel. Nem szándékozom politikával foglalkozni, és nem is gondolok arra, hogy kivándoroljak. Kötődöm ezekhez a helyekhez és az itt élő emberekhez, akárcsak

https://biblioteca-digitala.ro

mindenki, aki elhatározta, hogy bár az emigráció – technikailag szólva – lehetségessé vált, továbbra is az övéi között fog élni. Mégis úgy találom, hogy egyszerűen azért, mert Erdélyben születtem és élek, Románia többi, más tartományában született és élő állampolgárának gyanakvására vagyok ítélve, még mielőtt kinyitnám a számat, és elmondanám, mi a véleményem az életünkről, mindnyájunk életéről. Mennyiben lettem volna jobb, ha a Dîmboviţa partján születek? Akkor jogos lenne a vágyam, hogy hozzájáruljak a számomra kedvesek vagy akár az ismeretlen kortársak életének megjavításához? Vajon nem azért neveltettem a szüleim és az állam gondoskodásából, hogy közösségi emberré váljak? Nem erkölcsi kötelességünk-e, hogy minél inkább hozzájáruljunk az ország nehéz kérdésének a megoldásához?

Én tényleg azt hiszem, hogy ezt teszem. Úgy érzem, sok a központosítás, a paternalizmus, a visszaélés és a korrupció a mi Romániánkban. Szeretném ezeket Románia minden vidékén visszaszorítani. Szeretném, ha mindnyájan együtt léteznénk egy országban, ahol az emberek valóban élnek, nem örökké csak túlélnek. Mire jó az állam, ha nem arra, hogy a legmegfelelőbb módon kiszolgálja az állampolgárokat, és hogy lehetővé tegye számukra a biztonságot és a jólétet, ami az ember méltó önkifejezéséhez és a személyes boldogság felépítéséhez szükséges? Miért ne járulhatna hozzá, Elnök Úr, hogy a reformot éppen ezzel a hatalmas tisztviselői apparátussal kezdje, amelyet egy, a miénkhez hasonló, nem működő gazdaságban a szegénység mintegy belelök a korrupció karjaiba?

Biztos vagyok benne, hogy a jótevő akarat nagyon fontos állomás a jó megvalósításának útján. Adjon egy jelt, Elnök Úr, lemondva a bűnbakkeresésről – ma én és a kollégáim, holnap ki tudja, kicsoda –, és vezesse be a jóhiszeműség politikáját. Miért lenne egy demokráciában nehezebb meghívni a civil társadalom képviselőit azért, hogy érthetőbbé váljanak a dolgok, mint befeketíteni őket nyilvánosan? Vajon a politikai osztály kivétel nélkül mindent tud?

Azzal a reménnyel fejezem be levelemet, hogy Románia elnöke, legalább néhány pillanatig, az én elnököm is lehet.

Tisztelettel, O. P. történész, író.

Fordította: Hadházy Zsuzsa

Gabriel Andreescu

A Szociáldemokrata Párt és az RMDSZ megállapodása

A minősített információk törvénytervezetéhez fűzött módosítójavaslatokat sorra szavazzák meg a parlamentben. A tervezet egyes cikkelyeit az ellenzék rendkívül kritikusan fogadta. A civil szervezetek is tiltakozni készülnek. Az aggodalom teljesen indokolt. Az

https://biblioteca-digitala.ro

állampolgárok ellen vádat lehet emelni, ha a szolgálatok által államtitkoknak nyilvánított információkat forgalmaznak. Az intézményvezetők megtehetik, hogy a bizalmasság pecsétje alá rejtsenek bármit, akár korrupciós ügyek bizonyítékait is. A törvénytervezet egyáltalán nem hivatkozik a közérdekre. Más szóval a minősítések felelősei zár alá tehetnek az általános érdek szempontjából fontos információkat. Képzeljük el például, hogy a titkosszolgálatok élére egy olyan csoport kerül, amelyik Románia érdekeit elárulva szabotálná a NATO-csatlakozást. Nos, az állampolgár, a sajtó nem használhatná fel a minősített információkat ez ellen a csoport ellen anélkül, hogy ki ne lenne téve a törvény szigorának. A minősített információk törvénytervezetének cikkelyeit mindezek ellenére egymás után megszavazzák a parlamentben, az RMDSZ támogatásával. Egy-egy magyar képviselő megpróbált javítani a javaslatokon. Sikertelenül. Különben a magyarok a Szociáldemokrata Párttal (PSD) összhangban voksoltak. Ugyanúgy, mint a múlt év tavaszán, amikor Adrian Năstase pártjával karöltve szavazták meg az állam- és szolgálati titok törvényét. És nem ez lenne az egyetlen példa, amely azt sugallja, hogy az RMDSZ-t már nem érdeklik a demokratikus szabályok. Meglepőek az e hét elején a PSD és az RMDSZ által aláírt protokollum egyes részletei is.

A helyzet drámai módon veti fel a magyarok és a kormánypárt törvényhozási szövetségének kérdését. Meddig megy el ez a megállapodás? Első éveiben az RMDSZ a demokratikus értékeknek elkötelezett alakulat volt. Számos, nem csupán a kisebbségi érdekképviseletet érintő kérdésben a leghaladóbb álláspontra helyezkedett az összes többi alakulathoz képest. A parlamentbe bejutott pártok közül egyetlenegyet sem ismerek, amely annyira következetes lett volna az emberi jogok támogatásában. Egyetlen példát sem tudnék mondani olyan parlamenti alakulatra, amely annyira szorosan együttműködött volna az illetékes szervezetekkel.

A dolgok azóta változtak meg, amióta az RMDSZ párost alkot a PSD-vel. A megállapodás iránti hűséget kényelmes elvvé váltva, az RMDSZ gyakran követte a PSD-t demokratikusnak egyáltalán nem nevezhető ügyekben. Szabotálta a törvénytervezetet, amely a *Rompres* hírügynökséget kivonta volna a kormány ellenőrzése alól. Megszavazta a Segesvár környéki övezet turisztikai fejlesztésére vonatkozó különleges programot, az annyira vitatott Drakula Park-tervet. Együttműködött a kormánypárttal Andrei Dimitriu eltávolításában a Rádiótársaság éléről és felváltásában Dragoş Şeuleanuval.

Meglepő módon, az elmúlt napokban aláírt protokollumban is vitatható közös álláspontok fogalmazódnak meg. A január 29.-ei megállapodás három előírása legalábbis kérdéses.

Az egyik: a hivatkozás arra a törvénytervezetre, amely az állam által az egyházaktól, különböző társulásoktól és szervezetektől – köztük a nemzeti kisebbségektől is – elkobzott ingatlanok és javak visszaadására vonatkozik. Az egyezség értelmében a kormány a tervezetet április 30-ig a parlament elé terjeszti, s a törvényhozásnak ez év szeptember 30.-ig a jogszabályt el kell fogadnia. A megfogalmazás és az adatok szerint úgy tetszik, a két fél által a kulisszák mögött már megbeszélt tervről van szó az egyházi tulajdonok visszaszolgáltatását illetően. Egy kivétellel: a görög katolikus egyház tulajdonai kivételével. Márpedig oly módon rendet teremteni ebben az ügyben, hogy ismét kihagyják a görög katolikusokat, nagy

https://biblioteca-digitala.ro

igazságtalanság. Nagyobb méltánytalanság, mintha nem történne meg semmilyen visszaszolgáltatás.

Egy másik megjegyzés a vallási felekezetek fokozottabb támogatására vonatkozik templomok építését és bizonyos költségek fedezését illetően. Márpedig az egyházaknak nyújtott jelenlegi segélyek is nehéz terhet jelentenek, és meghaladják azt, amit egy államnak el kell viselnie. A költségvetési pénzekből felújított vagy épített templomok száma, a közösségi tulajdonból a felekezetek vagyonába átkerülő javak mennyisége túlzott szintet ért el. Több az újonnan épített templom, mint a támogatott iskola vagy kórház.

Végül megjegyezném a két alakulat elgondolását a román nyelv védelmének törvényével kapcsolatban, amely egyszersmind biztosítaná az együtt élő nemzetiségek nyelvének védelmét is. Valóban ezt teszi a Pruteanu úr javasolta törvény: nem érinti a kisebbségek nyelvhasználatát. Egyébként azonban súlyosan sérti a szabad véleménynyilvánítás jogát. Hogyan fogadhat el egy demokratikus politikai alakulat egy tervezetet, amelynek ilyen visszataszítóak a következményei?

Következésképpen a protokollum aláírása és a minősített információk törvényének eddigi megszavazása nyomán az RMDSZ-nek identitásproblémái kezdenek lenni. Ilyen körülmények között vajon milyen mértékben az emberi jogoknak elkötelezett erő a szövetség?

Fordította: Ágoston Hugó

Bakk Miklós

RMDSZ és PSD: csapdalogikák

Úgy tűnik, az RMDSZ-nek nem okozott különösebb fejtörést a titoktörvény megszavazása a képviselőházban. Igaz, hogy két képviselője (Székely Ervin és Toró T. Tibor) mindent megtett annak érdekében, hogy a Ceauşescu-időket idéző előírások – melyek a polgárok inkriminációjával és nem az államtitkokat őrző intézmények felelősségének meghatározásával kívánják szabályozni a nemzetbiztonság e NATO-csatlakozáshoz oly szükséges részterületét – kimaradjanak a jogszabály szövegéből, azonban ez mellékes mozzanatnak tűnt ahhoz képest, hogy a törvény elfogadása kétséget kizáróan alárendelődött az RMDSZ–PSD-egyezménynek.

Néhány nappal később maga a Szociáldemokrata Párt (PSD) is visszakozott; az esély arra, hogy a törvény végső változata ne sértsen emberi jogokat, adott tehát. A konklúzió azonban világos: mivel nem először történt meg, hogy ebben a kérdésben az RMDSZ így szavazott (ez történt tavaly tavasszal is, amikor a parlament elfogadta az utóbb alkotmánybírósági határozattal érvénytelenített titoktörvényt), szó sem lehet arról, hogy a szövetség politikusai felkészületlenül, váratlan helyzetben kapkodva

https://biblioteca-digitala.ro

döntöttek volna így. Nem, az RMDSZ képviselői a helyzet – a törvény súlyos emberjogi konzekvenciái – ismeretében vállalták a PSD támogatását, és ezzel egyfajta választ is adtak a PSD-vel való együttműködésben rejlő csapdahelyzetre, az együttműködésnek arra a sajátos örvénylogikájára, amely szembeállítja az országban levő demokráciadeficit megszüntetésének célját a sajátos kisebbségi kérdések megoldásával.

Egyes elemzők ezt paradox fordulatként értelmezik. Gabriel Andreescu például úgy véli (a Szabad Európa Rádióban elmondott kommentárja szerint, amelyet a Provincia e száma is közöl), hogy az RMDSZ feladta az átmenet első tíz évében tanúsított „demokratikus hivatását". Azonban e paradoxon sokkal inkább a 2000. novemberi választások nyomán kialakult belpolitikai helyzet paradoxona, s kevésbé az RMDSZ-é: annak következménye, hogy Románia integrációs menetrendjének kialakulását követően (erre 2000 elején került sor) egy olyan párt – a Szociáldemokrata Párt – került kormányzati pozícióba, amely korábban egyáltalán nem adta tanújelét az integráció iránti elkötelezettségének, s annak sem, hogy van valamilyen elképzelése a bővülő Európai Unió és Románia kapcsolatáról. A PSD belecsöppent egy „euroatlanti menetrendbe", amelyhez csupán „pragmatikusan" alkalmazkodott. E pragmatizmus része az is, hogy felismerte, tennie kell valamit a kisebbségpolitika terén is, mert ez következik az integráció politikai kritériumaiból, a nemzetközi biztonságpolitikai elvárásokból meg néhány konkrét Európa Tanácsi dokumentumból.

E meglátáshoz egy másik is társult: annak felismerése, hogy Romániában a klientúraépítés versenye a kormányzó koalíciók működésképtelenségéhez vezethet. Következésképpen: mindent meg kell tenni az egypárti kormányzás érdekében.

A PSD e kettős konklúziójával két RMDSZ-törekvés találkozott. Egyrészt az a folyamatos cselekvési kényszer, hogy a magyarságnak, az RMDSZ-választóknak állandóan eredményeket mutasson fel (függetlenül attól, hogy azok összeegyeztethetők-e valamilyen – a magyarság helyzetét, jogállását átfogóan szabályozó – koncepcióval), másrészt klientúraépítésének az a sajátossága, hogy nem annyira a bukaresti minisztériumokban, kormányhivatalokban, hanem inkább a központi közigazgatás egyes területi (dekoncentrált) szerveinél igyekszik pozíciókat szerezni. Ezek alapozták meg a kormány támogatásának jelenlegi logikáját, mely nem a tárcák elosztására és a programok összehangolására összpontosít (mint a koalíciós szerződések esetén), hanem a kormányprogram „általános támogatását" néhány sajátos kérés teljesítéséhez és néhány vidéki – a kormányzat dekoncentrált szerveihez tartozó – pozíció megszerzéséhez köti (ez utóbbit az RMDSZ–PSD-egyezmény nem nyilvános része, illetve az utóbb megkötendő megyei egyezmények tartalmazzák).

A távlatokat tekintve kérdés, hogy az RMDSZ–PSD-viszony e sajátossága mennyiben tekinthető „prekonszociációs" helyzetnek (Gabriel Andreescu). Az viszont kétségtelen, hogy az RMDSZ számára egy paradox csapdahelyzet is. Ha ugyanis a „protokollum" szövegét tekintjük csupán, úgy tűnik, az RMDSZ „nyert többet": az egyezségben megfogalmazott konkrét célok többsége (amelyeket garanciális elemek és határidők is megerősítenek) az RMDSZ célkitűzései, míg a PSD csupán néhány általánosan megfogalmazott cél kapcsán várhatja el az RMDSZ parlamenti támogatását. Ha viszont az együttműködés gyakorlatát vizsgáljuk, kiderül, hogy az RMDSZ-nek ígért intézkedéseket a PSD huzamosabb ideig halogathatja, elfogadásukat folyamatosan

https://biblioteca-digitala.ro

olyan feltételekhez kötheti, amelyek nem szerepelnek az egyezségben (példa: a titoktörvény esete).

A helyzet távlatot és politikai eredményeket egyaránt relativizáló jellegére utal a képviselőházi frakción belüli „polgári szárny" megalakulása is. A csoportosulás (a frakció egyharmada, kilenc képviselő a 27 közül) léte kétségtelenül az egyik legerősebb kihívás a Markó–Frunda–Verestóy-féle vezetéssel szemben. Egyelőre nem világos, hogy e „polgári szárny" mit kíván megkérdőjelezni: az együttműködésben elért eredményeket, avagy magát az együttműködés stratégiáját. Erre összetételéből sem tudunk következtetni, hiszen a kilenc kezdeményező között olyanok is vannak, akik „több eredményt" szeretnének elérni, és olyanok is, akik másfajta stratégiát szeretnének kidolgozni. A két opció közötti különbségtételt segítené az, ha az RMDSZ Markó-féle vezetését bírálók megfogalmaznák a kérdést: mit érdemesebb tenni, erősíteni a jelenlegi rendszert, amely a demokráciadeficitet tartósítja néhány kisebbségpolitikai kedvezménnyel, vagy megkeresni azt az utat, amely átalakítja ezt a rendszert.

Kétségtelen, az átalakítás útja, egy másfajta stratégia felvállalása jóval nehezebb. Egyrészt kilépést jelentene a klientúraépítés és a közvetlen eredmények jelenlegi logikájából, másrészt egy sokkal radikálisabb álláspontot követelne meg a jelenlegi politikai rendszer átalakítására vonatkozóan. Erre a döntésre most még nincs felkészülve az RMDSZ, de az világos, hogy a jelenlegi román pártrendszer rejtett centralizmusa és a regionalizmus kihívása egyre elodázhatatlanabbá teszi az új stratégiai opciók megfogalmazását.

Csoma Botond

Regionalizmus versus centralizáció

Néhány erdélyi értelmiségi kezdeményezése, hogy régiók kialakításával valósítsák meg az ország közigazgatási rendszerének reformját, ádáz vitát váltott ki a politikában és a sajtóban. A parlamentnek és a fontosabb politikai pártoknak eljuttatott pragmatikus dokumentum alapgondolata, hogy bizonyos jogi és közigazgatási hatásköröket a már létező fejlesztési régiók vagy Románia történeti tartományainak szintjén létrehozandó regionális tanácsokra ruházzanak át. A *Memorandum*ot aláírók véleménye szerint ez az intézkedés a jelenlegi korrupció és bürokrácia csökkenését eredményezné, és növelné a közigazgatási rendszer hatékonyságát. E szándékok megvalósulása meggyorsítaná Románia EU-csatlakozási folyamatát is.

A politikai élet szereplőinek és a közvélemény egyes alakítóinak reakciója enyhén szólva furcsa volt. Sértő jelzőkkel illették az aláírókat, és így kezdettől fogva kizárták a józan, szenvedélymentes megközelítés lehetőségét. Mintha az, aki Románia állami vagy közigazgatási struktúráját illetően más véleményen van, szükségszerűen hülye vagy legjobb esetben gyanús, titkos érdekek által motivált lenne.

https://biblioteca-digitala.ro

Ennek az eszmék terén megnyilvánuló türelmetlenségnek mélyen gyökerező hagyománya van a hazai gondolkodásmódban. Emlékezzünk például, hogy milyen botrány tört ki néhány történésznek az alternatív történelemkönyvek bevezetésével való próbálkozása miatt. Létezik néhány tabutéma, melynek kapcsán lehetetlen nyilvános vitát kezdeményezni. Ha valaki mégis megkíséreli, szentségtörőnek tartják, aztán megbélyegzik és kiközösítik. Ez a magatartás leginkább azokkal a bírálatokkal szemben nyilvánul meg, amelyek a történelmet vagy az államszervezést érintik, és ellentmondanak a szóban forgó területen elfogadott többségi álláspontnak.

Ez a türelmetlenség részben a totalitárius, parancsuralmi korszakból örökölt csordaszellem következménye. Olyan leninista jellegű elemeket azonosíthatunk benne, mint például „aki nincs velünk, az ellenünk van". Ilyen eszközökkel próbálnak minden jól meghatározott témára vonatkozó kritikai szellemet elfojtani. Ebben a vitában többször is a nemzeti érdekre hivatkoznak. A valós nemzeti érdeket nyilván csak azok ismerik, akik feldühödnek, ha eltérő véleményt hallanak. A többiek vagy „tévelygők", vagy szakmailag sikertelen, frusztrált értelmiségiek, akik most a nagyközönség figyelmét akarják magukra terelni, ahogy azt Dâncu úr említette egy televízióműsorban. Érdemes természetesen hozzátenni, hogy amit fentebb említettem, az része a nálunk még törékeny politikai kultúrának és polgári szellemnek.

Sajnos, a kollektív tudatalatti szintjén minden olyan törekvést, amely új közigazgatási vagy területi képződmény kialakítására irányul, Románia területi egységét veszélyeztető kezdeményezéssel azonosítanak. Természetesen vitatható a memorandisták által javasolt új politikai és közigazgatási egységek életképessége. Felvetődhet a kérdés, hogy nem növelik-e ezek az új struktúrák a korrupciót vagy a bürokráciát. A *Memorandum*, amint azt aláírói is leszögezték, nem változtathatatlan, nyilvánosságra hozatalával csupán a kormányzottak egyetértésével való kormányzás, vagyis a republikanizmus és a részvételi democrácia kritériumainak megfelelő nyilvános vita kezdeményezését kívánták. Amint az a politikai mezőny bizonyos szereplőitől várható volt, reakciójuk nemzeti vonatkozásokat tartalmazott. Azzal riadóztattak, hogy a javaslat szétzúzza a nemzeti egységet, minden román évszázados küzdelmének eredményét. Elmondták, hogy több ezer román halt meg a nagy egyesülés nemzeti eszményének megvalósításáért. Igen, ez tökéletesen igaz. Nem tudom azonban felfogni, hogy egyesek miért nem értik meg: a jogi és a közigazgatási rendszer megreformálása nem jelenti értelemszerűen sem a nemzeti egység szétrombolását, sem Románia felosztását kisebb területi egységekre. Nem hiszem, hogy bárki is ezt akarná. Ez a történelmi érvekre hagyatkozó hamis megközelítés ördöginek minősít minden kezdeményezést, amely bizonyos változásokat javasol Románia állami szerkezetét illetően. Tisztelt politikusainknak lehetne annyi ítélőképességük, hogy meg tudjanak különböztetni két különböző dolgot. Csakhogy a nemzeti zászló lobogtatása nagyon hatékonyan elhárít mindenféle, az ország közigazgatási vagy állami struktúráját érintő vitát. Például hallgatólagosan el lehet tekinteni bizonyos megyék elégedetlenkedésétől a központi költségvetésből kapott összegek miatt, melyek jóval kisebbek, mint a megyék által oda beömlesztett összegek. És be lehet fogni a száját annak, aki hangot ad Bukarest centralizmusával szembeni méltatlankodásának. Így válik egyes politikusok kezében a nemzeti egység eszménye képzelt veszélyek túlméretezésével egyszerű eszközzé a közvélemény megtévesztésére.

https://biblioteca-digitala.ro

El tudná-e valaki hinni, hogy Németország föderális állami berendezkedése bármilyen módon ártana a német nemzeti egységnek?

Adrian Păunescu pedig afölött való elképedésének adott hangot, hogy egyeseknek, Erdélyben például, transzetnikus identitásuk lehet. Az egyén identitásának szerkezete többszintű. Lehetségesnek tartom, hogy egy személy adott szinten nem etnikai alapokon álló regionális identitással rendelkezik, ami természetesen nem jelenti azt, hogy lemond etnikai vagy nemzeti alapokon meghatározott identitásáról. A két identitás nem zárja ki egymást. Nem tartom elképzelhetetlennek, hogy egy erdélyi román vagy magyar, jól meghatározott nemzeti tudata mellett, erdélyi identitással is rendelkezzék. Ez az erdélyi identitás hozzájárulhatna az interetnikai kapcsolatok javulásához és a kölcsönös bizalom növeléséhez. Az ellenkező vélemények dacára meggyőződésem, hogy a regionális identitás nem ölti majd fel a túlzott büszkeség formáját az ország többi részén élő románokkal szemben.

A *Memorandum* elsődleges címzettjei, a politikai pártok, az RMDSZ kivételével, ellenségesen viszonyultak a dokumentumhoz. Nem fogják megváltoztatni álláspontjukat mindaddig, amíg hazafias szólamok hangoztatásával értékes szavazatokhoz juthatnak. Éppen ezért az ilyen típusú kezdeményezéseket elsősorban a szavazóknak kellene címezni. A polgári társadalom fontos szerepet játszhatna ebben a folyamatban. Ilyenformán Románia állampolgárai véleményt nyilváníthatnának egy ilyen jellegű kezdeményezés időszerűségéről. Ugyanakkor ez az egyetlen módszer, amivel nyomás gyakorolható a politikai elitre, hogy rugalmasabb álláspontot képviseljen ebben a kérdésben. A *Memorandum* egyes aláírói hibát követtek el akkor, amikor utólag tett nyilatkozataikban elemezték az alkotmány 1. cikkelyét, amely a román állam egységes, nemzeti jellegét mondja ki, mert ez zavarokat okozott az aláírók szándéka tekintetében. Ezt a kérdést külön kellene tárgyalni.

Ismerve a hazai politikai és állampolgári viszonyokat, úgy gondolom, továbbra is agresszív reakciókra számíthatunk. Látva a kormányon levők elbizakodottságát, nem tudom megkerülni a kérdést: vajon Năstase úr teljesen biztos abban, hogy a „tévelygők" tábora nem fog gyarapodni?

Fordította: Kozák Gyula

Traian Ştef

Az olasz regionalizmus

Az elmúlt év végén a iaşi-i Polirom Kiadó megjelentette az amerikai kutató Robert D. Putnam tanulmányát (melyet Robert Leonardival és Raffaella Y. Nanettivel közösen készített) az olaszországi regionalizmus tapasztalatairól, *Cum funcţionează democraţia: Tradiţiile civice ale Italiei moderne* (Hogyan működik a demokrácia: A modern Olaszország polgári hagyományai) címmel. A kutatás huszonöt évig tartott,

https://biblioteca-digitala.ro

és kivételes tudományos becsületességgel történt. A témakör természete, a kérdések és a válaszok, a komolyság és az objektivitás, amellyel a munka folyt, arra késztetnek, hogy a kutatás megállapításait román kontextusban is elhelyezzük. Különösen most, a romániai régiók létrehozása érdekében megfogalmazott *Memorandum* nyilvánosságra hozatala után. A könyv amerikai kiadása 1993-ban jelent meg, és a szerző nem titkolja érdeklődését „Eurázsia volt kommunista országai iránt, amelyeknek a semmiből kellett megteremteniük a demokratikus kormányzás rendszerét".

1970-ben az olasz kormány elhatározta, hogy alapvető alkotmány- és intézményreformot hajt végre. Az országot 1860-ban egyesítették, de közigazgatása, francia mintára, erősen központosított volt, a prefektusok, akárcsak a mieink, a helyi hatóságok képviselői voltak, de közvetlenül alárendelve a kormánynak. 1970-ben tehát tizenöt új regionális kormányt alakítottak, miután pár évvel azelőtt egyes határ menti térségekben, ahol bizonyos szeparatista törekvések nyilvánultak meg, öt „sajátos", alkotmányosan garantált, nagyobb autonómiával rendelkező tartományt hoztak létre. A regionális kormányok felelnek a mezőgazdaságért, az egészségügyért, a városfejlesztésért, a közmunkákért, a pénzügyért, az oktatásért, a kultúráért, a szakmai képzésért és a gazdasági fejlődésért. A tartományokat, az adott lakosság számától függően, egy harminctól ötvenig terjedő létszámú tanács vezeti, amely elnököt és kabinetet választ magának. A tartományok statútum alapján működnek, amely az alkotmánnyal és az érvényben levő országos törvényekkel összhangban meghatározza szervezeti rendjüket, eljárásaikat és joghatóságukat.

Az amerikai kutató és olasz munkatársai minden részletre kiterjedően vizsgálják az olasz reformot, elsősorban az intézmények működésének és hatékonyságának gazdasági, társadalmi, kulturális, történelmi és hagyományos polgári alapja érdekli őket, valamint az új összefüggések közt kialakuló politikai viszonyok és az állampolgárok ezekre adott válaszai. Egész pontosan, a környezeti tényezőket elemzik (a gazdasági összetevőt és a politikai hagyományt), továbbá a társadalmi-gazdasági jellegűeket (a társadalmi fejlődést és a gazdasági növekedést) és a társadalmi-kulturális vonatkozásokat (a politikai kultúrák közti különbségeket).

A probléma minden intézményi reform esetében azok hatásában áll, és abban, hogy sikerül-e az intézménynek megváltoztatnia az embereket, azok társadalmi körülményeit, a politikai viszonyokat és magatartásmódokat. A regionalizálás is két pólus között mozog: az „új institucionalizmus" („az intézmények kihatnak arra, ahogyan – rajtuk kívül vagy belül – az egyének és a csoportok tevékennyé válnak, befolyásolják a vezetők iránti bizalom fokát, a politikai közösségek törekvéseit, a közös nyelvezetet, a megértést, a közösségek normáit és bizonyos fogalmak, mint a demokrácia, az igazság, a szabadság és az egyenlőség, értelmét") és a reakciós törekvések között (melyeket azok képviselnek, akik szegényebb vidékekről jönnek, és amelyek a parasztság és az egyház véleményéhez kapcsolódnak azt állítván, hogy a decentralizáció összeegyeztethetetlen a fellendüléssel és a politikai és gazdasági fejlődéssel). Ami az olaszokat illeti, a jogi konzervativizmus, az erős bürokrácia és a központosítás ellen kellett harcolniuk.

A tartományoknak sem volt – megalakulásukat követően – könnyű dolguk a központtal: törvényhozási kezdeményezéseiket elgáncsolták, a bekötött szájú pénzeszsákok és a pénzügy továbbra is a központi bürokrácia felé irányult. A

https://biblioteca-digitala.ro

„regionalista front" mégis győzelmet aratott, de csak a sajtó, a regionális érdekcsoportok, a közvélemény és az új intézmények, a Régiók Minisztériuma és az Interparlamentáris Régiós Tanács segítségével.

A tanulmány következtetése, a német tapasztalatot is figyelembe véve, az, hogy az új intézmények okozta változás lassú, az alapvető változásokat az egyéni szeszélyek gáncsolják, a népi legitimitás pedig csak fokozatosan jön meg. A regionális kormányzás mindenekelőtt a politikai elit magatartását változtatta meg: ideológiai depolitizálásra került sor a közérdekű kérdések pragmatikus megközelítése érdekében; a politikai palettán jobbra tolódás következett be; csökkent a szélsőségesek száma. A messianizmus elavult, a dolgokat már nem pártosan, fehéren-feketén látják, és a technikai, gyakorlati, közigazgatási megfontolások többet nyomnak a latban, mint a politikaiak. A regionális kormányok jobban ismerik az adott hely valóságát és szükségleteit, mint a fővárosi miniszterek, hozzájárultak ahhoz, hogy a politizálásnak, a konfliktusok kezelésének kiegyensúlyozottabb, türelmesebb, pragmatikusabb stílusa alakuljon ki. Természetesen vannak különbségek a tartományok között, és vannak elégedetlenségek is. Egy felmérés alkalmával egy déli polgármester szenvedélyesen bírálta a régiót. Megkérdezték tőle, hogy jobb volt-e azelőtt. „Uram Isten, dehogy" – volt a válasz. Akkor tehát, ha a források hasonlóak, mi okozza a tartományok, az intézmények szakszerűsége közötti különbségeket?

Hogy erre a kérdésre válaszolni tudjanak, a kutatók tanulmányozták az olasz történelmet, a gondolkodásmódokat, a civil társadalom szerkezetét. Következtetésük az, hogy a regionális reform sikere és magának a demokráciának a működése nagymértékben függ a társadalmi környezettől. És az olasz tapasztalat tanulságai – melyek voltaképpen a demokrácia új formáinak bevezetésére vonatkoznak – pontosan megfogalmazhatóak: a vízszintes civil kapcsolatok (amelyek az állampolgárok között alakulnak ki a céhektől kezdve a futballcsapatig és az irodalmi egyesületekig) kedveznek a gazdasági és intézményi fejlődésnek; a függőleges kapcsolatok bizalmatlanságot, függőséget, csalást, elszigeteltséget, rendetlenséget, korrupciót, bűnözést, elmaradottságot vonnak maguk után, amelyek kölcsönösen fenntartják egymást. A kormányzás nagymértékben függ a társadalom polgári közösségi infrastruktúrájától, mert egy ilyen közösségben a polgárok jobb kormányzást akarnak, hatékonyabb közszolgáltatást kérnek, és el is érik azt, többek között úgy, hogy maguk is részt vesznek benne. Másrészt pedig a kevésbé polgári tartományokban az állampolgárok inkább az „elidegenedett és cinikus" kérelmező helyzetében vannak. Egy polgári társadalomban a közösségen belüli kapcsolatok erkölcsi természetűek, és nem a törvényekre alapoznak, a büntetés a szolidaritás és az együttműködés hálózatából való kizárást jelenti. Ott, ahol a polgári elkötelezettség hiányzik, a kilátások sötétek, és a harmadik világ országainak, valamint a volt kommunista országoknak (negatív) példaként emlegetik az olasz Délt és elvét: „csalj örökké". Egészében azonban az olasz regionalizálás sikeres reformnak bizonyult, és az olaszok, az újabb és újabb felmérések szerint, egyre jobban értékelik.

Romániára gondolva, nálunk is megtaláljuk a feltételeket, amelyek az olasz regionális mozgalmat eredményezték: túlzott központosítás, hatástalan intézményrendszer, függőség, korrupció, Észak és Dél, Nyugat és Kelet közti különbség. Nyilvánvaló, hogy egy ilyen építményben Észak és Nyugat előnyhöz jutna. Nem a

https://biblioteca-digitala.ro

központtól kapott előnyhöz, hanem a polgáriasság, a gondolkodásmód, a másokkal és önmagunkkal szembeni viszony itteni történelméből fakadóhoz, amely a rómaiak jelenlététől az osztrák közigazgatás modelljéig és a románoknak a natio-ért való harcáig terjed. Nálunk azonban nemzeti politikává vált a szomszéd kecskéjének meséje. És ha a mi sajátos demokráciánk fejlődésére gondolok, a regionalizálást is meg lehetne ugyanúgy valósítani: regionalizálást akartok, nesztek regionalizálás, vagyis cinikusan, amit aztán a gondolat kompromittálása követne. Mindez addig tart, amíg meg nem jelenik egy elég erős politikai irányzat ahhoz, hogy megkezdje Romániában az igazi reformot, és hogy kikísérletezze a jelenleg létező összes demokratikus formákat. Ha a Nemzeti Liberális Párt valóban liberális lenne, elsőként karolná fel ezt a gondolatot...

Fordította: Hadházy Zsuzsa

A versenyképes demokrácia szöveg – szerzői az olasz alkotmányreformmal foglalkozó parlamenti Különbizottság referensei – az olasz parlamentben hangzott el. A 2001 őszéig hatalmon lévő balközép koalíció által kezdeményezett alkotmányos törvény, amelyet az olasz parlament egyszerű többséggel fogadott el, 2001. október 18.-án lépett érvénybe, miután azt egy országos referendumon Olaszország lakosságának többsége is jóváhagyta. A Traian Ştef 70. oldalon olvasható cikkében is taglalt olasz alkotmányreform azért különösen fontos számunkra, mert világosan mutatja, hogy egy fontos európai országban hogyan válik – válhat – a helyi hatóság a központosított állam által ellenőrzött közigazgatási egységből a demokratikus hatalomgyakorlás autonóm tényezőjévé. Ebben az európai kontextusban a román alaptörvény vonatkozó V. fejezete a maga szélsőségesen centralista közigazgatási filozófiájával egy alkotmányos dinoszaurusz benyomását kelti. Éppen ezért véljük úgy, hogy Romániában nem az 1991-es alkotmány foltozgatására, hanem egy teljesen új, a jelenlegi európai folyamatokba természetes módon illeszkedő alkotmányos berendezkedésre van szükség.

Antonio Soda, Vincenzo Cerulli Irelli

A versenyképes demokrácia

1. Érvek a Köztársaság egy új, szövetségi szerkezete mellett: a társadalom, a pártok, az állam, az intézmények válsága

A „hatalom világivá tételének" hosszú szakasza, szakrálisból világivá való átalakítása a felvilágosodás beköszöntével, a népi szuverenitáshoz – a jakobinus

https://biblioteca-digitala.ro

alkotmányoktól a kortárs alkotmányokig – való ünnepélyes visszavezetése jó ideje felélte a demokratikus eszmény kiterjesztésének belső forrásait.

Az állami demokráciáról a hatalom demokráciájára való áttérésről, amelyet szükségszerűnek tekintettek, kiderült, hogy vagy nem létezik, vagy nem más, mint hamis ábránd. A szabad demokrácia hagyománya – a jogok elismerésének formális egyenlősége – és a baloldali álláspont – a jakobinus eredetű egyenlőség –, amelynek célja, hogy a politikai képviselet révén kifejezett új népi szuverenitásra alapozva a demokratikus hatalom egyetlen központját építse fel, amely szavatolhatja a jogokat, a politikai szabadságjogoktól a társadalmi jogokig, most egy bonyolult, pluralista, konfliktusokkal terhes társadalommal szemben találja magát, amely hajlamos az új állampolgárság *státus*ából kizárni nem elhanyagolható számú személyt.

A monista társadalomra jellemzően, a szuverenitás centripetális átalakítása egyenesen oda vezetett, hogy kétségbe vonta a puszta létezését is egy olyan politikai hatalomnak, amelyet ontológiailag az általánosságnak és az ellentétes érdekek elfogultságán való fölülemelkedésnek kellene jellemeznie, hogy beteljesíthesse a közéleti szintézis és közvetítés hivatását.

A hatalom kettős ellentétben él. Olyan csúcsszervezetekbe központosul, amelyek törvényileg szabályozzák és egységesítik a különféle periferiális valóságokat, ugyanakkor pedig egyre kevésbé képes kormányozni a területi sajátosságokat, amelyek mindinkább centrifugális formákba és dimenziókba kezdenek szerveződni.

Kifelé ki van szolgáltatva a globalizációs folyamatnak, amely a gazdaság és a terület közötti kapcsolat objektív feloldására irányul, és amelynek következménye az államok lemondása szuverenitásuk egyre több eleméről az államok fölött álló szervek javára, vagy még brutálisabban, az államhatalom alárendelése a világ pénzügyi hatalmainak; ugyanakkor egy folyamatos feszültség – a szubszidiaritás igénye – arra készteti, hogy a közösségekhez közel álló, diffúz hatalmak formájában szerveződjék újra.

A hatalom válsága tehát a politika válsága. Ugyanakkor az alkotmányok válsága is, minthogy ezek, mint legfőbb szabályozó törvények, elveszítik magát a szabályozás tárgyát: a hatalmat.

Még néhány évvel ezelőtt, a költségvetési politika révén, az államhatóságoknak jelentős döntéshozó hatalmuk volt gazdasági téren. A nagy területekre vonatkozó pénzügyi politikák megjelenésével (számunkra az Európai Monetáris Unió, mások számára a dollárövezet, megint másoknak a Mercosur, és így tovább) a kormányok hatásköre a szolgáltatások, közmunkák és *szabványok* politikájára szorítkozik.

De még ezt a hatalmat is korlátozza a vállalatok rendszerével való előnycsere modellje, amelynek gazdasági fejlődést kell eredményeznie, és a tőke mozgásszabadsága, amely kizárja az államot a csereforgalomból.

Vidéken egy másik, alapvető jelenség figyelhető meg: megszűnt az igény a politikára mint a társadalom és az állam közötti közvetítőre.

A társadalom maga igyekszik állammá alakulni, és a képviselet különböző formáit pártolja, amelyek megkerülik a pártokat, a klasszikus formát, amely révén ebben a században a polgárok hozzájárultak a demokratikus államok döntései jellegének meghatározásához.

https://biblioteca-digitala.ro

Világossá vált, hogy történelmi jelentőségű időszakot élünk, amelyben az alkotmány, az állam és a pártok fokozatos szétválásának vagyunk tanúi.

A változó vagy kikristályosodott osztályok, szakmai csoportosulások, érdekszövetségek, kivonva magukat a pártok közvetítése alól, az általános célok elérésében az őket képviselőket támogatják, vagy attól teszik függővé a támogatást, hogy képviselik-e azok az ő érdekeiket.

Ez a jelenség – amelyet, többek között, a pártok válsága is bizonyít – nem fogja tűrni a hatalom centralizmusát vagy távolságtartását, nem fogja tűrni a kormánytól és a felelősségtől elszakadt képviseletet. Ez az egyetlen pozitív vonása a politikai feldarabolódás, a társadalmi tagolódás, a – hol egyirányú, hol ellentétes – érdekek, tervek és eszmék ma egymásba folyó és konfliktusos szakaszosodásának.

De egy központosított államban a pártok szerepét nem a polgárok hatalma vállalja fel – ahogy gondolni lehetne, és ahogy egyesek csalárdul kijelentik. A polgárok hatalma mítosz marad, amelynek árnyékában már két évszázada forradalmak zajlanak le, és restaurációk mennek végbe.

A közvetlen és önirányító demokrácia, a hatalom és intézményei központosító szemléletében, összeegyeztethetetlen az összetett társadalmakkal, és a kizárólag referendum-kampányokkal megvalósított fogás csak az állampolgári döntőbíráskodás illúzióját táplálja.

Tehát a politikai hatalom formális centralizmusa nem felel meg a társadalmi centralizmusnak.

A hierarchikus társadalmakra jellemző politikai hatalom monopóliumának helyébe ma diffúz és differenciált hatalmak lépnek, amelyekben a politika csak a hatalom egy részét birtokolja, és amelyek kiterjedése és szabályozó hatalma egyenes arányban áll a rendelkezésére álló intézményes eszközökkel és cselekedeteik hatékonysági fokával.

Az egyedül általános jellegű politikai hatalom a központosított államban részleges alrendszerekbe csapódik le, s ezek mindig ki vannak téve a kockázatnak, hogy ratifikáljanak vagy elviseljenek máshol, nyitottabb és dinamikusabb hatalmi rendszerekben hozott döntéseket, elsősorban a gazdasági hatalom döntéseit, ami elkerülhetetlenül maga után vonja a demokrácia mozgásterének leszűkülését.

A pluralista társadalom társadalmi és politikai válsága lényegükben érinti az intézményeket is, amelyek látszólag erősnek és központinak tűnnek a problémák bonyolult halmazának kezelésében, de valójában gyengék, és képtelenek megfelelni az állampolgárok és az állam területén élő személyek új, fejlett polgáriassága igényeinek.

2. Az intézményreform terve

A fenti elemzés és az intézmények és társadalom viszonyának valóságos helyzete azt mutatják, hogy újra kell gondolni az intézményreform tervét. Kiindulópontként intézményeink sajátos korlátait, valamint az összetett társadalomban felmerülő helyzeteket és igényeket kell venni. A polgárok és intézmények egymástól való elszigetelődésének elkerülése végett hosszú távú versenyképes demokrácia-eszmére van szükség, amely a többközpontú hatalomrendszer logikája szerint a közvetlen kapcsolatot támogatja az általános szavazás és a minden szintű kormányok

https://biblioteca-digitala.ro

megválasztása között, a lakossághoz területileg legközelebb állóktól kezdve az országos kormányig.

A társadalmi feldarabolódás megszüntetésével és a testületi tagolódással szembeni politikai közvetítés nem konszociatív keresésével kapcsolatos hosszú távú versenyképes demokrácia-eszme az állampolgár, a választó mint a helyi és országos kormányok tulajdonosa, azok irányvonala meghatározójának érvényesülését jelenti, az akarat pluralista és progresszív kinyilvánításában kifejezve.

Azt jelenti, hogy nem kell megállni az arányosság-parlamentarizmus egységébe merevedett rövid távú gondolat szintjén, amely a parlamentbe és az arányos képviseleti rendszerbe zárja az állampolgár döntési jogát.

El kell utasítani azt a konzervatív elképzelést, hogy a demokrácia a társadalomnak az államra való levetítése, az ország fényképe a nemzetgyűlésben, amely védekezik a kormányokkal szemben, korlátozza és feltételekhez köti azok programválasztását, és nem ad teret a helyi realitásoknak.

Ez a szemlélet olyan ideológiai modellel hiszi leküzdeni az állampolgárok és intézmények közötti elhatárolódást, amely merev hovatartozásokon, stabil vagy alig módosítható társadalmi elrendezéseken, a választottaknak a párttagságtól való függőségén alapul.

A három történelmi aporia, a három racionális, objektív kétely, tehát a három akadály, amelyet a korszerű demokráciának le kell küzdenie (a politika szerepe az összetett társadalmakban a hatalommal való viszonya szempontjából; a többségi elv és a politika társadalmi minősége közötti viszony egy olyan korban, amelyben a polgárok többsége természetes hajlandóságot mutat arra, hogy a fennálló egyensúlyi viszonyokat védje, ami a gyengébb és a változásban érdekelt rétegek kizárásának és félreállításának fokozódó veszélyét hordja magában; végül pedig a problémák globalizációja és a politika kitartóan nemzeti jellege közötti ellentmondás) együttesen tulajdonképpen lehetetlenné teszi azt, hogy a demokráciát kizárólag a képviseleti intézmények központosítottságával határozzák meg.

Ellenkezőleg, szükséges szembeszállni azokkal a szemléletekkel, amelyek a politika elnyomását követelik a piac dinamikáinak beiktatása javára, illetve az államot egyedül e dinamikák elősegítésének és szabályozásának a céljából akarják megszervezni, és ilyen irányban is cselekszenek.

Ily módon oda jutnánk, hogy csak a szubnacionális föderalizmust fogadnánk el azért, hogy csökkentsük az országos és bolygószintű szolidaritás költségeit, egy olyan dimenzióban, ahol az elhatárolódást békésen elfogadják, ha ugyan nem tekintik kifejezetten értéknek.

Ezen a vonalon helyezkedik el a nemrég elfogadott, a régiók alkotmányos autonómiájára és kormányzási formájukra vonatkozó reform.

3. A reform irányvonalai

Mind az állam, mind a régiók úgy helyezkednek el az alkotmányos rendben, mint a törvényhozó hatalom egy részét gyakorló alanyok, a kettő között semmiféle alárendeltségi viszony nem létezik, hanem olyan mellérendeltségi viszonyban állnak, amelyben az alkotmány elveinek és értékeinek megvalósítására irányuló

https://biblioteca-digitala.ro

együttműködést saját hatáskörök kiosztása határozza meg. Az esetleges konfliktusokat az alkotmánybíróság, az alkotmányos törvényesség bástyája oldja meg.

Ebben az opcióban az 1948-as alkotmányozó nemzetgyűlés legmélyrehatóbb és legeredetibb felismerése van benne: az alaptörvény 5. szakasza, profetikusan, a köztársaság egységének és oszthatatlanságának kimondása után, elrendeli a helyi autonómiák támogatását mint olyan politikai és intézményi alanyokéit, amelyek keletkezésének és működésének létjogosultságát nem az állam hatalmi döntése adja meg: már az állam megalakulása előtt léteztek, a köztársaság tehát nem létrehozásukat, hanem elismerésüket helyezi kilátásba.

Ez olyan tervezet, amely intézményes téren is közelítené hazánkat Európához, amely nagyrészt már ésszerűsítette és megerősítette autonómiarendszerét. Ezt a gondolatot az erős intézmények – plurális és diffúz hatalmi központok – létrehozásának, valamint egy rugalmas és hatékony közigazgatás kialakításának szándéka ihlette: ezek azok az eszközök, amelyekkel szembe lehet szállni más, demokratikus legitimitással nem rendelkező hatalmakkal, amelyek adott szektorok – időnként önző – érdekeit szolgálják.

Ebből a szempontból közismert az intézmények, a gazdaság és a fejlődés összefonódása és együttélése. A gyenge intézmények, a központosított hatalom, az elburjánzó és konfliktusos bürokratikus apparátusok nemcsak a hatalom és polgár elválasztását és egymástól való eltávolodását okozzák, hanem akadályozzák a gazdasági fejlődést és a kormányprogramok megvalósítását is.

Napjaink összetett társadalma új föderális megegyezést igényel, amely elismeri mindazon területi politikai intézmény egyenlő alkotmányos méltóságát, amelyben a közösség társadalmi, gazdasági, kulturális, erkölcsi élete jut kifejezésre, az adott intézmény fokának, természetének és hatáskörének, szerepének és szakszerűségének egész változatosságában.

Csak így tehetnek szert az intézmények arra az erőre, arra a legitimitásra, amely révén ellenállhatnak a felbomlás, a korporativizmus, a feldarabolódás, az ellentétes érdekek állandó konfliktusa irányába való taszításnak.

Gondoljunk a föderalizmusra mint olyan folyamatra, amely, a közösségtől indulva, érinti egyrészt az intézményi alanyok természetét, formáját, hatalmát, hatáskörét, felügyeletét és a közöttük levő kapcsolatokat, másrészt pedig ezen intézmények és az állampolgárok közötti kapcsolatokat. Úgy gondoljuk, ezzel megadtuk a választ arra az igényre, hogy éppen az államforma újragondolásának szakaszában, amelyet az állam szuverenitásának az államok fölötti intézményekkel szembeni fokozatos csökkenése jellemez, a hatalom átkerüljön a polgárokhoz. A hagyományokat, a történelmet, a különböző autonómiákat, az olasz municípium képességeit egy új alkotmányos modellben kell kifejezetten elismerni és a jövőre előrevetíteni.

A rendszerünkben uralkodó párhuzamosság történelmi elve, amely szerint a szabályt diktáló alany szükségszerűen a szabály megfelelő alkalmazásáról is gondoskodik közigazgatása révén, felbomlott. Helyén most ott tornyosul az apparátusok elszaporodásának, a funkciók megkettőződésének, a feladatok egymásra tevődésének, a hatáskörök összezavarodásának, a felelősség kétessé válásának – a tehetetlenség, késedelmek, önkény, az állampolgári jogok megtagadásának megannyi forrása – alkotmányos akadálya.

https://biblioteca-digitala.ro

A föderális megegyezés a helyi politikai intézményeknek a bevételekre és kiadásokra vonatkozó pénzügyi autonómiájában testesül meg.

A források autonómiájához, amely saját adók és bevételek, többlet- és pótadók, az országos adóbevételből való részesedés révén valósul meg, az egy lakosra eső kisebb pénzügyi kapacitással rendelkező területek számára hozzáadódnak egy országos kiegyenlítő alapból származó bevételek, oly módon, hogy biztosítsák a helyi intézmények számára az alkotmányban megszabott, valamint az utána megvalósított autonómiaformákon és módokon keresztül elnyert hatalom keretében általuk ellátott funkciók teljes finanszírozásának képességét (a sajátosság elvének kiterjesztése).

A parlament által vizsgált reform tehát újratervezi országunk intézményeit, annak tudatában, hogy ezek azok a reális folyamatok, amelyek meghatározzák egy modern és fejlett társadalom arculatát, és hogy az államnak és a politikai intézményeknek egyrészt össze kell gyűjteniük az állampolgárok és vállalatok által termelt újítási igényeket, másrészt pedig újra fel kell vállalniuk egy vezetési és irányítási funkciót, amely által a hatalom többközpontúságában, az állampolgári jogok szavatolásában, egy senkit hátra nem hagyó fejlődésben feloldhatók a pluralista és összetett társadalom elkerülhetetlen konfliktushelyzetei.

Összefoglalva, a javaslat fő pontjai a következőkre vonatkoznak:

a) a szövetségi rendet alkotó alanyok meghatározása, egyenlő alkotmányos méltósággal;

b) általános jellegű törvényhozói hatáskör odaítélése a Régióknak, a szövetségi érdekű ügyek kizárásával, valamint kiegészítő hatáskör olyan ügyekben, amelyekben az állam csak az alapvető elveket határozza meg;

c)későbbi, fejlettebb autonómiaformák előrelátása a közönséges státusú Régiók számára;

d)adó-föderalizmus az adózási képesség autonómiaelve szerint, a Régiók hozzájárulása az államkincstári adókhoz, források és hatáskörök megfeleltetése, szolidaritási alap, rendkívüli beavatkozások a területi aránytalanságok kiküszöbölésére;

e)az intézményi szubszidiaritás elve (a társadalmi szubszidiaritás elve az alkotmány első részében lesz megfogalmazva);

f) a *Communa* központi szerepe a közigazgatási funkciók betöltésében;

g) a területi politikai intézmények tevékenységének legitimitása és érdeme külső ellenőrzésének megszüntetése;

h) a szövetségi rendet alkotó alanyok alkotmányos védelme;

i) területi Igazságügyi Tanácsok (békebíróságok) létrehozása a jogszolgáltatás első területi kifejezőiként, és a közösség széles körű és közvetlen részvétele az igazságszolgáltatásban;

l) a kormánybiztosi szerepkör megszüntetése;

m) az Állam-Régiók-Városok Konferencia alkotmányosítása és területi tagolása.

A javaslatból szándékosan kihagytuk a második Házra vonatkozó kérdéseket (a Régiók Háza vagy a Szövetségi Szenátus, amely a területi intézmények és a központ szükséges összekötője), és következésképpen nem tárgyaltuk a források rendszerének új rendjére és a parlament-kormány viszonyára vonatkozó kérdéseket. Ezeket a vitatott és robbanásveszélyes témákat a politikai erőknek később részletesen meg kell

https://biblioteca-digitala.ro

tárgyalniuk. De kihagyásuk nem csökkenti a javaslat érvényességét: egy olyan reformterv kezdetéről van szó, amely képes föderális irányban átalakítani országunk rendjét.

Fordította: Venczel Enikő

Sabina Fati

Megváltoztatható-e Délkelet-Európa?

A nyugati politikai eliteknek különböző diskurzusaik vannak Délkelet-Európát illetően, kezdve az integráló diskurzustól, amely arról próbál meggyőzni, hogy Európában már nincsenek határok, és hogy az egykori *Varsói Egyezmény* tagállamai végső soron elérik, hogy a nagy európai közösségbe tartozzanak, egészen a pragmatikus diskurzusig, amely pontosan megkülönbözteti a gyors előrehaladásra való képességét bebizonyított Közép-Európát (a visegrádi csoport országait) és Délkelet-Európát, ahol a politikai és gazdasági stabilitás mindig ingatag. Ezeken a hivatalos diskurzusokon túlmenően, amelyek hosszú távon egy törésmentes Európát képzelnek el, aránylag szabályos időközönként olyan nyugati politikai kezdeményezések tűnnek fel, amelyek megpróbálják felmérni, mennyire fogékonyak a kelet-európaiak az Egyesült Európa modelljéhez hasonló regionális struktúrák kialakítására. Egy ilyen megoldás, vagyis az Orosz Föderáció és az Európai Unió közötti ütközőzóna kialakítása olyan államokból, amelyekben – Bulgáriában, Romániában, Albániában és a volt jugoszláv államokban – kisebb a fogékonyság a demokrácia és a piacgazdaság iránt, egyaránt megfelelne Moszkvának és Brüsszelnek is.

Legutóbb három német képviselő, a Bundestag kereszténydemokrata csoportjába tartozó Karl Lamers, Peter Hintze és Klaus Jürgen Hedrich ismertette nyilvánosan, a *Frankfurter Allgemeine Zeitung* 2001. augusztus 11-i számában, hasonló elképzeléseit. Ők abból a premisszából indultak ki, hogy egy egyszerű és ködös európai perspektíva nem kielégítő a tartomány államai számára, ezért a délkelet-európai államok sajátos, az EU modelljének megfelelő közösségének kialakítását ajánlották. A délkelet-európai unió tagjai a volt jugoszláv államok lennének, valamint Albánia, Románia, Bulgária, Magyarország és Görögország. Az ehhez a szervezethez való tartozás nem zárná ki az EU-tagságot, lásd Görögországot például, vagy Magyarországot, illetve Szlovéniát a közeljövőben. A többi állam esetében a délkelet-európai uniós tagság feltétele lenne az EU-hoz való csatlakozásnak.

Délkelet-Európa uniója az attól való félelmet is kifejezheti, hogy milyen magatartást tanúsítanak majd ezek a történelmileg új országok egy határok nélküli

https://biblioteca-digitala.ro

Európai Unióban. Talán az olyan, az Európai Unióra katasztrofális következményekkel járható területi komplexusok újjáéledésétől való félelmet, mint amilyen a Nagy-Szerbia- vagy Nagy-Albánia-komplexus volt, amely lappangva Romániában, Magyarországon és Bulgáriában is él. Az Európai Unió eme félelmei mögött nem csupán a Nagy-Szerbia vagy Nagy-Albánia katasztrofális következményekkel járó területi komplexusai újjászületésének példái állnak, hanem a sztereotípiák és előítéletek is, amelyek vagy a Nyugat arra való képtelenségét rejtik, hogy kezelje ennek az érzékeny tartománynak a sajátos helyzetét, vagy érdektelenségét ezek iránt a közelebbi, illetve a távolabbi történelem komplexusai által nyomorgatott délkelet-európai nemzetek iránt.

Integrálódás vagy elszigetelődés?

Délkelet-Európa elszigetelésének gondolatát a közép-európai politikusok bátorították. 1993-ban, amikor Csehország még nem volt a NATO tagja, Václav Havel elnök kijelentette, hogy az Észak-Atlanti Szövetség csak akkor marad működőképes, ha nem nyit kaput bárkinek, s ezt azzal indokolta, hogy „a közeli és szilárd közép-európai sorompó egyaránt szomszédos a hagyományosan nyugtalan balkáni tartománnyal és az eurázsiai térséggel, ahol a demokrácia és a piacgazdaság kínzó lassúsággal közeledik a célhoz. Röviden: ez az európai biztonság kulcs-térsége". 2001-ben, amikor a szövetség, elválaszthatatlan entitásként kezelve Délkelet-Európát, újra meg akarta határozni helyzetét ebben a térségben, a cseh elnök ismét felvetette a kérdést. Václav Havel 2001. december 18.-ai nyilatkozatában azt állítja, hogy a NATO-hoz való csatlakozás érdekében Prágába a balti országokat, Szlovéniát és Szlovákiát hívják meg; ugyanakkor egyetért Marcus Meckel levelével, amelyet a NATO-parlament SPD-csoportjának alelnöke küldött húsz európai szociáldemokrata képviselő nevében az amerikai szenátusi többség vezetőjének, Tom Daschle-nak, és amelyben a NATO 5+2-es bővítését javasolja. A *Washington Times*-ban 2001. december 17.-én közzétett levél aláírói úgy vélik, hogy a prágai csúcsra nem kellene meghívni Bulgáriát és Romániát, mert ők nem tudják 2005-ig teljesíteni a csatlakozási feltételeket. Az európai szociáldemokraták csoportját Csehország és Lengyelország elnöke is támogatta; mindkettőjük véleménye az, hogy az ötöknek (Szlovénia, Szlovákia, Lettország, Litvánia, Észtország) nincs okuk megvárni Románia, Bulgária és Albánia felzárkózását. A Meckel-csoport szerint ez a „bátor döntés" kárpótolná erőfeszítéseikért az ötöket, amelyek szabad piacgazdasággal, a hadsereg feletti polgári ellenőrzéssel rendelkező szilárd demokráciák s olyanok, amelyek képesek a szövetség előírásainak megfelelően együttműködni a NATO-val. Úgy tűnik, hogy a közép-európai szociáldemokraták barátságtalan kérései 2005 utánra halasztják Románia és Bulgária NATO-csatlakozását, anélkül hogy kárpótlásul kétségtelen bizonyítékokkal szolgálnának arra nézve, hogy nem fogják őket sorsukra hagyni az Oroszország és „Európa" közötti ütközőzóna megőrzésének hagyományos nemzetközi politikájával.

Ennek a szürke térségnek az „elkülönítésére" léteznek politikai, gazdasági, kulturális, történelmi stb. érvek. Schöpflin György átfogó leltárt készít róluk (*Provincia*, II. évfolyam, 2001/8–9.), megmagyarázva, hogy ebben a tartományban a modernizálás nemcsak a helyi elitek konzervativizmusa vagy a maradványokat visszahagyó és a

https://biblioteca-digitala.ro

nyugati modernizációs modellt eltorzító történelmi tapasztalatok miatt bukott meg, hanem az idegenből jövő átalakulásokra való hazai válaszreakciók miatt is, amelyek mindig az „ellenállás és alkalmazkodás" egyenletében fejeződtek ki. A Délkelet-Európában uralkodó bizánci gondolkodásmód lezülleszti az intézményeket, az „informális szabályoknak" kedvez a „formálisakkal" szemben, elburjánoztatja a patrónus-kliens hálózatot és a befolyással való üzérkedést, hangsúlyozottá teszi a „nemzetiségi együttélés premodern modelljeit", a falu és a város közti különbséget stb. Mindezeket a felsoroltakat kifejtve és elemezve Schöpflin professzor eljut arra a következtetésre, hogy a délkelet-európai államok (újra)beilleszkedése Európába a kommunizmushoz hasonló folyamat lesz („Ez a politikai rendszer újabb torzult modernizációhoz vezetett, olyanhoz, amely lehetővé tette a hatalom példátlan koncentrációját az állam kezében, s ezáltal megfosztotta a társadalmat attól a lehetőségtől, hogy számottevő szerepet vállaljon törekvései megfogalmazásában"), ha ezek az országok nem dolgozzák ki saját modernitás-modelljüket, amelynek „a délkelet-európai gondolatvilágon és gondolkodásmódon kell alapulnia, a régió gyakorlatán meg hagyományain, s nem a máshonnan tömegesen importált eszméken, illetve mintákon". Schöpflin György Délkelet-Európa nyugatbarát opciójának tranzitivitásával is hangsúlyozza a megfelelést a térség országai által a modern állammodell „gépies" átvétele és a kommunizmus általuk való elfogadása (ami „ezzel párhuzamos tapasztalat volt, jóllehet a helyi elitek inkább erőszakkal vezették be") között. Eszerint a délkelet-európai államok megbuknak akkor is, ha elfogadják az Európai Unió gazdasági, politikai és jogi normáit, mert ebben a térségben a „korszakok átugrása" a fejlődési folyamatban elégtelennek bizonyult az utóbbi kétszáz év történelme folyamán. Más szóval, azoktól a belső és külső politikai megoldásoktól függetlenül, amelyeket alkalmaznak majd, hogy ezeket az országokat mozgásvonalra állítsák, örökké tartóvá válik befejezetlen modernitásuk. E finalista szemléletmód szerint Délkelet-Európa egyetlen reménye egy saját fejlődési minta kialakítása lenne (bár Schöpflin professzor a befejezésben még ezt az esélyt is megtagadja a délkelet-európai országoktól, rámutatva, hogy „... az a gondolat, miszerint a régió Skandináviához hasonlóan kidolgozhatná saját modernitásmodelljét, jószerivel semmilyen visszhangra sem talál").

A változás lehetősége vagy lehetetlensége

Ebből a szempontból a változás lényegileg csak belső lehet, de ez csak akkor lenne igaz, ha egy társadalom teljesen elszigetelné magát, vagy teljesen elszigetelnék a világ többi részétől. Az Európai Unió azonban érdekeltnek mondja magát a térség iránt, nemcsak azért, mert közvetlen közelében nyugalomra van szüksége, hanem azért is, mert biztosítania kell magát a délről és keletről jövő demográfiai és gazdasági fenyegetésekkel szemben. Mivel Európának saját biztonsága érdekében be kell fektetnie, a délkeleti országok fejlődésébe fog befektetni. Hosszú távon ezeknek az országoknak nincs más választásuk, és a tehetetlenség, a konzervativizmus és a belső kifogások ellenére el kell majd fogadniuk a „felvonó modell"-t, azt a modellt, amely több szinten is működni fog. Bár az ezekben az országokban 1990 után történt átalakulások nem voltak radikálisok, mégis nagymértékben megváltoztatták az emberek

https://biblioteca-digitala.ro

véleményét a piacgazdaságról és a demokratikus viszonyokról, sok esetben bebizonyítva, hogy a változásokkal szembeni ellenállás nem a tömegek, hanem a helyzetüket veszélyeztetettnek látó politikai és gazdasági elitek részéről jön.

Hibás Schöpflin professzor axiómaszerű kiindulópontja (*Etnicity and Power*, 1999), mely szerint „az ellenállás ténye változást hoz létre", és hogy „a változást mindig idegenként és abnormálisként értelmezik", ami legjobb esetben is csak „valami keverékhez és kereszteződéshez vezet", akárcsak a kommunista kísérlet esetében, mert Délkelet-Európa kései és meghosszabbított átmenetének egyenlete sokkal bonyolultabb. Egy más időben történt gyors, ritmusos, sokszorosított változás még nem bizonyítja sem a térség képtelenségét a nyugati értékekhez való közeledésre, sem egy saját fejlődési modell megtalálásának lehetetlenségét.

Nem lehet eltekinteni Churchill 1946-os hivatalos okfejtésétől, mely szerint „a Balti-tenger partján levő Stettintől az Adriai-tenger partján fekvő Triesztig vasfüggöny ereszkedett le kontinensünkre", mert ezekben a „keleti országokban" a kommunista pártok „megpróbálták megvalósítani a totális ellenőrzést", mint ahogy nem lehet eltekinteni a nyugatiak felelősségétől sem. A délkelet-európaiak töredékes fejlődését körül lehet történelmileg határolni, de a „modernizálás lehetetlensége" nem része genetikai kódjuknak, még akkor sem, ha a Nyugat „kedvező földrajz"-ával szemben ebben az esetben „kedvezőtlen földrajz"-ról lehet beszélni.

Délkelet-Európa: egy dilemmatikus átmenet

Másrészt igaz, hogy Kelet-Európa volt kommunista országainak átmenete nem sikerült, és hogy ezt a sikertelenséget gyakran a nyugatiak számlájára írják. Emil Constantinescu volt elnök gyakran bírálta a Nyugatot azért, mert nem dolgozott ki még 1990-ben egy Marshall-tervet a keletiek megsegítésére: „lehet, hogy a Nyugat nem volt felkészülve erre, lehet, inkább kívánta, hogy a változás lassabban, ne egyből menjen végbe", és megjegyzéseivel nem volt egyedül a kelet-európai politikusok között. Schöpflin Györgynek igaza van, amikor azt mondja, hogy „A térséget sajátos mítoszok jellemzik. A leginkább az, mely szerint a régió Nyugat utolsó védőbástyája Kelet előrenyomulásával szemben. De említhetnők az áldozatmítoszt és Európa árulásának mítoszát is, amelyek az előbbivel együtt igyekeznek a múltbeli szenvedést mitikus eszközökkel kompenzálni (...), s végül a birodalmi elnyomás mítoszát, amely a késedelmes modernizációt és az elmaradottságként felfogott állapotot hivatott magyarázni." Ezeket a mítoszokat részben éppen a nyugati államok táplálták, amelyek a kommunizmus bukása után nem gondoltak át egy helyreállítási stratégiát – annak a segélynek egyfajta „átirányítását", amelyet maga a Nyugat kapott az Egyesült Államoktól. Délkelet-Európát a földrész perifériájaként kezelték, ami (mint Wallerstein leírásában) a központtól való gazdasági és társadalmi függés hangsúlyozását és a periféria „alulfejlettségé"-nek fejlesztését jelentette.

Ennek a térségnek a lemaradása nem új keletű, ügyetlensége, tehetetlensége, dilemmái nagymértékben befolyásolták politikai és gazdasági fejlődését. Az összetett nemzetiségi keveredés szintén felelős Délkelet-Európa ingatagságáért és rendezetlenségéért. A „heterogén állapot hátránya" és a késői modernizálás azonban nem jelenti automatikusan azt, hogy az európai délkelet örökre befejezetlen konstrukció

https://biblioteca-digitala.ro

marad. Nagyrészt az itteni politikusoktól függ, hogy meghaladják a „bizánci felfogást", hogy a demokrácia szabályai szerint építsék fel újra az intézményeket, és hogy bevezessék a piacgazdaságot. Az ismételt bukásokat külső okokkal és kedvezőtlen történelmi feltételekkel magyarázni inkább a divatos függőségi elméletre (dependency theory) jellemző, amely bizonyos térségek egyes országai fejlődésének lassú ritmusát a közelükben levő irányító kapitalizmus uralkodó helyzetével magyarázza. A Lengyel Nemzeti Bank elnöke, Leszek Balcerowitz (*Szabadság és fejlődés,* 2001) szerint: „azok az országok, amelyek merész gazdasági reformokat valósítottak meg, s ezzel megváltoztatták belső gazdasági feltételeiket, hamarabb kezdtek el fejlődni, mint a többiek. A meghatározó szerepet a belső feltételek játszották." Viszont a lengyel közgazdász elismeri, hogy „valós függőség alakul ki olyankor, amikor a külső dominációt következtében egy nem megfelelő gazdasági rendszer – vagyis egy olyan, amelyik fékezi a fejlődést – nem váltható fel egy jobbal". Ez volt a volt szocialista országok helyzete a Szovjetunió eltűnésének pillanatáig.

Ha valóban „vissza" akarnak térni Európába, a közösségi vívmányok átvétele, vagyis a jogharmonizáció megvalósítása az Európai Unió és a délkelet-európai államok között, nem jelent ráfizetést ez utóbbiak számára, és nem is hozza létre a „függőség kultúráját", ahogy azt Schöpflin érteni engedi.

Nem könnyű a délkelet-európai államok számára, hogy meghaladják az utóbbi kétszáz év „kedvezőtlen földrajzát", de az eurobarométer típusú felmérések azt bizonyítják, hogy az itt élő emberek akarják a reformot akkor is, ha félnek a munkanélküliségtől és az inflációtól. Ezeket az államokat olyan konkrét intézkedésekkel is bátorítják az európai modellhez való közeledésre, mint például Románia és Bulgária levétele azoknak az országoknak a feketelistájáról, amelyek vízum nélkül nem léphetnek be a schengeni térségbe. Nem a gazdasági feltételek és a politikai szabványok, beleértve a kisebbségek védelmére vonatkozó kívülről ráerőszakoltakat is, vezethetnek a térség nacionalista pártjainak fellendüléséhez, ahogy azt Schöpflin professzor sugallja, hanem a politikai elitek arra való képtelensége, hogy a kívülről jövő ingerekre megfelelő választ adjanak, kirakatpolitikájuk és félelmük attól, hogy elveszítik hatalmi helyzetüket, mindazokkal a gazdasági és politikai előnyökkel, amelyek belőle következnek. Romániában Vadim Tudornak, a Nagy-Románia Párt vezetőjének esetleges felemelkedése nincs kapcsolatban a Nyugattól átvett, Nyugat által kikényszerített „nem megfelelő változás"-sal. Az a több, mint bizonytalan lehetőség, hogy a következő választásokat egy olyan személyiség nyerje meg, mint Vadim, annak lenne a következménye, hogy a választók már minden más változatot kipróbáltak, ki is ábrándultak mindenikből, és az „utolsó" kártyájukat játsszák ki.

A délkeleti államok Európába való (újra)belépésének csupán közvetlen kapcsolata van „befejezetlen modernitás"-ukkal. „Standard diplomáciai módszer"-ként létezik azonban a Nyugat és Oroszország közötti összeütközések története, amely egy szürke térséget tart fenn kettőjük között. Az utóbbi idők nemzetközi eseményei, az Észak-Atlanti Szövetség partnersége Oroszországgal 2001. szeptember 11.-e után megváltoztathatná a hagyományos elrendezést, annak ellenére, hogy a szkeptikusok szerint „a legfontosabb nyugat- és közép-európai országok érdeke ma is, mint régen is, az ütközőországok megtartása önmaguk és Oroszország között" (Tony Judt, *Az illúziók*

https://biblioteca-digitala.ro

Európája, 2000). De mert az európai integráció az Európai Unió politikai döntése, a délkelet-európai országok fejlődésének kulcsa, térségbeli elhelyezkedésüktől függetlenül, a történelmi előítéletek, a dilemmák és a belső tehetetlenség meghaladásának akarása, míg az EU a maga során kiküszöbölhetné az olyan jellegű sztereotípiákat, mint például: „a muzulmán és a délkelet-európai ortodox országok kevésbé európaiak és kevésbé kívánatosak, mint az élenjáró katolikus csoport", s ezzel bebizonyítaná, hogy egy ország „európaiságát" nem lehet kulturális, földrajzi vagy történelmi kritériumok alapján minősíteni, hanem csupán annak alapján, ahogy hozzájárul, résztvesz, és tiszteletben tartja egy állandóan változó civilizáció kódjait és normáit.

A délkelet-európai politikusok nehezen tanulják meg a demokrácia és a piacgazdaság leckéjét, és nehezen értik meg a „heterogenitás hátrányát", de a térség veszélyei nem az európai integráció ésszerűségének a tömegek által való meg nem értéséből fakadnak, ahogy azt Schöpflin György hiszi, mert az emberek a „jólét modellje" segítségével megértik ezt az egyszerű dolgot; a veszély a nehezen kibogozható politikai összefonódásokból ered, a nemzeti és nemzetközi szereplők játékaiból, akiknek hatáskörükbe tartozik a közeledés, illetve a távolodás eldöntése.

Fordította: Hadházy Zsuzsa

Sorin Cucerai

Miképp lehetséges a minimális állam?

Mint bármilyen más államtípus, a minimális állam is különféle javak szolgáltatója. Polgárainak e javak két különböző típusát nyújtja: védelmet azon agresszióval szemben, amely a polgáraiból álló közösséget érheti, és védelmet azon agresszióval szemben, amelyet minden polgárával szemben – mint önálló individuummal szemben – a többiek elkövethetnek. Másképpen fogalmazva, a minimális állam e kettős védelmi funkciójából meríti legitimitását: az individuumok összességét a hadsereg védi az agresszióval szemben, az egyes egyedeket pedig, mindegyiket külön-kölön, a törvények és a bíróságok rendje, valamint a rendőrség.

Na már most, az érveknek két olyan típusa létezik, amellyel igazolhatjuk a minimális államot. Az első érvtípus gazdasági természetű. Amint fennebb mondottuk, minden állam – köztük a minimális állam is – javakat biztosít. A közgazdászok azonban különbséget tesznek a magán- és a közjavak között. A magánvagyon körébe azok a dolgok tartoznak, amelyek valaki magántulajdonát képezik. Ez a vagyon megosztható abban az értelemben, hogy különböző egyének e javakból különböző mennyiséget tarthatnak saját tulajdonukban. A szabad piacon – például – a kenyér ilyen magántulajdon.

https://biblioteca-digitala.ro

Ezzel szemben a közjavak olyan javak, melyek köztulajdonban vannak. Ami azt jelenti, hogy e javak előállítását közvetlenül a „köz" fizeti, másrészt azt, hogy a köz számára ezek egyetlen szolgáltató révén érhetőek el.

A különbség számomra nyilvánvaló. Egy magántulajdonban levő dolog valamely cél elérésében hasznos eszköz. A magánjavak szabadpiaci cseréje épp ezt jelenti: az egyének átadják egymásnak azokat az eszközöket, amelyeket hasznosnak gondolnak saját céljaik elérésében. Ezzel ellentétben, a közjavak közös célt jelentenek, olyan célt, amely minden egyén számára kívánatos, akik ennek folytán finanszírozzák a szóban forgó javak előállítását, és akik felruháznak egy velük nem azonos szereplőt a közjavak szolgáltatásának szabályozásához szükséges autoritással. Éppen ezért a közjavak nem átruházhatók és nem megoszthatók: mivel célt jelentenek, s nem eszközt, nem létezhet számukra piac; emellett, míg az eszközök tekintetében van értelme azt mondanunk, hogy egy egyén egy bizonyos eszközből többet birtokol vagy birtokolhat, mint egy másikból, addig értelmetlen azt állítani, hogy egy egyén valamely célból többet birtokol vagy birtokolhat, mint egy másik egyén.

E különbségtétel nyomán nyilvánvaló, hogy egyetlen állam sem vállalkozó – azaz nem termel, és nem szolgáltat magánjavakat. Ellenkezőleg, bármely állam közös célokat szolgáltat, amelyeknek előállítását és forgalmazását összes polgárai finanszírozzák. Más szavakkal: minden állam közjavakat szolgáltat. Viszont ha a közjavak közös célok, akkor konszenzust feltételeznek. És minél nagyobb körét állítja elő az állam a közjavaknak, annál nehezebben szerzi meg és tartja meg az ehhez szükséges konszenzust. Ami azt jelenti, hogy a minimális állam, amely a közjavaknak csupán két és csakis két típusát állítja elő, a legműködőképesebb állam.

Másrészt, mivel a közjavak nem átruházhatók, nem létezik számukra piac. A piac nem létezéséből viszont az következik, hogy nem lehet gazdasági számításokat végezni. Ami azt jelenti, hogy mind a közjavak előállításának, mind pedig elosztásának a költségei tetszőlegesek. Más szavakkal: e javak irracionálisak. Következésképpen, a közjavak elosztójának szerepében bármely állam irracionális. Az állam nem az Ész megtestesülése, ahogy Hegel akarta, hanem épp ellenkezőleg, az irracionálissá válás egyik tényezője. S minthogy a minimális állam a közjavak legkisebb körének az elosztója, az összes közül a legkevésbé irracionális. Vagyis a legkevésbé fogja vissza az egyének ama képességét, hogy racionális viselkedésmódokat alakítsanak ki, és megtanulják alakítani jövőjüket a próbák és hibák módszerével.

A másik, minimális államot igazoló érvtípus politikai természetű. Pontosabban: a republikánus kormányzás erkölcsileg kívánatos természetéből adódik. A republikanizmus egyik értelmezése szerint azt jelenti, hogy az állam élén egy elnök áll. Ebből a szempontból a köztársaság a monarchia ellentéte. A monarchikus berendezkedésben a kormányzat a király magántulajdona, republikánus rendszer esetén viszont köztulajdon, amelyet az elnök adminisztrál. A kifejezés – másik értelmezése szerint – kormányzást jelent a kormányzottak beleegyezésével. A köztársaság e tekintetben is ellentéte a birodalomnak. Nos, a minimális állam az egyetlen államtípus, amely összeegyeztethető a kimondottan republikánus típusú kormányzással (azaz az egyetlen államtípus, mely a republikanizmus mindkét értelmével összeegyeztethető).

https://biblioteca-digitala.ro

Így van ez, mivel – amiként fentebb is mondottuk – a minimális állam rendelkezik leginkább azzal a képességgel, hogy hosszú távon kialakítsa és fenntartsa a minden polgára közös céljaira vonatkozó konszenzust. Minthogy az agresszióval szembeni védelem olyan cél, amelyet minden egyén szükségesnek tart mindaddig, amíg ennek lehetősége fennáll, ezt a védelmet könnyen az egyének közös céljaként fogalmazhatják meg. Az agresszióval szembeni védelem konszenzusa – legyen szó akár az egyének összessége elleni, akár az egyes egyének elleni agresszióról – következésképpen egy minimálkonszenzus. Az a típusú konszenzus, amely szükséges és elégséges a minimális állam létéhez. Eredményeképpen minden egyes egyén elfogadja a kormányzást, ami azt jelenti, hogy a kormányzat formája republikánus.

Hozzáteszem, hogy a republikánus kormányzás nem zárja ki a többségi elvet, csupán csak az elnyomó többségét. Tételezzük fel, hogy Ön tömbházban lakik, és szomszédjai egy közösségi antenna felszereléséről döntenek, amely ellen egyedül Ön tiltakozik. Ha szomszédai megvásárolják az antennát, és úgy szerelik fel, hogy Ön ne részesüljön annak vételi lehetőségeiből, akkor egy nem elnyomó többséggel van dolgunk. Ha viszont, épp ellenkezőleg, a szomszédok arra kötelezik Önt, hogy hozzájáruljon az antennavásárlás és -felszerelés költségeihez, akkor a többség elnyomóvá válik. A felhozott példában a nem elnyomó többség mégis megveszi és felszereli a közösségi antennát, ami azt jelenti, hogy a döntést a többség hozta meg.

Más szavakkal, egy kimondottan republikánus jellegű rendszerben a többség csakis a Pareto-optimumnak megfelelő döntést hozhat. (Pareto-optimum nyilvánul meg egy döntésben, ha az egy vagy több egyén helyzetének javulását eredményezi anélkül, hogy a többiek helyzete romlana. Következésképpen, ha megállapítható lenne, hogy az Ön szomszédainak döntése, mellyel köteleznék, vállaljon részt az antennavásárlás és -felszerelés költségeiből, nem teszi rosszabbá az Ön helyzetét, akkor az egy Pareto-optimumot fejez ki, és Önnek semmi oka nem lenne arra, hogy ne fogadja el.) Világos, hogy bármely nem teljesen minimális állam birodalmi elvek alapján kormányoz, amely lehetővé teszi egyes egyének számára, hogy támadóan lépjenek fel másokkal szemben, akik az agresszió áldozataként akaratuk ellenére válnak kormányzottakká.

*

Minden állam redisztributív. Mivel közjavak szolgáltatója, az állam átrangsorolja a magánjavakat is. Kivonja e magánjavakat a szabad piacról azzal a céllal, hogy velük a közcélok megvalósítását finanszírozza. Azonban azt már láttuk, hogy a közjavak termelése irracionális, s ezért esetükben lehetetlen gazdasági számításokat végezni. Következésképpen a közjavak termelésére és szolgáltatására vonatkozó döntések szükségszerűen esetlegesek. Ami azt jelenti, hogy a magánjavak kivonása – akárhogy kerüljön is sor rá – szükségszerűen esetleges, és újraelosztási konzekvenciákkal jár. Ugyanis a piacról kivont magánjavaknak legalább egy része a közjavak szolgáltatásával megbízott kormányhatóságok tagjainak birtokába kerül.

Több különbség is fennáll az átadások e típusa és a szabad piacon lebonyolított transzferek típusa között. Először is, e transzfer *nem* csere. Az egyén nem lemond valamiről, hogy cserébe valami mást kapjon. Nem lehet szó a javak kölcsönös

https://biblioteca-digitala.ro

átadásáról, mivel e közjavak nem átruházhatók. Az egyének *már* abban a pillanatban a közjavak birtokosaivá válnak, amikor eldöntik, hogy van egy közös céljuk. Nem egy új szolgáltatásért fizetnek, amikor lemondanak magánjavaik egy részéről, hanem azt bizonyítják, hogy van egy közös céljuk. Az adófizetés éppen ezért kötelező, ki nem fizetése a közös cél el nem ismerését jelenti, annak a konszenzusnak az érvénytelenítését, amely lehetővé teszi az államot. (Ez a dolog még akkor is igaz, ha elfogadják a „törvényes potyautasok" létezését. Bevezethetők, például, olyan szabályok, amelyek alapján egy bizonyos jövedelemküszöb alatt nincs adókötelezettség, vagy olyanok, amelyek egyes sajátos státussal rendelkező egyének – nevezzük őket „nemeseknek" – számára eltörli az adózást. De ezekben az esetekben csak még nyilvánvalóbbá válik az állam redisztributív szerepe.) Adót fizetni annyit tesz, mint igazolni egy közös célt. Ami azt jelenti, hogy az adóknak nincs gazdasági értékük, jelentőségük kizárólagosan szimbolikus. Adózván nem vásárolok semmit, csak bebizonyítom, hogy köztem s a többiek közt van valami közös, olyasvalami, ami hozzájuk hasonlóvá tesz.

De ha minden állam redisztributív jellegű, akkor ebből az következik, hogy a minimális állam is az. A minimális, illetve a totalitárius vagy támogató állam közötti különbségek nem azok természete közötti eltérések, hanem csupán fokozatiak. Más szavakkal, a minimális állam már magában foglalja a több mint minimális állammá való átalakulás elveit és mechanizmusait.

Következésképpen, a minimális állam létrehozására irányuló stratégiának számításba kell vennie a benne rejlő redisztributív elvet. Nem kell eltörölnie ezt az elvet, mert azzal magának az állam építésének a lehetőségét szüntetné meg, csupán biztosítania kell azt, hogy a redisztribúció ne legyen több a minimálisnál. Azaz a minimális állam építésének azt kell garantálnia, hogy az illető állam *legfeljebb* minimális lehet. De lehetséges-e ez?

Úgy hiszem, igen. Elgondolhatunk ekként egy olyan államot, amely szuverén „községek" konföderációja, még ha „községen" olyan területi egységet is értünk, amely viszonylag kisszámú egyént (vagy családot, ha ez a mértékegység megfelelőbb) foglal magában. Egy ilyen község szuverenitása azt jelenti, hogy mindegyik község számára biztosított az elszakadás joga. Ez az elszakadási jog alapvetően republikánus jog, mivel azt garantálja, hogy a kormányzásra csak a kormányzottak egyetértésével kerüljön sor. (Vagyis: az elszakadás lehetősége lehetetlenné teszi az elnyomó többségek kialakulását.) Bármikor, amikor egy község úgy gondolja, hogy a többség döntése nem felel meg a Pareto-féle optimum-kritériumnak, és hogy helyzete rosszabbra fordul a döntés elfogadásával, elhagyhatja a konföderációt. (Akár a községek egy egész csoportja is kiléphet a konföderációból, hogy egy alternatív konföderációt hozzon létre.)

A közös törvények fennállása a község területénél jóval nagyobb területeken, valamint a konföderatív állam által garantált védelem olyan komoly előnyöket jelent, amelyekről a községnek le kell mondania, amikor a szecesszió mellett dönt. Ezért az elszakadáshoz való jog érvényesítésére gyakorlatilag nem kerül sor, csupán akkor, ha a többség döntéséből származó hátrányos következmények többet nyomnak a latban, mint a konföderációhoz tartozás előnyei, és csak akkor, ha ezek a hátrányok más úton nem számolhatók fel (azaz ha az illető többséget nem lehet másképp meggyőzni, hogy

https://biblioteca-digitala.ro

lemondjon döntéséről). Ez azt jelenti, hogy a konföderatív állam, minden látszat ellenére, rendkívül stabil, s az esetleges elszakadások csakis időlegesek lesznek. Ugyanis amint megszűnik az elszakadáshoz vezető ok, a konföderációhoz való tartozás előnyei ismét többet jelentenek, mint a konföderáció felbomlása által okozott hátrányok. Vagyis a konföderatív állam magában hordozza területi gyarapodásának elvét, mivel a szuverén községek konföderációja annál vonzóbb, minél nagyobb. Következésképpen, az elszakadáshoz való jognak – a kilépés szabadságának – a garantálása a szecesszió megelőzésének és egyben az állam minimálisként való megtartásának a legjobb eszköze is. A szecesszióhoz való jog garantálja mindegyik szuverén község számára, hogy nem nyomják el, tehát azt, hogy nem lesz lehetséges a minimálisnál több konszenzus, mely a magánjavak nagyobb mérvű elvonását feltételezné.

De ha konföderatív szinten az állam csakis minimális lehet, hogyan tudja megőrizni ezt a jellegét községi szinten? Ugyanazon eszköz segítségével, amely a konföderáció szintjén is biztosított: a kilépés szabadságának garantálásával. A konföderatív állam nem szabhatja meg egyetlen községnek sem, hogy milyen szabályokat alkosson az egyéneknek az illető községbe való befogadására. E jog megadása és szabályozása a községek szuverenitására tartozik. Gyakorlatilag mindegyik község többé-kevésbé korlátozza az egyének azon jogát, hogy a község területén letelepedjenek. De a konföderatív állam köteles rákényszeríteni a konföderációban tag községekre az egyének kilépési jogának garantálását. (Természetesen, e jog sem abszolút. Egy bűnöző – például – nem élhet ezzel a joggal annak érdekében, hogy elkerülje a büntetést. Vagy élhet vele?)

Ekképpen minden olyan egyén, aki nem agresszor (de agresszió áldozata), bármikor elhagyhatja a község területét, akár azért, hogy elszigetelten éljen, akár azért, hogy másokkal társulva egy másik községet alapítson. Minthogy a konföderációban állampolgársággal rendelkező magányos egyének ugyanolyan védelmet élveznek, mint amilyet a konföderáció bármelyik állampolgárának garantál, a községek nem nyújthatják az egyéneknek ugyanazokat a típusú előnyöket, amelyeket a konföderáció nyújt a községeknek. Következésképpen, a konföderatív államtól eltérően a községek nem tartalmazzák ugyanazt a területi növekedési elvet.

Gazdasági értelemben a községeket tőkejavakként foghatjuk fel. (A község valójában nem politikai entitások, legalábbis nem feltétlenül.) A község fizikai értelemben vett szomszédság, amelyben a többiek egyszerű léte hasznos lehet a számomra, nem csupán a mások részéről érkező agresszióval szemben, hanem korlátozott védelemként is a váratlan természeti jelenségekkel szemben – abban az értelemben, hogy a többiek segíthetnek az elszenvedett veszteségek miatti kártalanításban. Ez azt jelenti, hogy a község – a konföderatív államtól eltérően – magában foglal egy területi korlátozási elvet is. Megtörténhet, hogy a századik új szomszéd tőlem oly messze telepedik le, hogy nem biztosíthatja a korlátozott védelmet a váratlan természeti tényezőkkel szemben – és ezért, az én szempontomból, egy másik község lakójának számít.

A más egyénekkel való szomszédság haszna teszi, hogy egy község olyannyira lehet népes vagy létszámban korlátozott, és területileg olyannyira lehet kiterjedt vagy behatárolt, amennyire lakosai akarják, úgy, hogy a szomszédság továbbra is előnyt

https://biblioteca-digitala.ro

jelentsen. Másrészt a fizikai szomszédság e haszna a község egyik jellegzetessége. Mindannyiszor számításba kell venni, ahányszor egy egyén mérlegelni kezdi, elhagyja-e vagy sem a községet. Ezenkívül ha a községi elszakadás esetén nem tevődik fel a térbeli áthelyezés költségeinek a kérdése (mivel a község maga „nem költözik" máshova), az egyéni kiválás esetén ezt a problémát is számításba kell venni.

Egyelőre megállok itt. Remélem, meggyőző módon sikerült bizonyítanom, hogy csupán akkor alkothatunk meg egy minimális államot, ha *legtöbb* minimális államként gondoljuk el, és ez csak akkor lehetséges, ha az elszakadás joga, mind helyi, mind egyéni szinten, garantált. Ezt a jogot kell demitizálni, megfosztani ördögi jellegétől, ha olyan világban szeretnénk élni, amelyben az agresszió minimális. Mindenesetre a szolgaság felé vezető út az elszakadáshoz való jog megszüntetésével kezdődik.

Másrészt tudatában vagyok annak, hogy nem válaszoltam itt egy másik kérdésre (talán a következő számban válaszolok rá), éspedig: ha az állam irracionalitást gerjeszt, szükségünk van-e vajon még rá (akár minimális állam formájában is)?

Fordította: Bakk Miklós

Vogel Sándor

A szász autonómia Erdélyben

A középkori európai társadalmakra jellemző a különböző jogszokásokkal bíró közösségek együttélése. Ezeket a jogszokásokat később írásba foglalták, amelyek alapján bizonyos területileg pontosan körülhatárolt közösségek privilégiumokkal, azaz kiváltságokkal rendelkeztek, és jogilag egységes testületet alkottak. A Magyar Királyságra különösképpen jellemző volt, hogy bizonyos népcsoportoknak kiváltságokat adott. Ilyenek voltak a székelyek, a jászok, a kunok, az erdélyi és szepességi szászok. Mindez a magyar királyok országépítő politikájával függött össze, akiknek az ország betelepítése, gazdasági erőforrásainak feltárása és katonai védelme elsőrendű érdekük volt. Erdélyben a legteljesebb és leghosszabb időn át fennálló kiváltságrendszert a szászok élvezték. Ez a számszerűleg kis népcsoport, amelyet a 12–13. században több hullámban a magyar királyok telepítettek be, kiváltságai folytán Erdély jelentős gazdasági, művelődési, sőt politikai tényezőjévé vált. Mivel a szász nép fennmaradása elsősorban kiváltságainak köszönhető, érthető, hogy az Erdéllyel foglalkozó történeti kutatásoknak, főként a szász történetírásnak, ez a kiváltságrendszer, modern szóval élve autonómia, vált az egyik legfontosabb kutatási területévé.

A szász kiváltságrendszer kezdetei

A történeti dokumentumok alapján megállapítható, hogy az első betelepülők II. Géza uralkodása (1141–1162) idején érkeztek Erdélybe. A fennmaradt okmányokból

https://biblioteca-digitala.ro

pedig az is kikövetkeztethető, hogy első kiváltságaikat is tőle kaphatták. Bár az úgynevezett „királyi vendégek" nagy része a Német Birodalom területéről érkezett, voltak közöttük flamandok, vallonok, sőt olaszok is. Tény, hogy a telepesek nem egységes csoportban, nem egy területről és nem egy időben érkeztek, és csupán Erdélyben olvadtak össze egy néppé. Nyelvjárásuk is hasonlóképpen hosszabb idő elteltével alakult ki. Az első, Erdélyben megtelepedett „királyi vendégekre" vonatkozó oklevél 1186-ból származik, amely szerint III. Béla király (1162–1196) az „erdőkön túli területeken", azaz Erdélyben megtelepedett „idegen vendégektől" 15 000 márka évi jövedelmet kapott. A telepesek által benépesített első nagyobb terület a szebeni provincia volt. Az első e területet jelző oklevél 1192–1196-ból származik. Eszerint a telepesek részére megalapították a közvetlenül az esztergomi érsekségnek alárendelt szebeni prépostságot mint egyházi igazgatási területet, amelynek alegységei a szebeni, újegyházi és sinki esperességek voltak. Ez az első területet meghatározó oklevél a telepeseket „omnes Flandrenses"-nek nevezi, míg egy 1191-ből származó adat *Ecclesia Theutonicarum Ultrasilvanum*ról beszél. A telepesek szász (Saxones) elnevezése csak 1206-ban fordul elő oklevélben, amikor II. András (1205–1235) Romosz (Rumes), Magyarigen (Krapundorf) és Boroskrakkó (Krakau) „első királyi vendégeinek" (primi hospites regni) kiváltságokat adott, és saját jogállást biztosított. Mivel a királyi kancellárián a „szász" elnevezés honosodott meg, az erdélyi németeket ettől kezdve egységesen szászoknak nevezték.

A szász önkormányzat létrehozásában alapvető jelentősége van az 1224-ben II. András által kiállított *Andreanum*nak, melyet a szász történetírás arany szabadságlevélnek (Goldene Freibrief) nevez. Az általa biztosított szabadságok Szeben provinciára terjedtek ki, és jogi egységbe fogták az ide települt szászokat. Így e tartomány, a később Királyföldnek (Fundus Regius, Königsboden) nevezett terület és lakosai számára biztosított kiváltságok a kialakuló szász jogi egység kiindulópontjává váltak, és olyan fejlődést indítottak el, amely 800 éven át biztosítani tudta a szász nép fennmaradását.

A szabadságlevél szövege így kezdődik: „Hűséges vendégeink, az erdőn túli szászok közösen királyi felségünk lábai elé borultak, és panaszaikkal alázatosan rámutattak arra, hogy szabadságukat, amellyel nagyatyánk, a jámbor emlékezetű Géza király hívta be őket, teljesen elvesztették. Ezért királyi felségünk szemeit a szokásos módon kegyesen rájuk vetette, és mivel nagy szegénységük miatt királyi felségünknek szolgálataikat teljesíteni nem tudták, kegyesen meghallgattuk panaszaikat, és mind a jelenre, mind a jövőre nézve közhírré tesszük, hogy elődeink nyomdokát követve és bensőnkben megrendülve korábbi szabadságukat visszaadtuk, mégpedig a következőképpen":

– az egész nép egy nép legyen (unus sit populus), egy bíró alatt álljon;

– ugyanakkor megszüntetünk minden grófságot a szebeni kivételével;

– bárki is legyen szebeni gróf, csak olyan legyen, aki állandóan köztük lakik, és a nép válassza meg, mégpedig azt, aki erre a hivatalra a legalkalmasabb;

– évente kötelesek 500 ezüstmárkát fizetni kamaránk hasznára, és ez alól az adó alól senki se legyen kivéve, aki határaik között lakik;

– 500 fegyverest kell állítaniuk abban az esetben, ha a király az országon belül visel hadat, 100-at az országon kívül, ha a király személyesen is hadba vonul, és 50-

https://biblioteca-digitala.ro

et, ha a király valamelyik vezérét küldi háborúba az országon kívül, több harcost a király nem követelhet tőlük;

– papjaikat szabadon választhatják, és nekik kell fizetniük a tizedet;

– senki sem bíráskodhat felettük, csak Mi magunk vagy a szebeni gróf; ha bíró előtt állnak, az csak a szokásjog szerint ítélkezhet felettük, bíróságunk elé csak akkor lehet megidézni őket, ha saját bírájuk nem tudott dönteni;

– a valahok és a besenyők erdeit, valamint azok vizeit a nevezett valahokkal és besenyőkkel közösen használhatják, és ezért semmiféle szolgáltatással nem tartoznak;

– egyetlen pecsétet használhatnak, amelyet Mi és méltóságviselőink elismernek;

– ha valaki közülük valakit törvény elé idéz, a bíró előtt csak olyan személyeket nevezhet meg tanúként, akik határaik között élnek;

– teljességgel felmentjük őket minden idegen törvénykezés alól;

– szabadon használhatják az erdőket tartozékaikkal együtt, a vizeket és a folyókat;

– az ország nagyjai nem követelhetnek a királytól falvakat vagy birtokokat területükön, ha pedig ezt valaki mégis megteszi, ellentmondással élhetnek;

– ha hadjárat alkalmával hozzájuk megyünk, csak háromszor gondoskodjanak rólunk;

– ha pedig a vajda a király érdekében területükre megy, kétszer, érkezéskor és távozáskor kötelesek gondoskodni róla;

– kereskedőik szabadon fel és alá járkálhatnak Királyságunk területén, anélkül hogy bármely vámot fizetnének;

– vásáraikat vámmentesen tarthatják meg.

Az oklevél a következőképpen zárul: „Hogy a fent mondottak szilárdan és megváltoztathatatlanul megmaradjanak a jövő számára, ezt az oklevelet kettős pecsétünkkel megerősítettük. Kelt az Úr megtestesülése utáni 1224. évben, uralkodásunk 21. esztendejében."

Az *Andreanum* hosszabb jogfejlődés eredménye volt, amely a betelepüléssel együtt kezdődött. A királynak, hogy a „vendégeket" rávegye a betelepülésre, több jogot kellett biztosítania számukra, mint amellyel azok otthon rendelkeztek. A kiváltságok jogrendbe foglalása csak a betelepülők képviselőivel (lokátorokkal) folytatott tárgyalások útján volt lehetséges. A tárgyalásokon olyan személyek vettek részt, akik egyaránt ismerték a német szokásjogot és a magyar vendégjogot, a hosszú úton bizonyos katonai védelmet is tudtak nyújtani, és a befogadó ország határainak védelmét is megszervezhették. Az eredmény olyan *településjog* (Siedlerrecht) írásba foglalása volt, amely az államhatalmat képviselő király és a telepesek érdekeinek is megfelelt.

Az *Andreanum* alapján a szászok tehát politikai egységet képezhettek, saját igazgatásuk, maguk választotta bíráik, saját szokásjog szerinti törvénykezésük volt. A nekik adományozott földet a király elidegeníthetetlennek nyilvánította. Kötelezettségeiket (adó, hadállítás, vendégül látás) pontosan szabályozták, velük visszaélni nem lehetett. Pecséthasználathoz való joguk azt jelezte, hogy saját jogi személyiségük van. Vámmentességük és szabad vásártartási joguk pedig később bekövetkezett gazdasági fejlődésük szempontjából alapvető jelentőségű volt. A kiváltságolt területet a király a telepesek közös tulajdonának tekintette, ahol senki sem élhetett nemesi előjogokkal, sőt a király lemondott háramlási jogáról is, vagyis a kihalás vagy hűtlenség esetén gazdátlanná

https://biblioteca-digitala.ro

vált földet nem adományozhatta el. Az *Andreanum* egyedülálló volt a térségben, olyan jogalkotás, amely részleteiben szabályozta az uralkodó és a telepesek közötti viszonyt. A legjobban kidolgozott és a legmesszebbre menő településjogot foglalta magában, melyet nyugati telepesek Közép- és Kelet-Európában valaha is kaptak. Az általa biztosított kiváltságok évszázadokon át a magyar és erdélyi jog szerves részei voltak.

A Szász Egyetem vagy Univerzitás

A szászok történelmük folyamán szívósan ragaszkodtak kiváltságaikhoz. Ezt tanúsítja az a tény is, hogy a magyar királyok és az erdélyi fejedelmek a szász kiváltságokat huszonkétszer erősítették meg. Az *Andreanum* által a szebeni provincia számára biztosított kiváltságok pedig erős vonzerőt gyakoroltak a szászok által lakott többi erdélyi területre, amelyek arra törekedtek, hogy ők is e kiváltságok birtokába jussanak. Mivel a királyoknak is érdekükben állt a jól adózó, a honvédelemben, főként Erdély déli határainak védelmében is jelentős szerepet játszó szász közösség stabilitásának biztosítása, jogaikat fokozatosan kiterjesztették. E folyamat eredményeképpen jött létre a szászok oly jól ismert önkormányzati szerve, a Szász Egyetem vagy Univerzitás (Universitas Saxonum, Sächsische Nationsuniversität).

A 14. században a szászok vonatkozásában emancipációs folyamat indult meg. 1324-ben Károly Róbert a szebeni provinciát székekre osztotta, melyeknek királybíráit még a király nevezte ki. 1402-ben Medgyes és Selyk szék jogot kapott a királybíró megválasztására. 1464-ben ugyanezt a jogot megkapta Szeben szék, 1469-ben pedig a többi szász szék is.

A szász autonómia kialakulása párhuzamosan zajlott az erdélyi rendek létrejöttével és a nemesi vármegyék, valamint a székely székek önkormányzatának kialakulásával. 1437-ben a kiváltságolt rendek megkötötték egymással a *fraterna uniót*, azaz létrehozták a közismert *Unio Trium Nationum* nevű szövetséget, amely a felkelő parasztok és a törökök ellen irányult. A szövetséget 1459-ben és 1506-ban, elsősorban a török ellen, megújították. A szász területen időközben megerősödött a városi patriciátus, amely annak érdekében, hogy az Unióban nagyobb súllyal vehessen részt, kiváltságai újabb megerősítését és kiterjesztését akarta elérni. 1480-ban a szász területi egységek városaik és valamennyi erdélyi szász nevében kérelemmel fordultak a királyhoz. 1486. február 6-án pedig Thomas Altemberger szebeni polgármester (1473–1490) Budán átvehette Mátyás királytól azt az okmányt, melyben az uralkodó a Királyság erdélyi országrészein élő összes szász (universorum Saxonum nostrorum partium regni nostri Transsilvanorum) részére megerősítette az *Andreanum* kiváltságait, és kiterjesztette azokat a Királyföld (Fundus Regius, Königsboden) egész területére. Mátyás király ezzel létrehozta a Szász Egyetemet vagy Univerzitást, amely évszázadokra meghatározta a kiváltságolt területen élő szászok életének kereteit, és egyetlen közigazgatási-jogi egységgé olvasztotta össze őket. Az Egyetem hatásköre a Hétszék, valójában nyolc szék [Szeben (Hermannstadt), Újegyház (Löschkirch), Szászsebes (Mühlbach), Sink (Schenk), Segesvár (Schässburg), Szászváros (Broos), Szerdahely (Reussmarkt), Kőhalom (Reps)] és Kétszék [Medgyes (Mediasch), Selyk (Schelk)], valamint Brassóvidékre (Kronstädter Distrikt) és Besztercevidékre (Bistritzer Distrikt) terjedt ki. A kiváltságok kizárólag az e területen élő szászokra

https://biblioteca-digitala.ro

vonatkoztak. Így voltak olyan szászok (pédául a 13 Küküllő vármegye területén fekvő szász lakosságú falu), akik nem élvezhették az *Andreanum* kiváltságait, és jobbágysorban éltek. Az Egyetemnek igazgatási, törvényhozói, bíráskodási, gazdasági és politikai-döntéshozó jogköre volt. Képviselő-testületét az Egyetem gyűlése alkotta, amely évente kétszer, Szent György (április 23.) és Katalin (november 25.) napjával kezdődően ült össze. Szükség esetén rendkívüli üléseket tartottak. Tagjai voltak a székek és a két vidék vezető tisztségviselői, ezenkívül egy-két képviselő minden szék és vidék részéről. Az ülések közötti időszakban Nagyszeben tanácsa intézte a folyó ügyeket, és ő hívta össze az üléseket. A királyföldi szászokat illető minden peres ügyben az Egyetem volt illetékes, és ő ítélkezett. Tőle fellebbezni csak a királyhoz, később az erdélyi fejedelemhez lehetett. Illetékességébe tartozott a szászokra kirótt adó székekre és vidékekre való leosztása és beszedése. Céhek alapítását az Egyetem engedélyezte, és megszabta a Királyföldön használatos árakat és mértékegységeket, sőt a mindennapi életet is szabályozta. A szász önkormányzat oly erős volt, hogy törvény írta elő: szász városokban csak németek vásárolhatnak házakat, ennélfogva csak ők kaphatnak polgárjogot. Egy szász város akár azt is megtehette, hogy a fejedelmet nem fogadta be falai közé. Az Egyetem élén Szeben város polgármestere és Szeben szék királybírája állott, akik ketten duumvirátust alkottak. A polgármestert Szeben város „külső tanácsa", másképp a „Százak Tanácsa" választotta egy, legfeljebb két évre. Egy személyben a szebeni provincia polgármestere (Provinzialbürgermeister) tisztét is betöltötte, és a Hétszék legmagasabb rangú hivatalnoka volt. Hatásköre elsősorban a pénzügyi igazgatás, tehát az adóelosztás és -beszedés, a Hétszék javainak igazgatása volt, és bizonyos esetekben elsőfokon bíráskodott is. A királybírót, aki egy személyben szász ispán (comes Saxonum) is volt, 1464-től ugyancsak a „külső tanács" választotta meg, egész életére, ehhez azonban utólag a király, később a fejedelem hozzájárulása is szükséges volt. Elsősorban jogi ügyekkel foglalkozott, és legfelsőbb fokon ő volt a legfőbb bíró. Peres ügyekben ő döntött, és csak ritkán fordult elő, hogy valamely ügy a király vagy a fejedelem elé került volna. Kifelé ő képviselte a szász nemzetet, és a fejedelem-korban tagja volt a fejedelmi tanácsnak, tehát az állam egyik legfontosabb politikai funkcióját is betöltötte.

Az Egyetem, Univerzitás kifejezésnek több jelentése volt, és a következő testületeknek felelt meg:

– a királyföldi szászok összessége (egyetemes közössége) és a kiváltságolt terület;

– az egész közösséget képviselő küldöttek testülete, azaz az évente kétszer ülésező közgyűlés (conflux);

– a szebeni tanács és a főhivatalnokok, a „delegált Egyetem" (delegierte Universität), amely az ülések közötti időszakban vitte az ügyeket;

– főleg az újkorban az előbbi által tárgyalási felhatalmazással bíró testület, amelynek élén elnökként az ispán állott.

Szükséges leszögeznünk, hogy az Egyetem és az abban képviselt szász „nemzet" nem a modern nemzet, hanem a hűbériségben érvényes rend fogalmának felel meg, nem etnikai hovatartozást jelöl, hanem a kiváltságoltak összességét. Ez utóbbiak egyesítésére irányuló tudatos törekvés eredményeképpen jött létre, és célja a kiváltságolt csoport jogállapotának megvédése volt.

https://biblioteca-digitala.ro

A világi Univerzitással párhuzamosan meg kell említenünk az egyházi Univerzitást (Geistliche Universität) is. Ennek alapja a szászok egyházi különállása volt, vagyis az a tény, hogy nem az erdélyi püspökséghez, hanem közvetlenül az esztergomi érsekséghez tartoztak. Az Egyházi Univerzitás jelentősége különösen a reformáció után nőtt meg, amikor a világi Univerzitás elfogadta az *Összes erdélyi német egyházi rendtartását* (Kirchenordnung aller Deutschen in Siebenbürgen), és az egész Szászföldön kötelező érvényűvé tette. Ezzel létrejött a szász evangélikus egyház, amely a szászok nemzeti egyházává (Volkskirche) vált, és jelentős szerepet játszott identitásuk megőrzésében. Az egyházi Univerzitás a Királyföld határain túlra is kiterjedt: a szász jobbágyfalvak is hozzá tartoztak. Ezzel túlmutatott a rendi berendezkedésen, és már valóban az etnikai összetartozás irányába mozdult el. Vezető szerve a zsinat volt, amelynek élén a szuperintendens vagy püspök állott. A világi és egyházi Univerzitás egy időben tartotta üléseit. A két Univerzitás viszonyában a döntő szerep a világi Univerzitásé volt, amely a másikat a *cuius regio eius religio* elv alapján teljesen maga alá rendelte.

Ugyanakkor a szászok egységes, a Királyföldön érvényes jogrendszer kialakítására törekedtek. A szokásjogot az *Altemberger kódex*ben gyűjtötték össze. Ez a gótikus írással írt, miniatúrákkal díszített pergamenkönyv ettől kezdve ott feküdt minden szász méltóságviselő előtt, amikor hivatali esküjét letette. Jogszabálygyűjteményt készített 1544-ben Johannes Honterus (1498–1549) is. Az Univerzitás megbízásából Thomas Bomelius (?–1592) és Matthias Fronius (1522–1588) összegyűjtötte a magdeburgi jog alapján álló szász jogszokásokat és a megfelelő jogszabályokat Justinianus törvénykönyvéből. Végül Matthias Fronius megalkotta az *Eigenlandrecht der Siebenbürger Sachsen* című törvénykönyvet. Albert Huet (1537–1606) szász ispán egy küldöttség élén Krakkóba utazott, ahol Báthory István erdélyi fejedelem (1571–1586) és lengyel király (1576–1586) 1583-ban megerősítette a törvénykönyvet mint mindörökre érvényes jogszabályrendszert. Az *Eigenlandrecht* csaknem 300 évig, 1853-ig, az *Osztrák polgári törvénykönyv* bevezetéséig maradt érvényben, és annak alapján ítélkeztek a királyföldi szászok peres ügyeiben. A peres eljárások fóruma a Szász Univerzitás volt.

A területigazgatási és jogi önkormányzat létrejöttével együtt a fejedelemség első évtizedeiben kialakult a szász rendi identitástudat, melynek legteljesebb írásos megfogalmazását Albert Huet szász ispán 1591-ben Báthory Zsigmond fejedelem (1581–1597, 1598–1599, 1601–1602) előtt elmondott beszéde tartalmazza. A beszéd szerint a német származású szászok szabad, kiváltságolt rendhez tartoznak, a nyugati kereszténység védőbástyáját alkotják, a szabad szász parasztok, kézművesek és kereskedők pedig az ország legjobb adófizetői. „Géza király hívott bennünket – mondta –, s ezért nem vagyunk idegenek, hanem az ország teljes jogú polgárai; nem vagyunk jobbágyok, hanem alattvalók és kedves hívek. Kitűnik ez nemcsak privilégiumainkból, hanem egyéb királyi írásokból is, melyekkel hatalmas ládákat töltöttünk meg, hogy a városházán a magunk becsületére és utódaink emlékezetére megőrizzük őket. (...) Azt mondják, csak vendégek vagytok, jövevények és idegenek, nem pedig harcosok, az ország védelmezői. Erre én azt felelem: való, hogy vendégek voltunk, de éppen ezt tekintjük tisztességünknek." Huet beszéde nem tévesztett célt: sikerült megvédenie a szász kiváltságokat, miközben a székelyek ezt nem tudták megtenni.

https://biblioteca-digitala.ro

Fontos hangsúlyozni, hogy a fejedelemkorban a szászok részt vettek az államhatalomban, és államalkotó rendet alkottak. Az 1542. évi tordai országgyűlés határozatai alapján részt vettek az országgyűlések munkájában, s miként említettük, a szász ispán tagja volt a fejedelmi tanácsnak. Az országgyűlésen hozott határozatok pedig csak akkor váltak jogerőssé, ha mindhárom rend, tehát a szászok pecsétjével is ellátták. Így bármely rend bármely határozatot megvétózhatott. A fejedelem megválasztásához a szászok szavazatára éppen úgy szükség volt, mint a magyar nemesekére vagy a székelyekére. A korabeli szász identitástudat szerint a szászok az ország egyharmadát alkották. Ennek a státusnak a kiharcolása Peter Haller (1500–1570) nevéhez fűződik, aki 1543–1556 között Szeben polgármestere, 1557–1569 között pedig szebeni királybíró volt, és szász ispánként a szász „nemzet" élén állott.

A szász kiváltságokat a 16–17. században több oldalról is veszély fenyegette. Egyrészt a központi hatalom részéről, mert egyes fejedelmek semmibe vették államuk jogrendjét és a rendi kiváltságokat. A legkirívóbb eset a Báthory Gáboré volt, aki 1610-ben csellel elfoglalta a szász székvárost, Szebent, polgárai javait elkobozta, tanácsát pedig fogságba vetette. A szász városok és székek válaszul véd- és dacszövetséget kötöttek kiváltságaik védelmére: „Mi, a szász városok és székek polgármesterei, királybírái és esküdtei (...) örökre szövetkezünk (...) a szép arany szabadságok, privilégiumok, jogszokásaink, a jó és hasznos rend, a helységek birtokai fenntartására, amelyeket a jó emlékezetű királyok vitézségükért és lovagiasan elkövetett tetteikért elődeinknek, a szász nemzetnek adományoztak. (...) Ezt megígérjük augsburgi hitvallásunkra (...) a szász becsület és szabadságaink elvesztésének terhe alatt." Szebent és a szász kiváltságokat végül Bethlen Gábor adta vissza, aki – miként azt Georg Kraus, a korabeli szász történetíró magyarul feljegyezte – e szavakkal fordult a szászokhoz: „Én, Bethlen Gábor, Erdélynek választott fejedelme, Magyarország részeinek ura, székelyeknek ispánja és az szászoknak atyja ez naptól fogván adom városotokat minden igazságával és privilégiummal. Legyetek jámborak és hűvek. Isten hozzátok."

A kiváltságokat ugyanakkor gyakran a két másik rend is kétségbevonta. A legtöbb vitát az a kiváltság váltotta ki, mely szerint a szász városokban csak németek birtokolhattak házakat. 1625-ben a nemesek és a székelyek megszavazták azt a cikkelyt, melynek alapján ők is vásárolhatnak házakat a szász városokban. Válaszul a szászok húsz kocsiból álló tiltakozó menetben vonultak Gyulafehérvárra Bethlen Gábor elé, aki a cikkelyt eltörölte, és a szász kiváltságokat helyreállította.

A 16–17. században a szász „nemzet" a fejedelemmel és a másik két renddel szemben jogi személyként lépett fel. A szász társadalom azonban nem volt egységes és demokratikus, amint azt a 19. századi romantikus szász történetírás elképzelte. Bár a vezető tisztségviselőket választották, ez nem volt a mai demokratikus értelemben vett választás, és a patriciátus a vezető tisztségeket saját tagjaival töltötte be. Szeben városában a négy főtisztviselőt, a szász ispáni funkciót is betöltő királybírót, a polgármestert, a székbírót és a folnagyot (Stadthann, villicus), aki a gazdasági ügyeket bonyolította le, csak a 12 fős városi vagy „belső tanács" soraiból választhatták meg, utódaikat pedig csak „a százak tanácsa" vagy „külső tanács" tagjai közül. Ez utóbbi szerv tagjait pedig a 16. század közepétől a „belső tanács" nevezte ki. Így hivatalokhoz általában ugyanazon családok tagjai juthattak. Ez a rendszer a 17. században

https://biblioteca-digitala.ro

megmerevedett, és a hatalmat egy 180-200 családból álló patrícius-oligarchia gyakorolta. Ennek uralma ellen a városi köznép gyakran fellázadt. Ilyen felkelés tört ki 1514-ben Segesváron, 1645-ben Szebenben, 1658–1659-ben újra Segesváron, 1688-ban Brassóban. A helyzetet a szász városok közötti ellentétek is súlyosbították. Főként Szeben és Brassó versengett egymással. És mivel az Univerzitásnak nem volt olyan végrehajtó szerve, amely a közgyűlés határozatait az egész Királyföld területén érvényesíthette volna, előfordult, hogy Brassó ezeket nem tartotta be, vagy egyszerűen nem jelent meg az Univerzitás ülésén.

A szász kiváltságok a Habsburg-uralom idején

Erdély kormányzásának alapjául ebben az időszakban az 1691-ben kiadott *Diploma Leopoldinum* szolgált, amely a következőket írta elő:

– a bevett vallások, egyházak, iskolák, egyházközségek ügyeiben minden úgy marad, ahogy eddig volt, és semmilyen változás nem történik;

– a Habsburg uralkodó megerősítette a rendek számára a magyar királyok és az erdélyi fejedelmek valamennyi adományát, valamennyi privilégiumot, hivatalt és méltóságot, minden javadalmat és birtokot;

– az *Approbaták* és *Compilátak* mint hazai törvények, Verbőczi *Tripartitum*a, a szász nemzet jogrendje sértetlenül jogerős marad;

– minden hivatalban, legyen az politikai, igazságszolgáltatási vagy gazdasági, született erdélyieket, azaz magyarokat, székelyeket és szászokat fognak alkalmazni;

– az uralkodó mindezt azzal a változtatással szavatolta, hogy a rendeknek hivatali jelöltjeiket jóváhagyásra az uralkodó elé kell terjeszteniük; de ami a többi hivatalt, a szászok és székelyek királybíráit, a nemesek bíráit, a bírákat és polgármestereket illeti, akiket eddig szabadon választottak, a jövőben is szabadságuk és jogszokásuk szerint választhatják.

A *Diploma Leopoldinum* tehát fenntartotta a három „nemzet" és a négy bevett vallás rendszerét. A szászok megőrizték önkormányzatukat, és a Szász Egyetem is fennmaradt. A *Diploma* kibocsátása előtt a szászok Valentin Franck (1643–1697) ispán vezetésével tárgyalásokat folytattak a Habsburg-kormányzattal, gondosan vigyázva arra, hogy kiváltságaikat, a vallásszabadságot, az Eigenlandrecht érvényét és a szabad bíróválasztást megőrizzék. Még azt is sikerült megakadályozniuk, hogy a nemesek jogot szerezzenek a szász városokban való letelepedéshez.

A szász kiváltságokat, miként a többi rendét is, veszélyeztették II. József reformjai, amelyek alapjaiban akarták szétzúzni a rendi partikularizmusokat. II. József hatályon kívül helyezte a *Leopoldi Diplomát.* 1781-ben bevezette a koncivilitást, és megszüntette a szászok kizárólagos tulajdon- és polgárjogát a szász városokban, ahová ezentúl magyarok és románok is betelepedhettek. 1784-ben feloszlatta a Szász Egyetemet, és vagyonát a kincstár javára lefoglalta. Megszüntette a székek és provinciák rendszerét, és az eddigi szász igazgatási egységeket az újonnan alakított vármegyékbe tagolta be. II. József reformjai következtében a szászok elvesztették államalkotó szerepüket. A reformok érvényesítését még Samuel Brukenthalnak (1721–1803) sem sikerült megakadályoznia; őt ellenállása miatt eltávolították a gubernátori tisztségből. A reformok ellen a szászok a másik két rendhez hasonlóan memorandumban tiltakoztak. Az

https://biblioteca-digitala.ro

Egyetemet és a szász privilégiumokat csak 1790-ben állították helyre, amikor II. József visszavonta reformjait. A szász kiváltságok rendszere azonban részben már ekkor fenntarthatatlanná vált. Az 1791. évi országgyűlés megszavazta a koncivilitást, bár a városi polgárjogot feltételekhez, vagyonhoz, képzettséghez, céhtagsághoz kötötte. Az 1792. évi kolozsvári országgyűlésen megszüntették a rendenkénti szavazás rendszerét, és a szászok ettől kezdve kisebbségben maradtak a magyarok és székelyek szavazataival szemben. A Szász Egyetem és annak közigazgatási, igazságszolgáltatási rendszere azonban kisebb megszakításokkal (1848–1849, 1849–1860) 1876-ig fenmaradt.

A szász területi autonómia vége

A szászok az 1867. évi kiegyezés után két pártra szakadtak az új államrendhez való viszonyukban. Az „öreg szászok", akik a hivatalnokokat és az egyházi vezetőket képviselték, felléptek a szász területi autonómia fenntartásáért. Az „ifjú szászok", akik a kispolgárságot és a kézműveseket tömörítették, rokonszenvvel tekintettek a liberális Magyarországra. A jelenkor követelményei szempontjából nem tekintették megfelelő képződménynek a Szász Egyetemet, és a *szabad községek szabad államban* jelszavával a közigazgatási egységek nagyobb autonómiájáért léptek fel. Az 1872. évi medgyesi szász gyűlésen a szászok tudomásul vették a dualizmust, de felléptek a területi autonómia fenntartása mellett. A magyar kormány azonban a szászok területi autonómiáját a magyar nemzetállam elveivel és a polgári liberalizmussal össze nem egyeztethetőnek és a rendi állam maradványának tekintette. 1876-ban a magyar országgyűlés elfogadta a XII. számú Törvénycikket a Királyföldről, továbbá a Szász Egyetem rendezéséről és az egyetem, valamint az úgynevezett Hétbírák vagyonáról. A törvény helyes értelmezését csak úgy végezhetjük el, ha azt az adott korba helyezzük, és számolunk következményeivel. A törvény legfontosabb cikkelyei a következők:

– A törvényhatósági területek szabályozásánál, amelyről külön törvény fog intézkedni, a Királyföld és a vele szomszédos területek ugyanazon tekintetek alá esnek. A Királyföldre nézve eddig fennállott különbségek az igazgatás körében megszűnnek (1.§).

– A szász ispáni hivatal megszűnik, és e cím mint a Szász Egyetem közgyűlésének elnökére, Szeben megye főispánjára száll (2.§).

– A Szász Egyetemnek mint kizárólag közművelődési hatóságnak hatásköre az egyetemi vagyon felett való rendelkezésre, a kezelése alatt álló alapítványok rendeltetésszerű felhasználásának eszközlésére és az azok felett való ellenőrzésre nézve továbbra is fenntartatik (3.§).

– A Szász Egyetem vagyona egyedül közművelődési célokra fordítható (4.§).

– A szász egyetemi vagyont illetőleg fennálló tulajdonjog jelen törvény által érintetlenül hagyatik (5.§).

– A Szász Egyetem vagyonának szabad rendelkezés alatt álló jövedelmei a tulajdonos összlakosság javára vallás- és nyelvkülönbség nélkül fordítandók (6.§).

– A Szász Egyetem vagyona felett az alapítványok értelmében és korlátai között és a kormány felügyeleti jogának fenntartása mellett a Szász Egyetem közgyűlése rendelkezik (7.§);

https://biblioteca-digitala.ro

– Az úgynevezett Hétbírák vagyona felett (...) Szeben vármegye főispánjának elnöklete alatt az egyetemi közgyűlés azon tagjai rendelkeznek, akik az eddigi Királyföld azon városait és kerületeit képviselik, amelyek együttesen a Hétbírák javainak tulajdonosai (17.§).

A törvény elfogadása ellen az „öreg szászok" hevesen tiltakoztak, de az „ifjú szászok" jó néhány országgyűlési képviselője megszavazta azt. Természetesen a területi autonómia elvesztése érzékenyen érintette a szász közösséget, és ez az érzelmi hozzáállás még a jelenlegi szász történeti művekben is fellelhető, még akkor is, ha azok szerzői legjobb akaratuk szerint törekednek a tudományos objektivitásra. Ha a kor történeti-politikai viszonyait vesszük figyelembe, kiviláglik, hogy a Szász Egyetem középkori formájában nem volt fenntartható. A 19. század Európájában a nemzetállam és a polgári jogegyenlőség megteremtésére irányuló törekvés vált általánossá, és a magyar politikai elit is ezt tűzte ki céljául. Az egységes közigazgatással rendelkező magyar nemzetállamban a szász területi autonómia számára nem maradt hely, már csak azért sem, mert a Királyföld lakosságának többségét akkor már románok alkották, és kisebb lélekszámú magyar lakossága is volt. A törvény elemzésekor arra kell tekintettel lennünk, hogy mi szűnt meg, és mi maradt fenn a Szász Egyetemből:

– Megszűntek az Egyetem politikai, közigazgatási és törvényhatósági jogosítványai, azaz a középkorból örökölt kiváltságok lényege. A szász székeket és vidékeket betagolták az újonnan kialakított vármegyékbe.

– A törvény messzemenően tekintetbe vette a polgári jogegyenlőség elvét, amikor előírta, hogy a Szász Egyetem vagyonát az egész lakosság javára vallás- és nyelvkülönbség nélkül kell felhasználni, tehát a magyarokat és a románokat sem lehet kizárni belőle.

– A jogszabály a magántulajdon sérthetetlensége elvén alapult, és meghagyta a Szász Egyetem teljes vagyonát.

– Bizonyos területi vonatkozásokat is figyelembe vett, amikor megszabta azok illetékességét az Egyetem közgyűlésének megválasztásakor vagy a Hétbírák vagyonának kezelésekor.

– Az Egyetem határozatait a választott közgyűlés hozta, de érvényesítésükhöz a belügy- vagy vallásügyi és közoktatásügyi miniszter jóváhagyására volt szükség. Az Egyetem tehát óriási kulturális alapítvány formájában működött tovább, felette azonban, beleszólási joga révén, ellenőrzést gyakorolhatott az állam, és elnökét, Szeben vármegye főispánját is ő nevezte ki; e főispánok többnyire szászok voltak.

A magyar állam tehát nem számolta fel az Univerzitást, csupán átalakította, és betagolta az egységes magyar nemzetállamba. A szervezet a továbbiakban is nagyhatalmú testület maradt, amelynek fő feladata a szász kulturális élet és iskolarendszer támogatása volt. A törvény elfogadásával a rendi szász „nemzet" megszűnt, és a szászság Magyarország egyik modern nemzetiségévé vált, amelyet most már valóban az etnikai szálak kapcsoltak össze. Ebben a helyzetben felértékelődött a szász evangélikus egyház szerepe, amely a többi magyarországi egyházhoz hasonlóan autonómiával rendelkezett, az állami költségvetésből támogatást élvezett, és a nemzeti identitás legjelentősebb tartóoszlopa lett.

https://biblioteca-digitala.ro

A Szász Egyetem vagyona nagy részének elvesztésére a két világháború közötti Romániában került sor. Az 1921. évi agrárreformot úgy hajtották végre, hogy a szász evangélikus egyház, illetve a Szász Egyetem vagyona 55%-át elvesztette. 1937-ben pedig a Szász Egyetem Alapítványt feloszlatták, és vagyonát felosztották a szász evangélikus egyház és egy román kulturális szervezet, az Aşezămîntul Cultural Mihai Viteazul között.

A szász kiváltságrendszer és autonómia tehát ma már történelem, de Erdélyben még mindig élő hagyomány. Tanulmányozása, tanulságai éppen a mai regionális és autonómiamozgalmak kialakulása, valamint a helyi sajátosságok újjáéledésének Európájában fontosabb, mint valaha.

Cristina Gheorghe

A nem alkalmazkodás joga

Az Európa eszméjével és az európai integrációval való elméleti és filozófiai foglalatosságaim közepette, tanulmányaim más-más fokán, különböző olvasmányok kerültek a kezembe. Ezek vagy az Európa szó etimológiájára vonatkoztak, vagy történelmi, illetve földrajzi megközelítésére, s a maga során mindenik olyan információkkal szolgált, amelyek együtt hozzásegítettek, hogy felépítsem az egész egy részét. De Európa nem csupán etimológia, földrajz vagy történelem, hanem lakosság is, annak minden sokféleségével együtt, és lehetetlen lett volna, hogy ne létezzék az *európaiság európai szempont*ból való megközelítése. Ezt Denis de Rougemont-nál, a – részben – románra is lefordított szerzőnél találtam meg. Az európai kultúráról és civilizációról szóló számtalan cikkének egyikében az európai emberre hivatkozik, arra, akinek a konkrét európai konstrukció alapját kellett volna képeznie. Éppen ez okozta a meglepetést. Rougemont meglátásában Európa *értéke* az európai ember volt: az alkotó *ellentmondás* embere, a *dialektikus* ember, aki mindegyre rákérdez az istenségre, a közösségre, az állammal való kapcsolataira, aki felelős az erődítményen belüli hozzáállásáért, önálló és közösségi, szabad (de nem individualista értelemben), résztvevő, elkötelezett (de nem totalitárius, vagyis passzív értelemben), olyan ember, aki szenvedélyesen különbözni akar, de elfogadja az ellentmondáson alapuló párbeszédet is, anélkül azonban, hogy megpróbálná mérsékelni a konfliktus fogalmainak bármelyikét. Rougemont elismeri, hogy ez nem az utca embere, de ez utóbbi maga is ilyenné válhat az európai nevelés eredményeképpen, amely meggyőzné arról, hogy európaivá váljék, és európainak érezze magát, mert az egyesülést csakis olyan emberek hozhatják létre, akik tudatában vannak annak, hogy jövőjük gondolkodás- és cselekvési módjuktól, polgári magatartásuktól függ. A nevelési folyamatnak alávetve, amelyben az állam csak kis szerepet játszhat, az egyénnek meg kell őriznie autonómiáját, s ehhez csupán *szabaddá* és ugyanakkor *felelőssé* kell válnia.

https://biblioteca-digitala.ro

Ezeket olvasva nem volt nehéz természetemnél fogva európainak éreznem magam, e tény tudatosításának minden borzongásával együtt. Figyelembe véve, hogy az európai emberre vonatkozó cikkek mind a II. világháború utáni időszakban íródtak, kb. 1980-ig, és hogy elég hosszú idő telt el azóta, amely időben az utca európai embere semmi jelét nem adta annak, hogy elérte volna a rougemont-i normákat, egyáltalán nem esett nehezemre, hogy az elméletet elitistának, mi több, utópistának tartsam. Szintén Rougemont segített, hogy magamhoz térjek: ő fogalmazta meg, engedte meg, ismerte el a jogot a *nem alkalmazkodás*hoz. Valóban történtek próbálkozások egy új rendszer megvalósítására, egy olyan új közösség létrehozására, amelyben kívánatos lett volna, hogy az emberek nagy többsége egy bizonyosféle legyen, és egyáltalán nem mellékes, hogy egy közösségnek leginkább ilyen egyénekből kell összetevődnie ahhoz, hogy valóban polgári társadalmat alkosson. De az eltervezett új rendszerben az egyénnek joga volt választani, hogy milyen legyen, joga volt nem alkalmazkodni a rendszerhez, joga volt másnak lenni. Rougemont megmutatott nekem egy lehetséges utat, de sokkolt is: rákényszerített, hogy végiggondoljam, nekem nincs jogom nem alkalmazkodni egy rendszerhez, és azt is, hogy mit jelent nem alkalmazkodni ebben a rendszerben, amelyben élünk. Azt jelenti, hogy nem idomulsz a nepotizmus, a korrupció, a hozzá nem értés, az erkölcstelenség, a polgári érzéketlenség, a kétértelműségek, a lefizetések szabályaihoz. És ha valaki megpróbálja elképzelni magát mint egy ilyen nem alkalmazkodót, egy ilyen szóban forgó rebellist, amint belép egy irodába, ahol nem válaszolnak a köszönésére, vagy bűnösnek tartják, mert megtudakol valamit, egy üzletbe, ahol a pletykaparti megszakításáért betolakodónak tekintik, vagy részt vesz egy vizsgán, amelyre jobb lett volna nem jelentkeznie, ha nem „ismeri" a szervezőket, akkor annyi példával egészítheti ki a felsorolást, amennyivel akarja, s valószínűleg egész lexikont állíthat össze hasonló esetekből.

Rougemont elismeri azt a jogot, hogy valaki ne alkalmazkodjék egy, az egyénről kialakított túlságosan elitista felfogáshoz, nekem nem ismerik el azt a jogomat, hogy ne alkalmazkodjam az aljassághoz, a polgári, erkölcsi, társadalmi, politikai durvasághoz, hogy olyan identitást alakítsak ki magamnak, amely valóban engem jelent.

Ami viszont még súlyosabbnak tűnik, az, hogy nagyon kevesen mondják majd: „nem felelek meg az európai modellnek, meg kell változnom", és nagyon sokan célozzák majd meg kővel a többieket.

Közben én lassan kiengedtem kezemből a követ.

Fordította: Hadházy Zsuzsa

https://biblioteca-digitala.ro

Paul Drumaru

Transzlandi levelek

Drága Armageddonom!

Az újságból tudtam meg, hogy a világra jöttél, és szeretnék neked hosszú, szép és bőséggel teli életet kívánni, meg fogsz te engem érteni úgy két-három év múlva, amikor majd tagjaivá válunk, illetve hát tagjaivá váltok, vagy még inkább: tagjaivá válnak (ők, a többiek) a NATO-nak és az Európai Uniónak, és megalfabetizálnak, vagyis sorba állítanak, és a Zé-t jól seggberúgják, hogy orra bukik az egész ábécé, most azonban azt szeretném, hogy kis soraim illatos fuvallatként körülsimogassanak, minden bizonnyal illatos vagy te is, hisz alig érkeztél meg a Földre, nem kétlem, hogy egyelőre többet tudsz a túlnani életről, mint erről ezektől a kétlábúaktól, négylábúaktól és kamatlábúaktól, megvan még benned annak a helynek az emlékezete, talán majd megtudod, hogy jártak már mások is hozzád hasonlóan, az egyiket úgy hívják, Pisike, és angyal volt, a másikat a mai napig Kis Hercegnek hívják, mindketten jól megjárták, mondom, megszülettek – Pisike például egyenesen a mennyországból jött (a zsidóból, nyilván, hisz Icignek hívták a Nemzőjét, aki be is írta őt a Könyvbe: a Mennyország Könyvébe, hova máshova!), a Hercegnek pedig volt egy bolygója és egy virágja és egy kecskéje (a szomszéd kecskéje!), amelyik nem is volt kecske, hanem juhocska, bárányka volt, és volt még neki egy kígyója, amelyik lenyelt egy kalapot, vagy fordítva (de nem tesz semmit, ma épp elég kalapos kígyó mászkál közöttünk, korábban sapkát, berettet viseltek, de nőtt ám lábuk is, járnak, sőt ami a kezükbe kerül, annak is lába kél, így született meg most a Sov nevű poronty is), tehát mint mondtam, volt neki egy egészen kis bolygója, egy aszteroidája – őt pedig egy Repülő teremtette, aki eltűnt a második nagy világégésben, a nagy Főpróbáján mindannak, ami a jóslat szerint történni fog azon a mezőn, amelynek a nevét viseled, úgyhogy én azt kívánom neked, hogy csak a neveddel légy ott, ha már nem kerülheted el, de te ne vegyél részt, ne hagyd, hogy eltiporjanak sem a Jónak a seregei, sem a Rossznak a csürhéi, nehogy úgy járj, mint Waterloo, amely ráadásul még magántulajdonban is volt, úgyhogy igaza volt a belgának, aki beperelte a francia államot, kétszáz évvel utána, amiért olyan nagy kárt okozott benne az a kicsi és kövér korzikai, aki ugyanúgy tartotta a kezét a kabátja hajtókájában, mint később Sztálin, minden szovjetek cárja, aki titeket Szibériába szállított, ahogy Hitler a gázkamrába és Antonescu a Bughoz, különben tudod-e, hogy Hitler is, Sztálin is szerette a sárga rózsát (furcsamód én is szeretem, vajon bennem is megvolna a gyilkosságnak az a bizonyos génje? nem tudom, én csak konyhai bogarakat pusztítok, amelyeket a Regátban ruszliknak hívnak, ott pedig, ahol én születtem, svábbogaraknak – s minthogy nem tudtam kiirtani őket, egy enciklopédiához fordultam, és felfedeztem, hogy Afrikában e faj egyedei elérik a tíz centit is, és a pirétrum leveleivel riasztják el őket, hirtelenjében azonban még piretroidokat sem lelek, ezért arra gondoltam, megkérek valakit, mondjuk, egy kenyai kulturális attasét, hogy hozzon nekem egy zsák olyan levelet, csak, sajnos, senkit sem ismerek a Külügyminisztériumban, azaz hát volna ott egy egykori kollégám, de

https://biblioteca-digitala.ro

elvesztettem a nyomát, a telefonszáma megvan, de vonakodom felhívni, hátha még valamilyen krokogyélus mászik bele a vonalba, úgyhogy puszta kézzel ölöm meg őket, mármint a bogarakat, valaki ajánlott egy Régence nevű izét, szóval elmentem az állatszerboltba, és kértem rézsanszot, és a kezembe nyomtak egy picinyke fiolát, mondván, hogy Kolorádó-bogárnak van, s azt a keveset tizenöt liter vízben kell feloldani, de én majd tavasszal elkeverem két liter vízben, egy kóláspalackban, úgy próbálom ki, a tömbházmester azt mondja, a fia mindent bepermetezett vele, és fél éve már nincsenek bogarai – nem szégyellem bevallani, hogy nekem vannak, bár a tévérománcokban és a horrorfilmekben is hallottam a dél- és észak- amerikaiakat beszélni gazdagokról, akiknek még bogaraik sincsenek, tehát mindenkinek vannak, kivéve a gazdagokat, akik mind rokonai egymásnak, mind piretro-kenyaiak, például azt hiszem, a miniszterelnöknek sincs egyetlenegy bogara sem abban a sok házában, amely tulajdonképpen nem is az övé, hanem az én nagymamám, Etti Rosner tulajdonában vannak, de arra gondoltam, hogy mégis csak az övéi azok a házak, mert olvastam az Armageddon II-ben vagy III-ban, persze nem számít, szülőd, aki a nevedet adta, jobban tudja, van I, II, III és IV, mi a baj, a Lajosok hányan voltak? én megállapodtam a lukvencnél, tudod, így hívták a múlt század hatvanas éveiben a tűsarkú női cipőt: a nejem hordott ilyeneket, tizenöt centis sarokkal, Bukarestből hozott szürke cipőhöz, úgy szaladgált benne, hogy kolléganői pukkantak szét az irigységtől, ráadásul ő nemzedékek hosszú sora óta városi, már amióta Dél-Moldovában városok vannak, ők pedig, a sótlan parasztlányok talpaltak, mint valami mamuszos rucák, tudod, Armageddonkám, akkoriban pont ott laktunk, ahol most ti tanyáztok, Jászvásárban, a Kakukk piacon, Solomon asszonyságnál, akinek volt egy fia, Buma, és egy lánya, Róza, aztán elmentek Palesztinába, és onnan írt nekünk egyetlen levelet: „...a családomban, amely itt fogadott bennünket, tizenöt db nagyiparos van", aztán a házába, amelyben még laktak egy ideig valami rokonaik, de azok is elmentek, egy raktárhelyiségbe beköltözött a Lingurar család, ők ketten meg egy nálad hat hónappal nagyobb kisgyerek, elég volt nekik ahhoz, hogy elfelejtsék, honnan jöttek, az emeleten pedig egy Talpă nevű muksó állandóan kiáltozott, hogy a zsidók így, meg a cigányok úgy, míg aztán a cigányasszony a kórházba nem juttatta pont azzal a bottal, amellyel ő akarta eltörni a lábát, a Kakukk téren laktunk tehát, a domb tetején, egy olyan kégliben, ahol a víz a kagylóból egyenesen a padlóra folyt, és ahol a lavórban a ruha megfagyott, mielőtt a feleségem befejezte a mosását, és ahol mindig sok látogató volt, költők és versfaragóknak álcázott, később híressé vált szekusok, és meztelencsigák is, ezüstös nyomuk máiglan felidézi bennem azokat az időket, amikor Cuba Librét ittunk, és el akartunk indulni Fidel segítségére, és „una flor para Camillo", mondtuk, nem tudom, de ma is rámjön a bolondja, amikor látom, milyen sikere van annak a dalnak El Commandante Guevaráról, fenemód szép, na, szóval, Armageddonkám, a Kikerics utca aljában volt egy nagy ház, egy nagy udvar, ahol a te néped rengeteg tagja honolt, reggelente, amikor a villamoshoz ereszkedtem le az utcán, kijöttek a porontyok, akkoriban még az utcán is bagóztam, és így kérleltek: „Adjá' má' nekem is egy csikket, hogy éltesse a jóisten a francija hitvesed!", hát mit tehettem volna, adtam nekik, lehet, hogy baleknek néztek, de minthogy a frájer németül vőlegényt jelent, és azt hiszem, a „frei"-ből jön, vagyis a „szabad"-ból, hát nem bánom...)

https://biblioteca-digitala.ro

Nos, kedvesem, itt megállok, mert a hatezret már leütöttem, márciusban, ha még élek, befejezem a levelemet.

Légy szeretve!

Fordította: Ágoston Hugó

Ágoston Hugó

Bukarest mint provincia

A felfedezés élményét nem pótolja semmi. Első önálló nagy felfedezésem, még óvodás koromban, az volt, hogy a lányokat a fiúktól nem csak a varkocsuk különbözteti meg. A Lényeges Eltérést a kis Anneliesén figyeltem meg, és – mint utóbb kiderült, helyesen – azonmód általánosítottam: egyfelől az összes lányokra, tehát azokra is, akik nem voltak szeplősek és kék szeműek, de szintén szoknyát viseltek, és érzelemnyilvánításra vagy a sírást, vagy a vihorászást használták, tercium nélkül; másfelől azokra az immár „hiánynemű" egyedekre is, akik nem szászul, hanem románul meg magyarul beszéltek a nagymamájukkal. A másság és a sajátosság iránti vonzalmam rügyre fakadásán kívül ez az eset azért is emlékezetes számomra, mert az óvoda tudatosította bennem: valamely felfedezés értékét (sőt izgalmát) nem csökkenti az, hogy előtte már mások is rájöttek. Egy valamivel későbbi felfedezésem például, bár talán inkább költői találmánynak lehetne nevezni: az akrosztichon volt. Utólag persze olvastam, hogy már régen kiötölték, de nem bosszantott. Már azért sem, mivel az én változatomnak sajátos súlyt adott egy véletlen körülmény (ma már traktátusok tömege szól a véletlen szerepéről a korszakalkotó felfedezésekben!), jelesen, hogy akkori szerelmemnek a neve tizennégy, sőt egyenesen nyolc plusz hat betűből állott – szonett lőn hát belőle, olyan „meghatározott rímképletű költemény", amelyből néhány évtized múltán a jeles költő és RMDSZ-elnök tollából is jó néhányat olvashattunk. (Az ő alkotásainak egyike sem rendelkezik azonban azzal az erénnyel, hogy a sorok kezdőbetűit összeolvasva kijön Körtessy(i) Amália.) Rímkereső és szótagszámláló fáradságos munkám azonban nem hozott szerencsét: nálunk tanyázó pesti rokonaink felfedezték, nevetve adták kézről kézre, deklamálva olvasgatták, közben összekacsintottak, és meg-megbökték egymást, én meg lángoltam a szégyentől. De aztán közbejöhetett valami, mert másnaptól már az egész család sírva és a félelemtől nyüszítve hallgatta a *Szabad Európa Rádiót.* 1956 októberében voltunk, s a rokonaink néhány hétig itt, vagyis hát ott, Erdélyben ragadtak. Ezt azért részleteztem, hogy rámutassak, egy-egy felfedezés esetében mennyire fontosak a körülmények, mondhatni a szélesebb társadalmi összefüggések.

A felfedezőre jótékonyan hathat a levegőváltozás, már ha nem valamilyen ingerszegény helyre, mondjuk kolostorba vagy börtönbe vezérli a sorsa. A kutatót, a

https://biblioteca-digitala.ro

szellem és az ízlés kalandorát, mint tudjuk, és mint másokról is feljegyezték, mágnesként vonzza az ismeretlen. Nos, ilyen volt számomra több mint harminc évvel ezelőtt Bukarest. Kulturálisan – a szó tág értelmében – lenyűgözőnek tűnt, első pillanattól. A beszéd ritmusa, modulációja és amplitudója, a hallatlan verbális energia, a kéjes hajlamosság a megszólalásra és a közlésre, a furcsa asszociatív logika, de maga a gesztusvilág is, amelynek egyik „állandója" a keresztvetés a megszámlálhatatlan és sűrűn elhelyezett templom előtt – egyebekkel együtt mindez egzaltált örömmé tette kis bukaresti magyar csapatunk minden tagjának a bevásárlási vagy műélvezeti célból tett expedícióit. Élmény volt a „töltöttkáposztácskás puliszkácska" meg az uborkaleves és a brága nevű nagyon olcsó savanyú erjedmény, de nagyobb élményt jelentett az itteni emberek viselkedése, az erdélyi emberétől annyira különböző alkata. Az első években egyszerűen nem értettem, idelátogató pesti barátainknak szinte kivétel nélkül hogyan tetszhetett meg azonnal Bukarest. Laknátok csak ti itt! – mondtuk jelentőségteljesen összenézve (és egy gyűlöletes név meg holmi polimerek jártak az eszünkben); de ők annál inkább imádták. Aztán persze amikor az erdélyiek akarták szapulni, akkor meg ádázul védtük – „Eh, nem értitek, mit tudtok ti!"

Miközben minderre visszagondolok, tudatosul bennem, hogy tulajdonképpen nem Bukarestet és a póréhagymát, nem a főváros lakóit és a brágát fedeztük fel nap mint nap, hanem Caragialét.

Életünk, Caragiale

(Nagy felfedező valál, bölcs öreg!) A sajátos látásmódja tette az egészet. Ez a sajátos látásmód abból eredhetett, hogy vállalta görög felmenőit, hogy szerette a polgári kényelmet és a sört, és hogy fantasztikus megfigyelőképessége és humora volt. El tudom képzelni, mennyire örülne ma, amikor látná az újságban, hogy egyes honfitársai olyan neveket adnak újszülötteiknek, mint Bin Laden vagy Armageddon meg Sovinvest.

S ha már írásom szabad szárnyalása ilyen irányt vett, eredeti szándékomtól eltérően most nem arról írok, hogyan fedeztem fel Caragialét ebben az én új világomban és ezt a világot Caragiale műveiben, tehát nem Caragialéról mint múltról beszélnék röviden, még csak nem is a sokat hangoztatott aktualitásáról ebben a neki szentelt évben, hanem egy fikciót kockáztatnék meg vele kapcsolatban. Az ötletet hozzá egy honatya adta, aki Botoşani-ban január közepén kijelentette: ha Eminescu élne, akkor most a Nagy-Románia Pártnak lenne a tagja. Lehet, hogy sokan mosolyogtak ezen, mindenesetre nem cáfolta senki. Persze olyan az egész, mint egy nagyon rossz karikatúra, a nagyobbik baj azonban az, hogy a hazabeszélő képviselő logikus gondolatmenet útján jutott a meredek megállapításra. És én el is hiszem, amit mondott. Bár kissé furcsa lenne, hogy ugye Vadim pártvonalon az egyedülálló nemzeti költőzseni főnöke, de ez már más kérdés. Na és Caragiale? Nos, meggyőződésem, hogy ő egyik pártnak sem lenne a tagja. Viszont megírná mindegyiket. Megírná? De hiszen megírta! Megírta már, olvassuk el a darabjait, *Az elveszett levelet!*

Nem kerülhetem meg azonban a legvégső nagy kérdést sem: hogyan viszonyulna „Jankó bá" a regionalizmus kérdéséhez? Legyünk erősek! A „görög" imádta Erdélyt, Nagyszebenben, Hermannstadtban szeretett volna letelepedni. 1904-ben, tehát alig egy évvel annak előtte, hogy Berlinbe költözött (miközben nem tudott németül), azt

https://biblioteca-digitala.ro

írta Kolozsvárra: „ott végre nyugodalmas révbe érkeznék; ott csendben kigyógyulnék a megannyi bántalomból, szomorúságból és keserűségből..." Tehát nem csak rokonszenvezett az „erdélyi gondolattal", de egyenesen ott akarta leélni élete hátralévő részét, épp mivel Erdély – más. Ugyanakkor azonban nyugodtan számíthatnánk arra is, hogy villára venné kezdeményezésünket, gondoljunk csak a Ploieşti-i Köztársaság tanulságos és megrázó esetére! Ám mindent összevéve azt hiszem, hogy Mitică és Caţavencu, Lache és Mache, Leonida ténsúr és Goe úrfi alakjának megalkotója mégis csatlakozna a *Memorandum*unkhoz. Ha Eminescu beiratkozna a Nagy-Románia Pártba.

https://biblioteca-digitala.ro

Gheorghe Săsărman

Föderalizmus és regionalizálás

A közelmúltban közzétett Memorandum a parlamenthez a romániai régiók létrehozásáról olyan reakciókat váltott ki, amelyek hangvételükkel és érvelési módjukkal kikényszerítik a kérdést: meg lehet-e kényes témákat nyugodtan és tárgyszerűen vitatni, és ha igen, mennyiben? Kétségen kívül áll, hogy egy állam közigazgatási-területi szerkezetéről folyó, az alkotmányt alapvetően érintő vita ebbe a kategóriába tartozik. Elvileg az alkotmányjog körébe eső kezdeményezések a törvényhozói szervekre és a parlamenti politikai pártokra tartoznak. Ez azonban nem jelentheti, hogy a civil társadalomnak és végső soron az állampolgárnak ne lenne véleménynyilvánítási joga, ne állna szabadságában bármilyen közérdekű kérdésben javaslatot tenni.

A Memorandumot követő reakciók egyrészt azt bizonyítják, hogy érzékeny pontot érintett, másrészt azt, hogy a román civil társadalom nincs felkészülve hasonló témák szigorú és tisztességes megközelítésére. Voltaképpen néhány lényeges szempontról van itt szó, s ezek tisztázása érdekében más országok példájára is lehet hivatkozni. Elsősorban a közigazgatási decentralizáció és az állami egység közti kapcsolatról van szó. Másodsorban arról, hogy mennyiben segítené elő bizonyos aktuális problémák megoldását a decentralizálás értelmében való fejlesztés. Harmadsorban, egy ilyen fejlesztés valós vagy képzelt veszélyeiről. Egy civilizált vitának szenvedélymentesen kellene szembesítenie a pró és kontra érveket, mérlegelnie kellene a nyereséget és a veszteséget, kerülnie kellene a sértő minősítéseket, címkéket.

Az a tény, hogy olyan országoknak, mint az Egyesült Államok, Kanada, Németország, Svájc, Ausztria, Olaszország, Spanyolország stb. föderálisan, illetve regionálisan megszervezett struktúrájuk van, határozottan értelmetlenné teszi az attól való félelmet, hogy hasonló közigazgatási szerkezet kialakítása az állami egység szétrombolásához vezet. Jugoszlávia vagy a Szovjetunió szétesése semmi esetre sem föderalizmusuknak, hanem – többek között – éppen a föderalizmus alapelvei be nem tartásának a következménye. Egyébként meg kell mondani, hogy a regionalizálás nem valami szerencsétlenség, nem az égből sötétben lezúduló csapás, és nem is valamilyen titokzatos erő által meghozott döntés, hanem egy kimondottan demokratikus folyamat,

https://biblioteca-digitala.ro

amit olyan jogi eljárásokkal alakítanak ki, amelyeknek a legátfogóbb országos érdekekkel való egyeztetéséhez minden politikai formáció együttműködésére szükség van, beleértve az állampolgári kezdeményezéseket is. Egy ilyen kezdeményezést már a kezdet kezdetén úgy könyvelni el, mint az állam szétdarabolására irányuló kísérletet, vagy a hozzá nem értést bizonyítja, vagy azt, hogy meg akarják kerülni a kérdés lényegét.

A föderalizmus és a regionalizálás sehol sem valamelyik izgága politikus hiúságának agyszüleménye, hanem egy történelmileg kialakult valóság következménye, célja pedig a közigazgatás túlzott központosításából fakadó vagy annak következtében hangsúlyossá váló konfliktusok megoldása, a bürokrácia és a korrupció visszaszorítása és a döntéshozó tényezők, valamint az azok közötti távolság csökkentése, akiknek elismert érdekeit helyesen kell értelmezni és megfelelő módon kezelni. Márpedig, miként a román nemzet egysége és annak alapja minden kétségen felül áll, akként nem kevésbé igaz, hogy léteznek regionális sajátosságok, amelyek a lehető legtermészetesebb módon fakadnak az eltérő történelmi fejlődés összefüggéseiből. Mi mások lennének az olténiaiak, a bánátiak, moldvaiak, erdélyiek, munténiaiak, máramarosiak, dobrudzsaiak, bukovinaiak, mint ugyanannak a népnek megannyi, sajátos földrajzi, történelmi, társadalmi-kulturális és politikai feltételek között kialakult, különböző, a beszédben, szokásokban, hagyományokban, folklórban, mentalitásban, vallásos hitben könnyen nyomon követhető eltérő tulajdonságokkal rendelkező regionális családja. A történelmi provinciák románjai egyesülés utáni jogos vágyának, amely annyi áldozat és viszontagság árán valósult meg, semmiben sem mond ellent a nem kevésbé megalapozott remény a térségbeli identitás megőrzésére. Sem a moldvaiak, sem az erdélyiek nem válnának kevésbé románná, ha regionális struktúrákba szerveződnének, mint ahogy sem a bajorok, sem a poroszok nem lettek kevésbé németek egyszerűen azért, mert ugyanannak a föderális államnak különböző Landjaiban élnek.

És nemcsak a románokról van szó. A regionális különbözőségek egyik oka, hogy az ország különböző tartományaiban a román lakosság hosszú ideig együtt élt más etnikumokkal – mégpedig másokkal Erdélyben, mint Dobrudzsában, másokkal Bánátban, mint Moldvában. A regionális etnikai szerkezet nagyon különböző, még ugyanazon nemzetiségi csoporton belül is vannak számottevő eltérések az egyes vidékektől függően. És ne felejtsük el, hogy az idők folyamán ezek a csoportok nem maradtak elszigetelve egymástól, elég sok család változtatta meg nemzetiségét, és sok családtag kötött vegyes házasságot. A sokat vitatott transzetnikus identitás nem egyszerű óhaj, konkrétan létezik, akkor is, ha egyelőre csupán egyedi esetek formájában. De az is érthető, hogy a szomszédok között időnként előforduló lehetséges ellenségeskedések dacára, adott esetben az erdélyiek mutatnak majd több megértést a székelyek panaszai iránt, mint – mondjuk – a dobrudzsaiak, akik viszont fogékonyabbaknak mutatkoznak majd a török vagy a tatár kisebbség gondjai iránt. A nemzeti kisebbségek státusának az európai normáknak megfelelő országos szintű jogi szabályozása mellett, annak következetes gyakorlatba ültetéséhez szükséges a hatóságok, a lakosság és a sajtó megfelelő magatartása, szükségesek az információs struktúrák, a polgári tudat, a türelmes légkör és még néhány további, megfoghatatlan tényező, amelyet csak ösztönözhet a hatáskörök regionális szintre való megfontolt kihelyezése. Ugyanakkor hangsúlyozni kell, hogy a regionalizmus önmagában nem

https://biblioteca-digitala.ro

biztosíték a bürokrácia csökkenésére, a korrupció megfékezésére, a polgári szellem megerősödésére vagy az interetnikai feszültségek enyhítésére. Ellenkezőleg, a regionalizmus nem lehet más, mint természetes folyománya az ezeken a területeken bekövetkezett pozitív változásoknak.

Azok, akik bármilyen építő jellegű vitát visszautasítanak a regionalizmusról, nyilván abból a feltevésből indulnak ki, hogy az ilyen kezdeményezések hátterében szeparatista törekvések húzódnak meg, hogy az igényelt helyi autonómia csak leplezi az ország területi épsége, nemzeti szuveranitása elleni merényletet. Az a tény, hogy a kezdeményezés Erdélyből indult ki, és hogy a Memorandum aláíróinak nagy része, a nevekből ítélve, magyar, csak táplálja ezt a gyanút, és megerősít egyeseket abban a meggyőződésben, hogy itt az irredentizmus démona lépett fel, és hogy az aláíró román értelmiségiek szerencsétlen naivok, ha éppen nem árulók. De ki értse meg jobban a magyar kisebbség gondjait, mint az erdélyi románok, az ő történelmi tapasztalatukkal? Ami engem illet, távol állok attól, hogy figyelmen kívül hagyjam bizonyos olyan körök létezését, amelyek továbbra is hevesen támadják a trianoni békeszerződést, és amelyek kihasználnák az alkalmat, hogy ismét felkorbácsolják a kedélyeket. Azt hiszem azonban, hogy az Erdély régebbi és újabb történelmével kapcsolatos hivatalos román álláspont bizonyos szempontból nem teszi lehetővé a múlt sebeinek orvoslását, az erdélyi románok és magyarok közti jobb egyetértést, ez utóbbiak őszinte és teljes azonosulását a román állampolgársággal, valamint az ország jelenével és jövőjével – ha mindez bekövetkezne, a kialakult helyzet, véleményem szerint, szintén valós lehetőséget jelentene mindenféle irredenta cselszövés egyszer s mindenkori meghiúsulására.

Arra a jól ismert, de gyakran elhallgatott, semmibe vett vagy egyoldalúan tárgyalt tényre gondolok, hogy Erdély évszázadokig a magyar történelmi, kulturális és politikai tér szerves része volt, és arra, hogy ennek a térségnek néhány jelentős vidéke egyes német nemzetiségű csoportok anyagi és szellemi civilizációjának bölcsője volt. Most eltekintek a román lakosság amúgy természetesen fontos kontinuitásától és a megkülönböztetéstől is, aminek ki volt téve a magyar uralom alatt, s aminek következtében alkotó zsenijének megnyilvánulási tere hosszú ideig leginkább a falusi univerzumra korlátozódott. Mint Erdély kétségbevonhatatlan (bár, igaz, ami igaz, menekülésben született és most is menekültként élő) fia – kockáztatva, hogy felingerlem azokat, akik a hazafias érzések egyedüli letétményesének hiszik magukat – megkérdezem, hogyan várható el az erdélyi magyaroktól, hogy otthon érezzék magukat a román hazában, amikor őseiket megkülönböztetés nélkül előszeretettel jövevényeknek és elnyomóknak tekintik, amíg annyi nemzedék tagadhatatlan hozzájárulása Erdély civilizációjának és kultúrájának felvirágoztatásához nem kapja meg román részről is a megérdemelt elismerést, és az nem tükröződik megfelelő módon a társadalmi élet minden megnyilvánulásában. Miért csodálkozunk akkor az Erdély zaklatott történelmére vonatkozó magyar értelmezések ellenkező előjelű túlzásain vagy azon, hogy egyesek Budapesten keresik a megértést, amit normális körülmények között Bukarestben kellene megkapniuk? Nem éppen a jogos kérésekkel szembeni rugalmatlanság, a belátás hiánya az, ami veszélyeztetheti az ország stabilitását, mozgásba hozva mindkét fél részéről a nacionalista túlzások spirálját? Valóban nem vagyunk képesek tanulni a szomorú jugoszláv tapasztalatból?

https://biblioteca-digitala.ro

Anélkül hogy a magyar etnikumhoz fűződő viszony ismert élességével és drámaiságával foglalkoznék, rá kell mutatnom arra, hogy nagyjából hasonló a helyzet azzal a tevékenységgel kapcsolatban is, amellyel a szászok és svábok hozzájárultak Erdély és Bánát fejlesztéséhez, ami annál kevésbé érthető, mert itt szó sincs semmiféle vitáról. Az a sajnálatra méltó tény, hogy a német telepesek mai leszármazottainak elvándorlása következtében egy több mint nyolc évszázados virágzó életformát fenyeget most az eltűnés veszélye, egyáltalán nem menti e jelentős életforma eredményei – mondhatni, maradványai – tükrözésének sematikus, hézagos, nemegyszer eltorzított módját. Közben pedig, kellő gyakorisággal a megfelelő figyelmet fordítva rájuk, kiegyensúlyozottabban, a valóságnak inkább megfelelően lehetne tükrözni minden egyes etnikai csoport szerepét a Kárpátokon túli tartományok fejlődésében. Másrészt pedig kitűnő lehetőség lenne a Németországgal való, nyilvánvalóan nagy jelentőségű kapcsolatok megerősítésére, olyan lehetőség, amelynek mellőzése, a mai európai összefüggések között, megbocsáthatatlan lenne.

Könnyű megérteni, miért időztem hosszasabban a vizsgált kérdés néhány sajátos erdélyi vonatkozásánál, de biztos vagyok benne, hogy az kapcsolatban van a mai politikai helyzet néhány forró kérdésével. Például feltételezhető, hogy a regionalizálás megkönnyítené Románia és a Moldovai Köztársaság nem kevésbé kényes kapcsolatainak jövőbeni újrafogalmazását. De ki mondhatja meg biztosan, hogy a regionalizálásról szóló vita valóban túl korai-e, vagy hogy – ellenkezőleg – elérkezett a pillanat, amikor a román társadalomnak nyíltan szembe kell néznie ezzel a nehéz kérdéssel? Akárhogy is, a szellem kiszabadult a palackból, és naivság lenne úgy tenni, mintha nem is létezne. Annak, aki szilárdan hisz saját ügyének igazában, nincs miért kerülnie a párbeszédet: azt hiszem, hogy a dogmák és tabuk börtönében eltöltött évtizedek után itt az ideje, hogy hozzászokjunk egy olyan világhoz, amelyben több igazság él egymás mellett.

München, 2002. március

Fordította: Hadházy Zsuzsa

Molnár Gusztáv

A „nemzet" és az „ország"

Sokszor gondoltam már arra, hogy az a lassan másfél évtized, amelyet Magyarországon töltöttem, elvesztegetett idő, s hogy a döntés, amire 1987 áprilisában, a román Szekuritátéval a nyakamban, Bukarestben jutottam, hogy ti. családommal együtt áttelepüljek Magyarországra, legalábbis ami engem személyesen illet, tévedés volt. Bizonyára az volt. De érdekes módon épp mostanában, amióta a kolozsvári *Provincia* szerkesztőjeként a visszatérés egy sajátos formáját gyakorolom, értettem

https://biblioteca-digitala.ro

meg, hogy ez a keserves anyaországi iskola talán mégiscsak jó volt valamire. Megtanultam, hogy ez az ország lakóinak többsége számára nem „a magyar nemzet" anyaországa, hanem egyszerűen egy ország, amelynek lakói – nagy többségükben – magyarok, s ha netán valamilyen kisebbséghez tartoznak, akkor magyarok is. De nem azért, mert annak nyilvánítják őket, hanem mert annak érzik magukat. Ha Magyarországon egy német, szlovák, zsidó vagy román származású magyar állampolgárt megsértenek kisebbségi önérzetében, akkor természetesen annak megfelelően fog reagálni. Ha viszont magyarságát, magyar identitását vonná kétségbe valaki, akkor azt ugyanolyan joggal és intenzitással kérné ki magának. A magyarországi kisebbségek ma már természetesnek érzett kettős identitása a modern magyar nemzet és állam másfél évszázad alatt kialakult, magas fokú belső integráltságának jele.[1]

A magyarokról elnevezett országban ez a dolgok történelmileg kialakult rendje, és ebbe a rendbe nem illenek bele azok a magyar nemzetépítés folyamatából nyolcvan évvel ezelőtt kiszakadt magyarok, akik úgy érzik, hogy Magyarországhoz nekik is közük van, hogy az az övék is, merthogy nekik nincs sajátjuknak érzett országuk, amelyhez teljes szívvel és teljes lélekkel tartozhatnának. Ez a probléma azok számára nyilvánvalóan nem értelmezhető, akik a mai Magyarországot, a modern kori társadalomfejlődéssel összhangban, a magyar állampolgárok hazájának tekintik.

Hogy vannak, akik így gondolkodnak, azt Budapestre érve hamar észrevettem, de nem tulajdonítottam neki különösebb jelentőséget, mert meg voltam győződve róla, hogy elenyésző kisebbségben vannak. Most már tudom, hogy ők a többség, bár ez a többség inkább hallgatag, nem doktrínák mentén szerveződik, hanem egyszerűen csak van. Ez a többség tudja, pontosabban az azt alkotó egyének tudják, hogy az erdélyi magyarok is magyarok, még akkor is, ha gyakran lerománozzák őket, mégis, sokkal elemibb erővel érzik szükségét annak, hogy világosan és félreérthetetlenül megkülönböztessék magukat tőlük. Nem azért, mert aljasul megtagadták őket, hanem sokkal prózaibb okokból. Nem érzik ők a nemzetet „eleven történelmi valóság"-nak a határon belül sem, a magyar „nemzet" számukra alapvetően a Magyarországon született, ott élő állampolgárok közössége, pontosabban halmaza, amely önmagát a nem magyar állampolgárok halmazától való elhatárolódásában tekinti – talán – közösségnek. Ráadásul ennek az elhatárolódásnak egészen más a tartalma kelet felé, mint nyugati irányban.

Azok viszont, akik egy virtuális „történelmi nemzet"-ben gondolkodnak, akik úgy vélik, hogy az egész Kárpát-medencei magyarság egyetlen élő organizmus, szintén csak valakiktől, „a magyarokat jogtalanul bekebelező szomszédos népektől" és a Magyarországon élő „nemzetidegen", a modernitás folytonosságát a történelmi folytonossággal szemben előnyben részesítő elemektől elhatárolódva képesek – talán – közösségként viselkedni. A különféle doktrínák vagy annak tűnő ideologikus szövegek csak keretbe foglalnak valamit, amiről nem tudni pontosan, hogy valójában micsoda, de az teljes bizonyossággal állítható, hogy azok, akik ilyenformán megszólíthatók, a magyar választópolgárok világos, „jól látható" kisebbségét alkotják, és többségben csak az 1920-ban más pályára állított magyar „nemzetrészek"-ben vannak, bár itt is jól érzékelhető különbség van a keleti (ukrajnai, romániai, szerbiai) és a nyugati (horvátországi, szlovéniai, ausztriai és szlovákiai) részek között.

https://biblioteca-digitala.ro

Ezzel el is jutottunk a mostani magyarországi választások igazi tétjéhez: minden, mégoly fontosnak tűnő hatalmi játszmán innen és túl, a „nemzet" és az „ország" küzdelméről van itt szó, amely előbb vagy utóbb az „ország" javára fog eldőlni. A választások előtti utolsó közvélemény-kutatási eredmények alapján úgy tűnik, hogy a „nemzet" nevében fellépő Fidesz esélyei a nagyobbak, de nem zárható ki, hogy a küzdelemből már most az „ország"-ra hivatkozó MSZP–SZDSZ-koalíció fog győztesen kikerülni. A Fidesz észrevette a veszélyt, és február óta gőzerővel próbálja – az „ország" kedvében járva – áttematizálni a választásokat. De nem biztos, hogy ez sikerülni fog neki. A társadalom különös organizmus, sok mindennel be lehet etetni, sokszor reagál összevissza, a saját, kiismerhetetlen logikája szerint, de néha, ritkán, érzékelni, felfogni látszik valamit, amire aztán ennek megfelelően reagál is, függetlenül attól, mit mondanak vagy éppen ordítanak neki. Ilyenkor már nem hat rá semmilyen érv és semmilyen könyörgés, nem „érti" meg, hogy neki a saját egészsége szempontjából szüksége volt arra a bizonyos sebészi beavatkozásra, amit Bokros-csomag néven ismerünk[2], vagy hogy az egész „nemzeti reintegráció" csak jó kis móka volt, nem kell komolyan venni, merthogy valami ideológiafélére mégiscsak szükségük van azoknak is, akik a másság és újszerűség jussán ragadták magukhoz a hatalmat.

Első pillantásra úgy tűnik, hogy az „ország" – lehetséges – győzelmével a „Kárpát-medence" katasztrófa sújtotta területté válik. Nem kétséges, hogy egy ilyen esetben az egészségügy vagy akár a magyarországi romakérdés fontosabb lesz, mint a határon túli magyarok ügye, amely első számú politikai kérdésből a magyar adófizetők pénzének egy bizonyos, nem túl jelentős hányadával mérhető költségvetési kérdésévé válik. A NATO-ba való megfelelő beilleszkedés (ami eddig nem történt meg) és különösen az EU-tagság nagyságrendekkel fontosabb „ügy" lesz, mint a „magyar" kérdés napirenden tartása. Felgyorsul és véglegessé, azaz visszafordíthatatlanná válik az „ország" nyugati integrálódása és ezzel a keleti és délkeleti szomszédoktól való részben kényszerű, részben nagyon is hőn áhított eltávolodása.

Mindamellett a várható következmények nem egyformán érintik majd az egyes magyar közösségeket. A horvátországi és a szlovéniai magyarok semmilyen érdemi változást nem észlelnek majd, hiszen az ő sajátos helyzetükben a státustörvény sem hozott, illetve ígért érdemi változást. A szlovákiai magyarok – néhány, a „Kárpát-medencei nemzeti reintegráció" mellett elkötelezett politikust leszámítva – hamar napirendre fognak térni a dolog fölött, hiszen az ősszel esedékes választásokon és az elkövetkező két évben ott sokkal fontosabb – az ottani magyarok számára is fontosabb – kérdések forognak kockán. A tét Szlovákia NATO- és EU-tagsága, aminek komoly esélye van, de amit el is lehet játszani. Éppen ezért az ottani magyarok most a nyugati integrációt részesítik előnyben, és a 2004-ig rendelkezésre álló időt remélhetőleg arra próbálják majd kihasználni, hogy – szakmailag, politikailag és nem utolsósorban kulturálisan – felkészüljenek sajátos érdekeiknek az EU intézményi és jogrendjén belüli érvényesítésére.

Kárpátalján a következmények valóban katasztrofálisak lesznek, mert az ottani helyzet már most is katasztrofális. Az ottani magyaroknak van a legnagyobb szükségük arra, hogy a magyar állam részéről ne szimbolikus, hanem nagyon is kézzelfogható anyagi támogatásban részesüljenek, éppen ezért az „ország" kormányának feltétlenül

https://biblioteca-digitala.ro

ügyelnie kell arra, hogy miközben a státustörvényt megfosztja szimbolikus dimenziójától, az Európai Unión kívül maradó országok vonatkozásában megtartsa az általa biztosított anyagi természetű kedvezményeket.

A „nemzet" és az „ország" budapesti párviadalának azonban kétségtelenül Erdélyre és a vele a Bánát révén szorosan összekapcsolódó Vajdaságra lesz a legnagyobb hatása. E két, 1920-ban Délkelet-Európához csatolt közép-európai tartomány magyar lakossága e pillanatban lelkes híve a státustörvénynek, mert abban a nyolcvan év óta folyamatosan érzékelt nemzeti alárendeltség első igazán hatásos ellenszerét látja. Éppen ezért vakon bízik azokban a budapesti politikusokban, akik a Kárpát-medencei magyar nemzeti reintegráció megvalósítását ígérik. Az láthatóan senkit vagy csak nagyon keveseket zavar, hogy ezzel az erdélyi és a vajdasági magyarok kétszeresen is vakvágányra kerülnek: egyrészt a politikai értelemben kettéhasadt Magyarország egyik felével azonosulva csöbörből vödörbe esnek, azaz az egyikfajta alárendeltséget felváltják egy másik, sokkal hatékonyabb, mert önként vállalt alárendeltséggel. Másrészt a határokon átnyúló magyar nemzeteszme „tartalékosaiként" gyakorlatilag kivonják magukat abból a csak transzetnikus alapokon megvalósítható regionális építkezésből, amely a Vajdaságban már intézményi formát is öltött, és döntő szakaszához ért, Erdélyben pedig most jutott el arra a pontra, hogy elméleti alternatívából politikai alternatívává váljék.

Az „ország" várható budapesti visszavágása által okozott sokk után az erdélyi és a vajdasági magyarok minden valószínűség szerint két pártra szakadnak: az egyik – kisebb – részük dacosan beáll majd az ellenzékben még radikálisabb hangnemre váltó „nemzeti" pártok mögé, a másik – nagyobb – rész pedig választ elé kerül: folytatja-e az eddigi, tipikusan kisebbségi, az érdemi opciók felelősségét nem vállaló „permanens kormánypárti" politikát, és a bukaresti, illetve belgrádi partnerek révén próbálja meg érvényesíteni az érdekeit, vagy pedig határozottan kiállva az erdélyi és a vajdasági autonómia ügye mellett megpróbál végre „saját országot" teremteni magának. Az utóbbi esetben minden bizonnyal stratégiai szövetségesekre lel azokban az erdélyi románokban és vajdasági szerbekben, akik számára a nagyobb hazába illeszkedő régió-haza megteremtése vagy újjáteremtése szintén elsőrendű fontosságú.

A régió-haza megteremtése két pilléren nyugszik. Elsősorban a jól működő, kölcsönös bizalmon alapuló elit-kooperáción, amely a közép-európai és a balkáni tradíciók sajátos összefonódását mutató, tájainkon hagyományos „nemzeti" eszmével és politikával szakítva, a valóban polgári, azaz transzetnikus regionalizmus értékrendjét és politikáját képviseli. E stratégia másik, nem kevésbé fontos pillére a két régió gazdasági érdekeinek határozott képviselete, amely biztosíthatja, hogy az együttműködő elitek által támogatott politika a pártok versenyében helyi szinten mindkét tartományban többségbe kerüljön.

Ebben az új helyzetben természetesen nem lesz fenntartható tovább az az eddigi, nagyfokú következetlenségről árulkodó politika, amely a regionalizmus és a régión belüli interetnikus partnerség ügyét a Fidesz függvényeként próbálta meg képviselni. Az autonómia próbája, magyar részről, mindenekelőtt a Budapesttel szembeni autonómia. Ez nem jelent öncélú szembenállást, hiszen a státustörvénynek is van két olyan dimenziója, a gazdasági és a kulturális, amely – az Európai Unión belátható

https://biblioteca-digitala.ro

ideig kívül maradó országok magyarjai számára – létfontosságú vagy legalábbis nem elhanyagolható támogatást jelent, és amelyet éppen ezért nyugodt lélekkel el lehet fogadni. Semmi szükség viszont annak a politikai stratégiának a támogatására, amely a magyar állam és a határon túli magyarok közötti – a státustörvény által meghatározott – jogviszonyt nem a kedvezmények jogszerű folyósítása miatt szükséges technikai kelléknek, hanem a teljes körű nemzeti reintegráció ugródeszkájának tekinti.

Csak remélni lehet, hogy egy MSZP–SZDSZ-kormány, okulva a Fidesz–MDF hibájából, óvatosabban mozog majd az erdélyi és a vajdasági terepen, és a regionalisták és a centralisták közötti romániai és szerbiai belvitákban nem fogja egyoldalúan Bukarestet és Belgrádot és a „permanens" kormánypártiság magyar képviselőit támogatni. Ezt már csak azért sem volna célszerű és ildomos a két potenciális kormánypártnak megtennie, mert a közvetlenül választott regionális önkormányzatok megteremtését célzó – a nyilvánosság előtt, sajnos, elég határozatlanul és bátortalanul képviselt – stratégiájuk mintegy tálcán kínálja azt az eddig általuk egyáltalán ki nem használt lehetőséget, hogy a Fidesz–MDF nemzeti alapokon álló és így elkerülhetetlenül a Magyarország és szomszédai közötti szembenállást és rivalizálást erősítő, ráadásul megvalósíthatatlan Kárpát-medencei stratégiájával szemben a választott, erős kompetenciákkal rendelkező regionális önkormányzatok bevezetését szorgalmazzák a Magyarországgal szomszédos országokban is.

A regionális stratégia „határokon átnyúló" pártolása minden bizonnyal szembeállítja majd őket az ottani centralistákkal, de immár az Európai Unión belül is releváns opciók mentén. Ez sokkal lényegesebb és főként valódibb előrelépés volna, mint az a hiú ábránd, hogy majd a bukaresti és a belgrádi kormány megoldja az erdélyiek és a vajdaságiak problémáit. Ha pedig Budapest ebben a kérdésben nem mutat kellő aktivitást és kezdeményezőkészséget, meg fog jelenni a színen mint önálló és új szomszédpolitikai szereplő: Kelet-Magyarország. A hosszú időtartamú folyamatok geopolitikája végül is azt mutatja, hogy a Tiszántúl mindig is szervesebben kapcsolódott Erdélyhez és a Délvidékhez, mint Nyugat-Magyarországhoz, vagy ha úgy tetszik: Pannóniához. Így aztán lehet, hogy mégiscsak létrejön a Kárpát-medencében vagy legalábbis annak keleti felében egyfajta posztmodern reintegráció, amelyről a brit Brigid Fowler beszél a státustörvényről szóló figyelemre méltó tanulmányában.[3] Ez azonban nem az államhatárokon átnyúló nemzeti közösség, hanem – a magyar „nemzeti párt" inkább premodern elképzeléseit és politikai ambícióit meghazudtolva – területi közösségek regionális szerkezete lesz. A nemzet és terület kizárólagos egységét az új típusú territorialitás oldaláról megtörő posztmodern szerkezet így nem is a „nemzetek Európájá"-ba, hanem (az érintett területeknek az EU központi térségéhez viszonyított geopolitikai helyzetét józanul felbecsülve) az „országok" és „tartományok" Európájához fog illeszkedni.

2002. március 29.

Jegyzetek:

1. Vö.: Molnár G.: A belső és a külső integrációról, in *Autonómia és integráció*, Budapest, 1993.

https://biblioteca-digitala.ro

2. A Magyarországot 1995 tavaszán fenyegető pénzügyi csődöt az MSZP–SZDSZ-kormány pénzügyminiszterének nevét viselő, drasztikus megszorító intézkedéseket bevezető törvénycsomag elfogadásával sikerült elkerülni.

3. Vö.: Brigid Fowler: Fuzzing citizenship, nationalising political space: A framework for interpreting the Hungarian 'status law' as a new form of kin-state policy in Central and Eastern Europe. *Working Paper 40/42. First published in 2002 by the ESRC „One Europe or Several?" Programme, Sussex European Institute.*

Traian Ştef

Decentralizáció *reductio ad absurdum* módra

Romániában nagyon sokat beszélnek a decentralizációról. Minden kormány hirdeti, de mind ez idáig csak misztifikációnak tűnik az egész. A decentralizációval ugyanaz történik, mint a privatizációval történt. Arról, hogy nem adjuk el az országot, sietve áttértek a mindent-eladásra, hozzáértő menedzserek tudatosan juttattak csődbe gyárakat, a kudarcokat mintha azért rendezték volna meg, hogy lássuk: azelőtt jobb volt, korrupció, tüntetések, sztrájkok, útlezárások. Természetes volt, hogy a munkásoknak nincs naprakész gazdasági műveltségük, de a politikusok elhitették, hogy nagyon értékes dolgokat adunk el potom áron, és az épületeket méregették szemmel, miközben az esetleges vásárlók az üzlet életképességét árazták. Nem adtuk el időben, és amikor eladtuk, a kárvallott nosztalgiájával tettük, merthogy eltékozoltuk a nemzeti vagyont. Ugyanígy a decentralizációval is. A nem adjuk el az országot megfelelője a föderalizáció kísértete, és úgy tűnik, hogy bármit is meghagyni a költségvetésből a helyi intézményeknek nemzeti katasztrófát idéz elő. Az egészségügyi biztosítások meggyőző példák e tekintetben. Bár a biztosítótársaságoknak bankokként kellene működniük, a pénz csak a pénzeket elosztó kormány kalapjába jut, a helyi egészségügyi rendszert pedig a miniszterek által ajánlott mindenféle „reformötletek" szerint szervezik. A tanügyben, amellett hogy a tanulók mindent felforgató, minden összefüggést nélkülöző kísérletezéseket szenvednek el (kevésbé áll ez az Andrei Marga reformkísérletére), a pénzt a polgármesteri hivatalok adják, de egy osztály vagy tanszék létesítését vagy megszüntetését a minisztérium dönti el. A pénzügyi decentralizáció és az intézmények újjászervezése nélkül a decentralizáció formális, a *reductio ad absurdum* elve szerinti, mivel elsősorban a negatív reflexeket követi, és nem a sikereket. Az utolsó példák a színjátszás területéről valók.

Erdély és Bánát municípiumaiban vannak színházak (Temesvár, Arad, Nagyvárad, Szatmárnémeti, Nagybánya, Kolozsvár, Torda, Marosvásárhely, Sepsiszentgyörgy, Brassó). A legtöbbet a helyi közösségek (megyei tanácsok) támogatják anyagilag,

https://biblioteca-digitala.ro

kivéve a temesvári, a kolozsvári és a marosvásárhelyi nemzeti színházat. A romániai kulturális intézményeket általában osztályozzák, rangsorolják, azaz helyi, megyei vagy nemzeti érdekeltségűnek minősítik. Ezt a státust vették figyelembe a pénzellátásnál és bérezésnél, a „nemzeti érdekeltségű" intézményeknek pedig fő hiteligénylési joguk volt és van még mindig a művelődésügyi minisztériummal szemben. Voltaképpen teljesen ennek voltak alárendelve. Az utóbbi időben a Művelődési és Vallásügyi Minisztérium szabadulni próbál a „nemzeti" intézményektől, és szeretné őket kiosztani a helyi tanácsoknak. Ezt a határozatot azonban a megyei tanácsok és polgármesteri hivatalok költségvetésének a megszavazása után hozták, és annak megjelölése nélkül, hogy ki lesz a jövendőbeli patrónus. Ez radikális tiltakozásokat váltott ki a színészek körében, egészen a „decentralizáció" elleni éhségsztrájkig. A minisztérium, amelynek költségvetésében, a költségvetési törvénynek megfelelően, szerepelt a nemzeti színházak pénze, megtagadta és a keresztútra dobta őket. Hiszen semmiség az ilyesfajta decentralizációs intézkedések elleni tiltakozásokat azonosítani magának a decentralizációnak a tagadásával. A kérdés nem annyira a színészeknek a decentralizációra vonatkozó véleményével kapcsolatos, mint inkább azzal az áramlattal, amelyet tiltakozásaik és azok manipulációjának mediatizálása kivált. Másfelől úgy tűnik, hogy Romániában a kapitalizmust először a kultúrában ütötték ki a nyeregből. A kormányon levők állandóan megróják a kultúrában dolgozókat (és a tanárokat, orvosokat is), hogy nem „közvetlenül termelők", és folyton arra emlékeztetik őket, hogy mennyit „kapnak", de egy pillanatra sem gondolnak arra, hogy mennyit adnak nekünk ezek az emberek és milyen méretű ingyenességgel.

A „decentralizációnak" ugyanaz a forgatókönyve játszódik le most a hőközpontokkal is. Ráadásul itt inkább a szolgáltatók bizonyos előjogainak az eltörlése ellen tiltakoznak, ezeknek a jogoknak a helyi közösségek hatáskörébe való átutalása ellen, ahol is könnyebben kérdőre vonhatók, és ahol rövidebb az út az októl az okozatig. Mindenesetre ez a Cozmâncă úr hangja által gyakorolt „ölbeadás" egy újabb tréfa, amit belőlünk űznek.

Erdély marginalizálása

Cornel Popa liberális képviselő javaslatai az Erdélyt átszelő autópályáról nem váltottak ki kellő sajtóvisszhangot. 2001 júniusában Nagyváradon találkozott Bihar, Kolozs, Máramaros, Szatmár, Szilágy és Maros megye minden politikai szervezetének parlamenti képviselője, és aláírta a Nagyváradi Nyilatkozatot, egy Bors és Bukarest közötti, Erdélyt átszelő autópálya megépítésére vonatkozó elég határozott hangvételű politikai nyilatkozatot. Az eredmény: a 2002/1-es sz. törvény a közúti prioritások közé sorolta be a Bors–Nagyvárad–Kolozsvár útszakasz megépítését is. Úgy tűnik azonban, hogy a kormány máris megfeledkezett erről a törvényről, ami arra késztette a bihari képviselőt, hogy egy felszólalásban, amiből idézek néhány részletet, emlékeztesse rá: „Az illetékes minisztérium (a Közmunkaügyi, Szállításügyi és Lakásügyi Minisztérium) révén a kormány részlegesen alkalmazza a jelenleg hatályos törvényrendeleteket azáltal, hogy az építkezési munkálatokat csak a Nagylak–Déva–Szeben és Bukarest–Brassó útszakaszon indítja be. Egyébként a minisztérium honlapján a Bors–Nagyvárad–Kolozsvár útszakasz nem is szerepel a bemutatott tervben, habár a 2002/1-es sz. törvény

https://biblioteca-digitala.ro

ugyanolyan elsőbbségi fokozattal említi, mint a két fentebbi útszakaszt. Tekintettel arra, hogy a Bukarest–Konstanca autópálya munkálatainak a megkezdését is tervezik, az erdélyi állampolgároknak az az érzésük, hogy az autópályák rendeltetése a tengerparti és Sinaia–Brassó környéki villaparkok volnának. Ezek a területek már rendelkeznek a mostani forgalomhoz szükséges és elégséges infrastruktúrával, míg Erdélyben – mint ez közismert – nem megfelelő az utak minősége. Nem vonjuk kétségbe Brassó vagy Konstanca értékét mint magas idegenforgalmi potenciállal bíró területekét, de a kormánynak számításba kell vennie mind az ország nyugati részében található megyék gazdasági tevékenységét (amely élénkebb ebben a térségben – amit a GDP-hez való hozzájárulás is bizonyít), mind az itteni idegenforgalmi potenciált és gazdasági növekedést, ami a közúti forgalom javítása esetén bekövetkezne." Továbbá: „Úgy véljük, hogy a modern erdélyi utak építésének elhalasztása súlyos gazdasági és politikai stratégiai tévedés, amelynek számos negatív következményét végső soron, persze ugyancsak a teljes lakosság fogja viselni." A következtetés: „Az úthálózat európai integráció gondolatán alapuló nemzeti stratégiája csak akkor lehet életképes, ha Erdélyt is elsőbbségi pozícióba helyezik, hiszen ez a térség Románia és az Európai Unió tagországai, illetve a jelölt országok közötti multifunkcionális kapcsolatok csatornája."

A sors iróniája, hogy éppen a nemzeti egység jelszavait leghangosabban harsogó kormányok ássák alá ezt az egységet. És a sors másik iróniája az RMDSZ-re vonatkozik. Victor Surdu gazdapártja (ugyanazoknak) a kormányon levő kollégáknak okozott fejtörést. Nemcsak útjaink nincsenek, de közvetlen vonatjárataink sem észak és dél, nyugat és kelet között, a Nagyvárad–Bukarest Tarom repülőjárat pedig a megszűnés küszöbén áll.

Ezért jó a regionalizáció. Már nem kell Mitrea kölekedésügyi miniszter úrnak eldöntenie, hogy kell-e nekünk autópálya Erdélyben, hogy mikor, merre, kivel (az úr az olaszokkal szereti). Ha már úgyis megépítik a többit is a mi pénzünkön, legalább ne legyünk az utolsók...

Fordította: Venczel Enikő

Hermann Fabini

A hatalom arroganciája

A *22* című hetilap tavaly decemberi számainak egyikében Alina Mungiu-Pippidi, a bukaresti értelmiségi körökben nagy tekintélynek örvendő szociológus szakértő cikket közölt, amelyben – némileg epés és gunyoros hangon – elítélte egyes román és magyar erdélyi értelmiségiek Románia regionalizálásáról kiadott *Memorandumát.* Úgy gondoltam, az ebben a cikkben kifejtett álláspont nem éri el a szóban forgó téma színvonalát. Mivel véleményem szerint a regionalizálás témaköre lényeges Románia

https://biblioteca-digitala.ro

jövőbeni fejlődése szempontjából, megírtam román nyelven az alábbi cikket, és közlésre elküldtem a *22*-höz. A lap titkárságától megtudtam, hogy írásom eljutott a szerkesztőségbe. Nem közölték azonban, és nem hozták tudomásomra a lap semmilyen álláspontját ezzel kapcsolatban. Az a benyomásom, hogy egyes bukaresti liberális irányultságú értelmiségiek számára léteznek bizonyos tabutémák, amelyekről nem óhajtanak tárgyalni. Mivel meggyőződésem, hogy a román társadalom strukturális újjáépítése lényeges feltétele annak, hogy az ország kilépjen a kommunista rombolás övezetéből, és a demokratikus társadalom felé vegye útját, elhatároztam, hogy ezt a cikket felajánlom közlésre a Provincia folyóiratnak. Megjegyzem, hogy német nyelvű fordítása megjelent az *Allgemeine Deutschen Zeitung* für Rumänien ez évi február 21.-i számában.

Figyelemmel olvastam Alina Mungiu-Pippidi *Joaca de-a regiunea* (Regionálósdi) című cikkét az önök hetilapjában, a *22* múlt évi 51. számában (2001. december 18–24.) Arra a következtetésre jutottam, hogy sem megközelítés-, sem tárgyalásmódja nem felel meg az elemzett témának. Ilyesmiket olvashatunk ebben a cikkben: „regionális parlamentek vagy ki tudja, milyen furaságok", a szerzők „tudatlansága és amatörizmusa", továbbá „sajnálatos módon, ahelyett hogy a valóságról és konkrét, keresztülvihető dolgokról beszélnénk, olyan provokációkról beszélünk, amilyen ez a *Memorandum* is, és szomorú, hogy a hírnév miatt talán jószándékú emberek is aláírnak ilyen dokumentumokat".

A szóban forgó ügy azonban talán mégsem olyan egyszerű, ahogy a szerző bemutatja, véleményem szerint nem redukálható egy szűk értelmiségi csoport provokációkeltési vágyára. Úgy vélem, itt olyan strukturális problémáról van szó, amely rendkívül fontos országunk számára.

Más szóval, demokratikus értelemben az állam működése szorosan összefügg bizonyos struktúrák meglétével minden szinten – község, megye, állam (Franciaországban község, megye, régió, állam; Németországban község, körzet, Land, Szövetség) –, amelyek rendelkeznek az önszabályozás és a saját felelősség elemeivel, olyan sejtekről van tehát szó, amelyek visszacsatolásos módon nagyrészt maguk szabályozzák fejlődésüket.

Mind a fasiszta, mind a kommunista típusú autoritárius rendszerek egyik jellemzője ezeknek az önszabályozó struktúráknak a kiiktatása, a tömegek jobb manipulálhatósága érdekében. Lényegében a kommunizmus pusztításai közül jó néhány éppen a jelzett életképes struktúrák felszámolásával azonosítható.

1962 és 1968 között gyakorló mérnökként, majd főépítészként a szászmedgyesi polgármesteri hivatalban dolgoztam. A város akkor a Sztálin tartományhoz, később Brassó tartományhoz tartozott. Akkoriban a törvényeket a tartomány fővárosából a tartomány városaiba negyedévenként megtartott gyűléseken közvetítették. Ily módon a tartomány központja és többi része között funkcionális kapcsolat létezett. Az 1968-as közigazgatási reform révén ezeket a struktúrákat felszámolták, de azok helyébe nem léptek hasonlóan működőképes szerkezetek a főváros és a megyék közé. Jól emlékszem, abban az időben a közigazgatási reformot első látásra ürügynek tekintettük a Magyar Autonóm Tartomány megszüntetéséhez, de – ami még fontosabb volt – olyan eszköznek, amelynek révén a pártvezetés, illetve Nicolae Ceauşescu jobban uralhatta az ország területét, a „*divide et impera*", oszd meg és uralkodj jelszó jegyében.

https://biblioteca-digitala.ro

Mindaddig, amíg a fővárosi „demokratikus játszadozás" tanúi vagyunk – a kifejezést a tárgy megkövetelte felelősséggel és szomorúsággal kockáztatom meg –, nem kell túlságosan csodálkoznunk a „régiókkal való játszadozáson" sem. Hogy mit értek „a demokráciával való játszadozáson", azt egy példával szeretném röviden megmagyarázni. Nagy példányszámú napilapok sorozatosan jeleznek korrupciós eseteket, számolnak be több százezer, talán millió dolláros lopásokról, a törvény megszegéséről a kormány tervezeteiben; ám mindezek a leleplezések nem vezetnek el sem a tettesek, sem az ilyen információkat közlő lapok elítéléséhez, hogy a kormány bukásáról ne is beszéljünk. A köznapi ember az egészre csak úgy reagálhat, hogy: a kutya ugat, a karaván halad. Az 1989 utáni valamennyi kormányzat esetében tetten érhető a hatalomnak egy olyan arroganciája, amely meghiúsít minden belülről jövő ellenőrzést. A fenti szóhasználattal élve, észrevehető a korrupciót, az erkölcstelenséget és a törvényszegést kiküszöbölő *feedback*, a visszacsatolás nagymértékű hiánya. Politikai osztályunk nélkülözi az önellenőrzés mechanizmusait, a hazai politikai struktúrákban nincs meg az önszabályozás képessége.

Természetesnek tűnik számomra annak az igénynek a kialakulása a lakosság körében, hogy vidéken jöjjenek létre olyan struktúrák, amelyek lehetővé teszik a részvételt a döntéshozatalban, szembeszegülhetnek a kommunista diktatúra idejének nagy részére jellemző egyközpontú döntések sorsszerűségével.

Jogosnak és szükségesnek tartom tehát az értelmiségi szerzők kezdeményezését, hogy ezt a kérdést ingerültségtől és érzelmi töltettől, félelemtől, nyomásoktól, gyanúsítgatásoktól és sértegetésektől mentesen vitassuk meg; ennek a vitának természetesen nem kell gyorsan véget érnie, hisz célja azoknak a fogalmaknak a kialakítása, amelyek a jövőben vezető szerepet fognak betölteni.

Ez a vita nem kérdőjelezi meg a szuverén, egységes és oszthatatlan államot, ellenkezőleg, csak egy funkcionális felépítésű állam képes helytállni az Európai Unióba történő integráció nyomán előálló gazdasági, társadalmi és kulturális nyomásnak. Különben a vita szükséges a Pruton túli románok számára kidolgozandó hosszú távú terv szempontjából is.

Ma mindennél jobban kell foglalkoztatnia bennünket annak, hogy társadalmunk ismét működőképessé és vonzóvá váljék, ehhez pedig olyan életképes sejtekből kell összeállnia, amelyek lehetővé teszik az egyéni részvételen alapuló létet a társadalomban. Számomra a jelenlegi társadalmi struktúrák funkcionalitásának hiányát az jelzi a legnyilvánvalóbban, hogy az elitek és a magas végzettségű fiatalok távozni kényszerülnek az országból, a jövőkilátások és a társadalmi elfogadottság hiányában. Ebben az összefüggésben tekintendő az ország demográfiai helyzete is.

A vázolt szemszögből ez a vita nem pusztán elméleti, ellenkezőleg, úgy vélem, lényeges feltétel országunk felkészülése szempontjából a csatlakozásra az európai országok közösségéhez.

Fordította: Ágoston Hugó

https://biblioteca-digitala.ro

Daniel Vighi

A regionalitás meghatározásainak kérdésköre

Egyike azoknak a problémáknak, amelyek a regionalizmusról szóló, igaz, kezdeti vitákból kimaradtak, az, amit a Memorandum, akarva-akaratlanul, röviden vázol, éspedig Románia regionális újragondolása folyamatának földrajzi-történelmi dimenziója és azok a nehézségek, amelyek ebből adódnak. Úgy emlékszem, Ovidiu Pecican említette futólag az egyik legelső Provinciában a kérdést, amikor az erdélyi történelmi-közösségi hagyományok összetettségéről beszélt, és arról, ahogyan azok a közösségi tudatban tükröződnek. Ennek megfelelően a regionalizálás gazdasági, közigazgatási, de konkrét politikai dimenziójához is hozzáadódik még egy, amely számomra mind közül a legnehezebbnek tűnik: a régióknak mint közös sorsú és történelmű egységeknek az egyértelmű meghatározása. A gondolatot az olasz alkotmány új szövegében fedeztem fel, amelyben két hasonló, sok értelmezési lehetőséget nem hagyó, gyakorlati meghatározás van. Közülük az egyik *A régiók, a megyék, a községek* címet viselő V. fejezet 114-es cikkelyében található. A következőképpen hangzik: „A Köztársaság községekből, megyékből, megyei jogú városokból, régiókból és államból áll." A következő bekezdés meghatározza az új államiság jogi-politikai dimenzióját: „A községek, a megyék, a megyei jogú városok és a régiók autonóm intézmények, saját alapszabállyal, hatalommal és funkciókkal, az alkotmányban rögzített elvek szerint." Itt világosan kifejezésre jut a játékszabály, amelynek megfelelően „a saját alapszabályok, hatalmak és a funkciók" megszervezése „az alkotmányban rögzített elvek szerint" történik. Ennek a cikkelynek alapján épül fel az új olasz államiság, amelyben a hatáskörök leosztása, elvileg, fordított, vagyis az alacsonyabban álló egységek tulajdonítanak és biztosítanak hatalmat a központnak, ami a regionális erők alkotmány biztosította fontosságára vet fényt. Az is figyelemre méltó, hogy az állami egység konszociatív, szerződéses, valamint részvételi jellegű: ez biztosítja az állam belpolitikájának dinamizmusát. Ez utóbbi egysége tehát a széles körű tanácskozásra támaszkodik, ami garantálja a rugalmasságát, és biztosítja számára az egyik leglényegesebb demokratikus alapot is, képes lévén közösségi szolidaritással fedni a helyi érdekek összetettségét. A „sajátos autonómia-feltételeknek" nevezett igények, valamint a törvényhozás emancipációja regionális kezdeményezés, és valamennyit a „parlament házai fogadják el a képviselők abszolút többségének szavazatával, az állam és az illető régió közötti megegyezés alapján" (116. cikkely). A történelmi-közigazgatási különválás maguknak a helyi egységeknek a földrajzi-történelmi meghatározásából fakad. Így egyes tartományok, mint amilyen például Friuli-Venezia Giulia, Sardegna, Sicilia, Trentino-Alto Adige/Südtirol és Valle d'Aosta/Vallée d'Aoste „az alkotmánytörvénnyel elfogadott alapszabályaiknak megfelelően, sajátos autonómiaformákkal és -feltételekkel rendelkeznek" (116. cikkely). A

https://biblioteca-digitala.ro

történelmi kritériumokon alapuló szubszidiaritások abban a bekezdésben lelhetők fel, amely leszögezi, hogy „a Tretino-Alto Adige/Südtirol régió Trento és Bolzano megyéből áll". Az új olasz államiság felépítésének összetettsége a 132-es cikkelyben érhető tetten; ez leszögezi a regionális egységek újrameghatározásának (konszociatív és részvételi) alkotmányos keretét. Egyes régiók összeolvadásához vagy új régiók létrehozásához elengedhetetlenül szükséges „a regionális tanácsok meghallgatása". Egy régiónak legalább egymillió lakosa kell, hogy legyen, létrehozását vagy fúzióját pedig (figyelem!) az érintett lakosság legalább egyharmadát képviselő községi tanácsoknak kell igényelniük, és népszavazás útján kell elfogadni.

Már most, visszatérve az olasz modelltől tájainkra, olyan megközelítési móddal próbálkozunk, amely – a különbség megfogalmazásával – meghatározza a román sajátosságot ebben a kérdésben. Az első nehézség nálunk éppen a régiók és az alegységek meghatározásából adódik. A népi tudatban, de akár futó pillantást vetve a régiók sokféleségére, van néhány széles körben ismert egységünk: Moldva, Munténia, Dobrudzsa, Erdély és Bánát. Ezeknek a regionális egységeknek régóta és mintegy magától értetődően megvan a regionális központjuk néhány olyan nagyváros köré tömörülve, amely történelmi szerepet játszott a régió életében: Iaşi, Constanţa, Craiova, Kolozsvár és Temesvár. Természetesen a történelmi szerephez hozzájárul az a szerep is, amely a kulturális presztízshez és a gazdasági jelentőséghez kapcsolódik. Csakhogy a dolgok nem olyan egyszerűek, mint amilyennek első pillantásra tűnnek. Sorra vesszük őket. Moldvának jószerével két, viszonylag különálló történelmi és kulturális övezete van: Bukovina vagy Felső-Moldva Suceava körüli központtal és Alsó-Moldva vagy a síkvidéki Moldva. A helyzetet bonyolítják a dunai kikötővárosok, a közös regionális egység létrehozásában játszott szerepük miatt hagyományosan vetélkedő Galaţi és Brăila. Munténia semmiképp sem okoz ilyen gondot. Itt, tekintettel az alkotmányos státusra, amelyet Bukarest Románia fővárosaként élvez, Tîrgoviştére gondolhatunk mint olyanra, amely történelmi meggondolásokból a regionális főváros szerepét játszhatná. Olténiának világos regionális-történelmi és népességi identitása van, talán kevésbé a Bánát felőli részen, Orsovával és a Krassó-Szörény megyéhez kapcsolt történelmi bánáti részekkel; ez a felosztás a maga idején a vidék lakosságának a frusztrációjához vezetett, minthogy a történelmi Bánát övezetéhez tartozónak vallotta magát.

A Bánátnak szintén két, különböző hagyományokkal és történelmi valósággal rendelkező vidéke van, a hegyvidéki Bánát, amelynek Resicabánya a központja, és a síkvidéki, Temesvár központtal. Érdekes, ahogy a Maros két partja elválasztja egymástól Bánátot és Erdélyt. A kollektív emlékezet a mai napig is a régi történelmi elhatárolódásnak megfelelően a folyó partjait tartja a Bánát és Erdély közti határvonalnak. A sztálini idők közigazgatási reformja, amely önkényesen és a lakosság megkérdezése nélkül regionalizált, Bánát tartományhoz kapcsolta a Marost, és kimondta Arad város alárendelését Temesvárnak, ami feszültséget és frusztrációt okozott az aradiaknak, akik sokáig úgy tartották, hogy Temesvár fejlődése ebben az időben, bármilyen is volt, annak köszönhető, hogy tartományközpontként Arad kárára élvezte ennek a státusnak a pénzügyi és gazdasági előnyeit. Ez a vetélkedés többek között a rivalizálást és az erős szenvedélyeket felkorbácsoló híres POLI–UTA futballmérkőzések összecsapásain is világossá vált. A forradalom után a helyi

https://biblioteca-digitala.ro

összeütközések enyhültek a gazdasági együttműködés és a Maros–Tisza–Duna eurorégióban való kölcsönös részvétel következtében. Mi több, Temesvár gazdasági fejlődésének köszönhetően, egyre érezhetőbbé válik a város politikai és kulturális befolyása a Maros völgyében, különösen Lippán és a környező helységekben. Nagyon érdekes ez az általam is tapasztalt terjeszkedés. Például a Ioan Slavici regényéből ismert híres lippai híd, Mara hídja, az emberek által különbözőként érzékelt kéttörténelmű világ között ívelt: Máriaradna, közigazgatásilag Lippa egyik külvárosa, valamikor erdélyi község volt, míg Lippa, a Maroson túli város, a Bánát világához tartozott. Ezt a hely multikulturális jellegzetességei is bizonyítják: Lippának erős sváb közössége volt, míg Máriaradnát románok és magyarok lakják. Lippán valamikor német templomi búcsút és álarcosbált tartottak, Máriaradnán ilyesmit egyáltalán nem, bár a máriaradnai Ferenc-rendi kolostor, amelyet hagyományosan a sokácok, egy magyarszlovák népcsoport igazgat, mindig nagyszámú bánáti katolikus zarándokot vonz. Ezzel együtt, az itteniek erdélyieknek tartják magukat, s ezt az érzést az is megerősítette, hogy a máriaradnaiak, bár a bánáti Lippa város lakói, gazdaságilag az aradi hegyalja sok virágzó községéhez kötődtek, például Ópáloshoz, Gyorokhoz és Világoshoz, amelyek a 20. század elején az Arad–Budapest–Bécs vonalon a bor- és gyümölcskereskedést űzték.

A forradalom utáni magatartásbeli változások azt mutatják, hogy a Marost ma már nem mindig tartják történelmi határvonalnak – bizonyíték erre a máriaradnai búcsú megszervezése a bánáti könyörgés modellje szerint. Mégis azt hiszem, hogy egy önazonosság-regionalizmus témájú körkérdés esetén a máriaradnai lakosok erdélyiekként határoznák meg magukat. Másrészt az is igaz, hogy a lehetséges bánáti regionális entitások megállapítására az olasz alkotmány előírásai alapján szervezett népszavazás szembeállítaná Arad megye erdélyi történelmi-kulturális önazonosságát azokkal a gazdasági érdekekkel, amelyek leginkább a temesi Bánáttal való kapcsolatokhoz kötődnek. Ehhez még hozzáadódna a távolság, amely Aradot Kolozsvártól, Erdély történelmi regionális fővárosától elválasztja. Hasonló részidentitású problémát vet fel a nagyváradi központú Bihar, aztán Máramaros és a hagyományos szász vidék erős gazdaságú és kultúrájú városai, mint Szeben vagy Brassó. Az erdélyi-bánáti történelmi és közösségi hagyományok összetettségét azoknak a különböző vidékeknek a közössége is bizonyítja, amelyeket Ovidiu Pecican is felemlít: az Almás vidéke, Hátszeg, Barcaság, Fogaras vidéke, a Székelyföld, az Avas, hogy csak néhányat említsek.

Ez az összetett valóság azt bizonyítja, hogy egy alkotmánymódosítás, Erdélyben legalábbis, szükségszerűvé teszi bizonyos régiók alatti egységek elgondolását, olyanokét, amelyek az olasz alkotmányban nagyjából megfelelnek a régiók és a megyék közötti egységeknek. Ezek a helyi történelmi-kulturális sajátosságok alapján újragondolt mostani megyék lehetnének. Csakhogy az erről folyó vita mindaddig egyszerű intellektuális gyakorlat marad, amíg a hasonló közigazgatási-politikai regionális építkezést nem tartják valóban szükségesnek ahhoz, hogy a román belpolitika helyi szinten is engedményeket tegyen az európai reform megvalósítása tekintetében. Természetesen gyakran és nyugodtan hivatkozhatunk Nyugat-Európa tapasztalatára és egy ilyen politikai kísérlet pozitív eredményeire, ha egyszer honfitársaink állandónak

https://biblioteca-digitala.ro

tekintik a Nyugat jólétét, sorsadta szerencsének, amelyben az bizonyos szempontból metafizikusan részesült, anélkül hogy bármit is tett volna érte, mintha csak a történelem valamiféle Robingójáról, sorsjátékáról lett volna szó.

Fordította: Hadházy Zsuzsa

Kántor Zoltán

A *Memorandum*, a nemzet és az állam

A *Memorandum* által kiváltott reakciók a romániai társadalom egyik súlyos kérdésére irányították rá a figyelmet. Arra, hogy a politikusok, vezető újságok publicistái, sőt még az értelmiség egy jelentős része is a központosított, a többségi nemzet által ellenőrzött, a perifériáról jövő kezdeményezéseket csírájában elfojtó államban gondolkodik. Ezt az elemzést a nemzeti kérdés mentén is folytatni lehetne, ezáltal arra a vonalra terelve a vitát, amint azt Octavian Paler is tette, hogy e *Memorandum* mögött is a magyarok irredentagyanús törekvése áll. Ezzel viszont csak megkerülnénk a tulajdonképpeni kérdést. Jelen esetben a központi kérdés pedig az állam. A *Memorandum* épp az állam átszervezését javasolja, kisebb, saját identitással rendelkező politikai és közigazgatási egységek megteremtése által.

Nem kell politológiailag túl képzettnek lenni ahhoz, hogy valaki belássa: a romániai átalakulás, a kommunizmus bukását követő újabb keletű modernizáció sikertelen volt. Az államnak egyrészt nem sikerült átalakítania a legtágabb értelemben vett társadalmat, ugyanakkor nem sikerült kivonulnia a társadalomból. (Külön elemzést érdemelne, hogy erre vonatkozóan milyen szándékai voltak/vannak a politikai eliteknek.) Az állam szerepvállalásának megfelelő mértékéről eltérőek a nézetek, viszont ahhoz, hogy kormányozni lehessen egy államot és társadalmat, végre kell hajtani a közigazgatási decentralizációt. Erre történtek tétova kísérletek, de ezt még nem lehet igazi átalakulásnak nevezni. Nem sikerült megteremteni egy működő szerkezetet. Erre a helyzetre jelentett egyfajta választ korábban az RMDSZ autonómiakoncepciója, újabban pedig a Provincia-csoport által megfogalmazott *Memorandum*, de ide sorolhatjuk a kormányzó párt *Erdélyi programjá*nak tétova kísérletét is.

Érdemes megfigyelni, hogy egyetlen ilyen jellegű kezdeményezés sem Bukarestből származott. Ugyanakkor a legkeményebb ellenkezés épp a fővárosból jött. Ez jelzi, hogy mind a központ, mind pedig a perifériák teljes mértékben tisztában vannak azzal, hogy az elitek percepciója szerint a jelenlegi államszerkezet megváltoztatása előnyös a perifériának és hátrányos a központnak. Azt nincs mit vitatni, hogy a periféria számára ez előnyös, de egyáltalán nem biztos, hogy a központ

https://biblioteca-digitala.ro

feltétlenül rosszul járna vele. A jelenlegi központosítás, az állami beavatkozás, állami ellenőrzés egyszerűen meggátolja a társadalmi modernizációt. Ahhoz, hogy a modernizációs folyamatok beinduljanak, gyökeresen és minél gyorsabban át kell alakítani a jelenlegi merev rendszert. Erre jelenthet megoldást a közigazgatási, gazdasági és politikai kompetenciákkal rendelkező régiók létrehozása. Az állam biztosan megtalálja annak a módját, hogy a régiók fölötti ellenőrzés valamilyen finomabb formáját megtartsa.

A *Memorandum* nem a nemzet, hanem az állam újraszervezésére irányul, ami a kisebbségek számára is kedvező lehet. De fontos hangsúlyoznunk, hogy itt területi-közigazgatási átszervezésről van szó, amely nem nemzeti alapon történik. Egyik korábbi, a *Provinciá*ban megjelent írásomban már kifejtettem, hogy a nemzeti kisebbségek számára az egyik elérendő cél a kisebb politikai egységek megteremtése, amelyeken belül a magyarok – de nemcsak ők – nagyobb mértékben beleszólhatnak az őket érintő kérdésekbe. A *Memorandum* szerzői, elsősorban erdélyi román és magyar közéleti szereplők és értelmiségiek, a megoldást a regionalizálásban, a politikai és közigazgatási kompetenciákkal rendelkező régiók létrehozásában látják, összhangban az európai államszerkezet átalakulásával. Az állam szerkezeti felépítése többféle elvet követhet, amelyek nem zárják ki feltétlenül egymást. Nem ellentmondás például a föderatív nemzetállam.

A *Memorandum* a kor szellemében veti fel az állam átalakulásának kérdését. Az európai folyamatok azt jelzik, hogy a nemzetállamok átalakulnak, s ennek az átalakulásnak három fő jellemzője van. Az első az, hogy az államok szuverenitásuk egy részét átadják az Európai Uniónak: ebben az értelemben használja Michael Keating a postszuverenitás fogalmát. A második az, hogy a kompetenciák egy része átkerül a már létező helyi – tartományi, regionális, megyei, városi – szintre. A harmadik és a mi szempontunkból a legfontosabb, hogy újabb kisebb egységek alakulnak. Ezek kétfélék lehetnek. Egyrészt alakulhatnak a történelmi hagyományokat, a gazdasági ésszerűséget figyelembe vevő régiók, amelyek szervező elve nem nemzeti. Másrészt pedig megerősödhetnek, helyenként megalakulhatnak a nemzeti elvet is figyelembe vevő politikai egységek. Ezeket a trendeket vették figyelembe a *Memorandum* szerzői is. A térségünkben megszokott nemzeti elven való szerveződés helyett ők mindenesetre a regionális alapú szerveződés mellett tették le a voksukat.

Az alkotmánymódosítási és a *Memorandum* körüli vitákat követve nyilvánvaló, hogy a román politikai elit nem hajlandó lemondani az ország nemzetállami meghatározásáról. A nemzetállam nem egy deskriptív, szociológiai valóságot kifejező fogalom (hisz akkor Európában két ilyen állam lenne: Izland és Portugália). A nemzetállam meghatározás egységesítő, homogenizáló politikai törekvést fejez ki, amely a nemzeti elv alapján való intézményesülésben és a nemzeti érdeknek alárendelődő infrastrukturális hatalom kiépítésében nyilvánul meg. Románia nem egyedülálló e tekintetben. Viszont a nemzetállami logikát követő államszerkezet jelen pillanatban a legnagyobb akadálya a sikeres átmenetnek. Nézetem szerint elemzési hiba az állam erejét alábecsülni különféle globalizációs elméletek szellemében. Az viszont nagyon is kétséges, hogy a nemzetállami logika vezethet-e működőképes, hatékony állam létrehozáshoz. Sokkal valószínűbb, hogy a nemzeti elvű

https://biblioteca-digitala.ro

intézményesüléshez való ragaszkodás épp ezt a működőképességet hiúsítja meg. Meglepődve tapasztaltam, hogy a legtöbb elemző, beleértve a *22* című bukaresti hetilap munkatársait is, nem észleli ezt a feszültséget. Mint írtam, a *Memorandum* programja a kisebbségek számára is előrelépést jelentene, de e program lényege Románia modernizációjának az előmozdítása! Bizonyára nem a *Memorandum* javaslatai jelentik az egyedüli megoldást, viszont igen súlyos gondok vannak ott, ahol egy ilyen kezdeményezést az állam integritása elleni támadásként kezelnek, és nem továbbgondolásra serkentő intellektuális kihívásként. Még különösebb, hogy a veszélyt szimatolók nem veszik észre: a *Memorandum* egyértelműen megkérdőjelezi a nemzeti elven való szerveződést. Nem csupán a többség nemzeti alapú intézményesülésének legitimitását vonják kétségbe, hanem a kisebbségét is. Ezért tekinti kívánatosnak a transzetnikus identitások létrejöttét.

Az etnikai konfliktusokkal foglalkozó szakirodalom egyik kedvenc fogalma a transzetnikus identitás mint a nemzeti identitások feletti, azt meghaladó önazonosság. A *Memorandum* szerzői is ebben látják a kiutat a nemzeti feszültségektől terhes Romániában. Ezzel a felfogással szemben fenntartásaim vannak. Az újabb szakirodalom és az értelmiségiek egy része előszeretettel hivatkozik arra, hogy többes identitással rendelkezünk, illetve hogy a többes, transzetnikus identitás kialakítása következtében csökkenek az interetnikus feszültségek. Nekem az az érzésem, hogy ennek a divatos fogalomnak a kritikátlan átvétele inkább gátolja, mint segíti a szükséges kibontakozást.

A *Memorandum* az ország tartományainak identitásáról beszél. Az identitást nem kultúrához, történelemhez, nyelvhez kötik, hanem a kisebb politikai-közigazgatási egységhez: a régióhoz. Azt helyezik előtérbe, hogy a nemzeti identitás mellett más jellegű identitások is léteznek. Az identitás kapcsán viszont mindig fel kell tennünk a kérdést: vajon egy „létező" identitás alakítja-e a politikai struktúrákat, intézményeket, vagy fordítva, az intézmények, ebben az esetben a politikai-közigazgatási régiók, alakítják az identitást?

A romániai átmenet sikertelen volt. Ez annyira egyértelmű, hogy nem igényel külön bizonyítást. Az alapvető kérdésekre a politikai osztály nem találta meg a megfelelő választ. A számos megoldatlan kérdés mellett a többség és a kisebbség közötti viszony is rendezetlen. A nemzeti logikát követve a feszültségek, az ellentétek aligha csökkenthetők. Ezzel a kérdéssel a *Memorandum* szerzői is tisztában vannak, ezért egy más logika mentén javasolják az állam átszervezését, aminek következménye lehet az említett feszültség csökkenése is. Ez minden valószínűség szerint nem találkozik a többségi és kisebbségi nemzetépítési logikával, legalábbis egyelőre nem.

Így megint előkerül az a régi kérdés, hogy vajon a kisebbségi kérdés megoldása vagy az államszerkezet átalakítása-e az elsődleges. Nem tekinthetünk el attól, hogy Romániában – legalábbis részben – éppen a politikailag aktív nemzeti kisebbség jelenléte az akadály az államszerkezet átalakításában. De mivel nemcsak az átalakulás volt sikertelen, hanem a homogén nemzetállam megteremtése is kudarcot vallott (a NATO-csatlakozás és EU-integráció folyamatában ez immár lehetetlenné vált), a romániai politikumnak úgy kell megtalálnia a megoldást, hogy egyszerre oldja meg mindkét kérdést. Ehhez viszont komolyan meg kellene fontolnia az állam átszervezését.

https://biblioteca-digitala.ro

Megítélésem szerint pontosan ezt a kérdést veti fel a *Memorandum*. Az első reagálások a januári *Provinciá*ban olvashatók. Egyelőre semmi jele, hogy a politikum komolyan feltette volna magának ezt a döntő fontosságú kérdést. Ez nemcsak a *Memorandum* szerzői és aláírói számára elszomorító. De talán vigasztalódhatnak azzal, hogy a későbbi elemzések majd megemlítik őket mint ennek a folyamatnak az elindítóit. Hogy milyen előjellel szerepelnek majd azokban az elemzésekben... néhány év múlva meglátjuk.

Ovidiu Pecican

Az államról semmi új

A románok történelme az Akadémián

Nemrég megjelent a Román Akadémia égisze alatt kiadott, monumentális *A románok történelmé*nek első négy kötete. Ám még ki sem aludtak jóformán a vállalkozást kísérő reklám fényei, az első támadások máris felütötték fejüket. A *22* című hetilapban közzétett cikkében Şerban Papacostea – ő maga is akadémikus, és a román múltnak szentelt másik történelmi szintézis társszerzője – felfed egy plágiumot az (egyelőre) négykötetes mű negyedik kötetében, amit cáfolhatatlanul bizonyít a vitatott szöveg és egy saját régebbi tanulmányának párhuzamos közlésével. Ez a tény aláásható a teljes mű hitelességét, és még ha egyedi esetnek bizonyul is, amelyet a többi szerző nem követett el, elegendő ahhoz, hogy rossz fényt vessen a közös műre. Mindenesetre, akár így van, akár többször is megszegték a kutatómunka etikáját, ez az egy eset önmagában is a Mircea Muşat és Ion Ardeleanu által az utolsó Ceauşescu-évtized éveiben kiadott történelmi szintézise mellé helyezi az új *A románok történelmé*t, amelyben, idézőjelek és bibliográfiai hivatkozások teljes mellőzésével, bőven reprodukálták más szerzők írásait.

Mégis feltételezhetjük, hogy az értekezés szerzőinek nagy része hitelt érdemlően dolgozta ki a ráeső részt. Nincs okunk azt hinni, hogy egy egész csapat „dézsmálta" a kötetben nem szereplő kollégák évtizedes munkájának gyümölcseit. Épp ezért, a vajúdás és az elért eredmények megérdemelnek egy komoly és elfogulatlan elemzést.

Ebben a tekintetben az egyik probléma, amelyet olvasáskor észleltem, az értekezés tudományos jellege, lévén a hitelesség szükséges, de nem elégséges paraméter a tudományos művekkel szembeni elvárásküszöb eléréséhez. Egy másik, inkább a mű elméleti, fogalmi vázára vonatkozó kritérium a nézőpont koherenciája és következetessége volna. Pontosan ennek a biztosítására szükségesek a többszerzőjű művek esetében a munkát összehangoló koordinátorok. Az ő feladatuk létrehozni egy egységes építményt a különféle részekből, jelezni az összefüggéstelenségeket és hibákat, gondatlanságokat és kihagyásokat, intézkedni e fogyatékosságok

https://biblioteca-digitala.ro

kiküszöböléséről. Az új *A románok történelme* két ilyen koordinátor részvételével készült. Mindazáltal vannak lényeges nehézségek, amelyeket nem lehetett kiküszöbölni, és amelyeket látszólag nem is értelmeztek akként.

Ez történt például az állam fogalma esetében. Mint ismeretes, az állam politikai szervezési forma, amely az emberi közösségek társadalmi életének egy bizonyos fejlődési fokán jelent meg, sajátos jellemzői vannak, és a közösségek bizonyos meghatározott, mégpedig adminisztrációs szükségleteire kínált megoldást. Következésképpen az állam nem jellemző az emberi fejlődés minden történelmi fokára, és nem is téveszthető össze a társadalom más szervezési és vezetési formáival. A háború utáni román történetírásnak, sajnos, rögeszméje volt a történelmi kategóriák „alkotó" alkalmazása, egyik vagy másik történelmi pillanat ideológiai manipulációinak vagy az egyes szerzők eredetiség utáni vágyának függvényében (ez utóbbi túl ritkán ártatlan és érdekmentes). Miután a kulturális zsdanovizmus idején – amelyet a történetírásban Mihai Roller felfogása határozott meg –, a szovjet tudomány fényében a román államot „imperializmussal" vádolták (közvetlenül utalva az 1918-as újrafelosztásra), utólag, a Ceauşescu elnök-házaspár uralta aranykorban ugyanaz az állam ragyogó történelmi előzményeket fedezett fel magának a géta Burebista korában (ezelőtt... 2050 évvel!). Sőt. Emellett az állítás mellett, amelynek célja egy örök – nehezen vagy egyáltalán nem bizonyítható – folytonosságra való utalás volt, ugyanebben az időszakban, a 70-80-as években kezdtek elterjedni az „egyesülés előtti egyesülések" vitatható változatai is. Ezek szerint a mai Románia déli részének Mircea cel Bătrîn általi, keleti részének Ştefan cel Mare általi egyesítése és persze bárki – román vagy más – próbálkozásai az ókori Dácia visszaállítására, megelőzték és történelmi fejlődésünk céljaként tűzték ki az újkori egyesítéseket (1859 és 1918), amint azt Ştefan Andreescu, a *Restitutio Daciae* témát tárgyaló számos kötet szerzője is vallotta. Ami az állammal kapcsolatban történt, megismétlődött más történelmi folyamatok esetében is. Ugyanabban a korszakban Tudor Vladimirescu „zavargása" („zavera") felkelésből „forradalmi megmozdulássá", utóbb pedig szabályos forradalommá fejlődött. Hasonló metamorfózison ment keresztül „Horia háborgása" („tumultul Horii") is – így nevezte annak idején N. Densuşianu –, amelyből előbb felkelés lett, majd értelmezésbeli megdicsőülését – Ştefan Pascu tollából – „forradalomként" érte el. Látszólag az 1784-es erdélyi és az 1821-es havasalföldi társadalmi megmozdulások „felfújása" a pártideológusok abbéli igyekezetének volt köszönhető, hogy ellássák a román múltat azokkal a társadalmi forradalmakkal, amelyekben hiányt szenvedett, hogy legitimitást adjanak az 1848-as demokratikus történelmi jelenségnek és különösen a háború utáni időszak elején bekövetkezett szemléletváltásnak. De ma már világosabban látszik, arról a nacionalista frusztrációról is szó volt, amelyet az európaihoz képest marginális történelem és a Nyugat rövidítésen való megelőzésének vágya táplált: így hamarabb váltunk forradalmiakká 1821-ben az oroszoknál (a decembristák majd csak 1825-ben mozdulnak meg), a lengyeleknél és franciáknál (akik alig 1830-ban indulnak harcba), miközben 1784-ben alighanem magát a Nagy Polgári Forradalmat előztük meg (öt évvel!). Észrevehető az ilyenforma kísérletek egybecsengése az úgynevezett protokronizmussal (amelyet Edgar Papu fogalmazott meg és Mihai Ungheanu, Paul Anghel és Ilie Bădescu egészített ki

https://biblioteca-digitala.ro

különféle hangsúlyokkal). De észrevehető egy hírhedt szovjet modell utánzása is, amely szerint az oroszok minden felfedezhetőt és feltalálhatót felfedeztek és feltaláltak még Európa és Amerika előtt.

Folytonosság és belső koherencia?

Ami az új *A románok történelme* értekezés kapcsán megállapítható, az a frusztráció eme logikájának a továbbélése. Népünknek más népeket megelőző állami előzményei vannak (lásd a Burebista-epizódot), és ezek egyenértékűek az európai klasszicitás legfontosabb birodalmával, a Római Birodalommal. Népünk már születése előtt keresztény volt (mert a kereszténység bizonyíthatóan jelen volt Dáciában már a 3-4. századtól, a románokról pedig alig a környékbeli latin nyelvű népesség és az ide csak a 6. századtól letelepedő szlávok összeolvadása után lehet beszélni)! Amint látható, a két világháború közötti nacionalista felfogás a Ceauşescu-korabelivel megerősítve, az 1989 utáni körülményekhez alkalmazkodva olyan logikus fogalmi ötvözetként maradt fenn, amely az állami létet az etnikai közösségszervezés folyamatos fejlődésének tanújává avatja, és amelynek tartós alapjait a nyelvi és kulturális, valamint a vallási közösség biztosította. Bármilyen ellentmondásosnak és nehezen alátámaszthatónak tűnne is egy ilyen ötvözet, mégis ez az új összefoglalás alapja, a különböző szerzők elszigetelten megnyilvánuló óvatossága nem tudja hihetően módosítani a dolgozat egészét.

Az egyik megfogalmazható meghatározás szerint az állam „politikai intézmények összessége, amelyek sajátossága az uralom megszervezése a közérdek nevében, egy körülhatárolt területen" (Iain McLean (koordinátor), Oxford. *Dicţionar de politică* [Politikai szótár], Univers Enciclopedic Kiadó, Bukarest, 2001., 430. o.). Egy ilyen meghatározás, bármilyen általánosnak és árnyalatlannak is tűnik, elégséges, mert világosan jelzi történészeink gondolkodásának válságos pontjait a román állam történetét (és annak előzményeit) illetően. A 14. századig a közigazgatási és katonai jellegű szervezési tákolmányoknak, már ahánynak léte és ahogyan való léte megállapítható, csak nagyon ritkán volt politikai intézmény jellege. Felmerül továbbá egy másik kérdés: milyen mértékben volt ezeknek a törzsszövetségek (az ókorban) vagy falucsoportok (a középkorban) szintjén dokumentálható fércelményeknek folytonosságuk és belső koherenciájuk, ha idegen, nomád és múlandó, avagy letelepedett és állandosuló uralmak gyakorolták a hatalmat. Ezekkel a szempontokkal kapcsolatban el kellene gondolkodni azon a területen is, amelynek kapcsán a bizonyítékok effajta valóságokat említenek – függetlenül attól, hogy „királyság", „hercegség", „kenézség" vagy „vajdaság" a nevük. Állandó volt-e valamennyire is területi kiterjedésük, vagy pedig ingadozott a támadások, házassági kötelékek, hadisarcként vagy hűbérként való átadott területek függvényében? Végül: milyen mértékben jogos ezeket a kezdetleges vagy éppen fejlettebb szervezési formákat inkább a földhöz kapcsolódóknak tekinteni, mint ahhoz az emberi közösséghez, amelyet feltételeztek? Végső soron nem feltétlenül szükséges úgy gondolni, hogy ilyen kérdésre csak a nomád népek esetében kaphatsz választ. Új falvak alapítása egy emberi közösség térbeli elmozdulását jelentette egy előzőleg lakatlan (vagy egy ideje elhagyott) területre, még ha az újonnan érkezettek ugyanabból a földrajzi övezetből származtak is.

https://biblioteca-digitala.ro

Mindemellett zavarba ejtő az a könnyedség is, amellyel átsiklanak több etnikum ugyanabban a térségben való együttélésének tényén. A szlávoknak Románia jelenlegi területére való letelepedése és a 14. század közepe, azaz a moldvai feudális állam megjelenése között több évszázad telt el, amelyek során a latin nyelvű népeknek ilyen vagy olyan módon együtt kellett élniük más nemzetiségekkel (szlávok, bolgárok, magyarok, besenyők, úzok, kunok, tatárok). E megállapítások fényében nem kellene vajon megpróbálni helyesebben megérteni a román „államiságnak" a feudális államok megalapítása előtti helyzetét?

Persze, a kezdetek állami valóságát nehéz tetten érni, nem csupán a történelmi források hiánya miatt, hanem azért is, mert magának az államnak a fogalmát is másképpen kell árnyalni különböző történelmi korszakok vonatkozásában. Ennek a ténynek azonban nem kellene arra késztetnie a múlt tanulmányozásának szakértőit, hogy megszökjenek az elméletibb gondolkodás dicsőséges mezejéről. Sajnos, *A románok történelme* értekezés nem hoz magával új ismereteket ezekben a lényeges kérdésekben, mert balszerencsés módon továbbra is olyan korszakhoz kapcsolódik, amelyben a párt utasításai vagy az elfogult hazafiság kíméletlenül megakadályozta a megismerésben való előrehaladást.

Fordította: Venczel Enikő

Al. Cistelecan

A párbeszéd erkölcséről

Egy (befejezetlen) vita tanulságai

Bevezetés

Kereken két héttel ezelőttig (ma lévén március 27-e) 12 000 (azaz tizenkétezer) példányt adtak el *Az új keletű ember*ből. (Aki tehát ennek a könyvnek a – nyilván – veszélyes hatásától tart, megvan rá az alapja.) Azóta alkalmasint elkelt még néhány. Ezt bizton állíthatom, még ha nem alapoznék is másra, mint arra a két példányra, amelyet időközben magam postáztam külföldre. Mégpedig nem odatelepült románoknak, hanem olyanoknak, akik csakugyan idegenek tőlünk (de mégsem annyira, hogy ne érdeklődnének a kultúránk iránt). Íme tehát, az idegeneknek is fülébe jutottak a hírek Patapievici könyvéről és a körülötte fellobbant vitáról. Nem is csodálkozhatunk rajta, ha tekintetbe vesszük, hogy Patapievici arrafelé egyfajta román viszonyítási pont, s neve szerepel egy olyan tekintélyes teológusnak is, mint amilyen Olivier Clement, a Nyugat legnagyobb ortodox tekintélye, a könyvészeti hivatkozásaiban. Ugyanakkor, nota bene, a nyugatiak nem nézik a mi tévéműsorainkat, tehát

https://biblioteca-digitala.ro

érdeklődésüket nem a szerző mediatikus presztízse váltotta ki. Még ha nálunk Patapievici népszerű filozófussá vált is, még ha minden – román és magyar – sznob számára kötelező is, hogy idézni vagy legalább parafrazálni tudja őt, nem tekinthetjük úgy, hogy az idegenek ugyanannak a tévévarázsnak az áldozatai.

Meglehet, e siker részben a könyvről kibontakozott vitának tulajdonítható. Egy olyan vitának, amely hamar kilépett medréből, éles, végleges és radikális replikákba váltva hirtelen. Az eszmecserét (nem tudom, hogy ténylegesen elsőként-e, de érdemben mindenesetre) az *Orizont* című temesvári folyóirat kezdte, ahol egyébként folytatásokban a könyv jó része meg is jelent. Ott azonban a vita, noha nem nélkülözte a fenntartásokat sem, vonzó és kedvező volt. És éppen ezért nyomban el is feledtette más szereplők tömeges megjelenése. Az első hullámban tíz kommentátor (a tökéletes szám, ugye, bár spontán módon alakult ki) két részletben foglalta el az *Observator cultural* egymást követő két számát (102., 103.). Az, amit és ahogyan (és főleg ahogyan) ez a tíz szerző tárgyalt, tulajdonképpen ez jelentette a vita igazi kezdetét, a vitáét, amely azóta magát a könyvet is háttérbe szorította. A cikkeknek ezt a láncolatát követően minden, ami azután jelent meg, szertartásosan belőle indult ki. Ha a folyóiratnak az volt a célja, hogy egy olyan számot jelentessen meg, amely viszonyítási alappá válik, be kell ismerni, hogy sikerült neki. Sőt még ennél is több sikerült. Patapievici talán nem túl sokat veszített népszerűségéből ez után a szövegértelmező roham után (ha esetleg éppenséggel nem nyert rajta), a lap viszont biztosan növelte láthatóságát. Ez is egy módja ama probléma megoldásának, amelyet maga Patapievici is felvet a könyvében: „mi vész el akkor, amikor megnyerődik valami". Vagy viszontag.

Ellenérvek

Valójában mielőtt még útjukra engedné érveit, belesűrítve azokat az „első szigorú kommentárokba", az *Observator cultural* megveti az ágyukat gyanakvásból és bizonyos ingerültségből, ami természetesen pejoratív fogalmakban jelentkezik. Mi ugye fokozottan megvetjük mindazt, ami bennünket felingerel. A vita felcíme kétszer is bejelenti, hogy „problémás könyvről" van szó. A bevezető jegyzet olyasmire célozgat, hogy a díj, amelyet *Az új keletű ember* a *Cuvântul* című folyóirattól kapott, már akkor megvolt, amikor a zsűri még el sem olvashatta a kötetet, és „nagyon változatos... sokszor rendkívül negatív véleményekre" utal, amelyek „értelmiségi körökben" kísértenének. A kávéház, tudjuk, mindig drasztikusabban ítél, mint a leírt bírálat. Végül a jegyzet nem szalasztja el az alkalmat, hogy kedvező megvilágításba helyezze a lapot, amely felé ártatlanul, de persze nem véletlenül az a tíz cikk irányt vett. Vajon miért nem tévedt el másfelé legalább egy közülük? Azért, mert fennállt a veszély, hogy más lapok, amelyek „nem álltak ki következetesen a demokratikus gondolkodás koherenciája mellett", esetleg nem közlik. Lévén az *Observator*... a demokratikus folytonosság egyedüli védőbástyája, a szerzők reflexszerűen itt, a demokratikus elvszerűség hősies barikádján kerestek menekvést.

A terep ilyetén „pszichológiai" előkészítése után következik az érvek legyező- vagy inkább golyósorozat-szerű elővezetése. És az értékítéleteké, nyilván. Ez utóbbiakat mellőzni fogjuk, noha rendkívül durvák, és gyakorta érvek helyett szerepelnek. Túl erős hangon és túl harsányan vannak megfogalmazva ahhoz, hogy ne önmeggyőzésnek hassanak. Azt azonban hangsúlyoznunk kell, hogy a sommás, de

https://biblioteca-digitala.ro

határozott hajlam az értékítéletek használatára egy olyan felajzottságból fakad, amely a vitát végül jelzők versengésévé változtatja.

Ion Bogdan Lefter gyorsan átsuhan a könyvön, sebtében összefoglalja, s hol a „közönséges redukcionizmus", hol az „elégtelen dokumentálódás", hol „számos érintett téma hozzá nem értő feldolgozása", hol a „jelenségek mélységének meg nem értése", hol a „modernség- és nyugatellenes sztereotípiák", végül és leginkább „egyszerűsítő tézisek" bűnében marasztalja el. Teljességgel kinyilatkoztató cikkében arra a következtetésre jut, hogy „a könyvben foglalt « elmélet » egyszerűen nevetséges". Ám ez a „nevetségesség", bár „totális", nem kevésbé „veszélyes" – ez olvasatának az alapmotívuma. A cikk második része a szerzőről szól, és három feltételezést vonultat fel, hogy megmagyarázza nekünk, hogyan vált Patapievici amolyan reakcióssá. A legérdekesebb (nyilván!) a harmadik hipotézis, mivel ez világosít fel arról, hogy miként alakult át Patapievici gyűlölködőből anakronikussá. Egész egyszerűen nem volt képes féken tartani afölötti dühét – ami lélektanilag érthető (engedi meg Ion Bogdan Lefter) –, hogy „legnagyobb elképedésére már nem találkozik a korábbi egyhangú elismeréssel". Gabriel Andreescu cikke már eszmeibb magaslatokba vezet, de csak azért, hogy a Patapievici eszméit egyszerre és külön-külön groteszknek és „egész egyszerűen reakciós ideológiának" minősítse. Gabriel Andreescunak is megvan a magyarázata Patapievici „eltévelyedésére". Ezt a szóban forgó szerző pszichológiájára alapozza, amolyan „karmesternek" tekintve őt, akit „elkábított a kisszerű elitizmus ideológiája, amely narcizmusban, a szakmai követelmények, a fegyelmi és céherkölcs semmibevételében" nyilvánul meg. Még ennél is „szakszerűbb" Adrian Miroiu cikke, aki elmarasztalja a – hol hiányosnak, hol bizonytalannak nevezett – bibliográfiát, és szembeszáll Patapievici néhány „tébolyult" fogalomértelmezésével. Adrian Miroiu is arra a következtetésre jut, hogy Patapievici „reakciós"; a helyzetet súlyossá az teszi, hogy a „véleményformáló szerzőről" van szó, akinek nézetei „divatosak", és „egész társadalmunkat" veszélyeztetik (amely ily módon problémába ütközött a demokrácia és a szabadság felé vezető bevallott útján). Vlad Alexandrescu és bizonyos mértékben Valentin Protopopescu biztosítja az összeállítás „tárgyilagosságát" és pártatlanságát, bizonyítva, hogy milyen nyitott és előítéletmentes a folyóirat. Bibliográfiai kifogásokat emel a 103. számban a posztmodern kapcsán Liviu Andreescu, aki szerint Patapievici könyve önmagát lejáró munka, s egyedüli esélye a megmenekülésre az, ha elfelejtik. George Bălannak és Florin Buhuceanunak semmi baja Patapievici heteroszexualitásával, ezzel szemben igencsak kifogásolják a szerző homoszexuálisokkal szembeni „helytelen" magatartását. Teljességgel nyilvánvalóvá válik Patapievici „kulturális" késztetettsége Paul Cernat szemében, aki a vitát a „sértődöttség" refrénjének és a frusztráltság rejtett témájának megismétlésével zárja: „A csalódott, a beletörődött és a politikai élet által elhanyagolt Patapievici..." stb.

Van ebben a kezdeményezésben – amely elvileg üdvös – valami túlzó. Ez pedig nem feltétlenül a harcosok nagy száma, amely még nőhet is. Valamennyiüknek a minősítésekben tobzódó sietsége a túlzó. Amely minősítések természetesen mind elmarasztalóak. Az *Observator cultural* egy olyan vitának szabta meg a hangvételét, amelyben mindenki siet, hogy igaza legyen. Pedig hát egy eszmei vitában az igazság nehezen érhető el, lassan és mindig bizonytalanul. A hozzá vezető út túl hosszú. A

https://biblioteca-digitala.ro

rövidebb (és hatékonyabb) úton az igazságot az ellenfél lejáratásával, lekezelésével, az iskolába való visszaküldésével lehet megszerezni, meg azzal, hogy rámutatunk komplexusaira, frusztrációira, negatív érzelmeire, képzelőerejének hiányára, identitászavaraira stb., amelyeket a szerző eltitkol ugyan, de tulajdonképpen azok határozzák meg igazi motivációját. Patapievici *Observator*-beli olvasói nála jobban tudják, hogy mit gondol ő valójában, és hogy mit rejteget a lelkében. Mindegyikük meg tudja mondani, mit gondol az Uralkodó. Mégpedig azt, amit csakugyan gondol, és hogy miért gondolja, nem pedig azt, amit a könyvében elleplez. Ha felmerülne, hogy egy, az igazi Patapievici által írt könyvet olvassunk, azt a könyvet ennek a recenzáló csoportnak a tagjai kellene hogy megírják. Patapievici-nek csak a témát kellene megmondania. A lélekben olvasással, a rejtett szándékokhoz való közvetlen hozzáféréssel vagy a frusztrációs és gyűlölet-lecsapódásos lélektani vétetésű indoklással minden román exegéta remekül áll. Ezért ilyen esetekben a könyv puszta ürügyévé válik az „elrejtett" személyiség mélyolvasatának és a „látható személyiség" szétszedésének. (A párbeszédnek erről a betegségéről, amely az érvet a címkével helyettesíti, természetesen maga Patapievici is beszél a könyvében, úgyhogy ő előre megadta a választ.)

Ilyen érvekhez ilyen ellenérvek

A lejáratás szándékából kiinduló olvasat csakhamar kiváltotta az ugyanolyan hangnemű válaszokat. A *România literară* hasábjain (ez évi 7. szám) Alex. Ştefănescu a proletkult idején működött „kulturális rendőrség" újjáélesztéséről beszél, az *Observator* vitáját „leleplező gyűlésnek" nevezi, szerinte I. B. Lefter véleményeit „pszichoanalízisnek kellene alávetni", Gabriel Andreescu pedig Sorin Toma gondolkodásmódját éleszti fel. Ugyanabban a lapszámban a folyóiratszemlélő kiemeli egyes cikkek „rosszindulatát", „méreggel való telítettségét", és az egész vitáról mint „intellektuális lincselésről" beszél. Szinte egy időben, az *Adevărul literar şi artistic* (2002/605. szám) hasábjain C. Stănescu felidézi a hasonlóságot a kommunizmus idejének „spontán" vitái és a mostani „spontán vita" között, a mentalitások, de legalábbis a magatartások folytonosságát sugallva. A *România literară* maga is vitát szentel Patapievici könyvének, az ez évi 9. számában. Az összeállítás azonban, akarva-akaratlan, a „vita vitájává" vált. Livius Ciocârlie az *Observator* akcióját egyetlen szóval jellemzi: „túlzás", és úgy véli, nem hiányoznak belőle az érvek, de „egyfajta diadalmas feljelentősdi" sem. Az oldalak sorrendjében a második anyag a Petru Cimpoiué, aki I. B. Lefternek szemére hányja, hogy „visszaél az érvekkel", Gabriel Andreescu értelmezésében pedig „rosszhiszemű gyanúsítgatást" fedez fel. A vele készített interjúban, az összeállítás közepén Andrei Pleşu a könyv „nyilvános kivégzéséről", „a hangulat megmérgezéséről", „máglyán való megégetésről", „a szerző kiközösítéséről" beszél, de rámutat az *Observator* választotta kompromittáló taktikára is: „tisztátalan eszközök" használata egy „kulturális aktus" értelmezésében. Bogdan Pascu az *Observator* tárgyalásmódját egészében „eltorzítottnak és egyszerűsítőnek" véli, szerinte a könyvet illető bírálatok „önmagukat ássák alá" a „csonka és torzított értelmezésekkel", továbbá a kommentátorok által „a saját kényszerképzeteik mentén kialakított politikai fantazmagóriák" felépítésével. Virgil Nemoianu, mint egyébként Bogdan Tătaru-Cazaban is, a vita szertartására fittyet hányva, közvetlenül Patapievici

https://biblioteca-digitala.ro

könyvével foglalkozik. Ugyancsak a *România literară* hangján, bár a *22* című hetilap 12. számában szólal meg, egy interjúban, Nicolae Manolescué. Manolescu számára „nyilvánvaló", hogy az *Observator* vitája „irányított" volt, és tele van „célzatossággal", a szövegmagyarázat alapjánál pedig az amolyan „a szerző arra gondolt, hogy..." jellegű elv áll.

A *22* maga is élénken tárgyalja Patapievici könyve értelmezésének kérdését, miután előzőleg, a 9. számában, bőségesen átvesz terjedelmes szemelvényeket a kifejtett véleményekből. A tulajdonképpeni vita a 10. számban kezdődik, a korábbi összeállítás csupán háttéranyagként szolgál hozzá. Gabriela Adameşteanu vezércikkével indul, akit meglepett az *Observator* anyagainak „heves hangvétele" és „ vádjaik radikalizmusa". Azután a vezércikkíró kifejti a kommentár erkölcsi követelményeit, amelynek „részrehajlás nélkülinek, haragtól, frusztrációtól és gögtől mentesnek kell lennie" (ahogy azt a *22*-ben művelik), jelezve, hogy mindezek az *Observator*ból hiányoznak. Andrei Cornea cikke ugyanabban a lapszámban hangulati bevezetővel indul, a vita pedig a harsány szlogenekre korlátozódik: „Te fasiszta!" – „Ti meg kommunisták vagytok!" A következő lapszámban Traian Ungureanu sem veszteget túl sok szót a kialakult vitára, ám „a könyv elleni támadásokat" úgy tekinti, mint „annak a roppant türelmetlenségnek a tanúbizonyságát, amellyel manapság minden, a keresztrejtvénynél mélyebb gondolatot fogadnak".

Részben mindezekre a bírálatokra válaszol az *Observator* 107. száma. De hát mit is lehet válaszolni a „frusztrációt", „haragot", „komplexusokat", „hisztériát" stb. illető vádakra? Az olyanszerű válasznál, hogy „de uraim, mi nem vagyunk sem frusztráltak, sem komplexusosak!" mi sem feleslegesebb és nevetségesebb. Az ilyen „érvek" cáfolhatatlanok. Hisz éppen ezért használta őket maga az *Observator* is, arra alapozva, hogy az eszmét is diszkvalifikálja szerzőjének lejáratásával. A személyre, szándékra utaló érv mindig hatékony. Mert befogja a másik száját.

Epilógus. A tárgyilagosság hangja

Romániában már nem csupán házi értelmiségiek vannak. Hanem immár olyan entellektüelek is, akik lassan elérik David Lodge szereplőinek tekintélyét. Az „objektivitásnak" ez a hangja szólal meg Alina Mungiu-Pippidi sorozata ötödik részének a végén (*22*, ez évi 11. szám). Ebben a csoportok közötti harcként felfogott vita „szociológiai" értelmezését olvashatjuk. Az egyik csoport (amely az *Observator* körül szerveződött), olyan „másodrendű" emberekből áll, akik „maguknak elsőrendű pozíciót szeretnének kiharcolni", nyílt harcot folytatva Pleşu, Liiceanu stb. jelenlegi pozícióinak megszerzéséért. A tárgyilagosság persze egyfajta transzcendenciát jelent. Ki is tudna rá replikát találni? Elmondhatja-e például Ion Bogdan Lefter, kezét szívére téve, hogy nem akarja ostrommal (vagy pedig, isten őrizz! még ármányosabb módszerekkel) elfoglalni Andrei Pleşu helyét? Éppen elmondhatja, de minél inkább tagadja szándékát, annál világosabbá válik, hogy akarja. Ez történik akkor, amikor a „tárgyilagosság" is megszólal az elemzések mélyén, az íráson túli „igazi" motivációk vizsgálatában. A könyvek (és, kisebb léptékben, a cikkek) a románok esetében nem „gondolkodásra való gépek", hanem „misztifikáló gépek". Bennük a szerzők nem

https://biblioteca-digitala.ro

tesznek egyebet, mint elrejtik és megnemesítik közönséges indulataikat. Vajon miért teszik, amikor a mégoly felületes első olvasásra is éppen ezek ugranak elő?

Fordította: Ágoston Hugó

Hajdú Farkas Zoltán

Reggeli dilemma

Heidelbergi ködös reggeleim hűséges társa az SWR3 rádióadó *Kulturnotitzen* című adása. Már félálomban sok érdekes dolgot megtudhatok a nyugat-európai kultúréletről, sőt néha egy-egy prágai vagy varsói eseményről is szó esik. A félórás műsor végén, minden áldott reggel, kissé tartózkodó, kedves női hang búcsúzik a hallgatóktól: *„Viel Spass an der Arbeit"*, vagyis azt kívánja, hogy élvezettel végezzem aznapi munkámat.

Kávéfőzés közben lányom jut eszembe. Mikor még itthon lakott, ez idő tájt bújt elő szobájából, hosszú, apró virágos pizsamájában, s a fürdőszoba felé támolyogva, álmosan elrebegte: „Jó munkát". (Óvodás korában bűbájosan „Jó dolgozás"-sal búcsúztatott.)

Ilyenkor arra gondolok, hogy ha a sors Craiovára, netán Iaşi-ba vagy Bukarestbe vetett volna, most esetleg *„Servici uşor"*-ral köszöntene, azaz „könnyű szolgálatot/ munkát" kívánna aznapra...

De hát hogyan is kezdjem aznapi munkámat ennyiféle, látszólag egymásnak ellentmondó jókívánság után? Melyik számomra a legotthonosabb kifejezés? Vakon elvégezzek mindent, amit aznap rámszabnak, végrehajtsak minden feladatot pusztán a munka kedvéért, a munka *l'art pour l'art* élvezetéért? Vagy dohogva (hol itt az élvezet?), de lelkiismeretesen megpróbáljak minél jobb minőségű munkát végezni? Esetleg próbáljam úgy rendezni aznapi feladataimat, hogy holnapra is hagyjak belőlük, hisz tudom, ami nem tűnik könnyűnek, az magában hordja az izzadságszagú középszert, a gyenge minőséget is?

Reggeli dilemmámat egyszer „anyaországi" ismerősömnek is elmeséltem. Rövid gondolkodás után megállapította, hogy a magyar formula a legtalálóbb, csakis azt kövessem, mert ez megóv a szolgalelkű megerőltetéstől, de ugyanakkor a komolytalanságtól is. Nagyon biztos volt a dolgában, így fölöslegesnek tartottam megkérdezni tőle, hogy szerinte akkor miért nem tanulnak a németek és a románok tőlünk.

Büszkeség vagy kíváncsiság – a jóleső érzés ára

A múlt év késő tavaszán nagy port verő, a higgadt racionalitást legtöbbször mellőző vita kavarta fel a németországi közéletet. Nemigen akadt jelentősebb közéleti személyiség, aki ne szólalt volna fel benne.

https://biblioteca-digitala.ro

Az újságcikkek, hétvégi tárcák, esszék, rádiós jegyzetek, elemzések, tévés dokumentumfilmek és természetesen a „*talk-show*"-k a „lehet-e büszke valaki arra, hogy német?" kérdését feszegették.

Európa leggazdagabb és legerősebb országa polgárainak nemzeti identitása körül szemmel láthatóan némi zavar támadt.

A kérdés azonban nemcsak a nyolcvanmilliós német népet foglalkoztatja. Nem találunk olyan európai népet-nemzetet, amely a 19. századtól mostanig ne tette volna számtalanszor magának fel ezt a kérdést.

De jobb, ha alászállok ebből az egyetemes dimenzióból, s magamra öltve a kételkedés kényelmetlen köpenyét, megpróbálom önmagamnak feltenni a kérdést. Vagyis (bár a kérdés felvetéséhez legyen bátorságom!) büszke vagyok-e én arra, hogy magyar, – pontosabban – hogy erdélyi magyar vagyok?

Tudom, nagyon sokról van szó – elvégre a kérdés identitásomról, szellemi hovatartozásomról szól. Éppen ezért jobb, ha nem hamarkodom el a választ. Még akkor sem, ha pillanatnyi hezitálásommal esetleg végleg elveszíteném a bennem „jómagyarember"-t látók bizalmát.

Szóval: büszkeség. *A Magyar Nyelv Értelmező Szótára* szerint büszke az, „...akit valami miatt jogos önérzet, jóleső érzés tölt el".

Önérzet – lapozgatok a hirtelen megzavarodó jelentésű szó után: „...az ember saját értékének tudata s az ebből fakadó határozottsága". – Aha, ezek szerint csak az általam létrehozott értékek, saját teljesítményeim tehetnek önérzetessé, válthatnak ki bennem „jóleső érzést" – büszkeséget.

De hát az én érdemem-e, hogy magyarnak születtem? Hogy fekete a hajam, és hogy ábrázatomra tekintve, a heidelbergi török fűszeres évek óta szentül meg van győződve arról, hogy atyafiak vagyunk, csak én gyáva renegátként nem merem ezt „bevallani". Tehettem volna-e, tehetnék-e másként? Persze beszélhetnék valamelyik világnyelven, angolul, franciául, németül, szőkére festhetném a hajam, használhatnék égszínkék kontaktlencsét... De minek? Idegen kiejtésem, narancssárga hajam, állandóan könnyező szemeim miatt a turpisság hamar kiderülne – akkor aztán még kevesebb okom lenne büszkének lenni.

Azt, ami vagyok, ti. hogy magyar, erdélyi magyar vagyok, elfogadom, de emiatt még sem „jogos önérzet", sem „jóleső érzés" nem tölt el, úgy, mint amiatt sem, hogy nem kopaszodom vagy hogy, egyelőre, tűrhetően működnek a reflexeim.

Elkalandoztam. Ideje, hogy belenézzek Szabó T. Attila *Erdélyi Szótörténeti Tárá*ba, egyik legkedvesebb olvasmányomba.

A büszke szó első jelentéséről ez áll benne: „felfuvalkodott, elbizakodott; îngîmfat, înfumurat; stolz". Egy 1696-ból való adat „...haszontalan büszke Legényekről" szól, az 1762-es „azon büszke Jobbágy legény"-ről, aki „...a lovakat belé tzövekelte, és rutul el praedalta".

A szó második jelentése sem túl hízelgő: „fennhéjázó; trufaş, mîndru; übermütig". 1765: „midőn Murvai a házba bément ezek ottan betsülettel mulatván, maga bosszúságában és illetlen kevélységből különben beköszönni is nem tudott, hanem illy büszke s vérengzésre másokat ingerlő beszéddel: Jó szerentsével Legények, mi szándékkal vadtok?"

https://biblioteca-digitala.ro

A szótörténeti adatok tanúsága szerint tehát eleink idejében büszkeség szavunkkal negatív konnotációk jártak. S ha jobban odafigyelünk, valóban felfedezünk egy adag kizárólagosságot abban, ha valakit büszkeséggel tölt el a nemzetisége, az, hogy ő például magyar, s nem német vagy román vagy kínai.

Persze nem lehet célunk – értelmetlen cél lenne! –, hogy letagadjuk vagy megváltoztassuk saját kulturális dimenziónk által meghatározott habitusunkat, viselkedésmódunkat (Cioran megpróbálta, és fél életén át idegennek érezte magát a francia nyelvben – ha hinni lehet a naplóinak). Kulturális sajátosságainkat nem áldozhatjuk fel a globalizáló, „kultúra-semleges" kommunikáció megkérdőjelezhető eszméjéért. De kulturális dimenziónk (magyarságunk) alapos ismeretéből fakadó identitástudatunk vállalása mellett azt sem szabad szem elől tévesztenünk (ideírom, bár tudom, hogy kisebbségben élőknek közhely, noha a többségiek manapság sem igen vesznek tudomást róla), hogy minden kultúrának saját elképzelése van a mindnyájunkat körülvevő valóságról. Ez természetesen még nem jelenti azt, hogy ismerjük is a különbségeket, de elismerni létezésüket alapvető feltétele annak, hogy kíváncsiak legyünk, hogy figyeljünk a számunkra „nem otthonosra".

A „nem otthonossal" való bánásmódról

Számunkra – mindannyiunk számára, akik valamiképpen erdélyiek vagyunk – adott ez a három köszönési formula s a szabadság, hogy valamiképpen viszonyuljunk többértelműségükhöz, az ambivalenciához. Tény, hogy a három közül kettő már gyerekkorunktól nem hangzik otthonosan számunkra, de hellyel-közzel jelen volt/van életünkben (kérem az Olvasót, tekintsen most el az együttélés/egymás mellett élés skatulyáitól).

Vagyis mit kezdjünk a mellettünk (esetleg bennünk?) élő „nem otthonossal"?

A számomra „nem otthonos" kulturális dimenziókhoz való közelítésnek én kétfajta módját különíteném el: a minősítőt és a felfedezőt.

A minősítőt a „nem otthonostól" való tartózkodás jellemzi. Észlelése szelektív, mert sajátjának tartott értékeit abszolútnak tekinti, s így a történések minősítését fontosabbnak tartja, mint azok tárgyilagos elemzését. Saját kultúráját felsőbbrendűnek érzi, minden cselekvésében előzetes tudásának igazolását keresve. Az idegen fellépése megzavarja kizárólagosságra épülő világképét; statikus nézőpontját azzal igyekszik megvédeni, hogy minden mást lekicsinyel. Észlelését nem a változó világhoz igazítja – képtelen az új befogadására –, hanem „válogat", vagyis csak arról hajlandó tudomást venni, ami megváltoztathatatlannak hitt álláspontját igazolja. Az ezzel össze nem férőt leértékeli és bagatellizálja.

A felfedező cselekvéseit ezzel szemben a kíváncsiság határozza meg. A „nem otthonosat" érdekesnek, ihletőnek tartja. Az ismeretlen információk befogadása révén világképe nyitott, sőt adott esetben módosítható, korrigálható, mert a másság megismerése saját értékrendszerének állandó felülvizsgálatára, relativizálására sarkallja. Észlelését a változó világhoz igazítja, állandóan új információk megszerzésére törekszik, hogy ezzel a világról szerzett tudását gazdagíthassa. Ugyanakkor az idegent is kritikusan szemléli, nem idealizálja, megőrizve így saját kultúrája és történelme iránti tiszteletét.

https://biblioteca-digitala.ro

A minősítő nézőpontja intoleráns, mert képtelen befogadni a nem egyértelmű helyzeteket és jelzéseket. A többértelműséget veszélyként, félelmet keltő nyomásként éli meg, s ez arra készteti, hogy mindenáron megkísérelje helyreállítani az egyértelműséget, a „világos helyzetet". Ennek a védekező stratégiának a kulturális sztereotípiák és etnikai előítéletek a legkedveltebb eszközei. Ezzel szemben a felfedező tolerálja a bizonytalanságot, megjelenését jó alkalomnak tekinti arra, hogy felülvizsgálja értékrendszerét, és új kérdéseket fogalmazzon meg a közös és eltérő jegyekkel kapcsolatban. A bizonytalanságot előidéző zavar kiegyezési stratégiák kidolgozására sarkallja, hisz tudja, hogy igazát csak akkor védheti meg, ha az ellentétes vélemény hermeneutikai vizsgálatát is elvégezte („netán a másiknak van igaza?").

Lássuk be, a „nem otthonos" megbecsülése, tisztelete nélkül a kulturális különbségekről szerzett tudásunk mindvégig felszínes marad (vö. pl. híres afrikai vadászaink útleírásait). Mert ahogy a kölcsönös bizalom nélkül történő üzleti megegyezések is csak rövid távú sikereket biztosítanak, úgy a tiszteletet mellőző interkulturális kapcsolatok is csak a pillanatnyi konszenzust szavatolják, és semmi esetre sem a hosszú távú, termékeny együttműködést. A minősítő számára a tisztelet csak addig tart, amíg a más kultúrával rendelkező fél viselkedése megfelel saját kultúrája normáinak, azaz bebizonyítja „tisztelhetőségét". Ezzel szemben a felfedező számára a tisztelet kölcsönös hitel, amely arra a feltevésre alapoz, hogy a kezdetben ismeretlen viselkedési módok – megfelelő kulturális dimenzióba helyezve – megérthetők és racionálisan kezelhetők lesznek.

A *Provincia* és a „zavaró tényezők"

Bizonyára a *Provincia* román és magyar munkatársaiban is tudatosult, hogy az együttműködés során a „másik fél" „nem otthonos" fellépése, viselkedése nem egyszer irritációkat, zavarokat okoz. Úgy vélem, ezeknek a „zavaró tényezőknek" magas információértékük van, értékes adatokként kell kezelnünk őket, mert a kultúrák közötti kapcsolat döntő mozzanata éppen a fellépő ellentmondások körülírása és hasznossá tétele, hisz csakis értelmezésük, feldolgozásuk révén kísérelhetjük meg visszaállítani a közös munkához szükséges harmóniát.

Ezen alapállás tudatosítása annál inkább fontos, mert – a problémamentes közös munkálkodást biztosítandó – hajlamosak vagyunk napirendre térni a zavaró tényezők felett, elnyomni őket. De vigyáznunk kell, mert a felszínes harmónia – lévén, hogy csak az egyik fél kulturális hagyományaiban gyökerezik – gyanakvást kelthet a másikban, aki a fellépő ellentétek „szőnyeg alá seprését" úgy értelmezheti, hogy az érdekeit sérti, sőt kulturális értékeit kérdőjelezi meg. Ilymódon a zavarok kiküszöbölése adott esetben nemhogy megoldaná, de még jobban kiélezheti az ellentmondást. Mert abban, hogy zavartságunkat elnyomjuk, az is benne van, hogy saját értelmezésünket tartjuk kézenfekvőnek (a „járható útnak"). Innen pedig már csak egy kis lépés, hogy elkezdjük a „hibást" keresni, akaratlanul is a kulturális különbözőségek ellen dolgozva.

Ezzel szemben, ha igyekszünk minél pontosabban behatárolni zavartságunk okát, és türelmes vizsgálat tárgyává tesszük a feltételezett magátólértetődőségeket, elkerülhetjük a „hibások" utáni kutatást, ezzel ugyanis az interakció összeférhetőségét igyekszünk ellenőrizni, nagyobb figyelmet szentelve a kulturális különbözőségeknek.

https://biblioteca-digitala.ro

Elismerem, mindez időigényes folyamat; de az interkulturális tevékenykedések tapasztalata azt mutatja, hogy a kezdeti – a zavaró tényezők szőnyeg alá sepréséből adódó – időmegtakarítás a későbbiekben megbosszulja magát, s a kulturális eltérések figyelmen kívül hagyása a tevékenység előrehaladottabb szakaszában időigényesebb korrektúrákat igényel majd.

A *Provinciát* hagyományok nélküli interkulturális tevékenységnek tekintem, és azért veszek én is szívesen részt benne, mert munkatársai a fennebb vázolt „felfedezőkként" közelítenek az erdélyi kérdéshez, tudva, hogy az interkulturális kommunikáció akadozásának vagy időnkénti elnémulásának legfőbb oka éppen a kizárólagosságban, a „másik" nem ismerésében gyökerező „minősítő nézőpont". Hogy vállalkozásunk még meggyőzőbb lehessen, azt hiszem, fel kell adnunk a „hátország komplexus"-t, a Bukaresttől és/vagy Budapesttől való egyoldalú függőség alapállását, amely idegen az igazi erdélyi hagyományoktól. Igaz, hogy ez a magatartás sem az erdélyi román, sem az erdélyi magyar politikusokra nem jellemző, de a *Memorandum*hoz csatlakozó fiatalok viszonylag nagy száma arra enged következtetni, hogy az előítéletek és a félelmek oldódóban vannak, és erősödhet az egymás – kulturális sajátosságok által befolyásolt – értékítéletei, viselkedési elvárásai és rítusai iránt érzett, azokat megbecsülő figyelmesség, ami biztosíthatja a hosszú távú és hatékony munkát.

Heidelbergi ködös reggeleim végén beülök az autómba, begyújtom a motort, aztán eszembe jut, hogy a bemondónő „*Alles Gute*"-val, lányom „*Könnyű szolgálatot/munkát*"-tal, esetleg „*Spor la muncă*"-val is búcsúzhatna, ha a sors Craiovára, netán Iaşi-ba vagy Bukarestbe vetett volna...

Visky András

Kié Erdély?

1.

az Úré a föld és annak teljessége[1], idézte Apánk az Írást, ha történetesen arról folyt a vita, kié Erdély, a hatvanas évek második felében prédikálhatott erről, Én legalábbis, ez az én, akinek a szóról, Erdély, elsőre az Írás és Apánk jut eszébe, legkorábban akkor, a börtönévek után hallhattam őt Erdélyről beszélni, '64 késő őszén mondjuk, közvetlenül a csillagászati tél beállta előtt, amikor, hosszas hatalmi vacillálás után, ismét parókiát kaptak a börtönből frissen szabadult fegyenc-papok, de lehet, hogy még később, a hetvenes évek legelején talán, a Nagy Évtized kezdetekor, Uramisten, a Nagy Évtized, amikor országom népe vágyakozó tekintetét Nyugat

2.

felé fordította, tehetős és tehetséges magyarjaim kis-magyarországi rokonaik megudvarlásába kezdtek serényen, a befogadó nyilatkozatok kopogó hivatali nyelvénél

https://biblioteca-digitala.ro

nem volt édesb zene a tájon, Gyalu kántor potom áron templomi orgonát vásárolt a szászok földjén, szétszerelte a mechanikus vezérlésű apró csodát, és hazahozta Nagyváradra, de még mielőtt újra összeszerelte volna, ismét fölkerekedett, mert a két manuálos megoldás iránt érzett olthatatlan vágyat, Apánknak faragott köszószéket ígért, a presbitereknek festett támlájú széksort, Brethelm, Reichesdorf, Neudesch, Gross-Schenk, énekelte Gyalu kántor révülten, most éppen Brassó vidéke a cél, vulgo Barca, mondta Gyalu, ősi erdélyi kántor-család sarja, kié Erdély, ugyan kié lehet, hangzott a szónoki kérdés még a templomi

3.

szószékről is, márpedig a szószékről Erdélyt szabadon szóba hozni önmagában is eszement vállalkozásnak tűnt a soros elnyomók és a mindenkori fontolva haladók szemében, ki állítja, hogy szabadon hoznám szóba, kérdezte Apánk színlelt csodálkozással a rémült kétségeskedőktől, hát ki szabad itt, ha pedig nem vagyunk szabadok, veszítenivalónk sincs, ugyan miért is hallgatnánk felőle, folytatta Apánk növekvő lendülettel, ha ez a kérdés, akkor erről kell beszélni, persze, persze, vetette közbe Anyánk meggyőződés

4.

nélkül, mint aki előre tudja, mit érhet el Apánknál a családra szabott reálpolitika érveivel, persze, de a szószékről is?, úgy van, válaszolta Apánk, a szószék a legmegfelelőbb hely fölvetni a kérdést, Apánk ugyanis abból a feltevésből indult ki, hogy az igazi kérdéseket az eleve létező válaszok szülik, és nem fordítva, kié Erdély, jó kérdés, mondta ragyogó arccal, járjunk utána, szép kis válasz lapulhat mögötte, csak tessék próbálkozni, ha Erdély kérdés, márpedig a kérdések kérdése, tisztelt uraim, akkor erről kell beszélni, és legkivált a szószéken, nem, nem, a

5.

hetvenes évek mégis, amikor országom üzleti géniusza, a legfőbb hadúr úgy döntött, kilóra, nem is kilóra, fejpénzért eladja szászaimat és svábjaimat a gazdag Óhazának, Uramisten, gazdag Óhaza, hát ez kell nekünk, csillagösvény és tejút, elcsángált gyermekeit számon tartó zsíros anyaföld, Óhaza, Óhaza, vasárnaponként nagy csoportokban érkeztek a zarándokok a dombok között megbúvó, az ismeretlennél is ismeretlenebb partiumi faluba Apánk írásmagyarázatait hallgatni, már az első harangszó után bevonultak a templomba a jövevények, ott várták meg a harmadikat, amikor Zele harangozó

6.

végre érzéssel, a gyülekezet egyöntetű véleménye szerint megengedhetetlenül hosszan, a bűntudata alatt önérzetesen görnyedező Zele harangozó szerint pedig megengedhetetlenül elnagyoltan, sőt összecsapva „összehúzza" a két harangot, és Gyalu kántor rezgő tenorjával elkezdődhet a fennálló ének, Apánk hangtalanul, összefogott palásttal ült a Mózes-székben, mereven nézett maga elé, tekintetét a megsüllyedt kőpadló egyetlen pontjára szegezte, ajkai bizonytalanul mozogtak, mintha énekelt volna ő is, pedig nem énekelt, a nagyének utolsó versszakának közepén

https://biblioteca-digitala.ro

7.

fölállt, magához szorította a Könyvet, és megindult fölfelé a deszkalépcsőkön, nem is ő ment, mintha mozgólépcsőn suhant volna a magasba, ott aztán kinyitotta a Könyvet, és felolvasta a zsoltáros költő szavait, az Úré a föld és annak teljessége, majd a szokásos bevezető nélkül föltette a kérdést, a kérdések kérdését, kié Erdély, ott ültünk szétszórva a zarándokok között mi is, mind a hét gyerek, szinkronban fordítottuk a beszédeket vasárnapról vasárnapra, nekem a románok jutottak, a nagyobb testvéreim a szászokat kapták, a nagyváradi kelyhes cigányok egyenesben

8.

fogták az üzenetet, kié Erdély, tettem fel a kérdést románul a legbukarestibb Popescunak, kié Erdély, kérdezte Lídia nővérem németül a segesvári szép arcú Eisenburgeréktől a prédikáció szavával, bólogattak a zarándokok, ez a kérdés, bizony hogy ez, a papot megint bezárják, ingatták a fejüket a falubeliek, de még mennyire, gondolta Anyánk megadással, kelyhes Janku pedig, az Oncsa telepi cigányvajda mintha egész testével egyetértett volna, micsoda szimbólion, mondta félhangosan kedvenc szavával, hát ha így állnak a dolgok, máris

9.

könnyebb, nem az övéké, mondja a Lélek a gyülekezetnek, és nem a mienk, mondja a Lélek, kié az ország, tágított a kérdésen a Lélek, nem az övéké, rikoltozott a zarándokokban is a Lélek diadalmasan, hát persze, de a mienk sem, mert az Úré, ahhoz pedig, hogy a mienk legyen, ami most szemmel láthatóan nem a mienk, ahhoz, mondta a Lélek, szabadoknak kellene lennünk, de nem vagyunk, mondta a Lélek a gyülekezetnek, nagy megkönnyebbülés lett úrrá a zarándokokon, hát mégsem a legfőbb hadúré, hahaha, jól oda van mondva neki, kérem, hanem az Úré, igen, igen, nem Popescu úré és nem Eisenburger úré és nem Visky úré, legkevésbé

10.

kelyhes Janku testvéré, a nevetés fuvallata meglegyinti a hallgatóságot, mint egy angyalszárny, Janku testvér feláll, és boldogan meghajol a gyülekezet előtt, még csillogó bajuszán is csavarint egyet, elviszik a hírt Erdélyről a zarándokok, még a hegyeken túlra is eljut az üzenet, Apánkat is elviszik megint, gondoljuk fordítás közben, aligha kétséges, ott ülnek a zarándokok között az ájtatos szekusok, egyesek már betéve tudják énekeinket is, ha pedig az Úré, mondja

11.

a Lélek a szószéken, akkor a szabad emberek otthona az ország, így a Lélek, nem a mienk és nem az övéké, a szabadoké, mert, mert, mert, és itt az Apostol tanítása következik, Apánk fürge ujjai megindulnak a Könyv lapjai között, hogy ráleljenek a pontos idézetre, talán még előtte kellene ámént mondani, sóhajt Anyánk félhangosan, ám a Lélek, miként a szél, fú, ahová akar, és annak zúgását hallod, de nem tudod, honnan jő és hová megy[2], azt valóban nem, gondolja Anyánk, így igaz, csak azt lehet tudni, Apánk honnan jön, a börtönből, és hová megy, a börtönbe, ezt viszont teljes

https://biblioteca-digitala.ro

12.

bizonyossággal lehet tudni, úgy van, Jucika, drága Júlia asszony, vigasztalja Sándor atyus Anyánkat, odamegy a férje, bizony, a börtönbe ismét, de az Isten háza az Írás szerint az is, még a fogság is, Jucika, mert meg van írva, és itt mindig jött egy idézet, amit az ég adta világon senki nem értett soha, csak Sándor atyus vagy ő sem, megvan, itt áll, fehér tűz a fekete tűzön, az apostoli tanítás, örvendezik Apánk a szószéken, íme, ahol az Úrnak lelke, ott a szabadság[3], hát ez az, mondja a Lélek, most pedig álljunk fel, és közös imánkban tegyük fel még egyszer a kérdést, kié Erdély, majd menjünk el

13.

békével, Gyalu kántor panaszos hangon rázendített a záróénekre, mint akit a gyülekezet ráfelelő ámenje rázott fel békés szunyókálásából, öröködbe, Uram, pogányok jöttek, rezegte sírós tenorján, kitódulnak a zarándokok a templomból, de még mielőtt békével elmennének, szokás szerint bejönnek a parókiára egy pohár fahéjas forralt borra, Popescu kipirult arccal meséli minapi álmát az egybesereglетteknek, óriási fekete madarak szálltak Nyugatról Keletre, hopp, vetette közbe lelkesen kelyhes Janku, szimbólion, jó úton vagyunk, nem

14.

szóltak hozzám, folytatta talányosan a legpopescubb Popescu, rám se hederítettek a vonuló éjfekete madarak, talán hollók, igen, igen, kétségbeesve néztem föl az égre, vártam a szót, hangosan kiáltozni kezdtem, mondjatok valamit, madarak, hát számomra nincs üzenet, és ez így ment reggelig, vonulás és kiáltozás és verejték, tusakodtam, mint egy Jákob, míg végül pirkadatkor a legutolsó madár, a legöregebb, olyan János apostol forma azt mondta nekem, menj, Popescu, kerekedj fel és vándorolj ki, mi Keletre megyünk, de neked Nyugaton a helyed, mire tüstént fölébredtem, elrohantam a rendőrségre, és hivatalosan bejelentettem kivándorlási szándékomat, menj, Popescu, mondták kedvesen

15.

a rendőrök az öreg madár szavait idézve tudtukon kívül, menj csak, jó Popescu, legalább befogod végre azt a szószátyár pofádat, és nem agitálsz többet a legfőbb hadúr és hűséges emberei ellen, ott aztán majd rikácsolhatsz napestig, Popescu, ahogy csak a torkodon kifér, Popescu után a korán megőszült, tengerkék szemű Eisenburger emelkedett szólásra, a konténer már elment a bútorokkal, mondta mélyen meghatódva, megy a család az Óhazába, márkáért vette meg az egész Eisenburger-nemzetséget a bölcs és nem kevésbé hatalmas, sőt üzleti érzékét tekintve sem a legutolsó kancellár, mondta a családfő Eisenburger biztos befektetésnek bizonyuló gyermekeire célozva, ránctalan, fényes homlokán

16.

apró gömbök ütköztek egymásnak, majd a gyér szemöldökön keresztül lefutottak a pillákig, micsoda szimbólion, mondta kelyhes Janku könnyeivel küszködve, Óhaza,

https://biblioteca-digitala.ro

nincs annál szebb, Óóó-ha-ha-za, sóhajtott Janku, hát ez az, drága Júlia asszony, nincs itt nekünk maradandó városunk[4], idézte szenvedélyesen az Írást, és ekkor szabad utat engedett forró könnyeinek, térdre rogyott, átölelte Apánkat, ugyan már, kelyhes Janku testvér, ugyan már, csitítgatták a zarándokok, menjünk vissza, mondta Apánk, menjünk vissza, elmondom még egyszer az egészet elejétől végig, te Feri, te Feri, mondta Anyánk tréfásan, de hiszen már elmondtad, és még a kérdések kérdését sem mulasztottad el feltenni, nagy derültség lett úrrá a társaságon, hát így, így, tebenned bíztunk elejétől fogva[5], vették tréfára a dolgot a zarándokok is, majd emelkedett hangulatban, nagy egyetértésben megindultak lefelé a dombon, hogy még

17.

havazás előtt bejussanak a városba, menjünk vissza, próbálkozott Apánk még egyszer, elmondom az egészet elejétől végig, hátha fordítási gondok adódtak volna, valóban, könnyen meglehet, bólogattunk mind a heten, fordítási gondok mindig vannak, azért olyan szép arcúak ezek az Eisenburgerék, mondta ábrándos arccal Lídia, mert exportra készülnek, valóban, könnyen meglehet, nézett rá hálásan Apánk, majd lekanyarította magáról a palástot, ezt az utánozhatatlanul virtuóz, bonyolult és könnyed mozdulatot minden alkalommal várván vártuk, és ha néhanapján, nagy titoktartás mellett sikerült átcsempészni a fiúk szobájába az ólomnehéz papi köpenyt, szenvedélyes versenyre keltünk egymással, két kezét a vállához vitte, majd pillanatra lobogni kezdett feje felett a fényes fekete vászon, Apánk mintha kissé meg is emelkedett volna, óriási fekete madár, egy holló az elcsendesedett nappali légterében

Jegyzetek:

1. Zsolt 24,1
2. Jn 3,8
3. 2Kor 3,17
4. Zsid 13,14
5. Zsolt 90,1 (az énekelt változat)

Bakk Miklós

Az átfogalmazandó tradíció

Az év elején egyszerre jelent meg román és magyar nyelven Salat Levente könyve a liberális kisebbségpolitika közösségelvű megújításának filozófiai alapjairól (*Multiculturalismul liberal*, Polirom, 2001; *Etnopolitika – a konfliktustól a méltányosságig*, Mentor Kiadó, 2001). A mű kétségtelenül nem sok előzményre tekint vissza sem a román, sem a magyar nyelvű szakirodalomban. Magyarul jelentek ugyan

https://biblioteca-digitala.ro

meg olyan írások, melyek a Salat által vizsgált kérdéskört érintik, ezek azonban csupán „résztanulmányok" a mostani kötethez képest, mely – egyrészt – rendszerbe foglalja az etnokulturális konfliktusok vizsgálatának minden eredményét, másrészt áttekinti a liberális tradíció kisebbségfelfogását, és kimutatja, hogy az alapvető átfogalmazásra szorul. Román nyelven viszont teljesen előkészítetlen a talaj: szakmai (kisebbségjogi) és politikafilozófiai előtanulmányok jóformán egyáltalán nem készültek, a román liberális tradíció felülvizsgálatára vonatkozóan pedig semmilyen jel nem mutatkozik.

Minthogy a könyv – bár minden részletében tudományos igénnyel készült – egy komoly hagyománnyal rendelkező nézetrendszerrel, a klasszikus liberalizmussal vitázik, kétségtelenül politikai töltetet is hordoz. A szerző a kisebbségi jogok érvényesülését vizsgálja, azt a problémakört, amelyben a kérdések politika- és ideológiaközeli volta miatt meglehetősen nehezen választhatók szét a tudomány számára nélkülözhetetlen, leíró modellek a normatív – erkölcsiséget kifejező, tehát egyfajta ideológiai horizontot is feltételező – vonatkozásoktól. Elmondható, hogy Romániában ennek különös aktualitása van, mivel az elmúlt tizenkét év politikájának minden eredménye ellenére igazi – politikafilozófiai tételekre és tételekre is figyelő – szakmai vita nem folyt az országban az adott történelmi és politikai feltételek mellett kialakítható kisebbségpolitikai modellekről. E vita egyre inkább megkerülhetetlennek bizonyul, mivel lassan kiderül, hogy a „román kisebbségi modellként" népszerűsített megoldás tulajdonképpen csak egy politikai konjunktúrát kifejező *arrangement*, és semmiképp sem olyan megoldás, amely a tartós és szolid „békét" jelenti a kisebbségek és a román állam közti viszonyban.

Salat Levente könyve azonban nemcsak eme – aktuálpolitikainak is minősíthető – felismerés megfogalmazásában segít, hanem állást is foglal abban az alapvető kérdésben, hogy miképp viszonyuljon a liberalizmus a kollektív jogok problematikájához. Álláspontja tulajdonképpen megegyezik a kanadai politikafilozófus Will Kymlicka nézeteivel, annak a Kymlickának a nézeteivel, aki a kulturálisan megosztott társadalmakra vonatkozóan arra a következtetésre jutott, hogy a liberális demokrácia klasszikus modellje nem alkalmas e társadalmakban a számbeli kisebbségben levő csoportok kultúrájának fenntartására, továbbélésének biztosítására. Ehhez sajátos jogállással rendelkező önkormányzatok, a kisebbségi kultúrák területi vonatkozásait is figyelembe vevő autonómiák szükségeltetnek.

Nem szorul különösebb bizonyításra, hogy amit Kymlicka – s műveinek legjobb erdélyi (és romániai) ismerőjeként Salat is – e modellel kapcsolatban elmond, továbbra is aktuális kérdés Romániában. Bár Románia mind területi, mind etnikai-nyelvi vonatkozásban többkultúrájú állam, e tény minden konzekvenciát vállaló elfogadására s a belőle fakadó kérdések újszerű tematizációjára – úgy tűnik – még nem adottak a feltételek.

Bár a demokratizálódás 1989 utáni „hulláma" tíz év alatt tudatosította a romániai politikai elitben, hogy a kisebbségek helyzetének valamiféle kezelésmódjára – néhány jogintézményre – szükség van, a román állam közjogi szerkezetére való rákérdezést, a sajátos kultúrák létére alapozó önkormányzatok és autonómiák legitimitásának (a liberális demokrácia jogrendjébe illeszthetőségének) megvitatását az idő még nem pártolja. Ehhez hiányoznak mind a belső, mind a külső, nemzetközi feltételek. Salat Levente könyve azonban mindenképpen alkalmas arra, hogy felismertesse, melyek a

https://biblioteca-digitala.ro

hiányzó feltételek, és tudatosítsa: a liberális tradíció térségünkben s főleg Romániában alapvető felülvizsgálásra szorul.

Hadházy Zsuzsa

Erdély nemcsak a románoké,

mondta Sabin Gherman az Erdély–Bánát Liga március 23.-i kolozsvári alakuló kongresszusán, hanem minden itt élő nemzetiségé is, így a magyaroké, németeké, zsidóké stb. Éppen ez volt az oka annak, hogy sokat vitatkoztak arról, mi legyen a Liga himnusza: sokan valamilyen erdélyi zenét akartak, de azt esetleg nem érezte volna minden tag a magáénak. Ezért döntöttek végül is, jogászok, egyetemisták megkérdezése után, Beethoven IX. Szimfóniája, vagyis az Örömóda mellett, ez mindenkihez egyformán szól, és mindenki egyformán megérti.

Az alakuló kongresszuson Gherman bejelentette: két hét múlva (vagyis április első hetében) benyújtják Bukarestben a szükséges papírokat a Liga beiktatása végett, ha azt visszautasítják („ami előfordulhat – mondta –, bár a törvények nemcsak rám, hanem a miniszterelnökre is vonatkoznak, s azok értelmében bárkinek joga van pártot alapítani, ha teljesíti az ehhez szükséges feltételeket"), „semmi baj, Strasbourghoz fordulunk". De a feltételeket voltaképpen máris teljesítették: 16 megyéből 10 200 aláírásuk van eddig, holott a beíráshoz csupán 10 000 szükséges 15 megyéből. A listát Beszterce vezeti, innen több mint kétezren írták alá a bejegyzési ívet, ezután Nagyvárad, majd Arad következik. Kolozsvárról 800-an vannak. Az aláíróknak körülbelül 15%-a nemzetiségi, vagyis magyar, német stb., mert mint Gherman mondta, elsősorban a románokat célozták meg, de várták, várják a többieket is, hiszen Erdély mindazoké, akik itt élnek.

A Liga magáévá tette a Temesvári Kiáltvány 8. és 11. pontját, vagyis a decentralizálást, a regionális fejlesztést tűzte ki célul. Nem ért azonban egyet a föderalizálással, mert az csak 1848-ban, illetve 1919-ben lehetett volna megoldás, de ma már megvalósíthatatlan, legfeljebb Besszarábiával kapcsolatban lehet róla szó egy esetleges egyesülés esetén. Ugyanakkor minden tisztségviselőjétől megköveteli majd, hogy nyilatkozzék múltbeli politikai szerepéről, arról, hogy volt-e kapcsolata a Szekuritátéval, s ha igen, milyen, részt vett-e valamelyik bányászjárásban, illetve az Egyetem téri tüntetés szétverésében. Aki bármelyik kérdésre igenlően válaszol, nem vállalhat tisztséget az Erdély–Bánát Ligában. A küldöttek (3-4-en mind a 16 megyéből, összesen 50-55-en, a bukarestiek – mert a fővárosban is van fiók – a távolság miatt nem jöttek el) megszavazták Sabin Gherman javaslatát, mely szerint, ha 2004-ben a Liga bejut a parlamentbe (s erre minden reménye megvan), képviselői lemondanak mentelmi jogukról: „ez így tisztességes" – mondta az elnök. Ugyanúgy megszavazták

https://biblioteca-digitala.ro

a párt alapszabályzatát is, amely a szervezeti felépítésen kívül megfogalmazza a párt alapelveit is. Ezek, ahogy Gherman megjegyezte, nagyon egyszerű, mindenki számára érthető elvek: a keresztény erkölcs, a szubszidiaritás, a hatékony hazafiasság, a részvételi demokrácia és a társadalmi igazság. Ide tartozik még a regionális sajátosság, a személyiség önazonosságának tisztelete, a közpénzek hasznosítása úgy, hogy lehetővé váljon a pénz nagy részének azoknál való maradása, akik megdolgoztak érte. Mindehhez természetesen az állam kompetenciáinak újraelosztása szükséges, amit egy kerettörvénnyel meg lehet valósítani, nincs tehát szükség alkotmánymódosításra. Ezt a véleményét Sabin Gherman Ioan Deleanu jogászprofesszor megállapításával támasztotta alá, aki *Alkotmányjog és politikai intézmények* c. munkájában leszögezte: „Az egységes állam nem összeegyeztethetetlen a decentralizációval, vagyis az állam területi alegységeiben (régiók, provinciák, megyék, községek stb.) létrehozott szervek bizonyos határok közötti autonómiájának és döntési hatáskörének elismerésével. Az állami intézmények mindent elszívó, hermetikusan központosított megszervezése, ami mellőzi a közigazgatási-területi intézmények kézzelfogható és sajátos valóságát, lehetséges, de nem ajánlatos."

Meggondolandó azonban, hogy akárcsak Ioan Deleanu, Sabin Gherman is az egységes államról és nem az egységes nemzeti államról beszélt, holott a kettő nem teljesen ugyanaz, és nem biztos, hogy amit az egységes állam megenged, azt az egységes nemzeti állam is megengedi. Így Románia esetében tényleges, azaz politikai, nem csupán közigazgatási decentralizációról, a politikai kompetenciákkal rendelkező régiók bevezetéséről csak akkor lehet szó, ha módosítják a jelenleg érvényben lévő alkotmányt. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy bármely olyan pártot vagy szervezetet, amely ilyen értelmű alkotmánymódosítást követel, alkotmányellenesnek lehetne minősíteni.

A kb. egyórás kongresszust követő sajtótájékoztatón Gherman kifejtette: a Provincia-csoport és a Liga egymást kiegészítő erők lehetnének. Az utóbbi, Iuliu Maniu gondolatai alapján állva, egy tömegmozgalom irányítója kíván lenni, míg az előbbi ennek a mozgalomnak értelmiségi irányítója lehetne. Mindeddig csak a megfelelő információcsere hiányzott, de ez most már megoldódni látszik, hiszen a cél közös: a régiók létrehozása. Igaz ugyan, hogy az Európai Unióba államok és nem régiók kerülnek be, de azért a tagállamok egyikének a kormánya sem kockáztathatja meg, hogy feláldozza a regionális érdekeket a politika oltárán. És ami Európában működik, annak Romániában is működnie kell.

Cristiana Teohari

Palló a tudatlanság felett

Ha olyan intézmény vagy személy lennék, aki a kultúrában tevékenykedik, kulturális cserét kezdeményeznék a románok és a magyarok között, különösen azokon

https://biblioteca-digitala.ro

a vidékeken, ahol a „magyarok" kifejezés csupán üres fogalom, „valakik, akik a hunoktól származnak, és valahol Erdélyben élnek". Az ismeretlen felgyújtja a képzeletet, és gyakran eltévelyedésekhez vezet.

Én is hasonló helyen nőttem fel, egy darabka földön, valahol Teleorman határában, ahol azzal a kifejezéssel, hogy „magyar", csak a történelemkönyvben találkoztam, valami Erdéllyel kapcsolatos középkori esemény kapcsán. De mert engem vonz az ismeretlen, úgy döntöttem, nem elégszem meg elméleti és hozzávetőleges ítéletekkel, hanem elszántan közelítek feléje, és megpróbálok belülről kialakítani egy véleményt: elhatároztam, hogy megtanulok magyarul. Elég fejetlenül kezdtem keresgélni vágyam teljesítésének lehetőségét, azt sem tudva, merre induljak. Először a Bukaresti Egyetemen érdeklődtem, aztán a Cişmigiu melletti Petőfi Sándor Művelődési Házban, végül elirányítottak a Batiştei utcai Magyar Kulturális Központba. Meglepődve tudtam meg, hogy itt több éve szerveznek magyar nyelvtanfolyamokat, és hogy – ami szintén meglepetést okozott – különböző okokból sok románnak érdekében áll, hogy megtanuljon magyarul: lehet, hogy az egyik házastárs magyar nemzetiségű, vagy valamelyik nagyszülő volt magyar származású, és rájöttek, hogy gyökereik felét egyáltalán nem ismerik, vagy magyar cégekkel vannak kapcsolataik, és szükségét érezték, hogy ismerjék üzlettársuk nyelvét, de további, hasonló helyzetek is vannak. Nos, én azért akarom megtanulni a magyar nyelvet, mert... így akarom! Miért ne lenne ez is elégséges érv? És lám, két és fél éve próbálok behatolni ennek a miénktől olyannyira különböző nyelvnek a rejtelmeibe.

Egy új nyelvet tanulmányozni annyi, mint egy új világegyetemet fedezni fel. Az izgalmas ismeretek sokasága mellett még találtam valamit, ami a lelkemnek a legkedvesebb: egy csomó barátot, akiknek az életéről és kultúrájáról azelőtt nem sokat tudtam. Bűnösnek éreztem magam, amiért olyan sokáig mellőztem egy hozzám oly közeli világot. A hétfő esték, amikor szorgalmas tanulóként, füzetemmel a táskámban, izgatottan megyek – a következő leckére készülődve – az iskolába, olyanok, mintha egy másik tájjal ismerkednék. A Magyar Kulturális Központ fehér boltíves, lakkozott bútorokkal berendezett alagsorában románok küszködnek az ördöngös magánhangzókkal, és felfedezik a Bărăgan széléhez, ahol felnőttem, hasonló puszták végtelenjéről szóló meséket. Fiatalok és felnőttek, néhányan éppen fehérhajúak, ülnek békésen, figyelő arccal a fapadokban, silabizálva a nehéz betűket, és zajosan örvendezve egy-egy nyelvtani sikernek. A tanárnő tízszer is visszatér egy-egy kiejtésre, amely nem akar úgy sikerülni, ahogy kellene, a diákok pedig makacsul összeráncolt szemöldökkel küzdenek ennek a csökönyös nyelvnek az uralásáért. És ott vannak a Táncház-esték, a könyvtár, ahol órákon keresztül beszélgetek anélkül, hogy elunnám magam; a hangulat nyitott, és ott vannak a minden korosztályba tartozó barátok, akik ugranak, hogy segítsenek a lecke elkészítésében, hogy megmagyarázzák, hogy megmutassák, hogy útba igazítsanak... Mindez segített abban, hogy rányíljon a szemem arra a világra, amely tegnapig tőlem távol, ködbe rejtőzve lélegzett, olyan párában, amelyről nem hittem volna, hogy ilyen könnyen el tudom úszni.

Lehet, hogy egy erdélyi számára ennek a történetnek nincs semmi jelentősége. Az erdélyiek, az ottani románok és magyarok között legalább a kölcsönös érdeklődés megvan, és ez nagyon sokat számít.

https://biblioteca-digitala.ro

Adott pillanatban arra gondoltam, hogy én magam valósítom meg azt a kulturális csereprogramot, amiről a cikk elején írtam: veszem a hátizsákot, és két-három hétre megtelepszem egy magyar faluban. Még nem sikerült időt szakítanom rá, de nem mondtam le róla. Azt hiszem, hogy csak közvetlen, emberek közötti kapcsolat adhatja meg azoknak az értékeknek a dimenzióját, amelyekkel mindenki rendelkezik közülünk. Talán ez a leghatékonyabb módszer annak a gazdagságnak a megértésére, amit két ennyire különböző kultúra egymás mellé kerülése nyújthat. Maga a sokféleség is gazdagság, amit tudnunk kellene értékelni és kihasználni.

És azt is hiszem, hogy hibás a románok és a magyarok közti kapcsolatot csak az erdélyi térségben vizsgálni. Ha majd az ottani lakosság helyzetét meg akarják vitatni, nemcsak Erdély lakói fejtik majd ki véleményüket.

A Dél számára Erdély gondjai nagyon távoliak... Mintha különállóak lennének, sőt mintha el lennének szakítva Románia valóságától. A Memorandum kiváltotta egyik reakció ilyesmi volt: „Mi van, uraim, ez a legfontosabb dolgunk?!" Azt hiszem, csökkentenünk kellene a földrajzi távolságot, hagyva, hogy több olyan információ szivárogjon be a médiába, amelynek első látásra, úgy tűnik, nem sok szerepe van a döntéshozatalban. Tanakodom, mi lett volna, ha a hatalom, sőt néhány, általam nyitottnak és jövőbelátónak hitt személy heves, a Memorandumot elutasító reakciójára a Regát közvéleménye kellően tájékozott és – a szóban forgó kérdésben – kellően művelt lett volna ahhoz, hogy ugyanolyan hevesen fejtse ki – ellenkező irányú véleményét. Félek, hogy ez csak a következő generáció életében lesz lehetséges, de nem tartom időszerűtlennek, hogy ilyen forgatókönyvre gondoljunk.

Addig is, én veszem hátitáskámat a magyar tankönyvekkel, és megyek kisilabizálni a furcsa hangzású betűket. Válaszom a kérdésre, amit olyan gyakran feltesznek nekem, hogy „miért?", viccesnek tűnhet, pedig logikus, és a jóérzés diktálja: „miért is ne?"

Fordította: Hadházy Zsuzsa

https://biblioteca-digitala.ro

Sabina Fati

A liberálisok, a regionalizmus, és az Erdélyért való versengés

Úgy tűnik, hogy a régiók és a regionalizálás kérdése csupán a bánáti, Körösvidéki, máramarosi és erdélyi lakosságot és elitet foglalkoztatja, azokat, akiket a Kárpátokon túliak gyakran általában csak erdélyieknek neveznek. Minden párt megpróbálja többé-kevésbé hatékony, de a többi régióban használttól eltérő retorikával megnyerni az itteni választókat, nem minden szándék nélkül hangsúlyozva ennek a régiónak a sajátosságát. Mindeddig azonban egyetlen párt sem jött elő egy olyan világos programmal, amely megmutassa az erdélyieknek, legyenek azok magyarok, szerbek, szászok, románok stb., hogyan tudnák (újra)feltalálni lehetőségeiket, hogyan tudnának jobban gazdálkodni a bukarestiek engedélye nélkül, mi lenne a számukra szükséges döntések meghozatalának hatékonyabb és gyorsabb módja, de különösen, hogy miként tudnák mindezt megtenni, bizonyítva közben a biztonságukkal törődő román államhoz való lojalitásukat. A központosított állam átalakítása regionális állammá megadná a választ ezekre a fennforgó kérdésekre, amelyeket az erdélyi elit többször is feltett az utolsó évtizedben. A modellt már ellenőrizték, és összehasonlíthatatlanul jobban működik, mint a központosított rendszer (lásd például R. D. Putnam, *Cum funcţionează Democraţia?* [Hogyan működik a demokrácia?], Polirom, 2001, vagy a *Provincia* ez év februári számát; mindkettő teljes képet ad a regionalizálás utáni Olaszországban bekövetkezett változásokról).

A Ciorbea-kormány 1997-ben elfogadta a *Carta Verde privind politica de dezvoltare regională în România* (A romániai regionális fejlesztés politikájának zöld chartája) című okmányt, amely nyolc, közigazgatásilag és gazdaságilag meghatározott régiót különböztet meg, de a tervezetet, amely megpróbálta kijelölni a regionális fejlesztés főbb (gazdasági) irányelveit, gyakorlatilag félretették, bár formailag működik egy országos szakiroda. A regionalizmusról való hivatalos vita itt meg is rekedt, és a bukaresti hatalomnak nem áll, és a Constantinescu-rendszer idejében sem állt érdekében, hogy kiváltságai egy részét átengedje a régióknak. A központ politikai és gazdasági érdekszférái megőrizték és továbbra is hirdetik a központosítás filozófiáját, amelynek

https://biblioteca-digitala.ro

nyomán a kormányon levő párt politikai klientúrája húzza a hasznot. A nyereséges üzletek, függetlenül attól, hogy hol köttetnek, leginkább akkor sikeresek, ha zöld utat kapnak Bukarestből, vagy ha a befektetők a központ politikai mágnásainak ajánlásaival jelennek meg a helyszínen. Az elfogadott helyhatósági közigazgatási törvény számos előnyt biztosít a helyi közösségeknek, de egyrészt nem eleget, másrészt az a mozgatóerő, amely a *helyi* és a *központi* között létezik, nincs egyensúlyban, bátorítja a korrupciót és a politikai hatalom beavatkozását a helyi igazságügyi és közigazgatási szervek ügyeibe.

A két liberális honatya, Viorel Coifan és Păun Ion Otiman „România regionális fejlesztése útján történő közigazgatási decentralizációjára" vonatkozó javaslatai valamiféle népszerűséget hozhatnának a 2000-es választások után mellékvágányra sodródott Nemzeti Liberális Pártnak a Kárpátokon innen. A bánáti liberálisok tervezete az alkotmány több cikkelyének módosítását látja szükségesnek (a közigazgatási-területi felosztásra vonatkozókról van szó), és hangsúlyozza, hogy a régióknak „önálló közigazgatással és titkos, közvetlen és általános szavazás útján megválasztott tartományi tanáccsal kell rendelkezniük". A két liberális politikus javaslatában az új éppen ez a politikai decentralizálás, amelyre közvetve utalnak, s decentralizálás, amelynek később jótékony gazdasági hatásai lennének. Ezt a tervezetet, ahogy Viorel Coifan képviselő nyilatkozta, elfogadta a Nemzeti Liberális Párt Állandó Bizottsága. Ha ez a tervezet valóban megkapja a párt jóváhagyását, még hátravan a kérdés, hogy mit fognak tenni gyakorlatba ültetéséért a liberálisok, hiszen nem olyan rég (2001. december 17-én), a NLP erdélyi fiókjainak találkozásakor, Valeriu Stoica félreérthetetlenül kijelentette: „nincs szükség az ország közigazgatási szerkezetének módosítására, csupán a pénzügyi szempontból történő decentralizációra". Mindenesetre egyre nyilvánvalóbb az erdélyi politika képviselőinek véleménye és a többi politikus véleménye közti különbség, nemcsak a NLP, hanem a kormánypárt soraiban is. A jelenségnek nincs feltétlenül köze az erdélyi elit két világháború közötti „regionalista" hagyományához vagy a még távolabbi, 1918 előtti „autonomista" mozgalmakhoz, bár az erdélyiek nosztalgiái (mi több, frusztrációi) mindig felemlegetik a civilizációt, a politikai és polgári kultúrát, a megboldogult birodalom hagyományait, amelyeket szeretnének modern formában feltámasztani. Éppen Liviu Maior szociáldemokrata szenátor írta 2001 decemberében, hogy „Erdély fejlettségi és gondolkodásbeli szintje különbözik Románia többi történelmi tartományáétól. Ennek okai történelmi múltjában vannak. Regionális összetevőt jelent a romániai politikai pártok számára. Ez próbaköve lehet a Szociáldemokrata Párt ama képességének és hozzáértésének, hogy létrehozza a regionális politika stratégiáját, és megtalálja alkalmazásának módját." A SzDP főnökének, Năstase miniszterelnöknek azonban más a véleménye, és ahogy azt, szintén 2001 decemberében, megindokolja, „ez a forma – a regionális állam – nem létezik. Az egész kérdésfeltevés hamis, aminek az a célja, hogy eltérítsen attól, amit meg kell valósítanunk. 1918 óta tudjuk, kik pénzelik az ilyen akciókat."

A különböző szintű decentralizáció, a szubszidiaritás, a regionalizmus nem makacsul, de állandóan jelen levő óhaj az erdélyi vitákban és írásokban. Mintha a többi történelmi tartomány elitjét nem érdekelné ez a kérdés, Simirad, valamint a

https://biblioteca-digitala.ro

kormánypárt ölébe hullott Moldvaiak Pártjának esete, úgy tűnik, a regionális mozgalmakat kompromittáló jellegzetes példa, és a Moldva érdekében a választási hadjárat során szinte minden fontosabb párt által kidolgozott platformok és stratégiák csupán gyakorlatok és alibik az úgynevezett „Erdélyért való programok"-hoz, amelyekkel a különböző politikai színezetű vezetők megpróbálják, Vadim Tudorral versengve, meghódítani az erdélyi választókat, akikről azt hiszik, hogy nacionalistábbak.

Az erdélyi román, magyar, szász értelmiségieknek a regionalizmus érdekében folytatott tevékenységét támogatják a kisebbségek közösségei, magyarázatuk pedig nemcsak a gazdasági kilátásokban keresendők, hanem abban is, hogy ez lehetetlenné tenné azokat a szecesszionista elméleteket, amelyeket egyes zavarkeltők hangoztatnak, akik le akarják járatni a szubszidiaritás, a regionalizmus, a devolúció elvét.

Az ország nyugati részéből származó két liberális honatya javaslata, tekintettel a NLP-nek az utóbbi időben tett állásfoglalására a kisebbségek problémáival kapcsolatban, akkor is nehezen lesz majd gyakorlatba ültethető, ha a NLP felvállalja azt. A NLP enyhe elhajlása a nacionalizmus felé eszünkbe juttatja Teodor Meleşcanunak, a párt mostani első alelnökének régebbi kijelentéseit, aki az 1996-os választási hadjárat idején Huntington térképével a kezében folytatott propagandát Erdélyben, felhívva az erdélyiek figyelmét arra, hogy valami készül ellenük, hogy „titokzatos erők" el akarják szakítani Erdélyt az anyaországtól. De lehet, hogy a 2004-es választások előtt bekövetkező belső változások és a „regionalizmus" számára egyre kedvezőbb nemzetközi helyzet módosítja majd ennek az önmagát újrafogalmazni igyekvő pártnak a választói üzenetét és programját.

Az erdélyi szavazók egyre érdekeltebbek a tartományra vonatkozó kérdésekben, és egyre kevésbé félnek a „magyar veszélytől". A felmérések figyelmes olvasása (az erdélyi románok 60%-a hiszi azt például, hogy a kormány hátrányosan különbözteti meg őket, majdnem 45% van azon a véleményen, hogy a magyarok jobb gazdák, mint a románok, és az erdélyiek több mint 75%-a hiszi, hogy az erdélyiek a legjobb gazdák a románok közül) világossá tehetné a pártvezetők előtt, hogy mit kellene tenniük az erdélyi szavazók megnyerése érdekében, és hogy mennyire hatástalanná vált a nacionalista retorika, amelyet sokan közülük, egyelőre Vadim Tudorral együtt, folytatnak.

Annak a pártnak, amelynek sikerül, nemzetiségi hovatartozásuktól függetlenül, megmagyarázni az erdélyieknek a regionalizmus előnyeit, azt a módot, ahogyan kézzelfogható eredményeket lehet elérni, és az időt, amely ehhez szükséges, reménye lehet szavazataik elnyerésére. Ahhoz azonban, hogy szavahihető legyen, a választási diskurzust jól kidolgozott programokba kellene ágyaznia, olyan pontos adatokkal, amelyek a programok életképességét bizonyítsák, hogy az emberek meggyőződjenek arról, hogy életük, egy meghatározott ponton túl, nemcsak nyugodt, hanem jobb is lesz.

Az erdélyi választási térségben folyó nacionalista versengésből való kilépés egyik fontos jele lenne annak, hogy Románia belépett a normalitásba.

Fordította: Hadházy Zsuzsa

https://biblioteca-digitala.ro

Európába vezető régiók

Bogdán Tibor interjúja Păun Ion Otiman liberális szenátorral, a Nemzeti Liberális Párt regionalizálási tervezetéről

Bogdán Tibor: Szenátor úr, mindenekelőtt azt kérdezném meg, milyen konkrét célok vezérelték a regionalizálási terv kidolgozásánál.

Păun Ion Otiman: Az első cél, amelyet szem előtt tartottunk, az volt, hogy összhangba hozzuk Románia területi-közigazgatási struktúráit az Európai Unió hasonló struktúráival. Az Európai Unióhoz tartozó és az Unión kívüli országok gyakorlatát tanulmányozva megállapíthattuk, hogy az országok többségében a közigazgatás hármas tagolódású: országos, az államtól függően, tartományi, illetve megyei és municípiumi szintű. Arra a következtetésre jutottunk, hogy Romániában is kedvez a közhangulat a régiófejlesztésen alapuló területi közigazgatásnak, ez a kérdés fölvetődött már az utóbbi tíz év során, és szerettünk volna a Romániában jelentkező számos irányzatot egybefogó, kiegyensúlyozott tervet kidolgozni. Kiinduló gondolatunk az volt, hogy nézeteink szerint a régió, vagyis a regionális építmény nem más, mint az ország területi megszervezése közigazgatási vonatkozásban. A másik elképzelésünk az volt, hogy a régiókat elsősorban a gazdasági fejlesztésre alapozzuk. Véleményünk szerint a régió három-hat megyéből állhat, ami lehetővé tenné nagyobbszabású tervek megvalósítását elsősorban az infrastruktúrák, a gazdasági projektek esetében. Figyelembe vettük azt is, hogy Romániában már a két világháború között, de a kommunizmus idején és 1989 után is túlcentralizált volt a közigazgatás. Jelenleg is a teljes pénzügyi mozgás az adófizetőtől az állami költségvetés felé irányul, és onnan visszafelé, csakhogy ez a visszafelé vezető mozgás a területen sokszor nem kiegyensúlyozott, nem a régiók, a megyék, a községek szerinti hozzájárulás arányában, hanem más szempontok alapján valósul meg. Mi, akik a gazdasági képességekkel arányos önfejlesztés elvét valljuk, úgy véljük, hogy a begyűjtött adók és illetékek nagy részének az illető régióban kell maradnia. Nem tartjuk természetesnek azt, hogy az évi költségvetés alapján Bukarestben döntsenek egy híd megépítéséről valamelyik Botoşani megyei községben, mivel minden régió jól ismeri a saját gondjait. Úgy gondoltuk, hogy a régiónak választott regionális tanáccsal és ugyancsak közvetlen szavazással választott tanácselnökkel rendelkező területi-közigazgatási egységnek kell lennie.

Szem előtt tartottuk az Európai Unióhoz való csatlakozás kérdését is, és ebből a szempontból úgy gondolom, a régió jelenti a legjobb közigazgatási megoldást a határon átnyúló együttműködés bővítéséhez. Az Európai Unióban számos ilyen helyzetet találhatunk, olyan eseteket, amelyekből ihletődhettünk, és ezért úgy véltük, hogy Románia regionális fejlesztését összeköthetjük a határon túli együttműködés bővítésével is.

Következtetésképpen elmondanám azt, hogy az általunk megtervezett regionális építmény elsősorban gazdasági építmény, amelyben a begyűjtött alapok abba a térségbe kerülnek, ahol azokat el kell költeni. Arra is gondoltunk, hogy nemzeti szolidaritási alapot hozzunk létre, és csakis ebből irányítsanak majd át pénzeket az országos

https://biblioteca-digitala.ro

mechanizmus útján az időszakosan, ideiglenesen gazdasági nehézségekkel küzdő övezetekbe.

Bogdán Tibor: Szenátor úr, egyszerű véletlennek tartja-e azt, hogy a Románia regionalizálását célul tűző ambiciózus terv – amely mindenben meg akar felelni az európai normáknak és értékeknek – mindkét szerzője temesvári politikus, vagy úgy véli, hogy ennek van mélyebb jelentősége, átfogóbb jelentése is? Beszélhetünk esetleg „Temesvár szellemének" újjáéledéséről?

Păun Ion Otiman: Nem hiszem, hogy egyszerű véletlenről lenne szó. Itt elmondanám, hogy ebben a kérdésben én már hat vagy hét évvel ezelőtt, még a Polgári Szövetség Pártjának szenátoraként véleményt nyilvánítottam. Mindez egy olyan történelmi gyakorlatból indul ki, amelyet a saját térségünkből ismerhettem meg. És nem csupán a Bánátra vagy Erdélyre gondolok. Én annak az elvnek a híve vagyok, miszerint az önfejlesztés Románia gazdasági fellendülésének legfőbb útját jelenti. És ha liberális eszközökkel nem biztosítunk elsőbbséget annak, hogy a fejlesztési alapokat ott hozzák létre, ahol azokat megteremtették, akkor voltaképpen nem teszünk mást, mint továbbra is elfogadjuk az erőforrások azonos szintű elosztásának szocialista elvét, amelyet már régen megcáfoltak számos olyan országban, ahol állandósult a gazdasági fejlődés az utóbbi 50-60 évben, elsősorban tehát a második világháború után. A pénz, az erőforrások azonos szintű elosztásának elve egyaránt káros mind a fejlettebb, mind az elmaradottabb térségek számára. Végső soron az emberek „hozzászoknak" a rendszerhez, amelyben nekik kapniuk kell „a nemzet-anyácskától", a költségvetéstől, és ez végül olyan közös nevezőhöz vezet, amely rendszerint alacsonyabb az átlagos értéknél. Holott – nézetünk szerint – nem szabad már túl sokáig tűrnünk a nemzeti imperializmust, miszerint a nemzetnek mindent meg kell adnia nekünk, mi pedig lekötelezettjei vagyunk a nemzetnek. Úgy gondolom tehát, hogy országos szinten az államnak pontosan meghatározott kötelezettségei vannak a külpolitika, a nemzetvédelem esetében és más, általános érdekű területeken, a gazdaságot illetően viszont azt hiszem, mindenkinek rendelkeznie kell saját erőforrásaival, azokat a maga belátása szerint kell hasznosítania, de – ismétlem – az európai gyakorlatnak megfelelően szükség van a nemzeti szolidaritás pénzalapjára is. Ez az alap azonban nem válhat uralkodóvá.

Bogdán Tibor: Önök akkor dolgozták ki tervüket, amikor viszonylag rövid idő alatt számos hasonló kezdeményezés jelent meg. Gondolok itt elsősorban a Provincia-*csoport javaslatára, Ioan Rus dokumentumára, a Szociáldemokrata Párt Moldova-programjára, végül pedig Sabin Gherman autonómiatervezetére. Miért éppen ezt az időpontot választották tervezetük bemutatására, úgy gondolják, hogy kedvez a pillanat az ilyenfajta kezdeményezéseknek?*

Păun Ion Otiman: A mi tervezetünk tulajdonképpen régóta „érik". Nincs szó tehát, mondjuk, valamilyen divatot követő vagy konjunktúrán alapuló tervezetről. Az európai uniós előcsatlakozás, a csatlakozási struktúrák előkészítése szakaszában vagyunk, ezért úgy gondoljuk, túl kell lépnünk a jelenlegi nyolc, úgynevezett gazdasági fejlesztési – és szerintem viszonylag mesterségesen kialakított – régió statisztikai szakaszán, és rá kell térnünk a gazdasági elvekre alapozott regionális fejlesztés területi-közigazgatási építményének létrehozására. Nincs szó tehát semmiféle konjunktúráról, egyszerűen előkészítjük Románia területét az európai uniós csatlakozásra.

https://biblioteca-digitala.ro

Bogdán Tibor: Mindezt arra a tényre is gondolva kérdeztem, hogy egy időszakban, 1996–2000 között, a Nemzeti Liberális Párt négy éven át hatalmon volt, akkor megvoltak a szükséges eszközei egy ilyen terv kivitelezéséhez, mindenesetre jóval több lehetőséggel rendelkezett a gazdasági alapú regionalizálási politika megvalósításához, mint most. Miért nem akkor léptek?

Păun Ion Otiman: Erre szigorúan személyes választ adhatok, amely nem a Nemzeti Liberális Párt Állandó Irodájának válasza. Úgy gondolom, hogy az említett időszakban, 1996–2000 között, nem a Nemzeti Liberális Párt volt a kormánykoalíció legerősebb tagja, és így nem érvényesíthette elképzeléseit, terveit. Most azonban a közvélemény figyelmébe akarja ajánlani tervezetét, úgy értékelve, hogy a közvéleményt és a politikai erőket idejében fel kell készíteni, mivel hasonló próbálkozások – amint azt ön is megállapította – már történtek. Nemcsak az önök, a kolozsvári csoport próbálkozására gondolok, de utalok itt arra is, hogy a Szociáldemokrata Párt is felhívást intézett Erdélyhez, majd Moldvához... Szerintünk azonban nem szabad leragadnunk egy bizonyos szempontokból konjunkturálisan támogatásra szoruló provinciánál, hiszen Románia gazdasági fejlesztésének művéről van szó.

Bogdán Tibor: A Provincia*-csoport – vagy ahogyan ön nevezte: a kolozsvári csoport – kezdeményezése kapcsán kérdem: gondolja, hogy a regionalizálás kérdésében szorosabb együttműködés is létrejöhetne a Nemzeti Liberális Párt és e csoport között? Lehetségesnek tartja a két program „szimbiózisát", sőt akár esetleges összeolvadását és átalakulását egy harmadik, új, immár közös programmá?*

Păun Ion Otiman: Meg kell mondanom, hogy áttanulmányoztam valamennyi tervezetet, így az önökét is, hiszen természetes, hogy egy ilyenfajta építmény létrehozását elhatározva megnézzük, hányféle elképzelés létezik, melyek közülük a fontosabbak, melyek a főbb irányzatok, gondolatok. A regionális fejlesztés tekintetében nem találtunk semmilyen fogalmi ellentmondást közöttünk... Azt hiszem, ha leülnénk a tárgyalóasztal mellé, megtalálhatnánk a közös pontokat, végső soron pedig kidolgozhatnánk egy ilyenfajta programot. Éppen a legfejlettebb gazdasággal, a hatékony közigazgatással rendelkező, magas fokú szubszidiaritást megvalósító országok alkalmazzák a regionális építkezést, legyen szó *landok*ról vagy bármiről, nem fontos, minek nevezzük a struktúrát. Mi nem azért óvakodtunk a „provincia" meghatározástól, mert személyesen idegenkednénk tőle, hanem azért, mert léteznek még bizonyos, olykor egyenesen primitív érzékenységek, primitív nacionalista megnyilvánulások Romániában.

Bogdán Tibor: Tehát nem zárja ki az esetleges együttműködést ebben a kérdésben a Provincia*-csoporttal?*

Păun Ion Otiman: Éppen ellenkezőleg! Persze, ezt a tervezetet bemutatjuk egy országos értekezleten, vagyis az Országos Tanácsnak, és természetesen megkeressük a többi politikai erőt is, hogy vitassa meg a mi nézőpontunkat, hogy összeüljünk, és közösen vigyük sikerre az ügyet. Mindenesetre az alkotmányt is módosítani kell, mivel Románia alkotmányában nincs semmiféle utalás a területi-közigazgatási struktúrákra. Holott az Európai Unió egyik szilárd követelménye a csatlakozás tekintetében éppen a területi-közigazgatási struktúrák összeférhetősége, ideértve e fontos kérdés belefoglalását az alkotmányba. Vagyis nem egy valamely alkalommal közzétett egyszerű dokumentumról

https://biblioteca-digitala.ro

van szó, hanem alkotmányos építményről és a belőle fakadó számos törvényről. Módosítani kell a helyi közigazgatási törvényt, és így tovább, azaz kemény munkára van szükség, nem három oldalon felsorakoztatott egynéhány elvre.

Bogdán Tibor: Gondolja, hogy a jelenlegi körülmények között, szem előtt tartva a parlamenti erőviszonyokat is, lehetséges lenne az alkotmány önök által kívánt módosítása?

Păun Ion Otiman: Mi úgy gondoljuk, hogy igen. Abban az esetben ugyanis, ha erre nem kerül sor, ha nem egészítik ki az alkotmányt a közigazgatás és Románia területi-közigazgatási felosztása tekintetében, akkor éppen az európai uniós struktúrákkal való összeférhetetlenség problémájába ütközünk.

Bogdán Tibor: Ön jól tudja, hogy az autonómia, a regionalizálás kérdésköre fontos helyen szerepel az RMDSZ programjában is. Elképzelhetőnek tartja az együttműködést az RMDSZ-szel ezen a területen?

Păun Ion Otiman: Természetesen! Kiváltképpen, hogy az RMDSZ a jelenlegi kormányzási képletet támogató, vagyis a parlamenti többséget szavatoló párt, természetesnek tartom, hogy asztalhoz üljünk az RMDSZ-szel. Ennek nincs semmi akadálya!

Bogdán Tibor: És Sabin Ghermannal?

Păun Ion Otiman: A mi dokumentumunkról van szó, tehát ebben a pillanatban nincs miről tárgyalnunk Gherman úrral. Gherman úrral akkor fogunk tárgyalni, amikor leül a munkaasztalunkhoz.

Bogdán Tibor: A tervezet szövegében több ízben is megjelenik a gondolat, miszerint a regionalizálás semmiben sem fenyegeti a román állam nemzeti jellegét, Románia szuverenitását és területi épségét. Miért tartották fontosnak ismételten hangsúlyozni ezt a gondolatot, esetleg biztonsági szelepnek szánták?

Păun Ion Otiman: Én úgy gondolom, ez a hangsúlyozás és ismétlés nem zavaró, inkább biztosítékot jelent, mert, meg kell ismételnem az előbb már elmondottakat, Romániában érzékenységet, gyanakvást vagy még ennél is súlyosabb dolgot vált ki a regionális építkezés, a regionalizmus emlegetése, hogy a tartományok autonómiájáról már ne is beszéljek. Ön nagyon jól megérti, mire gondolok, hiszen nagyjából Romániának ugyanabból a térségéből származik, amelyben én élek. Ezért mi hasznosnak találtuk, hogy az „egységes állam–regionális építkezés" viszonyát feltüntessük a tervezetünkben.

Bogdán Tibor: Korábban szólt már a határon átnyúló együttműködés jelentőségéről. Hogyan látják kivitelezhetőnek ezt a célkitűzést?

Păun Ion Otiman: Úgy gondolom, hogy a térségünkben – a Duna–Körös–Maros–Tisza övezetről beszélek – tapasztalható helyzetre való tekintettel a határon átnyúló együttműködésnek valósággá kell válnia. Jelenleg számtalan probléma adódik a vámoknál. A személy- és áruforgalom tekintetében térségünk még primitív zónának számít. A vámjainknál még órákat kell sorban állni, az itteni helyzet – és itt a nyugati övezetre utalok, ideértve a Jugoszláviával határos térséget is – még inkább a 19. századot idézi, semmint a 21.-ket. Abszolút természetesnek tartom, hogy a románok átjárjanak dolgozni a Vajdaságba, a vajdaságiak átjöjjenek hozzánk. Térségünk, a Duna-medence, a Duna menti róna nagyon kedvez a gazdasági együttműködésnek,

https://biblioteca-digitala.ro

elsősorban a mezőgazdaság területén... Szükségünk van az együttműködésre, nekünk nem harcolnunk kell egymással, hanem együtt kell működnünk, gondolok itt a három tartományra, a román Bánátra, a szerb Bánátra és Magyarország déli felére, Szeged térségére. Így látjuk mi a határon átnyúló együttműködést.

Bogdán Tibor: Az önök elképzelésének megfelelően a Románia közigazgatási struktúráját alkotó 7-8 régió mindegyike 3-6 megyéből állna. Milyen kritériumok határoznák meg az egyes régiókat alkotó megyék számát?

Păun Ion Otiman: Természetesen mi nem azt az elvet valljuk, hogy a régióknak abszolút azonos nagyságú területtel, azonos létszámú lakossággal kell rendelkezniük. Amikor 3-6 megyéről beszélünk, arra gondolunk, hogy össze kell hangolnunk a gazdasági építkezés elvét bizonyos történelmi vonatkozásokkal. Ismert dolog, hogy Románia történelmi tartományai területileg és a lakosság szempontjából nem azonos nagyságúak. Németországban egyes landok akkorák, mint Temes megye, mások, mint fél Románia. Én például a Bánátot három megyéből képzelem el, és nem tartom szükségesnek, hogy további két vagy három megyével bővítsék, csak hogy akkora legyen, mint Havasalföld vagy Erdély.

Bogdán Tibor: A tervezetükben körvonalazott régiókban az etnikai közösségek az idevágó európai normáknak megfelelő garanciákban részesülnének. Tudva azt, hogy a Nemzeti Liberális Párt a nemzetállam híve, megkérdezném, mit jelent konkrétan a fenti kitétel. Arra gondolnak esetleg, hogy létezhetnének a nemzetállam területén soknemzetiségű területi entitásnak nyilvánított és elismert régiók? Hogyan lehetne ezt megvalósítani, és gondolja, hogy egymással összeférhető fogalmakról van szó?

Păun Ion Otiman: Mi soha nem gondolkodtunk etnikai elvre épülő régióban. Az etnikai vagy vallási elszigetelődést általában nem tartjuk pozitív dolognak. Alapjában véve a régiók Európája is multikulturális Európa, ez az uralkodó jellemzője Európának, az etnikai elvekre alapozott elszigetelődést pedig sok szempontból nem tartjuk helyesnek.

Bogdán Tibor: Tervezetükből világosan kitűnik, hogy a regionális fejlesztés politikáját egybe kell hangolni a sajátos romániai valósággal. Esetleg arra is gondoltak, hogy Románia egyik sajátos valóságát éppen a nemzeti kisebbségek léte jelenti?

Păun Ion Otiman: Amikor erről a sajátosságról beszélünk, elsősorban nem az etnikai elemre gondolunk, hanem a román gazdasági valóságokra, arra, hogy a régiók között gazdasági szakadék tátong, hogy általában véve Románia lemaradt Európához képest. A regionális gazdasági építkezésben ezért a gazdasági fejlődés felgyorsításának tényezőjét látjuk.

Bogdán Tibor: Miként lehetne csökkenteni vagy egyenesen megszüntetni a régióközi kiegyensúlyozatlanságot? Netán szegényebb megyéket csatolnának a fejlettebbekhez? Ön szerint hogyan reagálnának erre ez utóbbiak?

Păun Ion Otiman: Egyik elvünkben azt szögeztük le, hogy a regionális építménynek voltaképpen gazdasági szempontból középértékű építménynek kell lennie, nagy horderejű gazdasági projektekkel. Mindenekelőtt az infrastruktúrára gondolunk, és semmiképpen sem arra, hogy gazdasági tekintetben kiegyenlítsük egymás között a kis- és középvállalatokat, a mezőgazdasági egységeket. Szerintünk a gazdasági fejlődés végső soron magánügy, egyaránt érint minden kis-, közepes vagy nagyvállalatot,

https://biblioteca-digitala.ro

minden farmot, parasztgazdaságot, nincs szó tehát valamiféle kiegyenlítésről a régió szintjén.

Bogdán Tibor: Az önök felfogásában a régiószintű közigazgatási hatóságot a választott regionális tanács képezné. Milyen viszonyban állna ez a szerv az országos román parlamenttel?

Păun Ion Otiman: A regionális tanács nem lenne alárendelve a román parlamentnek, hanem a régió szintjén látna el területi-közigazgatási hatásköröket.

Bogdán Tibor: A régiók rendelkeznének-e országos szinten parlamenti képviselettel?

Păun Ion Otiman: Nem, a parlamenti választási rendszer nagyjából a jelenlegi elvek szerint működne.

Bogdán Tibor: A dokumentum vége felé van egy mondat, amelyet legalábbis különösnek találok. Ez leszögezi, hogy a regionális politikát nem érvényesíthetik megfelelő módon regionális jellegű politikai alakulatok, pártok. Miért nem?

Păun Ion Otiman: Azért, mert azok nem doktrináris elveken alapulnak. A politikában az alapvető elemet a doktrínának kell jelentenie, nem pedig a földrajzilag meghatározott struktúrákhoz való tartozásnak. Ezt a romániai gyakorlat is bizonyítja, ahol megjelent a moldvaiak fantompártja. Ennek semmi esélye nem volt, rövid idő alatt bekebelezte a Társadalmi Demokrácia Pártja. Nem hisszük, hogy az ilyen regionális politikai építmények lendítenék fel Románia gazdasági fejlődését. A fejlődés liberális elvek alapján valósítható csak meg, a liberalizmus elve az, ami lendületet ad a gazdasági fejlődésnek, és nem a regionális párt, ami mit is tűzhetne céljául? Célul tűzhetné Dobrudzsa gazdasági fejlesztését... Nem hiszem, hogy életképes struktúra lenne.

Bogdán Tibor: Kezdeményezésükről a tudósítás megjelent a sajtóban, ám – a többi, hasonló regionalizálási tervtől eltérően, amelyek közül néhány viharos vitát váltott ki – gyakorlatilag nem volt semmilyen visszhangja. Mivel magyarázza a hallgatást?

Păun Ion Otiman: Tervezetünk még nem publikus, azt még nem vitatta meg a Központi Politikai Iroda, még csupán egy tájékoztatás hangzott el ott róla, ezért még nem is tettük közzé. Ilyen vagy olyan formában, nem hivatalos úton azonban kiszivárgott a sajtóba. A tervezetet csak ezután véglegesítjük és bocsátjuk az Országos Tanács elé, ahol számos észrevétel hangzik majd el, és csak ezt követően nyeri el, mondjuk így, közvitára bocsátható formáját.

Bogdán Tibor: Mit gondol, milyen sikere lesz a tervezetüknek?

Păun Ion Otiman: Nehéz lenne előre megmondanom, hiszen előfordult már, hogy hasonló kezdeményezéseket különböző, leggyakrabban elvszerűtlen utakon leállítottak. Nehéz lenne kitalálnom, hogy sikere lesz-e, vagy megbukik. Én remélem, hogy a dokumentumra felfigyel a politikai közvélemény, és remélem, leülhetünk a tárgyalóasztal mellé, megvitathatjuk, hiszen egy ilyen építmény nem képviselheti egyetlen párt nézőpontját.

https://biblioteca-digitala.ro

Románia közigazgatási decentralizációja

A Nemzeti Liberális Párt álláspontja a Románia regionális fejlesztése révén megvalósuló közigazgatási decentralizáció kérdéséről. (A tervezetet összeállította Viorel Coifan és Păun Ion Otiman)

A Nemzeti Liberális Párt

a. Tekintettel arra, hogy Románia integrációja az Európai Unióba és az euroatlanti biztonsági struktúrákba a legfontosabb prioritás;

b. Tekintettel arra, hogy polgárok azon joga, hogy részt vegyenek a közügyek intézésében, az Európa Tanács tagállamai által közösen osztott demokratikus elvek közé tartozik;

c. Azon meggyőződéstől vezettetve, hogy az általános választójog alapján választott és tényleges felelősséggel felruházott hatóságok által vezetett régiók léte az ország erőteljesebb gazdasági-társadalmi fejlődését teszi lehetővé;

d. Azon meggyőződés alapján, hogy a szubszidiaritás elvének alkalmazása jelentős hozzájárulás azon autentikus demokrácia romániai kialakításához, mely a különböző hatalmi szintek – a helyi, a megyei, a regionális és az országos szint – egyenlő legitimitásán alapszik;

e. Tudatában annak, hogy a régiók alkalmas közigazgatási szintet jelentenek az európai integráció alapjául szolgáló elvek gyakorlatba ültetéséhez;

f. Kijelentvén, hogy a regionális fejlesztésnek nem a helyi közösségek kárára kell megvalósulnia, hanem éppen ellenkezőleg, olyan intézkedésekkel társulva, amelyek védelmezik e közösségeket;

g. Kijelentvén, hogy a regionális autonómia elismerése az egységes nemzeti állam iránti lojalitást vonja maga után, tiszteletben tartván annak szuverenitását és területi integritását;

h. Kijelentvén, hogy a regionális autonómia elismerését olyan intézkedéseknek kell követniük, amelyek biztosíthatják az ország különböző régiói közötti szolidaritást a kiegyensúlyozott és tartós fejlődés biztosítása érdekében;

i. Tudatában annak, hogy a régiók közötti és határokon átnyúló együttműködés értékes és nélkülözhetetlen hozzájárulást jelent az európai egységesülési folyamathoz

Kijelenti, hogy Románia regionális fejlesztéséről az álláspontja a következő:

I. Románia regionális szerkezetének kialakítása az ország területi átszervezésének azon folyamata, amely három közigazgatási szint létrehozására irányul; ezek: a régiók, a megyék, valamint a községek, városok és municípiumok. E közigazgatási-területi szervezési elv megvalósulásához módosítani kell Románia alkotmányának 3. (2) szakaszát, valamint az V. fejezet 2. cikkelyét.

A regionális szerkezet kialakítása ebben az összefüggésben olyan folyamatot jelent, melynek során nagyobb, az állami és a megyei szint között elhelyezkedő területi-

https://biblioteca-digitala.ro

közigazgatási egységeket – régiókat – hoznak létre. Romániában 7-8 régió alakítható ki, melyek 3-6 megyét foglalhatnának magukban.

A regionális szerkezet kialakítása során a régiók – melyek gazdasági szempontból viszonylag homogén területi egységeknek tekintendők – közigazgatási jogköröket kapnak. Az etnikai közösségek a vonatkozó európai normáknak megfelelő garanciákat élveznek.

II. A regionális fejlesztés elsősorban gazdaságpolitikát jelent, mely országos szinten biztosítja a tartós gazdasági-társadalmi fejlődést. E politikának a sajátos román valóságból kell kiindulnia, és a célok három kategóriáját kell szem előtt tartania:

1. Az európai uniós előírásokkal való összhang megteremtését.

2. A Romániában jelentkező regionális különbségek csökkentését; az ágazati tevékenység integrálását a fejlesztési régiókon belül.

3. A régiókon belüli anyagi és humán erőforrások optimális hasznosítását.

III. A régió olyan területi-közigazgatási egységet jelent, amelynek a hivatása a tartós gazdasági, szociális, kulturális és tudományos fejlődés támogatása és – ezzel egy időben – területének optimális rendezése a megyék és községek, városok, municípiumok autonómiájának és hatáskörének tiszteletben tartása mellett A régiók saját vagyonnal, közigazgatással és költségvetéssel rendelkeznek.

IV. A regionális szintű közigazgatásnak a regionális autonómia elvén kell alapulnia. Regionális autonómián a közvetlenül választott hatóságokkal rendelkező, az állam és a helyi közösségek közt elhelyezkedő és önigazgatási vagy központi szintről leosztott hatáskörökkel rendelkező területi közösségek azon jogát és képességét értjük, hogy intézik közügyeik jelentős részét, saját felelősségükre és azon közösségek érdekében, amelyeket képviselnek. A regionális autonómia elvét az alkotmányba kell foglalni; az elv nem sértheti az állam egységének és integritásának elveit.

V. A regionális szintű közigazgatási hatóságot a regionális tanács képviseli, melyet általános, közvetlen és titkos módon választanak meg. A regionális képviselők jogállásának biztosítania kell a polgárok bizalmából elnyert mandátum szabad gyakorlását.

VI. A regionális szintű közpénz révén olyan költségvetést kell biztosítani, amely elégséges a régió saját, valamint a központi hatóságok által leadott hatásköreinek gyakorlásához. A pénzügyi forrásoknak kellően változatosaknak kell lenniük, s ugyanakkor fejleszthetőeknek is, ahhoz, hogy a hatáskörök gyakorlása során igazodni tudjanak a költségek változásához.

A régió pénzügyi forrásainak legjelentősebb hányadát a helyi forrásoknak kell alkotniuk, amelyek fölött a régió teljes függetlenséggel rendelkezik. A központi költségvetésből történő átutalásokra, szubvenciókra a tehermentesség elve alapján kerül sor. Ezeket előzetes törvény alapján, pontosan meghatározott objektív kritériumoknak megfelelő szabályok és eljárások alapján kell biztosítani, a régió valós igényeinek megfelelően.

VII. Az államnak a nemzeti szolidaritás elve alapján pénzügyi kiegyenlítési mechanizmusokat kell biztosítania, melyek számot vetnek mind a potenciális forrásokkal, mind pedig a régió feladataival. A régióknak törvény alapján megszabott feltételek mellett hozzáférést kell biztosítani a tőkepiachoz annak érdekében, hogy

https://biblioteca-digitala.ro

beruházásaikat saját pénzügyi terveiknek megfelelő módon garantált kölcsönök útján finanszírozhassák.

A regionális szerkezet kialakítását, akárcsak a tartós gazdasági-társadalmi fejlődés országos szintű biztosítását regionális jellegű politikai alakulatok, pártok korrekt módon nem támogathatják. Ezek doktrínájukat a regionalizmus támogatására és – végső soron – bizonyos helyi sajátosságok eltúlzott művelésére alapozzák, ami ellentétes lehet az autentikus nemzeti érdekkel. Ugyanakkor a túlzott centralizmus, melyet nemzeti színekkel álcáznak, a regionális különbségek kezelésében hamis megoldást eredményezhet.

Következésképpen szükségessé vált, hogy Románia regionális fejlesztésébe komolyan és felelősségteljesen kezdjünk bele, ezt kívánja mind az EU-ba való gyors integráció, mind pedig a gazdasági növekedés perspektívája. A meghatározó politikai erők közötti dialógus választ adhat mind a regionális fejlesztés problémáira, mind pedig az azt szolgáló stratégiákra.

2002.05.08.

Fordította: Bakk Miklós

Traian Ştef

Az alkotmány felülvizsgálata és a regionalizmus

Az alkotmány felülvizsgálata közvetlenül annak elfogadása után merült fel. Az alkotmányt valójában nem szavazta meg sem a Nemzeti Parasztpárt, sem az RMDSZ, sem a Nemzeti Liberális Párt, s az „alkotmányozó gyűlés" döntése előtt sok jogi szakértő is komoly kritikával illette. Akkor is, akárcsak most, a bírálat főleg a tulajdon jogállására, a hatalmi ágak szétválasztására és az államelnök státusára vonatkozott. Továbbá az RMDSZ folyamatosan megkérdőjelezte az első cikkelyt, amely nemzetállamként határozta meg a román államot. Az alapelvek mellett vitatható magának a szerkezetnek a stílusa is, mely sokszor demagóg és hatásvadász. De józan vitára akkor, elsősorban a hatalomnak, a Nemzeti Megmentési Front-nak, valamint Ion Iliescu elnök konzervativizmusának és doktrínák közötti habozásainak köszönhetően nem került sor. Az az időszak volt, amelyben még csak ki sem ejtették a „kapitalizmus" szót, Raţiut és Câmpeanut pedig a nemzet ellenségeinek tekintették, akik az ország felvásárlásának céljával érkeztek külföldről. Minden bírálat ellenére a „iorgovani" alkotmány tíz éven át fennmaradt, anélkül hogy erőteljesebb kontesztációt megélt volna. Rá hivatkoztak, ha az ellenzék megkérdőjelezett bizonyos törvényeket, s főleg első cikkelyét emlegették, amelyre a nacionalista pártok alapoztak. Ez a cikkely,

https://biblioteca-digitala.ro

mely a román államot nemzeti, egységes és szuverén államként határozza meg, gyakran – s demagóg módon – a kancsuka, a madárijesztő és a szájkosár szerepét játszotta. Ma már világosan látható, hogy ez a cikkely nem védi meg Romániát sem a külső determinációktól, sem a belső korrupciótól, s a történelem iróniája – mely csípős, és soha nem marad kinyilvánítatlanul – meglehet, hogy épp a nacionalizmus és a nemzeti szuverenitás demagógjait neveti majd szembe. Nagyon is valószínű, hogy az új történelmi körülmények között ők lesznek azok, akik üres kézzel maradnak akkor, amikor a repülőjegy többet számít, mint a parkban levő padok színe.

Mindaz, amit ma, tíz év után a generációváltásban levő politikai elit egy másfajta nyelvezet segítségével megállapíthat, az, hogy alaptörvényünk megalkotása pillanatának jegyét viseli magán, hogy nehéz tiszteletben tartani, hogy sok benne a kétértelműség. Felülvizsgálatának szükségességét majdnem mindenki belátja. Sajnos – és ez nálunk gyakran megtörténik – csupán a szövegre összpontosítanak. Még most sem törekednek egy Románia európaiságát előzetesen megfogalmazó, világos, határozott jövőkép megfogalmazására. Tizenkét évnyi vánszorgás után, mialatt inkább hátulról lökdöstek, hogy magánosítsunk, és hajtsunk végre reformokat, Románia európai térképére nem harmonizáló színegyüttesek kerültek, hanem ügyetlenül odakevert foltok.

Tekintettel arra, hogy valószínűvé vált felvételünk a NATO-ba, s hogy ez lehetőséget teremt arra, hogy nyugodtan felkészüljünk az EU-s csatlakozásra, úgy gondoltam, hogy előbb Románia újraalkotását kellene megvizsgálni, s nem az alkotmány módosítását. Nyilvánvaló, hogy Romániának új intézményrendszerre van szüksége, amelyet utólag az alkotmánynak is szentesítenie kell. Nem egy változásokat elkerülő felülvizsgálatra van szükségünk tehát, hanem egy igazi váltásra. Ebben az összefüggésben a közigazgatás rendszerének megvitatása megkerülhetetlen. A jelenlegi piramis stagnálást és korrupciót eredményez. Egy új közigazgatási rendszer kialakítása, pontosabban a regionalizálás új intézményi modelleket kényszerítene ki, a hatalmi ágak új formáját, új kapcsolatot közöttük, mégpedig alulról felfelé. A regionalizálás velejárói a decentralizálás, a helyi autonómia, a közvetlen választás stb. De mindez féligazságot, elvégzetlen dolgot jelent, ha ama piramison belül hagyjuk, ahol minden egy-két személyen múlik.

De amiként tíz éven át a román politikusok féltek nyilvánosan kiejteni azt a szót, hogy „kapitalizmus", vajon fel vannak-e készülve ma arra, hogy túllépjenek a többi tabun is? És miért vannak állandóan tabukérdéseink? Világos, hogy a tabuk egy mentalitásbeli lemaradottságot fejeznek ki, elmaradást a korszellemtől, nemcsak gazdasági szempontból, hanem főleg kulturális értelemben. Itt a kultúra kifejezést tág értelemben használom, amely magában foglalja a gazdasági, politikai, esztétikai, szellemi és kreatív vonatkozásokat. Opportunizmusunknak jelenleg az a jellemzője hiányzik, amelyet egyébként nagyon szeretünk: a „nemzeti". Holott egy nemzeti opportunizmusnak most az európai folyamatok felé kellene bennünket taszítania, s nem a lóval szántó paraszt kertjének végében levő árok, a csempészettel foglalkozó politikus vagy a kenőpénzből módossá lett újgazdag villája felé. A román politikus távollátó szemüvegével sem látja a közérdeket, őt a tabuk választási célú kihasználása érdekli. Ezért nincsenek nálunk váltások, csupán kis kiigazítások, a homlokzat átfestése.

https://biblioteca-digitala.ro

Az idők parancsát ma úgy misztifikálják, mint az ötszáz évvel ezelőtt élt krónikaíró. Minden újító eszme, mely nincs összhangban a halogatással, az akarat hiányával, a kényelemmel, azzal a replikával találja szemben magát, hogy „nem megfelelő a pillanat". De az idők parancsának kitett létünk két különböző dolgot jelentett annak idején és most. A nem megfelelő pillanat ma nem jelent egyebet, mint személyes opportunizmusból fakadó halogatást. Az időktől való függés akkoriban azt jelentette, hogy a kard ott volt mindenki torkán, ma viszont azt jelenti, hogy részt veszünk a történelem alakításában. Ezért egy működésképtelen alkotmány esetében nem kellene kivárni a megfelelő „pillanatot". Nyilvánvaló, hogy Romániának új alkotmányra van szüksége, s nem a régi felújítására néhány cikkely beültetésével. Erre azonban nem kell várni: sem a NATO-ra, sem az új parlamentre, sem a Messiásra, sem a románok utólagos bölcsességére.

De ha jobban belegondolok, a legjobb az lenne, ha holnapra halasztanók az egészet, s létrehoznánk néhány elemző- meg szerkesztőbizottságot, amelynek tagjai jogászok, közgazdászok, politológusok, szociológusok, nyelvtantanárok, mérnökök (minél több mérnök), újságírók, képviselők, szenátorok, miniszterek, elnöki tanácsosok, katonák, titkárnők, gépkocsivezetők, a szakszervezetek, munkaadók, a civil társadalom, a diáktanácsok képviselői lennének, munkások, parasztok, értelmiségiek, nők, férfiak, idősek, gyermekek, románok, magyarok, németek, cigányok és főleg: Ion Budai Deleanu.

Fordította: Bakk Miklós

Daniel Elazar

Althusius átfogó elképzelése a szövetségi államközösségről

Az utat a modern demokrácia felé a reformokat követelő protestantizmus nyitotta meg a 16. században, pontosabban az irányzat azon képviselői, akik olyan teológiai és politikai elméleteket dolgoztak ki, amelyek a nyugati világot visszaállították arra a gondolati pályára, amely a szabadság és egyenlőség hangsúlyozása által az önkormányzatisághoz vezet.[1] Bár a reformokat követelő protestáns vallásalapítók s a megfelelő irányzatok első szószólói számos politikai tárgyú írást hagytak hátra, műveik inkább teológiai vagy polemizáló jellegűek voltak. Olyan politikai filozófus, aki ebből a hagyományból táplálkozva dolgozott ki a reformáció tapasztalataira építő, valamint a Német-római Szent Birodalom politikai tapasztalatait és a reformáció szerződéselvű

https://biblioteca-digitala.ro

teológiájának politikai eszméit ötvöző rendszeres politikai filozófiát, csupán a reformáció első évszázadának végén jelent meg. Ez a személy, Johannes Althusius, politikai filozófiáját egy klasszikus műben, a *Politica Methodice Digesta*ban foglalta össze, amely először 1603-ban jelent meg. A szerző ezt bővített formában 1610-ben újra kiadta, majd végső átdolgozott formája 1614-ben látott napvilágot.

Althusius *Politica*ja az első könyv, amely teológiai rendszerből levezetett, de nem arra építő, szerződéselvű társadalomképben gyökerező átfogó elméletét tartalmazza a föderális republikanizmusnak. A mű olyan politikai rendszer kiépítéséről értekezik, amely az állampolgárok által közös megegyezéssel alapított, s elsődleges társulásaik közvetítésével létrejövő összetett politikai társulás, nem pedig egy tárgyiasult állam, amelyet az uralkodó vagy az elit erőszakol a polgárokra.

Az első átfogó föderalista elképzelést, amint ezt elővigyázatosan Althusius is megjegyzi, a Biblia, pontosabban az Ószövetség tartalmazza. Számára ez egyben a legjobb is: a helyes elveken nyugvó ideális állam. A Biblián végigvonuló eszmerendszer szerződéselvű (*foedus* latinul szövetséget, egyezményt, szerződést jelent). A kiindulópontot az Úr és Noé között megkötött szövetség jelenti. Ebben foglaltatik bibliai megfelelője annak, amit a filozófusok később természeti törvénynek neveztek (Mózes első könyve, 9. fejezet). A Biblia e gondolati vonulatának zárszava a Sinai hegyen megkötött szövetségnek a zsidók általi megerősítése Ezsdrás és Nehémiás vezetésével, mikor is a Tórát második államközösségük alkotmányának fogadták el (Ezsdrás könyve, 10. fejezet; Nehémiás könyve, 8. fejezet). A bibliai világkép lényege a szövetség motívuma. Ez minden viszony alapja, az autoritás meghatározásának és elosztásának mechanizmusa s természetesen a Bibliában foglalt politikai tanítás fundamentuma.

Az emberiségre vonatkozó nagy bibliai elképzelés három tekintetben szövetségi. Először is, szerződések hálózatára épül, kezdve az Úr és az emberek között létrejöttekkel, amelyek szövetségire formálják az emberi, főként a politikai kapcsolatok hálóját. Történik mindez megállapodás, társulás és beleegyezés útján. Ezt a világképet mint föderális teológiát alkotják újra a 16. században a reformokat követelő protestánsok, s ez ihleti Althusiust, de a hugenottákat, a skót presbiteriánusokat, valamint az angol és amerikai puritánokat is politikaelméletük, és alkotmányos alapelveik kidolgozásakor.

Másodsorban, a klasszikus bibliai államközösség teljességében artikulált, szerződés által létrehozott és megerősített törzsszövetség volt, amely közös alkotmány és törvények alapján működött. Az izraelita államközösség alkotmányát kivétel nélkül, minden alkalommal megállapodás útján módosították. A föderális elem még a királyság bevezetése után is megmaradt addig, amíg külső erők hatására a törzsi struktúrák zöme el nem tűnt. A politikai közösség messianisztikus időkben történő újjáalapítására vonatkozó bibliai elképzelés a törzsközösség visszaállítását célozza. Például az amerikai puritánok többségét és a forradalom idején is számos amerikait a Bibliában megrajzolt politikai közösség ihlette arra, hogy szövetségi berendezkedésű államközösséget hozzanak létre.

Harmadsorban, a világ vége előtti, azaz a messianisztikus korra vonatkozó bibliai elképzelés nemcsak Izrael népe törzsközösségi rendszerének helyreállítására vonatkozik, hanem egy olyan rendszer kiépítésére, amely lényeges elemeiben valamilyen népszövetség vagy az államok konföderációja, s melyben minden egyes

https://biblioteca-digitala.ro

állam vagy nemzet megőrzi integritását, de elfogad egy közös Szent egyezményt és alkotmányos rendet. Ez a rend az összes állam meg nemzet szempontjából megfelelő szerződéses kapcsolatokat léptet életbe. Immanuel Kant és Martin Buber átfogó elképzelései *(grand design)* nagymértékben építenek erre a vízióra.

Bizonyos tekintetben az ezeket követő átfogó föderalista elképzelések egészen a Pierre-Joseph Proudhounéig, amely a 19. század derekán született, a szentírásbeli precedensből vezettetnek le, vagy valamiképpen kapcsolódnak ahhoz. Ez a megállapítás annak ellenére is érvényes, hogy a bibliai hagyományon belül a zsidó és a keresztény, a katolikus meg a protestáns, valamint az egyházi s a világi átfogó elképzelések egymástól eltérőek. Althusius elképzelése átfogó javaslattétel arra, hogy miként építsük fel azt az ideális államközösséget, amely harmóniában működik majd a világmindenség legfőbb erőivel. Célja megmutatni, miként alakítsuk ki a szentírás törvénye és tanítása szerint az államközösséget s azon belül a társadalmi rendet. Mi több, átfogó értelemben föderális, vagyis kimondja, hogy e közösség alapját – akárcsak a bibliai szövetségek hálózatának esetében – a föderális elveknek és a föderális berendezkedésnek kell képeznie. Emellett megpróbál realistának megmaradni: az emberi természetre vonatkozó realista felfogásra épül, ismervén annak korlátait és lehetőségeit. Mindebben arra az áramlatra hasonlít, ami a 17. században a politika új tudománya néven vált ismertté.[2]

Althusius átfogó államberendezkedése építőkockák, avagy önkormányzattal rendelkező sejtek sorozatából alakul ki a legkisebb és legintimebb emberi kapcsolatoktól az egyetemes társulás felé haladva. Minden egyes elemnek belső szervezeti struktúrája van, az elemeket egymáshoz pedig a konszenzusos kapcsolat valamilyen formája fűzi. Mindenikük az emberi harmónia valamilyen magasabb formájának megvalósítására törekszik, s ezt el is kell érnie. Az átfogó elképzelések azáltal, hogy a jó, esetleg a szent állam után kutatnak, ötvözik valamiképpen a politika és a megváltás dimenzióit. Ez alól nincs kivétel. Az átfogó föderalista elképzelés a világot föderális módon fogja fel, s az átfogó államközösséget ennek szellemében építi fel.

Althusius gondolatvilága a nyugati kultúrában a középkorról az újkorra történő átmenetet meghatározó nagy gondolati áramlatok metszéspontjába helyezhető. Tanítása, mint a nagy protestáns keresztény gondolkodók egyikének szellemi hagyatéka, átmenetet képez a reformáció és az újkor eszméi között. Hiszen ő megpróbálta összefoglalni, illetve kissé laicizálni az ideális államra vonatkozó protestáns tanokat, s ezeket konkrétabb, gyakorlatibb formába önteni.

Az európai államépítés módozatáról szóló 17. századi vitában az althusiusi program, amely az államoknak mint összetett politikai társulásoknak szövetségi elveken alapuló létrehozását fogalmazta meg, alulmaradt Jean Bodin és az etatisták eszméivel szemben. Az utóbbiak a tárgyiasult, centralizált államok kialakítását szorgalmazták, amelyekben a hatalom az Isten által rendelt király személyében testesül meg, s ennek kezében összpontosul a hatalmi piramis csúcsán vagy a szuverenitás letéteményeseként létező centrumban. Bár az althusiusi elképzelésnek egészen a század végéig nem egy szószólója akadt, később kiveszett a politikai filozófia főáramából. Így az amerikaiakra maradt az individualizmuson alapuló modern föderalizmus feltalálásának a feladata. Ők vezették be újfent az államnak mint politikai közösségnek s nem tárgyiasult entitásnak, az őt alkotó néptől független léttel rendelkező képződménynek a gondolatát.

https://biblioteca-digitala.ro

A 19. századi német gondolkodók egyik csoportja, amely Németországnak a szövetségi elveken alapuló egyesítését szorgalmazta, újra fölfedezte Althusiust. E csoport legjellemzőbb képviselője Otto von Gierke volt. Persze itt is, Németországnak a tárgyiasult államiság *(statehood)*, majd a totalitarizmus irányába vezető történelme következtében, mostoha sors jutott osztályrészül az althusiusi gondolatnak. Még a modern föderalizmus kutatói érdeklődésének szempontjából is perifériára szorult. Ugyanis az utóbbi eszme olyan erősen kötődik az individualizmus gondolatához, hogy érdektelennek tűnt foglalkozni Althusius ama törekvésével, amely az egyéni jogoknak a politikai berendezkedés kialakításában játszott szerepén kívül a család, a foglalkozási csoportok és a közösség kérdését is tárgyalta. Csak utóbb, amint a korlátok közé nem szorított individualizmus filozófiai és gyakorlati következményeivel szembesültünk, kezdték el a politikatudósok a szabadság problémáját az elsődleges csoportok – a család, de még inkább az etnikai közösségek – kontextusában vizsgálni. S ekkor fedeztük fel Althusius üzenetét korunk társadalma számára.

Talán Martin Buber volt az első, aki utalt arra, miként alkalmazhatja a 20. század embere az althusiusi eszméket. A *Paths in Utopia* (Útvonalak Utópiában) című kötetében közölt politikai írásait részben Althusius inspirálta. Carl Friedrich, a német liberalizmus jeles tudós képviselője, élesztette újjá a tudományos közösség érdeklődését a 17. századi szerző iránt azáltal, hogy terjedelmes előszót írva hozzá újra kiadta a *Politica* latin nyelvű változatát. Újabban számos kutató – többek között Frederick S. Carney, Patrick Riley és Thomas Hueglin – foglalkozott Althusius eszméivel. A szerző szülőhazájában, Németországban is újra érdeklődés övezi tanait mint a német szövetségi demokrácia lehetséges fundamentumát. A volt Jugoszláviában Althusius hatása ellensúlyként működött a kommunizmussal szemben, s így lehetett bizonyos mértékű republikánus szabadságot bevezetni.

A tudományos közösségben nincs konszenzus abban a kérdésben, hogy miben áll Althusius és a föderalizmus viszonya. Otto von Gierke, aki elsőként mutatott rá az emdeni jegyző jelentőségére a politikai eszmetörténetben, Althusiust mindenekelőtt középkori gondolkodónak tekinti, aki megkísérelte a középkor utáni változó időkre adaptálni a középkori korporatizmust. Carl Friedrich, a 20. századi Althusius-reneszánsz első kiemelkedő képviselője szerint a szerző, bár középkori gondolkodó, a modern föderalizmus előfutára.

E sorok írójának, mint a föderalizmus összes formája kutatójának és egyúttal föderalistának, az a véleménye, hogy Althusiust nem csupán történetiségében kell értelmezni mint átmenetet a középkori korporatizmus és a modern föderalizmus között, hanem mint ihletforrást is, akitől a posztmodern föderalizmus által is alkalmazható gondolatokat és modelleket kölcsönözhetünk. A premodern 17. század előtti föderalizmus fundamentumának igen erős törzsi és korporatív jellege volt. Ez az áramlat az egyéneket szükségszerűen állandó, több nemzedéket felölelő csoportok tagjaiként definiálta, s éppen ezért jogaikat és kötelezettségeiket teljes egészében vagy elsősorban a csoport-hovatartozásból vezette le. A modern föderalizmus elvetette ezt a modellt, s olyan államközösségekben gondolkodott, amelyek kizárólag vagy főként egyénekből állottak, alapjukat pedig az egyéni jogok képezték. Így aligha vagy egyáltalán nem tudta elismerni és legitimálni a több nemzedéket felölelő csoportokat.

https://biblioteca-digitala.ro

A posztmodern föderalizmusnak tekintettel kell lennie a posztmodern politika egyik alapelvére, nevezetesen arra, hogy nemcsak az egyének jogait kell szavatolni, hanem a csoportokat is valósnak, legitimnek kell elismerni, s megfelelő státust kell biztosítani számukra. Althusius az első, s egyben egyike azon néhány politikai filozófusnak, aki megkísérelte elvégezni ezt a szintézist. Mondani sem kell: késő középkori politikai gondolkodása nem ültethető át teljes egészében a 20. század utóbbi évtizedeinek posztmodern korába. Ennek ellenére, részben azért, mert változások korában élt és alkotott a késő középkorról az újkorra történő átmenet idején rendszerének oroszlánrésze, gondolatai, sőt terminológiája is adaptálható vagy legalábbis alapul vehető a posztmodern föderalizmus számára. Írásom nem lép fel az adaptáció vagy a szintézis megvalósításának igényével. Legfennebb néhány gondolatot, eszmefuttatást mutat be arra vonatkozóan, hogy ezek a feladatok miként oldhatóak meg. Ezeket az alábbiakban foglalnám össze:

1. Althusius politikai filozófiájának fundamentuma minden tekintetben szerződéselméleti. A *pactum* (megegyezés, egyezség, szerződés) a legitim politikai berendezkedés egyetlen lehetséges alapja. Mi több, Althusius elmélete számára átfogó szerződéses-föderális alapvetést dolgoz ki. Az egyetemes társulás nem csupán közösségek szövetsége, hanem a politika a maga teljességében szövetségi jellegű, hiszen egyesülésen és *communicatio*n, megosztáson, részesítésen alapszik, amit semmi sem fejez ki jobban, mint az, hogy a tagok szimbionták.

Althusius duális értelmezése, miszerint a föderalizmus kapcsolatrendszert jelent, s a megosztás a szövetségi jellegű kapcsolatok alapját, később a föderalizmus sarkigazsága lett. Bár a szövetségi jellegű kapcsolatoknak számos formája létezhet, illetve a részesítés ideálja is többféleképpen valósulhat meg, a föderalizmus lényegében kapcsolat, a megosztás pedig ennek vezérelve. A politikai közösség emiatt szimbiózisos társulás, amelyet a szimbionták *communicatio* útján hoznak létre.

Azáltal, hogy Althusius a magánszféra esetében hangsúlyt fektet mind a természetes, mind a polgári társulásokra, azt domborítja ki, amit mai kifejezéssel élve társulási szabadságnak neveznénk. A család természetes társulás, amely kétféle kapcsolatra épül: házastársira és vérségire. Mert a nukleáris család házastársi kapcsolatot jelent még akkor is, ha az megegyezésen alapszik. A *collegium* (testület) vagy polgári társulás világi és egyházi formájában is megegyezésen alapuló.

A vegyes és a nyilvános társulások szerződésesek, akárcsak a város(állam), amely a *collegium*ok egyesüléséből létrejött köztársaság, mint ahogy a tartomány a városok megállapodás útján megalakult társulása, illetve az államközösség a tartományok szerződéses társulása. (Ez annak dacára igaz, hogy Althusius, amikor a tartomány jogairól ír, erről mint az államközösség egyik karjáról beszél, s nem pusztán mint városok társulásáról.) A szerződések jelentik Althusius számára azt az eszközt, amelynek segítségével a szimbionták társulásokat létesíthetnek és tarthatnak fenn. Egyszerre termékei ezek a szükségnek meg az akaratnak.

2. A szerző foglalkozik a szuverenitás kérdésével is, ami utóbb a modern föderalizmus alapvető jogi problémájává nőtte ki magát. A szuverenitás letéteményesének a népet tekinti. Egyrészt ez az, ami a jó államot *res publica*vá, vagyis

https://biblioteca-digitala.ro

köztársasággá teszi, tehát megtestesíti a közjót. Másrészt lehetővé teszi, hogy az állam *consociatio consociatiorum* (társulások társulása) legyen, *universitas*, amelyet *collegium*ok alkotnak, ugyanis a nép a szuverenitás gyakorlásának jogát tetszés szerint (szuverén akaratának megfelelően) különböző testületekre ruházhatja.

Az oszthatatlan szuverenitás Jean Bodin által fölvetett kérdése jelentette a premodern konföderáció gondolatának próbakövét. A modern államrendszer az oszthatatlan szuverenitás elvére épült, amely az egyre monolitikusabb és egyre energikusabb államok korában a politikai lét *sine qua non*ja lett. A megosztott szuverenitáson alapuló államok középkori világa letűnt. A problémára gyakorlati megoldást csak jóval később az amerikai alkotmány „alapító atyái" találtak, s tették ezáltal lehetővé a modern föderalizmus mint államforma kialakulását. Althusius 175 évvel korábban már lefektette a szuverenitás kérdése megoldásának elméleti alapjait – igaz, az előbbiek tudta nélkül –, s kidolgozta a szükséges filozófiai fundamentumot is.

Korunk Althusius-reneszánsza a konföderációs lehetőségek újjáéledésével áll kapcsolatban. Az Európai Unió a posztmodern konföderáció iskolapéldája, ezenkívül létezik még vagy három-négy. Bár Althusius számára a konföderáció elméletének kidolgozása nem jelentett (ön)célt, sajátos föderális gondolkodása, miszerint az egyetemes társulást átfogó szerves közösségek hozzák létre, kétségkívül hozzájárult a kialakulóban levő posztmodern konföderáció-elmélet megalapozásához.[3]

Althusius továbbá a politikai szuverenitást a politikai közösséget létrehozó hatalomként értelmezi. Ez máris szűkebb és republikánusabb meghatározása a szuverenitásnak, amelynek átfogó jellegét a szerző a kormányalakítás hatalmának formájában hasznosítja – ugyanis ez az a hatalom, amelynek a letéteményese a politikai közösség szerves test(ület)e. Mi több, ha a nép cselekszik, szuverenitása a *jus regni*ben, a birodalom alaptörvényében, vagyis alkotmányában testesül meg.

Ennek az althusiusi fogalomnak fontos következményei vannak korunkban a nemzetközi jogra nézve, amely azzal a problémával küszködik, hogy miként enyhítse az abszolút és oszthatatlan szuverenitás újkori jogtudományból örökölt elvének hatásait egyre nagyobb interdependenciát mutató világunkban. Abszolút szuverenitást már ott sem lehet gyakorolni, ahol az elvet nem vonják kétségbe. Mi több, egyre gyakoribbak az olyan helyzetek, ahol az elvet sem lehet abban a formában alkalmazni, mint korábban. Az ilyen esetekben az egyik kiút a szuverenitást magának az alkotmányos okmánynak tulajdonítani, annak, amit Althusius *jus regni*nek nevezne. Nos, az alkotmányos okmányt tekinteni a szuverenitás letéteményesének teljességgel összhangban áll a szerződéselméleti föderalizmussal.

3. Az althusiusi tanítás a nyugati civilizáció bibliai alapjai, valamint a modern politikai eszmék és intézmények között feszülő hídként értelmezhető. Mint ilyen, a Biblia politikai hagyományát hasznosítható, modern formákba önti. Ebben a tekintetben szöges ellentéte annak, amit pár évvel később Benedictus Spinoza *Tractatus Theologico Politicus*ában ír, amikor egy új, modern politikatudomány szükségességét ecseteli. Az utóbbi szerző feltehetőleg bebizonyítja, hogy a Biblia politikai hagyománya csak az ókori Izraelre volt érvényes, s minden relevanciáját

https://biblioteca-digitala.ro

elveszítette, mihelyst a zsidó állam megszűnt létezni. (Továbbá nem is nyeri azt vissza, hacsak a zsidó állam újjá nem alakul.) Althusius is szembesül a modern politika ezen problémáival, de nem veti el, s nem is tagadja a bibliai hagyományt. Részben ez az, ami a modern korban csökkentette az althusiusi tanok hasznosságát, hiszen a német politikai filozófus hajthatatlan kálvinista módjára hangsúlyozta a vallás, a társadalom meg az állam szükségszerű kapcsolatát. Ez pedig ellenkezett a modern szekularizált állam fejlődésének irányával.

A vallási szempontból homogén politikai közösség kálvinista modelljének Althusius-féle változatát aligha fogja valaki feltámasztani a posztmodern korban. Ellenben egyre inkább támaszkodunk egy régi felfogásra, miszerint nem létezhet olyan civil társadalom, amely valamilyen kis mértékben ne az állampolgárokat kötelező és összekötő, valamint a bizalom meg a *communicatio* elengedhetetlen alapját megteremtő transzcendens normákban gyökerezne. (...)

Althusiust olvasni annyit tesz, mint felfedezni, mennyire lényegesek gondolatai a mai kor számára. Eszméit három évszázadon keresztül háttérbe szorította a modernizmus lendületes támadása, amely homogén, az állampolgárokra mint az államapparátussal szemben politikailag meztelenül álló egyénekre alapozó nemzetállamok kiépítésére irányult. Ám ezek a gondolatok inkább a posztmodern korba illenek, amely sokkal modernebb politikai hálózatokra épít, s amely az elsődleges csoportokat meg a politikai társulásokat napjaink politikai életének lényeges elemeiként újfent elismeri, továbbá föderális szellemben egy időben törekszik univerzalizmusra és partikularizmusra, hangsúlyozza az ökumenizmust és a közösség fontosságát.

Jegyzetek:

1. Lásd például Robert Murray: *The Political Consequences of the Reformation. Studies in Sixteenth-Century Political Thought*, New York, 1960. Russel and Russel és Michael Walzer: *The Revolution of the Saints. A Study on the Origins of Radical Politics*, Cambridge – MA, 1982, Harvard University Press.

2. Lásd Daniel J. Elazar (ed.): *Federalism as Grand Design. Political Philosophers and the Federal Principle*, Lanham – ML, 1987, University Press of America and Center for the Study of Federalism.

3. Lásd Daniel J. Elazar: *Europe and The Federal Experience. In Federalism and the Way to Peace*, Kingston – Ontario, 1994, Queens University, Institute of Intergovernmental Relations, 53–71.

Fordította: Szász Alpár Zoltán

https://biblioteca-digitala.ro

A svájci modell

Az író Petru Dumitriu tudtommal 1990 márciusában, a marosvásárhelyi véres magyarellenes provokáció során súlyosan megsebesült Sütő Andrással szolidarizáló cikkében ajánlotta az erdélyiek figyelmébe a svájci modellt. Ebben a Le Monde *1990. március 30-i számában megjelent cikkben, amelynek magyar fordítása a* Magyar Napló *budapesti irodalmi és közéleti hetilap 1990. május 3-i számában olvasható, Dumitriu a következőket mondja az „erdélyi kérdés"-ről: „Volt egy pillanat – az ötvenes években –, amikor a román kommunista rendszer létrehozott két magyar egyetemet Erdélyben, és némi autonómiát engedélyezett a magyaroknak. A Ceauşescu-diktatúra a magyarokkal szembeni tolerancia minden formájával szakított. (...) A megoldás csak szemléletbeli, csakis morális, lélektani, kulturális természetű lehet. (...) Az iskolákban meg kell ismertetni a gyermekekkel egymás szellemi értékeit. De amire a legfőképpen szükségük van az erdélyi és a bánáti magyaroknak, az a kantonális típusú – mondjuk ki: svájci típusú – helyi autonómiák létrehozása. (...) Vajon Erdély melyik országot fogja mintának tekinteni? Svájcot vagy Libanont?" 1993-ban, amikor egymás után jelentek meg a szerző emigrációban publikált műveinek fordításai, és a helyét a román irodalomtörténetben kijelölő* Cronica de familie *3. kiadása is napvilágot látott, Nicolae Manolescu utószavával, George Pruteanu meglátogatta a szerzőt metzi otthonában, és hosszabb beszélgetést folytatott vele, amely* Pactul cu diavolul. Şase zile cu Petru Dumitriu *(Szerződés az ördöggel. Hat nap Petru Dumitriu-val) címmel jelent meg 1995-ben, az Albatros Kiadónál. A Románia föderalizálását javasoló fejezet újraközlésével tisztelgünk a jeles román író emléke előtt. (M.G.)*

„Románia föderalizálását javasolom"

Beszélgetés Petru Dumitriu íróval

– Petru Dumitriu úr, hallottam önnek egy elméletéről Románia föderalizálására vonatkozóan (elmélet, amely bizonyos fokú elhidegülést okozott önnel szemben egyes fontos bukaresti szerkesztőségekben). Miben is áll ez az elmélet?

– Egyszerű. Azt javasolom, hogy legyen egy parlament Iaşi-ban, egy Kolozsváron, egy Craiovában, egy Temesváron és egy (a munténiai) Tîrgovişténban vagy Bukarestben. Ilyen az amerikai rendszer, a svájci rendszer, a német rendszer. És én úgy látom, hogy Amerika az az ország, amely ma az emberiséget vezeti!

https://biblioteca-digitala.ro

– *Vagyis hogy „land"-okat hozzunk létre...?*

– Vagy kantonokat, mint Svájcban. De miért „land"-okat? Miért ne történelmi tartományokat? Az erdélyi, a moldvai történelmi tartományt...

– *Kockázatos vélemény.*

– Miért kockázatos? Mi fog darabokra szakadni? Csak nem hülyék?

– *Ez az a típusú gondolat, ami botrányokat okoz Romániában.*

– Tudom, sajnálom, én merészen gondolkodom.

– *De válaszoljon néhány kérdésre. Egy: nem fogja ez tönkretenni a politikai életet?*

– Nem, miért, Németországban tönkretette?

– *És a sok új intézmény élősködő gépezete nem fogja mérhetetlenül felerősíteni a politikai bürokráciát?*

– De igen, és akkor mi van? Svájc kicsi, akkora, mint Bánát.

– *Most néhány száz honatyánk van, de hánynak van közülük valóban politikai gondolkodása?! És ha néhány ezer lesz...?!*

– Jó gazdák legyenek, ne politikai zsenik. Svájc miért a legboldogabb ország Európában?

– *Mert nincs „történelme"... Térjünk vissza a mioritikus „land"-okra. Hogyan határolja el őket?*

– Elkülönítette őket a történelem.

– *Ön ötöt sorolt fel. De miért ne legyen parlamentje a Barcaságnak is, az Avasnak is, Máramarosnak is, Bukovinának is...?*

– Bukovina helye Moldvában van. Az osztrákok elszakították, de Moldvához tartozik.

– *Ez, reméljük, megvigasztalja, amiért nincs parlamentje. Hát Máramaros?*

– Erdélyben.

– *És Besszarábia?*

– Moldvában. És nem is mondják Besszarábiának, ez az oroszok kitalációja.

– *Hogyhogy kitaláció, a mi basarabjaink nemzetsége kitaláció?!*

– A név helyesen Moldva. Besszarábiának az oroszok nevezték, hogy megkülönböztessék.

– *Ellenkezőleg, az oroszok mondják Moldvának, hogy zavart keltsenek. De hagyjuk. Más kérdés: mi lenne ennek a parlament-özönnek a haszna?*

– Nem lenne özön, csak öt vagy hat: Havasalföld, Olténia, Bánát, Erdély, Moldva.

– *És Dobrudzsa?*

– Mircea cel Bătrîn óta Havasalföldhöz tartozik.

– *És a haszon?*

– Az ország gazdálkodásának aktivizálódása, erősödése. Építkezés, utak, városi berendezkedések: kórházak, bölcsődék stb. Miért Bukarestből? Bukarestből csak azt, ami mind a 23 milliót érinti, amilyen Washington a 250 millió amerikai számára.

– *És hogy fogják hívni ezeket a... „tartományokat": provinciáknak, fejedelemségeknek?*

– Miért ne?

– *Hát „nem", mert nincs fejedelmük.*

– Fejedelem az adott fejedelemség elnöke.

https://biblioteca-digitala.ro

– Furcsán hangzik... Nem térnénk ezzel vissza 150 évvel? Nem harcoltunk eleget az egyesülésért? Olaszország, a másik példa, nem harcolt ő is századokon keresztül az egyesülésért?

– És lám, fel akar bomlani.

– Ami nem jelenti azt, hogy ez jó.

– Persze, hogy nem jó, mert föderálissá kellene válnia. A tartományokat nem hengereléssel kell egységesíteni.

– Nálunk nem is áll ez fenn. A román tartományok nem hengereléssel egységesültek.

– Helyes, egyetértek, harmonikusak.

– Akkor miért szüntessük meg ezt az egységet?

– De ez nem megszüntetés! Ez szervezés! Strukturálás! Mit, az Egyesült Államok nem egységes? Vagy Németország?

– A miénktől annyira különböző a történelmük!

– A mi történelmünk tálcán nyújtja számunkra a föderalizálást! Az Egyesült Fejedelemségek – ezek vagyunk mi voltaképpen. Mi, nektek románoknak tetszik az uniformizálás, az egységesítés?

– Ej, hát nem kellene egyedül lennie „velünk" szemben...

– Én Románia sokféleségét akarom, strukturálását. Azt akarom, hogy a prefektus ne kapjon utasításokat Bukarestből.

– Ezt akarja a prefektus is és a lakosság is.

– Nos hát erről van szó. Bukarest nem ad lehetőséget a kezdeményezésre. Minden a központból jön. A központ nem tudja, mi kell nekem itt, Urlați-ban. A túlzott központosított ellenőrzés bénító. A franciák azért kullognak a németek után, mert nem föderalisták! És kigúnyolják a svájciakat, hah! Holott, engedd meg, aki kigúnyolja a svájciakat, az hülye, a svájciak Európa élenjárói, a legmegfontoltabbak. *Mit szólsz?* És a leggazdagabbak. Minden európai országnak utánoznia kellene őket. Leghamarabb Romániának.

– És mi lenne az egységes állam fogalmának a tartalmával?

– Ugyanaz, mint a föderális Németország, az Egyesült Államok és Svájc esetében. És milyen jól megy nekik! Milyen gyöngy-országok! Ilyennek szeretném Romániát is.

– De nézze meg a Szovjetuniót, milyen hatalmas volt az a konglomerátum, bármilyen erőltetett volt is!

– Borzalom volt, és most is az. Az orosz furcsa nép.

– Nézze meg Jugoszláviát.

– Jobb volt a jugoszláv föderáció. Bűn, hogy szétverték.

– És akkor mi belső „határokat" állítsunk fel?

– Miféle „határokat"?! Amilyen határ van Dolj és Gorj között, annyit! Azt hiszed, hogy Berne kanton és Zürich kanton között van határ? És a romániai magyaroknak saját közigazgatásuk legyen a megyékben, ahol többségben vannak.

– De nem mint valami „Vatikánok", államok az államban, ugye?

– Nem, csupán megyék, nem több, mindkét kötelező hivatalos nyelvvel.

– Mi a véleménye arról, hogy egyes romániai magyarok magyar nyelvű egyetemet kívánnak?

https://biblioteca-digitala.ro

– Megengedhetetlen. Román vagy, ismerned kell az ország nyelvét. Édesanyám magyar volt, és még milyen magyar, de azt mondta nekem: apád román, román vagy. És még húsz szót sem tudok magyarul. Nem tudok róla, hogy az Egyesült Államokban lenne spanyol egyetem...

– *Vagy kínai... Rendben, értem. Egy rövid kérdéssel fejezném be: ön voltaképpen hol lakik: Németországban vagy Franciaországban?*

– Mindkettőben.

– *De az OTTHONA melyikben van?*

– Egyikben sem. Nekem OTTHON Báziásban van, vagy Bukarestben. Bár már nem tudom, mi van ott. És amiket hallok...

– *Egyetért Besszarábia „azonnali" visszatérésével Romániához?*

– Nem. Csodálkozni fogsz, nem. És azt hiszem, a besszarábiaiak sem. Tudod miért? Mert nincs fellendülés. Az egyesüléshez, újraegyesüléshez fellendülés kell. Akkor igen. Most, azt hiszem, olyan lenne, mint a szabadesés.

*

– Feltétlenül fel kell olvasnom neked egy részt Alexis de Tocqueville *Souvenirs*-jéből. Franciaország legnagyobb politikai gondolkodója, és lehet, hogy az egész 19. századé. Figyeld meg, milyen tisztánlátó: „Amikor azt mondják, hogy nálunk, Franciaországban, semmi nem szabadul meg a forradalomtól, azt válaszolom, hogy nem igaz, van valami, amit semmilyen forradalom nem érintett: a központosítás. Egyetlen intézményt nem lehet sehogyan sem megsemmisíteni: a központosítást. Hogyan is szűnhetne meg? A kormányok imádják, az ellenzék odavan érte. Bár időnként váratlan és kegyetlen csapások sújtják őket miatta, eszükbe sem jut, hogy semmibe vegyék. Az élvezet, amit a központosítás okoz nekik, hogy mindenbe beleüthetik az orrukat, és mindenről rendelkezhetnek, minden veszélyérzetet kiöl belőlük." Ez ránk, románokra is illik!

Fordította: Hadházy Zsuzsa

Bakk Miklós

„Két világ határán"

Nem volt még olyan szabad választás Magyarországon, mely ennyire éles alternatívák elé állította volna a szavazókat, s ennyire drámaian vetette volna fel a hovatartozásuk kérdését. És nem volt még olyan szabad választás Magyarországon, mely ennyire érintette volna – identitásában is – az erdélyi magyarságot.

A 2002. évi, rendszerváltás utáni negyedik magyarországi választás politikai és kulturális értelmezése még csak a kezdetén tart. Annyi azonban bizonyos, hogy e választások

https://biblioteca-digitala.ro

után nemcsak Magyarország belpolitikai térképe, sőt politikai rendszere alakul át, hanem ennek következményeként a Magyarország–Erdély–Románia-kapcsolatrendszer is.

Eredményolvasatok

A választás eredményeivel és következményeivel foglalkozó, most még óhatatlanul a felületen mozgó elemzések a magyar pártrendszer átalakulásából, kétpólusúvá válásából indulnak ki, s vagy a Fidesz-MPP által kezdeményezett „vezérdemokrácia" kritikájába, vagy pedig a magyar társadalom polgárosodása felemásságának diagnosztizálásába torkollnak.

A „vezérdemokrácia" kialakulását feltételező elemzések kiindulópontja általában az, hogy Magyarországon egy kivételesen tehetséges, karizmatikus politikusnak, Orbán Viktornak sikerült megteremtenie a jobboldal egységét – amely mindeddig történelmi okokból nem létezett –, de ez olyan vezérszerepre „kárhoztatta" a leköszönő miniszterelnököt, amely kárára van a magyar demokráciának. A permanens társadalmi mozgósítás politikája (a „vezérdemokrácia" megnyilvánulási módja) – írja például Bozóki András[1] – Magyarországon „éppúgy átrajzolta a politikai térképet, mint tette azt Juan Domingo Perón elnök a negyvenes-ötvenes évek Argentínájában", ahol ezt követően néhány évtizeden át nem különböző pártok versenyeztek egymással, hanem egy peronista és antiperonista blokk, amelyek között választani nem csupán politikai választás volt, hanem mindenekelőtt identitásválasztás. És – teszi hozzá Bozóki – ugyanezt látjuk a mai Olaszországban is, ahol a korábbi „pártokrácia" eltűnt, és a politikai élet egyetlen frontvonala a Berlusconi-hívek és Berlusconi-ellenesek tábora között húzódik[2]. A „vezérdemokrácia" iránti szükségletet, a populista politika, a hatalom perszonalizálása iránti igényt – írják más kritikusok – az átmenet jó tíz éve alatt kialakult új kapitalizmus teremtette meg, amely a magyar társadalomban az ügyeskedés, a „lenyúlás" „individuális" értékeit helyezte az előtérbe a társadalmi szolidaritás értékei helyett.

Ezzel összefüggésben, de a partikuláris társadalomfejlődési trendeket sokkal inkább szem előtt tartva fogalmazódtak meg azok az értelmezések, amelyek egy sajátos társadalmi szerződés történelmi léptékű következményeként értelmezik a magyar társadalomnak azt a megosztottságát, amely az április 7.-i és 21.-i választási fordulók között oly drámaian megnyilvánult. Ez a szerződés volt a Kádár-rendszer alapja: a társadalom depolitizálását kényszerítette ki, s cserébe a magánszféra (gazdaságilag is) nagyobb szabadságát nyújtotta. A Kádár által felkínált alku tehát az emberek szabadságvágyát a magánélet területére irányította át, s ezzel sikerült elérnie azt, hogy a magyarok döntő többsége lemondott a közéletiségről (azt esetleg egy álközéletiséggel helyettesítette) s ennek következményeképpen a közösségi víziók megalkotásának kereteiről is. A magyar rendszerváltás első tíz évének liberális reformjai, a magánosítás körülményei, a gyors egyéni helyzetfelismerésen alapuló karriertípusok összeegyeztethetők voltak e társadalmi szerződés mentális elemeivel. Csakhogy a gazdaságfejlődési trend állandóvá válása megteremtette a bizalom alapjait és a közösségi perspektívák iránti igényt. Ennek felismerése társult a Fidesz-MPP ambiciózus, a jobboldal egységének megteremtésére és modernizálására irányuló tervével.

https://biblioteca-digitala.ro

Magyar oszlopok

„Két világ határán állunk", mondta április 13-i Kossuth téri beszédében több százezer ember előtt Orbán Viktor. A „polgári" és a „szocialista" Magyarország szembeállítása elsősorban ideologikus tett volt, s így önmagában még nem ad magyarázatot a kölcsönös félelemkeltésnek arra a spiráljára, amely kétségtelenül megfigyelhető volt a két választási forduló közötti (április 7.–21.) Magyarországon.

Politikai ellenségeket természetesen lehet konstruálni. Murray Edelman meglehetős részletességgel elemezte azt a folyamatot, amelynek során az ellenfelek ellenségekké válnak. A kettő közötti határvonal annak alapján húzható meg, hogy a szembenálló felek legbensőbb természete vagy az általuk alkalmazott taktika válik-e a konfliktus szembetűnő elemévé, lényegi mozzanatává. Mindaddig, míg a győztes stratégia kialakítása és végrehajtása a fő szempont, a másik fél csupán ellenfél, akár kicsi a tét, akár nagy. Viszont ha a szembenálló fél inkább ellenség, mint ellenfél, akkor a figyelem nem a folyamatra, hanem a másik természetére, identitására összpontosul[3]. Az ellenséget eleve adott vonások jellemzik, amelyek függetlenülnek attól, hogy milyen cselekvési sort követ – az ellenséget cselekedeteitől elszakítva, valós vagy feltételezett identitásjegyei alapján ítélik meg.

Azonban ennek fordítottja is végbemehet: ha az ellenfél markáns identitást, tolakvó karakterjegyeket felmutatva kerül be a versenykontextusba, akkor könnyen átalakulhat ellenséggé. A magyar választás két fordulója között ilyen ellenséggé válási folyamat zárult le.

A magyar pártpolitikai erőtérben a karakteres identitásjegyek akkor kerültek az előtérbe, amikor a jobboldal a „kádári alku" szocializációs következményeivel szemben kezdte tematizálni programját, megfogalmazni önmagát. Az új, egységes jobboldali identitás azonban ellenséggé alakította át az addigi pártellenfeleket. Ennek *punctum saltense* kétségtelenül annak világossá tétele volt, hogy az orbáni – modernizált – jobboldal jövőképet kínál a magyar társadalom egyik felének, víziót arról, hogy „kik vagyunk mi, magyarok" most, az Európai Unió kapujában. Csakhogy a közösségi vízió igényének kinyilvánítása, politikai megfogalmazása világos ellentmondásba került a kádári „élni és élni hagyni" szocializációs örökségével, mely az egyéni életutak elsődlegességét hirdette egy átalakulásában kiszámíthatatlan társadalomban.

Ennek a szembekerülésnek számos további – ideológiai és szemléleteket érintő – következménye van (például az, hogy ami a jobboldal számára jövőkép, azt a baloldal kritikusai csupán „múltképnek" látják), ami azonban igazán lényeges: immár világosan kirajzolódik két politikai szubkultúra. Ezzel viszont egy új fejlődési pálya nyílt meg Magyarország társadalma előtt: az *oszloposodás* útja.

Nem lenne példa nélküli fejlődés ez: Európa erősen fragmentált politikai kultúrájú országaiban, például Hollandiában, Belgiumban vagy Ausztriában már a 19. század végén, a 20. század elején kialakultak az úgynevezett „oszloptársadalmak". Ezekre nemcsak az jellemző, hogy a politikai tagoltság gyökereinél egymástól világosan elhatárolódó kulturális csoportokat találunk, hanem az is, hogy a politikai szubkultúra (csoportidentitás) „puha" elemeit (attitűdök, ideológiák, világnézetek) az illető csoport „kemény" (intézményi) szervezettséggel egészíti ki és tartja fenn. Az *oszlop* metaforájával a szakirodalom azt a szubkultúrát nevezte meg, amely teljes egészében intézményesült, és hierarchikusan

https://biblioteca-digitala.ro

összehangolt szervezeti struktúrája révén lehetővé tette, hogy tagjai az élet minden területén a hozzá tartozó intézményekben folytathassák tevékenységüket, mi több: ehhez elérte azt is, hogy az állam mint önálló, társadalomalkotó entitást ismerje el.[4]

Az *oszloposodás* folyamata általában olyan országokban indult be, ahol a katolicizmusnak sikerült politikai képviseletre szert tennie. A katolikus intézményi struktúra kialakulása, melynek politikai csúcsa valamely katolikus párt képében jelent meg, olyan katalizáló hatást váltott ki, aminek eredményeképpen még az oszloposodást ellenző világnézeti táborok (a liberálisok és a szocialisták) is egy-egy külön oszlopban találták magukat. Így Belgiumban a nyelvi konfliktusok dominánssá válása előtt három „spirituális család" – a katolikusok, a liberálisok és a szocialisták – uralta a társadalmi és politikai élet majd mindegyik szféráját. Hollandiában az oszloposodás a 20. század elején teljesedett ki, amikor a választójog és az egyházi iskolák kérdése szembefordította a társadalom különböző csoportjait. Itt viszont négy oszlop alakult ki, a katolikus, a protestáns, a szocialista és a liberális, amelyek nem csupán a politikában különültek el, hanem az élet számos területén. Mindegyik oszlopnak saját iskolái, saját politikai pártjai, saját sajtója, saját szakszervezetei, farmerszövetségei, munkáltató uniói, mezőgazdasági hitelbankjai, saját társadalomkutató intézetei, kórházai stb. voltak.

Nehéz megjósolni, hogy a magyarországi jobboldal politikai szubkultúraként való öndefiníciója ténylegesen is beindítja-e ezt a „kései" oszloposodási folyamatot, azonban világosan látható, hogy jó néhány körülmény határozottan kedvez ennek. Mindenekelőtt az, hogy a fontos törésvonalak (vallásos–nem vallásos[5], „országban", illetve „nemzetben" való gondolkodás, a Kádár-rendszerhez való viszony) egymásra tevődése – mely felerősítheti e folyamatot – lényegében már bekövetkezett.

Erdélyi dilemmák

A magyarországi „oszloposodás" kibontakozásának van erdélyi olvasata is. Amikor Molnár Gusztáv a „nemzet" és az „ország" budapesti párviadalát elemzi[6], a magyar „oszloposodásnak" csupán egyetlen – igaz, erdélyi nézőpontból a legfontosabb – törésvonalát veszi szemügyre. E törésvonal „nemzeti" oldalán Budapest olyan centrumként jelenik meg, amely a nemzeti reintegráció státustörvényes programját tulajdonképpen saját centrum-szerepének a határon túli magyarokra való kiterjesztéseként fogja fel. Amelynek egyik lehetséges következménye az lehet, hogy e centrum felszívja azt a közösségi-érzületi tőkét is, amelyet az erdélyi magyarok egy területi-regionális közösség kialakításába bevihetnének, vagyis amellyel részt vehetnének, az erdélyi románokkal együtt, az erdélyi „régió-haza" megalkotásában. Az „ország" oldalán viszont – amint azt Molnár Gusztáv is kimutatta – Budapest csupán olyan centrumként jelenik meg, amely Bukarestet, Belgrádot vagy Pozsonyt tekinti elsődleges partnerének.

Ha azonban távolabbra tekintünk, s nem csupán e törésvonalat vesszük számításba, hanem a két politikai család, a konzervatív és a baloldali „oszlop" teljes ideológiai és kulturális örökségét, akkor okkal feltételezhetjük, hogy előbb-utóbb stratégiai vita alakul ki közöttük a „határontúliság" koncepcióiról. Úgy tűnik, hogy a Kárpát-medencére irányuló magyar politikának két versengő koncepciója, alternatívája fogalmazódhat meg: a kulturális nemzet egységének fenntartására irányuló *nemzetpolitika* és a térség egészére mint a magyar történelemmel szorosan összefüggő civilizációs térségre irányuló *regionális politika*. Az is logikusnak tűnhet, hogy e két

https://biblioteca-digitala.ro

alternatívának – mint a magyar szomszédságpolitika két fő irányzatának – a versenye tulajdonképpen a két politikai család versenyében realizálódik. Ezt sugallja a státustörvényért vívott harc, mely a jogszabályt – mint nemzetpolitikai eszközt – egyértelműen a magyar jobboldal szellemvilágához kapcsolja, s az inkább múló állapotnak tűnik, hogy a regionális politikának még nincs meg a „helye".

Csakhogy középtávon mégis azzal kell számolni, hogy a politikai családok mindkét stratégiát a maguk képére gyúrják. Ezzel viszont új törésvonalak is megjelenhetnek: Erdély szempontjából nem válik érdektelenné, hogy a magyar kormány a *regionalizmus*t támogatja inkább, avagy a *regionalizáció*t.

A *regionalizmus* mint régiók kialakítására irányuló politikai mozgalom elsősorban azokból a (tartományi vagy kistáji) „természeti egységekből" indul ki, amelyeket egy organikus közösségekre tekintő politika inkább szem előtt tart. Az európai új jobboldal, amelyhez a Fidesz-MPP vezette magyar konzervatívok is felsorakoztak, azonban sutba vágta a kereszténydemokrácia alma örökségét, amely a szubszidiaritás elvével mint a sok organikus közösségből felépülő társadalom legfontosabb szervező elvével számolt, s ma jószerével csak egyetlen „organikus közösséget" tart szem előtt: a nemzetet. Ha azonban a magyar jobboldal tényleg oszlopszervező erővé válik, akkor működésének immanens filozófiája révén is vissza kell térnie a több kisebb közösség működését összehangoló szubszidiaritás-elvhez, s ez kétségtelenül a regionalizmus-szemléletnek kedvez.

A *regionalizáció* ezzel szemben nem területi közösségteremtést, hanem kormányzási technikát jelent, amely a kormányzás „racionális" szempontjait helyezi az előtérbe. Ebben az elgondolásban az az univerzalizmus munkál, amely általában a baloldal sajátja, s amelyet az csak akkor tud meghaladni, ha a szolidaritás klasszikus (elvontan szociális) ideológiai sémáit feladva azt a területi közösségek számára is meg tudja fogalmazni.

Mindebből következően az erdélyi regionalizmus támogatása az erdélyi társadalom támogatását jelenti azzal a céllal, hogy az létrehozhassa saját (transzetnikus) identitását és belső, regionális szolidaritását kifejező intézményeit. Ezzel szemben a regionalizáció támogatása leszűkülhet azokra a – féligazságokat kifejező – befejezetlen dolgokra, amelyek mint Traian Ştef írja e számunkban, azon a piramison belül maradnak, ahol minden egy-két személyen múlik.

E dilemmával igazából még nem szembesült Erdély. De ha e szembesítés bekövetkezik, akkor Erdélyben is sokan érezhetik majd úgy, hogy „két világ határán" állnak.

Jegyzetek:

1. Bozóki András: A politika mint élmény. *Magyar Hírlap*, 2002. ápr. 26.
2. Uo.
3. ld Murray Edelman: Politikai ellenségek konstruálása. In: Szabó Márton (szerk.): *Az ellenség neve*. Jószöveg Műhely Kiadó, Bp., 1998, 89–91.
4. vö.: Enyedi Zsolt: *Politika a kereszt jegyében*. Osiris Kiadó, Bp.1998, 21–57.
5. Egy nemzetközi vallásszociológiai felmérés szerint Magyarország a vallásosság tekintetében a megosztott (hívő-ateista) társadalmú országok kategóriájába tartozik, szemben a teljesen szekularizált országok (pl. Csehország) vagy az erőteljesen vallásos országok (pl. Lengyelország vagy Írország) kategóriájával. (Tomka Miklós előadása a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen, 2002. ápr. 26.)
6. Molnár Gusztáv: A „nemzet" és az „ország". *Provincia*, 2002. március–április.

https://biblioteca-digitala.ro

Daniel Vighi

Megjegyzések és zárójelek. Balázsfalva

A Pro Europa Liga által, mint mindig, a professzionalizmus jegyében – ez alkalommal Balázsfalván – rendezett kerekasztal-beszélgetések célja az erdélyi és bánáti román kultúra hagyományainak és kilátásainak elméleti tanulmányozása. A tanfolyamokon részt vevő hallgatókat az ország nagy egyetemi központjaiból válogatták, és nagyon tájékozottnak – egyesek kifejezetten tudósnak – tüntek a történelem, politikatudományok, közgazdaságtan terén. Ez alkalommal került sor a *Provincia 2000* kötet bemutatására, amely a folyóirat első évfolyamában megjelent cikkek gyűjteményét tartalmazza, Molnár Gusztáv válogatásában. A kötet felelős szerkesztője Szokoly Elek, és a marosvásárhelyi Pro Europa Kiadó adta ki, a németországi Heinrich Böll Alapítvány támogatásával. Ahogy az különben a *Provincia* kétéves léte során is megfigyelhető volt, e publicisztikai vállalkozás sajátossága és egyben eredetisége abban áll, hogy az erdélyi és bánáti magyar és román közösségek polgári társadalmának képviselői elhatározták egy „közös közéleti fórum" kialakítását, ahogy ezt a kötet rövid, szándéknyilatkozat értékű bevezetőjében is leszögezik – azt hiszem, nem véletlen, hogy ennek a címe: *Mit akarunk, és mit nem akarunk.*

A következő sorokban szeretném összefoglalni a szerkesztőség elvi kötelezettségvállalását a rövid, programszerű „kiáltványban" foglaltak szerint, hogy (ez alkalommal is) megelőzzek minden esetleges, a szerzők szándékától eltérő értelmezést. Mindenekelőtt hangsúlyozni kell a jelen kezdeményezés demokratikus elkötelezettségét, amelyet vállalkozásunk minden tisztességes elemzésének figyelembe kell vennie. Az antológia oldalairól visszaköszönő megközelítések sokrétűségén túl, bármennyire változatosak és akár eltérőek is ezek, van néhány elv, amely vitathatatlanul összeköt bennünket. Ezek a kortárs világ liberális-pragmatikus fogalomkörébe illeszkednek, amely egy pluralista és nyílt világ kialakítására törekszik. A folyóirat szerkesztőinek szándéka az általuk „közös fórum létesítése Erdély és Bánát közéleti szférájában" néven emlegetett dolog kiépítésével az, hogy véget vessünk a „polémiák korszakának", és megkezdjük a „párbeszéd korszakát". A párbeszéd nyilván önmagában is az elvek és álláspontok változatossága ápolásának egyik formája, ha nem az, akkor elkerülhetetlenül a monológ szintjére süllyed, ami később az autoritarizmus/totalitarizmus kilátástalan táptalajává válhat. Hol érnek véget a felvállalt eszmék, és pontosan hol válik a párbeszéd semmibe torkolló vitává? A válasz éppen a szerkesztőség akaratának egyértelmű kifejezésében rejlik: a programszerűen kijelentett szándékaikat elhatárolni bármilyen más, ezekkel ellenkező, mások által hozzátoldottaktól. Itt még meg kell jegyeznünk, hogy ezen „új kezdet felelősségének" egyik fontos forrása az összes szándék, álláspont, társadalmi és politikai törekvés tényleges átlátszósága: semmi kétértelműség, semmi felforgatás, semmi sem az „egyet gondolsz, mást írsz" égöve alatt jött létre, ahogy azok sugallják, akik

https://biblioteca-digitala.ro

elutasítják az „új kezdet felelősségét". Felvállaljuk ezt az elvet, bármennyi kellemetlenséggel vagy rosszindulatú értelmezési lehetőséggel járjon is. Íme, például, az a tény, hogy „térségünk történelme eddig megosztó" volt, olyan valóság, amelyet közösen vállaltunk, hogy alaposan megérthessük, és ezáltal túlléphessünk rajta. Alkalmaztak hibás politikát, különösen Erdélyben, 1918 előtt is, után is. Az erdélyi népek közötti különbségek majdnem mindig ellentétesek voltak, a közös építmények és hidak többnyire ingatagok. A demagógia által erőltetett szolidaritás az erdélyi élet fölé helyezkedett, és olyan ideológiai elemeket tett hozzá, amelyek meghamisították, elsikkasztották lehetséges konvergencia-pontjait, és előtérbe hozták a konfliktusteremtő különbségeket, a konstruktív jellegűekkel szemben. Ezért úgy gondoljuk, hogy akart-akaratlan közös múltunkat „előítéletek és gátlások" nélkül kell tanulmányoznunk; a Másik fél partnerré válása – ez csoportunk őszinte kívánsága – valóságos régészeti kutatást igényel annak felderítésére: voltak-e már a történelem folyamán valaha partnerek az erdélyi magyarok, szászok, székelyek, romák és románok? Voltak ilyen próbálkozások Erdély történetében? És akkor is, ha a románok szempontjából ez nem volt kielégítő, megéri az új évszázadban folytatni az etnikai felsőbbrendűség politikáját, a konvergenciát divergenciává alakítani, és az egymást kiegészítő különbözőséget a régi, egymást kizáró különbözőséggé alakítani?

Itt szükség van egy zárójelre: a posztmodernizmus (vagy transzmodernizmus), amelyet Horia-Roman Patapievici keményen bírált a jelenkori emberről szóló tanulmányaiban, szerintem legalábbis, a *Provincia* törekvéseiben szükséges és elkerülhetetlen fogalom. A magyarázat számomra világos: nem tudom, hogyan nevezhetném másképp ezt az új valóságot, amelyben a politikai építés a transzetnikus megközelítésekben jut közös nevezőre. Úgy vélem, a *Provincia* törekvései más úton haladnak, mint a romantikus és posztromantikus modernizmus, amely az – akkor jogos – etnikai alapú identitástudat megjelenésére épült. Gyorsan azt is hozzáteszem, hogy a jelenlegi politikai tervezet Erdélyét olyan régióként képzeljük el, „amelyben a vallási, etnikai, kulturális különbségek kölcsönösen kiegészítik egymást, a régió javára". Még érthetőbben: ha a két évszázad modernitásában a román–magyar politikát a hosszú és kimeríthetetlen nacionalista *Kulturkampf*fá átlényegített kulturális különbözőségek határozták meg, most azt szeretnénk, ha a régi megkülönböztetés elmosódna egy új konvergencia-pontban, az önazonosítási prioritások felcserélésével. Így a politikai (regionális) identitásunkban tekintsük magunkat erdélyinek (erdélyi magyar, román, szász, roma), kulturális identitásunkban pedig erdélyi sajátosságú románok, magyarok, szászok legyünk azon kultúrán belül, amelyhez tartozunk. Mint látható, a – politikai – azonosság kinyilvánítása elsősorban területi jellegű lehetne; ezáltal megvalósulhatna a konvergencia egy új összetartási alapon; másodsorban pedig a – kulturális – azonosság kinyilvánítása magában foglalná a saját etnikai környezeten belüli különbözés és változatosság kinyilvánítását is. Ez a felbontás nem a modernizmus jellemzője, hiszen nem illeszkedik a *Kulturkampf* típusú paradigmába, hanem, ha nem is a harmonikus, de legalább a kölcsönös jóindulat által táplált komplementaritásé. Tulajdonképpen a nacionalista kultúra nem kultúra, hanem propaganda, vagyis szintén politika. Ezzel a lehetséges átalakulással, az etnikai-kulturális öntudat – mindaddig, amíg kultúra marad – nem a divergenciát, hanem a konvergenciát, a komplementaritást,

https://biblioteca-digitala.ro

nem pedig az egymás kizárását fogja táplálni. Az igaz, hogy ezeket az elveket még hosszú ideig alááshatják régi – vagyis modern – beidegződéseink, és továbbra is kizárásos és konfliktusos alapon határozzuk meg politikai és kulturális önazonosságunkat, de még ha így állna is a helyzet, az egyáltalán nem jelentené, hogy az új valóság – amelyben a változatosság egyre inkább kulturális kérdés, a konvergencia és az egység pedig egyre inkább politikai ügy – nem fog teret nyerni, és ha teret nyer, jogosan elvárhatja, hogy neve is legyen. Én legszívesebben posztmodern világnak nevezném, mert nem tudom, hogy nevezhetném másképp.

Fordította: Venczel Enikő

Ana Luduşan

A nemzeti függetlenség, a vallási felsőbbrendűség és az új európai konstrukció

2002. március 13-án és 14-én a kolozsvári prefektúra épületének nagytermében tartották meg *Az emberi jogok és az európai integráció* című előadás-sorozatot, különös tekintettel a vallási szabadságra. A rendezvényt a Kolozs megyei prefektúra szervezte a berni központú, a vallásszabadság védelmére alakult nemzetközi egyesülettel és a bukaresti központú hasonló országos egyesülettel karöltve. Az előadáson a megyei és helyi szervezetek (a prefektúra, a polgármesteri hivatal, a csendőrség, az igazságszolgáltatás, különböző tanintézetek), a két említett szervezet, külföldi és belföldi szakemberek, valamint a megyében fellelhető vallási felekezetek hivatalos képviselői vettek részt.

A két napig tartó vitában kiderült, hogy a vallásszabadság kérdése az európai integráció összefüggésében nehéz politikai filozófiai probléma a jövő európai konstrukciója szempontjából. Úgy tűnik, hogy a kérdés: „Mit jelent az európai szellem?" éppen olyan fontos, mint az, hogy: „Vajon Európa olyan föderális állam lesz-e, amely magában foglalja a földrész nyugati és keleti felét, vagy csupán olyan államok közössége, amelyek között pontos kormányközi megegyezések léteznek majd?" Annak a szükségessége, hogy Európának legyen egy, a térség minden országának gazdasági, biztonsági és védelmi kérdéseivel foglalkozó szerve, már közhely és olyan nyilvánvalóság, amelyet az európai politikai osztály, a tudományos világ szakértői éppúgy tudomásul vettek, mint az európai választók, akiknek nagy része kedvezően viszonyul az európai integrációhoz.

https://biblioteca-digitala.ro

Minden hozzászóló egyetértett abban, hogy Európának a maitól eltérő, „más arculatra" van szüksége, ahhoz, hogy hatékonyan tudjon válaszolni a nemzetközi kihívásokra. Nem mindegy például, hogy Románia részt vesz-e majd, az európai állam kormányában levő képviselőjén keresztül, a nemzetközi tárgyalásokon, vagy kívül marad azokon, mert „egységes és független nemzetállam" akar maradni, és nemcsak a belügyekben, hanem a biztonságra és védelemre vonatkozó ügyekben is egyedül akar tárgyalni. Még ha a második változat, úgy tűnik, nagyon előnyös is Románia számára, mert így látszólag a legmagasabb fokon őrizheti meg függetlenségét, ez utóbbi rövid időn belül csupán elméleti lesz, mert a globalizációs tendenciák csak nagy felvásárlópiaccal rendelkező, az Egyesült Államokhoz, Japánhoz, Kínához hasonló kontinentális vagy bikontinentális aktorokat (politikai egységeket) ültetnek majd le a tárgyalóasztalhoz, vagy/és olyanokat, mint például Oroszország és India, amelyek védelmi és biztonsági rendszere valóban jelentős.

A kétnapos megbeszélés visszatérő kérdése az volt, hogy hogyan fog kinézni a jövő Európája. Építkezés lesz-e, vagy újraépítkezés? A kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem Ortodox Teológia Karának professzora, Stelian Tofană szerint Európa egy gazda házához hasonlít, amelyhez lakás, gazdasági épületek, elkerített részek, vagyon tartozik, mint a gazdaság tagjainak tulajdona. Az építmény minden részének megvan a maga értelme. Ha a kerítés vagy a lakás megrongálódik vagy elöregszik, meg kell javítani, megőrizve a gazdaság minden darabjának „létértelmét". Ha lebontjuk az egész házat, és újat építünk a régi helyébe, akkor egy új önazonosságú Európát építünk fel. Az építés is, az újjáépítés is más kérdéseket vet fel: „Melyek az újjáépítés vagy építés új kritériumai, melyek azok az erkölcsi értékek, amelyeken az új közösség alapul majd? Megőrződnek-e majd minden, az új Európát alkotó állam személyi jegyei, beleértve állampolgárainak vallási jegyeit is? Milyen erkölcsi normákat fogad majd el az új Európa? A Nyugat erkölcsi normáit, amelyben elburjánzott az abortusz, a kábítószerezés, a prostitúció, a szexuális szabadosság?" vagy „Kelet normáit, amelyben az ortodoxia összeegyeztethetetlen a gazdasági hatékonysággal és a fogyasztói társadalommal, hiszen naptárában túlsúlyban vannak a böjtös napok?"

Ezek a kérdések, amelyeket az ortodox egyház egyik főpapja tett fel, azt bizonyítják, hogy voltaképpen tisztában van az Európa jövőjére vonatkozó politikai filozófián belül folyó vitákkal, de nem tette magáévá ezt a filozófiát, vagy hogy egyelőre kényelmesebb, hogy ne mondjuk, hasznosabb, olyan álláspontot elfoglalnia, amely szerint az ortodox egyház felsőbbrendű a keleti térség többi egyházához, illetve vallási felekezetéhez képest. Ha az ortodox egyház és egyébként minden egyház és felekezet nem lép a világ elé olyan üzenettel, amely megfeleljen azoknak az időknek, amelyekben élünk, elszigetelődik a többi filozófiai irányzattól vagy azoktól az egyházaktól, amelyek erőfeszítéseket tesznek a modern kor erkölcsi, társadalmi és kulturális problematikájába való integrálódásra. Az ortodox egyháznak lépéseket kell tennie az ökumenia és egy olyan üzenet megtalálása felé, amely híveiből erkölcsös embereket formáljon, olyanokat, akik beilleszkednek azokba az időkbe, amelyekben élnek. A tálib magatartást még az iszlámon belül is elítélik. Stelian Tofană atyának a konferencián hangoztatott nézete, mely szerint az ortodox egyháznak meg kell őriznie monopóliumát Kelet-Európa erkölcsi normái felett, és rá kell erőltetnie azt a Nyugatra is, nekem

https://biblioteca-digitala.ro

fundamentalistának tűnik. A vallási és lelkiismereti szabadság az egyetlen modern erkölcsi eszme, mert mint ahogy a református egyház egyik lelkésze mondta, az Isten egyformán szereti a hívőket és a hitetleneket. Ha egy európai át akar térni a buddhista vallásra, természetes, hogy megtehesse anélkül, hogy bárki is beleszóljon ebbe, és ha valaki ateista, ugyanolyan természetes, hogy senki ne kényszerítse meggyőződése megváltoztatására. Egyébként Maurice Verfaillie részletesen ismertette az Európai Konvenció által elfogadott álláspontot, és az Európa Tanács Parlamentjében, a vallási szabadság elfogadásáig folytatott vitát. A vallásszabadság megfogalmazására Németország tett javaslatot, ez azonban diszkriminálta az ateistákat a hívőkkel szemben, és Franciaország hevesen visszautasította. Végül is a lelkiismereti szabadság megfogalmazást fogadták el, ami semmilyen megkülönböztetést nem tesz Európa állampolgárai között, függetlenül azok vallási vagy lelkiismereti beállítottságától.

Még ha csupán a vallásszabadságról folyó vitának ezt a részét tekintjük is, anélkül hogy figyelembe vennénk az ortodox egyház magatartását az üldözött és a kommunista rendszer által javaitól megfosztott görög katolikus egyház által visszaigényelt vagyonnal kapcsolatban, akkor is világos, hogy az ortodox egyháznak ugyanolyan reformra van szüksége, mint amilyen a katolikus egyházban, elsősorban II. János pápa idejében, végbement. Ez utóbbi a nemzetközi fórumok nagyon eredményes partnerévé vált a békéért és a demokráciáért folytatott harcban. Az európai szellem mindenekelőtt demokratikus szellem, amit pontosan megfogalmazott Romano Prodi, mondván: „Nincsen többség és kisebbség, mert valamilyen formában mindnyájan kisebbség vagyunk." Az európai szellem az egyéneknek és a közösségeknek egyenlő esélyt adó demokratikus szellem. De ezt a szellemet az európai politikai osztálynak élnie kell, igazgatnia kell, nem elég elméleteket gyártani ennek kapcsán.

Fordította: Hadházy Zsuzsa

Csoma Botond

Egy vitatott könyv

A világos elemzések teljes hiánya, amely a hazai politikai tájakon érezteti hatását, immár az értelmiségi körökben is tapasztalható. H.-R. Patapievici könyve, az *Omul recent* (Az új keletű ember) olyan személyeskedő, vádaktól hemzsegő háborúskodást indított el, amelyekből kiderül, hogy a szerző narcisztikus, és ennek a könyvnek a megjelentetésével nem akart mást, mint felhívni magára a közvélemény figyelmét, mert a 2000-ben bekövetkezett politikai változások óta elszigetelve és elfelejtve érzi magát (ezt a „háborúskodást" mutatta be részletesen Al. Cistelecan a *Provincia* 3–4-es számában megjelent *A párbeszéd erkölcse* című cikkében). Ebből az általános zsivajból, a szabályt erősítő kivételektől eltekintve, mint amilyen például Andrei Cor-

https://biblioteca-digitala.ro

nea a *22* című folyóiratban megjelent *Se poate combate relativismul postmodern?* (Le lehet-e győzni a posztmodern relativizmust?) című kitűnő elemző cikke, természetesen nem hiányoztak a durva, jakobinus típusú manicheista kirohanások, amelyek jókra és rosszakra osztják fel a világot. Ennek a látásmódnak a hívei szerint, ha bizonyos bírálatokat fogalmazol meg valamilyen kisebbség követeléseivel, a nyugati politikával vagy a radikális posztmodern esetleges rossz hatásaival szemben, akkor, ugyebár, kétségtelenül kisebbségellenes vagy globalizáló és egységesítő szándékú, nyugatellenes, és, nem utolsósorban, veszélyes reakciós, aki nem akarja vagy, nem tudja megérteni a jelen profilaktikus jellegű mentális és politikai szükségleteit.

Egy kérdés ilyen, szigorúan ideológiai és politikai megközelítése aporiához vezet a nyitási horizont távlatának szintjén a partikuláris elemzés különbözősége tekintetében. De ugyanakkor vitathatatlan előnyöket biztosít a módszerrel élők számára. Azt, akire rányomják a reakciós, nyugat- vagy kisebbségellenes pecsétet, nagyon eredményesen hallgatásra lehet ítélni és ki lehet szolgáltatni a nyilvános gyalázatnak, anélkül hogy szükség lenne álláspontjának elemzésére. Ha megpróbálnánk oksági viszonyt felállítani ebben az eljárásban, azt hiszem, az okot a fent említett csalárd szándékú elszigetelésében találnánk meg, az okozatot pedig a jelentős mértékű egyszerűsítéssel járó felületességben. Közismert példa a dogmatikus türelmetlenségre a háború utáni Franciaországban kialakult helyzet, amikor az értelmiségiek nagy része, még katolikus írók is, elragadtatva attól a hozzájárulástól, amivel a Szovjetunió kivette részét a náci Németország fölött aratott végső győzelemben, olyan eszmék híveiül szegődtek, amelyek kimondták, hogy senki sem lehet egyszerre antikommunista és antifasiszta meggyőződésű, ami közvetve azt jelentette, hogy ha valaki antikommunistának vallotta magát, arra automatikusan rányomták a fasiszta bélyeget. Ez a – Raymond Aron és François Furet által egyaránt elítélt – vélemény, amely a „látnok" francia értelmiség ítélőképességének egyfajta beszűkülését jelentette, a legteljesebb mértékben hozzájárult annak a szovjet propagandának az eredményességéhez, amelynek célja olyan képzeletbeli fasiszták létrehozása volt, mint például De Gaulle, Adenauer vagy éppen a leendő amerikai elnök, Eisenhower.

A szóban forgó könyv változatos kört felölelő alapvető témákat elemez, közülük a következőket sorolhatnám fel, címszerűen: Isten eltűnése a modern és posztmodern korszak értékítéleteiből, a multikulturalizmus, a politikai tisztesség és a feminizmus – a szerző mindezeket a posztmodern termékének tartja – vagy a jelenkori tudományos gondolkodás bizonyos felületességének következményei.

Ami a modernség és hatásai alapvető elemzése szempontjából a szerző által használt módszerre vonatkozó általános képet illeti, a könyvről az alcím adja a legjobb leírást: „a modernség bírálata a «mi vész el akkor, amikor valami megnyerődik» kérdés szempontjából". Ennek a könyvnek az elolvasása után Patapievici nem tűnik számomra kései tradicionalistának vagy a két világháború közötti időszakra jellemző frusztrált romantikusnak. Hamis az a gondolat, hogy a bemutatott érvek és idézetek veszélyes miszticizmusra csábíthatnának, amely egy szomorú emlékezetű korszak szélsőjobb mentalitásának megfelelő magatartás kialakulásának kedvezne. A szerző nem ajánl alternatívát a modernségre. Más szóval, elfogadja a demokratikus játék szabályait. A radikális posztmodern egyes vonatkozásaiban éppen annak az ideológiailag nem

https://biblioteca-digitala.ro

beskatulyázott szabad gondolkodásnak a korlátozására irányuló szándékot érzi, amely az abszolút demokrácia megvalósulásának elengedhetetlen feltétele. De gyakran jut téves következtetésre – ezek egy részére később visszatérek –, ami szintén egy, ezúttal vallásos dogmatizmus folyománya.

Arra a kérdésre, hogy megtehetjük-e, hogy ne legyünk modernek, a szerző kategorikusan *nem*-mel válaszol.[1] A dilemma nem az önmagában vett modernség megkérdőjelezésére vonatkozik, hanem annak értékelésére. A negatív hatás abban áll, hogy a modernitást szubsztanciának tekintik, és nem egy *modus vivendi*t kereső eszköznek. Mi több, a radikális posztmodernizmus hitté vált, egyfajta világi vallássá, saját dogmatikus szabályai vannak, ezek közé tartozik a lényegi valóság hiánya, az, hogy minden viszonylagos, másként megfogalmazva: az igazság nem különböztethető meg a hamistól, és a modernség kimerült. Ez azt jelenti, hogy olyan új szerkezetet kell felépíteni, amely megfelel az élet új követelményeinek.

A modernitást – állítja Patapievici –, amely meghaladta a technika és a haszonelvűség kívánalmait, az ítélőképesség kultúrájával kell helyettesíteni. Csakhogy felfogásában az ítélőképesség isteni eredetű. Ami azt jelenti, hogy egy ateista nem bír olyan ítélőképességgel rendelkezni, amely képessé tenné a jó és a rossz megkülönböztetésére, vagy nem képes arra, hogy ítélőképességét követve rájöjjön, hogy egy bizonyos dolog durva eltévelyedés, amely túllépi az élet gyakorlati és szellemi szükségleteit. Nem hiszem, hogy a radikális és néha tévelygő posztmodernizmust csupán vallásos alapon le lehetne győzni.

Patapievici másik, sok kérdést felvető érvelése – amelyet Andrei Cornea is megjegyzett[2] – az individualizmussal kapcsolatos álláspontjához kötődik. „Az individualizmust nem lehet következetesen igazolni ateista filozófiával. Az ateista politikai filozófiák egyetlen logikus következménye a kollektivista politikai rendszer. Kölcsönösen bekapcsolódva és egymást igazolva, az ateizmus és a kollektivizmus, egyik a másik következményének premisszája."[3] Hamis következtetés, mert a kollektivizmust a történelem folyamán nagyon gyakran a vallás segítségével igazolták, és nagyon sokan az individualizmus hívei közül meggyőződéses ateisták voltak. Nem tudom elképzelni, hogyan lehetne a kereszténység kedvező talaj az individualizmus számára. Vitathatatlan, hogy a megváltás elsősorban egyéni aktus. Viszont a keresztény vallás inkább az emberek közti közösségi természetű együttműködést segíti elő. Ez az alapvető merevség annak az eredménye, hogy a radikális relativizmus bírálatakor a szerző a metafizikára támaszkodó módszert választotta a John Rawls vagy Jurgen Habermas által javasolt procedurális típusú kritériumok helyett. A metafizikai transzcendencia alkalmazásával csökkent az értelem képessége arra, hogy elutasítsa a posztmodern szofisztikát, csupán a meggyőződötteket tudva meggyőzni.[4]

Patapievici véleménye szerint a modernitás elve, az tehát, hogy „Isten halott", változást hozott létre az értékek hierarchiájában. A „fentről lefelé" kiépített stabil hierarchia helyét átvette egy vízszintes építmény, amelyben az értékek állandó mozgásban és változásban vannak. Érdekes lenne tudni, vajon ez a vízszintes felé történt eltolódás bekövetkezett-e volna, ha az „Isten halott" elv nem jelent volna meg az eszmék világában. Meggyőződésem, hogy az értékek hierarchiájában bekövetkezett eme változást sem lehet egyetlen metafizikai okra visszavezetni.

https://biblioteca-digitala.ro

Megemlíthetjük, hogy a könyvre általánosan jellemző a világról való vagy fehér, vagy fekete ideologikus látásmód heves bírálata, és egyszersmind egyes, a mentális síkra nagyon veszélyes értékeket tartalmazó, egyféle „*l'art pour l'art*" felé irányuló mozgalmak és irányvonalak bírálata. Az időbeliség lett az egyetlen viszonyítási pont, és annak függvényében születnek meg az értékítéletek. Elmélkedhetünk annak a ténynek a következményein, hogy bizonyos körökben mindent, ami új, elfogadnak, csupán csak azért, mert új, anélkül hogy a dolgot önmagában véve alapvető elemzésnek vetnék alá. A hagyomány ma már valami teljesen negatívat jelent, bármilyen rá való hivatkozás maga után vonja a maradi, reakciós bélyeget, mert, ugyebár, ami régi, az feltétlenül rossz, és gyanakvást ébreszt. Az erőszakos posztmodernség egyik primitív kliséje a hagyomány azonosítása a tradicionalizmussal. A haladás önmagában vett értéknek számít. A haladás hívei úgy tűnnek fel, mint a világ mindentudó irányítói, akiknek fel kell világosítaniuk a „népet", nehogy a reakció csapdájába essék. A haladás megvalósításának leghatékonyabb módszere, ahogy gyakran tapasztalhatjuk, azok diabolizálása akik kifogásolni mernek egyes, a haladás nevében terjesztett eszméket.[5]

Nem maga a politikai diskurzusban a politikai tisztesség alakját magára öltött haladás eszméje az, ami zavaró, hanem a mód, ahogy megpróbálják az őt támogató csoportokat létrehozni. Egyes körök kisajátították maguknak azt a kizárólagos jogot, hogy olyan magatartásformákat támogassanak, amelyek nem fogadnak el semmilyen alternatívát. A „political correctness" ideológiája által hirdetett egalitarizmus csak annyiban kívánatos, amennyiben a társadalom testében reálisan létező nehézségek megoldásához hozzájárul, és nem jelent egy, a marginalizálás érdekében alkalmazott, felszínes társadalmi-politikai diktátumot. Ha egy önmagában vett hagyománynak társadalmi szinten negatív következményei vannak, olyan értelemben, hogy egyeseknek szenvedniük kell miatta, kívánatos az eltávolítása, de nem az elszigetelés útján, hanem párbeszéddel, és nem azért, mert hagyományról van szó, hanem azért, mert szenvedést kiváltó tényező. Az említett formától hosszú és fárasztó út vezet a mindenfajta hagyomány elleni háborúig.

A „political correctness"-t, amely túlzott arányokat öltött, leginkább a kritikai ítélőképesség útján lehet visszaverni. „A politikai tisztesség elképesztő példáját említi Murray Rothbard: amikor a Legfelsőbb Bíróság Nixon elnök által javasolt egyik tagját gúnyosan középszerűnek nevezték, Roman Hruska nebraskai szenátor feltette a kérdést, miért ne lehetne az amerikai középszerű embereknek joguk arra, hogy képviselve legyenek a Legfelsőbb Bíróságon. Valóban, miért ne lehetne számarányuknak megfelelő képviselőjük, mondjuk az elmebetegeknek (úgy képzelve el őket, mint a sérültségnek egy sajátos formája alapján kialakított szociológiai csoportot) egy jól nevelt társadalom minden intézményében, úgy, ahogy azt a politikai tisztesség hívei elképzelik?"[6] Gondolkodhatunk azon, hogy a fenti példából vajon nem vonható-e le az alábbi következtetés: „Alapjában véve a politikai tisztesség a nyárspolgáriságát a haladás ügyeinek felvállalásával álcázó nyárspolgárság és egy olyan társadalmi aktivizmus közötti szövetség, amely azt állítva, hogy bátorítja a sokféleséget, egysíkúvá akarja tenni az emberiséget."[7] Véleményem szerint a fenti képlet elfogadható az analitikus gondolkodás számára. Vajon elhiheti-e valaki, hogy egy középszerű bíró kinevezése az Egyesült Államok Legfelsőbb Bíróságára szükséges a társadalmi jó

https://biblioteca-digitala.ro

megvalósulásához? Feltehetjük a kérdést: mi a fontosabb az igazság szempontjából: az, hogy a középszerűség ne legyen szakmai akadály, vagy az, hogy a jogi rendszer hatékonyan működjön? Csakhogy az „*anything goes*"-nak nevezett „haladó" elméleteknek megfelelően nem való olyan hierarchiákat és értékítéleteket megállapítani, amelyek a felsőbbrendűségre teszik a hangsúlyt. Gond csak akkor van, amikor a következő érvrendszer épül fel a politikai tisztesség egésze ellen: „Mivel a vallások szellemileg felsőbbrendűek az önazonossági meggyökereződésekkel szemben (amelyek egyszerű esetleges történelmi konkrétumok – legjobb esetben is tiszteletreméltók, de szellemi értelemben nem felsőbbrendűek) vagy a 'fajok' (amelyek csupán anyagi genetikus meggyökereződések), csak a vallást kellene a legmagasabb szintű védelemben részesíteni. Mivel a politikai tisztességet nem alkalmazzák a vallásokra, még kevésbé kellene alkalmazni a nyilvánvalóan alacsonyabb rendű dolgokra, vagyis a fajokra és az etnikumokra."[8] A fenti idézet a kérdés dogmatikus vallásosságból eredő egyoldalú megközelítésére világít rá.

A kritikai szellem elsorvadásából egyenesen következik az agymosás jelensége. Az agymosás az ideológiai felvértezettség támogatásával olyan képtelen radikalizmusokat szül, amelyeknek nincsenek gyökereik a mindennapi életben. A mai „politikai tisztesség" fenntartja a „visszaszerzett emlékek" elvét, ami azt jelenti, hogy „Ha képtelenek visszaemlékezni egy jellegzetes erőszakra (szexuális visszaélés), de világosan érzik, hogy valami ilyesmi előfordult, azt jelenti, hogy a szexuális visszaélés megtörtént."[9] „A felnőtté vált gyermekeknek az öregekké vált szüleik ellen felhozott szexuális visszaélésre vonatkozó vádjaik valóságos és félelmetes korbáccsá váltak, az 1967-es 0,16 millióról 1985-ben 1,7 millióra nőtt a számuk, s a hivatalos felmérések szerint ezek 65%-ának nincs semmilyen valós alapja."[10] Arra, hogy mit jelent az agymosás és az ideológiai felvértezettség, maga a szerző ad beszédes példát: „A svájci-amerikai Wutrich család a coloradói Pine Drive-ban lakott. 1999. május 19-én a Raoul nevű kisfiú 5 éves húgával a kertben tartózkodott. Egy adott pillanatban (ahogy az ott jelen levő nagymama elmesélte) segített lehúzni a kislány bugyiját, hogy az pipilhessen. Egy, a kiskorú vérfertőzés és a hím szexuális visszaélések elvével jól felvértezett szomszédasszony 25 méterről meglátja a jelenetet, és azonnal értesíti a rendőrséget arról, amit látni vélt. A rendőrség a különlegesen súlyos vérfertőzés rovatba írja be az esetet. Augusztus 30-án, éjjel fél tizenegykor, egy hat felfegyverzett seriffből álló csoport kiszáll a Wutrich családhoz, és letartóztatja Raoult. Bilincsbe verve, mezítláb, egy pokrócba csavarva viszik el. A gyereket börtönbe zárják. Tizenegyedik születésnapját a börtönben tölti. Hogy többi gyerekét megvédje, a svájci-amerikai család Svájcba menekül, amely hivatalosan kéri a kis Raoul elleni túlzott jogi eljárás megszüntetését. Az interpellációra a kerületi ügyész szóvivője úgy nyilatkozott, hogy a 10 éves fiúcska elleni akció teljesen normális, és az ellene indított eljárás nagyon is megalapozott volt."[11] Ebben az esetben a túlzás átadja helyét a tragikumnak.

Teljesen egyetértek a szerzővel abban, hogy az ítélőképesség tervesztése egyes tudományos körökben is megnyilvánul. Sok egyetemi professzor által írt könyv nem más, mint idézetek egyszerű sora. Lehet, hogy nálunk ez a jelenség még jellemzőbb, mint másutt, és néha plágium formáját ölti, nem annyira a „haladás", mint inkább a hozzá nem értés miatt. Sok mindennek leíró jellege van, csupán a kérdés adatainak

https://biblioteca-digitala.ro

közlésére szorítkozik, ami után egy nagy pont következik. Bármennyit is lapoznánk ezeket a könyveket, nagyon nehezen tudnánk felfedezni valamilyen személyes véleményt vagy az ismertetettek kritikai elemzését. Anélkül, hogy kisebbíteni akarnám a szakemberek érdemét egy-egy jól körülhatárolt terület elmélyítésében, és anélkül, hogy az egekig magasztalnám a gondolkodással és a meglátással megszerzett ismereteket, a szerzőhöz hasonlóan én sem tudom nem észrevenni egyes szakemberek esetében a beszűkült gondolkodásmódot, ami jórészt az általános műveltség hiányának és a középszerűségnek a következménye.

Az intellektuális túlzás a posztmodernizmus sok elemét befolyásoló tényező. A feminizmus, amely eredetileg a nőknek a férfiakkal való egyenjogúsága megvalósítása érdekében létrejött, majd később a nőkről alkotott általános vélemény kiváltotta primitív előítéletekből származó hátrányok leküzdését célul kitűző mozgalom volt, radikális megnyilvánulási formáiban egy harcos életformává alakult. Hirdeti annak a tevékenységnek a tagadását és az attól való teljes elszakadást, amit a múltban, egy patriarchális és merev felfogás következtében, a nő kizárólagos foglalkozásaként tartottak számon. Íme egy banális példa. A múltban, de gyakran ma is, bizonyos körökben általános szabályként fogadták el azt, hogy a főzés a nő kizárólagos kötelessége. A radikális feminizmus válaszként kimondja, hogy bármilyen visszatérés a konyhába, még úgy is, hogy a feladatokat megosztják a férfiakkal, a nő méltóságán aluli, és végeredményben újabb próbálkozás a nők leigázására, támadás a nőiesség ellen. Az ilyen típusú radikalizmus képtelensége még nyilvánvalóbb, amikor a harciasság a szerelem érzésére próbál nyomást gyakorolni. „Claude Habib említi meg egy, az új *gender studies*-okkal jól átitatott diáklány esetét, aki az egyetemen Stendhal *Vörös és fekete* című regényét tanulmányozva, madame Renalról kijelentette: »micsoda tehén!« Renal asszony, azoknak az új előítéleteknek az alapján, amelyek a feminizmus alapelvéből következnek – a nemek a hatalmi viszonyok kitalációi – természetesen nem rendelkezett a felszabadult feministákhoz hasonló ideológiai neveléssel, tehát az a mód, ahogyan Stendhal hősnője megélte a szerelmet, semmi esetre sem példázhatja számunkra a örök szerelmi szenvedést, hanem esetleg csak illusztrálhatja azoknak a múltbeli nőknek az ostobaságát, akik mellőzték női mivoltuk nőiességét."[12]

Egy másik kérdés, amit Patapievici felvet, a kisebbségek kérdése. Egyetértek azzal, hogy valami nem lehet igaz csak azért, mert egy kisebbségi jelentette ki. Mint ahogy az is túlzásnak tűnik számomra, hogy automatikusan reakciósnak és közvetve kisebbségellenesnek kiáltsák ki azt, aki bizonyos kifogásokat fogalmaz meg egy kisebbség panaszaival szemben. Természetesen nem tudom elfogadni a koszovói albánok által elkövetett kegyetlenkedések egyetlen pszichotársadalmi vagy erkölcsi igazolását sem.[13] Úgy találom, hogy azok a bűnök éppolyan súlyosak, mint a szerbek által elkövetettek. Sem az elnyomott, sem a kisebbségi státus nem igazolhatja egy ártatlan ember megölését. A gyilkosságot nem lehet viszonylagosítani attól függően, hogy ki követte el. Nem érthetek egyet viszont azzal a gondolattal, hogy „az új keletű emberek etnikai nacionalizmusa valóban a jobboldali ideológiához való visszatérés, de nem a nagyhatalmak frusztrációjáé, hanem a radikális baloldalé, amely igyekszik felhasználni az állam központi hatalmát egyes erősen ideologizált enklávékkal szemben, amelyekre a multikulturális politika és az autonómia nevében rákényszeríti uralmát,

https://biblioteca-digitala.ro

ugyanakkor állandóan megkövetelve tőle, hogy komoly anyagi támogatásban részesítse." Véleményem szerint a multikulturalizmus politikai hivatása az, hogy a különböző kultúrák közötti hierarchiák felszámolásával feloldja az interkulturális feszültséget. Valóban, ha a multikulturalizmus etnikai szegregacionizmust leplez, veszélyes lehet. De nem hiszem, hogy súlyosabb következményei lennének, ha a nemzeti kisebbségek törvényes jogai védelmében alkalmazzák. Törvényes lehet például a nemzeti kisebbségek joga, hogy minden szinten anyanyelvükön tanuljanak, olyan intézményekben, amelyekben egyenlő mértékben képviselve vannak a kisebbségek érdekei. Vitatható viszont az az óhaj, hogy olyan tanintézeteket hozzanak létre, amelyekben csak valamelyik kisebbséghez tartozó személyek tanulhatnak. Természetesen hivatkozni lehet a hagyományra, és ki lehet jelenteni, hogy mivel az a bizonyos nemzeti kisebbség a múltban saját tanintézettel rendelkezett, joga van ahhoz, hogy most is rendelkezzék hasonló intézménnyel. A kérdés az, hogy vajon ebben az egyedi esetben a kisebbség érdekeit szolgálja-e a hagyomány. Meggyőződésem, hogy egy kisebbség számára létrehozott különálló tanintézménynek semmilyen szerepe nincs a tanítás minőségében. Más szóval, a minőség nem javul az elkülönüléssel. Természetesen a vegyes intézmények esetében, az egyensúly megteremtése érdekében, szükség van arra, hogy a többség biztosítsa a kisebbség jogát arra, hogy képviseltesse magát a vezető- és döntéshozó testületekben.

Igaz, hogy egyes kisebbségeknél megfigyelhetünk egyfajta etnikai nacionalizmust. Nem óhajtom felmenteni a kisebbségeket minden hiba alól, és nem óhajtom viszonylagosítani a nacionalizmust, de megállapíthatjuk, hogy a kisebbségi nacionalizmus gyakran csupán válasz a többségi nacionalizmus egységesítő szándékára. Röviden: úgy jelent meg, mint defenzívában levő nacionalizmus. Mi több, azt hiszem, hogy ez a nacionalizmus egyenes következménye a „nemzet politikai ideáljának".[15] A francia forradalom által bevezetett politikai nemzetfogalom a nemzeti kisebbségeket illetően az „*ancien régime*" idejében létező abszolutizmust áthelyezte a forradalom utáni időszakba. A „politikai nemzet" szintén „emberi konstrukció", amelynek célja a nemzetiségek asszimilálása az egységes nemzet létrehozása érdekében. Napjaink liberális retorikája szerint a „politikai nemzet"-nek egészében véve integráló szerepe van, mert mentes mindenféle etnikai összetevőtől, és csupán az állampolgárságra és az államra támaszkodik. Ezért kívánatos, hogy uralja a kulturális nemzet fogalmát, amely az etnikai tényezőkre helyezi a hangsúlyt, s ennek következtében konfliktusgerjesztő, megszünteti a politikai nemzet egységét. A politikai nemzet ideológusai a jugoszláv térséget hozzák fel példának. Eltekintenek annak a helyzetnek a sajátosságaitól, és kivetítik a hasonló, potenciális veszélyt más térségekre is. A tétel, mely szerint a politikai nemzet fogalmából eltűnik az etnikai elem, teljesen téves. Ennek a nemzetfogalomnak a megszilárdításával sikerült az etnicizmus hatékony intézményesítése. Így valósult meg egyik etnikumnak a másik fölötti jogi fölénye. A politikai nemzet fogalmának két alapvető összetevője, az állampolgár és az állam, pontos etnikai elemeket tartalmaz: román, francia, magyar állam vagy francia, román, magyar stb. állampolgár. A politikai nemzet alkotta állam hivatalos nyelve, például francia, román, magyar stb., etnikailag mélyen meggyökeresedett. Véleményem szerint a nemzet politikai megközelítése biztos feszültségforrássá válik, amikor a kisebbségek

https://biblioteca-digitala.ro

jogainak korlátozása érdekében történik. Frusztrációt okoz, mert a jogi mechanizmusok segítségével tetszőleges hierarchiát állapít meg a különböző etnikai elemek között.

A könyvet olvasva arra a következtetésre jutottam, hogy a radikális posztmodern relativizmus bírálata nem indulhat ki metafizikus posztulátumokból, mert dogmatizmust eredményez, és a szerző maga is a hajthatatlan ideológiai fundamentalizmus csapdájába esik, amely ellen amúgy ő maga is felemeli szavát a könyvben. A radikális relativizmust sokkal hatékonyabban vissza lehet verni belső ellentmondásainak kimutatásával, amit meg is tesz a szerző, de nem következetesen. Élő példa erre a következő érvelés: „Relativista álláspontról nem védheted meg az emberi jogokat. Ha azt mondod, hogy azok egyetemesek, már nem vagy relativista. Ha azt mondod, hogy nem azok, akkor milyen jogon követeled meg másoktól, akik elutasítják? Mert erős vagy? De akkor már nem jogról, hanem kényszerről van szó. Mert igazad van? – de hogy lehet igazad, mikor relativista vagy?"[16]

Jegyzetek:

1. H.-R. Patapievici, *Omul recent* (Az új keletű ember), Humanitas Kiadó, Bukarest, 2002, 455.

2. Andrei Cornea, Se poate combate relativismul postmodern? (Legyőzhető-e a posztmodern relativitás?) *22*, 2002. március 5–11.

3. H.-R. Patapievici, *Omul recent* (Az új keletű ember), Humanitas Kiadó, Bukarest, 2002, 395.

4. Andrei Cornea, Se poate combate relativismul postmodern? (Legyőzhető-e a posztmodern relativitás?) *22*, 2002. március 5–11.

5. H.-R. Patapievici, *Omul recent* (Az új keletű ember), Humanitas Kiadó, Bukarest, 2002, 308.

6. Uo., 313.

7. Uo., 365.

8. Uo., 364.

9. Ellen Bass, Laura Davis, *The Courage to Heel*, 1998. In: H.-R. Patapievici, id. mű, 315.

10. Pamela Freyd, a False Memory Syndrome Foundation igazgatója. In: H.-R. Patapievici, id. mű, 315.

11. Stefan Simons, Moralische Panik. Drakonische Strafverfolgung: Wegen, schweren Insetz sitz ein elfjahriger Sweizer Junge seit über sechs Wochen in Colorado hinter Gittern, *Der Spiegel*, 1999/42. In: H.-R. Patapievici, id mű, 316.

12. H.-R. Patapievici, *Omul recent* (Az új keletű ember), Humanitas Kiadó, Bukarest, 2002, 93.

13. Uo., 317.

14. Uo., 338.

15. Uo., 337.

16. Uo., 400.

Fordította: Hadházy Zsuzsa

https://biblioteca-digitala.ro

Mihai Lucaciu

Tony Blair szemben a „reakcióval"

A skót devolúció esete

Vagy tudatában vagy a történelemnek – mondta Tony Blair 1997 októberében –, vagy annak áldozataként végzed. A brit kormányfő e szavai azt követően hangzottak el, hogy szeptemberben a skóciai és a walesi autonómia bevezetésével kihirdette a „túlcentralizált kormányzás korszakának" végét. Valójában a két tartományban tartott népszavazás világosan kifejezésre juttatta ezen „országok" igényét az autonóm módon, közvetlen választás útján létrehozandó reprezentatív gyűlésekre. Ezzel magyarázható az, hogy 80 évvel David Lloyd George után miért Blair volt az első brit miniszterelnök, aki kezet nyújtott az Észak-Írország függetlenségét célul tűző, ír republikánus Gerry Adamsnek. Arról próbál meggyőzni bennünket, hogy a történelmet azok az erős vezetők írják, akik készek kockáztatni.[1] Ő Nagy-Britannia modern történetének az első politikusa, akinek szándékában állt az Egyesült Királyság alkotmányos szerkezetének a megváltoztatása.

1707. március 25-én utoljára ült össze Edinburgh-ben a skót parlament, egy hónap múlva már 650 km-rel délebbre költözött, hogy megvalósulhasson az egyesülés Angliával, és megalakuljon Nagy-Britannia parlamentje. Skóciának – függetlenül a körülményektől – sikerült megőriznie határozottan különálló identitását, miközben élvezte egy átfogóbb politikai társulás előnyeit, jóllehet részesült annak problémáiból is, megőrizvén mindeközben – 1707-től napjainkig – jogrendjét, oktatási rendszerét és helyi közigazgatását.

A skót és a walesi nacionalizmus az 1960-as évek végén és a 70-es évek elején erősödött fel, Skócia esetében az Északi-tenger olajkincsének birtoklásával kapcsolatos elképzelések táplálták (a jelszó „ez Skócia olaja" volt). Sokan tiltakozásképpen szavaztak az SNP-re (Skót Nemzeti Párt), a laburista és konzervatív kormányok látszólagos inkompetenciáját és rossz gazdasági teljesítményét szankcionálták, s nem azért tették ezt, mert az Egyesült Királyságtól való elszakadást kívánták. Ezt a magyarázatot a devolúcióról folytatott 1979-es vita eredménye is igazolja. Bár egy szűk többség a devolúcióra szavazott, a százalékos eredmény nem volt elég a döntések meghozatalához. Következésképpen a „devolúció" kifejezése sohasem vált népszerűvé Skóciában. A „hazai törvény" („Home Rule"), mely nem a Westminster által átadott valamilyen jogköröket jelent, most azok céljait szolgálja, akik a változásokat a teljes függetlenségig szeretnék vinni. Egyes elemzők szerint a devolúció a hetvenes években mondott csődöt éppen amiatt, hogy „a központ kényszerítette ki".

A nyolcvanas évek elején a devolúció ismét terítékre került, mivel az Anglia és Skócia közötti ellentétek egyre nyilvánvalóbbá váltak. Ilyen körülmények között a lakosság ismét felvetette a saját törvények kérdését. A nyolcvanas évek vége felé sok

https://biblioteca-digitala.ro

ellenzéki skót politikus kezdett el együttműködni egymással egy közös cél érdekében, ezt az együttműködést a kabinet döntéseinek befolyásolásában elszenvedett sikertelenség váltotta ki. Ők a skót választópolgárok jelentős többségének képviseletében léptek fel, és ez a többség a skót parlament érdekében folytatott kampányukat annak minden formájában ténylegesen támogatta, de főleg a választások idején. A nyolcvanas éveket a skót törvényhozó testület s az általa létrehozandó Skót Alkotmányozó Konvent érdekében folytatott harc határozta meg. A közvitákban leggyakrabban használt érv az volt, hogy az önkormányzat jobb kormányzást eredményez, és a skót helyi törvény nem jelenti a Nagy-Britanniától való automatikus elválást.

A thatcheri kormányzás éveit erőteljes unionista nézetek jellemezték, aminek következménye a skóciai decentralizáció problémájának mellőzése volt, ehhez azt is tekintetbe vették, hogy Skócia baloldali és centrumpártokra szavazott, Londonban viszont jobboldali kormány volt hatalmon, és ez a kormány célul tűzte a skót társadalom szerkezetének megváltoztatását. Skócia Nagy-Britannián belüli státusa tabutéma volt Thatcher idején, s ez az állapot John Major alatt is fennmaradt. Az eredmények a skóciai választásokon váltak láthatóvá. A Skóciában megszerezhető 72 képviselői hely birtokosai között a konzervatívok száma az 1979-es választásokon elért 22-ről 1987-ben 10-re esett vissza. Az 1992-es választásokon, dacára annak, hogy új miniszterelnök-jelöltjük volt, a konzervatívok mindössze 11 mandátumot szereztek, szemben azzal a 36-tal, amelyet az 1955-ös választásokon értek el. Ezzel egyidejűleg a változás iránti igény is folyamatosan megvolt Skóciában; azok aránya, akik nem kívántak változást a fennálló rendszer szerkezetében, az 1980–90-es időszakban folyamatosan 20 százalék körül volt. Azok aránya, akik az Egyesült Királyságon belül kívántak maradni, de decentralizált államszervezeti keretben – mely saját intézményekkel, bizonyos helyi adókkal és a központi hatalom regionális szinten való megosztásával (devolúció/helyi törvények) rendelkezik – megfeleződött: a 80-as évek elejének 50 százalékáról az 1992-es 25 százalékra csökkent. Következésképpen, azok százalékos aránya, akik az Egyesült Királysággal szembeni függetlenséget szeretnék (akár az EU-n belül, akár azon kívül), kétszeresére nőtt, mégpedig a 80-as évek elejének 25 százalékáról az 1992-es 50 százalékra. 1992-ben megváltozott az attitűd az egész brit területen. A skótok számára a konzervatívok voltak az egyedüli eltökélt unionisták, így természetszerű volt, hogy a laburisták vagy a liberálisok felé fordultak, akik bátorították a devolúciót, illetve – a még radikálisabbak – az SNP felé, mert az a függetlenségért harcolt. Az 1992-es választásokra az optimizmussal kevert nacionalizmus légkörében került sor. Az eredmények váratlannak bizonyultak. A konzervatívok erőtlennek tűntek, az SNP világos stratégiával – „Skócia Európában" –, valamint egy új és karizmatikus vezetővel, Alex Salmonddal lépett fel, és adott volt az éles törésvonal a jobb- és a baloldal között, amit ki kellett használni. Ezenkívül az SNP maga mellett tudhatta Skócia legolvasottabb lapját, a *The Scottish Sun*t, amely kész volt őt támogatni.

Bárhogyan történt is, az eredmények nem olyanok voltak, mint amilyenekre számítani lehetett, és a konzervatívok hatalmon maradtak. Nem igazolódtak be az olyan előrejelzések, mint „most mi vagyunk a soron", és „az egész csupán időkérdés". Úgy tűnt, az egypárti kormányzás végleg meghonosodott a Westminsterben, és Nagy-Britannia egy olyan párt kezére került, amely eleve elutasítja Skócia alkotmányos

https://biblioteca-digitala.ro

helyzetének a megváltoztatását. A laburisták nem tudtak győzni, jóllehet erre az időszakra a recesszió nyomta rá a bélyeget. Angliában – mely a parlament minden öt képviselője közül több mint négyet adott – a laburisták csupán 34 százaléknyi szavazatot szereztek. A parlamenti arányok gyors változása, mely demográfiai átrendeződéssel egészült ki, valamint egy új, a konzervatív pártot támogató konszenzus – mindezek együtt jelezték azokat a nehézségeket, amelyekkel a laburistáknak szembe kellett volna nézniük az 1996–97-es hatalomátvételkor. Így a skóciai helyi törvényhozási jog megszerzésének legbiztosabb útja – a cél mellett elkötelezett laburista kormány megválasztása – továbbra is zárva maradt.

A törekvés azonban az 1992-es választások után is töretlen maradt, sőt hirtelen megsokszorozódott azon csoportok száma, amelyek a helyi törvényhozás bevezetését szorgalmazták. Még a minimális politikai tapasztalattal jelentkező személyek is aggasztónak ítélték meg a helyzetet, és jelezték: szeretnének „valamit csinálni". Ismét egy – a skót törvényhozás ügyét támogató – hullám válik uralkodóvá a politikában, de az irányzat nagyon megszenvedte John Smith skót képviselő, laburista vezér halálát, aki végig folyamatos támogatója volt ennek az irányzatnak. Angliában a királyság szerkezeti reformját csak a konzervatív körökön kívüli politikusok tartották fontosnak. A skót törvényhozásról szóló törvény szerepelt ezek politikai programjaiban az írott alkotmánnyal – egy másik „Bill of Rights"-szal –, a választási rendszer reformjával és még sok más céllal együtt, amelyek mindegyike lefegyverző politikai optimizmusból eredt.

John Major és a konzervatívok népszerűsége folyamatosan csökkent, és nemcsak Skóciában (ahol az 1995-ös áprilisi helyhatósági választásokon egyetlen skót helyi önkormányzat fölött sem sikerült megszerezniük az ellenőrzést), hanem Angliában is. A laburisták Tony Blair vezetésével megnyerték az általános választásokat, és hosszú időre hatalmon maradva garanciát jelentettek arra, hogy a skót helyi törvényhozást gyakorlatba ültetik.

Jelenleg az SNP, bár jelentős politikai erőt képvisel Skóciában, nem tudja megszerezni a szükséges támogatást ahhoz, hogy valóra váltsa a skót függetlenség gondolatát. Ez valószínűleg előnyére van Skóciának, mivel a függetlenség gazdasági öngyilkosságot jelentene, de jelentené minden bizonnyal az Európai Unió elutasítását is, ugyanis egyes EU-tagok a saját országukban kiváltott hatástól tartanak; itt elsősorban a németországi bajorokra és a spanyolországi baszkokra kell gondolnunk.

A skótok angol parlamenttel szemben érzett állandó elégedetlenségének fő oka az angolok skót kérdésekkel szembeni arroganciája volt. A brit birodalom hanyatlásával folyamatosan csökkent a britek nemzetközi befolyása; ezért Skóciában britnek lenni már nem volt erény, s bekövetkezett a skót identitás felerősödése. Erős a vágy egy, a britekétől elváló identitás iránt, mely európai kontextusban és az Európai Unióban jelenik meg. Skócia mindig is kevésbé félt az EU-tól s attól a perspektívától, hogy az EU része lesz, mint a „másodrangú angol" státusától, ezt az érzést az váltotta ki, hogy az Egyesült Királyság sosem tekintette számottevő partnernek Skóciát. Végső soron elmondható, az egész politikai problémát az váltotta ki, hogy az angolok nem ismerik és – következésképpen – számba se veszik a skót hagyományt és büszkeséget. Egyes vidékeken Skóciát egyszerű brit tartománynak tekintik, jóllehet, a skótok valójában

https://biblioteca-digitala.ro

folyamatosan jól körülhatárolt identitással rendelkeztek. Az utóbbi évtizedekben Skócia történelmét külön is oktatják a tartomány iskoláiban, s növekvő érdeklődés tapasztalható a skótok régi, kelta nyelve iránt (sok rockegyüttes ezen a nyelven ad elő, és főleg a fiataloknak). Ezek a kulturális, identitással összefüggő törekvések végül is a regionális tudatot erősítik, amelynek tétje és célja egy gazdagabb és boldogabb Skócia megteremtése, egy olyan tartományé, amely elégedett mind a brit, mind a nemzetközi színtéren neki jutó szereppel, és mindez a devolúció helyes – egy lehetőleg minél hosszabb laburista kormányzási időszakra nyúló – gyakorlatba ültetésével vált lehetségessé. Egyébként mintegy részeként a Blair-kabinet politikai programjában megfogalmazott elkötelezettségnek, a skót kormány és miniszterelnöke felelősséget vállalt az egészségügy, az oktatás, az igazságszolgáltatás, a lakáspolitika és a gazdasági fejlesztés területeiért, miközben a brit kormány továbbra is gondját viseli számos olyan területnek, mint a foglalkoztatás, a gazdasági és adópolitika, a szociálpolitika és a nyugdíjak, valamint a társadalombiztosítás.

Másrészt a skót kormány megpróbál új alapokon nyugvó és dinamikus partnerséget kialakítani Skócia és az Egyesült Királyság többi része között. Politikájának nyíltan megvallott célja Skócia igazi helyének megtalálása Nagy-Britannia határain belül, néhány kitartóan képviselt politikai elv alapján. „A devolúció révén – mondják a helyi politikusok – Skócia kettős előnyt élvez. Jobban ellenőrizhetjük saját belpolitikánkat, ugyanakkor pedig továbbra is az Egyesült Királyság része vagyunk, ami alapvetően az európai és világpolitika mellett kötelez el bennünket."[2]

Az Egyesült Királyságot alkotó nemzeteknek a hatalmat végül is a világ egyik legcentralizáltabb állama adta vissza: egy olyan állam, mely nagy hangsúlyt fektet saját egységére. Persze, feltevődik az a kérdés, hogy mennyire marad egységes az Egyesült Királyság azt követően, hogy Tony Blair befejezi művét. A laburisták az arányos képviseletet a konszenzus és a szolidaritás kialakítása katalizátorának tekintik. De senki sem tudja, mi lehet az eredménye ennek az arányos képviseletnek – ennek ellenére a laburisták komolyan fontolgatják az erre a rendszerre való áttérést mint az egyik lehetséges változatot. Hatékony vagy sem, a régi választási rendszer, a *„winner-takes-it-all"*, a britek hiedelme szerint a politikai stabilitás szigetévé alakította országukat, miközben a velük szomszédos kontinenset a könnyen konfliktusba kerülő különbségek uralják.

A belső reformok kétségtelenül európaibbá alakítják Nagy-Britanniát, s közelebb hozzák a mai világhoz. A brüsszeli tanácskozásokon a skót és walesi miniszterek a brit delegáción belül képviselik nemzetüket, akárcsak a bajorok a német küldöttségeken belül. Ha ehhez hozzávesszük, hogy az *Európai Emberjogi Egyezmény* előírásai a brit jog részévé válnak, és a jövőben az egységes európai pénznemet is elfogadják, akkor nehéz lesz a briteknek amellett kardoskodniuk, hogy ők sajátos esetet jelentenek csupán csak azért, mert mások.

Tony Blair forradalmában az a meglepő, hogy a választók nem vették észre a meghozott intézkedések radikalizmusát. Az állami egység olyan kérdés marad, amely nem tud vitatémává válni a brit politikában. A konzervatívak tűzoltáshoz illő szavakkal beszélnek Nagy-Britannia felbomlásáról, de hangjukra nem figyel senki. A többség – úgy tűnik – egyetért Blairrel: a devolúció nem feltétlenül jelent elválást. A skót függetlenség össznépi támogatottsága valahol a skót választók egynegyede-egyharmada

https://biblioteca-digitala.ro

között stagnál, és senki sem gondolja, hogy Skócia a szecesszió felé halad csupán csak azért, mert saját törvényhozó testülete van. Ezzel analóg Wales esete. A devolúció kérdése jelenleg jóval konkrétabbnak tűnik: új szintje jelenik meg a hivatalos formáknak, szabályzatoknak, adóknak és politikusoknak. „A döntéseket mostantól otthon, a mi embereink hozzák meg" – mondják a skót devolucionisták. Cardiff és Edinburgh helyi politikusai kétségtelenül több hatalomhoz jutottak, de az egyszerű emberek vesztettek azokból az ellenőrzési lehetőségekből, amelyekkel fölöttük rendelkeztek.

Tony Blair arra alapozott, hogy a devolúció megerősíti Nagy-Britanniát. Az európaiak tapasztalataira figyelve, Blair észrevette, hogy a decentralizáció sokat mérsékelte a Katalóniában vagy Bajorországban meglevő regionális elégedetlenséget, azaz nem növelte hatásukat, mint ahogy erre sokan számítottak. A devolúció brit identitásra kifejtett hatását úgy értékelik, hogy az megerősíti a létező komplex lojalitásokat. A skótok még skótabbnak érzik majd magukat, de ez nem jelenti, hogy nem maradnak britek. Egész Európában a kettős, sőt hármas lojalitások vannak napirenden. Blair forradalmával kapcsolatban csak egyetlen igazi kérdés merül fel: az angoloké. A Newcastle körüli, északkeleti tartományok máris autonómián gondolkodnak, és nem egyébért, csupán azért, hogy versenyezhessenek Skóciával és Walesszel a beruházókra kifejtett vonzerő tekintetében. A probléma az, hogy senki sem tudja ma, mit jelent angolnak lenni. A Nagy-Britanniában élő ázsiaiak és afrikaiak briteknek nevezik magukat, sohasem angoloknak. Az igazi angolok úgy hiszik, hogy egy angol államban élnek, amely – többek közt – etnikai kisebbségeket és kelta csoportokat foglal magában. A devolúció szerepe az, hogy ráébressze őket a valóságra: ők is csak egy nemzetet alkotnak egy többnemzetiségű föderációban. Blair azt reméli, hogy az új generáció már ezzel a többnemzetiségű és multikulturális modellel kíván majd azonosulni. A paradoxon csupán az, hogy e projekt címzettjei elsősorban az Egyesült Királyságon belüli hegemóniával elégedetlen kelta csoportok. Viszont az angolok azok, akiknek radikálisan meg kell változtatniuk az önmagukról kialakított képet.

Bibliográfia:

AUGHEY, Arthur, *Nationalism, devolution and the challenge to the United Kingdom state.* London: Pluto Press, 2001.

FINLAY, R. J., *Does history matter? Political scientists, Welsh and Scottish devolution.* 12 *Twentieth Century British History,* 2001, 243–250.

HAPPOLD, Matthew, Independence: in or out of Europe? An independent Scotland and the European Union. 49 *International and Comparative Law Quarterly* 2000, 15–34.

Lijphart, Arend, *Modele ale democrației. Forme de guvernare și funcționare în treizeci și șase de țări*, Iași: Polirom, 2000.

TRENCH, Alan, *Devolution commitments of the major parties.* London: Constitution Unit, 2001.

Jegyzetek:

1. Michael Ignatieff, A Gamble with History, *TIME*, 1997. október 27., vol. 150 no. 17.

2. Helen Liddell, *A Message from the Secretary of State for Scotland*, eddig nem közölt dokumentum, 2001. február 26.

Fordította: Bakk Miklós

https://biblioteca-digitala.ro

Cristina Gheorghe

Egy bizonyosfajta Európa

Ma már mindenki tudja, hogy az egységes Európa megteremtésének gondolata filozófusok, különböző területeken működő teoretikusok, politikusok egész nemzedékeit foglalkoztatta; a kérdés iránt érdeklődők ma már jól ismerik őket. Sajátosabb a kérdés megközelítési módja Denis de Rougemont (1906–1985) svájci irodalmár esetében, akinek kiindulópontja a második világháború utáni európai helyzet, de az a perszonalista filozófia is, amelynek híve volt.

Rougemont számára Európa és a föderalizmus fogalma úgyszólván azonos értelmű, két olyan fogalom, amely kölcsönösen kereste és kiegészítette egymást. A föderalizmus rougemont-i meghatározása éppen a nacionalizmus ellenében történt, az első *egyesíteni akar, és nem egységesíteni*, míg a második, amely elsősorban *Európa-ellenes, az egységesítés ürügyén szétrombolja az élő különbségeket*, és az egységesített nemzetet tartja a legmagasabb rendűnek. A föderalista gondolat egyszerű, de nem úgy, mint egy képlet, inkább szerves, mint logikai típusú ..., nagymértékben megfelel a relativizmus által bevezetett gondolkodási formáknak, nem akarja egyik csoportot alárendelni a másiknak, egység, amelyet egyszerű érezni, de nehéz megfogalmazni, egy kérdés, amely megkockáztatja, hogy rosszul közelítik meg, mert hirtelen merül fel. A svájci föderalista elvekből kiindulva Rougemont mégis megfogalmaz hét, Európára érvényes föderalista elvet, amely szemben áll a totalitarista dogmákkal:

1. A föderációt alkotó összes nemzet lemond mindenfajta szervezési hegemonizációs elvről.

2. Lemond mindenféle rendszer-szellemiségről, mert a föderalista magatartásmód elutasítja azt, hogy rendszeres, a valóságtól elrugaszkodott és a különbözőség szempontjából romboló hatású megoldáshoz folyamodjanak.

3. A föderalizmusnak nem kell ismernie a kisebbségi kérdést, de annak megoldása nem lehet a kisebbségek megsemmisítése, mint a kvantitatív totalitárius rendszer esetében.

4. A föderalizmus célja a különbözőségek saját céljainak megóvása legyen, az, hogy konzerválja a föderáció tagjainak sajátosságait és autonómiáját. Rougemont hangsúlyozza, hogy nem a türelemre hivatkozik, ami negatív erény, hanem arra, hogy minden nemzetnek szabadon kell kifejeznie mindazt, ami a legjobb benne.

5. A kulturális, politikai, közigazgatási, nyelvi, vallási és gazdasági összetettségnek mint a föderáció legkülönbözőbb tagjai szabadsága feltételének támogatása az erőszakos totalitárius vagy jakobinista leegyszerűsítéssel szemben.

6. Egy föderáció kialakulásának embertől emberig kell végbemennie, egyének vagy kulturális, vallási, gazdasági vagy más típusú csoportok kezdeményezésére, nem pedig egy központtól vagy egy kormánytól kiindulva, mi több, a nemzeti kormányokon kívül.

https://biblioteca-digitala.ro

7. Egy föderációt nem külső veszély ellen hoznak létre, és nem is imperialista célokból, hanem minden alkotóelemének előnyére és megmaradására, hogy azok együtt betölthessék azokat a szerepköröket, amelyek egyenként meghaladnák az erejüket.

A hét alapelv közül egyik sem vonatkozik egy föderális Európa létrehozásának gyakorlati módjaira, sem bizonyos intézményekre, amelyeknek az európai föderáció alapjait kellene képezniük, csak valamilyen útmutatást tartalmaznak a föderalista magatartásmódra és tudatra vonatkozóan, mi több, egy ideológiát, amelyet ha tekintetbe vesszük az egyesült Európán belüli helyzet alakulását, utópiának is tekinthetünk. Maga Rougemont is tisztában van elméletének szokatlan formájával, és hogy pontosítsa, hogy meghatározza bizonyos támpontjait, összehasonlítja a föderalizmust a totalitarizmussal, amely meglátásában *egyszerű* és *merev* ideológia és rendszer, míg a föderalizmus *bonyolult* és *rugalmas*, de éppen az egyik egyszerűsége és a másik bonyolultsága készteti arra az egyéneket, hogy azt válassszák, amely kevésbé veszi igénybe őket. Ehhez még hozzáadódik egy nehézség, éspedig az, hogy a modern ember továbbra is a nemzetre jellemző fogalmakban gondolkodott, és nem kontinentális vagy internacionális fogalmakban. Európa számára nincs választási lehetőség a szovjet kollektivizmus és az amerikai individualizmus között, el kell utasítania az elsőt, és nem bízhat a másodikban. A megoldás egy másik gazdasági, politikai és erkölcsi rendszer egész egyszerű kitalálása volt, az ő *egy mindenkiért és mindenki egyért* rendszeréé, egy szociális rendszeré, amelyet a szerző látásmódjában föderalizmusnak neveznek, és amely megfelel Európa szellemének, a szabadságnak. Annál fontosabb és szükségesebb volt az Európa jövője számára egy másik út kitalálására és megvalósítására vonatkozó európai misszió, mert Európa kitalálta a liberális kapitalizmust és az abszolút államiságot.

Eszmefuttatásában Rougemont megkülönbözteti a föderalizmus ortodox doktrínáját, amely még támogatja a nemzet, a nemzeti egységesítés fogalmát vagy azt, amely a két tömb közül az egyik védelmére vonatkozik, és a föderalizmust mint olyan politikai rendet, amely őt önmagukon kívül álló okokból elfogadókkal működik együtt, mert nem arathat teljes győzelmet az a doktrína, amely nem akar totalitáriussá válni. Azonkívül különbséget tett az *unionisták* és a *föderalisták* között, azok között tehát, akik meglehetősen bizonytalan elképzelések szerint Európa országainak nagyobb egységét akarták – ami azonban szükséges szakasz lett volna egy hatékony föderalizmushoz –, és azok között, akik túlmentek volna az abszolút nemzeti önállóságon, de egy abszolút egység felé, amely éppolyan veszélyes lett volna, mint bármelyik megosztottság.

Rougemont számtalanszor példázza az egyesült Európa megvalósításának szükségességét azzal a helyzettel, amely a kommunista blokk megjelenése és a páratlan amerikai fellendülés következtében állt elő, bár eszmefuttatásában gyakran megpróbál lemondani erről a kilátásról. Véleménye szerint azonban kisméretűnek lenni oka lehet a megfélemlítésnek, s a határok megszüntetése egyike lehet a megoldásoknak. Ezért az európaiaknak csupán két lehetőségük maradt: hogy mindenekelőtt és mindörökre franciáknak, cseheknek vagy svájciaknak tartsák magukat, és ennélfogva visszautasítsák az egyesülést, vagy hogy az európai egyesülést válasszák, és megalapítsák az egyetlen hatalmat, amely megmentheti őket a nemzet és a régió csapdájából.

https://biblioteca-digitala.ro

Ahhoz azonban, hogy Európa valóban föderációvá váljék, követnie kell Svájc példáját, ahol a kantonoknak – bár nem könnyen, de – abszolút önállóságukról lemondva sikerült közös szerveket létrehozniuk. A föderalizáció volt az az út, amelyet követve Európa tovább létezhetett, bár a föderális Európát nem kellett volna a beletartozó népek informálása nélkül létrehozni. Ez a feladat a helyi politikai pártokra és a föderális mozgalmakra hárult, amelyek akkoriban mutatták be első európai parlamenti jelöltjeiket. Nem maradt más hátra, mint a föderális Európa alkotmányának előkészítése a Sztálinra vonatkozó összes ellenző és akadály ellenére és mindannak a veszélynek ellenére, amit egy ilyen alkotmány kidolgozása vagy ki nem dolgozása jelent.

Ha Európa nem válik a tömegek reményévé, a világ egyetlen hadserege sem tudja majd megvédeni. Senki nem akar meghalni – legfeljebb az élet reményében.

Fordította: Hadházy Zsuzsa

Paul Drumaru

Transzlandi levelek

Armageddonom, nem tudom, ki orrolhat rám, hisz soha senkinek nem ártottam, hacsak magamnak nem, de azt aztán, ahogy mondani szokás, túlzottan is, de nem panaszkodom, inkább röhögnöm kell nyerítve, és tudod, miért? mert bárhova nézünk, olyan embereket látunk, akik soha semmi rosszat nem tettek senkinek – és akkor meg honnan az a sok rossz a világban, kérdezem, s miért kell görbén állni, hogy egyenesen ítélhess? te, Armageddon, aki egy eljövendő kataklizma és néhány jelenkori botrány nevét viseled, tudod, vagyunk vagy hatmilliárdan, akik árnyékot vetünk a Földre, és az mégis forró, kering a Nap körül, amely maga is forogva kóválygog a galaxisban, amely a többi galaxissal együtt ugyanezt teszi a jelenlegi világegyetemben, amely – nemrég jött a cáfolat – nem világoszöld, mint korábban állították, hanem krémszínű, amolyan piszkosfehér, a mindentudó feketének egy változata tehát, ahogy azt én, valószínűleg hibásan, elképzelem, minthogy nekem a mínusz és a mínusz sosem ad pluszt, mint a kormányoknak, az üzletembereknek, a politikusoknak és a matematikusoknak, úgyhogy minek is szaporítanánk a szót, ez van, amint a nagyobbik testvérünknél, Franciaországban és a mostohatestvérünknél, Magyarországon megtartott választások is tanúsítják, az pedig, hogy a holland jobbkezesek főnökét lepuffantották, mit bizonyít? azt, hogy minden mindennel összefügg, minden mindenben visszhangot kelt, és így sem jó, úgy sem jó, Armageddonkám, csemetém, mire megnősz, mindez már régen történelem lesz, és talán ezt-azt az iskolában is tanítanak belőle, habár kétlem, a „mi lett volna, ha" nem vonul be a történelembe,

https://biblioteca-digitala.ro

meg aztán mit is lehet tanulni a történelemből? esetleg azt, hogy miként tedd jobban a rosszat és rosszabbul a jót, ebből ered a lakosság egyes rétegeinek nosztalgiája is egy olyan múlt iránt, amelyről azt hiszik, „az ő idejük volt", pedig hát csupán azoknak a koroknak az ideje volt, azért is izzik ott a régmúlt, amely nyelvtani szempontból annyira rokonszenves, ám a való életben oly veszélyes és kétértelmű, ha nem táplálkozna a szavak vérével, és nem enne naponta szart, nem is létezne, és akkor hát ki az áldozat, és ki a hóhér? és kié az egyik, és kié a másik? de hát te még kicsi vagy, alig mondod még, hogy mama meg tata, nem érted, a mesékből is még csak a hangnemet érzed, vagyis a lényeget, ami szintén nem létezik, csak a te korodban, olyan ez, mintha azt mondanám neked például, hogy volt egyszer – hol nem volt, nyilván –, volt egyszer egy szivárvány, hét színe volt, és mind alapszín, apropó, tudsz-e olyan országról ezen a világon, amely nemzeti színekként zászlójára a szivárványt tűzte volna ki? nem, nincs ilyen ország, talán az Inkvizíció idején lehetett valamelyik fejedelemség, amely többnyelvűvé vált a sok hivatalos latintól, de szétverték, az már biztos, még ha nem létezett is – kis drágaságom, foglalkozzál te a magad életbevágó ügyeivel, vedd ügyesen a szádba a jobb lábad nagyujját, most, amíg még megteheted, amíg még rugalmas a gerinced, nem úgy, mint a miénk, amely ha meghajol, nehezen egyenesedik ki, úgy értem, lelkileg, mert különben mutatkozhatsz annyira egyenesnek, hogy a választók karónak nézhetnek, amelyen alkalmanként varjút látni, na mostmár, kis Armageddonom, tudod-e te azt, hogy mi az alkalom? erősen tartok tőle, hogy most, a fagyasztott csirkék korában ezt sem fogod megérteni, például, hogy mit jelent az az alkalom, hogy ellopod a tyúkot a tojásról, ergo a kotlót, összehasonlítva azzal az alkalommal, hogy ellopnak egy egész inkubátor-rendszert, de nem is tudom, hogy miért mind kerülgetem a kérdést, a tyúk áldozat, mielőtt még levágták volna, leforrázták, megkopasztották, megfőzték, megsütötték, megették volna, mielőtt tehát elvették volna tőlünk, már áldozat, a kifejezés hegeli értelmében, egy semleges tyúkról van szó, sem jobboldaliról, sem baloldaliról, de még csak nem is középről, egy teljesen apolitikus tyúkról, ha úgy tetszik, az általános tyúkról, az univerzális tojás lehetséges világra hozójáról, Armageddon, himbálózott tehát ez a tyúk a kapuban, egy vasárnapon, választások napján, egy nő kezében – de tudod mit? Jobb, ha így mondjuk: egy szivárvány kezében. És ez a nő nagyon félszeg volt, a férje elment szavazni, nem vágta le neki a tyúkot, a nőnek pedig meg kellett főznie a levest ebédre, amikor már esetleg sejteni lehet, ki győzött, persze, a mieink, ebben a második fordulóban. És akkor elhalad ott egy elegáns, idősebb férfi, karján egy fiatal nővel, aki a menye lehetett volna kinézetre, csakhogy állandóan heherészett, valahányszor a férfi megcirógatta az állacskáját, úgyhogy akár a szeretője is lehetett, nem tudom, mindenesetre furcsa neve volt, olyan értelemben, hogy egyszerre volt nagyon gyakran használt és nagyon szokatlan ez a név, Ţara, azaz magyarul 'Ország' – és azt mondja a férfinak: Nézd csak, mit akarhat az a perszóna, hogy mind integet a tyúkkal? – Azt szeretném, mondja a nő, vagy inkább a szivárvány, nevezzük Szivárvány nagysádnak, ha valaki levágná nekem ezt a tyúkot, mert... És megmagyarázza, hogy miért. – Vágd le neki, mondja Ţara, ám a férfi azonnal rávágja, mintha már otthonról készen lett volna a válasz, vagy mintha már nagyon sokszor mondta volna: – Nem tartozik a hatáskörömbe. De hívok egy hóhért. – Végül a tyúk levágta saját magát, de ez már egy

https://biblioteca-digitala.ro

másik mese, Armageddonkám, ami nekem megmaradt a recehártyámon, az egy szivárvány egy tyúkkal a kezében, egy ház kapujában, a hajdani Párizs szélén, de miért is mondom azt, hogy hajdani, és miért mondok Párizst? Csak úgy.

Fordította: Ágoston Hugó

Ágoston Hugó

Bukarest mint provincia

Érdekes, hogy miközben rengeteget bölcselkedem a sportról, amelyhez ugye mindenki ért, s olyan nagyszerű igazságokat fejelek kapura, mint például hogy „a sportküzdelem hevében mutatkozik meg a jellem" (ami csak egy lépésre van attól a másik – legalább olyan kétes – mondástól, hogy „borban az igazság"), meg hogy „a sport az élet metaforája" (az életnek nagyon sok minden a metaforája, az élet már ilyen, sok metaforája van), szóval miközben szellemi és mindennapi életem elég nagy részét tölti ki a sport (ne feledjük: május 15-én Bajnokok Ligája-döntő, ez afféle Európa Liga, csak nem mind játsszák olyan odaadással és szellemesen, olyan színvonalasan, mint Smarandáék Marosvásárhelyen), azért is befejezem a mondatot: ezenközben a Provinciában alig „használom" a sportot, nemigen „nyúlok hozzá". Pedig hát – gondolhatják – folynak ádáz meccsek a főváros vidékén is! Amióta azonban Bölöni, engedve a lelátó serkentő buzdításának, elhagyta az országot, s a nap útját követve keletről legnyugatabbra távozott öreg kontinensünkön, Lucescu pedig törököt fogott és emelt a magasba, jobban érdekel a külföld sportja.

Áprilisban pedig/például a magyarországi választásokat néztem meg élőben, a helyszínen. Mindkét fordulót: oda- és visszavágót. Parázs meccsek voltak. Életre szóló nyomot hagytak sokakban. Az erőviszonyok mind a pályán, mind a szurkolók körében kiegyensúlyozottak voltak. Az első mérkőzést a kihívók nyerték, a másodikat az addigi bajnokok, de utóbbiak nem eléggé ahhoz, hogy behozzák a hátrányt. Én pedig, úgy látszik, megbolondultam, hogy ilyen sablonosan számolok be az ismert kimenetelű pankrációról. Ahelyett hogy helyszíni benyomásaimat mondanám el, ha utólag is, de legalább perszonálisan. Nos, voltak benyomásaim, hogyne lettek volna. A szurkolóhadak, ahogyan ilyenkor nevezik őket: a választók, a nagyjából azonos méretű két ármádia elkeseredett háborút vívott egymással (ezt, mivel polgárok részvételével zajlott, egyesek polgárháborúnak nevezték). Hogy mit láttam a saját szememmel? Hát például az egyik csapatkapitánynak csinos kis Hitler-bajuszt festettek a falragaszokon, egy másik együttes beállósának plakátjára pedig filctollal és keresetlen egyszerűséggel az volt ráírva: „szarházi-hazaáruló-zsidóbérenc". Az egyik vezérrel

https://biblioteca-digitala.ro

kapcsolatban a románokat hibáztatta valaki, amiért nem szabadalmaztatták Ceauşescut, hogy ne lehessen lemásolni; a másik csapat kapitányáról azt terjesztették, hogy súlyos rákbeteg. Láttam, amint kipirult arcú fiatalok százszor elskandálták a győzelem keresztnevét, amiről pánikosan eszembe jutottak a vastapsok, abból az időből, amikor ezek a fiatalok születtek; aztán láttam őket zokogni, és nem tudom, hogy patakzó könnyeik a felnőtté érés cseppjei voltak-e, vagy a lélek kezdte meg erőgyűjtését az eljövendő bosszúra. Volt az egész energia-robbanásban valami, ami (politikai) iniciatikus szertartásra emlékeztetett, s ahogy ezt most leírtam, azonnal arra kell gondolnom, hogy a politika is, lám, nem egyéb harci játéknál, vagy ha úgy tetszik, sport(játék)nál.

Nem akarom én, szelíd sportkedvelő, tudálékosan értelmezgetni a látottakat, a fejleményeket. Már csak azért sem, mert az egészben ugyanakkor volt valami vad poézis is, márpedig tudjuk, hogy a költészet mindenkinek mást mond – bár például Petőfi híres verse, azzal a borzasztó refrénnel, hogy „Akasszátok fel a királyokat", eléggé egyértelmű. De hát akasztásról aztán végképp nem akarok beszélni (s lám, miközben kimondom, éppen azt teszem), csak attól félek rettenetesen, én, aki sosem egy-egy magyar klubcsapatnak drukkoltam, hanem mindig a válogatottnak, hogy a lidércnyomás még nem ért véget, hogy a megosztottság apostolai továbbra is ellenségnek tekintik az ellenfelet (sportban, régen: a partnert), s legszentebb céljuknak megsemmisítését. Nem akarok sem magyarázni, sem magyarázkodni, hisz épp attól félek a legjobban, hogy ezt az egész borzalmat okos politológusok meg fogják világítani, ki fogják fejteni, s ezzel el fogják fogadtatni. El fogják mondani, hogy végül is semmi egyébről nincs/nem volt szó, mint „politikai *jeu*"-ről, amelyen nem szabad számon kérni a sportszerűséget, különben is, „*c'est la vie*", a politika már ilyen. Rendben van, mondanám, illetve kérdezném szomorúan: és akkor „*tout comprendre c'est tout pardonner*"? Ha megértjük, akkor el is fogadjuk, fogadjuk is el? Ha megvan rá a magyarázat, a politikai, akkor már szabad útja lehet a gyűlölködésnek? Vagy egyenesen ott tartunk, hogy – keserű kognitív disszonanciával – az exegézisbe menekülünk, mert beláttuk: öntörvényűvé és megakadályozhatatlanná vált a borzadály?

Nem véletlenül hozom szóba a politológusok és ezzel közvetve az információhordozók szerepét. Píár-Istennek és Imázs-Istennek soha jobban nem hódoltak a volt keleti tömb országaiban, mint az áprilisi magyarországi választásokon. Nagyon kétes dolog lenne efölött most büszkeséget érezni, fontosabb a negatív mozzanat, hogy ezek az istenségek szándékuk szerint is, eredményükben is egy új, a korábbi politikai pászmától eltérő versenypályát hoztak létre. Új szabályokkal. És itt van az, amit a „sport", azaz tulajdonképpen annak vezérelve, a demokrácia nem enged(ne) meg: a versenyszabályok megváltoztatását játék közben. Ha a meccs végén más játékszabályok érvényesek, mint az elején, akkor végképp nincs helye magyarázatnak. A Píár és az Imázs arra való, hogy eladjanak velük valamit. A politikának ez a marketing-szemlélete természetesen nem új és nem magyar találmány, de ahogy a versenyszabályok megváltoztatására próbálták felhasználni, az túlságosan eredetire sikeredett.

Rengeteg kommentárt olvastam a magyar sajtóban erről az országgyűlési választásról. Legjobban – a fentiekkel összefüggésben – az tetszett, amelynek szerzője szerint a két szembenálló csapat annyiban használt eltérő taktikát, hogy az egyik azt

https://biblioteca-digitala.ro

próbálta bebizonyítani, hogy ami nincs, az van, a másik meg azt, hogy ami van, az nincs. Elnézést kérek az olvasótól: én értem. És azt is látom, hogy ez a gyökeresen eltérő megközelítés- és cselekvésmód valójában mennyire hasonló.

Tudom, hogy mindezek leírása után egy darabig nem leszek népszerű Magyarországon és Erdélyben – úgy értem, azokban a szűk körökben, ahol olvassák szerény soraimat. Ugyanis határozatlan vagyok, s szégyellve rejtőzködöm tanácstalanságommal. Persze vagyunk azért néhányan, semleges és elkeseredett szurkolók, akik ott vacogunk a Bé-középen, a két harsogó szurkolótábor között.

Még azt is a szememre lehet vetni, hogy ezek a panaszos szavak mit is keresnek ebben a rovatban, a *Bukarest mint provincia* sorozatcím alatt. Nos, ebben van a kis vigaszom. Lehet, hogy – hátha, hátha – az egész választás csak azért tűnt olyan szomorúnak, mert bukaresti szemmel néztem. Hogy jobban fáj, ha ott látok torzsalkodást, ahova a szívem húz. Hisz tény: ahogy „hazajöttem", ahogy belenéztem a román lapokba, tévékbe, sokkal szelídebb, szokottabb dolgok fogadtak. A kolozsvári polgármester újfent befestett valamit nemzetiszínűre, az államfő megint kijelentette, hogy a mezőgazdasági termelőszövetkezetek felszámolása száz évvel visszavetette a fejlődésben Romániát, Marosvásárhelyen ismét botrány volt a Bolyai körül, de ezúttal senki sem kereste a névadókat furkósbottal... Szóval odaáthoz képest – maga az idill.

https://biblioteca-digitala.ro

Molnár Gusztáv

A svájci modelltől az erdélyi modellig - via Bukarest

Urs Altermatt professzor nemrég előadást tartott a bukaresti Új Európa Kollégiumban a svájci modellről, amelyben kifejtette, hogy a kantonokból felépülő Svájc mindenekelőtt nemzetek föderációja, és ennyiben nem hasonlítható a hagyományos európai nemzetállamokhoz. Másrészt – mint nemzetállam – a francia modellt követi: állampolgári jogokon alapuló és az egyének szubjektív akaratából fennálló állam. A svájci állampolgári eszme kidolgozói gondoltak arra, hogy a szövetségi szinten megjelenő politikai nemzet mellett és alatt, a községek és kantonok szintjén szilárd kereteket biztosítsanak a kulturális közösségek („nemzetek") fennmaradása és fejlődése számára. Ez a kettősség: a beleszületettségen alapuló hagyományos-kulturális és a választáson alapuló akarati-politikai közösség intézményes és érzületi összefonódása a titka a kis alpesi állam szilárdságának és stabilitásának. Miközben az utóbbi évtizedben több föderáció is szétesett, mert kiderült, hogy csak „nemzetek"-ből állnak, és nincsenek állampolgáraik, akik a „mindennapi népszavazás" titkos és láthatatlan szertartásán rájuk szavazzanak, és számos egységesnek kikiáltott nemzetállam is a dezintegrálódás rémével küszködik, Svájc – az Európai Unió sajátos komplexitását mintegy kicsinyített formában reprodukálva – él és virul.

A svájci professzor szerint, ha a nemzeti kultúrák politikai értelemben túlságosan homogenizálódnak egy államon belül, rendszerint szétzúzzák a többnyelvű közösség multikulturális identitását. Svájc többek között azért kerülte el ezt a történelmi zsákutcát, mert politikai és közigazgatási határai nem esnek „mindig" egybe a kulturális, azaz nyelvi és felekezeti határokkal. Andrei Pleşu, a bukaresti Kollégium igazgatója, aki házigazdaként udvariasan „szimpatikus"-nak és „vonzó"-nak nevezte a svájci modellt, Urs Altermatt fenti megjegyzéséből azt az épületes következtetést vonta le, hogy vajon jó dolog-e az, hogy „nálunk vannak olyan közigazgatási egységek, mint a két hírhedt székely megye, ahol a közigazgatási határ pontosan egybeesik a nyelvi és

https://biblioteca-digitala.ro

felekezeti határral. Ebben az esetben pontosan a svájci példa ellentétével állunk szemben, és feltevődik a kérdés, hogy vajon ez a helyzet segít-e rajtunk, könnyebbé tesz-e az életünket, vagy csak bonyolítja a dolgokat, pontosan amiatt, hogy ezek a határok ennyire pontosan fedik egymást".

Ez az okfejtés kimeríti az intellektuális frivolitás kritériumait. Intellektuális frivolitás alatt nemcsak azt értem, hogy valaki olyasmit állít, ami nem felel meg a valóságnak (Hargitában 14, Kovásznán 23 százalék a románok arányszáma – ez 1992 óta nem változott –, ami legalábbis Nyugat-Európában egyértelműen vegyes lakosságú térségre vall), hanem – ebben a speciális esetben – azt, ha egy nem nyugat-európai elit értelmiségi az általa fogalmilag tökéletesen megértett és el is fogadott nyugat-európai jelenségből olyan következtetéseket von le a saját országára (vagy önmagára) vonatkozólag, amelyek élesen ellentmondanak az alapul vett nyugat-európai példa természetének és szellemi-intézményi kontextusának. E könnyedség másik szép példája az a mód, ahogyan Andrei Pleşu a román föderalizmus kérdéséhez viszonyul. Románia – mondja Pleşu – az erdélyiek és a regátiak közötti különbségek és a mind Erdélyen, mind a Regáton belül megmutatkozó erős regionális identitások miatt *naturaliter* föderalista állam. Ebből azonban a bukaresti filozófus szerint nem az következik, hogy akkor be is kellene vezetni a föderalizmust, nem, ezzel Románián belül „nem kell feltétlenül" kísérlezni. Ott van viszont „Besszarábia", ezzel kapcsolatban „a románokat" nem zavarná a föderalizmus emlegetése. „Miért ne lépnénk vele föderális viszonyba?" – kérdezi Románia volt külügyminisztere. Az meg sem fordul a fejében – amit a chişinăui Mihai Fusu már 1991-ben világosan megfogalmazott; írása a *Provincia 2000* című kötetben olvasható –, hogy ahhoz, hogy Románia integrálhassa nem „Besszarábiát", hanem a Moldovai Köztársaságot, neki magának kellene először is föderalizálódnia.

A helyzet most – meglehetősen ironikus módon – úgy alakult, hogy előbb valószínűleg a Moldovai Köztársaság válik egységes államból föderációvá (lásd a *Kilátó* rovatban közölt dokumentumokat). Ám nem úgy néz ki, mintha Románia követni akarná a példát. Épp ellenkezőleg, arra számíthatunk, hogy ez az új, Bukarestre nehezedő decentralizációs nyomás – amely ezúttal nem belülről jön, mint Erdély esetében – még merevebbé és egyúttal ingerültebbé is teszi a román államapparátust és az egész politikai elitet, ha bármilyen formában szembesül a politikai decentralizáció kihívásával.

A jelek szerint a Chişinăunak javasolt föderalizációs terv mögött nemcsak Oroszország, hanem a szeptember 11. óta egyre intenzívebbé váló orosz–amerikai geopolitikai összjáték áll. Ebben az új és még meglehetősen szokatlan geopolitikai kontextusban az az igazán érdekes, hogy miközben valószínűleg megpecsételi az „újraegyesülés" régóta nyilvánvaló zsákutcáját, társadalmi, politikai és geostratégiai vonatkozásban tulajdonképpen Moldovához és legfőképpen Oroszországhoz közelíti Romániát. Ez a helyzet a nyugatos műveltségű, de nemzetileg és egyáltalán politikailag valamilyen formában elkötelezett román elitre immár nemcsak azt a fájdalmas kötelezettséget rója, hogy leszámoljon az euroatlanti integráció kontextusában valamilyen módon megvalósuló újraegyesülés és az Oroszországgal szemben elképzelt „nyugati végvár" ábrándjával (lásd ezzel kapcsolatban Alexandru Zub professzor

https://biblioteca-digitala.ro

Impasul reîntregirii című kötetét), hanem azt is, hogy végre tudomásul vegye, milyen tényleges politikai alternatívák között választhat.

Sok elemző ijesztgeti önmagát és a közvéleményt egy újfajta totalitarizmus rémképével, amikor a nyugati irányvétellel összeegyeztethető valamennyi politikai-gazdasági-katonai-titkosszolgálati tényezőt és a hasonló irányvételű médiumokat egyetlen „reformista" hatalmi központba tömörítő Putyinról vagy a Romániában ugyanezt az irányvonalat megtestesítő Adrian Năstaséról beszél. De arra kevesen gondolnak, milyen vészes fogyásnak indult Oroszországban Putyin társadalmi támogatottsága, és hogy Romániában miféle ellenzékkel kell majd szembenéznünk, ha a SzDP „reformista" szárnya az RMDSZ után immár a Liberális Pártra is kiterjeszti befolyását. Amikor pár héttel ezelőtt Chişinăuban járva megkérdeztem Oazu Nantoit, az egyik legjobb moldovai politikai elemzőt, hogy milyen valóságos erőt képviselnek a kommunistákkal szembenálló politikai pártok, elmondta, hogy Moldovában tulajdonképpen nem léteznek a szó európai értelmében vett politikai pártok (ő csak tudja, mert az egyik ilyen „nem létező" párt elnöke), és a kommunistákkal szemben csak a még „kommunistábbak"-nak van tényleges társadalmi és politikai bázisuk.

Ez a strukturális meghatározottságú, tipikusan kelet-európai helyzet Romániában az 1991-es alternatívák újbóli megjelenését vetíti előre. Már látszanak a jelei annak, hogy a SzDP mögött álló posztkommunista hatalmi komplexum elkezdte átrendezni sorait, és az előremenekülő kormánnyal szemben egy új, belső frontot készül nyitni, ami végképp megpecsételheti az amúgy is gyenge lábakon álló román demokrácia sorsát.

Azt már a Románia regionalizálását javasoló *Memorandum* nyilvánosságra hozatalát követő reakciókból leszűrhettük, hogy a bukaresti szellemi elit jelentős részével nem lehet az ország előtt álló opciókról érdemi vitát folytani. Azok után, hogy a Nemzeti Liberális Párt egyszerűen lesöpörte az asztalról saját – bánáti – szenátorai nagyon is mérsékelt államreform-javaslatát, azt hiszem, világossá válhatott valamennyiünk számára, hogy a bukaresti politikai körök részéről sem számíthatunk valódi alkotmányreformra. Eljött az ideje, hogy levonjuk a megfelelő konzekvenciákat, és kidolgozzunk egy olyan erdélyi alkotmányos modellt (következő számunkban közölni fogjuk a vajdasági regionalista pártok és szellemi műhelyek által elkészített tartományi alkotmány tervezetének szövegét, amely sok tekintetben irányadó lehet számunkra), és megvalósítsunk egy olyan erdélyi stratégiát, amely világosan és egyértelműen e történelmi tartomány közép-európai strukturális adottságaira alapoz, és nem hajlandó belenyugodni az elfogadható és élhető alternatívák hiányából fakadó kelet-európai reménytelenségbe.

A *Provincia* e számával kezdődően erről a modellről és erről a stratégiáról nyitunk vitát, felajánlva lapunk hasábjait mindazoknak, akik úgy vélik, hogy van véleményük ebben a kérdésben.

https://biblioteca-digitala.ro

Traian Ştef

Erdély és a korrupció

Mostanában sokat beszélnek a médiában a korrupcióról. Beszélnek róla a kormányon levők, a sajtóorgánumok, a nemzetközi szervezetek. De mindenik más hangvétellel. Az ország sajtója reménytelenül, látva, hogy minden jelzése hiábavaló; a nemzetközi szervezetek aggodalmasan; az állampolgárok pletykaszinten, mintha nem érintené őket közvetlenül a helyzet; a kormányon levők derűsen, mintha nagyobb portákban is magától értetődő jelenségről lenne szó. A sajtó által azonnal átvett és terjesztett vészjelzést adott le Bihar. Egy ügyészben volt annyi bátorság, hogy letartóztatási parancsot adjon ki egy, a kormánypárthoz közel álló személy ellen. Az illető közvetlenül, később pedig prefektusi tisztségbe jutott apján keresztül is pénzelte a PDSR (a Sociális Demokrácia Romániai Pártja) választási kampányát (gyanítom, hogy más pártokéit is, mert az üzletemberek általában két oldalról is be akarják biztosítani magukat). Az ügyészre és az intézményre nehezedő nyomás hatalmas volt, és most is az, egy áldozata is van, de a mostantól ismertté vált Lele ügyész (akit csak a sajtó támogat) nem hagyja magát, harcol a hatalom gépezetével. Ezt a botrányt Mihai Bar képviselő kijelentése teszi teljessé, mely szerint kétmilliárd lejt ajánlottak fel neki azért, hogy a mostani vádlottat, Adrian Tătarut, felvegye a képviselők listájára. A pénzt nem kapta meg, de gyanítható, hogy Bukarestben osztották szét, vagy más – Bukarestből küldött jelöltek között, így támogatva a (mint hallatszik, a titkosszolgálat részéről is jövő) figyelmeztetések és információk ellenére az apa kinevezését a prefektusi tisztségbe.

A korrupció legtömörebb és legpontosabb meghatározását pár szóban is meg lehet fogalmazni: a hatalommal való alkudozás. Egyik oldalon kétségkívül a hatóság, tehát a törvény egy képviselőjének kell állnia, mert egy jogállamban a törvény a tekintély egyedüli képviselője, a másik oldalon egy állampolgárnak, aki alkudozik a törvényről. Vagyis megpróbál üzletet kötni a hatósággal. Megpróbál valamilyen kedvezményt elérni, amiből aztán lead néhány százalékot annak, akivel üzletet kötött. Az ilyen üzletelések alkalmával legtöbbször az állam vagy a helyi hatóság veszít. Miről tárgyalnak általában? A válasz egyszerű: az államnak fizetendő illetékekről. Miért? Mert nagyon nagyok, és, még ha elosztják is őket, marad elég. Ez a kérdés egyik oldala. A másik, mert van kivel üzletet kötni. Normális esetben az első lépést az állampolgárnak kellene megtennie. Azt mondanám, hogy ezt, a mi körülményeink között, nem bűn megpróbálni. Amikor, az egyszerű lopás kereteit túllépve, az állam fényes nappal kifoszt, nem is tűnik olyan erkölcstelennek, hogy egyesek megpróbálják őt is meglopni. Amikor két tolvaj meglopja egymást, valószínű, hogy annak drukkolunk, aki többet lop a másiknál. A gond az, hogy a legtöbb esetben az egyik valaki más szolgálatában áll. Másnak lop, és valami az ő kezéhez is tapad. Hogy is állunk akkor a korrupcióval? Ha maga a hatóság a kezdeményező, és a korrumpáló csak idézőjelben az, mert voltaképpen csupán eszköz, akkor a fenti meghatározás már nem érvényes.

https://biblioteca-digitala.ro

Azt, amikor a hatalom, közvetítőkön keresztül, saját költségvetéséből lop, már nem korrupciónak hívják, hanem gengszterizmusnak.

A két említett eset tehát meggyőző példája a nálunk létező „korrupció"-nak (nevezzük most már így, de idézőjelbe téve). Nem az állampolgár vásárolja meg a politikust, hanem a pártok bocsátják áruba az immunitást, az adó- és illetékmentességet stb., és védelmezik azokat, akik meg tudják őket vásárolni. Pártjaink vezetőgárdái nagyrészt népnyúzókból és törtetőkből állnak. Nincs állandó, nemzedékek által felhalmozódott vagyonuk, hamar meg akarnak gazdagodni, és politikailag állandósítani akarják a törvény által nekik adományozott hatósággal való üzletelés jogát.

Bihar megyében a törvényszék összeomlott. Bírókat és ügyvédeket tartóztatnak le, a sajtó pedig bemutatja villáikat (az övékéit, a csendőrökéit és a vámosokéit). Hogyan jutottunk a „korrupció" ilyen teljességéhez? Ugyanígy: a bírósági határozatok is ilyen üzletelés tárgyát képezik. Mint ahogy tudni lehet, hogy mennyit kell fizetni egy-egy kórházi orvosnak (az összeg nagysága szájról szájra vagy az asszisztenseken keresztül terjed), éppen annyira lehet tudni a bírók díjszabását is. Mi több, sok szóbeszéd járja pártküldöncökről is, akik minden hónapban jönnek, és felveszik a decentralizált intézményektől (különösen a vámtól, a csendőrségtől és a bíróságtól) a sápot. Ha mindez nem az általam említett, reményét vesztett sajtónak a túlzása, akkor maga az állam korrupt, ezek lévén a megjelenési formái, intézményei. Nem vagyok hajlandó azonban elfogadni, hogy mindnyájan korruptak vagyunk, hogy Romániában senki sem becsületes, visszautasítom a kollektív bűnösség gondolatát, amely hasonlít ahhoz, ahogy az elmúlt években a kommunista párt minden tagját bűnösnek tartották. Nem hiszem, hogy mi, állampolgárok volnánk a korrupció ügynökei, sokkal inkább azok, akik kezükben tartják a törvényadta hatalmat, de akik számára az „a törvény én vagyok" vagy „az állam én vagyok" kifejezésben testesül meg.

Miért ezek a nagy ügyek Erdélyben? Mert itt a pénz... Miért a pénzt gyűjtő intézmények és az állampolgárok közömbössége? Mert úgyis Bukarestbe megy a pénz... A feketepénz nagy része a pártokhoz kerül: hivatalos számlákkal azokhoz az alapítványokhoz, amelyeket ilyen célból hoztak létre, befolyásos embereikhez, a főnökökhöz. Ha Mihai Bar mindent elmondana, amit tud (a saját társairól, más pártokról, az intézményekről), családja tagjainak hetedíziglen el kellene rejtőzniük. Úgy tűnik, hogy a párt megint benne van mindenben, és néhány suttogó hang azt sugallja, hogy még a titkosszolgálatok is csak azt jelenthetik, ami az érzékeny és rózsaszín füleknek tetszik.

Mégis felteszem a kérdést: alapjában miért ilyen közömbös az állampolgár saját sorsával szemben? A választ, amely a románok mentalitására vonatkozik, nemcsak a történelemben lehet megtalálni, hanem az új községek létrehozására kiírt népszavazások lefolyásában is. Sok Bihar megyei községet az állami mezőgazdasági vállalatokhoz való tartozás, illetve nem tartozás alapján hoztak létre. Hatalmas települések születtek így egy-egy hegy két oldalán, egymástól nagy távolságra fekvő és egymással semmilyen közvetlen összeköttetésben nem levő helységekből. Most megadatott a lehetőség, hogy új, normálisabb formába szerveződjenek. De a községközpontokból sokan ellene szavaztak, sokan pedig, a közvetlenül érintettek közül, nem mentek el a szavazásra. Az egész leginkább manipulációs gyakorlatra

https://biblioteca-digitala.ro

hasonlított, amelyben a polgármesterek szakembereket használtak. Egy hegyi falu kocsmájában feltették a kérdést: „Községközpont akartok lenni? Azt akarjátok, hogy a csendőrség ott legyen, ni, szemben?" Addig senkinek sem jutott eszébe, hogy ha a faluból községközpont lesz, akkor a csendőrőrs is odakerül... Tehát minden közigazgatási szervezettségi forma szereti a központosítást, szereti megkapni a tortáról a habot. Azonkívül pedig létezik a kényelmes álláspont, amely mindig mástól várja a változást, amely csak akkor tiltakozik, amikor már semmi sem csurran-cseppen, amikor a gúny minden mértéket túlhaladott már. És létezik a gyűlölet is, amely a másikkal szembeni irigykedésben nyilvánul meg: miért hozzuk létre a mi községünket, ha nem én leszek a polgármester? Ezeknek a népszavazásoknak a lefolyása szkeptikussá tett az ország esetleges regionalizálását illetően is. Létezik az akarat és a mentalitás korrupciója is, ami mindig a sor végén tart bennünket, és ami voltaképpen nagyfokú önbizalomhiányra vall. Mintha a románok azt akarnák, hogy mások védjék, mások vezessék őket. Sokan azért akarják a NATO-ba való integrációt, mert arra gondolnak, hogy akkor a szervezet fejlett és erős országai által diktált politikát kell majd követniük. Ugyanígy egyre többen vannak, akik azt hiszik, hogy más nemzetiségű államelnökre lenne szükségünk (de azért mégse magyarra). Németre. A Nemzeti Liberális Párt vagy a Nemzeti Parasztpárt például végiggondolhatná ezt. Úgy tűnik, a történelemnek megvannak a maga ismétlődései és iróniája.

Ami pedig a korrupciót és az erdélyieket illeti, belenyugodtunk. Hogy pénzt kapjunk egy-egy híd építéséhez, meghívunk vadászatra egy-egy minisztert, felépítünk neki Erdélyben is egy-egy hétvégi lakot, gazdagítjuk a számláit, meglepjük őt, feleségét, (európai egyetemeken tanuló) gyermekeit egy-egy születésnapi ajándékkal, és ez mindnyájunknak természetesnek tűnik, és gratulálunk annak, akinek sikerül.

Fordította: Hadházy Zsuzsa

Gheorghe Săsărman

A nacionalizmus – avagy ki szelet vet

A nacionalizmus aktuális tartalmáról és alapjairól zajló viták az utóbbi időben mintha egyre jobban felajzanák a kedélyeket, s gyakran éles polémiákba torkollnak. Minthogy a nézeteltérések egy része feltételezhetően abból ered, hogy ennek a szónak különböző jelentést, illetve konnotációkat tulajdonítanak, úgy vélem, hasznos lenne elidőznünk egy pillanatig a fogalom meghatározásánál. Megállapítható, hogy az enciklopédikus szótárak maguk is különbözőképpen árnyalják a jelentést, amelyet a

https://biblioteca-digitala.ro

nacionalizmusnak tulajdonítanak. Az egyik *Larousse*-ban például ezt olvasom: „*Nationalisme: Doctrine politique qui préconise la prise de conscience ou la défense des intérets nationaux et se fonde sur l'exaltation de l'idée de patrie ou de nation.*" („Nacionalizmus: Politikai doktrína, amely a nemzeti érdekek tudatosításán vagy védelmén alapul, és fölmagasztosítja a haza vagy a nemzet eszméjét.") Vagy egy *Websterben*: „*Nationalism: 1. a) devotion to one's nation; patriotism. b) excessive, narrow or jingoist patriotism; chauvinism. 2. The doktrine that national interests, security etc. are more important than international considerations; opposed to internationalism.*" [„Nacionalizmus: 1. a) odaadás a saját nemzet iránt; hazafiasság b) túlzó, korlátolt, agresszív patriotizmus; sovinizmus 2. Az a doktrína, amely szerint a nemzeti érdek és biztonság fontosabbak, mint a nemzetközi megfontolások; az internacionalizmus ellentéte.] Végül a *Mackensen*: „*Nazionalismus: (über)betontes Volks-, Staatsbewusstsein. Nazionalist: wer das eigene Volk (den eigenen Staat) überbewertet.*" [„Nacionalizmus: (túlzottan) hangsúlyos nemzeti, állami tudat. Nacionalista: az, aki túlértékeli saját nemzetét (államát)."]

Néhány általános jellegű észrevétel azonnal adódik. Elsősorban, hogy a felkeresett enciklopédiák a nacionalizmus fogalmát a nemzethez kötik, amelyből a kifejezés egyébként is ered. Szándékosan fordítottam tehát a német *Volksbewusstsein* fogalmat nemzeti öntudatnak, minthogy a román nyelvben alkalmasabb megfeleltetés nem létezik (azt kellett volna mondanom: egy néphez való tartozás tudata), de azért is, mert a német nyelvben a nép és a nemzet fogalma nagyon közel esik egymáshoz, tulajdonképpen a *Volkszugehörigkeit* jelenti a nemzeti hovatartozást vagy nemzetiséget; az idézett szótárban egyébként a *Nation* szót a *Staatsvolk* szóval magyarázzák. Másodsorban, hogy különbség tétetik a nacionalizmus hazafias árnyalata és eltúlzott, sovén eredetű változata között. Végül, harmadsorban, hogy a nacionalizmus politikai doktrínát is jelent, amely a nemzeti érdekeket fölébe helyezi a nemzetközi megfontolásoknak. Elemezzük tovább ezeket az aspektusokat.

A nacionalizmus tehát a nemzeti tudattal, a *nemzettel* van összefüggésben. Nem fogok ismét enciklopédiákat fellapozni valamely új fogalom tisztázása végett, megelégszem annak észrevételével, hogy a kritériumok, amelyek szerint egy nemzetet meghatároznak, igen sokfélék, másrészt pedig, hogy a nemzetek léte maga is történelmi jellegű. Valóban, ha egyes esetekben az etnikum az elsődleges a nemzet meghatározásában, más esetekben a prioritás a nyelvé, a vallásé, a hagyományoké, a történelemé vagy a földrajzé. Nem könnyű megtalálni, hogy mi a közös a különböző nemzetekben – francia, amerikai, svájci, kínai, román, szomáliai, izraeli, afgán, brazil nemzet, hogy csak néhány példát tekintsünk –, sőt olykor még arab nemzetről is beszélnek. A fogalomnak ehhez a bizonytalanságához még hozzáadódik az is, hogy a nemzetek nem egyszerre alakultak ki, következésképpen – mivel másképp fejlődtek időben – különböző érettségi és érvényesülési fokon állnak, céljaik és igényeik, de önképük is rendkívül változatos. Emiatt forgalmazott tételeik bizonyítására a nacionalista doktrínák is a legkülönfélébb, nemegyszer egymásnak ellentmondó érvekhez folyamodhatnak, és folyamodnak is.

Mindaddig, amíg a nacionalizmus a nemzeti öntudat kialakítására szolgál, vagy szembeszáll a nemzeti elnyomással, és ha a hazafiassággal azonosul, vagy egy etnikai,

https://biblioteca-digitala.ro

nyelvi, hagyományokat illető, állami hovatartozás érzését erősíti, a szerepe természetesen pozitív – az ilyen nacionalizmus szükséges. Szerencsétlenségünkre azonban a történelem, mégpedig az egészen közeli, azt bizonyítja, hogy a nacionalista vételtésű doktrínák nemegyszer túlléptek ezen a kereten, és a túlzások lejtőjére futottak, sovinizmussá és rasszizmussá fajultak, felkorbácsolva szenvedélyeket, gátlás nélkül manipulálva tudatokat, fanatizálva lelkeket, uszítva ösztönöket, gyűlöletet vetve és aljas, emberhez méltatlan tettekre bujtogatva. A szélsőséges nacionalizmus boszorkánykonyhájából a legrémesebb politikai doktrínák szabadultak ki, szörnyeteg elméletek és tézisek, amelyekért az emberiség fájdalmasan megfizetett. Merthogy mindenfajta racionális gondolat véget ér ott, ahol elkezdi megteoretizálni egy nemzet, egy nép felsőbbrendűségét – de egy vallását vagy egy rasszét is – az összes többi fölött.

A nemzetek nem légüres térben léteznek, hanem egymás szomszédságában vagy akár összefonódva egy konkrét földrajzi térségben. Ha a harcos nacionalizmus különböző helyi változatairól alkotott képünkből indulnánk ki, bolygónkat feltétlenül klónozni kellene, meg kellene sokszorozni, hisz ugyanazt a területet – hol valós, hol légből kapott történelmi érvekkel – egyszerre több ilyen rész követeli magának. Hogyan lehetne egyidejűleg megvalósítani Nagy-Albániát és Nagy-Szerbiát, Nagy-Magyarországot és Nagy-Romániát, Nagy-Németországot és Nagy-Lengyelországot? Mi történne, ha a franciák a napóleoni birodalom határaira áhítoznának, az olaszok a Római Birodalom határait szeretnék visszaállítani, a görögök a Nagy Sándor korabelieket, a mongolok a Dzsingisz kánéit? Más szóval, mi lenne, ha mindegyik nemzet azt a területet követelné magának, amelyet állítólagos ősei a legnagyobb kiterjedésben meghódítottak? A mindenhol megtalálható nacionalisták paradoxona az, hogy mindegyik a saját zászlóját isteníti, de sárral dobálja a szomszédjáét. Például mi szeretjük a románok nacionalizmusát, de gyűlöljük a magyarokét – és természetesen fordítva is így van. Hogy ez hova vezet, láttuk. A nemzetiszocializmus paranoiás álma az egész világnak a legkegyetlenebb rémséget okozta, az orosz nemzetikommunizmus pedig, a proletár internacionalizmus hazug leplébe bújva, barbár módon nemcsak a volt cári birodalom népeit igázta le, hanem az európai kontinens egész keleti részét is. A példák pedig vég nélkül folytathatók. Hogy éppen a nacionalizmus ilyenszerű kóros túltengései vezetnek a saját igazi nemzeti érdekek drasztikus lejáratásához, nem is szükséges bizonyítani.

Ami kifelé agresszióban, imperialista terjeszkedésben tetőzik, befelé etnikai konfliktusokat, a nemzeti kisebbségek megkülönböztetését és elnyomását eredményezi. A civilizált világot hosszas és fájdalmas tapasztalat késztette arra, hogy elfogadja a kisebbségi csoportok védelmének gondolatát, természetesen anélkül, hogy ezáltal kirívó módon hátrányos helyzetbe hozná a többségi lakosságot. Paradox módon azonban amennyire fogékonyak épp a nacionalista doktrinerek a határon túl élő nemzettársaik ügye iránt, ugyanolyan elszántan tagadják meg ugyanazt a státust az országban élő etnikai csoportoktól. Ritkán hallani olyan hangokat, amelyek ugyanúgy meg lennének győződve például az erdélyi magyarok igényeinek jogosságáról, mint az észak-bukovinai románokéról, vagy mondjuk ugyanúgy fel lennének háborodva attól a bánásmódtól, amelynek az albánokat a Milosevics-rendszer idején alávetették, mint attól, amelyet később a koszovói szerbeknek kellett elszenvedniük. Más szinten

https://biblioteca-digitala.ro

itt is az elvek alkalmazásában tetten érhető aszimmetria tér vissza, ugyanaz a kvázi-misztikus hit a saját nemzet, a saját csoport kétségbevonhatatlan felsőbbrendűségében, amelyet feltétlenül minden megillet, amit másoktól megtagadnak.

Nem kell tehát csodálkozni azon, hogy magát a nacionalizmus fogalmát manapság általában annak agresszív, sovén változatával azonosítják. Nyugat-Európában különösen, ahol a nemzetek fejlődése rég elérte e teljes érettség fokát, de a két világméretű tragédia következtében is a nacionalizmus híre erősen rossz, mégpedig jogosan, annyira, hogy ha valakit nacionalistának bélyegeznek meg, gyakorlatilag kizárják a politikai életből. Másfelől mindenki érzékeny egyes nagy államok nacionalizmusára, amelyet a kis államok a nemzeti függetlenségük elleni fenyegetésként élnek meg; ami nem azt jelenti, hogy az utóbbiak kisebb földrajzi kiterjedése alibit jelentene, vagy pedig csökkentené a saját nacionalista túlkapásaik veszélyességét, lásd például Jugoszlávia esetét. Ugyanakkor érthető az a tény is, hogy egyes kelet-európai országokban, amelyeknek a természetes fejlődését évtizedeken át fékezte a szovjet katonai megszállás, valamint a kommunista rendszerek politikája, a nemzeti öntudatra való újraébredés a legelevenebb formákban jelentkezik. Ez azonban a legkevésbé sem menti a virulens kicsapongásokat, amelyek, sajnos, gyakran pont itt mennek végbe.

A nacionalizmus ma a drámai történelem által annyira meggyötört kontinensünkön csak a teljes nemzeti öntudat kifejeződéseként fogadható el, s csak akkor, ha megmarad a hazafiság mérsékelt, engedékeny, pozitív határai között, vagyis csak olyan mértékben, amelyben nem válik fenyegetéssé más népek szabad létezése vagy pedig a kisebbségi csoportok boldogulása és méltósága számára. Nevezzük tehát inkább hazafiasságnak. Ahelyett hogy a saját nemzete jó tulajdonságainak mértéktelen magasztalásába és a mások gyalázásába fogna, egy jóérzésű emberhez inkább illene az, hogy türelmességre intsen, megkeresse az utat az összeugrasztott csoportok, etnikumok, egyházak vagy népek között, az embereket megosztó konfliktusok békés, tárgyalásos megoldásának a módozatait. Könnyebb sebet ejteni, mint gyógyítani, rombolni, mint építeni, ám az igazi nagyság és nemeslelkűség mértékét éppen az a képesség jelenti, hogy hidakat építsünk a kölcsönös megismerés és megértés érdekében. Azt hiszem, itt az ideje, hogy mindenki megértse: inkább, mint máskor bármikor, a nemzeti érdekeknek ma csakis úgy lehet érvényt szerezni, ha tiszteletben tartjuk a nemzetközi élet magas követelményeit. Más szóval meg kell értenünk, hogy az embertársunk iránti tisztelet és szeretet nem elvont fogalom, hanem egyetlen konkrét esélyünk a harmonikus együttlétre egy olyan földön, amely napról napra összébb zsugorodik, mint valami szamárbőr, és amely mégis otthonunkként szolgál, nagylelkűen, mindnyájunknak.

Hibás számítás azt hinni, hogy ha felgyújtod a szomszéd házát, sokáig biztonságban élhetsz: ellenkezőleg, csak sietteted annak a napnak az eljövetelét, amikor a tűz a te házadban is kitör. Ki szelet vet, vihart arat.

Fordította: Ágoston Hugó

https://biblioteca-digitala.ro

Dorin Petrişor

Csak Cluj, Kolozsvár nélkül

Kolozsvárnak, mint választási küzdőtérnek, más a státusa, mint a többi nagy romániai városnak. Szemben Iaşi-sal, Konstancával, Brassóval vagy Bukaresttel, Kolozsvárt elsősorban az interetnikai viszonyok felől „támadják" a parlamenti karosszékekre, illetve a polgármesteri tisztségre áhítozók. Úgy tűnik, ezek a viszonyok itt többet számítanak, mint az európai integráció, sőt talán még a helyi közigazgatás gazdasági eredményeinél is többet. A Szamos-parti város a két nagy romániai nemzetiségi csoport, a román és a magyar jelképes összetűzési helyévé vált. Erdély fővárosaként, a legfejlettebb román tartomány kulturális, de ugyanakkor gazdasági központjaként is, Kolozsvárt, mint politikai színteret, a két etnikum képviselői egyaránt magukénak követelik.

Gheorghe Funar polgármester, szinte kizárólag csak a nacionalista diskurzusra támaszkodva, fölényesen nyert meg egymás után három helyhatósági választást. Szinte nincs is olyan beszéde, amelyben ne utalna, természetesen negatív előjellel, a magyar kisebbségre és annak politikai szervezetére, az RMDSZ-re. Tíz éve, mióta polgármester, Funar, minden alkalommal az érvényben levő törvényekre hivatkozva, hevesen ellenáll annak, hogy a helyi közigazgatásban használják a magyar nyelvet. Ha az 1991/69-es törvény csak annyit mond, hogy a helyi tanácsok határozatait a nemzeti kisebbségek anyanyelvén is lehet ismertetni, ha azok számaránya elég nagy, akkor a 2001/215-ös törvény világosabb. Kilencvenes cikkelyének második, harmadik és negyedik bekezdése kimondja: „Azokban a helyi közigazgatási egységekben, amelyekben egy nemzeti kisebbséghez tartozó állampolgárok száma eléri a lakosság számarányának a 20 százalékát, ezek, akár írásban, akár szóban, anyanyelvükön is fordulhatnak a saját szakfelszereléssel rendelkező helyi közigazgatási hatóságokhoz, és a választ mind román nyelven, mind anyanyelvükön megkapják. (...) alkalmazni kell olyan személyeket, akik ismerik a szóban forgó kisebbség nyelvét. (...) A helyi közigazgatási hatóságoknak biztosítaniuk kell a hatáskörükbe tartozó helység és a közintézmények nevének, valamint a közérdekű plakátok szövegének a szóban forgó kisebbség anyanyelvén való megjelenését is."

Ennek a törvénynek az értelmében Kolozsvár öt bejáratához kétnyelvű helységnévtáblákat kellett volna tenni, amelyeken a Cluj-Napoca és a Kolozsvár felirat egyaránt szerepel. Ráadásul, ami Funar számára valóban sértő lett volna, hivatala székházára ki kellett volna írnia magyarul is annak nevét: Polgármesteri Hivatal. A polgármester minden lehetséges fortéllyal megpróbálkozott, hogy megkerülje a törvényt (és sikerrel járt). Ezek nagy része szokott politikai bohóckodásai közé tartozik, amelyekkel „tiltakozik" a neki nem tetsző törvények, illetve kormányhatározatok ellen. A helyi közigazgatási törvény ellen például a Románia alkotmányából vett, a hivatalos nyelvre vonatkozó idézeteket tartalmazó, már híressé vált sárga hirdetőtáblákkal. A város „románsága megőrzésének" másik módja a kétnyelvű feliratozást kötelezővé

https://biblioteca-digitala.ro

tevő 2001. december 7-iki 1206-os kormányhatározat alkalmazásának megkerülése. Funar március 7-én, amikor a kormány által kitűzött 90 napos türelmi idő lejárt, azt nyilatkozta, hogy egyszerűen nem volt ideje kiírni a versenytárgyalást a táblák elkészítésére, nem volt ideje arra, hogy megszerezze a szükséges engedélyeket stb. Így sikerült még időt nyernie.

De a kolozsvári polgármesteri hivatal legerősebb érve a 215-ös törvény nem alkalmazására a statisztikai érv volt. Funar az ezzel az előírással szembeni „ellenállást" a 2002. március 18–27-iki népszámlálás eredményeire való várakozás nevében szervezte meg. Állította, hogy a kétnyelvű táblák elhelyezésére vonatkozó kormányrendelet „a jelenre vonatkozik, nem a múltra, és az 1992-es népszámlálás adatai már nem érvényesek". Tehát az eredmények közzététele előtt nem engedi meg a táblák felszerelését. Március elején 11 százalékra becsülte Kolozsvár magyar nemzetiségű lakosságának a számarányát, ahhoz, hogy áprilisban „pontos számot" mondjon: 18,45 százalék. Ez lenne a népszámlálás eredménye, bár hivatalosan csupán ebben a hónapban tették közzé a részleges eredményeket, a végső eredményekre pedig csupán jövő év márciusában kerül sor.

Kolozsvár etnikai szerkezete valóban kedvezőtlenül alakult a magyar nemzetiség szempontjából. Ha az 1956-os népszámláláskor a kolozsvári magyarok száma még nagyobb volt a románok számánál (egyik etnikum számaránya sem haladta meg az 50 százalékot), később, évről évre, a kommunista iparosítási politika, de a Ceauşescu nacionalizmusa által is támogatott belső migráció megváltoztatta az összetételt. A városban a románság többségből elsöprő többségűvé vált. Kolozsvár elrománosításának utolsó felvonása a múlt évtizedben következett be. Az 1992-es népszámlálás adatai szerint az összlakosság száma akkor 328 602 volt, ebből 248 572 (75,6 százalék) román, 74 871 (22,8 százalék) magyar, ami tökéletesen igazolttá teszi a 215-ös törvény nemzeti kisebbségekre vonatkozó előírásainak alkalmazását. Ebben az évben a helyzet egy kicsit más, de ez is elég ahhoz, hogy olajat öntsön a polgármester tüzére. Legalábbis ez derül ki a napokban nyilvánosságra hozott részleges eredményekből. Kolozsvár 317 379 lakosából 252 720 (79,6 százalékos) román, 59 975 (18,86 százalék) magyar („valamivel több", mint ahogy azt a polgármester jósolta). És ha ezek az adatok nem is véglegesek, nagy változás nem következhet be 2003 márciusáig, mert itt nem egyszerű közvélemény-kutatásról van szó, ahol a tévedések elkerülhetetlenek, hanem egy, a lehető legpontosabban elvégzett számlálásról. Funart meg lehet esetleg büntetni azért, mert időnap előtte eljárt a szája, de a számok maradnak. Ráadásul nem is olyan régen az RMDSZ elnöke, Markó Béla is igazolta ezt a demográfiai változást, hangsúlyozva a romániai magyarság számának folyamatos csökkenését.

Lehet, hogy a kolozsvári magyarok száma „természetes módon" csökkent. Először is a magyarok természetes szaporulata „hagyományosan" kisebb, mint a románoké. A románoknál a születési arány mindig nagyobb volt. Azonkívül 1990-től errefelé Magyarország nagy vonzerőt gyakorolt a magyarokra, akik, nyilván, előnyben részesítik a szomszédos országban való letelepedést. A kolozsvári magyarok egy részének Magyarországra való emigrációjával párhuzamosan bekövetkezett a környező falvakból a városba irányuló belső migráció is, jelenség, amely voltaképpen egy több évtizede tartó folyamat folytatása.

https://biblioteca-digitala.ro

A mindennapi élet területén nem történik majd semmi különös. Politikailag viszont lehetséges, hogy a népszámlálás eredményének véglegessé válása után az RMDSZ, tekintettel ennek az „elvesztett városnak" a történelmi presztízsére, defenzív politikára tér át. Annak ellenére, hogy a szövetség egyelőre semmilyen formában nem értelmezi a város jelenlegi etnikai összetételét. „Nem értelmezhetek egy feltételezett csökkenést" – jelentette ki Eckstein-Kovács Péter szenátor. Funar számára azonban jelentős győzelem lenne, mert bebizonyíthatná választóinak, hogy „kézben tartja" Kolozsvárt.

És ha a majdnem minden településen megjelent kétnyelvű táblákkal Erdély levegője most „nyugatiasabb" is, a tartomány fővárosa megragadt a 20. század nacionalizmusánál. A Kolozsvár nélküli Cluj inkább hutu településnek tűnik, mint közép-európainak.

Fordította: Hadházy Zsuzsa

Alexandru Cistelecan

Egy ember élete, ahogy az volt: Alexandru Todea bíboros

A megregényesített életrajzok, de főleg az iskolai használatra készült biográfiai kivonatok gyakran „példaszerű sorsokat" állítanak elénk: olyan embereket, akik önfeláldozásig menően elkötelezettjei egy eszmének vagy hitnek. Olyan embereket, akiket az eszme teljesen magára szabott, akik az eszme emésztő hatalmának teljesen átengedik magukat. Illetve ami nagyjából ugyanezt jelenti, olyan embereket, akik hitükért mindent kockára tesznek, még az életüket is. Akik könnyedén áldozattá válnak. Ezek az életrajzi vázlatok kezelhetetlenül törékeny mártíralkatot helyeznek a középpontba. Természetesen, az ilyen életrajzok igazat mondanak – legalábbis azt, ami lényeges egy élet igazából. Annak tüzes magjáról beszélnek, egy hivatás drámai – és ugyanakkor magasztos – erejéről. De mindezt átstilizálással teszik, vagy éppen a metafora segítségével. Az eszme parazsára helyezik a teljes létet, és ekörül szentté avatják a hőst. Az ilyen típusú életrajzok egyszerre válnak a hős és az általa szolgált eszme/hit hagiográfiájává. Így válnak – hős és eszme (hit) – eggyé. Annyira eggyéolvadnak, hogy az előbbi saját hitének megtestesülésévé válik. Az ilyen, krisztusi vagy romantikus mintára szabott hősök, természetesen letűnt időkre tartoznak. A mi szkeptikus korunk nem fogadja el az egyetlen vonalat tartalmazó biográfiákat, de az ilyen példázatokat sem. A kortársak közt nincsenek hősök. Még kevésbé ma, amikor csak sztárok léteznek. És mégis: közöttünk néha példaszerű életek jelennek meg,

https://biblioteca-digitala.ro

melyek diszkréten a köznapiságba rejtőznek, olyan életrajzok, amelyekben a mártírlét potencialitása rejlik. Néha stilizálásra, egyetlen metafora segítségére sincs szükség ahhoz, hogy a mellettünk rejtőzködő életek példaszerűvé váljanak. Néha „a hitéért (ideálért, eszméért) égő" elcsépelt metafora igaznak bizonyul, közvetlenül és szó szerint is. Bombasztikus kifejezések nélkül, mindenfajta szónoki fogás és pompa nélkül. Egyszerűen igaznak s csak annyinak.

Ilyen volt Alexandru Todea bíboros élete.

*

Élete úgy indult, mint több ezer erdélyi szegényparaszt gyereké. (Az alábbi, vázlatos bemutatáshoz szükséges adatok Silvestru Augustin Prunduş atya és Clemente Plăianu atya szerkesztésében 1992-ben megjelent tisztelgő kötetből valók. Az aprólékos gonddal és kegyes ragaszkodással megírt – ikonográfiai adatokban gazdag – könyv a Sfîntul Vasile cel Mare szerzetesrend kezdeményezésére készült. Lehet, hogy e rend történetét, „monográfiáját" is illene a nagyközönség elé tárni, nemcsak azért, mert ez a rend toborozta a román görög katolikus egyház első püspökeit, és ebből származnak az Erdélyi Iskola nagy alakjai, hanem azért is, mert kiterjedt pasztorális, nevelő és kulturális tevékenységet végzett megalapításától napjainkig.) Alexandru Todea 1912. június 5-én született a Maros megyei Marosteleken. A Todea házaspár (Gheorghe és Maria), habár 16 gyerekük volt, arra törekedett, hogy mindegyikük számára biztosítsa az iskoláztatást. A későbbi bíboros elemi iskoláit szülőfalujában és az anyai nagyszülők falujában, Görgénykakucson végzi. Az alsóbb gimnáziumi osztályokat Szászrégenben járja ki, s a mai líceumnak (gimnáziumnak) megfelelő felsőbb gimnáziumi osztályokat Balázsfalván végzi el, és 1933-ban leérettségizik. Ugyanabban az évben bejut a balázsfalvi Teológiai Akadémiára, az első év elvégzése után pedig Rómába, a De Propaganda Fide kollégiumba küldi Vasile Suciu metropolita, arra az egyetemre, amelyen a görög katolikus egyház megannyi képviselőjét és szolgáját képezték. Még negyedéves egyetemista 1938-ban, amikor Iuliu Hossu püspök diakónussá szenteli. Egy év múlva pap lesz, ezúttal a bizánci rítusú katolikus diaszpóra orosz püspöke, Alexandr Eivrenoff szenteli fel. 1940-ben a *De doctrina millenaria, tractatus exegetico-dogmaticus* című disszertációjával elnyeri a teológia doktora címet, és hazatér Balázsfalvára érseki titkárnak és vallástanárnak (de latint és olaszt is tanít), előbb a Tanítónőképzőbe, majd a Sf. Vasile fiúgimnáziumba. Paptanárként azonosul küldetésével, és a fiatalság szellemi életét szolgáló hivatássá alakítva azt, kiadja a *Pentru tine, învăţătoare apostolă* (Érted, apostoli tanítónő) című brosúrát (Lumina – Miron Roşu Nyomdája, Balázsfalva, 1942), valamint *Cascada tinereţii* (Az ifjúság lépcsői – uo. 1943) és a *Rugăciunea tineretului* (Az ifjúság imája – uo. 1945) című műveket. 1945-ben a szászrégeni esperesség vezetője lesz, ezt a tisztséget üldöztetés és zaklatás közepette 1948 októberéig tölti be. Ezzel párhuzamosan vallást és latint tanít a Petru Maior Gimnáziumban, folytatva a Balázsfalván megkezdett ilyen irányú tevékenységét, melyhez elhivatottság is fűzte. Antikommunista beállítottsága már Balázsfalván ismertté vált (ahol egy szentbeszéd során, patetikusan, kezét keresztbetéve, állítólag így kiáltott fel: „Felmászom a katedrális falára, és onnan

https://biblioteca-digitala.ro

kiáltom: *ki a kommunizmussal az országból!*"), így nincs semmi meglepő abban, hogy Szászrégenben folyamatosan megfigyelték az ezzel megbízott szervek, amelyek állandóan letartóztatták és kihallgatták, azt remélvén, hogy ezzel megfélemlítik és „jobb belátásra" bírják. Azt követően, hogy nyilvánosan tiltakozott a király lemondatása ellen, ötödször is elővezették, és Szamosújváron tartották fogva 1948 júniusáig. Hazulról vitték el, papi reverendájában, és abban is raboskodott (a börtönöknek akkor még volt kápolnájuk, úgyhogy „megfelelő" ruházatban tarthatta a szertartást). A hatodik letartóztatásra 1948. október 14-én került sor, mivel „nem tért meg" az ortodox egyház kebelére, még az október elsején Kolozsváron tartott „megtérési zsinatot" követően sem. Sikerült azonban kalandos módon kiszabadulnia a szászrégeni Szekuritáté székházából, és bujkálva élt 1951-ig, amikor is január 31-én ismét elfogták. Ekkor megkötözve vitték Marosvásárhelyre, onnan pedig tovább Bukarestbe, ahol 13 hónapon át hallgatták ki a Belügyminisztériumban, Zsilaván és Uranusban. 1952. február 15-én életfogytiglani kényszermunkára ítélték mint a „társadalomra veszélyes" elemet.

A zaklatás régeni éveiről Emilia Petărlăcean naplójának ártatlan beszámolója alapján szerzünk tudomást (megjelent: AGRU Arhidiecezan, 1998/1–2.). 1946-ban, a választások előtt, az ablakon keresztül belőttek az esperes hálószobájába, ezért azt a templom harangtornyába kellett átköltöztetnie. 1948-as szökését a milicista „gondatlansága" tette lehetővé (telefonhoz hívták, és őrizetését egyedül hagyta az udvaron). A szökésben levő pap meg sem állt a szászrégeni Kerek Erdő egyik bombatölcséréig. S miközben a Szekuritáté mindenütt kereste, ő éjszakánként váltogatta „lakhelyét", hívei látták sorra vendégül, ahol lehetett: szénapadlásokon, istállókban, alkalmi búvóhelyeken. Ilyen körülmények közt kapta meg azt a pápai rendeletet is, amellyel püspökké szentelték. (Az unitus püspökök letartóztatása után a Szentszék segédpüspökök kinevezését határozta el, Alexandru Todea pedig az érsekségért felelt volna. A Cezaropolis püspöke címet kapta, felszentelését pedig titokban, 1950. november 19-én végezte el Bukarest római katolikus püspöke, Ioan Schubert egyetlen tanú jelenlétében, aki nem volt más, mint Kolozsvár–Szamosújvár leendő püspöke, George Guțiu.) Felszentelését követően egy alagsori ajtón át távozott, és befeküdt az őt állomásra vivő autó ülései közé, mivel a katolikus érsekség folyamatos megfigyelés alatt állott. Az utolsó, neki menedéket nyújtó családot (amely egy asztal alá ásott „gödörben" rejtegette) az utcán tartóztatták le, úgy, hogy „menekülőnk" két nap után önként feladta magát a milíciának, amely figyelte és végigkutatta a házat. Mindezek természetesen kalandfilmbe illő jeleneteknek tűnnek. A film hőse nem illik éppen bele ebbe a történetbe, de alkalmazkodott az „űzött vad" szerepéhez.

1952 februárjában Máramarosszigetre küldik, ahova a görög katolikus egyház többi főpapjával bezárják (kivétel Vasile Aftenie püspök, aki 1950-ben halt meg a kommunista rendőrség pincéiben). Itt három püspök leli halálát: Valeriu Traian Frențiu 1952-ben, Ioan Suciu 1953-ban, Tit Liviu Chinezu pedig 1955-ben. A fiatal püspök, ahogy később nem kevés humorral meséli, itt a „sepregetők főnöke" lesz, a folyosó tisztaságára kell felügyelnie. Olyan „tisztség" volt, amely némi mozgási lehetőséget biztosított a számára, s ennek köszönhetően megadhatta a végső feloldozást néhány haldoklónak, köztük Iuliu Maniunak és Gheorghe Brătianunak. A máramarosszigeti börtön 1955-ös felszámolását követően az utolsó túlélő püspököket (Iuliu Hossut,

https://biblioteca-digitala.ro

Alexandru Rusut és Ioan Bălant), akik fölött ítéletet még mindig nem mondtak, a Curtea de Argeş-i kolostorba helyezik át. Alexandru Todeát – mivel ügyében már „jogerős" ítélet született – Rîmnicu Sărat-ra viszik. Itt 1957-ig ül, amikor Piteşti-re szállítják át. Innen 1960-ban Désre, Désről pedig 1963-ban Szamosújvárra. Ekkor még életben volt Máramaros utolsó püspöke, Alexandru Rusu, az utolsó, papság által választott metropolita: ő 1963. május 9-én hunyt el. 1964-ben a 411-es számú rendelettel Todea visszanyeri szabadságát, s vele együtt a többi, még életben levő főpap is (kivéve Iuliu Hossu bíborost, akinek Căldăruşani kolostorban jelölnek ki kényszerlakhelyet, itt is hunyt el, 1970. május 28-án; neki Alexandru Todea adta fel az utolsó kenetet). Ez természetesen már egy másik film, még drámaibb, mint az előző.

Visszatérve oly sok év után Szászrégenbe, Todea püspök lassan összefüzi – illegalitásban ugyan – betiltott egyházának szétesett „láncszemeit", titkos hálózatot hoz létre. A Románia és a Vatikán közötti „politikai" kapcsolatokban némi enyhülés következik be, legalábbis ezt sugallja Ion Gheorghe Maurer és Corneliu Mănescu látogatása VI. Pál pápánál 1968-ban, illetve magának Nicolae Ceauşescunak az 1973-as útja. A görög katolikus egyház hivatalos elismerésének nem kevés reménye kísérte ezeket, de mindhiába. Az egyetlen következmény az a hallgatólagos tolerancia volt, amellyel néhány nyilvános vallási szertartást elfogadtak (például a temetéseket). Titokban mindegyik túlélő püspök arra törekedett, hogy „helyreállítsa" püspökségét a hívők maradékából, és ápolja az újjászületés lángját, de ezek az erőfeszítések nem voltak összehangolva. Az első „püspökkari konferenciát" csak 1985. április 30-án tartották, amikor mindannyian részt vettek Ioan Dragomir máramarosi püspök gyászszertartásán, és amikor Alexandru Todeát a főpapi testület a görög katolikus egyház fejévé választja, mindaddig, míg „a kánonjog másképp nem rendelkezik". Erre az új „rendelkezésre" 1986. március 14-én került sor, amikor egy Kolozsváron megtartott, új püspökkari konferencián metropolitává választották, s ezzel ismét betöltötték a metropolitai széket, amely 1941. június 5-e óta, Alexandru Nicolaescu halálát követően üresen állt. Az új metropolita a titkos működés körülményei között tanácskozásokat tartott papjaival, pásztorleveleket küldött a magánházakban összeülő gyülekezeteknek. Az 1988. augusztus 15-én kibocsátott pásztorlevelében a hangsúlyt arra a hitbeli életre helyezi, amely zarándokhelyekké avatja e szerény lakóhelyeket: „Az a ház, amelyben a román görög katolikus egyház papja a szent liturgia rendje szerint celebrál, és azon munkálkodik, hogy kegyelemben éljenek, zarándokhelynek számít", mivel „nem a katedrálisok /.../ teremtették a zarándokhelyeket, hanem a szenvedés helyei teremtették /.../ a katedrálisokat". A szervezési és pasztorális munkában tanúsított fáradhatatlansággal folytatta Todea püspök „memorandista" tevékenységét is: az állami hatóságoknak és a pártnak küldött beadványai testes kötetet alkotnak, ezekben a püspök síkra száll az 1948-as visszaélések felülvizsgálatáért. Összesen 35 beadványról van szó, amelyek több mint 300 oldalt tesznek ki, s amelyeket az mindenkori tisztségviselőkhöz címzett, Gheorghe Gheorghiu-Dejhez, Nicolae Ceauşescuhoz, a Nagy Nemzetgyűléshez és más fórumokhoz.

A püspök mélyen hitt a törvényességben, abban, hogy az mindenkire vonatkozik, s ezért külön gondot fordított arra, hogy „supplexei" iktatószámot kapjanak a megfelelő fórumok iktatóiban, de hiába várta a válaszokat. Válasz sohasem érkezett. A püspök

https://biblioteca-digitala.ro

gyötrődéseire csak a történelem válaszolt 1989 decemberében. A Nemzeti Megmentési Front Tanácsának (CFSN) 1989/9-es számú rendelete törölte az 1948-as 358. sz. rendeletet. Hamar kiderült azonban, hogy egy rendelet törölhet egy másik rendeletet, de nem törölheti annak következményeit.

Todea metropolita életrajzának utolsó előtti fejezete a legrövidebb. 1990. március 12-én törvényesen is Gyulafehérvár és Fogaras érsekének nevezik ki, visszavonva addigi szimbolikus, „Cezaropolis püspöke" címét. Ugyanekkor ismeri el a Vatikán is a román görög katolikus egyház metropolitájának. Ugyancsak 1990-ben megválasztják a romániai katolikus egyház püspökkari konferenciája elnökének (ebbe mind a római katolikus, mind a görög katolikus egyház beletartozott). Hitének és áldozatos életének elismerése lehetett az, hogy 1991. május 28-án a Bíborosok Kollégiumának tagjai közé választották. Alexandru Todea így a második bíboros a romániai egyház történetében Iuliu Hossu után (akit VI. Pál pápa nevezett ki bíborosnak 1969-ben, de ez „in pectore", titokban tartott kinevezés volt 1973-ig, amikor már három év telt el a kinevezett halála óta).

Metropolitaként Alexandru Todea mindent a nullától kezdett. Megszervezte a román görög katolikus egyház újjászületésének folyamatát, foglalkozott a pasztorációval, az új papok felkészítésével és a vagyon visszaszerzésével, amennyire ezt tehette. Semmi sem volt könnyű életében. De kevés „izgalmas" és drámai, lejtőkben és emelkedőkben, pikareszk változásokban gazdag élet volt ennyire „egyenes" – egyenesvonalúvá pedig a nem lankadó hit és remény tette. Élete utolsó éveiben a bíborosnak megadatott a fizikai szenvedés kegyelme. Székéhez láncolta a szenvedés azon a szép májusi napon is, 1999-ben, amikor II. János Pál pápa a bukaresti Szent József-székesegyházban mintegy magához ölelte az ő szenvedését – s az ő szenvedésével azon egyház szenvedését is, amelybe a bíboros lehelt új életet.

Alexandru Todea bíboros 2002. május 22-én hunyt el. Most egy másik mártír püspök, Inocenţiu Micu Klein mellett fekszik a balázsfalvi székesegyházban. Két egyházalapító, két harcos, két olyan ember, akik megismerték a szenvedést, de méltóságot merítettek belőle. Személyes és intézményi méltóságot.

*

Alexandru Todea életrajzának nincs szüksége kicikornyázásra, megszépítésre, túlzásokra és bombasztikus elemekre. Nincs szükség arra sem, hogy patetikus magaslatokba emeljük a szónoklás eszközeivel. Épp ellenkezőleg, minél szikárabb, szárazabb és „irodalmiatlanabb", annál többet mond. Egy vértanú életrajza, a szó legközvetlenebb, legerőteljesebb és legtisztább jelentésében. Ahogy ő maga mondta többször is: a szenvedést a legnagyobb méltóságnak kell tekinteni, amely megadathat nekünk. Krisztusi próbatétel, koszorú, érték. Szenvedésben pedig – annak minden válfajában – hiányt a bíboros nem szenvedett. Annak pohara mindig is teli volt. A saját szenvedése pedig nem tűnik egyébnek, mint a saját egyháza szenvedésének, azé az egyházé, amelyért egyébként ő szenvedett. Egy közös szenvedés ez, mely az életrajz kelyhében gyűlt össze. De ha szenvedés és fájdalom kísérte is Alexandru Todea életét, az az égő gyertya szenvedése és fájdalma volt. A fénnyé alakuló szenvedésé.

https://biblioteca-digitala.ro

Nem mondok nagy szavakat. Egy ilyen élet előtt a nagy szavaknak nincs értelmük. A nagy tettek előtt keveset kell mondani, a szavaknak alázatosaknak kell lenniük. De íme, mennyire tűnt krisztusinak Alexandru Todea élete és áldozathozatalának karizmája néhány főpap számára. Ioan Robu, Bukarest katolikus érseke akkor ismerte meg, amikor még fiatal pap volt Craiován, a püspök pedig épphogy kijött a börtönből. „Emlékszem – mondta az érsek –, nem keltette olyan ember benyomását, aki szenvedett vagy szenved." Úgy hiszem, tényleg nem ezt a benyomást keltette. Ugyanis Alexandru Todea nem rendelkezett a szenvedés retorikájával. Mindezt ő folyamatos megvilágosodásként élte meg. Mint kegyelmet. Talán túlzás lenne azt mondani, hogy „örömként", de még ez is igaz lehet. „Ma – folytatja Ioan Robu – arra gondolok, hogy a feltámadott Krisztus ikonjaira hasonlítsam: egyik sem a szenvedésről tanúskodik, hanem a győzelemről. Hasonlóképpen Todea atya is, élt és örömet továbbított, s megőrizte a maga és Isten számára azt, ami nem volt s ma sem kimondható. Az igazi nagyság hallgatag, akár az alázat." A bíboros másik nagy barátja, Petru Gherghel, Iaşi püspöke, akivel többször is találkozott titkon Vatra Dorneion, Szászrégenben, Iaşiban, a következőképpen tanakodott a szenvedő bíboros ágya mellett: „A fájdalma lenne az a töviskoszorú, amely mindinkább Krisztushoz teszi hasonlatossá, ahhoz, akit ő szeretett, lépésről lépésre követett megbánás és kétkedés nélkül?" A temetésekor elhangzott búcsúszavak, kezdve a II. János Páléitól, szintén e példaszerű élet krisztusi tartását emelték ki. Mert ahhoz nem fér kétség, hogy Alexandru Todea, amennyire ez emberileg lehetséges volt, a Megváltó keresztjét vitte.

Fordította: Bakk Miklós

Radu Sergiu Ruba

Az utolsó bástya

Annak a kongresszusnak a teljében, amelyben a kommunisták beszippantották a szociáldemokraták együttműködésre hajlandó szárnyát, és megalakították a Román Munkáspártot, vagyis 1948. február 22-én, Gheorghe Gheorghiu-Dej, az újonnan megalakult párt első titkára megállapította: „A katolikus egyház egyike azon kevés erőknek, amelyek képesek ellenállni Romániában a kommunizmusnak." A szónok tudatában volt a hagyománynak, mely szerint az – az 1927–1929-es megegyezés értelmében – független az államtól, a vatikáni szentatyának van alárendelve; tudatában volt a főpapok és a klérus kommunistaellenességének, a katolikusok alapvető és széles körű társadalmi tevékenységének és lehetséges nemzetközi támogatottságának. Gheorghiu-Dejnek kezében volt az ország akkori katolikus lakosságának nagyon

https://biblioteca-digitala.ro

pontos kimutatása is: 2,7 millió hívő, s ezek – az általános tévhittel ellentétben – nagyrészt, 1,8 millióan, román származásúak. Közülük másfél millió az unitus egyház tagja, körülbelül háromszázezer pedig, a moldvai megyékből, a nyugati rítus gyakorlója. A kommunisták villámháborút indítottak azok ellen a templomok ellen, amelyekben ezek az emberek imádkoztak, s ez az egyre erősödő háború nemzetközi szinten fokozta az ország elszigeteltségét.

A patkány éve

Petru Groza volt az a politikai személyiség, aki 1947 nyarán bizonyos gyanúsítgatások formájában megadta a jelt a katolikusellenes támadásokra. Azonnal követték őt kormányának más tagjai is. A támadások élvezték a sajtó teljes támogatását, amely tele volt „leleplezésekkel" a római katolikus egyház gazdagságáról, az inkvizíció (természetesen középkori) kínzásairól és vádakkal a pápaság ellen, amelyet egyenesen az „amerikai imperialisták szövetségesének" nevezett. Gheorghiu-Dej az új alkotmány megszavazásakor, 1948 áprilisában, és a kultuszminiszter, Stanciu Stoian, Iustiniannak, az ortodox egyház pátriárkájának ugyanaz év júniusában való beiktatásakor tartott beszédében még hevesebben kezdte újra a Vatikán elleni támadásokat, „a világ reakciójának szolgálatában álló vallásos eszköznek" nevezve azt. Egy hónappal később, július 18-án, a minisztertanács egy közleménye egyoldalúan felmondta a Vatikánnal kötött megegyezést, bár annak 23. cikkelye leszögezi, hogy csak hat hónapi felmondási idő letelte után lehet azt hatálytalanítani. Elmondható, hogy a megegyezés egyoldalú felbontásának időpontjától számítható a katolikus egyházak üldöztetésének kora. Ez addig még soha nem tapasztalt energia bevetésével folyt, a görög katolikus egyház elleni harc esetében pedig a szélsőségesség jegyében. Ebben az esetben a kommunisták számíthattak megbízható szövetségeseikre, az ortodox egyház főpapságának egy részére, élükön Erdély érsekével, Nicolae Bălannal, aki már a háború előtt megkezdte támadásait.

1938-ban, amikor az ország már visszhangzott Bălan támadó szavaitól, a román unitus egyháznak 1725 temploma volt, amelyben 1594 pap, 34 kanonok és 75 főpap szolgált. Tíz évvel később, bár az Észak- és Kelet-Erdélyt elfoglaló magyarok néhányat megsemmisítettek, a görög katolikus templomok száma meghaladta a 2000-et, a papoké pedig az 1700-at. 1948. május 15-én a Szabadság mezei nagygyűlés megemlékezésének balázsfalvi centenáriumán, Nicolae Bălan érsek Petru Groza jelenlétében ismét a „románságnak a Habsburgok általi szétdarabolásáról" beszélt, „aminek következménye a görög katolikus egyház megszületése volt". Azért választották kimondottan ezt a pillanatot, hogy emlékeztessenek: Iuliu Maniunak és az 1947 nyarán törvényen kívül helyezett Nemzeti Parasztpártnak jelentős támogatottsága volt az erdélyi görög katolikus hívek körében. Azon a helyen, ahol egy évszázaddal korábban a románok elsősorban az unitus főpapok és értelmiségiek, a nagygyűlés igazi szervezői hívásának tettek eleget, az ortodox főpap történelmi elmélkedései legalábbis képmutatóknak tűntek. Iustinian pátriárka június 6-án folytatta az unitus főpapság elleni támadásokat. A görög katolikus püspökök csupán néhány hónap múlva próbáltak válaszolni egy pásztorlevélben, amelyet azonban betiltottak. Ezért október 7-én memorandumban fordultak a Nagy Nemzetgyűlés elnökségéhez, ez azonban válasz nélkül maradt. Időközben a helyzet nagymértékben súlyosbodott. A kommunista hatóságok kitöltetlen

https://biblioteca-digitala.ro

nyomtatványokat osztottak ki az erdélyi parókiáknak, amelyek alapján azoknak képviselőket kellett volna delegálniuk az október 1.-i kolozsvári gyűlésre, hogy megvalósítsák „a görög katolikus egyháznak az ortodox egyház kebelébe való visszatérését". A bolsevik hatalom letartóztatásokhoz, fenyegetésekhez, a családok szétválasztásához folyamodott annak érdekében, hogy rákényszerítse a papokat a nyilatkozat aláírására.

A tények ismertek: október 1-jén csupán 37 pap gyűlt össze a kolozsvári G. Barițiu Líceum tornatermében, hogy az „újraegyesülést" aláírja, másnap pedig eggyel kevesebb tagból álló küldöttség utazott Bukarestbe hírt vinni a történtekről Iustinian pátriárkának, aki ünnepi misét celebrált az Új Szent Szpiridon templomban. Iuliu Hossu, Kolozsvár és Szamosújvár püspöke kiátkozta a megrendelt „újraegyesülést" aláíró 37 papot. Az unitus papok október 7-i memorandumának semmilyen visszhangja nem volt. Mi több, ugyanannak a hónapnak a végén ezeknek a főpapoknak egy része – Traian Frențiu, Ioan Bălan, Vasile Artenie, Iuliu Hossu – már le volt tartóztatva. Kisebb-nagyobb időközökben követte őket az összes többi főpap is. De még 1948 novemberében körülbelül hatszáz görög katolikus papot és apácát tartóztattak le és tartottak fogva nagyon mostoha körülmények között. Másokat likvidáltak, Ieronim Susmant például, a Nagyenyed melletti Asszonynépe papját a szekusok éppen a templomban lőtték le. Azonkívül a milícia több görög katolikus intézményt és kolostort ürített ki nagy kegyetlenséggel, például Balázsfalván és a Szatmár megyei Bikszádon. A papokra gyakorolt nyomás másik formája a Kultuszminisztérium határozata volt, mely szerint csak azok kapnak közülük fizetést, akiket az ortodox egyház ajánl, vagyis azok, akik aláírják az „újraegyesülést". Bár a görög katolikus papok nagy része nős volt, és gyermekei is voltak, a fizetés elmaradása pedig az egész család mindennapi biztonságát fenyegette, sokan mégis megtagadták az aláírást. De nem egy közülük megtalálta nevét az aláírók között, odahamisítva azok jóvoltából, akik elfogadták saját egyházuk felszámolását. Jó részük azonban nem félt nyilvánosan tiltakozni az aláírás-hamisítás ellen.

A görög katolikus egyház megszüntetését egy sereg olyan intézkedés készítette elő, amelynek az volt a feladata, hogy megfossza őt anyagi javaitól. Elhatároztatott tehát a vendéglátó és a karitatív helyiségek (menhelyek, árvaházak, bölcsődék stb.) államosítása, az 1948. augusztus 3-i tanügyi törvénnyel pedig elrabolta iskoláit is, mint a balázsfalvit, a belényesit és a nagyváradit. Az ugyanaz év augusztus 4.-i egyházi törvény egyebek között kimondja: a Nagy Nemzetgyűlés elnökségének elismerése nélkül nem lehet megszervezni és működtetni a felekezeteket. Ráadásul a 40. és a 41. cikkely szerint: „Minden vallási felekezet és annak minden képviselője csak a Kultuszminisztérium engedélyével és a Külügyminisztériumon keresztül tarthat fenn kapcsolatot az ország területén kívüli vallási felekezetekkel, intézményekkel vagy hivatalos személyekkel"; továbbá: „Egyetlen határon túli felekezet sem végezhet semmilyen jogszolgáltatást a román állam hívői számára." Ilyenformán a püspökök, a pápai nuncius, a Vatikán tiltakozása ellenére, 1948. december 1-jén a Nagy Nemzetgyűlés elnöksége kiadta a 358-as számú rendeletet, amely kimondja, hogy a görög katolikus egyház „véglegesen visszatért az anyaegyházhoz". Valószínű, hogy a dátumot, mint Bălan érsek esetében is, nem véletlenül választották. Kijelölése egy

https://biblioteca-digitala.ro

olyan rendszer románellenes szadizmusát bizonyítja, amely a nagyrészt éppen a görög katolikus politikusok, értelmiségiek, papok által megvalósított gyulafehérvári nagy egyesülés évfordulóját találta megfelelő időpontnak jogtalan tette végrehajtására.

Véletlen egybeesés-e, vagy sem, de a kínai naptár szerint 1948 a patkány éve, mint ahogy a huszadik század és az egész második évezred is a patkány jegyében állt.

Sztálin naptára

A Román Unitus Egyház megszüntetése nem történhetett volna meg Sztálin közvetlen és rosszkor jött támogatása nélkül. Ő, amikor egyszer a Vatikán egyik, az övével ellentétes álláspontjára emlékeztették valamilyen kérdésben, megkérdezte: „Hány hadteste van a pápának?" Mindazonáltal nagyon pontosan tudta, milyen hatalmas, a páncélos hadosztályokét meghaladó ereje van a Szentszéknek. Éppen ezért sietett felszámolni, beolvasztva az ortodox egyházba, 1946-ban, a nyugat-ukrajnai unitus egyházat, amely számszerűen lényegesen megnőtt a Ruténföldnek Csehszlovákiától, Galíciának pedig Lengyelországtól való elvételével. Csupán arról van szó, hogy Sztálin nemcsak térbelileg foglalkozott az emberiség egy részének vallásos homogenizálásával, hanem időben is. 1923-ban egy konstantinápolyi zsinat döntése alapján a keleti egyházi hatóságok elfogadták a Gergely-naptárt. A görögországi és romániai egyházak egyetértettek ezzel. Elvileg a szlávoknak is megfelelt volna ez, de végül Szerbiában, Ukrajnában és Oroszországban törés következett be a világi és a vallásos naptár között. A zsinat résztvevői egyetlen dologban nem tudtak megegyezni, éspedig a húsvét időpontjában. Nem lehetett keresztülvinni a 325-ben tartott nikéai zsinat határozatát, mely szerint a húsvétot a tavaszi napéjegyenlőség utáni első teliholdat követő első vasárnap tartják. Moszkva patriárkátusa tiltakozott. A nézetkülönbséget egy későbbi, hasonló zsinaton kellett volna megoldani. Erre azonban csak 1948-ban került sor Moszkvában. Sztálin felhasználta csak általa ismert forrásait, hogy odahasson: a húsvét időpontját a Julianus-naptár szerint állapítsák meg, vagyis egy olyan napéjegyenlőségnek megfelelően, amely csillagászatilag nem létezik. Ilyenformán Moszkva egyes szatellit-országainak többségi ortodox egyházai a ceremónia szintjén, vagyis még valami pluszban is elszakadtak a Nyugattól.

Romániában 1950. július 7-én, a vatikáni nuncius, monsenior Gerald O'Hara kiutasításával egyidejűleg befejeződött a hívőket a nyugatiaktól bolsevista erőszakkal elszakító folyamat. Részletkérdések maradnak: néhány római katolikus főpap pere 1951-ben és még más görög katolikus püspökök és vikáriusok pere és elítéltetése 1957–1958-ban. Az utolsó bástya is áldozatául esik, legalábbis ideiglenesen, a kommunista terjeszkedésnek. Még meg kellett oldani a kollektivizálás és a mezőgazdaság államosításának részletkérdéseit, s ezen a területen a bolsevikok nem kételkedtek a győzelemben.

Emlékezetesek maradtak azonban, mint az egész század, XII. Pius pápa szavai: „Jézusnak tizenkét apostola volt, s egyikük elárulta. A romániai görög katolikus egyháznak tizenkét püspöke volt, és egyik sem árulta el."

Fordította: Hadházy Zsuzsa

https://biblioteca-digitala.ro

Mihai Lucaciu

Az állam piramisa

Engedjék meg, hogy higgyem, Románia kormánya támogatja a szegénységet. Kheopsz piramisa maga az „egységes nemzeti állam" lett. Az állami hatóságoknak való alávetettséget abszolúttá kívánják tenni; a minap hívta fel a román miniszterelnök hivatalnokait arra, hogy „biztosítsuk az összes román állampolgár teljes tiszteletét az állami felségjelek iránt". Nincs szükség tétovázásra az alárendelt lakosság jólétének megállításában, az emberek még – isten ments! – függetlenekké és szabad gondolkodásúvá válnának, ami csak kárára lenne az Adrian Năstase kezében összpontosuló fáraói hatalomnak. A nyomasztó adók jelentéktelenné teszik az egyént a paternalista állam árnyékában, amely hajlandó – fentről – az adózók gyermekeinek gondját viselni, mégpedig egy csodálatos ajándékkal, ami megható jóakaratának kifejeződése. Egy kiflivel és egy pohár tejjel. Naponta. A szegénység fenntartása csodás eszköz egy centralizáló kormány kezében, ugyanis minél huzamosabb ideig maradnak az egyének tárgyai egyes alkalmazhatatlan és valóságtól elrugaszkodott, az individuum számára szükségtelen politikáknak, az állam, a maga növekedésében, annál inkább haszonélvezője ezeknek. Gheorghiu-Dej idején az „osztályellenség" gyűlöletében összeolvadó, nagy emberi közösségek, a Ceauşescu idején éltetett nacionalizmus és személyi kultusz, valamint a kommunizmus és szocializmus illuzórikus építésével fűszerezett mindkét modellt napjainkban a szegénységnek az a modellje helyettesíti, amelynek célja, hogy még jobban egymáshoz kötözzön: csak együtt, a jelenlegi kormányzatot támogatva haladhatjuk meg e tragikus helyzetet.

Természetesen a szegénység nem új jelenség, állandóan létezett mifelénk, de soha ilyen jelentőséget nem tulajdonítottak neki, mint most, nem fedezvén eddig fel csodás hatását. A kommunizmus teljében mellőzték, átmeneti szakasznak tekintették a szocialista piramis véglegesítéséig.

A választók apátiája, a lehetséges jólét eszméjének megkopása, a polgárok közösségi tevékenységekben való önkéntes együttműködésének sikertelensége – mindmind a hosszú távú állami függőség beszüremkedését fejezi ki. A jelenlegi kormány diskurzusa révén a szegénység tömegeket átfogó eszmévé, s ezáltal társadalmi erővé vált a jó lenini tanok szellemében.

A centralizált rendszer nagyszerűsége alapos, szakszerű konstrukciónak tűnik, a nyugati struktúrák a Năstase-rezsim iránt tanúsított szívélyesség fényében. A centralizált román állam – a minden lehetőségek rendszere, az elleplezések mestere, a kartondíszletek és valóságok ura – nagyon sikeres az európai raportőrök és euroatlanti intézmények elbűvölésében.

El kell ismerni a Năstase-rezsim rendkívüli hozzáértését önmaga legitimálásában. A megfáradtnak vagy éppen archaikusnak tűnő központi intézmények, a parlamentek, kormányok, államok, pártok, közösségek újragondolása idején, egy második, globális szintű modern korban a Năstase-kormány erőről tesz tanúbizonyságot, mesteri

https://biblioteca-digitala.ro

készséget tanúsít az adók begyűjtésében, az emberek millióinak tud feladatot adni, fáradhatatlan az irányok ízlése szerinti kijelölésében egy komplex és nem kellően homogén társadalomban. A SzDP-kormányzat elméjében létező nemzetállam, mely egy másik korból bukkant fel – én 19. századinak találom –, és idejétmúlt politikai életet kínál, a román szociáldemokrata gondolkodás nagy infantilizmusának tűnik. Ki fogadhatná még el politikai elitünknek veleszületett elképzelését, hogy jobb világot kormányzással lehet teremteni? Épp akkor, mikor elfelejtettük, hogy egy jó képességű és tekintélyelvű vezető kijavíthatja elődei összes hibáit, épp akkor, amikor a hatalom mindenütt az egyéni fogyasztók közt oszlik meg, jön egy, a múltban megfeneklett kormány, amely a társadalom homogenitásáról, közönségének egységes voltáról, a nemzet egyedüliségéről és – miért is ne! – egyetlen osztály tapasztalatának általánosságáról kíván meggyőzni bennünket. E terepet a korábbi, hamis egységről szóló hit aknázza alá, az egyetlen nyelv, egyetlen etnikai nemzet, az egyetlen értékkészlet hite, amelyet egy paternalista kormány gondoz, az egész politikai hatalom katalizátora. E kormány – mintegy az önfeláldozás csúcsaként – egyedül harcol a szegénység és a korrupció ellen, egy szolgalelkű parlament és a visszavonulását még Cotroceni-be érkezte előtt előkészítő államelnök ellenében, harcol egy tehetetlen civil társadalom ellen – melyet kisszerű becsvágyak és abszurd ranglétrák apróznak fel –, a média ellen, melyet szolgasága vagy esetleg egy törvény útján kikényszerített öncenzúra késztet példaszerűen hallgatásra. E grandiózus hatalmi eljárás egyedüli „kicsiny ellenségei" az Információs Feldolgozás (IT) mentalitásváltoztató hatalma és az internet tágas tere, a SzDP törvényei által nem korlátozott kommunikáció terepe, amelyet nem olyan könnyű ellenőrizni, jóllehet intézkedtek ebben a „problémában" is, de főleg a folyamatosan újjászülető és mindig aktív *think tank*-ek, melyek képesek a félelmetes „széttagolódási dinamikára". De miképp mondhat ellent valaki a hatalom nemzeti monopóliumának, egy olyan kormánynak, amelynek legfőbb joga a kényekedve szerinti adóztatás és törvényalkotás (elvégre a parlament vakációzik!), és amely még rendelkezik a fizikai erőszak feletti ellenőrzéssel? (A Belügyminisztérium még mindig a politikumnak alárendelten, militarizált belső rend szerint működik, a hadsereg pedig továbbra is egy merev konstrukció; a kötelező katonai szolgálatra az állam erkölcsi autoritásának a közösségi tudatban való fenntartása miatt van szükség; „ha nem szolgáltad hazádat, nem voltál katona, akkor nem vagy férfi" – alapvető beavatási szertartás a román állampolgár életében.)

Az állam piramisának kimérája továbbra is a földrajzi térség feletti szuverenitásra és az azt megvédeni képes katonai képességre alapoz, éppúgy, mint „a szép időkben". Ebben egyszerűen nincs helye a különböző regionális, helyi vagy transznacionális közigazgatási szinteknek, amelyek valójában az egyedül alkalmasak arra, hogy lojalitásokat, erőforrásokat és hatalmat vonjanak magukhoz, jóllehet, abszolút demagóg módon az ilyen struktúrák irányába való nyitást hozzák fel. Iliescu elnök csodaszerű megtérése a plurális értékekhez és egyfajta európai identitáshoz ne lepjen meg senkit. Mert nem ilyesmiről van szó. Az Iliescuhoz hasonló emberek, mivel nem rendelkeznek kritikai tudattal, bizonyos konklúziók, univerzális mércék áldozataivá válnak, függővé válnak bármilyen jelszótól. A kor ideológiai rögeszméi azoknak hibáivá lesznek, akikhez a kor tulajdonképpen „szól", s akik teljes, kritikátlan és illegitim odaadással

https://biblioteca-digitala.ro

az ötéves tervezés, a köztulajdon, a kizsákmányolók vadkommunizmusbeli felszámolásának, a csausiszta, majd pedig az 1996 előtti Iliescu-korszak nacionalista eszméinek híveivé váltak, ma pedig azt tapasztaljuk, hogy vakon hisznek a magántulajdonban, a sokféleségben, az európai értékekben stb. Így ezek a fogalmak teljesen tartalom vagy megsokszorozó hatóerő nélkülivé váltak – egyszerű diskurzív eszközök lettek a hatalomtól függőek száján. Az állam piramisának, mint a korlátlan hatalom felé vezető útnak, óriási áldozatokra van szüksége ahhoz, hogy megmaradjon hasznosnak. Ha a hatalomnak ez az oszlopa elmozdul, az egész létesítménye összeomlik. Az államhatalom védelmét nyíltan hirdető szólamokról való kis lemondások végül ugyanazt a hatást váltják ki: az államhatalom megőrzésének permanenssé válását. Nem a nyílt társadalom győzelméről van szó, hanem menetközbeni alkalmazkodásról a folyamat dinamikájához és saját szükségletekhez.

A nemzetállam valójában mély válságban van, hatáskörét nem tudja érvényesíteni, megmaradásához kockázatos fortélyokra van szüksége. Jövőjének legitimációjára a romániai posztkommunista rendszerek forradalmai révén tesznek kísérletet, e rendszerek eddig sikeresnek bizonyultak az állam átfestésének kikísérletezésében, mely jelentős erőfeszítéssel nyúl vissza a múlthoz. Mert e piramis, valamint folyamatos építése olyan forradalom, amely állandósulni kíván. Csak reménykedni tudok abban, hogy az utolsó, véglegessé vált román piramis átveszi megépítésének értelmét: befogadja a nemzetállam tetemét, azét, mely őt megrendelte. Biztos, hogy lesz mit helyébe állítanunk, itt, az élők világában.

Fordította: Bakk Miklós

A szász ember ára

Ovidiu Pecican interjúja Konrad Gündisch professzorral

Ovidiu Pecican: Professzor úr, hogyan is áll jelenleg az Urkundenbuch*hal?*

Konrad Gündisch: Az erdélyi szászok történelme gyűjteményének alapjait még 1892-ben rakta le Franz Zimmermann, és három kötetet állított össze belőle. Aztán hosszú szünet következett. 1937-ben apám kiadta a negyedik kötetet. 1975-ben, '77-ben és '91-ben apám, akkor már velem együtt, kiadta a következő három kötetet, és most jutottunk oda, hogy megjelentessük a nyolcadikat. De hálátlan, pepecsmunka. Mások könyveket írnak ennyi idő alatt.

O. P.: De fontos munka. És miután annyi évtizede annyi időt „veszteget" vele, nem hiszem, hogy sajnálná, amiért ebben az irányban kötelezte el magát. Milyen haszna van még ennek a munkának, azonkívül, hogy átfogó dokumentációs anyagot biztosít a mai és holnapi kutatók számára?

K. G.: Ez a lényege. Hogy átfogó dokumentációs anyag. Egy komoly történész feladata, hogy vagy olyan alapmunkákat írjon, amelyekből ötven, száz év múlva is idéznek, vagy hogy elérhetővé tegye a szükséges dokumentációt.

https://biblioteca-digitala.ro

O. P.: Vagy pedig is-is.

K. G.: Hát ez még szebb lenne, de az embernek gyakran nincs ideje mindenre.

O. P.: Úgy tudom, munkája mégsem csupán erre szorítkozik, folytatja középkori kutatásait is.

K. G.: Persze. Muszáj. E miatt a hosszú bibliográfia miatt mindkettőt végezni kell. De nemcsak ezért. Öröm írni és megpróbálni újraértékelni egy térség, egy nép múltját, a különböző etnikumokhoz tartozó lakosok közti kölcsönhatásokat, ami éppen Erdély esetében különleges varázst ad a dolgoknak.

O. P.: Talált ilyen feljegyzésre méltó kölcsönhatásokat Erdélyben a középkorban is?

K. G.: Persze. Állandóan.

O. P.: Nem létezett a rendeknek, az etnikumoknak olyan elkülönülése, mint amilyenről a nacionalista történetírás gyakran beszél?

K. G.: Nem. Az etnikum nem állt a középkorban a figyelem középpontjában. A középpontban az állapotok álltak. A társadalmi állapotok. Ha tehát jobbágy voltál, román vagy magyar vagy szász jobbágy voltál... Az erdélyi német lakosság harminc százaléka jobbágy volt. Helyzetük alacsonyrendű volt, és a többiek nem vették komolyan őket. És a konfliktusok a helyzetek között törtek ki, nem az etnikumok között.

O. P.: De látja, egyes történészek más véleményen vannak. Van egy középkori etnikai nemzet, a szolidaritás ilyen módon is működött.

K. G.: Természetesen, semmi gond. Nagy irodalma van a középkori nemzet kialakulásának, amely maga is etnikai alapon létrejött nemzet. De ez a szolidaritás, úgy, ahogy a 19. századból ábrázoljuk – mert nem mondhatjuk, hogy az eszme a 20. vagy (Isten ments!) a 21. századé –, más, mint a mai. A középkorban az ember társadalmi helyzetével határozta meg önmagát, vallásával, és csak harmadsorban a közös nyelvvel, a hitbeli közösséggel, a közös értékekkel, közös múlttal; a szászok a 13. században még a nyugat-európai családi kapcsolatokkal, ahonnan elindultak. De az ő esetükben nem is beszélhetünk egyértelműen etnikumról. Vallonok voltak, hollandok, luxemburgiak is voltak közöttük. Csupán Erdélyben alakultak – a kapott kiváltságok következtében – egyetlen csoporttá, amely, mondjuk, a 14. században kezdett közös etnikai érzéssel rendelkezni.

O. P.: Ha csak néhány szóban kellene utalnia ennek a középkori erdélyi szász történelmi tapasztalatnak az eredetére, mit tartana fontosnak megjegyezni?

K. G.: Mindenképp az együttélést az itt élő különböző nemzetiségekkel. Úgy tűnik, tizennégy etnikum él Erdélyben. A szászok soha nem voltak köztük többségiek. Ez megint egészen más tapasztalat, mint a sziléziai vagy a pomerániai vagy akár a kelet-poroszországi, ahol vagy többségiek voltak, vagy urak. Itt sem egyik nem voltak, sem másik. Még a szász önkormányzatok területén sem. Ami azt jelenti, hogy már a kezdet kezdetén kénytelenek voltak – lehet, akarták is, de ez a helyzet idealizálása lenne – keresni a többiekkel való együttélés módozatait. És azt hiszem, ezt az értéket hozták létre az országban, és vitték aztán magukkal a szülőhazába: a jóban, rosszban egymás mellett való kölcsönös együttélés módozatait, soha nem véve egészen semmibe a másikat vagy soha nem nézve le egészen.

O. P.: Mivel magyarázza, hogy bár az egyik kísérlet, a Magyar Királyság és a Teuton Lovagrend közti kapcsolat kudarcba fulladt, a másik, a magyarok és a szászok közötti együttműködés a középkorban, nem?

https://biblioteca-digitala.ro

K. G.: Nagyon egyszerű. A teutonok államot akartak létrehozni az államban, és a pápai hatalmat a királyi hatalom fölé akarták helyezni. Tehát a pápaság és a magyar királyság között a befolyásért folytatott harc ütött vissza a Teuton Lovagrendre – az is lehet, hogy a lovagrend a pápaság eszköze volt ebben a harcban.

O. P.: A szászokat nem kísértette meg, hogy ebben a kalandban a Teuton Lovagrend mellé álljanak?

K. G.: Itt azért van néhány dolog. Például II. András 1224-ben megadja az alapkiváltságot, amely a legnagyobb kiváltság, amit valaha egy német (vagy nyugati) csoport Kelet-Európában kapott. Bárhol. A legteljesebb kiváltság. Ez 1224-ben. 1225-ben elűzi a teutonokat. Vajon miért?

O. P.: Miért?

K. G.: Meggyőződésem, azért, hogy megakadályozza a szolidaritás kialakulását a két csoport között, amely, akárhogy is, ugyanazt a nyelvet beszélte, vagy legalábbis megérthette volna egymást egy közös nyelven.

O. P.: Fennállt tehát ez a veszély.

K. G.: Ő úgy látta. És persze volt még egy veszély. A teutonok abban a tizennégy évben, amelyben betelepítették a Barcaságot, elvonták a telepeseket a szebeni és besztercei térségből. Bizonyos értelemben tehát, a kívánt telepesek odavonzásában, vetélytársai lettek az utóbbiaknak. Ne feledjük el, győzködni kellett őket, hogy jöjjenek, hogy maradjanak. Szakemberek voltak, akikre szükség volt. Nem maguktól jöttek, és nem erőszakolták rá magukat erre a földre.

O. P.: Kétségtelenül. Mit gondol, melyik volt az erdélyi szászok fénykora?

K. G.: Természetesen a középkor. A 14–16. század. Mert akkor valósították meg önmagukat politikailag, alakították ki társadalmi helyzetüket. A Közép- és Közép-Kelet-Európára jellemző helyzetet... Nagyon kis lélekszámú csoportokká alakultak, amelyek végül, a fejedelemség korában, annak oszlopai lettek. Nagy eredmény. Gazdasági eredmények, az ország védelme... Akárhogy is, a városok, számos erődtemplom... Nagyszeben, tudjuk, a vörös város... Van egy 1453 után kelt iratunk, amelyben Konstantinápolyi Savile püspök azt állítja, hogy miután az ő városuk elesett, a következő célpont Szeben, mert *ante murale christianitatis.* Ez az irat nagyon szép, ráadásul német nyelven íródott. Vagyis részei voltak a kereszténység védelmi falának, előretolt bástyájának. A Savile püspök által is használt *ante murale christianitatis* kifejezés a pápaságnak erre a dologra vonatkozó fogalma. Tehát gazdaságilag, politikailag és katonailag egyaránt a csúcson voltak. Másrészt viszont a szász történetírásban megvan az a hajlam, hogy az egekig magasztalja a középkornak ezt a három szóban forgó századát, és azután már csak a folyamatos visszafejlődést állapítsa meg, a kiváltságos helyzetből a végső soron Ceauşescu elvtárs által eladott kisebbség helyzetébe.

O. P.: Az én elképzelésem egy kicsit más volt. A válasz előtt megesküdtem volna, hogy Honterus századát, a reformkort, tehát a modernitást jelöli majd meg. A szászok szellemi kiteljesedésének kora volt az.

K. G.: Igaz. De a középkor gazdasági, politikai és társadalmi alapja nélkül ez a szellemi kiteljesedés nem következhetett volna be. Persze, Honterus a felvilágosodás ragyogó alakja.

https://biblioteca-digitala.ro

O. P.: Az európai felvilágosodásé.

K. G.: A délkelet-európaié. De nem áll az európai felvilágosodás élvonalában. Levelezett ugyan Rotterdami Erasmusszal, de azért tisztában kell lennünk az arányokkal. Ha egyáltalán beszélhetünk az erdélyi értelmiség fénykoráról – és erdélyit mondok annak ellenére, hogy Dávid Ferenc szász eredetű volt, de, Istenem, a magyarok papja volt, Heltai Gáspár Jenő szász eredetű volt, de ő is magyar nyomdász és történész volt, azt lehetne mondani, hogy ő a magyar történetírás atyja –, akkor az a 16. századi Kolozsvár korában volt. A Szentháromság-ellenességgel, az unitárius vallással, ezzel az együttéléssel és a vallásos irányzatok közötti konfliktusokkal, ellentmondásokkal, amikre éppen Kolozsváron került sor. Saját termékkel, a Szentháromság-ellenességgel. Az antitrinitarianizmus mégiscsak kivételes jelenség.

O. P.: De véleménye szerint beszélhetünk-e von Brukenthal báró Erdélyéről?

K. G.: Nem. Erdély kormányzója volt, az egyetlen szász, aki a Habsburg Birodalom hierarchiájában ilyen magasra jutott. De a Habsburg Birodalomében! Nem volt meghatározó személyiség, hanem egy politika végrehajtója: a Mária Terézia politikájáé. Mert II. Józseffel hamar összeütközésbe került. Persze a szászok számára ragyogó személyiség, mert Mária Terézia ellenreformációja idején is sikerült megőriznie vallási és nemzeti identitásukat. A nagy göttingai történész, Schlozer segítségével kezdeményezte egy dokumentumgyűjtemény összeállítását, a szászok történetének első nagy szintézisét, műgyűjtő volt, csodálatos barokk palotát építetett, Szeben az ő idejében hihetetlenül felvirágzott, az ország, Erdély, kulturális és politikai fővárosa volt. De nem ő döntött. A Horea-felkelés idején is csak reagált, de nem volt cselekvő, tevékeny típus. A Habsburg-uralom eszköze volt a térségben. Jóban és rosszban egyaránt.

O. P.: Érez ön valamiféle versengést a két nagy központ, Brassó és Nagyszeben között?

K. G.: Persze. Mindig is volt.

O. P.: Beszterce is a játékban van?

K. G.: Nincs. De benne van Kolozsvár. A 15. században lépett be a játékba. Kolozsvár, Brassó és Nagyszeben voltak az egymással vetélkedő központok. Aztán a brassóiak és a szebeniek között máig megmaradt a vetélkedés, mindkét részről önmagukat tarják a világ közepének. A valóság az, hogy Brassó a szászok gazdasági és kulturális központja, Szeben a politikai. Kolozsvár pedig elszakadt ettől a szász koalíciótól, és önálló központtá vált. És azt hiszem, Kolozsvárnak éppen ez a nemzeti, kulturális és vallási jellegű pezsgése járult hozzá a 16. században ahhoz, hogy *civitas primariává* emelkedjék, később pedig, a 18. században, Bánffyval és a többiekkel, az ország igazi fővárosává.

O. P.: Azonkívül, hogy Ceauşescu eladta őket, mi volt még az oka annak, hogy a szászok elhagyták Erdélyt? Lehet, hogy a 20. század volt itteni létük legnehezebb százada?

K. G.: A legnehezebb század volt, mert a szászok, mint a németek általában, nagyon ragaszkodnak a törvényességhez és a törvényesség betartásához. És meggyőződésem, hogy a törvényességet nem tartották tiszteletben. Azt sem tartották be, amit Gyulafehérváron ígértek, de még az 1923-as alkotmányt sem. Már akkor

https://biblioteca-digitala.ro

megkezdődött az eltavolodás a szászok és a román állam között. Persze később, a kommunizmus idején, az egész lakosság eltávolodott a rendszertől és az államtól. És a szászoknak nagyon könnyű volt a kivándorlással kifejezni elégedetlenségüket. Vagy ha nem is volt nagyon könnyű, mégiscsak volt egy lehetőségük, amit a románok nehezebben kaptak meg. Mindenesetre sértő marad, és szégyene a román államnak, akkor is, ha nem azonosítja már magát vele. De akkor is a román állam volt, amelyik eladta őket. Emlékszem, 8000 márka volt...

O. P.: Egy szász ember ára?

K. G.: A szász Konrad Gündisch ára 1984-ben.

O. P.: Az ön ára, valóban?

K. G.: Hetvenöt kiló voltam, kiszámíthatja, mennyibe került egy kiló Gündisch abban az évben. Alig valamivel több, mint a disznóhús.

O. P.: Szörnyű volt, valóban, szégyen. De mit lát most benne: olyan problémát, amely a német közösség és az állam közötti viszonyra fordítható le, vagy olyat, amely a németek és a románok közötti viszonyra?

K. G.: A közösség és az állam közötti viszonyról van szó, nem a szászok és a románok közöttiről.

O. P.: Volt-e olyan időszak, amikor a szászok és a románok gyümölcsöző módon működtek együtt?

K. G.: Mindig voltak ilyen pillanatok. A 19. században, különösen az 1867-es osztrák–magyar kiegyezés után volt nagyon erős a szászok és a románok között a politikai együttműködés. De már 1848-ban az volt. Az akkori forradalom, ellenforradalom...

O. P.: Stephan Ludwig Rothtal és...

K. G.: Persze. Stephan Ludwig Roth, Papiu-Ilarian, a balázsfalvi nagygyűlés... Még Avram Iancuval is együttműködtek. Ez volt politikai szempontból. Kulturális szempontból szinte megmagyarázhatatlan Szeben pezsdítő hatása az ortodoxiára és a görög katolicizmusra. Inocenţiu Micu, Şaguna, hogy csak néhányat említsek azok közül, akik Friedrich Teutschcsal, Georg Daniel Teutschcsal, a szászok egész politikai, vallási és kulturális vezetőségével együttműködtek. Nem? A Teutsch azoknak a történészeknek a neve, akik a modern szász történetírás alapjait lefektették. Mit mondjak a Ceauşescu-időkről?! Az együttműködés nagyon erős volt. Ha csak az Echinox körre gondolok, ahol Peter Motzan, Georg Aescht, Werner Sollner, ma már ismert nevek Németországban, tevékenykedett...

O. P.: Kiegészíthetjük a felsorolást a temesvári költők nevével.

K. G.: Persze, az *Aktionsgruppe Banat*. Ugyanaz a történet. Hertha Müller, William Totok – most jelentek meg, láttam a könyvüzletben, a visszaemlékezései –, Rolf Bossert, aki úgy tűnik...

O. P.: Öngyilkos lett, vagy megölték?

K. G.: Soha nem fogjuk megtudni. Feltehetőleg megölték.

O. P.: Olyan veszélyes volt a bukaresti rendszerre nézve?

K. G.: Igen, mert hajthatatlan volt. És minden hajthatatlan és a rendszer szempontjából bolond embert meg kellett semmisíteni.

O. P.: Véleménye szerint teljesen lezárult a romániai szász közösség története?

https://biblioteca-digitala.ro

K. G.: Semmiképpen sem. Az után az exodus után, amely 1990-ben érte el csúcspontját, maradt egy körülbelül húsz-huszonötezres szász csoport, és ugyanannyi bánáti sváb, persze elég magas átlagéletkorral. De ugyanakkor felnő egy olyan fiatal nemzedék, amely véleményem szerint nagyon figyelemreméltó, mert kötődik a helyhez, itt marad, itt látja a jövőjét. Tehát van egy mag, amely itt marad. Mondjuk, nem lesz majd olyan nagyon zárt, erős társadalmi önfegyelemmel rendelkező közösség, mint amilyen volt. De két okból is fennmarad majd itt a német közösség. Egyrészt itt vannak ezek a mindenféle, gazdasági, politikai, kulturális szempontból egyaránt ígéretes fiatalok, másrészt van a gazdasági migráció, a gyárak, vállalatok, amelyeket egyes németek nyitnak itt... Egyre többen. És ha a kormány egy kicsit intelligensebben cselekszik, még többen lesznek, ahogy másutt is. Ők ezekben a németekben, akik itt maradtak, összekötő hidat látnak, és kapcsolatban állnak velük. De, mondom, nem lesz a hagyományos közösség, hanem egy egész másfajta, amely nem fog eltűnni.

O. P.: Az, hogy 1984 után is az erdélyi dokumentumoknak szentelte magát, többet jelent, mint tudományos programot? Jelent valami tudományos kötődést is ezekhez a helyekhez?

K. G.: Jaj, Istenem, persze! Tudományos program. Amit harmincöt éves korban kezd megvalósítani az ember, azon nem változtat, ha nincs rákényszerülve. És nekem részem volt abban a boldogságban, hogy tovább dolgozhassak ezen a területen és a többin, ami ehhez a helyhez kötődik. Másrészt viszont én Kolozsváron formálódtam. Tizennyolc éves koromban jöttem Kolozsvárra, és harminchat évesen mentem el. Kolozsváron maradt minden barátom, kollégám, egész levegőm, ezek nem emigráltak. Persze, voltak azért kivándorlások. Én tehát hazajövök, amikor Kolozsvárra jövök. Az érzelmek leírhatatlanok.

Fordította: Hadházy Zsuzsa

Egry Gábor

Erdélyi szászok: autonómia nélkül

A *Provincia* 2002. februári számában Vogel Sándor mutatta be az erdélyi szászok „autonómiáját", a középkori Magyarországon kialakult és az Erdélyi Fejedelemség, majd Nagyfejedelemség keretei közt megőrzött rendi különállás történetét és intézményeit. Írása végén a szerző ennek tanulságaira hívta fel a figyelmet a mai, változó Európában. Nem szándékszom vitacikket írni, de úgy érzem, nem csupán a szászok egykori közjogi különállása lehet tanulságos a mai, mégoly változó Európában.

https://biblioteca-digitala.ro

A Vogel Sándor által elkezdett történet nem ért véget 1876-ban, és a Királyföld felszámolása nem csökkentette a szászok önrendelkezés iránti igényét. A dualizmus négy évtizede alatt az erdélyi szász elit legfőbb törekvése az ehhez szükséges intézményrendszer kialakítása volt. Mivel a közjogi autonómia helyreállítására nem volt reális esély, sőt a korszak folyamatos centralizációs törekvései a municipiális önrendelkezést is állandóan csorbították, a szászok arra kényszerültek, hogy a polgári jogrend adta lehetőségeket kihasználva építsenek ki olyan struktúrákat, melyek lehetővé teszik nemzeti életük legfontosabb területein az önálló döntéshozatalt. Az így kialakított rendszer a szászok újabb, igen sajátos, de rendkívül hatékony „autonómiájának" lett az alapja.

Egy nemzeti kisebbség élete egy nemzetállamban rendszerint a szegregáció és integráció kettős terében alakul. Ha nemzeti azonosságának megőrzése a kisebbség politikai céljai közé tartozik, óhatatlanul problémává válik az elkülönülés a többségtől, annak államától, miközben a jogrend kikényszeríti az integráció valamilyen formáját is. Ezen a skálán a szegregáció szélsőséges formája (nem normatív, hanem deskriptív értelemben) az elszakadás, míg a szélsőséges integráció a teljes asszimiláció. A kettő közt azonban, a jogrendtől, a politikai viszonyoktól, a gazdasági rendtől függően számos kombináció létezik. Egy ilyen – szerintem modellértékű – „kombinációs" megoldást alakítottak ki a szászok is a dualizmus korának Magyarországában.

Amikor 1876-ban megszűnt a Szászföld különállása, a szász elitnek nem volt kész válasza a „hogyan tovább?" kérdésére. A régi, bevált és megszokott keretek eltűnése természetesen zavart okozott, közben pedig az „ifjúszászok" együttműködése a magyar kormányzattal kikezdte a nemzeti mozgalom egységét is. A reakció határozott sérelmi politizálás volt, amire rendre okot adott a magyar kormányzat is, amikor a kisebbségek számára fontos területeken – elsősorban az oktatásban – magyarosító célzatú vagy ilyennek is felfogható intézkedéseket hozott. Ezt tetézte a szász megyékbe (Nagy-Küküllő, Brassó, Szeben, Beszterce-Naszód) küldött főispánok politikai tevékenysége is. Az első szebeni főispán és így szász gróf is az a Friedrich Wächter lett, aki „ifjúszász" képviselőként tevékenyen részt vett a Királyföld felszámolásában. Állandó témát jelentettek a sajtó számára Bethlen Gábor Nagy-Küküllő vármegyei főispán ténykedései is. (Leváltása után a balavásári kerület képviselője lett, függetlenségi programmal, magyarosító elképzelésekkel.) A leginkább azonban Bánffy Dezső báró, későbbi miniszterelnök ténykedése keltett felháborodást Beszterce-Naszód vármegyében. Különösen az 1883-ik évi középiskolai törvény végrehajtásakor jelentkeztek a konfliktusok, mivel Bánffy az iskolaigazgatók kinevezésekor nem volt tekintettel az iskolákat fenntartó szászok véleményére. (Ekkor jelent meg a *Vernichtungskrieg gegen unsere komfessionellen Schulen* sokatmondó című írás is.)

A szászok hiába küzdöttek minden lehetséges eszközzel, parlamenti képviselőik révén, a sajtóban megjelent írásokkal, a programjuk alapját képező közjogi autonómia nem volt elfogadható a magyar fél számára. A sorozatos vereségek nyomában jelentkezett a frusztráció és a perifériára szorulás veszélye. (Ennek beszédes példája lehet a hadiszállítások kérdése 1887-ben. A kormány ugyanis egy váratlan húzással a nemrég alakult EMKE-t bízta meg az erdélyi hadiszállítók kiválasztásával, így a szászoknak nem sok jutott a jelentős üzletből, miközben az EMKE sem kifejezetten kultúraápoló céljait teljesítette.) Ezek az élmények és egy új politikusi generáció –

https://biblioteca-digitala.ro

élén dr. Karl Wolff-fal – feltűnése jelentette a nemzeti program revíziójának alapját az 1880-as évek második felében. Ennek végső dokumentuma volt az 1890-es nagyszebeni *Sachsentag* alkalmából elfogadott *Sächsisches Volksprogramm*. A változás lényegét a fennálló közjogi renddel való megbékélést jelentette. Ennek keretében a szászok vállalták az együttműködést a magyar kormánnyal (képviselőik beléptek a Szabadelvű Párt képviselői közé), miközben nemzeti programjuk legfontosabb részévé a nemzetépítést tették. A cél ekkortól a fennálló jogi keretek minél jobb kihasználása, a szász közösség részleges – főként gazdasági – modernizációja, a nemzeti kohézió és az azt szolgáló intézmények megerősítése.

A lojalitás első hozadéka volt a főispánok leváltása és a szászok számára elfogadható személyek kinevezése ezekre a posztokra. Megszűntek a rendszeres konfliktusok, bár a nemzeti szempontból fontos kérdések (pl. egyházpolitikai törvények, helységnévtörvény, *Lex Apponyi*) időről időre megterhelték a két elit és a két közösség viszonyát. Végül biztosították a kormányzat semlegességét, esetenként jóindulatát kezdeményezéseik számára. A nyugalom periódusa egyúttal az intenzív nemzet- és országépítés korszakává is vált.

A szászok intézményrendszere az egyetem megszüntetését-átalakítását követően nem alkotott strukturális egységet. Egymás mellett léteztek tradicionális intézmények (egyház), azok átalakított „polgáriasított" formái (Universitás, iskolarendszer), politikai és közigazgatási intézmények (*Volkspartei*, municípiumok, városi tanácsok, községi elöljáróságok), polgári egyletek (pl. *Landwirtschaftsverein, Verein für Siebenbürgische Landeskunde*, tornaegyletek, énekegyletek stb.) és gazdasági szervezetek (takarékpénztárak, földhitelintézet, gazdasági egyletek stb.). A Királyföld megszüntetését követően egyre inkább ezeknek a struktúráknak a megerősítése, bővítése vált fontossá, ezek vették át – legalább részlegesen – a szász egyetem különböző funkcióit.

Természetesen a fontos, ámde hagyományos intézmények közé tartozott a szász egyház. Az erdélyi evangélikus egyház legfőbb jellemzője volt a majdnem tökéletes nemzeti kizárólagosság. Hívei között mindössze néhány ezer, elsősorban Brassó megye határvidékén élő magyart találunk, később őket is kivonták az erdélyi egyházkerület fennhatósága alól. A történeti előjogok megakadályozták a magyar liturgikus nyelv kiterjesztését (miközben a magyarországi szlovák anyanyelvű hitközségekben sikerült azt bevezetni), a protestáns egyházak nagyfokú önrendelkezése pedig lehetővé tette az önállóság megőrzését és biztosítását is. Az egyházi szervezet tradicionálisan 10 kerületre bomlott (Medgyes, Nagyszeben, Brassó, Beszterce, Szászsebes, Segesvár, Nagyselyk, Nagysink, Kőhalom, Szászrégen), mindegyikben külön konzisztóriummal, és ezek delegálták a *Landeskonsistorium*, az egyházkerületi gyűlés tagjait, az egyháziak mellett biztosítva a világiak képviseletét is. Alsóbb szinten minden egyházközség maga választotta meg lelkészét, aki a község legfontosabb alakjai közé tartozott. (Nem mellékes, hogy a szász értelmiségi karrier csúcsát egy élethosszig tartó lelkészi kinevezés jelentette.) Az egész egyház élén egy választott püspök állt, ebben a korszakban előbb Georg Daniel Teutsch, majd pedig fia, Friedrich Teutsch.

Az egyház mint az utolsó, érintetlenül maradt szász intézmény szerepét rendkívül nagyra értékelték a szász elit tagjai. A püspök egyike volt a szászok megkerülhetetlen

https://biblioteca-digitala.ro

vezetőinek, akinek nem csak egyházi, hanem kifejezetten politikai ügyekben is szava volt. Az egyházat olyan védőpajzsnak tartották, amely átfogja az egész szász közösséget, és biztosítja annak kohézióját. Azonkívül megkerülhetetlenné tette a nemzeti közösség megőrzésének munkájában az iskoláztatásban betöltött szerepe is. A szász iskolahálózat (az 1880-as években megszüntetett nagyszebeni jogakadémia kivételével) az egyház vezetésével működött. Nem csak a tradíciók, illetve a népoktatás hagyományos szerveződése indokolta ezt, hanem az így elérhető nagyfokú autonómia is. Az egyházi kezelésben lévő iskolahálózat (minden községben népiskola, öt fő- és egy algimnázium, egy főreáliskola, óvónő- és tanítóképzés) sokkal nagyobb biztonságot jelentett a nemzeti hagyományok és a nemzeti kultúra ápolása és átörökítése során, mint az állami oktatás rendszere. A szászok féltve őrizték ezt, és amennyire lehetett, ellenálltak az állami beavatkozásnak is. Így például lemondtak a tanárok és tanítók állami kereset-kiegészítéséről, mivel az egyúttal nagyobb beleszólást engedett volna az államnak a tanítói személyzet kinevezésében. Az önállóság nem jelentette az oktatási rendszer kis hatékonyságát. A szászok iskolázott közösséget alkottak, az aktív és hatékony oktatás eredményeképpen körükben hagyományosan rendkívül alacsony volt az írástudatlanság.

Az egyházi kezelésben lévő oktatási intézmények sorát kiegészítette néhány szakiskola is, melyek szász egyletek szervezésében és anyagi támogatásával jöttek létre és működtek. Például három mezőgazdasági szakiskola a *Landwirtschaftsverein* égisze alatt (Besztercén, Medgyesen és Brassóban, majd Barcaföldvárott). Ezek a földművelésügyi minisztériumtól is támogatásban részesültek, és sikeresen járultak hozzá a mezőgazdasági műveltség emeléséhez. Ugyanígy egyletek kezelésében működtek az iparosiskolák is. Nemzeti szempontból ezek esetében is az volt a legfontosabb, hogy így csak korlátozott lehetett az állami beavatkozás működésükbe.

Sajátos részét alkotta a szász intézményrendszernek az átalakított Universitás. Az valóban hatalmas vagyon kezelésére volt jogosult, de megvoltak a maga problémái is. Feladata ugyanis az egész szászföldi lakosság kultúrájának fejlesztése volt, nem csupán a szászoké. A képviselő-választás szabályai – a cenzus miatt – a szászoknak kedveztek, de nem tekinthettek el a román intézmények támogatásától sem. A helyzetet nehezítette az állami felügyelet, amit csak erősített, hogy az illetékes belügy-minisztérium évekig nem volt hajlandó áldását adni a testület ügyrendjére, ezzel akadályozva annak működését. Végül problémát okozhatott, hogy az egyetem vagyona ugyan valóban jelentős volt, de annak hozadéka meglehetősen csekély a támogatásra méltó igényekhez képest. Ezzel együtt a testület megpróbált minden értelmes célt (főként az oktatást) segíteni, és nem maradt támogatás nélkül a görögkeleti egyház, illetve annak intézményei sem, bár az ő részarányuk kezdettől fogva kicsi volt. A századfordulót követően sikerült növelni a pénzügyi forrásokat is. 1907-ben adták bérbe a Hétbírák vagyonának részét képező Lotru-erdőségeket egy olasz vállakozócsoportnak, amely részletfizetéssel termelte ki a faanyagot évi 375 000 korona ellenében. Ezzel hirtelen megnőtt az évente eloszthatő pénz. Míg 1880-ban 173 384 koronát fordítottak közcélokra a két forrásból, addig 1910-ben már 608 420 koronát, amiből csak 137 000 koronát tett ki az Universitás kiadása, a többit a Hétbírák erdei biztosították. Így a két kulturális alapítvány már valóban a szász nemzeti ügy legjelentősebb támogatói közé került.

https://biblioteca-digitala.ro

A politikai intézményrendszer az állami berendezkedés kereteihez alkalmazkodott. Az országgyűlési választási rendszer alapelemei – a cenzusos választójog és az egyéni választókerületek rendszere – lehetővé tették, hogy a szászok jelentős számú képviselőt küldjenek a parlamentbe. Bár ezek száma kevesebb volt, mint az 1848-as (akkor székenként 2-2 képviselőt választhattak; ezek egy szászvárosi képviselő kivételével szászok voltak), de megválasztásuk rendszerint biztos volt. A szász választókerületek a legkisebb létszámúak közé tartoztak, és általában jómódú szász polgárok tették ki a választótestület többségét. Brassó némileg kivételt jelentett, de a helyzetet az 1890-es évek elején a Szabadelvű Párt és a Szász Néppárt paktuma stabilizálta: ennek értelmében a megye négy kerületében nem léptek fel egymás ellen, és a mandátumokat 3:1 arányban elosztották. Ez rendszerint egy vidéki választókerület átengedését jelentette a szászok részéről. A választásokon a legfontosabb a szász jelölt megválasztása volt, így gyakran nem állítottak ellenjelöltet a szabadelvű vagy később „zöldszász" programmal fellépők ellen sem. Például Guido Beussnern egykori „ifjúszász" képviselő fogarasi főispánná való kinevezéséig képviselte a szentágotai választókerületet, megválasztására rendszerint ellenjelölt nélkül került sor, pedig a Néppárt vezetőivel rendszeres konfliktusai voltak. Hasonló eset volt Edmund Steinacker megválasztása Segesvárott. Steinacker nem is szász volt, hanem bánsági sváb, és az ún. „zöldek" képviseletében lépett fel. Mindezek tükrében az is érthető, hogy a szászok, a többi nemzetiséggel ellentétben, nem tartották elfogadhatónak az általános választójogot.

A Szász Néppárt szervezete is a választókerületi beosztáshoz igazodott. Kerületenként alakult választmány, melynek tagjait a szász választópolgárok delegálhatták. A párt legfelsőbb testületét, a központi választmányt az ún. *Sachsentag*, a kerületek által delegáltak gyűlése választotta. Ennek elnöke volt a Néppárt hivatalos vezetője is. A tisztet 1890-től Karl Wolff, a Nagyszebeni Általános Takarékpénztár vezérigazgatója töltötte be, aki nem volt képviselő (1884–87 közt volt az Országgyűlés tagja), mégis a legelismertebb szász politikusként tevékenykedett. A *Sachsentag* feladata volt a pártprogram elfogadása is, ami általában a hangzatos *Volksprogramm* megjelölést kapta. Sajátos tény ugyanakkor, hogy vélhetően a szászok belső konfliktusai miatt 1896 és 1919 között nem hívták össze, és így sem a választmányt, sem a programot nem tudták megerősíteni vagy lecserélni. A szász vezetés így gyakorlatilag ellenőrzés nélkül végezhette munkáját, aminek legnagyobb részét a nemzetépítés és a választások megszervezése tette ki.

A politikai szerveződés másik részét a vármegyei és városi testületek alkották. A cenzusnak és a virilizmusnak köszönhetően ezekben is többségben voltak a szászok. A vármegyék szerepét azonban hosszú távon korlátozta az állami központosítás, az alispánjelölés főispáni jogköre és a központi választmány feltöltése főispáni és minisztériumi küldöttekkel. A szászok még ilyen körülmények között is fontosnak tartották a megyegyűléseket, nem utolsósorban a felirati jog miatt, melyet jól ki tudtak használni. Az 1890-es kompromisszumot követően ennek jelentősége csökkent. Sajátos helyzetben voltak a nagyobb szász városok. Legtöbbjük számára nyitva állt a lehetőség a törvényhatósági jog elnyerésére, de mivel korábban jelentős szerepet töltöttek be az egyes szász székek életében, és a korábbi közigazgatás a város és vidék egységén

https://biblioteca-digitala.ro

alapult, nem vállalták a kiválást a megye egységéből. Így a kifejezetten nagyvárosnak számító Brassó és Nagyszeben is megmaradt a korlátozottabb jogokat jelentő rendezett tanácsi státusnál. A legfontosabb városok (Nagyszeben, Brassó, Medgyes, Segesvár, Beszterce, Szászrégen) önkormányzati testületeiben végig megmaradt a szász többség, és ez hatékony eszközt jelentett a városok arculatának megőrzéséért és alakításáért folytatott harcban éppúgy, mint a kulturális kezdeményezések támogatásában is.

A szász politikai mozgalom egyáltalán nem volt egységes. A konzervatívabb Nagyszeben és a liberálisabb Brassó ellentéte már a reformkorban egyértelmű volt. 1848-ban is elsősorban a brassói küldöttek pártolták az uniót, és a kiegyezés idején is elsősorban ők alkották a magyarokkal való együttműködésre vállalkozó „ifjúszász" mozgalmat. Az 1880-as évek aztán meghozták a két csoport egyesülését. A politikai egységhez azonban ez sem volt elég, és megint csak Brassóban megszületett az immár egységesen „liberálisnak" minősített szász vezetés ellenzéke, a „zöldszász" mozgalom. (Nevüket éretlenségükről kapták.) Vezetői: Oscar Wittstock, Rudolf Brandsch, Lutz Korodi. Terveik értelmében a nemzeti öntudatra ébredés küszöbén álló magyarországi németséget a szászok vezetésével kell egységes mozgalomba szervezni, és ennek a mozgalomnak a nagynémet eszme jegyében a birodalmi németség hasonló áramlataival kell együttműködnie. Politikai sikereik sem kizárólag a Szászföldhöz kötődtek, inkább a Bánsághoz. Eközben magukba olvasztották a fajhigiénia és a fajelmélet alapján szerveződő, dr. Heinrich Siegmund vezette irányzatot is. Bár a „feketék" (a régi elit) és a „zöldek"ellentéte meglehetősen mély volt, kapcsolatukból nem hiányzott a szolidaritás, sőt az együttműködés sem. Így a parlamentben a szászok rendszerint kiálltak megtámadott társaik mellett, míg a Siegmund vezette *Bodenschutzverein* anyagi támogatói között ott találjuk Wolffot is.

A szász nemzeti struktúrák legszerteágazóbb alrendszerét a különféle egyletek jelentették. Szerveződésük már az 1840-es években megkezdődött. A legfontosabbak (*Landwirtschaftsverein, Verein für Siebenbürgische Landeskunde, Siebenbürgisches Karpathenverein, Sebastian Hann Verein*) „országos" szerveződések voltak, némelyek az egyház mellett működtek (*Gustav Adolf Verein*). Ezek egy országos testületből és számos helyi egyletből álltak. Mellettük számos olyan helyi egylet működött az egyes városokban, amelyek szervezetileg önállók voltak. Ilyenek például a tornaegyletek, lövészegyletek, iparegyletek, dalegyletek, munkásképző egyletek, tűzoltóegyletek, városszépítő egylet. Ezek legtöbbje kezdetben nem az etnikai elkülönülés színtere kívánt lenni (az egyértelmű kivétel a tornamozgalom volt), de néhányuknál (pl. dalegyletek, lövészegyletek) viszonylag gyorsan kialakult a nemzeti exkluzivitás. Mások viszont valóban az együttműködés színtereiként funkcionáltak.

Az egyleti mozgalom legnagyobb hiányossága az volt, hogy szinte kizárólagosan a városokban terjedt. Ezek révén alakíthatták a városképet, és – együttműködve a városi tanácsokkal és a gazdasági szervezetekkel – modernizálhatták azt. Így születhetett meg a szebeni villamos, a vízi erőmű is. A mezővárosokban már inkább csak a szakmai egyletek működtek, főként a *Landwirtschaftsverein,* a falvakban pedig szinte kizárólag egyházi egyletek (*Evangelisches Frauenverein, Gustav Adolf Verein*). Ezeket ugyan kiegészítette a hagyományos közösségi szervezet (*Nachbarschaft, Schwesterschaft, Bruderschaft*), de a korszak kulturális és gazdasági eredményei nem

https://biblioteca-digitala.ro

kaptak elég nagy súlyt a falusi közösségek életében. Mindezzel együtt, a különféle egyletek a közösség számára fontos összetartó erőt jelentettek. Az évente más-más városban megrendezett nagy ünnepük, a *Vereinstage*, olyan számottevő események szimbolikus funkcióit is át tudta venni, mint a Comes beiktatása. Az egyletek napjai a szász nemzet egységének és életképességének nagy demonstrációi voltak, ennek megfelelően ünnepségekkel és ünnepélyes istentiszteletekkel összekötve.

A szászok gazdasági szerveződéseinek hármas funkciója volt. Meg kellett teremteni a korszak kihívásaira válaszolni képes, az eredmények adaptációját sikeresen megvalósító szász gazdaságot, nyeresége révén részt kellett vállalnia a nemzetpolitikai célok finanszírozásából (iskolák, egyletek támogatása, telepítések szervezése), és ki kellett terjesztenie a modern egyleti mozgalmat a falvakra. A szász gazdasági szervezet gerincét a bankrendszer adta. A nagyszebeni és brassói Általános Takarékpénztár, a *Bodenkreditanstalt*, a Schulze-Delitsch-féle és Raiffeisen-féle hitelszövetkezetek és végül az 1891-ben a kereskedelem és az ipar fejlesztésére és telepítések lebonyolítására alapított *Vereinsbank*. Az egész rendszer létrejöttére jellemző, hogy a meglévő szisztéma hiányosságaira adott válaszként hívnak életre újabb és újabb intézményeket. A két takarékpénztár 1835-ben (Brassó) és 1841-ben (Nagyszeben) kezdett működni, a Schulze-Delitsch szövetkezetek 1852-től alakultak, a *Bodenkreditanstalt*ot 1872-ben hívta életre a *Landwirtschaftsverein*, a Raiffeisen-mozgalom 1885-ben indult útjára, miközben a két takarékpénztár bővítette üzletét a váltóleszámítolással és a záloglevél-kibocsátással, biztosítva saját végső hitelezői szerepét.

Az egyes intézmények sajátos feladatokat láttak el. A takarékpénztárak fő feladata a forrásbevonás volt, a *Bodenkreditanstalt* a mezőgazdasági hitelezés egyik legjelentősebb intézményévé vált, a Schulze-Delitsch szövetkezetek a kisvárosi iparosok és kereskedők hitelproblémáit próbálták enyhíteni, a Raiffeisen-szövetkezetek pedig az egyes településeken megszerveződve a falusi gazdák hitelviszonyait próbálták javítani – sikerrel. Ez a mindent behálózó rendszer igen sikeresen teljesítette gazdasági feladatait, de alkalmas volt az egyre inkább gazdasági jelleget öltő nemzeti küzdelemben való sikeres helytállás biztosítására és a nemzeti intézmények, valamint a városi és falusi lakókörnyezet fejlesztésében való részvételre is. A századfordulótól egyre erősödő küzdelem Erdély földjének telekkönyvi birtokáért a szászokat sem hagyta érintetlenül, ám szemben a magyar birtokosok (egyébiránt jórészt természetes) veszteségeivel a szászok egyenlege pozitív volt, sikeresen növelték földbirtokállományukat, és fékezték a románok térnyerését falvaikban.

Mindezeken túl a Raiffeisen-mozgalomnak sikerült a modern egyleteket megszervezni a falvakban is. Feladatuk olvasókörök szervezése volt, könytárak létesítése, újságok előfizetése és vasárnaponként ülésező ismeretterjesztő körök életre hívása. Ezzel teljessé vált a szász nemzet egyleti hálója is. Emellett sikerrel járultak hozzá a szász mezőgazdaság modernizálásához, a különböző kihívásoknak való megfeleléséhez, miközben a falusi közösségek kohézióját nem gyengítették, hanem erősítették. Ebben a modellben a gazdasági adaptáció a szükséges mértékig teljes, de a kapitalizmus „káros" velejárói – a hagyományos közösségek felbomlása, individualizáció – nem érvényesülnek, a nemzet egysége nem gyengül.

A szászok intézményrendszere a körülményeknek megfelelően igen fragmentált volt, és nem is fogta át az élet teljességét. De a nemzeti megmaradás, illetve a

https://biblioteca-digitala.ro

nemzetépítés legfontosabb területeire kiterjedt. A nemzeti egyház, az oktatási rendszer, a kulturális háló, a mindennapi életet is meghatározó egyletek és a gazdasági szervezetek lehetővé tették, hogy a számukra fontos kérdésekben maguk döntsenek. A közösség kis létszáma pedig minden szinten lehetővé tette a személyi kapcsolatokon keresztül történő koordinációt. A szász képviselők (vagy egy részük) éppúgy tagjai voltak a *Landeskonsistoriumnak*, mint a központi választmánynak. Ott voltak a bankok igazgatóságában, felügyelőbizottságban, azok közgyűlésein, az egyház kulcsfiguráival együtt. A falvakban és a városokban különböző egyletekben, elsősorban a Raiffeisen-szövetkezetekben szinte természetes a lelkész szerepvállalása a közösség legtekintélyesebb tagjaival (tanárok, tanítók, jegyzők, városi tanácsosok stb.) együtt.

Mindez természetesen nem egyenlő az államjogilag megfogalmazott és érvényesített autonómiával. Ugyanakkor a történelem egy (viszonylag) szerencsés pillanatában a magyar elit liberális beállítottsága lehetővé tette, hogy a mindenható nemzetállam modelljével szemben egy kis nemzeti közösség, ha a polgári jogrend keretei közt is, saját akaratát érvényesítse legfontosabb ügyeiben. A szászok az integráció-szegregáció olyan kombinációját valósították meg, amely lehetővé tette az egyéni és nemzeti élet különböző területeinek sajátos kezelését és a legfontosabb ügyekben a nemzeti közösségként történő integrációt az egyéni helyett, így egyúttal biztosítva a szükséges különállást is. Egész társadalmukat átfogó intézményrendszerük révén biztosítani tudták a közösség tagjainak részvételét a szászok közösségi életében. Mindez nem szerveződött ugyan jogi autonómiává, de az önálló döntéshozatal lehetőségével és a nemzeti közösség számára fontos ügyek elkülönítésével nem minden tanulság nélküli modellé vált.

Irodalom:

Die Siebenbürger Sachsen in den Jahren 1948–1918. Red. von Carl Göllner. Köln–Wien, 1988;
Erdély története, III. Főszerk. Köpeczi Béla. Bp., 1986;
Konrad Gündisch: *Siebenbürgen und die Siebenbürger Sachsen*, München, 1998;
Harald Roth: *Kis Erdély-történet.* Csíkszereda, 1999;
Kemény G. Gábor: *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában.* I–VII., Bp., 1952;
Gruppenautonomien in Siebenbürgen. 500 Jahre siebenbürgisch-sachsischse Nationsuniversitat. Hrsg. von Wolfgang Kessler. Köln-Wien, 1990;
Beiträge zur siebenbürgischen Schulgeschichte. Hrsg. von Walter König. Köln–Wien–Weimar, 1996;
Dr. Carl Wolff als Direktor der Hermannstädter allgemeine Sparkassa 1885–1910. Hermannstadt, 1910;
Ernst M. Wallner: Strukturen und Funktionen der siebenbürgisch-sächsischen Vereins-, Genossenschafts und Verbandswesens, in *Forschungen zur Volks- und Landeskunde.* 36/1 (1993);
Georg und Renate Weber: *Zendersch. Eine siebenbürgische Gemeinde im Wandel.* München, 1985;
Rudolf Thör: *Die Kronstädter allgemeine Sparkasse in den Jahren 1835–1909.* Kronstadt, 1910; *Das sächsische Burzenland.* Kronstadt, 1898;
Harald Roth: *Politische Strukturen und Strömungen bei den siebenbürger Sachsen 1919–1933.* Köln–Wien–Weimar, 1994;
Briefe an Georg Daniel Teutsch. Hrsg. Monica Vlaicu. Köln–Wien–Weimar, 1994.

https://biblioteca-digitala.ro

Végel László

Multikulturális régiók: a 20. század adóssága

1. Előzmények

Az ismert osztrák írónak, Hemito von Doderernek van egy kevésbé ismert regénye, a *Slunji vízesés*, amelyben teljes egészében felragyog Közép-Európa és a Balkán multikulturális panorámája. A 19. század végén kezdődő regénycselekmény valójában Bécsben indul, abban a városban, amelyet Hitler negyven-ötven évvel később „bűnös város"-nak nevezett. Ha elolvassuk az osztrák író regényét, akkor rájövünk, hogy nem csak „bűnös város"-ról beszélhetünk, hanem „bűnös régió"-ról, „bűnös régiók"-ról is. A regény cselekményének színhelye valóban felöleli az egész régiót: Bécs, Budapest, Zágráb, Belgrád, Bukarest, hogy csak a nagyobb városokat említsem, amelyekben a különböző nemzetiségű hősök otthonosan mozognak, megértik egymás különbségeit, élvezik egymás hasonlóságait.

Ez volt a régió *Gründerzeit*ja, a kapitalizmus megalapozásának kora. A regény szereplői a kereskedők, a gyárosok, a bankárok, a szállodatulajdonosok, az ügyvédek egy közös, nagy tervezeten dolgoznak, a polgári világ megalapozásán. Senki sem gondolja, hogy a nemzetállam rövid időn belül maga alá gyűri a polgári világot, annál kevésbé, mert a nemzetállam eszméje – ahogy azt Ernest Gellner ragyogóan kimutatta – valójában a polgári világ méhéből fakadt, tehát volt rá esély, hogy a kettő mégsem kerül ellentétbe.

Csakhogy a régióban az I. világháború éppen ezt a nagyon érzékeny, igazából még meg sem született egyensúlyt bontotta meg a polgárság és az állam között. A polgári réteg gyengébbnek bizonyult az államnál, a polgárosodást, a polgári nacionalizmust a rendi nacionalizmusból kifejlődő államnacionalizmus győzte le. Valójában a versailles-i béke az, ami véglegesen a nemzetállam oldalára billentette az egyensúlyt. Úgy is mondhatnám, hogy megszakította a régió organikus fejlődését, ami nyilvánvalóan nem volt eszményi, de legalább igyekezett hiteles választ kapni saját kérdéseire. A versailles-i béke azonban nyugati mintára próbálta rendezni a keleti Európa békéjét, a népek önrendelkezése nevében tartós nemzetállamokat teremtett. De az egyébként elvileg elfogadható elképzelés abszurddá vált, mert lehetetlennek bizonyult. A következetlenül megvalósított wilsoni terv fonákjára fordult, pontosan azért, mert nem a régió hagyományaiban gyökerező intézményekkel válaszolt a méltányosság kérdéseire. Így történhetett meg, hogy a nemzeti önrendelkezés nevében a térség 109 millió lakosából az összlakosság egynegyede, vagyis 25-26 millió került kisebbségi sorsba. Ebből a németek száma csak a közép-európai és a balkáni régióban hatmilliót tett ki (egész Európában 8-9 milliót), 5,2 milliós ukrán kisebbséggel kellett számolni, 4,5 milliót tett ki a zsidók száma, a magyaroké 3 milliót, hogy csak a legnagyobb számokat említsük. Versailles után az albánok 44 százaléka, a magyarok

https://biblioteca-digitala.ro

30 százaléka, a szlovének 25 százaléka, a fehéroroszok 25 százaléka, a németek és a szlovákok 11,5 százaléka maradt anyaországa határain kívül. Nem véletlenül jegyezte meg Wilson a versailles-i békekötés után, hogy „semmi sem rejt olyan veszélyeket magában a világ békéjére nézve, mint a bánásmód, amelyet bizonyos körülmények között a kisebbségekkel szemben alkalmazhatnak".

Az ettől a veszélytől való félelem még most, idestova száz év múltán is szorongásokat szülhet, hiszen voltaképpen nem szűnt meg: a második világháború folyamán, majd a békekötés utáni kitelepítések, etnikai tisztogatások alkalmával a régióban közel húszmillióan kényszerültek szülőföldjük elhagyására. Ennek kései epilógusai, többek között a közelmúltban a Balkánon történt etnikai tisztogatások is.

2. Várakozások

Az 1989-ben beindult közép-kelet- és délkelet-európai változások megvilágították ezeket a 20. századi eseményeket is. Az a kérdés, hogy ha már nem lehet visszafordítani a történelmet, nem lehetne-e másképpen folytatni. Hol vannak azok a megbízható értékek, amelyekre támaszkodni lehet? Vajon nem most van a legalkalmasabb pillanat újragondolni a múltat, átértékelni anélkül, hogy bármit is visszarendeznénk?

A posztkommunista országok, amelyeket leginkább érint a kérdés, az átmenet során valójában a 20. századból pótvizsgáznak. A kérdés az, hogy hogyan javítsák ki azt, amit elrontottak. Az eddigi átalakulások mérete és mélysége elismerésre méltó. A tulajdonviszonyi átalakulások rendkívül gyorsak és vértelenek voltak, ami a régióban nem csak biztató, hanem csodálatra méltó is. A 20. századi pótvizsga sikeresnek ígérkezik, még akkor is, ha a rendszerváltás szociális következményeiről, a hagyományok bumerángjáról nincs – és nem is lehet – még tiszta képünk. A rendszerváltás dinamikája országonként különbözik, van, ahol a folyamat még csak a kezdetén tart, másutt azonban már lezárult. Minden a hagyomány bumerángjától függ, attól, hogy milyen, és hogyan csap vissza. Ezt jelentős mértékben módosíthatja, de soha nem változtathatja meg teljesen a hatalomra került új politikai elit. És ha a rendszerváltás dinamikája különbözik is, a cél közös: az európai integráció, a csatlakozás az Európai Unióhoz. A csatlakozási stratégia ott fogalmazódott meg a legsikeresebben, ahol a nyugati demokráciák képesek voltak valamilyenfajta modellt nyújtani.

Az etnikai viszonyok terén azonban képtelenek erre. A kérdés tehát a következő: szükségünk van-e tranzícióra ezen a téren? Ha igen, milyen modellek alapján fogalmazzuk meg az alapelveket? A nyugati világ modelljei ugyanis nem képviselnek többet, mint amennyit 1918-ban képviseltek, csak valamivel magasabb szinten fogalmazódnak meg, átfogóbbak, s határozottabban beépültek a jogállami rendszerekbe, az emberjogi stratégiákba. Ezek nem képesek csillapítóan hatni, a legjobb példa rá a Jugoszlávia szétbomlása előtti állapot, amelynek során nem a nyugati politika mondott csődöt, hanem a politikai filozófia. Egyre nyilvánvalóbbá válik, hogy a térségben nő az etnikai feszültség, a nemzeti kisebbségek jogai nehezen illeszthetők be az új demokratikus politikai elitek szótárába, amelyek legjobb esetben is csupán a múlt század nemzeti liberalizmusával harmonizálnak.

Ezt az állapotot még jobban elmérgesíti, hogy a közép-kelet-európai és a balkáni rendszerváltó, ellenzéki értelmiség sem készült fel a nemzeti kérdések megoldására.

https://biblioteca-digitala.ro

A kommunista kollektivizmussal szemben az egyéni jogokra és más, klasszikusnak nevezhető liberális értékekre hivatkozva, megkerülte a csoportjogok átértékelését a liberális demokrácia felépítésében. Ez védtelenné tette a jobboldali nacionalizmus, valamint a nacionalista szélsőségek irányában. Nehéz jóslatokba bocsátkozni, de feltételezhető, hogy a rasszizmus, a xenofóbia előretörését bizonyító nyugat-európai mozgalmak és pártok erkölcsi és politikai biztatást jelentenek a közép-kelet-európai és a balkáni nacionalista jobboldalnak, bár a köztük levő különbségek igen nagyok. A kettő veszélyességi foka azonban nem azonos, hiszen Nyugaton a szélsőségesek kiépített demokratikus intézményrendszerrel találják magukat szembe, azonkívül jóléti állapotokkal, míg Keleten friss, erősen bizonytalan intézményrendszerrel és elszegényedett társadalommal. Ennélfogva a nyugatinál sokkal kisebb méretű jobbratolódás az övénél sokkal nagyobb feszültségeket, élesebb konfliktushelyzeteket okozhat Keleten. Nagy hiba lenne, ha ezzel nem számolnánk, s abban a balhitben ringatnánk magunkat, hogy a politikai rendszer átalakulása, a magántulajdon, a kapitalizmus győzelme Kelet- és Közép-Európában egyszer s mindenkorra biztosította az 1989-ben elkezdődött közép-kelet-európai és balkáni rendszerváltás sikeres lezárását. Aggasztó jelek máris feltűntek. Egyelőre csak részlegesen, de azért máris érzékelhető a populista válasz az 1989-ben lezajló „bársonyos forradalomra". Számos jel mutat arra, hogy a nyugati polgári jobboldal erősödése Keleten nem a polgári, hanem a populista jobboldalt fogja erősíteni, ami azután visszahat Európa egészére, a gazdasági és a politikai életre. Ma még nehéz előre látni, hogy milyen méreteket ölt a Nyugaton kibontakozó jobboldali hullám a közép-kelet-európai és a balkáni rendszerváltó országokban.

Azokban a térségekben, ahol az etnikai konfliktusok fegyveres konfliktusokká alakultak, a nyugati világ, mindenekelőtt a nagyhatalmak, a multikulturális társadalmak kiépítését tűzték ki célul. A multikulturalizmus tehát akkor vált szinte-szinte kötelező érvényű modellé, amikor már vér folyt, és ropogtak a fegyverek. Bosznia és Koszovó példája bizonyítja ezt.

Az a kérdés, hogy lehetne-e másképpen. Hogy vajon nem ez az érték, amellyel a térség, Közép-Kelet-Európa és a Balkán egyaránt saját, Versailles előtti tradíciójához kapcsolódik? Vajon a multikulturalizmus csak tűzoltásra való nyugati eszme, vagy a közép-kelet- és délkelet-európai társadalmak hiteles hagyománya, amelyet nem vett tekintetbe sem a nyugati liberális politikai filozófia, sem a versailles-i nemzetállam-építő béketeremtő program?

3. Vajdaság-paradigma

A mai társadalomtudósok különböző előjelekkel látják el a multikulturalizmust. Vannak, akik konzervatív etnoprogramot látnak benne, amely előbb vagy utóbb zsákutcába torkollik, mások pedig liberális eredetére utalnak, arra, hogy a liberalizmus nem csupán az egyéni szabadságjogok szószólója: méltányos választ talál a hatalomgyakorlás módjára is, arra, hogy miként korlátozza a többség hatalmát, olyképpen, hogy a mindenkori kisebbségnek csorbíthatatlan jogokat biztosítson, ami a többségi despotizmus megfékezésének biztosítéka. Az információs társadalmakban a modern tömegdemokráciában rendszerint fennáll ennek a veszélye, főleg akkor, ha

https://biblioteca-digitala.ro

a társadalom demokratikus intézményrendszerei kiforratlanok. A közép-kelet-európai és a balkáni társadalmakban ez hatalmas kísértést jelent, hiszen ezekben az államokban a többségi despotizmus szerveződési formája rendszerint nemzeti alapú.

Szerbia megdöbbentő példát szolgáltat erre. A populizmus nemzeti alapú volt, mint ahogy Milosevics tekintélyuralma is a nemzeti mozgalomra alapozott, és valójában ezzel szerzett magának széles társadalmi legitimációt, amely biztosította uralmát, mindaddig, amíg ezt a nemzeti legitimációt nem kérdőjelezte meg egy hasonlóan erős, de némileg demokratikusabb nemzeti legitimáció.

Az is kétségtelen, hogy ez az uralmi elv a konfliktusokra épít, a többség és a kisebbség konfliktusára: az ex-Jugoszláviában, a *cabljaki* Jugoszláviában, illetve Szerbiában a többség despotizmusa nemzeti alapon jött létre. De nem tekinthetünk el attól, hogy Vajdaságban nem voltak nagyobb etnikai konfliktusok. A közéletben, az állam által ellenőrzött szférákban a kisebbségek marginalizálódtak, a társadalmi és a gazdasági élet peremére szorultak, jogaikat csökkentették, viszont a mindennapi életben nem sikerült súlyos következményekkel járó konfliktust kirobbantani. Miért? Miért éppen a hétköznapi élet állt ellen az állami diskurzus kísértésének? Ennek a magyarázata szerintünk az, hogy a mindennapi életben továbbra is működtek azok a hagyományok, amelyek a nagy politikai diskurzusokban nem juthattak kifejezésre, mert államilag elnyomták őket. Vajdaságban fennmaradtak annak a multikulturális tradíciónak a nyomai, amelyek a néhai Osztrák–Magyar Monarchiában fogalmazódtak meg, és amelyek a totalitárius rendszerben eltorzulva ugyan, de beépültek a politikai életbe. Vajdaság némely kérdésben a kommunista rendszert is saját hagyományának a szellemében mintázta át. Ne felejtsük el ugyanis, hogy ebben a transznacionális impériumban tíz nyelv volt hivatalos használatban, s az uralkodó rétegek jelentős ellenállása ellenére ez életképesnek bizonyult a mindennapi életben, a helyi kisközösségekben. Hogy ez mennyire beleivódott a közéleletbe, az csak akkor derül majd ki, ha ténylegesen megnyílnak a történelmi archívumok, amelyek részletesen feltárják az adófizető polgárok közéleti kötelezettségeit rendező játékszabályokat. Hogy a Monarchia idejében, Bánátban például egyenrangúan használtak négy nyelvet, a magyart, a németet, a szerbet és a románt, arról a szerződések, a rendeletek nyelve, az iskolák, az okiratok egyaránt tanúskodnak. Ugyanez a multikulturális közszellem uralkodott Bácskában is.

Ez a hagyomány bizonyos érzékenységet biztosított a kisebbség kollektív jogai, az etnikai autonómiákkal szemben. Ezek az értékek már a 19. század végén kezdtek megfogalmazódni, határozott jogi formákat nyertek, a társadalmi kultúra részei lettek, és ha kisebb konfliktusok árán is, de érvényesíteni lehetett őket. A kisebbségi autonómiák elismerése a 19. század végén ebben a térségben, a kor fontos vívmányai közé tartozott. A multikulturalizmus kezdeti csíráiról van szó, amelyek egyáltalán nem voltak konzervatívak. Az újvidéki városi vezetőség például 14 – hét pravoszláv és hét katolikus – tagból állt, tehát páros és nem páratlan számból. Így írta elő a városi statútum, hogy egyik csoport se szavazhassa le a másikat, hanem megegyezésre kényszerüljön. Ennek ellenére a kommunikáció nem szakadt meg, együttesen is fel tudtak lépni, és Újvidék érte el a 19. század végi Monarchia magyarországi részében a legnagyobb gazdasági fejlődést Budapest mellett.

https://biblioteca-digitala.ro

De az etnikai autonómia elve nem volt öncélú, összekapcsolódott a területi autonómia elvével. A történelem folyamán hol az egyik kapott nagyobb hangsúlyt, hol a másik, de végső fokon az egyik nem zárta ki a másikat. Különösen kivilággott ez a nemzetállami modellt érvényesítő versailles-i béke után, amikor az etnikai autonómiák rendszerét nem terjesztették ki az államra, csupán annak egyik régiójára. Ez ésszerű kiegyezés volt az uralkodó nemzetállami koncepcióval, annak szuverenitását ugyanis nem kívülről kívánta korlátozni, hanem belülről fékezni. 1918 után Vajdaságban éppen a többségi nemzet próbálta leginkább megvédeni Vajdaság autonómiáját, mert úgy gondolta, hogy abban a régióban, amelyben él és többséget képvisel, így tudja megőrizni az etnikai harmóniát. Ugyanez történt a kommunista rendszerben is, vagyis az autonómia nem a totalitárius rendszer szüleménye, hanem a polgári hagyományok szívós továbbélése.

Ez a destruktív szerbiai populista fordulat idején azonnal ki is derült. Vajdaságban volt legérezhetőbb a hatalommal szembeni distancia, mégpedig a regionalizmus köré szerveződő pontokon. Ezzel magyarázható az is, hogy a regionális pártok az első pillanattól kezdve határozottan a háború és a nacionalista politika ellen léptek fel, és a későbbiek folyamán, a bukásakor sem azért bírálták a rendszert, mert elvesztette a háborút, hanem azért, mert háborúba lépett. A politika ebben az értelemben mozgósította a vajdasági társadalom egy részét, sikeresen összefogta, annak ellenére, hogy a központi államhatalom minden eszközt megosztására fordított, eszközei pedig olyan korlátlanok voltak, hogy ez a megosztás ma is érvényben van. A milosevicsi örökséggel felemás módon szakító politikai erők a megosztást bőségesen ki is használják saját pozíciójuk védelmében és a milosevicsi örökség megőrzése érdekében. A külvilág a szerbiai politika minden bizonytalanságát, felemásságát a hágai ENSZ-bírósággal való együttműködési hajlamban véli felismerni, és felhasználja a rendelkezésre álló gazdasági eszközöket, hogy a múlttal való szakítást gyorsítsa. Holott voltaképpen éppen a regionalizmussal szembeni álláspontja jelenti a változás minőségét, az európai csatlakozás szándékának mélységét. Mindkét esetben, a regionalizmus és a hágai ENSZ-bíróság esetében, az állami szuverenitás bizonyosfokú korlátozásáról van szó. Olyan próbatételről, amellyel a tranzíción áteső országok sorra szembekerülnek majd.

4. Közép-Kelet- és Délkelet-Európa-paradigma

Az említett Vajdaság-paradigma azonban túlmutat a lokális kereteken, és a közép-kelet-, valamint a délkelet-európai államok krónikus belső problémájára mutat rá. Tény ugyanis, hogy a múltbeli konfliktusok, de a jelenlegi feszültségek forrása is az ebben a térségben történelmileg kialakult, több száz éves hagyománnyal rendelkező multikulturális régiók létezése. Az államok ugyanis jóval később jöttek létre, mint a nemzetek, és ez az egymástól való traumatizált félelembe taszította őket. Igazságos határokat nem lehetett és ma sem lehet meghúzni. A Versailles utáni Európa nem tudott mit kezdeni ezekkel a multikulturális hagyományokkal, amelyeket Versaillesban hajlandó volt feláldozni a nemzetállamiság oltárán. A 20. század feszültségei és tragédiái is részint ebből származnak. Az egyesülő Európában ez a megoldatlan kérdés további feszültségforrást jelent. Nyilvánvaló tehát, hogy megoldást kell találni rá.

https://biblioteca-digitala.ro

Méghozzá úgy, hogy az európai biztonsági kánonokat, az államhatárok tiszteletben tartásának az elvét ne sértsük.

Az európai integráció egyik fontos követelménye a nemzetállami szuverenitásról való részleges lemondás. Úgy tűnik, ebben, legalábbis retorikai szinten, egyetértés mutatkozik a rendszerváltó országok között, habár nem biztos, hogy konfliktusok nélkül képesek lesznek megvalósítani. A multikulturális régiók sorsát akkor lehet méltányosan rendezni, ha egységes megoldási javaslat fogalmazódik meg a jogi állapotokról az európai csatlakozás folyamatában. Az államoknak vállalniuk kell az önkorlátozó szuverenitást, ami azt jelenti, hogy a csatlakozni kívánó országok mindegyike speciális jogi státust biztosít a multikulturális régióknak, s ezzel kialakul a multikulturális régiók rendszere a közép-kelet-európai s a balkáni térségben. Ez lehetne az elfogadható kompromisszum a nemzetállam és az európai integrációs törekvések között. Elfogadható, hiszen ha az illető országok a monetáris politikától egészen a katonapolitikáig hajlandók lemondani a szuverenitás egy részéről, akkor hajlandók feladni a központosító közigazgatási instrumentumok egy részét is. Abban az esetben, ha ez a követelmény mindenikre nézve egyaránt érvényes. Ez esetben a multikulturalizmus nem csak tűzoltás, a fent megnevezett politika nem csak Bosznia és Koszovó „kiváltsága" lenne: az integrációt vállaló államok szabad akarata biztosítaná.

És ez nem lenne idegen eredetű, rájuk oktrojált, hanem saját, 19. századi hagyományukból fakadó, korszerűen továbbgondolt értékrend, amelynek középpontjában a kisebbségi és a területi autonómiák szintézise állna, és amely törvényhozói, bírósági és végrehajtó hatalommal feljogosított regionális parlamentekkel rendelkezne. Így az egykori „bűnös régiók" képesek lennének európai integráció megnyugtató pontjaivá válni.

Hemito von Doderer világa a kapitalizmus megalapozásáról szól, és eme európai térség fellendülésének történetét mondja el. Úgy vélem, hogy ennek a fellendülésnek a szellemét újra fel kell ébreszteni egy széles körű európai befektetéssel a közép-kelet-európai multikulturális hagyomány újjáélesztésébe.

Szokoly Elek

A Bolyai Líceum esete

avagy hogyan lehet „feljavítani" Erdély nemzetiségi összetételét

A román olvasó számára, aki életében nem hallotta a Bolyaiak – a két marosvásárhelyi matematikus, a nem euklidészi geometria megalkotóinak – nevét,

https://biblioteca-digitala.ro

annak az, a román politikai osztály és sajtó sajnálatos közreműködése következtében, válogatott szitok-fogalommá és interetnikai viszálykeltő forrássá vált Erdélyben. Egy magyar számára viszont sokkal inkább a közösség kudarcait jelképezi nemzeti identitása megőrzését biztosító jelképes intézményei visszaszerzésében.

A nemzetikommunizmus (aki nem tudná: a nemzetiszocializmus román szinonimája) évtizedei után – amikor is a nacionalista paranoia minden elképzelést fölülmúlt –, miután '89 decemberében Marosvásárhely főterén azt skandálták: „Nincs többé sovinizmus!", és miután '90. január 7-én a Nemzeti Megmentési Front ígéretekkel teli nyilatkozatot tett közzé –, a kisebbségek abban a hitben ringatták magukat, hogy nemcsak a kommunizmus, a nacionalizmus is véget ért, és hogy, végre, kérhetik az őket megillető jogokat. A forradalom utáni nyüzsgésben a magyarok nem értették, miért vitatják a saját iskolához való magától értetődő jogukat, a románok pedig nem értették, miért követelik vissza a magyarok iskoláikat, mikor ezután „demokráciában" fognak élni. Mellesleg „szeparatizmussal" vádolták őket. Természetesen a jóhiszeműekre gondolok, bár a szóban forgó fogalmat maga Iliescu elnök dobta be a köztudatba. Egy 1990. január 24-én adott televíziós interjújában, amely magával ragadta a román értelmiség jóindulatú részét, fellelkesítette a magyart, és magára vonta a vátrás soviniszták dühödt gyűlöletét, Smaranda Enache, teljes naivitással, kijelentette: „3-4 hónap múlva ugyanitt, ugyanezek a tanügyi emberek (akik akkor hevesen tiltakoztak az iskolák szétválása ellen – a szerk. megj.) református, katolikus, ortodox vagy magániskolák létrehozásáról vitatkoznak majd." Nem adatott meg, hogy így legyen. Ma, 12 évvel az említett események után a Bolyai Farkas Líceum ugyanolyan helyzetben van, mint 1990 február-márciusában, és mihelyt valaki fel meri vetni visszaadásának kérdését annak a közösségnek, amelynek 450 éven keresztül volt a tulajdonában, azonnal ismét napirendre kerül a „szent nemzeti érdekek" védelmében szervezett hazafias „bányászjárás"-sal való fenyegetőzés. De voltaképpen miről is van szó?

A mai Bolyai Farkas Líceum ősét, a Schola Particulát, 1557-ben alapították. Az 1948-as tanügyi reformig Református Kollégium néven szerepel, és a református egyház tulajdona. 1718-ban felsőfokú tanintézménnyé válik. 1622-ben Apáczai Csere János, az erdélyi felvilágosodás neves filozófusa lesz a Kollégium professzora. 1804-ben, matematikatanárként, itt kezd el tanítani Bolyai Farkas, Bolyai János apja, és itt tevékenykedik közel fél évszázadon keresztül. Egyébként ennek köszönhető, hogy a múlt század ötvenes éveiben a nagy matematikus nevét adják az iskolának. 1960-ig magyar tannyelvűként működik.

A háború utáni „népi demokráciák" teljes szabadságot ígértek – és nem volt nehéz hinni nekik az alighogy véget ért kataklizma után – minden hátrányos helyzetben levő társadalmi kategóriának, beleértve az etnokulturális közösségeket és a két világháború között marginalizált vagy a népirtásban megtizedelt nemzeti kisebbségeket is. Nem csoda, hogy a két világháború közötti úgynevezett tőkés-földesúri demokrácia által megkülönböztetésben részesített kisebbségek – különösen a zsidók és a magyarok – nagy reménységeket fűztek az új rendszerhez, azt hívén, legalábbis egy ideig, hogy számukra is megkezdődött a szabadság és az esélyegyenlőség kora. A kommunista rendszer, amely a legnagyobb mértékben kihasználta ezt a reménységet, az ötvenes

https://biblioteca-digitala.ro

évek elején már elég erősnek érezte magát ahhoz, hogy nélkülözni tudja támogatásukat, és áttérjen a kommunizmus „románosítását"-ra. Addigra már a kisebbségi vezetőket (Ştefan Forişt, Ana Paukert, Vasile Lucát, Iosif Chişinevschit és másokat) eltávolították az RMP (RKP) csúcsvezetőségéből, akik pedig maradtak, a megérdemelt kirakatszerepeket játszhatták csupán a nemzetikommunizmus nagy kábulatában. A modellt egyrészt éppen a Szovjetuniótól vették át, ahol az orosz nacionalizmus, minden ellenkező nyilatkozat dacára, még a harmincas évek nagy tisztogatásai idején eltávolított minden „idegen" elemet a „népek hazája" felső vezetéséből. Másrészt viszont megvolt saját, két világháború közötti mérsékelt, illetve vasgárdista román nacionalista modellünk is, nem volt tehát szükségünk arra, hogy a nagy keleti szomszédtól importáljuk.

A szovjet csapatok 1958-ban kivonulnak Romániából. A Dej–Ceauşescu nemzeti vonal (nincs itt semmiféle ellentmondás, Ceauşescu nem tett mást, mint folytatta Dej politikáját, akkor is, ha image-meggondolásokból egy adott pillanatban megpróbálta lejáratni mesterét) úgy találta, hogy szabad keze van, és megkezdte a tisztogatást. Pár hónap múlva megkezdődik a kolozsvári román (Babeş) és magyar (Bolyai) egyetem úgynevezett „egyesítése", valójában a Bolyai Tudományegyetem bekebelezése a Babeş által, és a romániai magyar közösség jelképes értékű kulturális intézményének, a magyar tannyelvű egyetemnek fokozatos felszámolása. Az „egyesítő" akció élén, nem véletlenül, az RMP Központi Bizottsága Végrehajtó Bizottságának már akkor is igen energikus tagja, Nicolae Ceauşescu állt.

1960-ban elkezdődik a többség és a kisebbség „közeledése"-nek következő szakasza, az iskolák vegyesítése. (Ezzel párhuzamosan folyik az ország új területi felosztása, amely jó alkalom a magyar nyelv másik „enklávéja", a Magyar Autonóm Tartomány feloszlatására; ezt először, egy tiszta román vidék hozzácsatolásával, Maros–Magyar Autonóm Tartománnyá alakítják, majd teljes egészében felszámolják.) Látszólag gyakorlati meggondolásokból végrehajtott ártatlan akciók. Így a többségi nemzet képviselői a nemzetiségiek minden kulturális újratermelésének és önazonosságmegtartó műhelyének számító tanintézményébe behatolnak. Az (ez esetben nemzeti) komiszárok bolsevik rendszere a kisebbségek addig többé-kevésbé autonóm kulturális intézményének mindenikébe betelepszik.

Senki számára nem titok, hogy egy etnokulturális közösség elsősorban nyelvén keresztül tud fentmaradni. Ha anyanyelvet tanulni nem azonos az anyanyelven való tanulással, a csak bizonyos tantárgyak anyanyelven való tanulása sem azonos a teljes anyanyelven való tanulással. Minden korlátozás elkerülhetetlenül a nyelv elszegényedéséhez vezet, a kommunikáció szintjére való leszorításhoz, a diglosziához és végső soron az anyanyelvről való lemondásához minden olyan területen, amely meghaladja a mindennapi nyelvezet szintjét. Még a minden szintű kisebbségi anyanyelvi oktatás megléte esetében is olyan nagy a hivatalos, többségi nyelv mindennapi nyomása, hogy az anyanyelv veszteségei elkerülhetetlenek.

A nyelv megőrzői és védelmezői a saját kulturális intézmények, elsősorban az iskola, a közösség nyelve és kultúrája megvédésére és fejlesztésére képes értelmiség újratermelésének alapvető intézménye. Ha meg akarsz semmisíteni egy kulturális közösséget, foszd meg értelmiségétől. És hogy teheted ezt meg jobban, mint elvéve

https://biblioteca-digitala.ro

iskoláit, még ha eleinte csak vegyessé is téve őket a „párt körüli népi egység" elmélyítése és a nemzetiségek közötti közeledés ürügyén? Éppen ez a folyamat kezdődött meg 1959–60-ban, és tartott egészen 1989-ig, méghozzá „kiváló" eredményekkel. Bár akkor a határozat életbeléptetése egyik napról a másikra történt, az asszimilációs folyamat lassú volt, hosszú ideig tartó, türelemmel, néha szinte észrevétlenül alkalmazott stratégia, miközben olyan pszichózist hoztak létre, amelyben lehetőleg az áldozat bűnösnek is érezze magát. A Szekuritáté sikerrel foglalkozott ezzel a vetülettel is. Az iskolák vegyessé tétele fokozatosan történt, eleinte csak néhány román osztályt vittek be a kisebbségi iskolákba, csak néhány tantárgyat tanítottak kizárólag románul, és ahogy nőtt a többségi elem jelenléte, úgy vált a kisebbségi jelenlét mind szerényebbé, jelképesebbé, visszahúzódottabbá. Nem beszélve arról, hogy ettől kezdve, a román tanszemélyzet és diákság jelenléte miatt, amely vagy nem ismerte, vagy „nem kellett" ismernie a másik nyelvét, minden közös tevékenység a többségi nemzet nyelvén és kultúrájának szellemében folyt. A kisebbségi nyelv és kultúra mindinkább visszahúzódni kényszerült az iskola nyilvánosságából, éppen úgy, ahogy kénytelen volt visszahúzódni a nyilvánosságból általában. A stratégia célja nyilvánvalóan a kisebbségi kultúra fokozatos elsorvasztása volt a többségi kultúra egyre erőteljesebb megnyilvánulása javára. A kisebbséginek, anélkül hogy joga lett volna ki is mondania, tudomásul kellett vennie, hogy – nem utolsósorban a többségi „nagylelkűsége" folytán – csupán megtűrt személy a szóban forgó intézményben. Ugyanakkor az éber hazafias szem, a román elem – elsősorban a tanszemélyzet, de nem csak az ő – jelenléte a nemzeti állam képviselőjének szükségszerű jelenlétét is jelentette, hogy az „idegen elemnek", nehogy ellenséges gondolatai támadjanak. Azok a románok, akik nem vállalták ezt a „hazafias feladatot", gyanússá váltak, félreállították és megbélyegezték őket mint nemzetárulókat.

Az iskolák visszaszerzése tehát '89 decembere után magától értetődően elsőrendű célkitűzése lett minden romániai nemzeti kisebbségnek, köztük természetesen a magyarnak is. Az 1990 tavaszán bekövetkezett események éppen e prioritásnak az érvényre juttatását jelzik, illetve azok reakcióinak illusztrációi, akik nem tudták elfogadni a „győzedelmes szocializmus vívmányainak" feladását.

Nélkülözhetetlennek tartottuk ezeknek a történelmi részleteknek a rövid felidézését, hogy érthetővé tegyük a mai helyzetet. Mert ma, akárcsak tizenkét évvel ezelőtt, nemcsak egy megoldást kívánó valós probléma előtt állunk, hanem egy álnok diverzió előtt is, amelynek árnyalatai első pillanatra homályosak. És végső soron egy alapvető tudati válsággal állunk szemben. Nem annak vagyunk-e tanúi, hogy azok, akik '89 előtt – aktív vagy passzív módon, de mindenképpen ellenállás nélkül! – részt vettek a kisebbségek iskoláinak a nemzeti kommunista állam által való elkobzásában, vagy azok utódai, a kollektív bűnösség bélyegét nyomják rá „szeparatisták" vagy „etnikai önzők" stb. jelzők címén egy közösségre, amelynek van képe visszakövetelni saját tulajdonát? És történik ez mindannak ellenére, amit a tulajdonjog európai elvének szoktunk kikiáltani, miközben hangosan és nyilvánosan éppen ezeket az elveket hirdetjük? (Nem véletlen a szembeszökő hasonlóság a görög katolikus egyház helyzetével.)

Most, 2002-ben – hála a majdnem egész román sajtó éppoly lelkes közreműködésének, mint 1990-ben –, az áldozat bűnössé kikiáltásának technikája

https://biblioteca-digitala.ro

kifogástalanul működik. De ami a legfájdalmasabb, a fiatal, jóhiszemű nemzedéket megint előtérbe tolták, gátlástalanul „ágyútöltelékként" használták fel azok, akik igyekeztek a háttérben maradni. Ezért fordulok elsősorban ezekhez a fiatalokhoz, akik olyan frontvonalak első potenciális áldozatai, amelyeket nem ismernek, tehát nincs is, hogy megértsenek.

Azokra, akik számára az érvek sora a „Romániában vagyunk", „Erdély örökké román" stb. dogmákkal kezdődik és végződik (mintha Romániának koncentrációs tábornak kellene lennie, és nem az őt alkotó adófizető polgárok demokratikus köztársaságának, és Erdély pedig lakói közös hazájának), mindenképp fölösleges az energiáinkat vesztegetni. De azok a fiatalok, akik kérdéseket tesznek fel önmaguknak, és nem elégednek meg az előre gyártott válaszokkal, egy esélyt jelenthetnek.

„Miért akartok minket különválasztani – hangzik az iskola ügyeibe „beavatkozó" politikusokhoz intézett szónoki kérdés, amelyet patetikus nagylelkűséggel tesznek fel a román diákok és tanárok –, mikor mi egymás mellett élünk ebben az országban, és olyan jól megértjük egymást?" A kérdés, első hallásra, jóhiszemű. Első hallásra szinte válaszolni sem lehet rá. De óhatatlanul eszünkbe juttatja egyes román kollégáink elképedését 1990-ben, akik csodálkozva kérdezték, miért akarnak a magyarok nyelvhasználati jogokat, különálló iskolákat és kulturális autonómiát, mikor „annyi éven keresztül együtt álltunk a sorban".

Kik azok, akik nem akarnak különválni, vagy pontosabban, nem akarják elhagyni a szóban forgó (magyar) tanügyi intézményeket? Ezek is, azok is? A magyarok is, a románok is? Másként szólva, a házigazdák is, a vendégek is? Nem. Csak ez utóbbiak. Azok, akiket 1960-ban feladattal telepítettek a magyar iskolákba úgy általában, mint ahogy a marosvásárhelyi Bolyai Farkas Líceumba is, amely a (természetesen magyar) „nacionalizmus és tradicionalizmus jelképe", ahogy ez egy „dr. szociológus" cikkéből kiderül. Ha hitelt adnánk annak a „vallomásnak", amelyet Zeno Opriş, a Vatra Românească Egyesület elnöke az Adrian Năstaséhoz írt nyílt levelében tett közzé – „elképedve hallgattam (1965-ben – a szerk. megj.) egy szekuritátés tiszt elbeszélését, aki elmondta, hogy a román, magyar és székely (sic!) osztályok összevegyítésére ugyanazon iskolán belül Gheorghe Gheorghiu-Dej adott utasítást, mert meg kellett hiúsítani egy, a magyarok által előkészített terroristaakciót, akik levegőbe akartak röpíteni egy román líceumot" –, rátalálnánk ezeknek a missziós átültetéseknek a gondolatmenetére. De akik ismerik a Szekuritáté diverziós technikáit – amely szervezettel Zeno Opriş, lám, nem véletlenül tartott fenn ilyen meleg kapcsolatokat –, nem kételkedhetnek abban, hogy egy jellegzetesen szekuritátés ürügyről van szó a beavatkozásra, az iskolák összevegyítése egy sokkal szélesebb körű stratégia része lévén, amelynek nem volt szüksége hasonló ürügyekre.

Igaz, azóta negyven év telt el, és gyakorlatilag mind a tanárok, mind pedig – elsősorban – a diákok kicserélődtek. A kérdés csak az, hogy eme (önkéntes vagy nem önkéntes, ma már lényegtelen) negyven évvel ezelőtti misszionáriusok utódainak a szelleme más-e, vagy sem. A jogos tulajdon 30, illetve 40 év után való visszakérésére adott heves válaszok azonban, úgy tűnik, megkérdőjelezik akkori mentalitásuk alapvető megváltozásába vetett reményeinket.

Ha figyelmesebben elemezzük a román diákok által annak érdekében felhozott érveket, hogy ne kelljen elhagyniuk az iskolát (mert a tanárok, megfontoltabbak lévén,

https://biblioteca-digitala.ro

inkább a háttérben maradtak), a sajtó által dédelgetett kedvencektől megtudjuk: „azért akarnak együtt lenni a magyar diákokkal, hogy jobban megismerjék egymást". Nemes szándék, nemde? De mi lett volna, ha a felszínnel elégedett újságíróink elmélyítették volna kíváncsiságukat, és folytatva a kérdések sorát, megpróbálták volna megtudni, hogy négy év alatt, amióta egyazon épületben és intézményben tanulnak, megismerték-e egymást jobban, vagy sem, megtanulták-e valamennyire is a másik nyelvét, tanultak-e valamit kollégáik kultúrájáról, történelméről, szokásairól, megbeszélték-e velük közös problémáikat, vagy megpróbáltak-e valamit megtudni más nemzetiségű, más nyelvű és más vallású kollégáik sajátos elképzeléseiről? Hogy voltak-e közös kulturális rendezvényeik, amelyek közelebb hozták volna őket egymáshoz, eltekintve esetleg a szünetekbeli alkalmi focimeccsektől...?

Senkit nem kellene meglepnie, ha a román tanulók válaszai ezekre a távolról sem szónoki kérdésekre negatívak lennének. És még ha ki is derülne, hogy volt néhány közös programjuk, ezek csupán új alkalmat szolgáltattak a többség nyelvének és tekintélyének megnyilvánulására és rájuk kényszerítésére, semmiképp sem számítottak hiteles kommunikációnak két egyenlő jogú közösség között. (Elvégre, ugyebár, nem lehet elvárni az államnemzet képviselőjétől, hogy kétnyelvű legyen, mint a kisebbségi, vagy hogy perceken keresztül hallgassa az alárendelt idegen „madárnyelvű" beszédét, amelyet amúgy sem ért...) Az egyazon épületen belüli fizikai együttlét, ilyenformán, semmiképpen sem felel meg az interkulturális elvárásoknak, a tanulók voltaképpen mellőzik egymást, azzal az egyetlen különbséggel, hogy a kisebbség, a kötelező programon belül, tanulmányozza a többség nyelvét és kultúráját. Természetesen nem a tanulók felelősek ezért a hátrányos programért, hanem a hivatalos oktatásügy, amely nem adja meg a többséginek a lehetőséget, hogy, akár tetszés szerint választott tantárgyként is, tanulmányozhassa annak a kisebbségnek a nyelvét, amellyel együtt él. Nem az épületek választják el ezeket a fiatalokat, hanem az a filozófia, amely egy, az interkulturális értékek elől elzárkózott tanügyi rendszer mögött áll.

Körülbelül ez az iskolai közösségek közti kommunikáció szintje a nemzeti (nacionalista) állam által meghatározott kötelező gyakorlatok feltételei között. Akkor pedig miért ez a „kétségbeesés", amivel a különválási kísérlet fenyegetésére válaszolnak? Miért szükséges, hogy a román és a magyar tanulók ugyanannak az épületnek és intézménynek a termeit látogassák, ha a köztük levő kommunikáció, vagy azért, mert egyesek nem tudnak, vagy azért, mert mások nem akarnak, szinte a nullával egyenlő? Miért ne vehetnének részt közös összejöveteleken, közös sportvetélkedőkön, táborokban és kirándulásokon, tiszteletben tartva a másik identitását és kulturális sajátosságát akkor is, ha külön épületekben és intézményekben tanulnak?

Mint ahogy a fentiekből a Vatra Românească Egyesület elnökének „hazafias" szekusától megtudtuk, az „összevegyítés" igazi célja egészen más volt: olyan többségiek beszivárogtatása a kisebbségek kulturális intézményeibe, akik hajlandók megfigyelés alatt tartani más nyelvű honfitársaikat. Márpedig az eredeti helyzethez való visszatérés lemondást jelentett volna egy hódításról, és kivonta volna e kisebbségi kulturális intézetet – az önazonosság újratermelésének e „veszélyes" laboratóriumát – a többséghez tartozók éber ellenőrzése alól. Ez pedig talán a „román nemzeti terv"-ről való lemondással lett volna egyenlő...

https://biblioteca-digitala.ro

De mégis, magasztos, misszionárius célján kívül, mivel magyarázható az iskolák szétválásának ilyen ádáz ellenzése? A rossz nyelvek azt mondják (vagy suttogják, óvakodva a hangosan kimondott szótól), hogy a román diákok és tanárok egyaránt félnek ... a versenytől. Ha felkészültségtől függetlenül elég volt románnak lenni a „magyarok iskolájá"-ban, sőt ez még a misszionárius hősiesség glóriáját is fonta a fejek köré, az ugyanolyan színvonalú román iskolákban, mint például a Papiuban vagy az Unireában, lévén, hogy azokban az elvárások mind a tanulók, mind a tanárok számára mások, a nemzetiségnek már nem volna szelektív szerepe. A Papiuban vagy az Unireában már nem volna legitimitása a nemzetiszínű szalaggal díszített „mártírkodásnak".

De ha a versengéstől való félelem emberileg meg is magyarázható, az iskola átalakításával szembeni elvi ellenkezés a tanulók és az érettségizettek részéről, amikor pedig minden normális fiatal, könnyes gesztusai ellenére, örvend annak, hogy megszabadult az adott iskolától, már gyanús, és az iskolán kívülről jött sugallatokról árulkodik. Ha meg is értem és támogatom a román tanulók igényét, hogy abban az iskolában végezzenek, ahova felvételiztek, és amellyel ilyenformán szerződéses viszonyban állnak, nehéz elfogadni a nyilvánvalóan politikai töltetű nyilatkozatokat, amelyek elvileg tagadják a magyar közösség jogát tulajdona, jelen esetben kulturális-nyelvi identitása megvédésének jelképértékű intézménye visszaszerzéséhez. Ennek a jognak elvi tagadása elárulja azt a politikai szándékot, hogy a tanulók közti testvéri szeretet ürügyén, az őt védő és reprodukáló intézmények megsemmisítésével megsemmisítsék ezek identitását is.

Meg kell vallanom, hogy egy valóban demokratikus és liberális társadalomban gondolkodás nélkül a vegyes, kétnyelvű, nem csupán egyszerűen különálló kulturális-nyelvi vonalú, hanem ilyen értelembe átjárható tagozatú iskolákra szavaznék. Egy interkulturális társadalomban a lehető legtermészetesebb lenne egy kölcsönösségre épülő közös intézmény választása, amelyben a kommunikáció, a közösségek közti méltányos egyenlőség alapján, nemcsak a kisebbségtől a többség felé irányulna, hanem fordítva is. Ahol a kulturális átjárhatóság kölcsönös lenne, olyan alá- és fölérendelések nélkül, amelyek a nemzeti államhoz, vagyis a hatóságokhoz való viszonytól függnek. De még egy ilyen opció esetében sem engedném meg magamnak, hogy tagadjam a nemzeti közösségek törvényes jogát önálló intézményeihez – egy tulajdonnal bíró közösség jogát a nyelvét és kultúráját védő és reprodukáló élő laboratóriumaihoz. Amit, ugyebár, teljesen jogosnak tartunk az 1918 előtti magyar Erdély, illetve a csernovitzi és gyulai mai román közösségek számára. (Túl a kérdés jogi oldalán, súlyos hiba lenne, ha ezek az önálló intézmények önmagukba záródnának, nem kommunikálnának aktívan a környezetükkel, és semmibe vennék azt a társadalmi-politikai kontextust, amelyben élnek. De innen egészen a saját intézményekhez való jog tagadásáig akkora a távolság, mint a demokráciától az önkényuralomig.)

A kulturális-nyelvi közösségek nem maradhatnak fenn nagy identitásbeli károsodások nélkül az állandó alárendeltség állapotában, olyan körülmények között, amikor kívülről állandóan beleavatkoznak sajátos és, bizonyos értelemben, magánügynek számító kulturális kérdéseikbe. Nem véletlenül hangsúlyozza Gabriel Andreescu, hogy az etnokulturális csoportok közösségi privatitásához való joga éppoly legitim és szükséges az interetnikai kapcsolatok megtartásában, mint az egyéni.

https://biblioteca-digitala.ro

„Szükséges ez ahhoz, hogy a közösség körülhatárolja saját területét. Hasonló annak a személynek az esetéhez, aki körül akarja határolni saját területét – ezt magánterületnek nevezzük –, ahol joga van saját magával egyedül maradnia, anélkül hogy bárki beavatkozna dolgaiba. A személy esetében a magánélet lehetőségét a 'privatitáshoz való jog' biztosítja. Ennek az analógiának megfelelően beszélhetünk a közösségnek a 'közösségi privatitás' iránti igényéről és a közösség jogáról, a 'közösségi privatitáshoz való jog'-ról." (*Altera*, 17–18./126.)

Enyhén szólva furcsa, hogy a vallási közösségek esetében meg nem kérdőjelezett közösségi privatitáshoz való jogot határozottan tagadják az etnokulturális közösségek esetében. Azoknak a kétszínűségét, akik elutasítják ezt a típusú privatitást, legegyértelműbben a román ortodox egyház és a román unitus egyház közti kapcsolattal lehet illusztrálni. Míg az első foggal-körömmel védve saját privatitását hevesen tiltakozik az ellen, hogy megossza templomait a másodikkal (egyszerűen elvonatkoztatva attól a ténytől, hogy azok jog szerint ez utóbbiéi), amikor arról van szó, hogy a magyar honfitársak visszakapjanak például néhány iskolát (ismét elvonatkoztatva attól a ténytől, hogy azok jog szerint az ők tulajdonát képviselik), az említett filozófia képviselőit fojtogató interetnikai „szeretet" önti el, ami odavezet, hogy ezúttal nyilvánvalóan a különválást utasítsa el, vagyis a mások privatitását.

A mi politikai-földrajzi térségünkben, sajnos, a vegyes iskolák, akárcsak a „multikulturális" egyetemek, csupán vagy kényszermegoldások, vagy a kulturális asszimiláció rejtett eszközei. Mindaddig, amíg a multikulturalitás egyúttal nem interkulturalitás is, ezek a vegyes intézmények csupán a kisebbség fájdalommentes asszimilációjának kényelmes ürügyei. Az erdélyi magyarok számára az „elcsángósodás" átmeneti szakasza.

Ha valaki kételkedne a „Bolyai-botrány" főhősei által oly látványosan megsiratott „multikulturalitás" igazi értelmében, elég, ha felidézi az „interetnikai szeretet" partizánjainak kulcsszavait, amelyeket azokban a kisebbségi kulturális intézményekben gyakorolnának, amelyekben sikerült megvetniük a lábukat: „Az örök és elszakíthatatlan román Erdély", „Mi innen el nem megyünk, mert azt akarjuk, hogy a román nyelv valóban úr legyen magánál otthon!", „román Pro Bolyai román mozgalom", „Ilyen fiatalokkal Erdély örökké román lesz!" stb., hogy csak néhányat említsek az önkéntelen őszinteség gyöngyszemeiből. Meglepő-e, hogy a kisebbségi kulturális autonómia védelmezői elutasítják az ehhez hasonló „multikulturalitás"-t?

Az optimista nacionalista románok (akárcsak a szkeptikus magyarok) azt állítják, hogy a Bolyai Líceumot soha nem adják majd vissza annak a közösségnek, amelynek tulajdonát képezte majd egy fél évezreden keresztül. Mint ahogy az elfogadott törvények és az ígéretek, valamint a nemzetközi intézményeknek tett fogadkozások ellenére sem állítják vissza a Bolyai Tudományegyetemet, és nem adják vissza a kisebbségi közösségek és egyházak tulajdonát sem. Lehet, hogy igazuk van. Egy ilyen nacionalista politika következményei előre láthatóak, amint azt a közelmúltbeli népszámlálás első részeredményei is mutatják. A kérdés csak az, hogy – miután a németek és a zsidók elmentek – boldogabbak lesznek-e az itt maradó románok, ha Erdélyből eltűnnek a magyarok is?

Fordította: Hadházy Zsuzsa

https://biblioteca-digitala.ro

Traian Ştef

Egy fej fokhagyma

Több mint fél év telt el azóta, hogy a Románia regionális felépítéséről szóló *Memorandum*unkat „elküldtük" (2001. december 8-án). Ez akkor kicsit készületlenül érte a politikai osztályt, a reagálások pedig hisztérikusak voltak. A román és a magyar képviselők egyaránt inkább saját félelmeikre reagáltak, mint a konkrét javaslatra. Azóta a dolgok valamennyire lehiggadtak, és a regionalizálásról gyakran mint szükségszerűségről beszélnek. Sokan mondják: amint az európai jogrend közeledik felénk, mindaddig, amíg az Európai Unióba való integrációt óhajtjuk, alkalmazkodnunk kell közigazgatási formáihoz is. Ha nem ma, hát holnap. Ahogy észrevettem, a negatív reagálás most már csak annak a megállapítására szorítkozik, hogy „még nincs itt az ideje", az emberek nincsenek felkészülve. Ugyanakkor az Erdély–Bánát Liga átvette a *Memorandum*unkban foglalt gondolatokat, mi több, politikailag tovább is viszi őket.

Idén megjelent számaiban a *Provincia* mindenekelőtt a regionalizmus eszméjét elemezte, de ugyanakkor más modelleket is megvitatott, mint például az olasz modellt. A mi csoportunkat azonban az a vágy hozta létre, hogy Erdély adottságait figyelembe véve tervezzünk meg egy ideális régiót (tartományt). Egy román és magyar értelmiségiekből álló csoport létre akarja hozni Románia megfelelő elrendezésének modelljét. Nem akarunk mást, csak megmutatni, hogy Erdélyben a románok és a magyarok nagyon jól megértik egymást akkor, amikor a kultúrával és a jóérzéssel élnek, nem pedig a képmutatással, a zavarkeltéssel és a gyűlölködéssel. És mindenik tekintettel van a másik gyanúira. Vigyáz arra, hogy válaszolva bizonyos, az általános összefüggéseket érintő, fel nem tett, de feltételezett kérdésekre, megőrizze a bizalom légkörét. Lényegében az őszinte párbeszéd gyakorlásával. A mi modellünk tehát nem politikai, hanem fogalmi modell. Attól kezdve, hogy miként értheti meg legjobban egymást a román és a magyar (akik bárki engedélyével vagy anélkül nagyon jól megvannak egymással), egészen ennek a kapcsolatnak az absztrakciójáig, a tartomány építményének a felvázolásáig.

Ebben az összefüggésben magától értetődik a kérdés: „milyen régiót akarunk" mi együtt, románok és magyarok? Néhány válasz megjelent a *Provincia* előző, 6–7-es

https://biblioteca-digitala.ro

összevont számában, ugyanez alatt a cím alatt. Bár ott a fogalmiságra tett erőfeszítés mint szükségszerűség jelenik meg (és szükség is van rá), az én hozzászólásom, olyasvalakié, aki nap mint nap találkozik és beszélget magyarokkal, inkább a közös mindennapokra vonatkozott. Mit tegyünk tehát, hogy mindnyájan jól érezzük magunkat itt, Romániában, Erdélyben, a Körös-vidéken, Biharban, a Székelyföldön? (Ezeket a földrajzi neveket, akárcsak a nemzetiségiek nevét, más hazai nevekkel lehet helyettesíteni.)

Ahogy a *Provinciá*ban gyakran megfogalmazódott, Erdély mezején „két központosított és központosító haza" (Molnár Gusztáv) vetélkedik egymással. A magyarországi politikusok részéről kifejezésre jut „a nemzet újraegyesítésének" gondolata „a határok módosítása nélkül", a román politikusok részéről pedig megfigyelhető a többség adta hatalomból eredő gőg, ami bizonyos, a lehetőségek határán és kényre-kedvre megadott jogokban ölt testet, valamint az Erdély elvesztéséért való félelem. Ilyen körülmények között az én gondom, a román gondja az, hogyan érhetném el, hogy a mellettem levő magyar otthon érezze magát, mert számára az otthon itt van, még akkor is, ha nem túl kényelmes otthon. Azonban gyakran hangoztatják: ez nem a te dolgod, ki-ki a sajátjával. Vagyis a totalitarista gondolkodásmódra jellemző kifejezést ismételgetik nekem, amely szerint vannak mások, akik gondolkodjanak és döntsenek, nekem nem kell törnöm a fejem olyan dolgokon, amelyek nem érintenek közvetlenül. De épp ez a gond: minden, ami körülöttünk történik, közvetlenül érint bennünket, beleértve a szomszéd lelkiállapotát is, nekünk pedig gondolkodnunk kell, és meg kell értenünk a létezést, a kormányon levők feladata pedig az, hogy törvényerőre emeljék és kövessék az akaratunkat. Ez a demokrácia meghatározása. Ha pedig az állam egy közösségre, közvetlenül vagy kibúvókon keresztül, a létezésnek olyan formáját kényszeríti rá, amely más, mint amit annak saját hagyományai és tagjainak akarata megszab, akkor az annak a jele, hogy az illető állam nem demokratikus.

Visszatérve, más szavakkal, az előző gondolatra, Bukarest mint politikai főváros nem akarja feladni kiváltságait, Budapest mint kulturális főváros meg akarja erősíteni, sőt ki akarja terjeszteni kiváltságait. Ha én a szomszédommal erről a problémáról beszélek, és megkérdem, hogy lenne jobb, azt válaszolja: legjobb lenne itt, Nagyváradon, ha az élet legalább olyan lenne, mint Magyarországon. Ha megkérdem, hogy ki a hibás abban, hogy élete vagy életünk nem olyan, mint Magyarországon, azt feleli: a kormányon levők, románok és magyarok egyaránt (ő tudja, hogy az RMDSZ kormánypárt volt, és most is az). És haragszik, amiért élete nem olyan, mint a magyarországi élet, pedig többet dolgozik, mint a magyarországi magyar, mégis ez utóbbi él jobban. Mindkettőnk gondja, hogyan tehetnénk jobbá az itteni életet. És a megoldás, amit közösen megtaláltunk, anélkül hogy féltünk volna egymástól, az, hogy több szabadságra lenne szükségünk az állammal való kapcsolatunkban. Filozofikusabban megfogalmazva ez decentralizálást, szubszidiaritást jelent. Ugyanez a jelentése a Románia regionalizálását célzó *Memorandum*nak. Mi tudjuk, hogy a decentralizálásnak ez a formája az ország többi részén élőknek is javára válna. Románia nyugati tartományai az élre kerülnének, de a kocsik továbbra is a mozdony után mennének, nem kapcsolnák le őket. Máskülönben csak annyi történik, hogy néha-néha kikerülnek

https://biblioteca-digitala.ro

a kocsiszínből, nehogy megrozsdásodjanak, és hogy megolajozzák őket. Nekem és magyar szomszédomnak az a meggyőződésünk, hogy minél kevesebbet avatkoznának be a fővárosok a mi dolgainkba, hagyva, hogy mi intézzük őket, annál jobban mennének azok, a fővárosok pedig törődjenek a nagypolitikájukkal. Azt is kérdi tőlem a magyar szomszéd: te mit tennél a tulajdonnal, az iskolával, az igazságszolgáltatással? Egyszerű, mondom én, és a magyar szomszéd felragyog: ki-ki a saját nyelvével és vagyonával. Ez nem barátok közötti előzékenykedés, hanem egész egyszerű meggyőződése annak például, hogy ha azok a nagyváradi kórházak, amelyek az egyházakéi voltak, visszakerülnének azok tulajdonába, azzal csak nyerne az orvosi közigazgatás, és nyernének a város polgárai. Egyszerűen azzal, hogy ezeknek a kórházaknak lenne gazdájuk, és mert az nem lenne az azonnali haszonra spekuláló, kapzsi gazda.

Ami azt a szerkezeti formát illeti, amibe beilleszkednének a Románia határain belül létező területek és nemzetek, mi a természetes alakzatokból indulunk ki, s ez a gondolat Smaranda Enachétól és Al. Cistelecantól származik. Tehát milyen legyen Románia: mint egy káposzta, mint egy hagyma, vagy pedig mint egy fej fokhagyma? A káposztának is, a hagymának is van pejoratív mellékzöngéje. Ha azt mondod: mint egy káposzta, ez azt jelenti: elegy, ha azt mondod: hagyma, azt jelenti, hogy egyesek hozzátehetik: lyukas garas, azonkívül szintén egyféle centralizmus, a rétegek védte édesebb közepével. A legmegfelelőbb kép egy fej fokhagyma lenne, kisebb-nagyobb cikkeivel, a központtól vagy a külső felétől nézve egyaránt bevonva ugyanazzal a héjjal, ugyanabból a földből táplálkozva, ugyanazokkal a gyökerekkel. Ilyenek lennének az etnikumok vagy a nemzetek is egy régión belül, amely régiót nem lehetne etnikai alapon létrehozni. De mert a nemzetiségek általában szétszórva élnek (a jól ismert példáktól, Kovászna és Hargita megyétől eltekintve), szabadságuk az egyénitől a kollektívig terjed, ami helyi kormányzás esetén természetessé válna, és nem pozitív diszkrimináció kifejeződésévé.

Ebben a helyzetben anyaországról, illetve régió-hazáról beszélni tiszta spekuláció. A haza ott van, ahol a gyökereidet érzed, és ahol jól érzed magad. Természetesen egy regionális szerkezetben, amikor a vonzás és a taszítás nem hat állandóan a helyre (de akkor létezik egy homogén entitás, amely hatékonyan szembe tud fordulni azokkal, elérve, hogy a pólusok eltávolodjanak egymástól, ne olvadjanak össze), az istenekkel (hagyományok, történelem, jelen) a saját magad létrehozta szabadságban és jólétben, a hely inkább a haza tulajdonságaival rendelkezik. De lehet, hogy a haza is, különösen a modern időkben, olyan, mint az édesanya, amely ölében tart, amíg megtanulsz járni és beszélni...

Fordította: Hadházy Zsuzsa

https://biblioteca-digitala.ro

Molnár Gusztáv

A különleges demokráciákról, avagy a tartalommal rendelkező formák

Szimbolikus jelentőségű, hogy a „demokratikus átmenet" elméletének első számú fóruma, a *Journal of Democracy* 2002-es évfolyamának első számában *A tranzíciós paradigma vége* címen közölt tanulmányt, amely szerint a tranzíciós paradigma egyetlen előfeltevése sem állja meg a helyét. *1.* A tények nem támasztják alá azt a tételt, mely szerint a diktatórikus rendszerekről lemondó országok automatikusan a demokrácia, pontosabban a jogállamiságnak és az emberi méltóság nyugati civilizáción belül kialakult követelményének megfelelő demokratikus modell felé tartó átmenet útjára lépnek. *2.* Az átmenet szakaszosságának immanens teleológiája hamis. A nyitás, a rendszerváltás, majd az átmenetet követő konszolidáció nem elkerülhetetlenül bekövetkező, természetes folyamat, amelynek eredményeképpen a politikai változás révén bevezetett demokratikus formák demokratikus tartalommal telítődnek. *3.* A szabad választásokhoz fűzött felfokozott remények nem igazolódtak. A szabályos időközönként megrendezett választások nem nyújtanak biztosítékot arra nézve, hogy a demokrácia elmélyítését és funkcionálissá válását biztosító reformokat is végrehajtják. *4.* A demokratikus átmenet teóriája koherens és működőképes államokat előfeltételez, aminek ellentmond a sikertelen és csődbement államok *(failed states)* rohamosan növekvő száma. *5.* Végül a valóság látványosan rácáfolt az egész tranzitológia talán legárulkodóbb premisszájára is, mely szerint az egyes országok és térségek specifikumát meghatározó környezeti változók, a történelmi-társadalmi-gazdasági és kulturális előfeltételek, az intézményi örökség, a sajátos joghagyományok nem játszanak szerepet sem az átmenet elkezdődésében, sem végső eredményességében.

A bizonytalan státusú „átmeneti" országok nagy többsége nem nyíltan antidemokratikus, hanem a demokrácia egyfajta szürke zónáját alkotja. A szürke zóna országainak legfőbb jellegzetességei, vagy ahogy Thomas Carothers nevezi: „tünetcsoportjai" meghatározott hagyományokon alapuló és bizonyos rendszerességgel megnyilvánuló politikai modellekként írhatók le.

A demokrácia szürke zónája

Az első tünetcsoport az *elit-pluralizmus*. Ez azokra az országokra jellemző, amelyekben vannak ugyan szabad választások, a politikai szabadság reális, különböző politikai csoportosulások váltják egymást a hatalomban, de a demokrácia mégis felszínes és törékeny. A lakosság politikai életben való részvétele – a választásokat leszámítva – minimális, a közvélemény a politikát negatívan ítéli meg: ragaszkodik ugyan a demokratikus eszményekhez, de rendkívül elégedetlen az ország politikai életével. A politikát általában olyan tevékenységnek tekinti, amely az eliteknek van fenntartva, amelyre a korrupció jellemző, következésképpen nem is érdemel megbecsülést és tiszteletet.

https://biblioteca-digitala.ro

A demokrácia szürke zónáját sajátos modellé szervező második tünetcsoport a *domináns hatalom politikája*. Ez azokban az országokban érvényesül, amelyek politikai életét egyetlen hatalmi csoportosulás határozza meg. E modellben a politikai tér korlátozott, de valóságos, az ellenzéki csoportok szabadon kritizálhatják a hatalmat, valamilyen szinten működnek a demokrácia alapintézményei, de az uralkodó politikai csoport túlhatalma miatt a kormányzati alternatíva esélyei minimálisak, a hatalom előszobájában örökös várakozásra ítélt politikai pártok soha nem válhatnak a közvélemény szemében hiteles politikai erőkké.

Thomas Carothers álláspontjának a radikalizmusa és újszerűsége elsősorban nem az átmenet elméleti paradigmájának a „megdöntésében" ragadható meg. Ő voltaképpen nem a legismertebb „tranzitológusok" (Guillermo O'Donnell, Philippe Schmitter, Larry Diamond, Alfred Stepan, Juan J. Linz, Adam Przeworski és mások) tanulmányaiból megalkotható elméleti modellt kritizálja, hanem az átmenet mítoszát, amelyet a teleologikusan értelmezett demokrácia előmozdításában érdekelt (a különféle támogatásokat folyósító – és ezzel befolyásukat növelő – és a támogatásokat „kiérdemlő") országok politikai elitjei és az ő politikai érdekeiket kiszolgáló „szakértők" gerjesztenek. Carothers szerint „amit általában a totális diktatúra és a valódi demokrácia közötti átmeneti állapotnak szoktak tekinteni", nem valamilyen kivételes, rendkívüli helyzet, amit csak negatív módon, egy feltételezett magasabb szintű fejlődési szakaszhoz viszonyítva lehet meghatározni, hanem „sok társadalom számára ez jelenti a normalitást". Ezen a ponton Carothers O'Donnell követőjének bizonyul, aki már egy 1996-os fontos tanulmányában rámutatott az ún. konszolidációval kapcsolatos illúziókra, amelyek az ún. északnyugati országok demokratikus rendszereit tekintették az autoritárius rendszerek bukását követő időszak természetes végpontjának, az átmenet bizonytalanságai közepette rendkívül hasznosnak bizonyultak ugyan, de egyáltalán nem segítették elő az adott rendszerek valós állapotának, sajátos viszonyainak a megismerését.

A különleges demokrácia modellje

O'Donnell, a latin-amerikai „átmenet" alapos ismerője a latin-amerikai demokráciákat bizonyos sajátosságok jellegzetes kombinációjaként írja le, a demokrácia olyan sajátos típusaként, amely nagyon jól kiegészíti a Carothers által a demokrácia szürke zónájáról elmondottakat. Mindenekelőtt olyan rendszerekről van szó, amelyekben a szabad választások intézménye (a rövidebb vagy hosszabb ideig tartó diktatórikus intermezzók ellenére) régóta meghonosodott, és megvalósult a demokrácia másik elengedhetetlen formális előfeltétele is, hogy ti. a különböző politikai csoportosulások egymás után több alkalommal is felváltották egymást a kormányzati hatalomban. Ugyanakkor – és ez a szürke zónára igazán jellemző sajátosság – a demokrácia formális intézményei mellett rendkívül fontos szerepet játszanak az informális intézmények, mindenekelőtt a legfontosabb, az ún. *klientelizmus* vagy *partikularizmus*. Bár széleskörűen elfogadott tény, hogy „a világ keleti és déli részének számos országában régtől fogva mély szakadék tátong a *pays réel* és a *pays légal* között", az ún. északnyugati demokráciában szocializálódott kutatók gyakran jutnak mégis téves következtetésekre a szóban forgó országokkal kapcsolatban. Amikor

https://biblioteca-digitala.ro

egyébként kiváló képzettségű politikatudósok megállapítják, hogy egy adott országban a demokrácia vált az egyedüli játékszabállyá („*the only game in town*"), ebből minden további nélkül arra következtetnek, hogy ott *a demokrácia* (értsd: a történetileg Északnyugat-Európában vagy a nyilván Észak-Amerikát is ideszámító O'Donnell szóhasználatával élve: Északnyugaton kialakult demokrácia) konszolidálódott. Holott itt valami egészen másról, egy, a nyugatitól „alapjaiban" eltérő demokráciatípus konszolidálódásáról van szó.

A latin-amerikai különlegesség alkotóelemei, O'Donnell szerint, a következők: a különböző hierarchikus csereviszonyok, a klientelizmus, a nepotizmus, olyan konkrét szívességek, amelyek – ha valóban érvényesülnének a demokrácia formális szabályai – „korrupciónak minősülnének". A partikularizmus ott üti fel a fejét, ahol elmosódik a köz- és a magánszféra közötti jogi és normatív különbségtevés. Ugyanakkor nem lehet azt mondani, hogy a partikularizmus körülményei között maga a demokrácia is megszűnik. A törvényhozó, a bírói és a végrehajtó hatalom gyakorlását övező szertartások és szónoklatok azt sugallják, hogy a mindennapi viselkedést a formális szabályok irányítják. Ezek a szertartások és szónoklatok egyrészt arra sarkallják a polgárokat, hogy követeljék a formális játékszabályok betartását, másrészt a kihívó képmutatás arra készteti őket, hogy cinizmussal tekintsenek a demokrácia intézményeire, a köztisztviselőkre és általában „a politikusok"-ra. Ilyen körülmények között végül is mindenki tudomásul veszi, hogy a partikularizmus a politikai hatalom megszerzésének és gyakorlásának legáltalánosabb módja. A köz számára látható módon mindenki a demokratikus intézményeken belül cselekszik, de ez nem jelent akadályt arra nézve, hogy *a demokratikus intézményeken belüli játékszabályok* mégis különbözzenek a formális szabályoktól. Sőt minél konszolidáltabb ez az „eredeti" demokrácia, annál nagyobb eséllyel konszolidálódik tovább – az eredeti irányban! Az O'Donnell által elsősorban vizsgált latin-amerikai országokra az jellemző, hogy „a partikularizmus épphogy még aggresszívebbé válik a parlamenten és a politikai pártokon belül", valamint az igazságszolgáltatás területén.

A különleges – vagy kevésbé eufemisztikusan fogalmazva: a klientúra-demokrácia – körülményei között a klasszikus értelemben vett képviseleti demokrácia nem szűnik meg, de erős hajlandóságot mutat arra, hogy elmozduljon az ún. *delegatív demokrácia* irányába. Az elnöki rendszerekre jellemző, népszavazással legitimált erős végrehajtó hatalom O'Donnell szerint a politikához való hagyományos, kollektivista és paternalista alapokon álló viszonyulásra épít, és mindent elkövet annak érdekében, hogy gyengítse a formális politikai intézményesülést és a közintézmények egymás fölött gyakorolt ellenőrző szerepéből adódó ún. horizontális felelősséget. Így a demokratikus politikai eljárások kialakulása és gyakorlatba ültetése egyre inkább a rendkívül jól szervezett és gazdaságilag erős érdekcsoportoknak kedvez.

Jelen tanulmány az elit-pluralizmust, a domináns hatalom politikáját, az informális intézményesülést (partikularizmust) és a delegatív kormányzást nem különmodelleknek tekinti, hanem az ún. észak-nyugati típusú demokráciát egy sajátos társadalmi-kulturális közegben eredeti módon átalakító politikai rendszer elemeiként fogja fel őket. Így lehetővé válik számunkra, hogy a demokrácia lassan parttalanná váló harmadik hullámán belül elkülönítsünk egy nagyon fontos és jellegzetes, a világ számos

https://biblioteca-digitala.ro

országában már konszolidálódott vagy épp most konszolidálódó demokráciatípust, amely különbözik mind az „északnyugati" értelemben konszolidálódó harmadikhullámos demokráciáktól, mind pedig a többé-kevésbé szabad választások intézményét bevezető azon rendszerektől, amelyekben még az autoritárius jegyek dominálnak.

A román példa

Hogy a négy szindróma mennyire összefügg egymással, egy sajátos demokráciatípus szintetikus modelljét alkotva, azt jól példázza Románia esete. Thomas Carothers szerint a szürke zóna általa körvonalazott két modellje kölcsönösen kizárja egymást, tehát bizonyos országok, illetve országcsoportok vagy az egyik vagy a másik modellbe sorolhatók. Így például az elit-pluralizmus modelljében van hatalmi váltakozás (pontosan ez vezet az egész politikai osztály diszkreditálódásához), míg a domináns hatalom modelljében nincs, így ez utóbbi esetben az ellenzéki pártok soha nem kerülhetnek olyan helyzetbe, hogy az általuk képviselt alternatívák hitelességéről és komolyságáról a választópolgárok meggyőződhessenek. Románia példája ezzel szemben azt mutatja, hogy a posztkommunista hatalmi csoportosulással szembenálló jobbközép pártok éppen az után váltak végképp hiteltelenekké, ami után hatalomra kerültek, és kiderült, hogy tehetetlenek a volt Szekuritátének a politikai és gazdasági élet minden fontos területét ellenőrzése alatt tartó hálózatával vagy a „szisztémával" szemben. Az előbbit Emil Constantinescu volt román elnök ismerte el a nagy nyilvánosság előtt, nem sokkal mandátumának lejárta előtt, az utóbbiról pedig Radu Vasile volt miniszterelnök közölt megdöbbentő adatokat nemrég megjelent visszaemlékezéseiben.

Románia példája azt is nagyon jól megvilágítja, milyen kiválóan tud működni az eredeti demokráciák szindrómáinak a rendszer stabilitását biztosító sajátságos *checks and balances*-rendszere. Amikor a négyéves kormányzásban elhasználódott jobbközép pártszövetség a 2000. novemberi választásokon megsemmisítő vereséget szenvedett, és az ellenzéki oldalon támadt ijesztő űrt a nyílt autoritarizmust hirdető és ezzel a konszolidálódás útján elindult román demokrácia stabilitását veszélyeztető szélsőséges politikai erő próbálta meg kitölteni, a domináns hatalmi csoportosulás maga mellé tudta állítani az eddig őt többnyire posztkommunista relikviának néző, elkötelezetten és konzekvensen nyugatbarát közvélemény hangadó részét. Ugyanennek a „felzárkózásnak" lett a gyakorlati politikában megmutatkozó hozadéka az a fontos fejlemény, hogy az ország legnagyobb hagyományú politikai ereje, a Nemzeti Liberális Párt látványosan szakított saját „antikommunista" múltjával, és ezzel az uralkodó párt potenciális partnerévé, egyfajta demokratikus tartalékává vált arra az esetre, ha a „posztkommunista" párton belüli konzervatívok túlságosan elszabadulnának.

Az eredeti demokráciák lenyűgöző „önfenntartási ösztöne" azonban nemcsak akkor lép közbe, amikor az autoritarizmusba való visszasodródástól kell megóvni a rendszert, hanem akkor is, amikor az az „északnyugati" liberális demokráciák irányába próbálna meg – az „originális" rendszer fennmaradását veszélyeztetve – elmozdulni. Romániára, mint ismeretes, a képviseleti és a delegatív demokrácia (vagyis a miniszterelnöki és az elnöki hatalom) kettőssége jellemző. Amikor már-már úgy tűnt, hogy a (frissen átkeresztelt) kormányzó Szociáldemokrata Párt ambíciózus elnöke és

https://biblioteca-digitala.ro

a kormány miniszterelnöke, az államfő parlament általi megválasztását javasolva legalább napirendre tudja tűzni a nyugati típusú képviseleti demokrácia működőképessége (és természetesen a saját hatalmi pozíciói) szempontjából előnyösebb miniszterelnöki rendszer bevezetését, hirtelen mozgásba lendültek a második – utolsó – mandátumát töltő államfő mögött csoportosuló konzervatívok, és a nép által közvetlenül megválasztott államfő legitimitásának magasabbrendűségébe kapaszkodva, rábírták az államfőt a jelenlegi *status quo* melletti kiállásra.

Összegezve a fentieket, megállapíthatjuk, hogy a demokrácia harmadik hullámának jelenleg is tartó kiteljesedése idején világosan körvonalazódni látszik a demokráciának egy olyan típusa, amelyre a fentebb Carothers és O'Donnell alapján bemutatott négy fő szindróma együttes jelenléte jellemző. Ezek a jellegzetes, „eredeti" demokráciák természetesen elmozdulhatnak a négy fő szindróma bármelyikének az irányába, de ez esetben már nem tekinthetők többé demokratikus rezsimeknek. Számunkra mindenestre a négy szindróma együttes és egymást kölcsönösen korlátozó jelenléte által jellemezhető országok addig érdekesek, ameddig demokráciák maradnak, és legalább külsőleg, a formális intézményesülés általánossá válása tekintetében hasonlítanak az északnyugati demokráciákhoz. És annál érdekesebbek, minél inkább képesnek bizonyulnak arra, hogy a rendszer stabilitását illetően is hasonlítsanak, azaz hogy a maguk saját, eredeti pályáján haladva, a horizontális felelősség eredeti formáját megvalósítva konszolidálódjanak.

De végül is melyek azok az országok, illetve országcsoportok, amelyek ebbe a kategóriába sorolhatók? Larry Diamond a *Freedom House* túlságosan formális és engedékeny demokrácia-kritériumait a nem demokratikus rendszerek pontosabb osztályozását lehetővé tevő néhány további szemponttal kiegészítve, 2001 végén hat kategóriába sorolta a politikai rendszereket. Ezek a politikai és polgári szabadságjogok nyolcas (negatív) skáláján 2 pont alatti liberális demokráciák, a 2 és 4 pont közötti választási demokráciák, az 5 pont körüli bizonytalan *(ambiguous)* rezsimek, végül a 6-8 pont közötti, három különcsoportba sorolt önkényuralmi (kompetitív autoritárius, hegemon választási autoritárius és politikailag zárt autoritárius) rendszerek.

A különleges vagy eredeti demokrácia általunk javasolt kategóriája szempontjából irreleváns, egészen más típusú sajátosságokat felmutató ázsiai és afrikai országokat nem véve számításba, felfogásunk szerint a *konszolidált eredeti demokráciák* jól elkülöníthető csoportjába a 2,2-es és 3,3-as pontszámok közötti balkáni és az 1,2-es és 3,3-as pontszámok közötti latin-amerikai országok tartoznak (Délkelet-Európából Románia, Bulgária, Jugoszlávia és Albánia, Latin-Amerikából – többek között – Chile, Argentína, Brazília és Mexikó). A 3,5—5,5-ös szabadság-intervallumban elhelyezkedő országok, tehát a posztszovjet térség európai részének államai, Latin-Amerikából pedig Venezuela, Paraguay és Kolumbia *a még nem konszolidálódott eredeti demokráciák* kategóriájába tartoznak, ami azt jelenti, hogy az autoritarizmusból a partikuláris demokráciába történő átmenet állapotában vannak.

Hová tartozik Románia?

Románia a konszolidált eredeti demokráciák kategóriájába sorolható, e kategória egyik legjellegzetesebb példája. Ennek a besorolásnak, azon túl, hogy a leginkább

https://biblioteca-digitala.ro

összhangban van a román hagyományokkal és a mai Románia realitásaival, megvan az az előnye, hogy véget vethet a Románia osztályozásával kapcsolatos bizonytalanságoknak és következetlenségeknek. Thomas Carothers például a tranzíciós paradigma tarthatatlansága mellett érvelő idézett tanulmányában, amelyben a közel száz „átmeneti" ország közül kevesebb mint húszat minősít funkcionális demokráciának, megjegyezve, hogy „e kis létszámú csoport élmezőnye Közép-Európában és a balti térségben található", végül mégis csak az általa annyira kárhoztatott paradigma foglya marad, amikor azoknak az országoknak a csoportjáról beszél, amelyek „nem haladtak még annyira előre, de fejlődésük a demokrácia irányába mutat". Carothers többek között Romániát és Bulgáriát, Mexikót és Brazíliát sorolja ebbe a csoportba, megfeledkezve arról, hogy az északnyugati, pontosabban (miután Dél-Európa már csatlakozott, Közép-Európa pedig épp most csatlakozik a demokrácia klasszikus mag-övezetéhez) nyugati liberális demokráciákon kívül lehetségesek más típusú funkcionális demokráciák is. A különleges demokráciák csoportjába sorolható kelet-európai és latin-amerikai országokon kívül minden bizonnyal a funkcionális, de nem nyugati típusú demokráciák egy másik – ázsiai – csoportjába sorolható Japán, Tajvan, Dél-Korea és a valószínűleg önmagában egy külön altípust képviselő India is. Ezeknek az országoknak az esetében ugyanúgy beszélhetünk a demokrácia első, második vagy harmadik hullámáról, vagyis az autoritarizmusból a demokráciába történő átmenetről és a demokrácia konszolidálódásának problémáiról, mint a nyugati típusú liberális demokráciák esetében – *anélkül, hogy ugyanarról beszélnénk!*

A Románia megfelelő besorolásával kapcsolatos nehézségeket eredeti és pragmatikus módon oldja meg Michael McFaul, aki a kommunizmusból az „új rendszerek"-be történő átmenetet annyira sajátosnak tekinti, hogy „a demokrácia és a diktatúra negyedik hullámá"-ról beszél, szemben a demokrácia hetvenes-nyolcvanas évekbeli harmadik hullámával, amely a paktumokon alapuló átmenet paradigmáján alapult. McFaul szerint a negyedik hullám eredményeképpen megjelenő posztkommunista „új rendszerek" három kategóriába sorolhatók: ahol a demokrácia erői hegemon helyzetben voltak, vagyis a 9 közép-európai és balti államban (McFaul, jogosan, Horvátországot is ideszámítja) „forradalmi átmenet" zajlott le, és liberális demokráciák jöttek létre (a paktumok itt csak marginális szerepet játszottak, szemben a harmadikhullámos átmenetek klasszikus, spanyol mintájával); ahol az erőviszonyok egyértelműen a kommunista Ancien Régime-nek kedveztek (a közép-ázsiai országokban, valamint Belaruszban, Szerbiában és Romániában), ott az átmenetet felülről kezdeményezték és hajtották végre, és a régiek helyén többnyire új diktatúrák keletkeztek; végül, ahol az erőviszonyok eldöntetlenek voltak (Oroszországban, Ukrajnában, Moldovában, Mongóliában, Azerbajdzsánban, valamint Bulgáriában, Macedóniában és Albániában), az átmenet – Bulgária és Mongólia kivételével – „a legjobb esetben részleges, instabil demokráciákhoz vagy – a legrosszabb esetben – polgárháborúhoz vezetett.

Románia a negyedik hullám bevezetését javasoló tranzíciós paradigmában is kilóg a sorból. Miután a „nép hatalma" megsemmisítette az utolsó kommunista rendszert, a volt kommunista apparatcsikok gyakorlatilag visszatértek a hatalomba. Ennek ellenére – mondja McFaul – Románia – Bulgáriával együtt – „jól halad a liberális demokrácia

https://biblioteca-digitala.ro

konszolidálódása felé". Ezt a negyedik hullám épp általa javasolt tranzíciós paradigmájából nem egyértelműen következő állítást McFaul a Nyugat közelségével magyarázza. „Nem a kereszténységben, a nevelésben vagy a gazdasági fejlettségben – hangsúlyozza az amerikai politológus –, hanem a földrajzi fekvésben kell keresnünk az egyes országokat a demokrácia irányába ösztökélő legfontosabb tényezőt. A kezdetben bizonytalan bulgáriai és romániai rendszerek idővel egyre demokratikusabbá váltak, amint ezek az országok egyre agresszívebb módon törekedtek arra, hogy tagjává váljanak olyan nyugati intézményeknek, mint az Európai Unió és a NATO. A romániai és bulgáriai vezetők számára komoly ösztönzést jelent a demokrácia elmélyítésére, hogy mindkét országnak jó esélye van arra, hogy csatlakozzék ezekhez a nyugati intézményekhez."

A kérdés az, hogy milyen típusú az a demokrácia, amelynek elmélyülése és konszolidálódása Romániában (és több más, hozzá hasonló helyzetű országban) kétségtelen tény. Ez a tanulmány nem azt kívánja sugallni, hogy Romániában nem mélyült még el eléggé és nem konszolidálódott a demokrácia, vagy hogy – ilyen-olyan strukturális, kulturális vagy politikai okokból kifolyólag – erre nincs is a belátható jövőben esélye. Másról van szó. Arról, hogy az 1996-os, majd a 2000-es választások után Romániában (és néhány más délkelet-európai országban, mindenekelőtt Bulgáriában és a Milosevics utáni Szerbiában) nem a nyugati típusú liberális demokrácia, hanem egy sajátos vagy különleges, a latin-amerikai országok többségében uralkodó rezsimekhez hasonló demokratikus rendszer vert gyökeret. Ha ezt a döntő fontosságú körülményt figyelmen kívül hagyjuk, lépten-nyomon arra kényszerülünk, hogy konjunkturális politikai eseményektől tegyük függővé a romániai politikai rendszer jellegére és típusára (tulajdonképpen: identitására) vonatkozó álláspontunkat. A posztkommunista Romániáról szóló friss tanulmánykötet két szerkesztője például a kötet 1999 végén–2000 elején írt zárótanulmányában, Iliescuék várható győzelmét prognosztizálva, arra a következtetésre jutott, hogy „Iliescu és a PDSR hagyományos gradualista hajlamát alapul véve, a reform sebessége alaposan lassulhat. Ha ez fog történni, akkor a demokratizálódás folyamata és a gazdasági átalakulás elhúzódik, és a tranzíció szinte végleges állapottá válhat".

A román demokrácia „szubsztanciája"

Alina Mungiu-Pippidi, akinek havonta megjelenő ország-elemzései jól tükrözik a román politikai és gazdasági élet mai állapotát, beleértve ebbe azt az országimázst is, amit a román kormány és a román szellemi elit egy része e pillanatban a világ felé szuggerálni szeretne, épp ellenkezőleg, azt állapítja meg – ugyancsak konjunkturális politikai-gazdasági események alapján –, hogy a 2000 novemberi választások után a dolgok „alapvetően megváltoztak" az országban, és „a politikai átmenet a végéhez közeledik". Alina Mungiu-Pippidi szerint 2001 november 8.-a tekinthető az átmenet „hivatalos" befejezésének, amikor Ion Iliescu az elnöki palotában születésnapi bankettet rendezett Mihály király 80. születésnapja tiszteletére. A romániai magyarok érdekvédelmi szervezetét a kormányzásba mind országos, mind megyei szinten bevonó politika, a politikai elitet korábban élesen megosztó kommunista-antikommunista ellentét háttérbe szorulása, az ún. restitúció kérdésében és a galaci acélipari

https://biblioteca-digitala.ro

kombináthoz hasonló óriásvállalatok privatizálásában kialakuló konszenzus minden bizonnyal annak a jelei, hogy „a formális demokrácia konszolidálódott" Romániában. De – teszi hozzá Alina Mungiu-Pippidi – „még sok tennivaló akad a szubsztanciális demokrácia vonatkozásában".

Akkor most véget ért az átmenet, vagy nem ért véget? Valami kétségtelenül konszolidálódott, ami intézményi formáit tekintve hasonlít a nyugati típusú liberális demokráciához, de „szubsztanciáját", vagyis lényegi tartalmát tekintve nem az. De lehetséges-e olyan politikai rezsim, amelyben csak üres formák léteznek? Nem valószínű. Tehát a román demokráciának is kell hogy legyen valamilyen „szubsztanciája", valamilyen saját tartalma, csak az feltehetően nem azonos a nyugati demokrácia „szubsztanciá"-jával. Alina Mungiu – többek között – a közigazgatás átpolitizáltságát, a nem teljesen elszámoltatható titkosszolgálatokat és a felborult egyensúlyú – érdemleges ellenzék nélküli – politikai rendszert említi ebben a vonatkozásban. Még árulkodóbbak a román demokrácia lehetséges tartalmát illetően annak a CURS közvélemény-kutató intézet által 2001 októberében közzétett *Eurobarometer*nek az adatai, amelyekre Alina Mungiu is hivatkozik. „A románok – mondja a bukaresti politológus – elkötelezett demokraták, és bármilyen nem demokratikus opciót nemkívánatosnak és irreálisnak tekintenek."

Most lássuk, mit mondanak a lakosság antidemokratikus opcióiról a számok. A megkérdezettek 13%-a azt szeretné, ha katonák kormányoznák az országot; 18% szerint vissza kellene hozni a kommunista rendszert; 19% egyetértene azzal, hogy a parlamentet bezárják, és a pártokat betiltsák; 30% úgy gondolja, hogy jobb volna, ha egy gyors döntéseket hozó erőskezű vezető kormányozna, parlament és választások nélkül; végül a megkérdezettek 59%-a olyan egységkormányt szeretne, amelyben a legfelkészültebb emberek váltanák fel a választott politikusokat. Ez utóbbi – többségi – véleményt két másik adat is alátámasztja: a megkérdezettek 51%-a szerint a politikai osztály és a románok többi része között konfliktus van, 62% pedig úgy véli, hogy az átmenet csődjéért az inkompetens kormányok a felelősök.

Azt hiszem, ezek a számok világosan mutatják, hogy teljesen felesleges iskolás módra egyre csak azt ismételgetni, mint azt, sajnos, Alina Mungiu-Pippidi is teszi, hogy „Románia fontos eredményeket ért el", bár bizonyos területeken „komoly kudarcok is érték", vagy hogy „egészében véve még sokat kell tennünk azért, hogy a romániai procedurális demokrácia szubsztanciális demokráciává váljék". Az utóbbi időben, sajnos, egyre ritkábban megszólaló Andrei Cornea már 1990 júniusában szóvá tette egy emlékezetes írásában, hogy bizonyos kifejezések megszállott ismételgetése „gyakran szolgál vigaszul" használóik számára, és ő az ilyen nevetséges önvigasztalásoknál sokkal célravezetőbbnek tartja a valóságos helyzet elemzésén alapuló tisztánlátást. Cornea e tisztánlátás jegyében fogalmazta meg – pontosan egy héttel az egész civilizált világot megdöbbentő bukaresti bányászjárás előtt! – az alábbi (ki-ki eldöntheti, hogy az azóta eltelt több mint egy évtized fejleményei által megerősített vagy cáfolt) hipotézist: „Bár Románia »Kelettől« vagy a kommunizmustól való eltávolodása elkerülhetetlen, az »Európához« való közeledés egyáltalán nem olyan biztos. Megvan annak az egyáltalán nem lebecsülendő veszélye, hogy túlságosan is messze távolodunk el Nyugat felé, és Európa partjait magunk mögött hagyva, egy

https://biblioteca-digitala.ro

szokatlan passzátszéllel a hátunkban képzeletben átszeljük az óceánt, egyfajta Latin-Amerikába jutva."

Nem Latin-Amerikába, természetesen, hanem egy olyan politikai rendszerbe, amely inkább hasonlít Latin-Amerikára, mint Nyugat-Európára. E nyilvánvaló hasonlóság – és a román vagy délkelet-európai „eredetiséget" Latin-Amerikától is megkülönböztető természetesen adódó eltérések – részleteinek elméleti kidolgozása és politológiai leírása még ezután elvégzendő szakmai feladat. Egy egészen friss, elképesztő fejlemény azonban azt bizonyítja, hogy itt nemcsak szakmai kérdésről van szó, hanem bizonyos határok átlépéséről, amit tolerálni annyit jelentene, hogy véglegesen foglyává válunk a rohamosan konszolidálódó román eredeti demokráciának.

Az immár a parlament mindkét háza által – lényegtelen különbségekkel – megszavazott párttörvény legalább 21 megyéből összegyűjtött 50 ezer támogatóhoz köti az új pártok bejegyzését. Smaranda Enache a törvény ellen tiltakozó civil szervezetek szeptember 22-i sajtóértekezletén joggal mondhatta, hogy ami történt, az egyértelműen azt bizonyítja, hogy a parlamenti pártok (az RMDSZ-t is beleértve) „a választók feje fölött összefogtak egymással", és egy zárt politikai tömböt hoztak létre. Erre az elsősorban a regionális pártok alapítása ellen irányuló kihívásra csak egy új, a politikai osztály egészével szemben új alternatívát kínáló politikai mozgalom alapítása lehet a méltó válasz.

Irodalom:

Samuel P. Huntington, *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century.* University of Oklahoma Press: Norman and London, 1991.

Thomas Carothers, 2002, The End of the Transition Paradigm, Guillermo O'Donnell, Illusions About Consolidation, 1996, valamint Alina Mungiu-Pippidi, Romania's 'End of Transition' Deconstructed, 2002 című tanulmánya (az előbbi kettő román fordításban, az utóbbi angolul) a *Revista română de ştiinte politice* 2002. áprilisi különszámában (Teoria democratizării) olvasható.

Michael McFaul, The Fourth Wave of Democracy and Dictatorship: Noncooperative Transitions in the Postcommunist World, *World Politics*, 2002, 54:2.

Larry Diamond, Thinking about Hybrid Regimes. *Journal of Democracy*, 13:2.

Ágh Attila, A korai konszolidáció és az EU-alkalmazkodás Közép-Európában, *Politikatudományi Szemle*, 2002, 10:1-2.

Ágh Attila, Early Consolidation and Performance Crisis. The Majoritarian-Consensus Democracy Debate in Hungary, *West European Politics*, 2001, 3. sz.

Baer, Werner-Joseph Love (eds.), *Liberalisation and its Consequences: A Comparative Perspective on Latin America and Eastern Europe.* Cheltenham. Edward Elgar, 2000.

Duncan Light and David Phinnemore (eds.), *Post-Communist Romania. Coming to Terms with Transition*, Palgrave Publishers.

Andrei Cornea, Escrava Isaura, *22*, 21. sz., 1990. június 8. Újraközölve a *Maşina de fabricat fantasme* című kötetben, 1995, 26-35.

https://biblioteca-digitala.ro

Ana Luduşan

A jövő világfaluja

Gondolatok a krumplitermesztésről és az informatikáról

Az illyefalvi nyári egyetem, amelyet a Pro Europa Liga szervezett 2002 júliusában, a legsürgősebb politikai kérdéseket tűzte napirendre. Köztük szó esett a klasszikus gazdasági rendszer válságáról a globális trendek hatására. A klasszikus értelemben vett gazdaságra, mely Románia esetében a helyi, regionális vagy országos erőforrásokra alapoz, és a célja az, hogy kiszolgálja a helyi, regionális vagy országos piacokat, annak a piacnak a globalizációs folyamatai gyakorolnak nyomást, amelynek keretében a termékek, a tőke és az emberek minden korlátozás nélkül utaznak a földgolyó egyik feléről a másikra. Lásd az olyan banális termékek univerzalizálódását, mint a Coca-Cola, a kozmetikumok, mosószerek vagy egyes ruházati cikkek, de az információs és kommunikációs berendezések is idesorolhatók.

A jelenlegi gazdasági szereplők, ahogy Kolumbán Gábor, az illyefalvi egyetem egyik előadója látja, nem a helyi, regionális vagy országos érdekű cégek, hanem a nagy nemzetközi vállalatok. Ezek azok a gazdasági szereplők, amelyek a globális gazdaság trendjeit diktálják. A kis- és közepes vállalatok e nagy multinacionális cégek részegységeiként jönnek létre, mint 1. a szakértői tudás beszállítói vagy 2. szakosított szolgáltatók. Viszont nem tudnak gazdaságpolitikát meghatározó tényezőkké válni, csak jelentéktelen és kolaterális nyomást gyakorolhatnak, mely csupán vészjelzés lehet a mamutvállalatok gazdaságpolitikája felé. Az említett szerző szerint a kis- és közepes vállalatok nem jelentenek egyetemes panaceát valamely nemzetállam gazdasági emancipációjának szolgálatában. Szerepük csupán a munkaerőpiac szabályozásában, a társadalmi válságok enyhítésében van; egy olyan szektort alkotnak, amely jövedelmet jelent a társadalmi aktorok jelentős részének, a nagy gazdasági válságok idején pedig nagyon gyorsan és a legkisebb társadalmi költségekkel újrastrukturálódik. De másodrendű gazdasági szereplők maradnak, melyeknek igazodniuk kell a nagy nemzetközi vállalatokhoz. Ez nem tragédia. Egy helyi kisvállalatnak egy olyan találmánnyal, mint a vaseke volt a faekék korában, minden esélye megvan, hogy nagy világcéggé váljon. Ez nem vicc. Azok a társadalmi aktorok – legyenek akár személyek, akár intézmények –, amelyeknek sikerült kihasználniuk valamely társadalmi igényt, történelmi eseményeket váltottak ki. Az informatikai és távközlési fejlődésnek húsz évre sem volt szüksége ahhoz, hogy a földgolyót egy nagy faluvá alakítsa át. A jövő világfaluja a gazdaságpolitikát, a biztonságpolitikát és a társadalmi hatásfokot az eddig ismerttől teljesen eltérő módon fogja alakítani. Ezért a jövő politikusainak rendkívül kompetens és jó alkalmazkodóképességgel rendelkező személyeknek kell lenniük. A politikát a tudomány és technológia alakítja majd, s kevésbé az ideológiai tanok. A világfaluban a nemzetállamok szegénysége és bármilyen természetű konfliktusa globális problémát jelent, s nem nemzetit, mivel az a világrendet destabilizálja. A szubkultúrák egyénekhez kötődnek majd, s nem az államokhoz. A politikai igazgatás

https://biblioteca-digitala.ro

többszintűvé válik. Helyi és regionális szinten a gazdaság- és szociálpolitika lesz a feladata, melynek során tekintetbe veszi a helyi erőforrásokat és a globális kényszereket. A település és a régió áttekinthető közigazgatási egységet alkot, melyben az ellenőrzés és az erőforrásokkal való gazdálkodás hatékonyan végezhető. A nemzetállam átveszi a belpolitikát, a stratégiai jelentőségű gazdasági szektorokat és a külképviseletet. A védelmi és biztonságpolitika, valamint a gazdasági érdekek globális szintű tárgyalásokon való képviselete az államszövetségek vagy kontinentális államok hatáskörébe kerül, ők az egyedüli politikai aktorok, akik helytállhatnak a jövő versenyében. A munkamegosztás a szabad piac és ama ellenőrzött piac kombinációja nyomán alakul ki, amelyet a fejlődési folyamatok kontrollálnak az egyes települések, régiók, nemzetállamok vagy multinacionális államok világméretű együttműködéshez való alkalmazkodóképességének függvényében.

Ha a nukleáris fegyverek gyártása nem a kis államok gondja lesz, melyek jól megélhetnek bankpolitikájukból – mint például Svájc – vagy ökológiai mezőgazdaságukból, akkor Romániának, e kis államnak a jövőbeli kilátásai természetesen azon politikák felé fordulnak, amelyek biztosítják számára a jólétet. Egy szociális kezdeményezés vagy gazdasági vállalkozás presztízsét társadalmi hatékonysága mutatja: hány embert tart el, és mennyi szociális biztonságot termel. A nagy teljesítmények, bármilyenek legyenek azok, világszinten alakulnak ki. Ezért a klasszikus gazdaság válságát – a fennebb említett előadó kifejezésével – a „lokális rend" teremtőjeként is szemlélhetjük. A globális gazdaság kényszerei helyi, regionális és országos szintű lehetőségekként aknázhatók ki. Egy Sydney, Bukarest vagy Sepsiszentgyörgy központjában levő üzletben ugyanazok a cigarettamárkák, mosószerek, ruházati cikkek, italok, konzervek vannak. Nagy többségük viszonylag olcsó és rossz minőségű, sorozatban gyártott termék. Minden fejlett országban megfigyelhető az az egyre nyilvánvalóbb tendencia, hogy minőségibb és az élelmiszerek esetén organikus (bio-) termékeket gyártsanak. Csakhogy egy ilyen természetbarát termék hagyományos, alacsony termelékenységű, tehát drágább technológiákkal kivitelezhető, melyekkel távolibb piacok nehezen célozhatók meg. Ha viszont ez a termék hűséges, közelben levő fogyasztóknak szól, tehát nincsenek nagy szállítási és közvetítési költségei, akkor az ára vonzó lehet mind a termelője, mind fogyasztója számára. Több ilyen termelő is alkalmazhat munkaerőt, és versenyez a szabad piacon. A monopóliumok képződésének feltételei megszűnnek, ha a versenyzők száma kellően magas, és nincs lehetőség megegyezésre köztük.

Az egészséges és jó minőségű élelmiszerek iránti igény világszinten egyre erősebb. Az az ország, régió, település, mely ki tudja aknázni ezt az igényt, megnyeri a piacot magának. Hogyan lehetséges ez? Képzeljünk el egy kézenfekvő példát: a krumplitermesztők alkalmazkodóképességét az új társadalmi igényhez. Ez azt jelenti, hogy visszatérnek a hagyományos eljáráshoz, és a burgonya gyomirtókkal való kezelése helyett kapálni fognak. Mi sem egyszerűbb. A krumplitermesztő, ahelyett hogy gyomirtóra költse a pénzét, még egyszer megkapálja krumpliját. A gyomirtó szerek ipara átalakul mezőgazdasági gépeket gyártó iparrá. Ugyanazok az emberek gyártják a mezőgazdasági eszközöket, de nem szennyezik a környezetet vegyi anyagokkal. A krumplitermesztőnek meg lehetősége lesz beszerezni az eszközöket, és annyiszor kapál,

https://biblioteca-digitala.ro

ahányszor épp szükség lesz rá. A biokrumplit kezdetben csak azoknak adják el, akik ki tudják fizetni a magasabb árat, illetve akiket egészségi állapotuk a termelőhöz közeli piacon a vásárlásra rákényszerít. Az üzlet fejlesztése arra készteti a termelőt, hogy biokrumpli-termesztését piacának bővítésével növelje. Átviheti a technológiát más településekre vagy régiókba, vagy egyszerűen – újításként – átveszik azt más krumplitermesztők is. Az eredmény ugyanaz lesz: a gyomirtóval kezelt krumpli kiszorulása a piacról. S ez jó eredmény.

De kik lesznek azok a termelők, akik hajlandók visszatérni a tradicionális eljárásokhoz, amikor a modernek jóval kisebb fizikai erőkifejtést igényelnek? Az, hogy a kapálás több fizikai erőt igényel, mint a burgonya gyomirtóval való kezelése, csupán látszat. A kézi kapálás helyett sikeresen bevezethető a gépi kapálás, ha vannak erre a célra kialakított eszközök. Ebben az esetben a gépi kapálás olcsóbb lehet, mint a gyomirtó használata. A mezőgazdaság tradicionális eljárásaihoz elsősorban azok a termelők térhetnek vissza, akik nemrégiben hagytak fel a földművelés archaikus módszereivel, azok, akik szokva vannak a kevés nyereséghez, alkalmazkodtak a nehéz és rosszul fizetett munkához. Ebből a szempontból Románia készen áll az ökológiai elvű mezőgazdaságra. A gyomirtó- és műtrágyaipar könnyűszerrel átalakítható, mivel amúgy is a csőd szélén áll. Folytatva a világfolyamatok elemzését, megállapíthatjuk, hogy az élelmiszeripar egyre inkább a kis termelékenységű – kézművesjellegű – technológiákra áll át az egészséges és jó minőségű termékek érdekében. Ahogyan a nejlon-korszak is rövidnek bizonyult a gyapotéhoz és természetes anyagokéhoz képest, feltételezem, hogy hasonló dologra kerül sor az élelmiszergyártó nagyipar esetében is. Az élelmezési világtrendek arra késztetnek, hogy bízzunk abban, a tejport csak űrutazás idején használják majd, a futószalagon készült kenyér helyébe pedig a kétszersült lép. Bárki, aki megismerkedhetett a fejlettebb országokkal, tapasztalhatta, hogy a nagy kenyérgyárak helyét kis pékségek vették át, melyek csak néhány kilogramm kenyeret gyártanak naponta, s azt még a kemence szájánál eladják. Még ezeket is felváltják azok a háztartási gépek, amelyekbe betesszük a lisztet, az élesztőt, a magokat s minden olyasmit, amit a kenyérben szeretnénk látni, majd elmegyünk sétálni, bevásárolni. Két óra múlva megkapjuk a kész kenyeret, úgy, ahogy azt kívántuk. Barnán, fehéren, tejjel vagy anélkül. Ezek a világtendenciák valóban lokális és regionális rendet szabhatnak. A globalizáció nagyon sikeres kézműipart vagy tevékenységet generálhat a nemzetközi vállalatok nagyipara mellett, amely csak világszinten működhet. A védelmi ipar, az informatika és a kommunikáció, a szállítás és a tudományos fejlődés nem maradhat meg a nemzetállam kizárólagos gondjaként. Ezek kontinentális politikákként fogalmazódnak majd meg néhány erős állam vagy államszövetség körül, amelyek jelentős innovációs csomaggal rendelkeznek a tudomány terén.

A jövő világfaluját több kompetenciaszinten igazgatják. A biztonság kérdése világszintű lesz. A szeptember 11-i események vezettek bennünket erre a logikára. Elfogadjuk vagy sem, e logika olyan helyzetet kényszerít ránk, amely racionális megoldást igényel. Kívánatos lenne a legkisebb költséggel járó megoldás megtalálása. A gazdaságpolitikát továbbra is világszinten döntik el a nagy nemzetközi cégek, melyeket államszövetségek vagy kontinentális államok képviselnek. A települések,

https://biblioteca-digitala.ro

régiók és nemzetállamok úgy fogalmazzák meg önmagukat e világösszefüggésben, ahogy a család magát a helyi közösségek kebelében s általában a társadalomban. Tekintetbe kell venniük a külső kényszereket és meghatározottságokat, de közben megőrzik kohéziójukat, identitásukat és belső rendjüket. Jóval könnyebb e felelősségnek eleget tenni, mint amilyennek ma a települések, régiók és nemzetállamok ki vannak téve. Ezeknek ugyanis olyan felelősségszintet is vállalniuk kell, amelyekhez sem forrással, sem kompetenciával nem rendelkeznek. Sok nemzetállam számára a védelmi politika egyszerűen a gőg problémája, melyhez semmilyen valóságalappal nem rendelkeznek.

A jövő politikai és gazdasági trendjei olyan sebességgel fogalmazódnak újjá, amelyre még csak nem is gondolhatunk, s olyan értelemben, amelyet az internettel kapcsolatban nem levő nemzedékek még csak elképzelni sem tudnak. De az új világfaluban én otthon érzem magam. Szabadnak, szegénységtől s mindazon gondoktól mentesnek, amelyeknek viselése másokra – arra alkalmasabbakra – hárul. Az egyén gondjai a kulturális és biológiai identitás körül fogalmazódnak újra.

Fordította: Bakk Miklós

Varga Attila

A román alkotmány módosításának főbb tételei

Az eltelt tíz év politikai tapasztalatai azt bizonyítják, hogy az 1991-ben elfogadott alkotmány sok tekintetben hiányos vagy éppen rosszul szabályoz, következésképpen hosszabb távon nem tartható fenn.

Mára a politikai elit szinte egyöntetűen elfogadta a módosítás szükségességét, ennek mértékében, tartalmában azonban már komoly nézetkülönbségek vannak.

Az alkotmányos alapelvek a jelenlegi politikai, társadalmi és nemzetközi viszonyok közepette szorulnak felülvizsgálatra. A felülvizsgálat elmaradása csak fokozná a jogbiztonság hiányából adódó nehézségeket, gyengítené a társadalom bizalmát az alapvető demokratikus intézményekben.

A következőkben a jelenlegi alkotmány szerkezetét követve tennék észrevételeket azokra a jogintézményekre vonatkozóan, melyek – megítélésem szerint – mindenképpen módosításra szorulnak.

https://biblioteca-digitala.ro

1. A módosítás előfeltétele

Az alkotmány 148(1)-es szakasza a módosítás korlátaira, illetve – egyes rendelkezések esetében – a tilalmára vonatkozik. Nem képezheti módosítás tárgyát az állam nemzeti, független, egységes és oszthatatlan jellege, a köztársasági kormányforma, a terület integritása, az igazságszolgáltatás függetlensége, a politikai pluralizmus és a hivatalos nyelv.

Kétségtelen, hogy minden államnak vannak olyan alapvető érdekei és értékei, melyek a politika alakulásától függetlenek, és ezeket alkotmányosan kívánják védeni. Azonban a 148(1)-es szakasz jogilag helytelen, politikailag pedig értelmezhetetlen. Mivel a fentiek egy része a politikai óhajok kategóriájába sorolható, az előírásnak tényleges jogi hatása nem lehet. A módosításra vonatkozó tilalom alkotmányjogi és jogelméleti szempontból egyaránt megkérdőjelezhető, mégpedig a következő érvrendszer szerint. A mindenkori alkotmányozó hatalom, illetve alkotmányozó testület szuverén módon dönthet. Egyetlen jogszabály, így az alkotmány sem készülhet az „örökkévalóságnak", és nem tekinthető örök érvényűnek. A társadalmi-politikai viszonyok, értékek, opciók idővel változhatnak. Egy adott történelmi időszak alkotmányozó hatalma ugyanakkor nem korlátozhatja egy jövőbeni alkotmányozó testület szuverenitását, döntési szabadságát. Ez rangsorolná a különböző időszakokban végzett alkotmányozások jogi erejét, ami jogilag sem fogadható el. Ebben az értelemben a neves francia alkotmányjogász, J. Laferriere a következőket írja: „jogi szempontból az az eljárás, mely elrendeli, hogy az alkotmány valamely része megváltozhatatlan, immuábilis, nem bír semmilyen értékkel. A valamely pillanatban gyakorolt alkotmányozó hatalom nem felsőbbrendű egy jövőben gyakorolt alkotmányozó hatalomhoz képest. ... Az ilyen rendelkezések egyszerű óhajok, politikai nyilatkozatok, melyeknek nincsen semmilyen jogi értékük és kötelező erejük a jövőbeni alkotmányozó számára."

Következésképpen egy tényleges alkotmányreform érdekében a 148(1)-es szakaszt mindenképpen törölni kell.

2. Az állam önmeghatározása és néhány alapelv

Az államok önmeghatározásukban általában a legfontosabbnak ítélt jellemzőket rögzítik. Teszik ezt olymódon, hogy benne egyrészt a múlt kedvező tapasztalata, másrészt a jövő követelménye is megfogalmazódjék.

Románia nemzetállami meghatározása azonban egyrészt anakronisztikus, másrészt nem a tényleges realitásokon alapszik, és nincs összhangban az Európai Unió joggyakorlatával. A mindenkori román kormány és politikai vezetés ebből a politikai jelzős szerkezetből a nemzeti kisebbségek számára hátrányosan megkülönböztető törvénykezést és joggyakorlatot származtat.

Jogi szempontból ez ellentmond egy másik alapelv-rangú alkotmányos előírásnak, mely szerint Románia közös és oszthatatlan hazája valamennyi állampolgárának, fajra, nemzetiségre vagy etnikai eredetre való tekintet nélkül. A belső ellentmondás a nemzetállam, vagyis az etnikai állam tartalmi lényege és azon alkotmányos erejű kinyilatkoztatás között feszül, amely szerint Románia közös hazája valamennyi állampolgárának. Tehát vagy az igaz, hogy Románia valamennyi állampolgára román

https://biblioteca-digitala.ro

etnikumú, és akkor nemzetállamról beszélhetünk, vagy az igaz, hogy Romániában élnek nem román etnikumú állampolgárok is, akkor viszont nem beszélhetünk nemzetállamról. Nemzetállamról és nemzetiségre való tekintet nélküli közös hazáról beszélni egyidejűleg: politikai és jogi képtelenség.

Ha elfogadjuk az állam legitimitásának forrásaként a szuverén állampolgárok szolidáris közösségét, akkor a jelenlegi szuverenitásfelfogás is idejétmúlt, hiszen a hagyományos 19. századi szuverenitás korlátlan és oszthatatlan voltát tükrözi. Románia EU-s csatlakozási szerződést írt alá, ezért alkotmányban kell megfogalmaznia a korlátozott és a részleges szuverenitás koncepcióját, mely jobban megfelel Románia jelenlegi helyzetének és a román társadalom törekvéseinek.

A külföldön élő románokra vonatkozó előírások bővítése is szükséges, az e téren megnyilvánuló konkrét feladatokra vonatkozóan, annak érdekében, hogy elkerülhető legyen a nemzeti kérdés demagóg kisajátítása.

A jelenlegi belső és nemzetközi jogrend lehetővé és szükségessé teszi a román nyelv hivatalos jellegének elismerése mellett a nemzeti kisebbségek anyanyelvhasználatának jogát valamennyi (helyi vagy központi alárendeltségű) közhatóság előtt, mely olyan közigazgatási egységben működik, ahol a lakosság részaránya legalább 20%.

Végül pedig egyértelműen és szövegszerűen rögzíteni kell, hogy az állam, az államszervezés strukturális és funkcionális rendező elve a hatalmi ágak (törvényhozás, végrehajtás, igazságszolgáltatás) szétválasztása.

3. Az alapvető állampolgári jogok katalógusáról

Az alapvető emberi, állampolgári jogok fejezetét a jelenlegi alkotmányban bővíteni és pontosítani kell. A hatályos rendelkezések legnagyobb fogyatékossága az, hogy elsődlegesen és szinte kizárólagosan a jogok kinyilatkoztatását tartalmazza. A fejezet az alapvető emberi jogokra vonatkozó egyetemes jellegű nyilatkozatnak minősül, melynek politikai értéke, jelentősége kétségtelen, ugyanakkor azonban szükség van e jogok biztosítására, a hatékony garanciarendszer alkotmányos szintű szabályozására. Enélkül nem biztosított érvényesülésük.

Szükséges az emberi, állampolgári alapjogok katalógusának a nemzeti kisebbségek egyéni és kollektív jogaival való bővítésére. Szabályozni kell az anyanyelv használatát szóban és írásban a közigazgatási és igazságszolgáltatási hatóságok előtt, valamint az anyanyelvű oktatáshoz és kultúrához való, háborítatlan és korlátlan jogot. Ezek a jogok javarészt egyéni jogokként vagy közösségben gyakorolt egyéni jogokként jelennek meg, azonban szükséges szabályozni a nemzeti kisebbségek tisztán kollektív, közösségi jogait is, mégpedig a különböző, elsősorban kulturális és oktatási autonómiaformák becikkelyezésével. Megítélésem szerint egy különálló alfejezetre volna szükség az alapvető állampolgári jogok fejezetén belül a nemzeti kisebbségek egyéni és kollektív jogairól.

Néhány további jog is pontosabb megfogalmazást igényel. Szükség van a büntetőjog egyik alapelvének, az ártatlanság vélelmének alkotmányos rangra emelésére. Ez biztosíthatja – nyilván nem önmagában, hanem számos, az alkotmánynál alacsonyabb szintű jogszabály révén – a méltányos, igazságos és törvényes igazságszolgáltatást.

https://biblioteca-digitala.ro

Alapvető emberi jogként kellene szabályozni a tulajdonjogot is, mely végső soron alapja lehet egy szabad és egészséges gazdasági fejlődésnek, de a méltóságteljes emberi létnek is.

4. Államszervezési kérdések

a. A törvényhozás

Az 1991-ben elfogadott alkotmány visszatér a két világháború közötti időszak politikai hagyományaihoz, a kétkamarás törvényhozáshoz. Ennek tízéves gyakorlata számos funkcionális hibát mutat, melyek javarészt a két ház azonos – a törvényhozási folyamatot lassúvá tevő – hatásköréből adódnak. Megítélésem szerint a kétkamarás rendszert olyan formában kellene módosítani, hogy a képviselőház váljon a tulajdonképpeni törvényalkotó testületté, a szenátus pedig – hagyományos felsőházként – csak bizonyos kérdésekkel foglalkozzon, mint a honvédelem, a nemzetbiztonság vagy a külügy. Törvényhozási feladatai csupán arra szorítkoznának, hogy első olvasatban megtárgyalja a képviselőház által elfogadott tervezeteket. Észrevételei megfontolás vagy újratárgyalás végett visszakerülnének a képviselőházba, a jelenlegi államelnöki észrevételekhez hasonlóan. Ez kiiktatná a bonyolult, időigényes egyeztetési eljárást.

A képviselőház munkája a tulajdonképpeni törvényhozásra korlátozódna, nem végezne kivizsgálásokat. A törvényhozás ilyen értelmű módosítása nagymértékben fokozná munkájának hatékonyságát.

b. A végrehajtó hatalom

A végrehajtó hatalomról megállapítható, hogy jelenleg egy rosszul lemásolt, francia típusú félelnöki rendszerrel van dolgunk, mely olyan kétfejű végrehajtó hatalmat eredményezett, amelyben az államelnöktől sok mindent elvárnak, miközben kevés konkrét igazgatási, intézkedési jogköre van. Ugyanakkor a közvetlen megválasztásából adódó legitimációja miatt sokszor a kormány is az ő intézkedéseit várja. Ez frusztrálja a kormányzati tevékenységet, viszont az alkotmány kompenzálási lehetőséget is biztosít számára: a rendeleti kormányzás lehetőségét.

Véleményem szerint le kellene mondani az elnöki rendszer bármely formájáról, helyette a parlamentáris rendszert kellene bevezetni. Ez azt jelentené, hogy az államfőt a parlament együttes ülésén kétharmados többséggel választanák meg, vagyis kvázi politikai konszenzussal. Kisebb hatásköre és az említett politikai konszenzus a napi politikai csatározások fölé emelné, s ez tekintélyt, tartást kölcsönözhetne a tisztségnek. Politikai legitimitása így lényegesen nagyobb lenne, mint a „fele plusz egyes" aránnyal, közvetlen módon megválasztott államelnöknek.

Az államfői hatáskörök tehát lényegesen csökkennének. A parlamenttel való viszonyban megmaradna az egyszeri, halasztó jellegű vétójog és a törvények kihirdetésének kötelezettsége. A kormány viszonylatában lényegesebb változás állna be, hiszen nem ő a végrehajtó hatalom feje, következésképpen nem vehet részt a kormány ülésein, azokat nem elnökölheti, honvédelmi, biztonságpolitikai funkciói lényegesen csökkennének. Megmaradna számára a haderők főparancsnoka tisztség,

https://biblioteca-digitala.ro

de nem lenne elnöke a Legfelsőbb Védelmi Tanácsnak. Vagyis nem szólna bele az operatív kérdésekbe, viszont nagyobb szerepet kapna a társadalom irányába szükséges közvetítésekben.

A végrehajtó hatalom igazi fejévé a miniszterelnök válna, aki nagyobb döntési mozgásteret kapna, hatáskörei bővülnének.

c. A törvényhozási eljárás

A különböző hatalmi ágakhoz tartozó intézményrendszerek szerkezetében, hatásköreiben, egymáshoz való viszonyában bekövetkezett változások természetesen módosítják a törvényhozási folyamatot. Ezekre külön nem térek ki, de van néhány további megfontolandó módosítás is.

c.a. Ha a képviselőház a tulajdonképpeni törvényhozó, akkor valamennyi törvénykezdeményezést neki kell megküldeni.

c.b. Bővíteni kellene a törvénykezdeményezésre jogosultak körét; ezt ki lehetne terjeszteni az állandó szakbizottságokra, illetve országos jelentőségű civil szervezetekre, ez utóbbiak esetében szigorúan megszabott feltételek és korlátok mellett. Hasonlóképpen törvénykezdeményezési jogot lehetne biztosítani a megyei önkormányzatoknak.

c.c. A törvényhozás delegálása tekintetében: csak az egyszerű kormányrendeletek kibocsátásának lehetőségét kellene megtartani. Ez indokolt lehet, amikor a parlament munkája szünetel, és a kormányzati feladatok gyorsan elfogadott, törvényerejű jogszabályokat igényelnek.

Törölni kellene a 114(4)-es cikkelyt, amely a sürgősségi kormányrendeleteket szabályozza. Ennek szövege nem egyértelmű, és az elmúlt évek tapasztalata szerint számos visszaélést tett lehetővé. Ha a törlést nem fogadják el, olyan módosítás kellene, amely tételesen meghatározza a „rendkívüli helyzet" fogalmát, mégpedig a jogelmélet szabályai szerint: azoknak a helyzeteknek a felsorolásával, amelyekben lehetséges a törvényhozási jogkör kormányzati gyakorlása. Ez pedig az ostromállapot háborús helyzetben vagy a szükségállapot természeti vagy egyéb katasztrófák idején. Ezeken kívüli „rendkívüli állapotot" a jogelmélet nem ismer. A jelenlegi gyakorlat valóságos törvényhozási káoszt teremtett, a jogalkalmazásban nagyfokú jogbizonytalanságot szült.

d. A választási rendszer

A törvényhozás működésében és hatáskörében történő esetleges változások kihatnak a választási rendszerre is. Az egyéni jelöltes rendszer alapján történő választás általánossá tétele valószínűleg még nem indokolt, mivel a politikai kultúra nem ért el olyan szintet, hogy reális választási lehetőséget biztosítson a választópolgárok számára. A vegyes (listás és egyéni) rendszert be lehetne vezetni olymódon, hogy a képviselőház tagjait a jelenlegi pártlistás rendszer alapján választanák meg, a szenátus tagjait pedig az ún. preferenciális listás rendszer alapján. Ez azt jelentené, hogy a pártok listát állítanak, de azon belül a sorrendet a választópolgárok állapítják meg a szavazás során.

A szenátus esetében alaposan elemezni kell, hogy hasznos-e a jog szerinti szenátorok intézményének a bevezetése. Az egyházi vezetők jelenléte a szenátusban

https://biblioteca-digitala.ro

a gyakorlatban minden bizonnyal ortodox szupremáciát jelentene, vagy olyasmit eredményezne, ami – egyfelől – megkérdőjelezné az állam és egyház szétválasztását, az állam világi jellegét és az egyház tényleges autonómiáját, másfelől magyar egyházvezetőink jelenléte a szenátusban teljesen formálissá, kirakatjellegűvé válna. Több mindent összevetve, nem tartom hasznosnak a szenátus összetételének ilyen irányú, radikális megváltoztatását.

Amennyiben a köztársasági kormányformán belül annak parlamentáris változata mellett döntenek, indokolt lenne a parlament által választott elnök mandátumának hosszabb időtartama. Így az elnökválasztás nem esne egybe a parlamenti választással. (Lényegében a magyarországi modellt javaslom, vagyis az elnököt a parlament választja öt évre, miközben a törvényhozás mandátumának időtartama négy év.)

5. A helyi közigazgatásra vonatkozó észrevételek

A helyi közigazgatásra vonatkozó, jelenlegi 119–122. cikkelyek meglehetősen szűkszavúak.

Bővítésüknek a helyi autonómia kiszélesítése irányába kell mutatnia.

A 119-es cikkely, mely a helyi közigazgatás alapelveként a helyi autonómia és a közszolgáltatások decentralizációjának elvét fogalmazza meg, egyrészt pontatlan, másrészt hiányos. Pontatlan, mivel, tévesen, decentralizált közszolgálatot említ, miközben valójában a minisztériumi alárendeltségű helyi közintézményekről rendelkezik. A szakirodalom szerint helyi szinten egyfelől léteznek az önkormányzatok, a helyi autonómia (decentralizáció) elve alapján létrejött választott helyi hatóságok, másrészt működhetnek a területi szinten viszonylagos döntési önállósággal rendelkező, miniszteri alárendeltségű, úgynevezett dekoncentrált szervek.

Ugyanakkor a felsorolás hiányos, hiszen az alacsonyabb szintű jogszabályok további elveket fogalmaztak meg, melyeket indokolt az alkotmányos előírások szintjén is megjeleníteni. A helyi közigazgatás alapelvei a következők lehetnének: a helyi autonómia, a közszolgáltatások dekoncentrálása, a helyi önkormányzatok választottsága, a törvényesség, a szubszidiaritás, valamint a helyi közösségek népszavazás útján történő véleménynyilvánításának az elve. Tekintettel arra, hogy társadalom- és államszervezési szempontból a helyi közigazgatás, a helyi önkormányzatok léte és működése alapvető, az önkormányzati jogok (a hatás- és feladatkörök) katalógusát is az alkotmány szintjén kellene szabályozni. Az alapvető önkormányzati jogok a következők: önkormányzati tulajdonhoz (saját bevételekhez, helyi adók kivetéséhez) való jog, a helyi jogszabályalkotás autonómiája, a statútumalkotási jog, felterjesztési és javaslattételi jog, társulási és együttműködési jog, a helyi közösség önazonosságát kifejező jelképekhez való jog.

Az önkormányzati és közigazgatási feladatok ellátásának alkotmányos feltételei: az önkormányzat rendelkezzen

– vagyonnal, mely a tulajdonából és a helyi önkormányzatot megillető vagyoni jogokból áll,

– saját bevételekkel,

– átengedett központi adókkal, átvett bevételekkel,

– központi normatív költségvetési hozzájárulással,

https://biblioteca-digitala.ro

– központi támogatásokkal.

Az önkormányzatok felterjesztési (petíciós) joga biztosítja számukra, hogy különböző állami szervekhez fordulhassanak, és tőlük tájékoztatást, információkat kérjenek mindazokban a kérdésekben, melyek tevékenységükhöz szükségesek. Hasonlóképpen, az önkormányzatoknak kellene rendelkezniük azzal a joggal, hogy a helyi autonómia alkotmányos elvének megsértése esetén, akár előzetes, akár utólagos normakontroll keretében közvetlenül az alkotmánybírósághoz fordulhassanak. A javaslattételi jog keretében a megyei tanácsoknak indokolt biztosítani a törvénykezdeményezési jogot a helyi közigazgatást érintő, normatív szabályozási tárgykörben.

Az önkormányzati hatáskörök vonatkozásában szükséges, hogy a dekoncentrált, minisztériumi alárendeltségű helyi szervek feladat- és hatásköre fokozatosan csökkenjen, illetve ezek egy része az önkormányzatoknál jelenjen meg. A hatáskör-telepítésre azonban csak a megfelelő pénzügyi-anyagi források biztosításával kerül sor.

A széles körű, alkotmányosan garantált önkormányzatiság körülményei között indokolt a prefektus intézményének megszüntetése. A helyi közigazgatási tevékenység törvényességének ellenőrzését a közigazgatási bíróságokra kellene bízni, melyek kizárólag megkeresés alapján gyakorolnák azt. Igencsak valószínű, hogy ezt nem fogadják el; ez esetben azonban szükséges lenne a 122(4)-es cikkely törlése, mely szerint a prefektus által a közigazgatási bíróság előtt megtámadott megyei, helyi határozatok vagy polgármesteri döntések hatálya azonnal felfüggesztődik. Ez túllépi a törvényességi ellenőrzés fogalmát, és prejudikál: egy jogállapotot előlegez meg, melynek kimondására egyébként csak az igazságszolgáltatás hivatott.

Az alkotmány olyan jogkövetkezményt biztosít a prefektus intézkedésének, hogy az egyenértékű egy előzetes „ítélettel", ami elméletileg és gyakorlatilag is kedvezhet a joggal, a hatáskörrel való visszaélésnek.

Ha a 122(4)-es bekezdés törlését sem fogadják el, legalább a felfüggesztésre vonatkozó előírást kellene kiiktatni a szövegből, avagy módosítani, hogy a felfüggesztés nem jog szerint, automatikusan, hanem a közigazgatási bíróság külön döntése alapján történjen.

6. Néhány közintézményre vonatkozó javaslat

Az alkotmánybíróságra vonatkozó fejezetben az alkotmánybíróság szerepének növelését kell elérni. Az alkotmánybíróság azon döntéseit, melyeket a ki nem hirdetett törvények esetében, vagyis az előzetes alkotmányossági ellenőrzés keretében hoz, a törvényhozásnak nem volna szabad felülbírálnia, mivel ebben az esetben a politikai érdekek érvényesülnének.

A Nép Ügyvédje jogintézményére vonatkozóan az 55-ös szakaszt, mely a kinevezéséről szól, úgy kellene módosítani, hogy a kinevezésre a két ház együttes ülésén kerüljön sor. Annál inkább, mert az 57-es szakasz előírja, hogy a nép ügyvédje évi jelentését a parlament két háza előtt mutatja be. Fontosnak tartom az intézmény kifejezés használatát, mivel egy korábbi, az RMDSZ által benyújtott törvény-tervezetben, mely a Nép Ügyvédje intézményének megszervezéséről és működéséről

https://biblioteca-digitala.ro

szólt (és amelyet a parlament nem fogadott el), azt javasoltuk, hogy ne egyszemélyes intézmény legyen, hanem a fő ombudsman mellett létezzenek ún. szakosodott ombudsmanek, így például kisebbségvédelmi ombudsman is. Ezt egy külön cikkelyben az alkotmányban is meg kellene jeleníteni.

Végezetül jelezni szeretném, hogy a fenti, vázlatos elemzés csak az általam legfontosabbaknak ítélt kérdésekre vonatkozik. A módosítások konkrét tartalmán túl, melyet majd ezután fog egy – a parlament által kijelölt szövegező – bizottság megfogalmazni, az alapvető kérdés az, hogy megérti-e a jelenlegi politikai elit: nem felszínes, felületes módosításokra, hanem valóságos alkotmányreformra van szükség.

Ovidiu Pecican

Althusiusi elmélkedések

1. A nagylelkűség mint kötőanyag

Politica metodice digesta (1603, 1610) című munkájában Johannes Althusius Platónra hivatkozik annak kifejezésére, hogy ugyanazon közösség tagjai közötti bizalmatlanság csapás a társadalomra, míg a köztük levő kölcsönös bizalom alapja annak (IX.: *A politikai önállóság és a vallási kommunikáció*). Íme egy gondolat, amely akkor, a 16. és 17. század fordulóján nem születhetett meg, csak egy polgári ideológus agyában. Az arisztokrácia és a középkori írástudók számára – vagyis annak a rendi társadalomként működő régi rendszernek a képviselői számára, amelyben a szolidaritás elsősorban ugyanannak a rendnek a tagjai között létezett, a különböző rendek között általában nem – ez elfogadhatatlan volt. Természetesen a középkorban is léteztek olyan gondolatok, amelyek egyetlen koherens elképzelésben egyesítették a társadalmat. Csupán annak a hármas ideológiának az említésére szorítkozom, amelyet a francia történészek, G. Dumezil nyomán, a nyugati feudális társadalomban is megállapítottak, bár annak a modelljét a régi indoeurópaiak szociális tipológiájának megmagyarázására állították fel. De ebben a három „rend" – *bellatores*, *oratores*, *laboratores* – egymás kiegészítője volt, és olyankor, amikor az egészet nem zavarták meg belső összecsapások (felkelések vagy polgárháborúk), úgy is működött, nagyon kevés megengedett átfedéssel. A lehető legritkábban történt meg, hogy a nemesség, a harcos osztály, dolgozóknak (kereskedőknek, parasztoknak vagy kézműveseknek) a soraiba való felvételével újult meg (akkor is természetesen a legalsó lépcsőfokokról volt szó). Valamivel rugalmasabbnak bizonyult az egyházi kaszt, de a piramis csúcsára általában itt sem jutottak első generációs *homini novi*.

Azok a válaszok, amelyeket eddig a középkori etnikai (nyelv, hagyomány és kultúra) szolidaritás kérdéseire adtak, nem teljesen meggyőzőek. Mint ahogy a „haza"

https://biblioteca-digitala.ro

gyakran a szülőföld volt, és nem az egész királyság területe, ugyanúgy az etnikai szolidaritás is inkább a külső agresszor provokálta válság-pillanatokban villant fel, amikor a támadást közös erőfeszítéssel kellett visszaverni. De az egyszerű embereket még ilyenkor is inkább a király alattvalóiként hívták be vagy a rájuk háramló társadalmi kötelezettség kapcsán, és nem ugyanannak az etnikai közösségnek a tagjaiként. És amikor nem a társadalmi kötelezettségé volt a szó, a vallásos szolidaritás sokkal erősebb volt, mint az etnikai, és annál sokkal nagyobb szerepet játszott a lelkiismeret mozgósításában.

Ezért hiszem, hogy a középkorban inkább olyan társadalmi modelleket lehet feltételezni, amelyek ha nem is zárták ki teljesen az etnikai szolidaritást és a nemzettudatot, de nem is engedik meg annak a következtetésnek a levonását, hogy ez utóbbiak uralkodók lettek volna.

A modernitás azonban új társadalmi modellként lépett a történelem színpadára. Mindenekelőtt gazdasági téren hozva mozgásba a városi lakosság dinamikáját, heveny gazdasági érdekek által ösztönözve a nagy földrajzi felfedezéseket és a minél biztonságosabb kereskedelmi útvonalak kialakítását, olyan viszonyok létrejöttének szükségessége körvonalazódott, amelyek hatékonyan és a lehető legalapvetőbb módon járuljanak hozzá a gazdagság termeléséhez. A múlttól eltérően, amikor az autarkiás feudális gazdaság körülményei között a hódító háborúk voltak a meggazdagodás legfontosabb eszközei, a felvirágzás most mindinkább az értékek – békés – termelésére fordított erőfeszítések nyomán valósult meg. A cserekereskedelem, akárcsak az ehhez szükséges áruk megszerzése, az értékek olyan körforgásába helyezte az embereket, amely új típusú emberi viszonyokat tételezett fel, és másféle politikai kapcsolatokat követelt. Mindennek az alapján a feudális rendszerre jellemző szolidaritástól eltérő típusú szolidaritásnak kellett állnia. A viszonyok így kevésbé kötődtek a vérhez, a vazallussághoz, a feudális hierarchia piramisának állandó, egyszer s mindenkorra adott bonyolult szimbolikájához. Viszont mozgékonyság, rugalmasság jellemezte őket, elvontabb és határozottabban kontraktuális (tehát alkudható) jelleg. Nem csoda, hogy a korai modernitás idején a veszélyben levő haza megvédésére zsoldosseregeket mozgósítottak, és nem magukat a hazafiakat. Ami pedig az államgépezetet illeti, ez részben – az ilyenformán a „taláros nemesség" számára is elérhető tisztségek eladásával, valamint fokozatos bürokratikussá tételével – megújult. Amikor a francia forradalom új rendszer létrehozásán munkálkodik, az – az államgépezet szintjén – már létezett; ami a bürokrácia folytonosságának magyarázata.

Ez annak a Johannes Althusiusnak a pillanata, aki egy közösség összes tagja közötti, a bizalmon alapuló új, polgári típusú szolidaritás szükségességének elméletét állítja fel. Futólag hangsúlyoznám ennek a gondolatnak – amely, alapvetőnek tartva azt, előnyben részesít egy, a kölcsönös bizalom pozitív érzelmein alapuló magatartástípust – a radikális voltát. Pontosan mit jelent ez? Hogy biancóban írd alá a papírt, hogy eleve jóindulatot tanúsíts a melletted élővel szemben. Másképp fogalmazva, ésszerű alapon mutass nagylelkű magatartást. Még Marx sem fogalmazott meg ilyesmit (lehet, azért, mert társadalmi utópiának tűnt számára). Nála az emberek megálmodta egyenlőségnek a gazdaságban kell gyökereznie, bizonyos termelési viszonyokban. Az a bizalom, amelyről Althusius beszél, a lehető legtávolabb áll a

https://biblioteca-digitala.ro

marxizmus szellemétől. (Nemhiába áll Marx, Nietzsche és Freud mellett díszhelyen a gyanakvás mestereinek sorában!) Nála ez, valószínűleg, a bibliai alapú szerződésfelfogásából ered. Mert ha az Úristen saját képére és hasonlóságára alkotta az embert, akkor van alapja annak a kijelentésnek, hogy minden ember előre meghatározott (metafizikai) esélyegyenlőséggel indul az életben. E mögött a gondolat mögött ott húzódik Jean-Jacques Rousseau későbbi híres bölcs mondása, mely szerint „az ember természeténél fogva jó".

2. Althusius reflexiói a románoknál

Miért nem tudott a román térség az Althusiuséhoz hasonló filozófiai-politikai gondolkodást kialakítani? Egy ilyen kérdésre a választ csupán a román állam és jog történelmének átfogó, lényegi kutatása adhatja meg. Az megmutatná, hogy itt az egész középkor, sőt a modernség idején is, a gazdaság túlnyomórészt mezőgazdaságból állt, aminek következtében a „harmadik rend" késve, csökevényesen és leginkább nem termelő formájában alakult ki, hogy az állam archaikus, kezdetleges maradt egészen a 19. század közepéig, hogy az írástudó réteg későn vált világivá, csupán ugyanannak a századnak a kezdete után. Semmilyen lehetőség nem volt tehát arra, hogy egy ilyen gondolkodás kialakuljon a román környezetben.

Ezzel együtt azonban az sem kevésbé igaz, hogy a korai román modernitás idején kimutathatók bizonyos althusiusi felvillanások. A legegyértelműbbek kétségkívül a koronás főkkel szemben megfogalmazott bírálatok. Ezek – tömören, de kétségtelenül – az államfőre mért halálbüntetés teoretizálásáig mennek (ami a monarchiaellenes gondolkodás egyik megjelenési formája; nélküle nehéz megérteni a testvérháborúkat és a havasalföldi bojároknak az egyik táborból a másikba való vándorlását a 15. században és a 16. század első felében). De ezeket nem egy városi társadalmi réteg fogalmazta meg, és nem egy szélesebb, állampolgári érdek képviseletének álláspontján állva dolgozták ki. Bennük annak a feudális arisztokráciának a jellegzetes gondolkodásmódja fejeződik ki, amelyet csupán saját veszélyeztetett vagy a centralizációs irányultságú monarchikus folyamatban egyenesen elértéktelenedett kiváltságos helyzete érdekel. Moldvában, ahol tisztább a helyzet, a 17. században összeollózott Letopiseţul Ţării Moldovei-ben fedezhetünk fel hasonló gondolatokat. Bár ez az előző uralkodókra vonatkozik, egyáltalán nem biztos, hogy a fejedelmek meggyilkolásának teoretizálása az előző század végénél régebbi lenne. Más a helyzet azonban magukkal a gyilkosságokkal. Ezek valóban régebbiek, már a 15. században is megfigyelhetők. A történésznek azonban, aki kutatásukkal és tárgyalásukkal foglalkozik majd, különbséget kell tennie a konkurens uralkodók parancsából, illetve ezek hívei által uruk nevében elkövetett gyilkosságok, valamint a bojár-összeesküvések között, amelyek célja az uralkodói intézmény gyengítése az arisztokrata frakciók vagy egy rend által uralt rendszer létrehozása vagy visszaállítása érdekében, amelyben az úr a bojárság nevében és beleegyezésével kormányoz.

Marad azonban a kérdés, hogy az ilyen összeesküvésekre vagy a lázadás más formáira jellemző tetteket a feudálishoz képest új hajlamok kifejezésének lehet-e tekinteni. Mikor válik a bojárság olyan arisztokráciából, amely érdemeit a harcmezőn, hadi tettekkel szerezte, és azokkal igazolja, olyanná, amelynek címei szorosan

https://biblioteca-digitala.ro

kapcsolódnak az államgépezeten belül végzett szolgálathoz? Ha nehéz is ezt a pillanatot pontosan meghatározni – voltaképpen azt, amikor a román országokban, amelyekben az egy új történelmi korszakba való belépés többé-kevésbé egybeesik a közigazgatási és politikai reformmal, a középkor elválik a modernitástól – be kell azt időben valamennyire határolni. Azt kell hinnem, hogy az említett kronológiai szakaszban több jelentős változás ment végbe a román államiság jellegének meghatározása szempontjából. Mindenekelőtt körvonalazódtak és megsokasodtak – kétszereződéssel és háromszorozódással – a bojárok tisztségei. Másrészt ezek a szolgálattevők már nem az uralkodók tanácsosai voltak elsősorban, hanem az állam szolgái. Végül maga az uralkodó is elvesztette fokozatosan eredeti minőségét – isteni jog, bizonyos családi eredet, a hazai bojárok választása –, és egyre inkább (a fanarióta korszakot megelőzően és az alatt is, tehát a 16. és a 18. században) a boszporuszi szultán által kinevezett egyfajta kormányzóvá vált, vagyis az önkényúr helyettesévé, ő maga is tisztviselővé.

Ebben a megvilágításban, amelyben – a marxista ideológia uralkodásának idejével szemben – a modernitás már nem kereshető a gazdaság, valamint annak a társadalomra gyakorolt meghatározó szerepe terén, a megújulás az állam strukturálódási folyamatában mutatható ki, az új csírák hordozói pedig a bojárok lesznek. A helyzet távolról sem egyedülálló Európában, gondoljunk csak az I. Stuart Károly korabeli angol kisnemességre, a lengyel nemességre országuk szétdarabolása után vagy az 1848-as magyar liberális nemességre. És valóban, a „szolgák" vagy a „zsoldosok", akik a 17. században a központosított állam ellen felkeltek, de – közvetve – az adott, oligarchikus jellegű állapotok ellen is, akárcsak később Tudor Vladimirescu és az őt követők (akik nem egyszerűen föld vagy éppen tisztességes társadalmi lehetőségek nélküli parasztok voltak) a feudális hierarchia alsóbb fokain állottak.

Fordította: Hadházy Zsuzsa

Hadházy Zsuzsa

Az önkormányzat nevében – ámen

Hatalmat, ha nagyon akar, mindenből fabrikálhat magának az ember: családanyai és családapai, elsőszülött, másod- stb. szülött mivoltából, abból, hogy szerelmes, de abból is, hogy nem szerelmes, rokoni és baráti státusából, kisebb-nagyobb főnöki beosztásából és így tovább. Természetesen legkönnyebb dolguk a politikusoknak van, akiknek a hatalom eleve rendelkezésükre áll, fabrikálniuk sem szükséges, legfeljebb a hatalom mikéntjén kell itt-ott változtatniuk valamit, hogy a lehető legnagyobb mértékben élhessenek – szükség esetén visszaélhessenek – vele. (Ami azt illeti, elég gyakran előfordul a „szükség esetén"!)

https://biblioteca-digitala.ro

Van valami a hatalomban, ami mámorítóan hat az emberek legtöbbjére, és legalább olyan személyiségtorzulást okoz, mint a drog vagy az alkohol. Még azok is, akik lelki alkatuk szerint szerény és egyébként tehetséges emberek lennének, de hiányzik belőlük a végső bölcsesség és az igazi emberszeretet, asztalcsapkodó, ordítozó mániákusokká válnak, ha a hatalom – és a pénz (és persze a kettő szorosan összetartozik, különösen a közép-kelet-európai viszonyok között, ahol a civil szféra általi ellenőrzésük legfeljebb papíron létezik) – beleeszi magát zsigereikbe.

Védekezni csak egyféleképpen lehet ellenük: demokráciával. Ami egyre inkább a mindenféle hatalom fölötti civil ellenőrzést jelenti, ennek olyan törvények által való biztosítását, amelyek nemcsak papíron léteznek, amelyeket nemcsak egy ország imázsának biztosítása érdekében hoztak meg, hanem egy társadalom, az adott társadalomban élő emberek valós igényeinek kielégítése érdekében, és így nem csupán keretei az illető társadalom életének, hanem mindenekelőtt biztos alapjai.

Ha ez megvalósul, akkor nem is olyan nagy baj, ha nem megfelelő ember „esik" valahol tisztségbe. Végeredményben a világon mindenhol vannak hatalmukkal visszaélő köztisztviselők. Akiket egy bizonyos konjunktúra, a megtévesztett közvélemény, a pénz, a napi politika, esetleg egy tévedés juttatott a szóban forgó tisztséghez, tehát – ebben az esetben feltétlenül – a hatalomhoz is. Ilyenkor a társadalom, a politika és a közvélemény – legalábbis jobb házakban, ahol az alapok, azok a keretek, amelyekről fentebb szó volt, léteznek – belátja tévedését (ha esetleg nem is ismeri el), és... lép. A lépés pedig mindig az adott tisztséget méltatlanul betöltő közalkalmazott ellen irányul.

Mondom... jobb házakban. Másutt azonban a hatalom birtoklása még hosszú évekig elhúzódhat azután is, hogy bebizonyosodott: a birtokló nem egyszerűen él, hanem visszaél a hatalmával. Ez pedig csak olyan helyen történhet meg, ahol egyrészt a hatalom többi birtokosának is vaj van a fején, másrészt az állampolgárok nemcsak megszokták, hanem természetesnek is veszik, hogy hazudjanak nekik, sőt – talán – el is várják ezt a hazudozást, mert az ügyes hazugságot a hozzáértő politizálás lényegének tekintik.

Nyakatekert gondolkodás, de gyakran beválik, ha mindkét szempont általánosan jellemző egy országra.

Azért még ilyenkor is kerül néha megoldás: a nevetségesség. Mert a hatalom bármilyen szintjén álló tisztségviselő erkölcsileg megsemmisül, ha nevetségessé válik: megsemmisül azok szemében, akik fölött állónak tudja és hiszi magát, és megsemmisül a vele egyívásúak szemében is, mert önmagával együtt őket is nevetségessé teszi.

Amikor Gheorghe Funar, Kolozsvár polgármestere szeptember 12-én bejelentette, hogy amennyiben a kormány egy héten belül nem váltja le a két „szélhámost", Vasile Soporan prefektust és Dan Canta alprefektust, éhségsztrájkba kezd, a fél város nevetett. Azóta is nevet, és készül a látványosságra. Sajnos, csak a fél város. A másik félnek vagy nincs érzéke a nevetségességhez, vagy fel van háborodva, amiért azt, aki tíz éve „óvja" őt a „magyar veszély"-től, ilyen helyzetbe hozták. Vasile Soporan bejelentette, hogy biztosítja az éhségsztrájkoló polgármester egészségügyi védelmét, Dan Canta pedig azt, hogy mozgósítja az Egészségügyi Igazgatóságot Funar egészsége érdekében, mert a polgármesternek a börtönben szüksége lesz arra. Ők is nevettek tehát. Legalábbis

https://biblioteca-digitala.ro

látszólag. Mert nem hiszem, hogy öröm számukra ennyire tehetetlennek lenni egy közönséges kis polgármesterrel szemben. És számolniuk kell azzal, hogy a város nevető fele rajtuk is nevet. A tehetetlenségükön. Mert azért ez furcsa. És egyre hangosabban hallatszik a kérdés: miért?

Hogy egy városatya zsarolni próbálja a kormányt, az, ha szokatlan is, de nem ritkaság. A baj az, hogy a kormány és képviselője, a prefektus, valamint a rendőrség – tehát mindazok, akik ebben az ügyben léphetnének – eltűrték, hogy Erdély fővárosában idáig fajuljon a helyzet (most nem térek ki arra, miért jött jól több mint tíz évvel ezelőtt, éppen Erdély fővárosában egy ilyen polgármester), hogy nem léptek akkor, amikor még könnyedén megtehették volna, amikor már rég világos volt az, amit egy kolozsvári neurológus, az Egészségügyi Igazgatóság igazgatója, néhány héttel ezelőtt kimondott: Funar paranoiás idegbeteg. Ez, ami az egészségi állapotát illeti. És már ez is képtelenné tenné egy város igazgatására. De ne felejtsük el azt sem, hogy annyira azért soha nem volt beteg, hogy ne tudja kihasználni tisztségét családja meggazdagodása érdekében. Méghozzá túlzott meggazdagodása érdekében. Bár a törvények, ugyebár, kimondják, hogy városi tisztségviselőnek és családtagjainak nem lehet kapcsolata olyan cégekkel, amelyek a városházával szerződéses viszonyban állnak, közismert, hogy a városi munkálatok nagy részét olyan cégek végzik, amelyekben ifjabb Funarnak érdekeltsége van. Hogy ez mit jelent? Például azt, hogy a városban gombamód elszaporodott villanyrendőrök felszerelésére és karbantartására is az ő cégével kötött szerződést a városháza, és egyetlen villanyrendőr karbantartásáért több mint kétmillió lej üti a markát. Jó vicc, nem? Amikor vannak, akik fele ekkora havi jövedelemből kénytelenek élni, és nem azért, mintha nem dolgoznának vagy nem volnának hozzáértő szakemberek. Csak hát nehéz ám felvenni a versenyt hozzáértésben valakivel, aki önnön hatalma (és pénze) érdekében hol a központosítás, hol az önkormányzatiság előnyeit használja ki anélkül, hogy voltaképpen fikarcnyit is törődne a rábízott várossal vagy akár annak a nemzetnek az igazi érdekeivel, amelynek védelmét oly fennen hangoztatja.

A belügyminiszter kijelentette, hogy a kolozsvári áldatlan helyzetet a kolozsváriaknak kell megoldaniuk. Ezzel mintegy elismerte, hogy a kormány az őt nevetségessé tevő polgármesterrel szemben tehetetlen, hogy a sok Funar ellen kezdeményezett bűnvádi eljárás nem vezet eredményre. Vajon miért? Azt akarta ezzel mondani, hogy azok mind megalapozatlanok? Vagy a Caritas szelleme kísért? Nos, érti, aki érti.

Kolozs megye prefektusa politikai összefogásra szólította fel a pártokat Funar ellen. Nem késő ez egy kicsit? Van-e most két olyan párt Kolozsváron, amelyik bízik a másikban? Különben sem elég arra támaszkodni, hogy a kolozsváriak nagy részének elege van Funarból. Már rég elege van. A különböző pártok eddig mégsem igen mozgolódtak, csak most, amikor már nemcsak a magyarok vannak terítéken, hanem többségi tisztségviselők is, és nemcsak Kolozsvár gazdasági és esztétikai szempontból való tönkretétele folyik, hanem az egész ország imázsának a tönkretétele. Az elégedetlenségen kívül pedig szükség lenne egy jelöltre is. Valakire, aki a következő választásokig ismertté válik, akit ismertté tesznek, és akiben a kolozsváriak képesek lesznek megbízni. Ez pedig nem könnyű feladat. A többi párt az eddigi választások

https://biblioteca-digitala.ro

előtt mindig későn kapott észbe, későn kezdett megfelelő embert keresni, későn kezdte őt megismertetni a választókkal. S talán nem is elég hatékonyan. Amellett pedig eddig sem lehetett könnyű, most talán még kevésbé lesz az, megfelelő jelöltet találni, mert mindenki tudja, hogy ez után a sáskajárás után nehéz lesz javítani a kolozsvári közállapotokon, hogy nehéz lesz megküzdeni a hátramaradó Funar-korrupcióval és -pénzzel.

Elég baj, hogy ehhez nem elég a közakarat. Politikai akaratra is szükség lenne. Bár most talán elmondhatjuk, hogy ez talán-talán már megvan. Akkor mi hiányzik? A bátorság? Vagy a még mindig központosított hatalom ereje, hogy központilag megoldjon egy mindenkire nézve kedvezőtlen helyzetet, amikor az önkormányzatiság nevében valaki teljhatalommal fosztja ki a várost, amelyet pedig igazgatnia kellene, és fosztja meg állampolgárait a reménytől, hogy valaha is felemelt fejjel nézhessenek egy más helység lakóinak a szemébe?...

„Ki itt belépsz..." – tudják ezt a külföldi befektetők, elkerülik tehát a várost. Ők megtehetik. Tudják ezt a polgármester volt barátai és harcostársai is, akik jóformán már mind elhagyták, talán azért, mert okos városgazda mást is a húsosfazék mellé enged, de a paranoiás városgazda nem. Ők is kerülik tehát a várost, ha tehetik, ha pedig nem tehetik, legalább polgármesterét kerülik. Kik maradtak mellette? Fizetett alkalmazottai, akiket, ha mással nem, beosztásukkal kézben tart. Kik támogatják? Mindenki, aki ha mást nem, egy lakást kapott tőle. Vagy legalább egy „jó" szót, mely szerint ő magasabb rendű, mint a többiek, csupán csak azért, mert többséginek született, s mert többséginek született, a többiek állandóan veszélyeztetik létét. Szkizofrén helyzet: többnek tudni magamat a másiknál, de félni a másiktól. Érdemes lenne ezen elgondolkodni, kár, hogy akik ezt igazán beveszik (nem azokra gondolok, akik csupán mondják, mert ismerik ennek az állapotnak a manipulatív értékét), nem szoktak gondolkodni.

„Ki itt belépsz..." Mi azonban nem lépünk, nem léptünk be ide. Mi, igazi kolozsváriak, akik szívünkön viseljük városunk boldogulását, itt vagyunk, itt voltunk. Mit tehetnénk tehát? Nevetünk. Egyelőre.

Marius Cosmeanu

Egy helyzet metamorfózisa

A *Tessék! Poftiți!*-től a *Poftiți! Tessék!*-ig

Az alcímben szereplő szavak helyének, illetve sorrendjének az utóbbi időben történt felcserélődése abban az ismert kínálkozó szófordulatban, amellyel a magyar lakosságú erdélyi helységekben fogadnak, az, hogy a román kifejezés egyre gyakrabban

https://biblioteca-digitala.ro

kerül a magyar elé, sokatmondó példája az elmúlt néhány évben az erdélyi magyar ember gondolkodásában végbement változásoknak. Attól függetlenül, hogy a kettő közül melyik változatról van szó, a kifejezés – a megszólító személy jóérzésén vagy előzékenységén túl – statisztikai arányt, hatalmi viszonyt is kifejez, annak minden társadalmi-gazdasági és politikai jelentőségével együtt. Az, hogy melyik kifejezés kerül előre, közvetve a beszélő elismerését mutatja annak a nyelvnek a többségi helyzetével kapcsolatban, amelyhez az adott szó tartozik.

Azoknak a románoknak, akik ezt a kifejezést mindennap hallják, az csupán mindennapi közhely. Az alkalmazkodási nehézségekkel küzdők számára viszont olyan lehetőség, ami újabb sztereotíp szemrehányásokra ad okot a magyar kereskedőkkel szemben, akik, Uram bocsá'! nem akarják kiszolgálni őket, ha nem magyarul beszélnek (ami ürügyül szolgál a magyarellenes érzelmek „felmelegítésére"). Végül pedig, a többiek számára, ez az üdvözlési forma merő egzotikum.[1] Ami viszont a magyarokat illeti, a kezdeti változatról (Tessék! Poftiți!) a másikra való áttérés a többséggel kialakított viszony szempontjából tulajdonképpen visszafejlődést jelent, az új helyzet „elfogadását", „beletörődést".

Az erdélyi magyarok, különösképpen azoknak a helységeknek a lakói, ahol a beolvasztás folyamata „sikeres" vagy „menetrendszerű" volt, amint azt annak hívei mondanák, jelenleg megpróbáltatásokkal teli időszakot élnek át. A helyzet valamennyire hasonló ahhoz, amelyben a szászok voltak a 80-as évek eleje táján (mára csupán egy „fekete doboz" emlékeztet a jelenlétükre). A romániai magyarok sohasem szembesültek még népességük ilyen drasztikus csökkenésének a veszélyével, mint jelenleg. Az azonban, hogy ez az tendencia – ami egyébként különböző szempontokból, de a román társadalom egészére vonatkozik – folytatódik-e, vagy megállítható, még a jövő titka. Szerencsére a politikai rendszer ma már más, mint az, amelyik az erdélyi és bánáti németeket – pénzért – tömeges kivándorlásra ösztönözte, ezenkívül Németország gazdasági vonzereje is nagyobb volt akkor (is), mint a mai Magyarországé.

A magyarok rágalmazói fel vannak háborodva, mert – mint mondják – ez a kisebbség túl sok jogot követel magának (általában a Románia által is aláírt nemzetközi szerződésekbe foglalt jogokról van szó). Az ország ádáz védelmezői ugyanakkor elfelejtik azt az elemi tényt, hogy a többség és kisebbség között fennálló hatalmi viszonyban ez utóbbinak inkább felajánlják, mintsem hogy az kivívhassa magának azokat a jogokat, amelyeket számára a törvényhozás rendszere biztosít; léteznek bizonyos kulturális határvonalak – különösen a posztkommunista közép-európai térségben –, amelyeken kívül követeléseik utópikus felhangot kapnak. Ezért a magyar közösség vezetői által alkalmazott maximalista logika – *Legyetek realisták, kérjétek a lehetetlent!* – végül is érthető mindaddig, míg kéréseikre rugalmatlan megoldások születnek. Mi több, az ezeket a követeléseket meghiúsító logika szimmetrikus: eltúlozzák a szóban forgó jogok biztosításának feltételezett, nem kívánt hatásait annak érdekében, hogy minél kisebb számban és minél több megszorítással biztosítsák azokat. A szó machiavellisztikus értelmében a (politikai) hatalom azt jelenti, hogy a másikat akkor is (vagy leginkább akkor, nemde?) befolyásolhatod, amikor az nem ért egyet szándékaiddal. A kisebbséggel való építő jellegű viszony létrehozása azonban a demokratikus játék bizonyos érettségét feltételezi, a valódi tekintély és pótlékai közti

https://biblioteca-digitala.ro

különbségtételt, azt, hogy a hatalommal való élés ne a „csontzenész" álláspontjáról történjék, hanem a másik egyetértésével, esetleg meggyőzésével. Magyarnak lenni tehát a mai Romániában nem éppen identitásbeli álom. Nem könnyű jól érezned magad abban a társadalomban, amelyben mindenféle kellemetlenséget varrnak a nyakadba, és téged tesznek bűnbakká (hol azt, hogy a templomban fütyültél – himnuszt –, hol azt, hogy Trianonod sem volt, hogy december elseje sem tetszik neked, és így tovább[2]). Gyakran ez a romániai magyar közösség felé irányuló ellenséges magatartás a magyarázata e társadalmi csoport viselkedésének, beleértve az azonosságtudat visszafejlődését és az elvándorlás jelenségét is.

A magyar azonosságtudat visszafejlődésének okairól a román területen belül már a *Provincia* hasábjain is írtam. Most csak két, e jelenséghez szorosan kapcsolódó, statisztikai adatot hozok fel példaként. *Nyilatkozat* címmel a forradalmat követő napokban Marosvásárhely több pontján lehetett olvasni az RKP következő feljegyzését, amelyet a haldokló párt dokumentumai között találtak a forradalmárok:

JEGYZET

Marosvásárhely municípium lakosságának nemzeti összetételére vonatkozóan

– Az 1977-es népszámláláskor Marosvásárhely municípium lakossága 130 051 lélekszámú volt

– ebből: 46 558 román - 35,8%
81 151 magyar - 62,4%
2342 más nemzetiségű - 1,8%

– 1985. január 1-jén Marosvásárhely municípium lakossága 154 904 lakos volt

– ebből: 66 420 román - 42,9%
85 176 magyar - 55,9% (tulajdonképpen 55% – az én megj. – C. M.)
3308 más nemzetiségű - 1,2% (tulajdonképpen 2,1% – az én megj. – C. M.)

Ahhoz, hogy Marosvásárhely municípium román lakossága a következő két évben elérje az összlakosság 50%-át vagy meg is haladja azt, engedélyt kell kapnunk arra, hogy ebben az időszakban a város szocialista egységeibe kb. 7600 román nemzetiségű családot vegyünk fel, átlagosan 3 személyt számítva családonként, azaz 22 800 személyt, így a következő ötéves terv végéig a municípium román nemzetiségű lakossága az összlakosság kb. 58–60%-át teszi majd ki.

Marosvásárhely, 1985. november 1.

Az 1992-es népszámlálás adataihoz viszonyítva az idei népszámlálás előzetes eredményei Marosvásárhely[3] municípiumban a következő különbségeket mutatják:

Év	Összlakosság	Románok	Magyarok	Más nemzetiségűek	Nem nyilatkoztak
2002	149 577	75 316	69 804	4423	34
1992	164 445	75 851	84 448	4143	3

Minden magyarázat fölösleges.

https://biblioteca-digitala.ro

*

Néhány éve volt politikai foglyok, a velük készített interjúk során, bevallották nekem, hogy abban a pillanatban leszel valóban „politikai rab" (a kifejezés tőlük származik), amikor először álmodod azt, hogy rabruha van rajtad. Azt hiszem, hogy – természetesen más összefüggésben – hasonló kellemetlen felismerés – a kisebbségi létre való eszmélés – lett úrrá Makkai Sándor erdélyi református lelkészen is, mielőtt 1937-ben megírta volna robbanó hatású, izgató és ugyanolyan mértékben tragikus *Nem lehet* című írását[4]. Azóta a romániai magyarság többszöri megpróbáltatáson és néhány rövid, kegyes időszakon ment keresztül. Úgy hiszem, ilyen kritikus pillanat a mostani is. A drasztikus (a népszámlálás előzetes eredményei szerint az utóbbi tíz évben körülbelül 200 000 fős) népességcsökkenésnek és annak a sötét kilátásnak, hogy ez a folyamat a jövőben sem áll meg, közösségi szinten csakis negatív hatása lehet. Azt az emberi magatartásváltozást, ami annak a következménye, hogy az alany tud a kutatók általi megfigyeléséről, a társadalomtudományokban *Hawthorne-effektus*nak nevezzük. A romániai magyarok esetében a magatartást befolyásoló tényező tulajdonképpen *post-factum* jelentkezik, annak a folyamatnak a tudomásulvételével egy időben, aminek első fázisai már végbementek. Olyan pszichológiai küszöb előtt állnak tehát, melyet át lehet vagy nem lehet átlépni.

A következő lépés természetesen az lenne, hogy feltegyük a kérdést: „mi a teendő?" A jelenlegi kormányon levők részéről a dolgok elég egyszerűeknek tűnnek. A látszólag nyugodt együttélést az RMDSZ-szel szabályosan visszatérő (és időzített), a kétoldalú egyezményre vonatkozó figyelmeztetések, illetve hivatkozások időszakai tarkítják, s eközben úgy tűnik, hogy a szociáldemokrata-kormány nemigen aggódik a magyar kérdés és ennek a külvilág felé mutatott fétisizált képe miatt. Csakhogy az SzDP és az RMDSZ közötti „béke és barátság" nem szükségszerűen jár együtt az SzDP és a magyar választók közti hasonló viszonnyal. Az már csaknem biztos, hogy az RMDSZ jelenlegi vezetői egyre inkább kizárólagosan *politikai* és egyre kevésbé szimbolikus vagy erkölcsi síkon képviselik a magyarságot. Az átszocializálódási folyamat teljében, hogy willkymlickai megállapítással éljek, az RMDSZ félig-meddig „elbukarestiesedett" vezetői egyre messzebb kerülnek az őket megbízók – a hű és következetes magyar választópolgárok – modelljétől. A szavazók-megszavazottak kölcsönös egymás-megítélése az előbbiek részéről egyre inkább a megalkuvás felé tolódik el. Ha összehasonlítjuk azokat a legkevésbé sem ortodox gesztusokat, amelyeket a magyarok (is) tettek az urnák elhagyása után az utolsó elnökválasztások második fordulóján (az Iliescura való negatív szavazás következtében) és a Năstase meg Markó urak találkozásai alkalmából megjelenő egyre protokollárisabb mosolyokat, világossá válik, hogy az RMDSZ-re szavazók egyre kevésbé ismernek magukra az őket képviselők politikai tetteiben, és hogy az a létjogosultság és megbecsülés, amelynek az RMDSZ választói körében örvendett, már nem a régi. (Mégiscsak nagyfokú, óriási mértékű ártatlanság szükséges ahhoz, hogy ha csak addig is, amíg átjutsz a túlsó partra, politikai szövetségese maradj annak a pártnak, amelynek vezetője szerint, ha Tőkés László – vagyis saját tiszteletbeli elnököd – románnak születik, Vadim Tudornak hívnák.)

https://biblioteca-digitala.ro

Az RMDSZ szavazói és megszavazottjai közti kapcsolat bizonytalan jellegéhez hozzáadódik annak a megosztottságnak az átvétele is, amely az ez évi magyarországi választásokon a politikai színtéren lecsapódott. Tehát régebbi, lappangó konfliktusok fokozódásának és felélénkülésének tanúi vagyunk a szövetségen belül. A meglévő csoportok különböző szempontok, illetve összeegyeztethetetlenségek szerint különülnek el: a jelenlegi vagy a volt budapesti kormányzat iránti rokonszenv; túlnyomóan nosztalgikus, illetve túlnyomóan pragmatikus beállítottság; a regionalizmus kérdésének különböző prioritási foka; hatástalan moralizáló álláspontok, illetve olyanok, amelyek nem tartják igazan értékesnek azokat; fiatalok párhuzamos, egyik vagy másik csoportosulás támogatta táborai stb. Ez a kép még kiegészül az RMDSZ-en kívül álló magyar polgári és politikai erőkkel, amelyek rendszerint ellenzik a szövetség jelenlegi politikáját (lásd Székelyudvarhely, Gyergyószentmiklós és más jelentős magyar lakossággal rendelkező helységek helyi választásainak esetét). Nem kizárt, hogy a jövőben nőni fog ezek száma, és a következő választásokon a helyzet csak bonyolódik.

Az RMDSZ-en belüli szakadások tehát ismertek és egyre tisztábban láthatóak. A mérsékelt marosvásárhelyiek csoportjához (Markó Béla, Frunda György, Borbély László) viszonyítva a Reform Tömörülés (ex)temesvári „szélsőségesei" (Toró Tibor, Szilágyi Zsolt, Tőkés László), úgy tűnik, egyre közelebb kerülnek a magyar választók elvárásaihoz. Mellettük létezik még egy liberális és egy polgári szárny, valamint néhány személyiség (mint Verestóy Attila, Ráduly Róbert stb.), akiket nehéz valamilyen csoporthoz sorolni. Végső soron az RMDSZ sem kivétel az utóbbi tíz év fontosabb romániai politikai pártjaira jellemző eklektikus rajzulat alól (liberálisok posztkommunista vezetőkkel, szociáldemokraták szélsőséges nacionalista rokonszenvekkel vagy kommunista beütésű, oroszbarát nacionalisták).

Azon túl, hogy a SzDP–RMDSZ paktum arra „kötelezi" a magyar parlamenti képviselőket (*business is business*), hogy olyan törvényeket is megszavazzanak, amelyeknek vajmi kevés közük van a demokratikus szellemhez, az RMDSZ jelenlegi vezetői, úgy tűnik, túl nagy kompromisszumot kötöttek egy ilyen kicsi *közösségi* kínálathoz képest. Ha támogatást is élvez az a gondolat, hogy az RMDSZ, különböző módon, részt vegyen a kormányzásban, ami, esetleg, mindkét fél számára előnyös, ostobaság azt hinni, hogy ez bármilyen árat megér, még a hitelesség elvesztését is. Az RMDSZ-en belüli krízishelyzet elsősorban azokból az ellentmondásokból következik, amelyek a jelenlegi vezetés által folytatott politikai menedzsment és a különböző belső csoportosulások kilátásai/elégedetlenségei között fennállnak. Ez tulajdonképpen olyan probléma, amely a szövetség politikai magatartásán belüli megalkuvás/radikalizmus fokától függ, és a konfliktus a választók szintjén is érzékelhető. A jelenlegi vezetés gyenge pontjai legfőképpen a Markó-periódus kimerüléséből származnak, és összefüggnek a szövetségen belüli hatalom átruházásáért folyó alkudozás bizonyos merevségével. Mindezekhez hozzáadódik még a magyar népesség elvándorlását csökkenteni hivatott és a fiatal generációt szélesebb körű és tevékenyebb részvételre ösztönző (elsősorban gazdasági) kínálat hiánya.

A jelenlegi krízishelyzetet csak belülről lehet megoldani. A szövetség mostani vezetése ugyanazokat a kimerültségre, ha úgy tetszik, imagológiai telítettségre valló

https://biblioteca-digitala.ro

jeleket mutatja, mint a román választók által 1989 után elfogadott többi párt (innen ered a Nagyrománia Párt – az egyetlen, a kormányzásban gyakorlatilag még részt nem vett párt – felemelkedésének lehetősége is). Az RMDSZ-nek, akárcsak a román politikai színtér egészének, a választók számára új távlatokat nyitó új politikai vezetőkre és modellekre van szüksége. Természetesen létezik a tervezetbe való belemerevedés lehetősége is, amely azzal, az RMDSZ ellenségei által is igen jól ismert kockázattal jár, hogy a szövetség eltűnik az ötszázalékos választói küszöb alatt. A bölcsesség azonban, a politikában is, a kellő időben történő visszavonulásból áll.

Jegyzetek:

1. Ugyanazzal a szociolingvisztikai jelentéssel találkozunk a székely kürtőskalács esetében is. A kifejezést – a bukaresti üzletekben pontosan így írva, a Fekete-tenger partját széltében-hosszában bejáró mozgóárusok kedves fonetikai fordításában *„Chiurtoş colaci"* névvel illetve – Pruteanu-szerű fordításban *Tulnice*-ként emlegeti néhány kolozsvári árus (mintha ezek a „gasztronómiai politizálások" ízesebbé tennék más kultúrák konyhai különlegességeit).

2. Hogy friss példával szolgáljak, a Román Hírszerző Szolgálatnak (SRI) a sátánista mozgalmakkal foglalkozó utolsó jelentése megemlíti, hogy ezek magyar közvetítés útján jutnak Romániába. A baj az, hogy nem nagyon van választási lehetőség. Ha a Fekete-tenger a legjobb szomszédunk (ez igen, ez nagyszerű külpolitikai kinyilatkoztatás!), akkor Magyarország az egyedüli és a legnyugatiasodottabb állam, amellyel közös határunk van. Mindez – akaratlanul, de kikerülhetetlenül – nagy társadalmi kockázatot hordozó kulturális importot is feltételez. Annak idején az egész *shopping tourism* jelenség, majdnem mindenik zenei, művészeti vagy divatirányzat, ami a kultúrával foglalkozó elvtársak számára oly romlottan bűzlött, szintén magyar csatornákon áramlott be, és a szerbektől, akik azonban azóta kissé visszafelé fordították a történelem kerekét...

3. Az idei népszámlálás előzetes adatai hasonló tendenciát mutatnak más, magyarok által lakott helységekben is.

4. Az író többek között megjegyzi: „A kisebbségi problémák összességére nem lehet tisztességes megoldást találni, mert már maga a kisebbségi kategória is méltatlan és lelkileg lehetetlen. [...] Valamely kisebbség élethez való joga sajátos kultúráján keresztül igazolható. Ha kiszakítjuk életteréből, a kisebbségi kultúra nem fejlődhet, és ha nem fejlődik, akkor hanyatlik, a kulturális értékelési szempontok és az erkölcsi nívó pedig csökken. A kisebbségi sors nem politikai vagy társadalmi, hanem erkölcsi lehetetlenség".

Fordította: Nastasă-Kovács Annamária

https://biblioteca-digitala.ro

Szerencsés Zsuzsanna

Decentralizáció és autonómia a „posztmilosevicsi"Szerbiában

Vajdaság várakozik

Két nagy „D" volt jelen a jelenlegi, Milosevics utáni szerbiai hatalom választási ígéretei között. A demokratizáción kívül, szabályszerűen és állandóan jelentkezett a decentralizáció is, noha az akkor még 19 tagú koalíció pártvezérei (azóta a Szerbiai Demokrata Pártot, amelyet Vojiszlav Kostunica jugoszláv elnök vezet, már kizárták) nem nagyon firtatták a második „D" értelmezésében jelentkező különbségeket. Eltérően a többiektől, a vajdasági politikai színtér szereplői igyekeztek minél pontosabban megfogalmazni elvárásaikat, legfőképpen azt az igényüket, hogy Vajdaság kapja vissza „tényleges és lényegi" autonómiáját.

Az új hatalom majdnem teljes két éve után elmondható, hogy Szerbiában jóformán semmi sem történt a megígért decentralizáció és regionalizáció alkományos-jogi rendezése érdekében, legkevésbé azok részéről, akiknek alkotmányos és törvényes kötelezettsége lett volna az új alkotmányos berendezkedés részleteinek kidolgozása. A Szerb Parlamentben ugyanis ez a munka meg sem kezdődött. Pillanatnyilag a szövetségi alkotmányra és a Jugoszláviát alkotó két köztársaság jövendőbeli államközösségére vonatkozó szerbiai és montenegrói elképzelések egyeztetése áll a figyelem középpontjában. Ami Szerbiát illeti, a civil szervezetektől és a szerbiai politikai pártoktól származó, Szerbia új alkotmányos felépítésére vonatkozó elképzeléseken kívül, jelenleg lényegében csak Vajdaság foglalkozik „hivatalosan" az új alkotmányos megoldások előkészítésével.

„Vajdaságnak példát kell mutatnia a normatív tevékenység terén is – mondja dr. Korhecz Tamás, a vajdasági végrehajtó tanács (tartományi kormány) kisebbségügyi tartományi titkára (minisztere) –, nem várhatjuk tétlenül, hogy a mások mulasztása miatt kialakult állapot nélkülünk rendeződjön, meg kell fogalmaznunk saját elképzeléseinket Vajdaság berendezéséről, kötelezettségeiről, helyzetéről."

A Vajdasági Képviselőház még tavaly elhatározta egy szakértői bizottság felállítását, azzal a feladattal, hogy készítse el Vajdaság alapokmányának a javaslatát. A bizottság elnöke, dr. Aleksandar Fira újvidéki akadémikus, ismert alkotmányjogi szakértő nyár elején egy nyilvános politikai összejövetelen elújságolta, hogy a bizottság elkészítette Vajdaság Autonóm Tartomány Alapokmányának Előtervezetét, azaz annak munkaváltozatát. Azt leszámítva, hogy a bizottság elnöke ismertette a dokumentum legfontosabb téziseit, a vajdasági alkotmánytervezet részletei mind a mai napig sem ismeretesek. Bár a tervezet abból indul ki, hogy „Vajdaság önállóan szervezi meg és alkalmazza a hatáskörébe tartozó törvényhozási, végrehajtó és igazságszolgáltatási hatalmat", mindezekről a vajdaságiak sorsát döntően befolyásoló kérdésekről

https://biblioteca-digitala.ro

mindeddig nem indult nyilvános vita. Maga dr. Fira nyilvánosan azt üzente: „tudni való, mi a lényeges és mi a mellékes", azaz, magyarázta, „előbb Szerbia alkotmányát kell megalkotni, és csak ezután kerülhet sorra a vajdasági autonómia helyreállítása". Dr. Korhecz tartományi titkár, aki maga is tagja ennek a bizottságnak, a vajdasági alkotmánytervezettel kapcsolatban kijelentette, hogy a vajdasági elképzelés nincs becementezve, sem betonba öntve, azaz amikor létrejön Szerbia új alkotmányos kerete, „a korrekció nemcsak lehetséges lesz, hanem kötelesek leszünk egyeztetni és megállapodni".

A nemzeti közösségek

Mit kínál a vajdasági alaptörvény javaslatának munkaváltozata? A figyelmet azonnal felkelti az a cikkely, amely értelmében „az alaptörvény és a Szerb Köztársaság alkotmánya szerint Vajdaság Autonóm Tartomány társul az európai régiókhoz". Szintén a dokumentum európai szellemiségét vetíti előre az a rendkívül terjedelmes fejezet, amely a nemzeti közösségek egyéni és kollektív jogairól rendelkezik: „Vajdaság AT-ban egyenrangú és hivatalos használatban van a szerb, a magyar, a horvát, a szlovák, a román és a ruszin nyelv és írás." E jog valóra váltásának a módszereiről a Vajdasági Képviselőház rendelkezik, valamint a helyi önkormányzatok statútumai. Hivatalos használatban egyéb nyelvek is lehetnek. A tartomány feladatai közé tartozik, hogy „védelemben részesítse a többi nemzeti közösség nyelvét, írását és kultúráját is, ideértve a roma, a német és a zsidó nemzeti közösséget". Létre kell hozni a tartományi *ombudsman* intézményét, amely ellenőrzi az emberi jogok és szabadságok, valamint a nemzeti közösségek jogainak megvalósulását, és gondoskodik ezek tiszteletben tartásáról és fejlesztéséről, a törvénnyel összhangban. A dokumentum, amely mint már jeleztük, lényegében azon a tételen alapszik, hogy Vajdaság saját hatáskörében, önállóan szervezi meg és alkalmazza a törvényhozási, az igazságszolgáltatási és a végrehajtó hatalmat, előirányozza a tartománynak azt a jogát is, hogy a bíróságokon és az alkotmánybíróságon védelmezze autonóm státusát. Vajdaság önállóan dolgozza ki regionális és területi fejlesztési tervét. Vajdaság Autonóm Tartomány tervezett területi és helyi önkormányzatai a községek, a városok, a községek és a városok közösségei, valamint a régiók.

A dokumentum szerint a nemzeti közösségek tagjai széles körű kapcsolatot tarthatnak fenn anyanemzetükkel és anyaországukkal. Vajdaság AT szerveinek szavatolniuk kell a polgárok nemzeti közösséghez való tartozásának jogát, nemzeti kultúrájuk, nyelvük és írásmódjuk szabad gyakorlását. Vajdaság AT, a helyi önkormányzatok, minden hatalmi szerv és a közéleti tisztségek betöltői „kötelesek megfelelő intézkedésekkel biztosítani a nemzeti közösségek teljes és hatékony nemzeti egyenjogúságát, valamint megakadályozni a diszkrimináció bármely megnyilvánulását".

Külön rendelet szabályozza, hogy Vajdaság AT, saját testületeiben, az általa létesített intézményekben, a közhivatalokban, a helyi önkormányzatokban arányosan foglalkoztassa a nemzeti közösségek tagjait, a törvény rendelkezéseivel összhangban, hogy ápolja és fejlessze a nemzetek közötti toleranciát és együttélést és a közoktatásban, a tájékoztatásban és a kultúra területén megfelelő intézkedésekkel serkentse a területén élő nemzeti közösségek és az emberek közötti tiszteletet, megértést és együttműködést.

https://biblioteca-digitala.ro

Vajdaság AT hangsúlyozott kötelezettségei közé tartozik, hogy a területi és egyéb fejlesztési tervek meghozatalakor legyen tekintettel azoknak a területeknek a sajátosságaira, amelyeket zömmel a nemzeti közösségek tagjai laknak. Az iskoláskor előtti, az általános és középiskolai, valamint a főiskolai és egyetemi oktatás szerb nyelven és a nemzeti közösségek nyelvén történik (erről külön törvény rendelkezik majd), és a tartományi szervek kötelessége lenne az is, hogy segítséget nyújtsanak a nemzeti közösségek nyelvén működő sajtó és egyéb tájékoztatási eszközök létesítéséhez. Az alapokmány kimondja, hogy „a közoktatás, a kultúra, a tájékoztatás, az anyanyelvhasználat és az írásmód alkalmazásának tekintetében a nemzeti közösségeknek önrendelkezési joguk van", az idevágó törvény értelmében, amelyet az alapokmány életbelépésétől számított hat hónapon belül meg kell hozni. A nemzeti közösségek és etnikai csoportok jogosultak arra is, hogy tagjaik vagy politikai és egyéb szervezeteik révén a bírósághoz forduljanak jogaik védelmében, és panaszt tehetnek az alkotmánybíróságon is.

Alternatív hatáskörök

Mivel Szerbia már meghozta az egységes privatizációs törvényt, amelyet egyébként Vajdaságból igen sok bírálat ért, külön figyelmet érdemel a társadalmi-gazdasági kérdésekkel foglalkozó fejezet. Ebben szerepel az a kitétel, amely szerint „Vajdaság AT törvénnyel szabályozza a privatizációs eljárást a vállalatokban és egyéb egységekben, amelyek székhelye Vajdaság AT területén van". A tervben szerepel egy Vajdasági Fejlesztési Bank létesítése. A dokumentum kiemelten kezeli a mezőgazdaságot (termőföld csak kivételes esetben használható fel más célokra), az adókkal kapcsolatos fejezet viszont alternatív megoldásokat javasol, attól függően, miképpen rendelkezik majd a szerb alkotmány. Vagy Vajdaság AT gyűjti be az adókat, saját intézményei révén, kivéve a forgalmi adót, vagy meg fogják határozni a pontos részarányt, amelynek alapján Vajdaság AT és a helyi önkormányzatok részesülnek a Vajdaság területén begyűjtött adókból.

A legtöbb alternatív megoldás (négy) abban a fejezetben található, amely Vajdaság AT jogait és kötelezettségeit fogalmazza meg, ami kétségtelenül a tartományi képviselőház által létesített bizottság tagjainak azon álláspontját tükrözi, hogy erről a kérdésről a tartomány politikai tényezőinek kell nyilatkozniuk. Az egyik változat szerint Vajdaság AT „elfogadja és módosítja saját alaptörvényét, szavatolja az emberi és állampogári alkotmányos szabadságjogok megvalósítási módjait, a szerb nép és a nemzeti közösségek egyenjogúságát, ellátja védelmüket, rendelkezik Szerbia és Jugoszlávia állampolgárai hivatalos nyilvántartásáról". Vannak olyan változatok is, amelyek sokkal átfogóbban szabályozzák a tartomány hatáskörét, és a fentieken túl Vajdaságra bízzák a sikeres gazdasági és társadalmi fejlődés feltételeinek a megteremtését is, megfelelő tervek és programok elkészítése révén, és önálló intézkedési jogkört tartanak célszerűnek több mint negyven tevékenységi területen, amelyek név szerint fel vannak sorolva. Ezek között van (az egyik változat szerint) a bíróságok megszervezése, a helyi rendőrség szervezeti felépítése és működtetése, a nemzetek közötti kapcsolatok Tanácsának a létrehozása (van olyan változat, amelyben ez nem szerepel), az adóhatóság megszervezése és működtetése, a kultúra, elsősorban

https://biblioteca-digitala.ro

a nemzeti közösségek kulturális örökségének a védelme, az archívumok, a könyvtárak, a múzeumok, a tudományos kutatómunka területe, a mezőgazdasági földterületek kihasználása, a vízgazdaság, az erdőgazdaság, a vadászat, a halászat, az idegenforgalom, a kisipar és a kisvállalatok, a szövetkezetek, az árumintavásárok, a gazdasági kamarák, alapok és közvállalatok létesítése, az ásványi kincsek kihasználása, a humanitárius intézmények, az egészségvédelem és a nyugdíjbiztosítás, az állami kerettörvény rendelkezéseivel összhangban, a szociális és családvédelem, a sport, az utak és a szállítás, a tájékoztatás stb.

A Vajdaság AT-n belüli törvényhozó hatalom hordozója a vajdasági képviselőház, hatáskörébe tartozik a tartomány alaptörvényének a meghozatala, a szerb köztársasági alkotmány módosításának a jóváhagyása (vagy: csupán véleményezése), jóváhagyása nélkül Vajdaság AT területe nem módosítható (ehhez kétharmados képviselőházi többség kell), területfejlesztési tervet készít, közintézményeket és -vállalatokat hoz létre, bíróságokat létesít és szüntet meg.

A képviselőházat két tanács alkotja: a Polgárok Tanácsa 94 és a Nemzeti Közösségek Tanácsa 32 (esetleg 24) képviselővel. Az utóbbi javasolt összetétele: 10 (7) szerb, 6 (5) magyar, 4 (3) szlovák, 4 (3) horvát, valamint két-két román, roma és ruszin képviselő és még kettő azokból a nemzeti közösségekből, amelyekről a törvény külön rendelkezik. A Nemzeti Közösségek Tanácsa javaslatokat tehet a Polgárok Tanácsának, önállóan dönthet azokról a törvényekről és egyéb szabályzatokról, amelyek a nemzeti közösségek számára jelentős kérdéseket érintenek, megállapítja azoknak az előírásoknak az alkományosságát és törvényességét, amelyek a nemzeti közösségek jogait szabályozzák. A végrehajtó hatalmat Vajdaság AT kormánya gyakorolja. A tartomány elnökét, aki elnökösködése alatt nem lehet tagja politikai pártnak, a tartományi képviselőház választja, négy évre.

Az igazságszolgáltatásról szóló fejezet szintén alternatívákra épül. Van olyan változat is, amely szerint ez a fejezet felesleges, de olyan is, amely fellebbviteli és legfelsőbb bíróság létesítését is előirányozza Vajdaság számára.

„Ésszerű decentralizáció"

A vajdasági alkotmánytervezetet, pontosabban a legfontosabb kérdésekben alternatív változatokat javasoló előtervezetet érdemes összehasonlítani az *Új szerb alkotmány alaptételei* című dokumentummal, hogy megérthessük azokat a különbségeket, amelyek a Milosevics utáni, demokratikusnak tekinthető szerb politikai szereplők között a decentralizáció értelmezésében jelen vannak. Az „alaptételek" mögött Vojiszlav Kostunica Szerbiai Demokrata Pártja áll, amely gyakran hangsúlyozza Szerbia decentralizációja és regionalizációja iránti elkötelezettségét, de szigorúan kerüli, hogy Vajdaság autonómiáját bármilyen formában is külön megemlítse. A dokumentum szerzői szerint Szerbia új alkotmányának lehetővé kell tennie „az államigazgatás ésszerű decentralizációját", és éppen ezért a hangsúlyt a regionális autonómiára és a fejlett helyi önkormányzatra helyezik, „amely az egyetlen demokratikus válasz a hatalomnak a Milosevics-korszakból örökölt, jelenlegi területi szervezettségére Szerbiában".

Az SZDP által javasolt új szerbiai alkotmány értelmében, amelyet a párt véleménye szerint Alkotmányozó Nemzetgyűlésen kellene elfogadni, a Szerb

https://biblioteca-digitala.ro

Köztársaság területe hat régióból állna, azzal a kikötéssel, hogy a hatodik régió, pristinai székhellyel, Koszovó és Metóhija lenne, „státusának végső rendezése után". A többi öt régió székhelye: Belgrád, Kragujevac, Nis, Újvidék és Ucsice lenne. A régiók elnevezését az illetékes regionális közgyűlések állapítanák meg, így ez a dokumentum sehol sem említi a Vajdaság elnevezést. Az alkotmány magában foglalná a régiók létrehozásának a feltételeit is (de kizárólag az alkotmánymódosítási eljárás részeként), továbbá megállapítaná a régiók mint autonóm területi közösségek hatáskörét. A helyi önkormányzat egységei a községek és a városok.

A régióknak statútumuk lenne, amely a szerb képviselőház hozzájárulásával készülne, a szerb kormány pedig megkapná a jogot, hogy a szerb köztársasági alkotmány megsértése esetén javasolja az alkotmánybíróságnak a regionális szervek feloszlatását. Az egykamarás, regionális parlamentek törvényhozói tevkenységet folytatnának saját hatáskörükben, a végrehajtó szerv a regionális kormány lenne, amelynek elnöke „lenne a kapcsolat a regionális autonómia és az államhatalom között". A régiók hatalmi struktúráját köztársasági törvény fogalmazná meg, pontosan megállapítva, „milyen hatalmi szervei lehetnek, illetve nem lehetnek a régióknak". Az SZDP javaslata szerint a régiók pénzügyi autonómiával rendelkeznének, jövedelmük a regionális adókból és illetékekből, valamint a köztársaság jövedelméből való részesedésből állna össze. Szembeötlő, hogy a regionális autonómia rendelkezik törvényhozási és végrehajtó hatalommal, de bírói hatalommal már nem. A régiók együttműködhetnek „idegen országok megfelelő területi közösségeivel". Fontos pont, hogy a régiók közvetlenül részt vennének a központi hatalom gyakorlásában, az egész Szerbiára vonatkozó döntések meghozatalában, mert 10-25 képviselőt választanának a Régiók Tanácsába. A szerb képviselőház ugyanis két tanácsból állna, a Polgárok Tanácsából (150 képviselő) és a Régiók Tanácsából (100 képviselő). A javaslat azt is tartalmazza, hogy „a kisebbségi képviselőket mindkét tanácsba a pozitív diszkrimináció elvének alkalmazásával választanák".

A Régiók Tanácsának vétójoga lenne a Polgárok Tanácsában azokban a kérdésekben, amelyek az alkotmány szerint a régiók közvetlen érdekszférájába tartoznak. A központi hatalom ellenőrizné a régiók munkáját, de lennének eszközök a regionális autonómia jogvédelmére is, elsősorban különleges alkotmányos panasz formájában. Így például a Kostunica-féle SZDP által kidolgozott alkotmányos alapelvek szerint a régiók eljárást indíthatnának a köztársasági szintű, általános érvényű határozatok alkotmányosságának és törvényességének megállapítására. A régió és a köztársaság közötti hatásköri vita esetén az alkotmánybíróság döntése az irányadó.

Az SZDP dokumentuma leszögezi, hogy a Szerb Köztársaság „köteles biztosítani a nemzeti és etnikai közösségek egyenjogúságát, és elősegíteni azok fejlődését", hangsúlyozva, hogy a nemzeti és etnikai kisebbségek jogvédelméhez hozzátartozik a pozitív diszkrimináció elvének az alkalmazása is. A hivatalos nyelv a szerb és az írás a cirill betűs írás, de a nemzeti kisebbségeknek szavatolnák a jogot, hogy hivatalosan is használhassák saját nyelvüket. Az alkotmány külön fejezetben szavatolná az emberi és a kisebbségi jogok védelmét szolgáló *ombudsman* intézményének létrehozatalát.

https://biblioteca-digitala.ro

„A harmadik út"

Fontos még megemlíteni, hogy a Szerbia decentralizációjára és regionalizációjára vonatkozó elképzelések megfogalmazásában, a politikai pártokon és a vajdasági parlament említett alkotmányelőkészítő bizottságán kívül, jelentős szerepet játszanak a civil szférát képviselő független szakértők és civil szervezetek javaslatai is, amelyek a civil szférából, független szakértőktől és egyes civil szervezetektől érkeznek. A belgrádi Emberjogi Központ mellett megalakult hattagú független szakértői csoport egy évvel ezelőtt komoly figyelmet keltő új szerb alkotmánytervezetet dolgozott ki. A részletesen kidolgozott javaslat készítőinek az volt a fő üzenete, hogy szakítani kívánnak a többségi nemzet etnonacionalista államának az elvével, amelyben „a kisebbségeknek minden joguk megvan", s egy olyan Szerbiáért szállnak síkra, amely „a területén élő minden polgár és nép multikulturális, demokratikus állama", ami egyben azt is jelenti, hogy a nemzeti kisebbségek közvetlen alkotmányos védelem alatt állnak, és hogy a kisebbségi csoportoknak különjogokat biztosítanak. A tervezet másik fontos üzenete Szerbia magasfokú decentralizációval párosított regionalizálására vonatkozott, „abból a meggyőződésből kiindulva, hogy a hatalom különböző szintjei közötti egyensúly a demokratikus átalakulás *conditio sine qua non*ja".

A javaslat szerint Szerbia egész területe községekre, körzetekre, kerületekre és autonóm tartományokra bomlana, de a meglévő tartományok autonómiája érintetlen maradna. Két alternatív megoldást is felkínál: az egyik szerint az alkotmány minden tartományt felsorolna, és határaikat (kivéve Vajdaságot, valamint Koszovót és Metóhiját) törvényben rögzítenék; a másik szerint Vajdaság megtartaná eddigi elnevezését és határait, míg a többi tartomány esetében ezt alkotmánytörvénybe foglalnák. A saját alkotmányos alapokmánnyal rendelkező autonóm tartományok törvényhozási hatásköre többek között a területfejlesztésre, a gazdaságra, a szociális védelemre, a közoktatásra és a kultúrára terjedne ki. A javaslat szerzői egyedül abban nem tudtak egyhangúlag dönteni, hogy a tartományoknak legyen-e autonóm igazságszolgáltatásuk.

Miközben a vajdaságiak a regionális autonómiára vonatkozó és egymásnak gyakran ellentmondó belgrádi elképzelések többségét jó adag szkepticizmussal szemlélik, a fenti javaslatot még a vajdasági autonomisták is jó kiindulópontnak tekintik, amely elvezethet egy elfogadható kompromisszumhoz. A vajdasági autonómia hívei elsősorban azt tartják e dokumentumban figyelemre méltónak, hogy „belgrádi szájból először hangzott el, hogy a tartományoknak joguk van saját alkotmányos alapokmányhoz".

A vajdasági közvélemény nagy érdeklődéssel várja, hogy a független, tekintélyes szakemberek *Forum Iuris* nevű civil szervezetbe tömörült csoportja befejezze az eddig elkészült szerb alkotmányos alapelvek, alkotmánytervezetek és előtervezetek kiértékelését. Ez a szakértői csoport azt kívánja elősegíteni, hogy azokban a kérdésekben is sikerüljön kompromisszumra jutni, amelyekben eddig a leginkább megoszlottak a vélemények. Ezek közé a fontos és lezáratlan kérdések közé tartozik a tartományi autonómia alkotmányos státusának, vagyis a külön tartományi alkotmányoknak a kérdése, a hatáskörök pontos meghatározása (például a tartományi

https://biblioteca-digitala.ro

szintű bíróságok, az igazságszolgáltatás vonatkozásában), végül pedig, de távolról sem utolsósorban: Vajdaság különleges (aszimmetrikus) státusának a kérdése egy jövendőbeli regionalizált Szerbiában.

Visky András

Megérkezés a 21. századba*

Egy olyan térségből érkeztem ötödfél napra Európába, amely nevében is a köztes létformát, a „se itt, se ott" lebegését sugallja: Közép-Kelet-Európából.

Az én nyelvem írásmódja szerint a három tagból álló szószerkezet legutolsója Európa, előtte pedig éppen az az égtáj szerepel – „kelet" –, amely több ezer év óta semmi jóval nem kecsegtet, a folytonos veszélyeztetettség, a koncentrált Gonosz testet öltésének és majdhogynem kezelhetetlen szétáradásának a forrásvidéke. Elég egy, a szimbolikus jelentőségéhez mérten igen keskeny és áttetsző határsávot megközelíteni és átlépni ahhoz, hogy a nem szűnő fenyegetettség érzékelhető legyen. Az elvont hirtelen konkréttá válik: én vagyok a keletről érkező, tőlem félnek, én indítom be a védekező mechanizmusokat. Európa testetlen félelme, saját napkeleti felétől való – egyszerre indokolt és reménytelen – elzárkózása az egész civilizált Európát már régesrégen ostromlott várrá alakította. Amikor Montaigne 1580-ban Európa legnépesebb és leggazdagabb városába, Augsburgba látogat, elcsodálkozik a biztonsági eszközök leleményességén, kapuk, sáncok és hidak lenyűgöző arzenálján. Volt mitől félnie a városnak, nem kétséges, Jean Delumeau *La peur en Occident* című könyvében össze is állítja a korabeli feketelistát: pestis, éhhalál, muzulmánok, zsidók („a legfőbb rossz") és a nők. Ha moccan a szigorú vaskapu, vagy emelkedik a híd, olyan hangokat hallhatni, mint az utolsó ítéletkor, amikor előszólíttatnak a lelkek, hogy kezdetét vegye a végső elszámolás. Aki nem bizonyul méltónak a belépésre, a külső sötétségre vettetik, ahogyan a száműzetésben élő János tüneményes Apokalipszisében olvassuk, de ez, a külső sötétség, még mindig a jobbik eset, újabb esély a bekopogásra, afféle reményteljes purgatórium, mert hiszen a nem oda valók, az akadékoskodók, a nem megfelelők időnek előtte a falakat körülvevő vizes sáncban is végezhetik.

A hármas fogat legelső tagja – „közép" – írja le a legpontosabban, hol is élek: a történelem nehezen elhelyezhető, köztes terében, valamiféle diffúz ideiglenességben, olyan helyen, ahol kivétel nélkül mindenki születésétől fogva vándor. (Közép-)Keleten él, de nem kíván megállapodni itt, hiszen Nyugathoz tartozónak vallja magát, hamisítatlan európainak, aki a történelemkönyvek visszatérő tanítása szerint

* Elhangzott Jutland szigetén, Hald Hovedgardban, 2002. augusztus 24-én, a Dán Írószövetség által rendezett Európa a 21. században – *Identitás, migráció, gyökerek és fundamentalizmus* című konferencián.

https://biblioteca-digitala.ro

évszázadokon át ontotta vérét Nyugat, az igazi Európa biztonságáért. Ha ehhez még hozzáteszem, hogy Közép-Erdély a tulajdonképpeni hazám, az erdőkön túli talányos vidék, a tündéri Trans-Silvánia, valamint, hogy el ne felejtsem, fele-fele arányban osztrák–magyar volnék, és román útlevéllel igazolom magam, akkor máris látható, az a Centrum, amit otthonomnak tudhatok, és az identitásomnak a része, a térképen a legkevésbé, a géntérképen csak üggyel-bajjal, leginkább talán, ebben bízom, megírt és megírandó történetekben lokalizálható. Könnyed mozdulattal rábökni – Itt van vagy Ott van! – aligha lehet, mert mire valahol volna, már nincsen ott vagy itt, az Isten országa tehát, ennek a tartománya legalábbis, amely a jézusi tanítás szerint ismét csak valamiféle köztes térben ismerhető fel („közöttetek van"), a már említett – megírt, megírandó – történetekben. Egy szabad hely, mondhatni, de a térség szabadsága sem politikai, sem pedig ennél tágabb értelemben nem értelmezhető, sokkal inkább arra kell gondolnunk, hogy eldöntetlen, nyitott, ott toporgunk mindannyian a vizesárok felett, a vashídon, mint valaha Montaigne, avval a lényeges különbséggel, hogy ez a létformánk, a lázas helyben-futás.

Mindezt azért bocsátom előre ekkora részletességgel, mert súlyos bizonytalanságok gyötörnek a tekintetben, vajon valóban a 20. századból érkeztem-e a 21. századba. Nem látható számomra az előttünk levő és időszámításunk szerint mégiscsak elkezdődött évszázad, a 21. század Európájára vonatkozó kérdés pedig sokkal inkább azt a másik kérdést veti fel: vajon lezárult-e igazán a 20. század. És még tovább: honnan tekintünk ki, és merre nézünk; magunk mögött hagyhatunk-e valamit, amit nem szívesen cipelnénk tovább?

A kérdés tulajdonképpen az időre vonatkozik, és ez önmagában is hagyományosan európai kérdés: ott áll az öreg kontinens, kiérdemesült színészként a történelem ingatag színpadán, koponyát tart a kezében, a Nietzschéét, ha jól látom, a kizökkent időt és annak helyre tolását hozza szóba, kényesen és narcisztikusan, de növekvő félelemmel is egyszersmind.

Az én tapasztalataim alapvetően a diktatúrából származnak. A diktatúra konszolidált, magabízó, tehát majdhogynem legsötétebb korszakában születtem, szüleim hetedik gyermekeként. Az '56-os magyar forradalom sorsa az idő szerint már eldőlt, a politika frissen festett, jó hangszigetelésű díszletei mögött nagy lendülettel folytak a retorziók. Idősebb testvéreimtől tudom, amit később aztán magam is megfigyelhettem, hogy apám az esti órákban, hamarosan bekövetkezett letartóztatásáig, sok időt töltött el a rádió előtt ülve, a világ hangjaira figyelve. A világvevő rádió, apám beszédes nevű, talányosan ragyogó Globtrottere mint a kemény diktatúra emblematikus kelléke. Bal kezével a hangosítót, jobb kezével pedig a keresőgombot csavargatta, az adás állandóan elfutott előle, éteri mondattöredékek, csonka hírek jutottak csak el hozzá, amelyek vagy az alanyt, vagy az állítmányt, vagy a tárgyat hagyták maguk mögött, de amiket aztán valahogy mégis össze kellett rakni, hogy értelmesek legyenek, és a helyzetünkről, rólunk szóljanak. A rádió a szabadság előretolt harcosának a szerepében tetszelgett, a szabad Európáé, de családi szentély is volt egyszersmind, bizonytalan üzeneteket sugárzó, recsegő-nyivákoló orákulum, a várakozás, tehát a jövő idő megtestesítője. Apám abból olvasta ki, meglehetős pontossággal, hogy mikor érkezik el az ő letartóztatásának ideje is.

https://biblioteca-digitala.ro

A diktatúra ideje a jövő idő, és ez lényeg szerint kapcsolt össze bennünket Európával, és Európát velünk. A jövő ugyanis a nagy találkozás ideje, ítélet-idő, a szónak abban az értelmében, hogy a hűséges ellenállók, akik voltunk, minden kétséget kizáróan elnyerjük méltó jutalmunkat. A négy évtizedes diktatúra a pusztai vándorlás jellegzetes, csodáktól sem mentes tapasztalatával ruházott fel, és az időre irányította a figyelmünket. Az eljövendő pedig mi egyébből táplálkozik, mint a gazdag múltból, a közös történetekből, amelyek újra mondhatóak, felidézhetőek, és avval a reménnyel kecsegtetnek, hogy szereplői vagyunk egy olyan kibontakozásnak, amely nem velünk kezdődött, és amelynek a vége nem esik egybe a mi szomorú és boldog kimúlásunkkal.

A Halál bizony szigorú, de végtére is jóságos nővérünkként egy házban lakott velünk, de legalábbis naponta meglátogatott bennünket, félelmetes, de szeretetre méltó nagynéniként, hiszen nem pusztán életünket vette el, hanem betetőzte küzdelmeinket, amivel azt állítom, hogy a velünk dialogizáló Halálunk mellett valami egyébbel is rendelkeztünk, amihez a Halál mintegy nagyvonalúan hozzásegített bennünket. Akárhogyan is, de beszélő viszonyban lehettünk vele, a Halállal, amiképpen az assisi szent is. Saját, személyes halállal rendelkeztünk, Rilke boldogsága ennek láttán beragyoghatta volna sötét, villanyáram nélküli hétköznapjainkat.

A szabadságvesztés, a megvont szabadság, a szabadság-hiány fontos tapasztalat, nem kívánom senkinek. Mindenesetre az *ars moriendi*, a meghalás művészetének beszédes és bizonytalan terepe, Élet és Művészet összekapcsolódásának drasztikus esélye, forma és tartalom egybeesése. Olyan, mint egy európai kert a nagy korszakokból: homályos ösvények, úttalan utak, félelem és reszketés, szökőkút, megérkezés. És, ne feledjük, hátrahagyott nyomok, amelyek lehetővé teszik, hogy a később induló tovább jusson, mint a végleg eltávozott.

Még mielőtt a brutális, minden mozdulatában hazug és pusztítóan önimádó diktatúra apológiájának fognák fel soraimat, engedjék meg, hogy egy példával hozakodjam elő.

Apámat ugyan 22 évre ítélték el, de 1964-ben a romániai kommunista vezetés már lázasan kereste, amerikai nyomásra, *of course*, a politikai foglyok szabadon bocsátásának a módját. Úgy döntöttek, hogy a több ezer fogolynak, akik valahogy túlélték a börtönéveket, megadják a nyilvános megtérés lehetőségét, hiszen ez mutatkozott az egyetlen útnak, hogy saját meggyőződésük ellenére ki is engedjék az ellenállókat, és mégis ők, a fogvatartók kerüljenek ki győztesekként. Igazi nagy börtönszínházat szerveztek, a belső udvaron felállított színpaddal, virágokkal és zenekarral, följavították a kosztot, újságokat adtak be a cellákba, és kihirdették, hogy aki hajlandó bűnbánatot gyakorolni a rezsim ellen elkövetett tettei miatt, annak azonnal leszállítják a büntetését, sőt azonnal szabadon is engedhetik. Voltak, akik fölléptek a színpadra, szívből vagy színből megbánták tetteiket, és a foglyok tekintete alatt levetkőzték rabruhájukat, civilbe öltöztek, és elhagyták a börtönt. A harcostársak és legközelebbi barátok, a pokoli színjáték hatása alatt, a legsúlyosabb érvekkel próbálták rávenni apámat, színleljen ő is megtérést, hiszen kötelessége kiszabadulnia, a hét gyermekére való tekintettel, akik halálos veszedelemben élnek, kitelepítve a román Gulágra, ezer kilométerre az amúgy elkobzott otthonuktól.

A gyermekek érdekében: ki tudna ellent állni ennek az érvnek?

https://biblioteca-digitala.ro

A fogolytársak elbeszéléséből tudom, hogy apám egyéjszakányi gondolkodási időt kért jóakaratú társaitól, majd a reggelig tartó virrasztás után arra jutott, hogy nem fogja megtagadni múltját, még színből sem, ezt pedig kifejezetten a gyermekei érdekében cselekszi, lesz, ami lesz, kivárja inkább a végét.

Szabad ember volt, soha nem veszítette el a szabadságát, amit az Égtől kapott, és nem helyettesítette semmivel, mert semmivel sem helyettesíthető, hiszen a legenyhébb próbálkozás hatására is azonmód szertefoszlik, semmivé lesz, írmagja sem marad. És a halál, a sajátunk, ennek a szabadságnak lényegi eleme látszik lenni, köszönöm, Rilke, béke poraidra.

A 21. század szigorúbb értelemben ugyan még jövő idejű mindannyiunk számára, mégsem megnyugtató módon gondolunk rá, hiszen ott, a jövőben nem a Jót, az elérendőt és elérhetőt érzékeljük magunk előtt, hanem a megnevezhetetlent és bizonytalant, valamiféle önmagát leleplezni nem szándékszó veszélyforrást, amely az eddigi – hívő vagy hitetlen – eszkatológiákkal ellentétben nem fog, sőt már most sem hajlandó különbséget tenni a Jó és a Rossz, a jóakaratú ember és a rosszakaratú ember között. A Halál van előttünk, de nem a saját halálunk, nem a szigorú nővér, akivel szóba állhatnánk és megérthetnénk egymást. Beszél hozzánk, beszélünk hozzá, de elbeszélünk egymás mellett, mondjuk a magunkét, szavakkal hozakodunk elő, rémesen kapkodva. Ha igaz az, hogy a 20. század szeptember 11-gyel ért volna véget, bár én sokáig azt hittem, 1989 decemberében mondtunk búcsút neki, akkor azóta ez a kapkodás az európai létforma legvalóságosabb karaktere, a test beszéde, nem a szó, nem a beszéd, hanem a mozdulat, a tekintet, a lélegzetvétel.

Földünket folyamatosan dúló háborúk színhelyeként ismertük ugyan még néhány évvel ezelőtt is, de ezek valahogyan messze voltak mindig, az európai civilizáció citadellája biztonságos távolságban tarthatta őket, minimális erőfeszítéssel beékelhettük egy végtelenségig tartó – figyelem: idő! – telenovella és a hősiesen küzdő futballistáink gladiátori mutatványai közé, így tehát a részint meghaladott, de mindenképpen meghaladható múltat reprezentálták. Ennek is vége. Hiszen ha nekünk nem is voltak eszközeink a Gonosz megfékezésére, jött a Tengeren túli jóságos és erős nagybácsink, vagy inkább a mindig a rendíthetetlen és értékeink védelmezésére kész, éber apánk, és rendet rakott a környezetünkben. Mindaddig, amíg a civilizáció eszközein a Gonosz, miként a vírus, föl nem emelkedett a levegőbe, megbízható apánk feje fölé, és át nem lépte azokat a határokat, amelyeket sérthetetleneknek gondoltunk. Most pedig akaratunk ellenére belélegezzük, elfoglalja gondolatainkat, érzéseinket, és fogságba ejti szabadnak hitt lelkünket. „Korunk háborúi – írja Kertész Imre – mindig erkölcsi színezetű háborúk, olymértékben, mint még talán soha."

A 21. század Európája megfosztatott saját jövőjétől, és a pillanatban él. Nincs jövő, kihelyezett (álom)kép, ennélfogva valóságos jelen(e) sincs, hanem csak a pillanatnyi. A megélt és túlélt pillanatok pedig nem érnek össze, valamiféle értelmes összefüggést, más szóval utat, járhatót, követhetőt kínálva. Ebből a nézőpontból pedig inkább az látszik, az európai 21. század küszöbén, hogy a kontinens félelmében nemhogy összezsugorodott volna, hanem kitágította a határait, nem tipikusak a problémái, amennyiben közép-kelet-európaiként jórészt ugyanazokat a gondokat és tanácstalanságokat osztom magam is, mint Nyugaton élő társaim, s még csak azt sem mondhatom, hogy – a két, nyugati és keleti civilizáció fejlettségi szintjét tekintve –

https://biblioteca-digitala.ro

kevesebb volna a vesztenivalóm, mert hiszen mindannyian a legtöbbet, az egyetlent, a megismételhetetlent veszítjük el.

Így kezdődött el a 21. század: elapátlanodtunk, sápadt arcú európaiak, kivétel nélkül mindannyian.

Abban a kultúrában, amelyben élek, és ez kettő, mert román is és magyar is, az apa-hiány napjaink alapélményévé vált. Szembenézni a diktatúrával óhatatlanul azt is jelenti: leszámolni az apákkal, a mesterekkel, akik így vagy úgy a totalitarizmus kollaboránsai és haszonélvezői voltak. Leszámolni velük, vagy ami majdnem ugyanaz, valamilyen módon megbocsátani nekik, utólag megváltani őket, ahogyan, a híres talmudi történet szerint, a legendás tanító, később hitehagyott Achér, Elisa ben Avuja üdvösségéért a halála után kétségbeesetten küzd kiváló tanítványa, Rabbi Méir, aki képtelen, már-már abszurd hűséggel nem hajlandó megbékélni mestere bukásának gondolatával. Nagyszerű emberekről, írókról, művészekről és hát persze „rendszerváltó", bátor politikusokról, egykori ellenzékiekről derül ki egyik pillanatról a másikra, hogy az elnyomó rezsim ügynökei, titkos megbízottai lettek, és odaadó pontossággal és rendszerességgel jelentették fel legközelebbi barátaikat, rokonaikat, házastársukat, sőt még talán pénzt is elfogadtak arctalan megbízóiktól.

A mi módfelett törékeny Európánknak most a múltja a legvalóságosabb jelene, a múlt mint árulás, amivel sehogyan sem sikerül elszámolnia. Előbb csak a Stasi-történeteken csemegéztünk okosan és távolságtartóan, most azonban, későn, nagyon későn saját történeteink kerültek terítékre. Esterházy Péter édesapja titkosügynök-múltjával küzd *Javított kiadás* című elképesztő könyvében, majdhogynem szóról szóra megismételve Acher tanítványának égiekkel és földiekkel dacoló kálváriáját. A 21. század kapujában – avagy: a vihar kapujában – azt azért lehet látni, hogy az öncsalás – Esterházyval szólva – „lényege, azt hiszem, az, hogy a rémségeket mindig csak mások követték el, a németek, az oroszok, a nyilasok, a kommunisták", és a sort még tovább lehet folytatni: az arabok, a románok, a magyarok...

Régi téma, nagy európai regiszter: a pokol a Másik (ember). Hogy ki követi el azt, ami éppen végbemegy és a szemünk előtt történik, ártatlan életeket követelve fizikailag vagy morálisan, az mérhetetlenül bonyolult kérdés. Azt azonban pillanatra sem hagyhatjuk ki a számításból, hogy a megbocsátás – főként ha Isten is ott áll az apákkal egy sorban – cseppet sem szentimentális, és rendkívül kényes feladatként marad ránk, elszenvedőkön és túlélőkön. Az apáról olvasom, az országról, a velünk élő múltról: „szüksége lett volna – valakire, bárkire, akinek az arcában megláthatta volna saját magát."

Ennek – a megbocsátás aktualitása – jegyében kezdődött el a 21. század. Megbocsátás: szó; a dolgok nevén nevezése, még ha mi magunk is válunk a kijelentő mondat alanyává. Megbocsátás: nem szó; feladat, munka, *exercitio spiritualis*, odatartott és megmutatott arc.

https://biblioteca-digitala.ro

Paul Drumaru

Transzlandi levelek

Ott ültem, kisfiam, a tévdoboz előtt – apropó, abban a bizonyos Szaranykórban volt az anyósomnak Galacon egy kiskutyája, Flipsy (ipszilonnal írom, ne vádoljanak azzal, hogy sznob vagyok), bizonytalan fajta, tulajdonképpen azt sem tudom, hogy nézett ki, nem ismertem valami jól, inkább csak mások elbeszéléséből, nos ez a Flipsy belevaló kutyusnak bizonyult, nem volt harapós, még csak nagyon ugatós sem, barátságosan csóválgatta a farkát, hát igen, a farok, látod, Armageddonkám, egy másik fogalom, amelyik neked nem túl sokat mond majd, amikor a szinapszisaid kezdenek összeállni, és kezd a dolgokról véleményed lenni, de akkor nekünk, abban a korban a kígyózó sorok, a sorok végén a kunkorodó Farok, ajvé, sokat jelentett ám! –, egyszer a feleségem ott állt a sorban vagy négy órát, és megszerezte az utolsó csirkét, úgy választotta el az elárusító az utolsó párt egymástól, mint sziámi ikreket (mert amúgy párosával adták őket, 900 grammnyi lehetett a duó, de volt még az egész Pacsirta Együttes is, ez öt darabból állt, egy kilónál is több volt), no de kapott is a fejére szegény egy táskával a mögötte álló nőtől, akinek már nem jutott, azanyádat, mondta, mi, én nem álltam sorba ugyanúgy, mint te, lehettél volna te mögöttem, mi a francnak nem történt fordítva?! – emlékszel, írtam én neked erről a Fordítváról is, a júliusi levelemben, megnézheted, mi is tehát a fordítva? Úgy bizony, micsoda ő? A viszont? Mert ha arról volna szó, hogy csupán csak ennyi, akkor mi tényleg fordítottan élünk, visszafelé, a farkától a fejéig, úgyhogy mi ketten rövidesen találkozunk, feleúton, mindketten vagy harmincévesek leszünk, és virágkorunkból összeállítunk egy szép nagy csokrot, és elvisszük a katonai temetőbe, te mélabús nosztalgiázó, ezt fogjuk mondani egymásnak, és ami engem illet, ez még igaz is lesz, nosztalgiás voltam születésemtől fogva, az előző évezredből, mindig sóvárogtam – mire is? megmondom majd egyszer ezt is, most legyen elég annyi, hogy könyvet is írtam effélékről, A jövő mint múlt, az volt a címe, nem közöltem, ki az ördög közölte volna akkor, a Szaranykórban, most meg ki az ördög közölje támogatás nélkül, magyarán: pénz, penyó nélkül, na, nekem olyan nincs, de nem sírok, sírjon az, aki nem tud engem olvasni, mindegy, hogy miért, nincs semmi mentség, sőt fordítva, és az is megfordítva, ha pedig azt hiszed, hogy a visszájának a visszája: a színe, akkor ostoba vagy, kisfiam, kelekótya fráter, te kis kétnyelvű, apropó, tudod-e, hogy egy bihari községben (mintha így hallottam volna) felvetődött – vagy felvetették, hogy fel kéne vetni – a kétnyelvű utcanévtáblák ügyét, figyelembe véve, hogy a romák vannak ott többségben, amitől egy újságíró majd megpukkadt nevettében, sőt tényleg megpukkadt, nem húzható már fel a kis kulccsal, csak úgy működik, ha kap egyet a fejére –, úgyhogy csodálkozom is, hogy a farok nem került a jelentések sorában az első helyre, oda, ahova a címszavak kerülnek egymás után a határozó szótárban, Armageddonkám, tudod-e te, kisfiam, hogy mi a szótár? – és tehát ott csetlett-botlott a lábak között, mindig valami ennivaló után mászkált, talán ez volt az egyetlen hibája, ezért néha bele-bele is rúgtak, de

https://biblioteca-digitala.ro

általában kedvelték őt, szimpatikus is volt, mondták, és meg hát szórakoztatta is őket, a kutya, kedvesem, ki más? – ennek a Flipsynek tehát az volt a szokása, hogy mindig bement a házba, valahányszor Ceauşescu beszélt a tévében, és amíg a beszéde tartott – márpedig eltartott, én mondom neked –, Flipsy ült a fenekén a tévdoboz előtt, vau-vau-vau, vau-vau-vau, ugatott megállás nélkül, de amint véget ért, rohant is ki az udvarra, ahol mindig ott volt egy rakás csodálkozó és kuncogó ember, jöttek a szomszédos utcákból is, hogy a saját szemükkel lássák, ami a fülükbe jutott, csodálkozom, hogy nem jöttek szekusok is, bár lehet, hogy jöttek, fene tudja, mindenesetre elvinni nem vitték el a kutya tulajdonosait, hisz Flipsy tulajdonképpen az egész udvar közös tulajdona volt, ahol abban az időben ott lakott nagymama is, meg Gila néni, a fiúk, Ilie bácsi, Marin bácsi, Kulica, a cigány és az odatévedt Andrei, akit ha a piacra küldtek, többször kellett meneszteni, külön mindenért, ugyanis ha azt mondták neki, hozzon káposztát is, krumplit is, hagymát is, akkor hazaállított egy dinnyével, a többit elfelejtette – egy filmre várva, amelyet egyébként fekete-fehérben már láttam, Ellis szigete a címe, egy sorozat, amelyet szeretek, különösen amikor az a Strul, Rubinstein, Jack, a zeneszerző a hajóról meglátja a Szabadságszobrot fején a töviskoszorúval, és azt mondja: „Ámeriiká"... (nem sokkal többet ért rá mondani, illetve írni Kafka sem, Franz, a német ajkú prágai, aki szintén állandóan ki akart vándorolni, míg végül befelé vándorolt, önmagába, egyszerű K-und-K-und-K-vá válva: Kaiserliche und Königliche Kakánia), szemem sarkából a képernyőt néztem, nem tudom már, milyen műsorban egy kisasszony azt kérdezte valami fiúktól, hogy vannak-e rajongóik, fanjaik, azok először nem értették, lehet, úgy gondolták, vannak-e fontjaik, penyójuk, az egyik közülük, egy rokonszenves szőke meg is kérdezte: Hogy tehát micsodánk?, fanok, ismételte meg a lány, hallottam, hogy létesültek ilyen fanklubok, Igen, mondta a fiú, vagy ötven, és a legnagyobb Marosvásárhelyen, és én akkor azt hittem, hogy azok magyarok, de ő aszongya: nálunk, Moldovában nemigen, azt hiszem, csak három van, végül kiderült, hogy egy együttes volt, le is nyomtak egy részletet a videoklipjükből, egészen jónak tűntek azok a fiúk, rájöttem, hogy Chişinăuból jöttek, vagy lehet, hogy rosszul értettem, de nem ez a fontos, Tudod, mondta a főnök fiú, mit láttatok ebben a klipben? Minket háromszáz év múlva, vagyis hát Chişinăut háromszáz év múlva, az épületek mind digitális szimuláció nyomán jelennek meg, bár valós adatok alapján, az a nagy kerek tudjátok, hogy mi? Nem tudjuk, mondja a beszélgetőtársa, a tóksós lány, bár nem tudom, hogy tényleg tóksó volt-e – hát a Cirkusz! – mondja a fiú diadalmasan, aztán megkezdődött az Ellis szigete, csatornát kellett váltanunk, ott a főcímben az ukrajnai Jacob Rubinstein, és azt mondja, „Amerika...", mire durr bele a reklám, „Domb-lankás tájban, mennynek kapujában", megjelennek a zöld juhok, amint vonulnak a lejtőn felfelé a farkashoz, hogy nyírja meg őket, aztán megisznak egy nemtommilyen hűsítő vodkát, és ők nyírják meg a farkast, ott benn a deszkakabinban, amelyik pont olyan, mint a galaci kertben a budi, minekutána az egyik elkezdi önállóan nyírni magát, őrületes, barátom, szeretem a bolondulásig ezt a reklámot, minek kopasszanak meg mások, megkopasztjuk mi magunkat, öntevékenyen, mert mi is képesek vagyunk, mikor lesz már egy reklám, amelyikben ellopjuk a fejünkről a saját sapkánkat, elvágjuk magunk alatt az ágat, és apropó, szegény megboldogult Flipsy, zöld levelet nyesünk a kutyának?! Most már, kis ajándék kölyköm, Armageddonkám,

https://biblioteca-digitala.ro

tudom én, hogy nem volt ez egy amolyan intim levél, amilyennek szeretted volna, és amilyennek szerettem volna, ha a te helyedben lennék, néhány – no nem éppen háromszáz – év múlva, ezzel az ózonlyukkal meg egyebekkel, amikor majd olvasni tudsz, mert eszembe sem jut, hogy megmaradsz a szóbeli kultúra szintjén, tudom, ez egy amolyan, a világ szemfényvesztésére megírt levél volt, az anyja világát, a hatmilliárd dioptriás vakok világát, akik az élen haladó vakokat követik, gödörből gödörbe, de valahogy mégis eltalálnak, tudjuk ám mi, Brăila, hadd lássa a világ: fehér mezőben fekete – esetleg zöld? – birkák, talán a falvédős lovak rokonai? ki tudja ezt megmondani a minden lehetőségek országában, digitálisan lehetséges csupa fehér bivalyokat előállítani, a bivalyka hűsítőhöz majd csinálunk egy reklámfilmet fehér bivalykákkal egy kék vagy zöld tóban, mint a Fekete-tenger, nehogy félreérts, nekem tényleg kimondottan tetszik az a reklám, igen, mindenesetre jobban, mint az a másik, amely becézgeti az aromát, amely téged dédelget, mikor látod a szépnemet okosan kilépni a fürdőből, ne búsulj, majd legközelebb írok arról, amiről most akartam írni, de már nem jutottam oda, az „élelmiszer-bankokról", és arról, hogy mit kérdezett még Romániát illetően John Idahóból – úgyhogy Armageddonkám, tanulj meg hamar olvasni, ne alapozz csupán a szóbeliségre, nehogy te is a kórházba juss, mint az a fiú, akinek a testvére bedugott egy golyót a fülébe, és mind beljebb és beljebb nyomta egy pasztás tollal, mert hallotta, amint a tanítónő azt mondta, hogy ami az egyik fülén be, az a másikon ki, és meg akarta nézni, hogy tényleg így van-e. Szereted-e a szitakötőket? Én igen.

Fordította: Ágoston Hugó

https://biblioteca-digitala.ro

Az alábbi szövegek, pénzügyi forrásaink kimerülése következtében, már nem jelenhettek meg nyomtatott formában, így a *Provincia* első virtuális számát kellett képezniük. Úgy véljük, megjelentetésük e válogatásban hasznos lehet.

A Provincia Csoport nyilatkozata

a romániai regionalizálási folyamat helyzetével kapcsolatban (munkaszöveg)

Egy olyan pillanatban, amelyben Románia kormánya, az európai intézmények nyomására, a Helyi és Regionális Autonómiák Kongresszusa jelentésttevőinek beigért 2002 októberi Sinaia-i Konferencia megrendezésével – amelyre természetesen nem hívták meg az e téren aktív és kompetens civil társadalmi szervezetek képviselőit –, kénytelen volt lépéseket tenni az ország regionalizálásának irányába, valamint azon bejelentett szándéka következtében, hogy kormányzókat nevezzenek ki a fejlesztési régiók élére, a Provincia Csoport megvitatta egy Nyilatkozat közzétételének szükségességét, mely kifejezésre juttassa a Csoport álláspontját a kormány mímelt regionalizálási politikájával szemben. Az alábbi munkaszöveg a 2003 január 31.-én közzéadott Nyilatkozat (lásd a 4. borítólapot) kiindulópontját képezte.

A Provincia Csoport és Románia regionalizálását célul kitűző Memorandum aláírói üdvözlik Románia kormányának azon kezdeményezését, hogy elindítsa az ország közigazgatásának regionális kritériumok alapján történő ujjászervezését, de sajnálatát fejezi ki ezek, az Európai Unióban már ellenőrzött kritériumok, teljesen formális gyakorlatba ültetésének szándéka miatt. Amit a kormány tenni szándékozik, egy összecsapott kezdeményezés, mely tartalmától és funkcionalitásától kiüresíti a decentralizálás valódi folyamatát. Egyetlen kormány, legyen az akár az Adrian Năstase úrré, sem engedheti meg magának, hogy íly módon kezelje e kérdést, annál kevésbé sürgösségi rendeletek útján, fiktív területi-közigazgatási struktúrák létrehozásával,

https://biblioteca-digitala.ro

melyeknek egyetlen céljuk a közösségi támogatások megszerzése, mely a regionalizálás hamis benyomását keltse az Európai Únió szemében. A jelenlegi kvázi kompetenciák nélküli fejlesztési régiók nem nyernek semmit azzal, hogy élükre kormányzókat neveznek ki, ellenkezőleg veszítenének azáltal, hogy bekerülnének a kormány újraelosztási klientúra-rendszerébe.

Románia regionális ujjászervezése nem csupán egy egyszerű kozmetikai műveletet, hanem a román állam belső szükségszerűségét jelenti. Románia régiói vagy provinciái olyan történelmi, kultúrális és társadalmi valóságot képviselnek amelyeknek elsősorban alkotmányos jogszerűséget kell kapniuk, mielőtt a fejlesztés alanyaivá válnának. Úgy véljük tehát, hogy Románia számára vesztességet jelentene ha a mostani alkotmánymódosítási reform az állam ujjászervezésének megoldása nélkül zárulna le.

Támogatunk egy ilyen reformkezdeményezést azon elv alapján, hogy a regionalizálás demokratikus megközelítése semmiképen sem hagyhatja figyemen kívül egy a képviseleti rendszeren keresztül kifejezett regionális akaratot. Ezért ismételten javasoljuk egy mély és felelősségteljes közéleti vita elindítását, amely nem kerülheti meg a regionalizálás alanyainak, a történelmi régiók lakóinak véleménynyilvánítását, mely pozitív megoldáshoz vezessen.

Egy régió meghatározásának kritériumai tiszteletben kell tartsák úgy a történelem kreálta koherenciát/önazonosságot, az együttélés hagyományait, mint – főképp – a kulturális, gazdasági és közigazgatási kompatibilitások jövőbeli esélyeit. Egy prosperáló jövőképet biztosító, Európába integrált Románia régióinak meghatározása úgy a hagyományos (kulturális, gazdasági, politikai) kohéziók, mint a jövőbe való befektetés távlatának függvénye kell, hogy legyen. A régióknak nem csak (átkeresztelt Fejlesztési Ügynökségeknek nevezett) gazdasági, hanem választott autonóm intézményekkel rendelkező politikai és közigazgatási önazonossággal is kell rendelkezniök.

A kormány kezdeményezése kétségtelenül egy lépést jelent előre. De a regionalizálás folyamatát tartalommal kell megtölteni.

Kár, hogy Románia, a szokás hatalma folytán, ezt egy felületes gesztussal kezdi, amelyet majd kénytelen lesz folyamatosan javítgatni. Ha a kormány nem tartotta volna tilalom alatt a regionális reform kérdéskörét, egyre csak szakadár félelmeket gerjesztve a közvéleményben, ő maga huzhatott volna hasznot egy alapos nemzeti párbeszéd következtetéseiből. A Provincia Csoport folytatni fogja a párbeszédet Románia jövőjét e életbevágóan érintő folyamatáról, abban a reményben és meggyőződésben, hogy talán nem túl későn ez a szükséges tartalommal is meg fog telni.

Fordította: Szokoly Elek

https://biblioteca-digitala.ro

Ovidiu Pecican

A regionalizálás esélyei

Ki hitte volna ezelőtt egy jó évvel, 2001 decemberében, midőn útjára indítottuk a *Provincia* tervezetét a román állam regionális ujjászervezéséről, hogy ez a másodrendűnek tűnő téma ennyire robbanékony lesz? Bizonnyára csak csoportunk legjózanabb tagjai. Minthogy nem tartoztam – nem tartozom ma sem – közéjük, meglepetésszerűen ért a tervezetünk által kiváltott reakcióözön. Volt sajtóvisszhang, politkai visszhang, de civil társadalmi visszhang is, majdnem vagy teljesen névtelen egyének visszajelzése amelyeket nyilvánosan vagy privát körökben juttattak kifejezésre. Egy szó mint száz, kevesen maradtak közömbösek javaslatunkkal szemben, ami nem jelenti azt, hogy letaposták volna egymást a tapsoló legények. A Románia regionális államként való ujjászervezéséről szóló *Memorandum* számos megfigyelője és kommentátora számára kezdeményezésünk csupán üresjárat benyomását tette. És valóban így is értelmezhető azok számára akik javaslatunk gyors és pontos gyakorlatba ültetését várták volna el töllünk. Ime eltelt azóta több mint egy év, és semmiféle szemmel látható fejlemény nem történt ezen a téren.

A kevésbé kapkodó elemzők azonban ma valami mást is észrevehetnének. A kérdés közérdeküvé vált, felkerülvén a kormányzat és a politikai erők napirendjére, ugyanazokéra, akik nemrégiben még érdektelen, sőt diverziós témát láttak benne. Mivel nehezen feltételezhető, hogy e érdeklődés- és hangulatváltásnak más magyarázata volna mint a „terepről" jövő jelzések kései lereagálása, azt is mondhatnánk, hogy siker koronázta kezdeményezésünket. Miután tavaly szeptemberben nemzetközi konferenciát szerveztek Sinaián *„A régiók megalakításának következményei Romániában"* címmel, egy, az államelnök és a miniszterelnök vezette, miniszterekből álló küldöttség látogatása nemrégiben Kolozsvárott (2003 januárjában) visszahelyezi a regionalizálás kérdését az előtérbe, mégha csupán a retórikai gyakorlatok szintjén is. Tudjuk, a politikai gesztikuláció gyakran nem több egyszerű szinpadi gyakorlatnál. Octav Cozmâncă közigazgatásügyi miniszter igéreteit, melyek szerint nyolc kormányzót neveznének ki a fejlesztési régiók élére, egybehangzóan Adrian Năstasenak a közigazgatási decentralizálás irányába tett kijelentéseivel – melyeket Ion Iliescu azonnal megcáfolt a nemzet és az ország egységének megóvása nevében –, nyomban visszavonták, nem maradván nyomukban egyéb mint a szociáldemokrata állampárt csúcsvezetésében dúló – mímelt vagy valós – működési zavarok jelei. Nem marad más hátra minthogy megpróbáljuk megérteni, hogy miért pont ebben a témakörben gyakorolták a hatalom képviselői a véleménykülönbség „lábjátékát", és pont Kolozsváron és nem másutt. Ha csak a gesztusok szimbólumait is vesszük figyelembe, ennek a fejleménynek – a zavaró mellékzöngéitől függetlenül – üzenete volt: akár tetszik, akár nem, a regionalizálás mára egy megkerülhetetlen prioritást jelent.

Nem annyira fontos talán az a tény, hogy Európa jövőbeli fiziógnomiája két komplementáris arculatot mutat: az államok föderációját és a regiók „puzzle"-ját. Nem annyira fontos az sem, hogy az EU-ban a régiók sokfélék – a pontos történelmi identitással rendelkezőktől (Katalónia, Bretagne, mondjuk) egészen a határokon

https://biblioteca-digitala.ro

átívelő, az államok szomszédos területeit magában foglalókig (mint például a történelmi Bánát) –, éppen úgy ahogy az államok maguk különböznek sok szempontból egymástól (királyságok és köztársaságok, egységes államok és föderális vagy regionális államok). E körülményeknek természetesen megvan a maguk súlya a jövő előkészítésében, de végül is nem meghatározóak. Egyelőre legalábbis. A legfontosabb mégis csak az ami nálunk itthon történik. Itt pedig, az elmúlt esztendő megsokszorozta a polgárok egyes rétegeinek érdeklődését Románia minél gyorsabb regionalizálásával kapcsolatban. Ezt a nem célként, hanem az európai politikai-kulturális mértékhez való közeledésként és a demokrácia elmélyítésének egyik technikai megoldása gyanánt létrejött programot pillanatok alatt elsajátitotta a közélet számos képviselője. Megemlíteném elsősorban a *Ziua de Ardeal* c. napilapot és a *Gazeta de Cluj* c. hetilapot akik felvállalták saját terhükre a regionalizálás problematikáját, érveiket elsősorban Erdélyre építvén. Románia regionális alapokra helyezése mellett törtek lándzsát egyes temesvári lapok is mint például a *Renaşterea Bănăţeană*, vagy egyes aradi lapok (*Observator*). Egy éven át ezek a kiadványok ébren tartották az olvasók érdeklődését a regionális projekt iránt, rögzítették a pro és kontra visszhangokat, és hozzáférhető formában folytatták a vitát, gyakorlati adatokkal szolgálva olvasóiknak a megoldás előnyeiről. Az elméleti relevancia szintjén és egy szélesebb lélegzetű megközelítésben, a marosvásárhelyi *Altera* c. folyóirat teljes egészében a regionalizálásnak szentelte egyik legutolsó számát (2002/19). Megemlítést érdemelnek azok az országos szórású televízió adók, mint például a Cristian Tabără (Pro TV), Dan Diaconescu (OTV) vagy Stelian Tănase (Realitatea TV) által vezetett műsorok, amelyek hozzájárultak a közhangulat normalizálásához egész Romániában vagy legalábbis azokban a térségekben amelyekben fogni lehet ezen adók műsorait, a regionalizálás gondolatvilágával kapcsolatban.

Az ország közigazgatási régiók formájában való ujjászervezése polarizálta a civil társadalom egyéb erőit is. Közismert a Sabin Gherman vezette Erdély-Bánát Liga esete, mely saját kiadvánnyal rendelkezik, és amely politikai pártként való törvényes bejegyzésének végleges visszautasítása ellenére, nem szüntette be a föderalizálásért folytatott küzdelmét. Ehhez képest a Provincia csoport a regionalizálás, és nem a föderalizálás – gyakran összetévesztett fogalmak – mellett döntött, és e megoldást az egész ország területére tervezte, nem csupán annak nyugati részére. E különbségek ellenére – melyek nem csupán részletkérdések – egyértelmű, hogy úgy a regionalizálási Memorandum aláírói, mint Sabin Gherman hívei, küzdenek a központosított állam megreformálásáért, hogy lényeges hatásköröket lehessen átutalni az ország régióinak szintjére és a szubszidiritás elve szellemében csökkenteni lehessen a központi kormányzat feladatkörét. Egy tényleges regionalizálás mellett tört lándzsát a frissen létrejött kolozsvári Provincia Egyesület és a nagy tiszteletnek örvendő marosvásárhelyi Pro Europa Liga. Ugyanabban az irányban küzdöttek az erőszakkal felszámolt megyék mozgalmának képviselői is, bár ők szaporítani szándékoznak a meglévő megyék számát, melyek így is túl sokan vannak az ország méretéhez viszonyítva, küzdelmük iránya azonban a többközpontuság növelése és a decentralizálás erősítése Romániában.

Ebben a megvilágításban nehezen állítható, hogy a Provincia csoport kezdeményezése egy elszigetelt és kudarcot vallott erdélyi értelmiségi csoport ténykedése. A kudarc tézisét is nehezen lehet fenntartani mindaddig amíg a *Memorandum* vízre bocsájtása a román társadalom több irányzatát katalizálta és fokalizálta,

https://biblioteca-digitala.ro

összefogva a közélet különböző erővonalait. Nem értékelhető egyedi nyilvános fellépésként a csoport tagjai számára sem. Ellenkezőleg, a jelenlegi állapot elemzése nyomán, a Provincia kezdeményezte egy olyan fórum megszervezését, amely összefogja mindazon – egyének és szervezetek – sokasságát amelyek készek küzdeni a regionalista eszmék megvalósításáért. Ezáltal a *Provincia* folyóirat köré tömörült csoport az egyszerű eszmei vetélkedés szintjéről átlépett a tulajdonképpeni civil társadalmi militantizmus szintjére, melynek erdményességét majd csak az idő fogja kimutatni. Egyúttal fontos az a tény is, hogy a „provinciális memorandisták" nem csupán Erdély területére képzelik el vitafórumaik megszervezését és az ebből származó lépések megvalósítását, hanem egész Romániáéra, abból az alapigazságból indúlva ki, hogy nem lehet paradicsomi oázisokat teremteni a szegénység és a boldogtalanság sivatagjában.

Hasonló mérföldkövek buzdítása mellett, a regionalizmus rövid történetének e legújabb hiposztázisa egy olyan folyamat látszatát ölti magára melynek mérete és mélysége viszonylagos sebességgel terjed lépésről lépésre. Távol van természetesen még a lakosság teljes csatlakozásának pillanata ehhez az üdvözlendő folyamathoz, ha nem másként, bár mint egy másik civil társadalmi cselekvési és felelőségi kínálatnak a megkisérlése képpen, ha már nem számíthatunk a központosított és ragályos betegségektől emésztett (adópolitika, hatékonytalan, visszautasító bürokrácia, korrupció és demagogia) modern államiság bátor megreformálására. Mégis, már most látszik hogyan halványul el a „regionális önzésről" szóló minap felemlegetett ürügy, hiszen ha ez az ország valamennyi térségének jellegzetességévé válik, jó alapul szolgálhat a régiók közötti testvéri közreműködési kapcsolatoknak és gazdálkodási versenyének újragondolásához. Egyúttal, a regionalizálás sokat emlegetett gazdassági indokai, valamint az Európához való csatlakozásunk indokai veszítenek jelentőségükből a polgári és politikai célkitűzésekhez (polgári mozgósítás, regionális szintű reprezentatív választmányok, a politikai redszer demokratizálásának elmélyítése, a civil társadalom lobby-ja a döntéshozók szintjén, az állam polgári ellenörzésének és átlátszóságának javítása) viszonyítva.

A regionalizálás nem lehet egy mindenre alkalmas csodaszer. De egy reménység, egy esély, igen. Rajtunk, valamennyiünkön múlik, hogy értékesítjük-e vagy sem.

Fordította: Szokoly Elek

Ana Luduşan

A regionalizmus és éneklő madarai

A kolozsvári Politikai és Közigazgatási Kar termében került sor 2002. október 19-én, szombaton a *Szüksége van-e Romániának regionalizálásra?* című kerekasztal-beszélgetésre, amelyet a Politikai Tudományok Konferenciája keretében a Román Akadémiai Társaság (SAR) szervezett. A konferencia programjában többek között a

https://biblioteca-digitala.ro

következő előadások szerepeltek: *A megvitatás alatt álló regionalizálási tervek bemutatása*, valamint *Románia regionalizálása – jelen és jövő.*

Ez a kerekasztal-beszélgetés hozzájárult az intellektuális lopás benyomásának megerősödéséhez, ami a román kormány által ez év októberében, a regionalizálás témájáról szervezett sinaia-i konferencia kapcsán alakult ki bennem. Akkor azt mondtam magamban, hogy íme, a kormány, különösen a miniszterelnök, a politikai filozófia olyan gondolatát karolja fel, amely miatt – mint az kiderült, ha a hivatalos beszéd felszínét megkapartad – tegnap még képes lett volna a köztereken gyújtott máglyán elégetni mindazokat, akik a regionalizmusról beszéltek, szellemi termékeikkel egyetemben. Az előbbieket nemzetárulóknak és a szegregáció híveinek kiáltották ki. Eleve le kell szögeznem, hogy a regionalizmussal foglalkozó diskurzusoknak két szintje létezik. A filozófiai diskurzus azokat az ésszerű alapokat keresi, amelyek szükségessé teszik ennek a kérdésnek a felvetését, valamint a válaszokat a társadalmi valóság által felvetett problémákra. A politikai diskurzus pedig az a szint, melynek során a politikai filozófia lényege, a felvetődött kérdésekre adott ésszerű válasz beágyazódik a nyilvános vitára bocsátott politikai programokba. Ezeken kívül létezik még a politikai közigazgatás szintje is, az a szint, amelyen az állampolgárok akarata megválasztja és megbízza a regionalizálás szempontjából legmeggyőzőbb és a választók akaratához legközelebb álló programot javasoló kormányt.

Mi történt és mi történik Romániában a regionalizmussal kapcsolatban? Hagyományainknak, leginkább kommunista hagyományainknak megfelelően a hatalmon levők kisajátítják, eltulajdonítják vagy egyszerűen ellopják a pénzt hozó vagy politikai tőkét termelő filozófiai projekteket megalapozó intellektuális gondolatokat. A regionalizálás pedig olyan európai forrásokat képes odavonzani, amelyeket nem lehet megfelelő intézmények megalapítása nélkül integrálni.

Egyesek gondolkodnak, mások hasznot húznak belőle

A regionalizálás kérdése a román intellektuális gondolkodásban a kilencvenes évek közepén jelent meg, mégpedig a Pro Európa Liga kezdeményezésére. Ez a szervezet az évek folyamán az *Altera* folyóirat legalább hat számát szentelte ennek a kérdésnek. Az *Altera* oldalain a regionalizmusnak vagy az ezt érintő és kiegészítő témáknak szentelt hivatkozásértékű jelenkori politika-filozófiai tanulmányok látnak napvilágot. Will Kymlicka, Schöpflin György, Claudio Scarpulla, Guy Heraud – hogy csak néhányat említsünk azok közül, akiknek tanulmányai, fordításban, megjelentek a folyóiratban, és akik szakszerűen és hitelt érdemlően vesznek részt egy filozófiai diskurzusban. Rajtuk kívül olyan román, magyar és német szerzők, akiknek komoly kulturális- és élettapasztalatuk van a román térségben, próbálják közelíteni egymáshoz a filozófiai elgondolást és a politikai projekteket. A *Provincia* folyóirat körül csoportosuló értelmiségiek egy lépéssel tovább mennek, és 2001 decemberében benyújtanak a román Parlamenthez, az Európai Parlamenthez és a Régiók Tanácsához egy *Memorandumot* Románia regionális felépítésével kapcsolatban. A román intellektuális hagyomány jelentős hozzájárulásokat tart számon a regionalizálás kérdéséhez, hogy csak Romul Boilă tervezetét említsük a 20. század elejéről, amely még a mai európai konstrukció kívánalmai szerint is nagyon merész elképzelés, vagy a jászvásári Constantin Stere hozzájárulásait.

https://biblioteca-digitala.ro

De azon a kerekasztal-beszélgetésen, amelyen részt vettem minderről egyetlen szó sem esett, nem történt hivatkozás egyetlen elméleti, filozófiai vagy politikai vonatkozásra sem, csupán Ioan Rus kormánypárti képviselő 2001 októberében bemutatott regionalizálási projektjéről történt említés, amelynek „kemény magja" a következőképpen szól: „Meg kell könnyítenünk az állampolgároknak, hogy közvetlenül részt vehessenek a helyi közéletben, a néppel való konzultálás (népszavazás) gyakoribbá tételét (...). A helyi kormányzás, a cselekedetetek és a határozatok hatékonyabbak lesznek, ha sikerül felkelteni a lakosság minél nagyobb számának érdeklődését (...)", és így tovább, mintha valósággal a kommunista párt gyűlésén vennénk részt. A SAR képviselője, Sorin Ioniță, ismertette a regionalizálásra vonatkozó fogalmakat, gyakran zavarosan, néha tautológiákkal tarkítva, amiből világosan kitetszett, hogy az előadó nem uralja a témát, nincs kiforrott elképzelése róla. Mi több, Ovidiu Pecicannak, a Románia regionalizálására vonatkozó *Memorandum* egyik aláírójának és neves kolozsvári egyetemi tanárnak azt a kérését, hogy a SAR kérjen nyilvánosan bocsánatot azoktól, akiket saját kiadványában, az *Early Warning Report* oldalain árulóknak és szegregacionistáknak nevezett, azért, mert vitát kezdeményeztek a regionalizmusról, Sorin Ioniță azzal utasította el, hogy nincs felhatalmazása ilyet tenni. Sőt, a kerekasztal-beszélgetésre a Pro Európa Liga köréhez tartozó egyetlen értelmiségit sem hívtak meg. Mindennek tetejébe pedig, azzal az indokkal, hogy a számunkra fenntartott terem foglalt, egy órát vesztegettünk el egy kávé megivásával, holott, szombat lévén, az előadótermek üresek voltak, végül pedig, miután a SAR bemutatta a regionalizálásra vonatkozó esszeisztikus előadásait, egyszerűen kidobtak bennünket, anélkül, hogy bármit is megtárgyaltunk volna. Ismert kolozsvári és temesvári egyetemi előadók, értelmiségiek jöttek el, hogy vitatkozzanak egy témáról, amely iránt évek óta érdeklődnek, amelyről írnak, amellyel foglalkoznak. Ugyanis egy olyan filozófiai projektről van szó, amely nagy jelentőséggel bír az európai térségben uralkodó, az etnikai összeütközések, a világháborúk okozta szétdaraboltságok következtében beállt társadalmi bizonytalanságok, egyes birodalmak fölénye, valamint a volt kommunista országokban bekövetkezett gazdasági és közigazgatási leromlások által aláásott viszonyok rendezésében. De csupán körülbelül tíz perc állt a rendelkezésükre, és annak is a SAR képviselői használták el a felét. Ez a kerekasztal-beszélgetés kétségtelenül botrányos volt, ráadásul sértő is ama értelmiségiek számára, akik a jövendő európai konstrukció felépítésére vonatkozó, és a földrész, beleértve Romániát is, 400 millió lakosának sorsát befolyásoló politikai kérdések iránt érdeklődnek.

A Regionális Fejlesztési Ügynökség – egyfajta termelőszövetkezet

A *Romániának szüksége van-e regionalizálásra?* kérdésnek, nincs sok értelme. Ha Románia integrálódni akar Európába és a világba, át kell alakítania szervezési formáját a földrész és a világ közigazgatási követelményeinek megfelelően. Románia nem maradhat egy olyan mioritikus sziget, amelyben a Fogarasi Havasok csobánjai letérdeljenek és a kormány intésére puliszkával kínálják a kínai vendéget. Az Európai Unió gyors léptekkel halad a föderalizálódás felé, hogy helyt tudjon állni a globalizálással szemben, és hogy számottevő jogi, tehát hiteles személy lehessen a világméretű tárgyalások asztalánál. Ha ezt nem teszi meg, oda jut, ahova a Regionális Fejlesztési Ügynökség, ez a nonprofit, nem kormányzati szervezet, amelyet az átszervezés végrehajtásáért pénzzel támogat az Európai Unió; ezt a pénzt azonban

https://biblioteca-digitala.ro

csupán a Regionális Fejlesztés Tanácsa utasításának megfelelően használhatja fel, amelynek tagjai a megyei tanácsok elnökei, vezetője pedig a miniszterelnök. Ez a helyzet egyfajta torzszüleménnyé teszi az Ügynökséget, olyan valamivé, amilyenek egykor az állami mezőgazdasági vállalatok voltak. Az Ügynökség jogi személyiséggel rendelkezik, a törvény előtt felel azoknak a pénzösszegeknek a felhasználásáért, amelyeket kap, de csak a politikai közigazgatás utasításának megfelelően használhatja fel őket, az azonban nem vonható felelősségre az önkényes vagy hibás döntésekért, mert semmilyen minőséggel nem rendelkezik a szerződés teljesítésében. A megyei tanácsok és a Regionális Fejlesztési Ügynökség közti társas viszony hasonlatos a falu papja és pártitkára közti viszonyhoz a kommunista idők viccéből. A pap a művelődési otthon padjait kéri a pártitkártól cserébe egy pártoktatáson tartott beszédért. Kettőjük között véget nem érő zsarolás folyik a közvagyon fölött való tulajdonért, a javakért, amelyek lehetővé tennék saját érdekeik kielégítését. A köz- és a magántulajdon összekeverése, a kettő közötti határvonal elmosása, a felelősségek összekeverése zavart okoz, a források, a hatáskörök és a határozatok adminisztrálásának leromlását eredményezi. Ha a regionalizálás projektje megreked egy az európai alapok adminisztrálására hivatott partnerség szintjén, a regionális fejlesztéshez ellenségesen viszonyuló politikai vezetésnek alárendelt nem kormányzati szervezet és egy, ezeknek az alapoknak felhasználásában semmilyen szerződéses felelősséggel nem bíró közigazgatás között, akkor ebből olyan torzszülött jön létre, amely több rosszat tesz majd, mint ha a partnerség meg se született volna. Ezek a pénzek folyamatos vita tárgyát képezik majd a két intézmény között, s a viták végül korrupcióba és a hatékonytalanságba torkollnak.

Mire jók a régiók?

Nem azt a kérdést kell feltennünk, hogy szükségünk van-e régiókra vagy sem, hanem, hogy miért jók a régiók. De mindenekelőtt azt, hogyan tudunk a legjobban igazgatni egy területet, egy közösséget? A Hatalom nem létezik a források és a hatáskörök nélkül. Egy terület és egy közösség adminisztrációs gondokat szül, és ezek a gondok megfelelő megoldások/döntések kidolgozását igénylik. A döntéseket azoknak a forrásoknak és hatásköröknek megfelelően hozzák, amelyekkel a terület, a közösség rendelkezik. Egy közösség igazgatásának leghatékonyabb formája az, amikor a források, a hatáskörök, a problémák és a döntések ugyanannak az adminisztratív csomagnak a részei. Romániának jelenleg két közigazgatási szintje van a központosítás modelljén belül. A központi közigazgatás rendelkezik az országos és helyi forrásokkal, az országos és helyi hatáskörökkel, az országos és helyi problémákkal, amelyek megoldására országos döntések és, átutalással, helyi döntések születnek. A helyi közigazgatás szintjén a megyei és a helyi tanácsok állnak. A helyi közigazgatás gondja jelenleg az, hogy elveszik tőle a helyi forrásokat és hatásköröket, de meghagyják a helyi problémákat. Ezek esetében a döntéshozatali láncban mozgósított bürokrácia, valamint a problémákhoz, a megoldásokhoz és a forrásokhoz való nem megfelelő hozzáállás következtében költségesek a központ döntései. Mire az utasítás kivétel nélkül mindenkihez eljut, százfejű hidrává változik. Egy konstancai szenátor vagy egy miniszter, ha csupán munkalátogatáson volt ott, nem tudja olyan jól megoldani Kolozsvár valamely gondját, mint a megyei tanács elnöke, feltéve, hogy ez utóbbi rendelkezik azokkal a szükséges forrásokkal és jogi hatáskörökkel, amelyek segítségével a felmerült kérdés megoldható.

https://biblioteca-digitala.ro

A közigazgatás decentralizált modellje feltételezi a hatáskörök és a döntéshozatal áthelyezését oda, ahol a probléma felvetődik, a források kezelője pedig jogilag felel azért, ahogyan azokat felhasználja. A tartományok a közigazgatás természetes szintjén alakulhatnak meg, tehát a források, a kulturális arculat, a kommunikáció formája és az egymáshoz való közelség harmonikus egységet alkothat. Ahhoz, hogy ez a szintű közigazgatás jól működjék, szükség van arra, hogy a tartománynak önálló politikai közigazgatása legyen, saját hatásköre a források felhasználása és a regionális kérdések megoldása tekintetében. Ha ez megvalósul, a döntés közelebb áll majd a problémához és a forrásokhoz, a kommunikáció átláthatóbb lesz és hatékonyabb, a korrupció lehetősége kisebb. A döntéseket az ügy ismeretében hozzák, a személyi felelősség létezése pedig lehetővé teszi majd a jogi ellenőrzést. A tartomány helyi, központi és külföldi forrásokat mozgósíthat. A helyi közigazgatás feltételezi, hogy az adott helység – megyei jogú város, város, község – maga is rendelkezzék a helyi forrásokkal és hatáskörökkel. Ez lehetővé teszi, hogy a legmegfelelőbb döntéseket hozza meg a közösség problémáinak megoldása érdekében. Adott esetben a helység maga is mozgósíthatja a helyi, tartományi, központi és a külföldi forrásokat, és mindezért jogilag felel. A hatáskörök háromszintű – központi, tartományi és helyi – leosztása esetén minden szint közvetlenül felel az általa meghozott döntésekért és a források felhasználásáért, mert minden szintnek saját jogi személyisége van, saját hitelképessége, tehát saját nevében köthet jogi szerződéseket. A decentralizált modellel szemben a központosított modellre a döntéshozatali láncban résztvevő partnerek között megoszló felelősség a jellemző. A központosított közigazgatás küldött útján dönt a tartományi és helyi kérdésekben, olyankor is, amikor nincsenek megfelelő forrásai és megoldásai. Ez a modell állandóvá teszi a felelősség megosztásának *circulus vitiosus*át, olyan partnerek között, akik nem állnak szerződéses viszonyban, tehát jogilag nem vonhatók felelősségre, és így alacsony hatékonysági szinten tartják az adminisztrációs tevékenységet. A decentralizált modell esetében az ezen a szinten hozott döntések által, azoknak a hatásköröknek megfelelően, amelyekkel az általános szavazás biztosít neki, minden közigazgatási egység jogilag felelős a maga területéért, mozgósítva a helyi és tartományi – valamint az elosztás útján neki juttatott központi – forrásokat, és a visszatérítendő vagy vissza nem térítendő hitelek útján megkapott külföldi forrásokat. A két közigazgatási modell rövid elemzéséből világosan kiderül, hogy a decentralizált modell sokkal hatékonyabb és átláthatóbb, jótékony hatása maximális az állampolgárra nézve. A központosított modell fantasztikus találmány azok számára, akik a köz bőrén híznak anélkül, hogy felelősségre vonhatók lennének.

Fordította: Hadházy Zsuzsa

https://biblioteca-digitala.ro

Bakk Miklós-Horváth Andor-Salat Levente

Az RMDSZ 2003-ban – útkeresés integrációs határpontokon

Az alábbi írás szerzői először négy évvel ezelőtt, az RMDSZ VI. kongresszusát megelőzően léptek közös dolgozattal a nyilvánosság elé. Ha akkor gesztusukat azzal indokolták, hogy a szövetség olyan politikai kihívásokkal néz szembe, amelyek alapos megfontolást és vitát igényelnek, a rövidesen összeülő VII. kongresszus előtt erre az érvre meggyőződésük szerint még indokoltabb hivatkozni.

Egy kommunitárius paradigma vége

A küszöbön álló VII. RMDSZ-kongresszus előtt meglepő, hogy jóformán nem is volt nyilvános vita arról, kell-e változtatnia az RMDSZ-nek eddigi programján és alapszabályán, illetve – ezek összefüggésében – stratégiáján. Kitapinthatóan két álláspont körvonalazódott: az egyik szerint – ezt Markó Béla fogalmazta meg – az RMDSZ jelenlegi programján lényegében nem kell változtatni, az csak kisebb kiegészítésekre, kiigazításokra szorul az eddig elért eredmények alapján, a másik szerint viszont – s ez markánsan a Reform Tömörülés retorikájában jelent meg – vissza kell térni a „közösségi önrendelkezés" brassói, 1993-as alapjaihoz.

Igazából egyik álláspont sem megalapozott. Az eddigi program nemcsak részleteiben, hanem alapjaiban is újrafogalmazandó, mivel megváltozott az RMDSZ kül- és belpolitikai környezete valamint viszonya az erdélyi magyar társadalomhoz. Ugyanakkor az RMDSZ-struktúra és a stratégia újrafogalmazásához már nem elegendőek a „brassói alapok", mivel azok az RMDSZ egy korábbi korszakra jellemző integrációs és mobilizációs lehetőségeit jelenítik meg. Úgy is mondhatnók: egy olyan „kommunitárius paradigmáról" van szó, amely kimerítette politikát megújító tartalékait. A brassói „önrendelkezési modell" ugyanis a) válasz volt a politikai piac ama kiszélesedésére, amely egyrészt a parlamenti politizálás professzionalizálódásával, másrészt a települési önkormányzatokba 1992-ben beválasztott helyi képviselők nagy számával kihívásként jelent meg az RMDSZ számára, de ugyanakkor b) egy identitásbiztosító mozgalom mobilizációs igényeire építette az RMDSZ-t. Ideológiailag olyan kommunitárius – „állam az államban" típusú – modell volt amely c) az autonómia stratégiájának igényével lépett fel, anélkül azonban, hogy lehetővé tette volna az alternatívák – a közösségi és a területi dimenzió – szétválasztását, a politikai érdekképviselet tekintetében pedig d) elrejtette az RMDSZ-nek a romániai politikai rendszerbe pártként való – mindenképpen szükségszerű – integrálódása következményeit. Végül: hatalmi szerkezetként egy olyan politikai szervezetet hozott létre, amely e) a területi szervezetek föderációjaként működött, s intézményesítette a politikai platformok működését, azonban (amint ez 1995-től egyre nyilvánvalóbbá vált) rendelkezett a centralizáció tartalékaival is.

Ahhoz, hogy áttekinthessük, mi következhet az integratív erejét elvesztő, retorikailag is kiürülő brassói paradigma után, mindenekelőtt azt kell áttekintenünk, miben változott meg az utolsó RMDSZ-kongresszus óta eltelt közel négy év alatt Románia s az erdélyi magyarság helyzete. Ugyanis mind a külpolitikai helyzet globális megváltozása (koszovói válság, az 1999.

https://biblioteca-digitala.ro

decemberi, Helsinkiben meghozott döntés, a szeptember 11. utáni geostratégiai helyzet), mind pedig a belpolitikai erőtér átalakulása (a jobboldal összeomlása a 2000-es választások után, a posztkommunista baloldal újszerű önépítkezése annak eredményeképpen, hogy az európai integrációs folyamatot sikerült önnön legitimilására felhasználnia és ehhez kész menetrendet kapott az Európai Uniótól), kétségtelenül új kontextusba helyezte az RMDSZ politikáját.

Ezt követő elemzésünk a lehetséges stratégiai alternatívákat veszi számba, elsősorban az RMDSZ belső lehetőségeire és a román politikai rendszer meghatározottságaira összpontosítva.

Integrációs határpontokon – új helyzetben

Az RMDSZ kapcsolatrendszerére, mozgásterére, politikai és társadalmi integrációjára négy fontos folyamat, illetve fordulópont hat ki: A) Románia meghívása a NATO-ba; B) Magyarország európai uniós tagsága; C) az erdélyi magyarság drámai fogyása és további demográfiai kilátásai; D) az erdélyi civil szféra megerősödése, az erdélyi magyar társadalom új polgári körvonalainak kirajzolódása. E négy fontos körülmény illetve folyamat külön-külön is megvizsgálandó, hiszen mindegyik fordulatot követel az RMDSZ politikájában.

A) Románia tavaly novemberi meghívása a NATO-ba azzal, hogy erőteljesen egy nyugati struktúrához kötötte az országot, az RMDSZ mozgásterére is kiható változásokat indított el a belpolitikai életben. Ezek a változások, bár nem napi fordulatokban lemérhetően következnek be, a megnövekedett külpolitikai stabilitás révén újabb lehetőségeket nyitnak meg az RMDSZ előtt. A Románia által nyert biztonságpolitikai többlet ugyanis kedvezőbb belpolitikai környezetet teremt arra, hogy az RMDSZ felvethessen olyan alkotmányjogi kérdéseket, melyek az erdélyi magyarság közösségi státusával függnek össze. Különösen a regionalizmus és a területi autonómia tartozik ezen kérdések közé, amelyeknek a politikai napirendről való törléséhez vagy elutasításához a belpolitikai hisztéria mindig is szítható-fenntartható volt, s ehhez a stabilitáselvű nemzetközi politika (EBESZ, Európai Unió, az Európa Tanács) is diszkrét támogatást nyújtott. Ezzel egyidőben átalakul Magyarország és Románia viszonya: az ellenségesség korábbi, „történelmi" tematizációi helyébe „globalizáltabb" karakterű ellentétek lépnek, amelyek nem a múltról, hanem a jelenről és a jövőről szólnak.

B) Magyarország közeli uniós tagsága kiegészíti az előbbi hatást. Itt legalább két, az RMDSZ számára alapvetően fontos következményt kell számításba venni: 1. A Románia és Magyarország közötti EU-határnak minden esélye megvan, hogy (klasszikus) országhatárból regionális-civilizációs határrá alakuljon. Míg a határ klasszikus fogalma olyan sávot jelent, amelyen belül a gazdasági, kulturális tranzakciók és az emberi kontaktusok száma gyorsan csökken, a civilizációs vagy regionális határok esetén a tranzakciók száma a határ felé lassan csökken, majd – a határsávban – növekedni kezd. Mindez egy különös regionális dinamika kibontakozását jelenti a Partiumban, amely nemcsak a gyorsabb és egyértelműen a kelet-magyarországi övezethez kapcsolódó fejlődést jelent, hanem a román-magyar kapcsolatot is átalakítja e térségben, új kulturális tipológiák szerint. 2. Egész Erdélyre kiható hatása is van e közelségnek, hiszen Magyarország a mostaninál is hangsúlyosabban a modernizációs minták szállítójává válik abban a térségben, amelyhez gazdasági kapcsolatai erőteljesebben kötik. Ez esélyt jelent az erdélyi magyarság számára, hiszen a modernizációs átviteli folyamatban fontos közvetítői szerepet tölthet be. E tranzakcionális szerep azonban újra is fogalmazhatja a román-magyar versengés feltételeit és céljait.

https://biblioteca-digitala.ro

A biztonsági többlet, valamint a versenyt gerjesztő integrációs perspektíva elindította a román-magyar viszony újraszubjektivizálását. Ez az újraszubjektivizált ellentét a jelen globálisabb rezonanciájú konfliktusait tolja az előtérbe: a státustörvény román-magyar vitája arról is szólt, hogy nemzetkoncepciói alapján Románia és Magyarország miként kapcsolódik Európához, számos újabb, kisebb konfliktus pedig – mint például a „pálinka-vita" – azt vetíti előre, hogy az elkövetkezendőkben a piaci előnyökért folytatott, jelentős mértékben EU-bürokratizált verseny kerül az előtérbe.

C) A 2002-es népszámlás eredményei, a magyarság számának jelentős fogyatkozása a „megmaradás a szülőföldön" közösségi programját kiemelte abból a távlatból, amelyben eddig kimondatlanul létezett. A népszámlálási eredmények ugyanis világossá tették: habár a politikának nincs közvetlenül kihatása a demográfiai folyamatokra, a kisebbségi társadalomépítési elgondolások és az intézménytervezés szintjén mindenképpen versenyfutásban vagyunk az idővel. Ezzel kapcsolatban az RMDSZ-re közvetlen felelősség hárul, minthogy a forráselosztásokért folyó harcban megszerezte a döntő pozícókat, s ezzel gyengítette a kisebbségi társadalom belső kontrollmechanizmusait. A nemzeti szállásterület – a belső etnikai határok – megőrzésével kapcsolatos stratégiai gondolkodás azonban (amely például a maga sajátos vonatkozásaival a református egyházon belül már kibontakozóban van[1]) csak akkor lehet hatékony, ha az erdélyi magyarságra immár nem mint egységes társadalmi képletre („etnikai tömegtársadalomra") tekint, hanem sokkal inkább mint egy regionálisan szétfejlődő és erőteljesen rétegződő társadalomra. Ezzel összefüggően az RMDSZ-nek minden bizonnyal meg kell fontolnia azt, hogy programjában külön fejezetet szentel legalább három – regionálisan és tipológiailag elkülönböződő – társadalomrésznek: a Székelyföldnek, a Partiumnak és a szórványnak.

D) Az erdélyi magyar civil szféra fejlődése is integrációs határponton van: egyoldalú RMDSZ-függése, amely a kilencvenes évek elejét jellemezte, megszűnőben van, miközben a saját, globális szerveződési formái még nem alakultak ki. Emancipálódása két, egymással ellentétes irányú folyamat eredményeként jelent meg[2]. A kilencvenes évek elején a mozgalomszerűen működő RMDSZ[3] a hiányzó civil társadalom animátoraként önlegitimáló és mobilizáló céllal segítette az első civil szervezetek létrejöttét. Ez volt a „felülről lefelé" szerveződés korszaka, ekkor jöttek létre az első nagy civil szervezetek, amelyek az egész Erdélyre kiterjedő, átfogó képviseletet vállaltak, összhangban az RMDSZ akkori programjával. Ezek a szervezetek név szerint is megjelentek az RMDSZ programjában, s integrációjukra a „brassói modell" a Szövetségi Egyeztető Tanácsot teremtette meg. A kilencvenes évek közepétől azonban újabb polgári szerveződés-típus jelent meg: a helyi és regionális érdekeket felvállaló „alulról szerveződőké".

Az RMDSZ által (az Illyés Közalapítvány Romániai Alkuratóriuma és a Communitas Alapítvány révén) ellenőrzött támogatási rendszer ugyanakkor további feszültségek forrása, mivel e rendszerrel a társadalomépítés jelentős mértékben alárendelődött az érdekvédelmi, politikai munkának. Mindez a kisebbségi társadalom stabilitását, belső kontrollmechanizmusait gyengíti, s az erdélyi magyar társadalom hosszú távú fejlődése szempontjából azt a veszélyt hordozza magában, hogy a politika nem rendelkezik megfelelő társadalmi visszajelző rendszerrel, társadalmi kontrollal[4]. A társadalom ennek folytán az „elitek politikai konstrukciója marad"[5] és nem az az organikus egység, amelyben a politikai képviseletből, önkormányzati pozíciókból, civil szerveződésekből, kulturális-szakértői csoportokból és a közvéleményt formáló nyilvánosságból áll.

https://biblioteca-digitala.ro

Mindezekből következően (1) az RMDSZ-nek szembe kell néznie azzal, hogy a polgári önszerveződési szférát megszálló támogatási politikája tulajdonképpen eltorzítja arról a társadalomról alkotott képét, amelynek képviseletét felvállalta, tehát (2) egy másfajta – a nyugati társadalmakban ismert partnerségi formákhoz közelebb álló – viszonyt kell kialakítania a civil szférával.

Túl a brassói modellen – stratégiai alternatívák

A brassói kommunitárius paradigma kimerülése azzal a szükségszerű belső centralizációval párhuzamosan ment végbe, amely törvényszerű szervezeti előfeltétele volt annak, hogy az RMDSZ integrálódjon a román pártrendszerbe. Ez a közvetlen politikai cselekvés szintjén két párhuzamos, egymást erősítő folyamattal járt, éspedig: 1. egy diszkurzív átalakulással, melynek eredményeképpen az RMDSZ programjának azon elemeit állította az előtérbe, amelyek a román politikai pártok retorikájában körvonalazódó reform-minimumhoz voltak kapcsolhatóak; 2. a koalíciós potenciál 1996-tól kezdődő folyamatos növekedésével. Minden feszültség ellenére – melyek abból adódott, hogy a brassói modell legitimitástermelő működése ellentmondásba került a pártrendszerbe való integráció követelményeivel – ennek az integrációnak fontos eredményei voltak. Ezek közül kettőt kell kiemelnünk: egyrészt azt, hogy hozzájárult az erdélyi magyar elittel (s általában: a magyarsággal) szembeni bizalom kialakulásához és megerősödéséhez, másrészt azt, hogy lehetővé tette az RMDSZ-program azon részének gyakorlatba ültetését, amely beilleszthető volt az előbb említett reform-minimumba.

Ugyanakkor azonban az integrációnak ára is volt. A reform-minimummal elért eredmények stabilizálásának szükségessége eredményezte, hogy a kijáró politizálás került az előtérbe, ami a román politikai rendszer klientelista jellegéből adódóan azt is jelentette, hogy az RMDSZ-nek „személyi politikáját" a kormányzó párt klientúra-építő politikájához kellett igazítania (ennek mechanizmusai például az RMDSZ-PSD együttműködés megyei jegyzőkönyveiből olvashatók ki). További konzekvenciája ennek, hogy a különböző értékminőségű politikai célok a kijáró politizálásban általánossá vált tranzakcionális együttműködés tárgyaivá váltak. Így következett be az, hogy bizonyos partikuláris kisebbségi célok elérését (például egy ingatlan átadását) valamely, a demokrácia minőségét hátrányosan érintő törvény megszavazása ellentételezte.

Még súlyosabb a másik következmény: a koalíciós potenciál növelése a román politikai rendszerben azzal járt, hogy az RMDSZ – minden deklaratív szándéka ellenére – maga is részesévé vált a centralizmus újratermelésének. Tulajdonképpen erre szavazott mind a választási küszöb 5%-ra való felemelésekor, mind pedig a párttörvény antidemokratikus megszigorításakor, mivel ezek azt a célt szolgálták, hogy szűkebbre vonják a lehetséges partnerek körét. Az RMDSZ ezzel annak esélyét növelte, hogy – kevesebb szereplő között – részese maradjon a fontosabb politikai alkuknak. Csakhogy ezzel a jelenlegi politikai rendszer centralizmusát növelte, jelentősen korlátozva a rendszer átalakítására megfogalmazható alternatívák számát, ami stratégiailag kétségtelenül hátrányos az erdélyi magyarság részére, hiszen a közösségi jogállásával, közjogi státusával kapcsolatos kérdések „rendszeren kívüli" kérdések.

A brassói „önrendelkezési modell" kimerüléséből, valamint a román politikai rendszer centralizmusának újratermelődési tendenciájából következően a romániai magyarság ügyét

https://biblioteca-digitala.ro

felvállaló politikai stratégiának három, egymást kölcsönösen kizáró változatával kell számolni: I. az önrendelkezési modell újragondolása és következetesebb, rigorózusabb gyakorlatbaültetése; II. a román politikai rendszerbe való integrálódás konzekvenciáinak a nyílt, programszerű felvállalása; III. a román politikai rendszer megváltoztathatatlan adottságként való kezelésének az elutasítása és az ebből való „kitörés" lehetséges alternatíváinak a végiggondolása.

Az RMDSZ jelenlegi politikai gyakorlatára e három alternatíva bizonyos elemeinek folyamatos összekeverése a jellemző, ami már csak azért is tarthatatlan, mert e konzekveciáikat tekintve nagyon különböző irányokba vezető közösségi célmegjelölések más és más stratégiákat követelnek meg egy önmagát és az elszámoltathatóság követelményét komolyan vevő közképviselettől.

I. Közjogiság helyett morális instanciák

A brassói kongresszus óta eltelt közel tíz esztendő azt bizonyítja, hogy az önrendelkezési modell kidolgozói és alkalmazásának szorgalmazói nem csak a román politikai rendszer megszorító körülményeire, de a romániai magyar kisebbségi társadalom állapotára, teljesítőképességére sem voltak tekintettel. A soron következőkben azt próbáljuk meg számba venni, hogy a felhalmozott tapasztalatok alapján mi mindenre lenne szükség ahhoz, hogy egy megfelelően árnyalt és a társadalmi ellenőrzés funkcióit kellőképpen kiegyensúlyozó kisebbségi intézményszerkezet el tudja látni mindazokat a funkciókat, amelyeket a közösségi önrendelkezés brassói elgondolása lett volna hivatott betölteni a romániai magyarság életében.

A brassói modell rehabilitálásának esélyeit latolgató gondolatkísérletnek a helyzet logikája szerint abból a – kritika tárgyává itt és most nem tehető – előfeltevésből kell kiindulnia, hogy az önrendelkezés intézményes megjelenítése és annak eredményes működtetése kizárólag a közösség akaratán múlik, és ilyenként független mind a román politikai rendszer adottságaitól, mind a nemzetközi erőtér releváns aktorainak a viszonyulásától. Ez a hipotézis a politikatudomány nyelvén nem kevesebbet jelent, mint hogy a romániai magyarság öntörvényű politikai közösségként gondolja el magát – legalábbis a politikai elit rivalizáló diskurzusainak egyike szerint.

Fogadjuk el kiindulásképpen ezt az előfeltevést, és vizsgáljuk meg mi minden következik belőle. A politikai közösség fogalmának megannyi akcepciója fordul elő a modern politológiai szakirodalomban, ám azok többsége a szuverenitás-eszmével van szoros összefüggésben: politikai közösségekként mindenekelőtt a nemzetközi államközösség által elismert államalakulatokat szokták emlegetni. Újabban, az önrendelkezési elv és a szuverenitás-eszme közötti azon feszültségek és ellentmondások elméleti értelmezésére és gyakorlati meghaladására irányuló kísérletekben, amelyekre főként a demokratizálódás útjára lépett többnemzetiségű államok viszonylatában figyelt fel a nemzetközi közvélemény, megjelentek olyan vélemények is, amelyek szerint az etnokulturális szempontból mélyen megosztott társadalmakban számolni kell a rivalizáló politikai közösségek adottságával. Hasonló kontextusban[6] a politikai közösség fogalma azt feltételezi, hogy az illető státusra aspiráló közösség: 1. rendelkezik a központosított döntéshozatal és végrehajtás olyan intézményeivel, amelyek szavatolni képesek a közösségi célmeghatározás és az erőforrás-elosztás hatékony működését; 2. illetőségének határain belül rendelkezik a politikai autoritás és a legitim erőszak monopóliumával; 3.

https://biblioteca-digitala.ro

a politikai identitásnak és lojalitásnak az időszakosan megújuló támogatottságra alapozott letéteményese. A három funkciót instrumentális, koercitív és identitás-megjelenítő funkciókként szokták emlegetni, és amennyiben az illető státusra aspiráló közösség valóban jól működő, teljes értékű politikai közösség, ezek egymást kölcsönösen fenntartják, teljesítőképességük feltételeit folyamatosan újratermelik.

Ha a belső önrendelkezés brassói modelljét ennek a kritériumrendszernek a nézőpontjából próbáljuk egyrészt értelmezni, másrészt továbbgondolni, a következőket állapíthatjuk meg.

1. Az instrumentális funkció tekintetében a brassói modell elvileg kellőképpen kiegyensúlyozott, tartalmazván azokat döntéshozói és végrehajtói testületeket, amelyek a célmeghatározás és a forrás-elosztás tekintetében voltak illetékesek. Funkciózavarokat az elmúlt évek során többnyire az okozott, hogy a döntéshozói testületek szerepe fokozatosan leértékelődött, difúzzá vált és azoknak egyre több hatáskörét sajátították ki a végrehajtó testületek (az Ügyvezető Elnökség és az Operatív Tanács).

2. A koercitív funkció tekintetében már egyértelműbben tettenérhetők a modell hiányosságai: sem a Szövetségi Szabályzatfelügyelő Bizottság, sem a Szövetségi Etikai és Fegyelmi Bizottság nem tudta egyrészt biztosítani a szövetségi csúcsvezetés csoportérdekeitől független döntések meghozatalát, másrészt mindkét testület alkalmatlannak bizonyult az általuk meghozott döntések hatékony és maradéktalan érvényesítésére. Ezek alapján joggal merül fel a kétség azt illetően, hogy a brassói modell szerint megszervezett szövetség rendelkezett-e vagy sem tulajdon illetőségi körén belül a politikai autoritás és legitim erőszak monopóliumával.

3. Formai szempontok szerint az identitás-megjelenítő funkció elvárásainak elvileg eleget tett a brassói modell szellemében eljáró RMDSZ, hiszen választási teljesítménye az eddigiekben fölöttébb konstans. Egyre több olyan elemző akad azonban, aki arra hívja fel a figyelmet, hogy – alternatíva, és ebből fakadóan a megmérettetés híján – az etnikai szavazás nem tekinthető sem a lojalitás megbízható fokmérőjének, sem a célmeghatározások támogatottságát hitelesen tükröző visszajelző rendszernek.[7]

A teljes értékű politikai közösség egyes funkciónak a teljes hiánya, illetve mások fokozatos leépülése azt eredményezte, hogy a szövetség egyre több vonatkozásban politikai pártként kezdett működni, amelynek legitimitása kizárólag a román politikai rendszer viszonylatában tekinthető kellőképpen megalapozottnak.

A fenntiek alapján a brassói modell rehabilitálásához két lényeges korrekcióra lenne szükség: egyrészt a legitimitás kisajátításának a megakadályozását lehetővé tevő mechanizmusokra, másrészt a koercitív funkció hatékony ellátásának lehetővé tételére.

Vegyük sorra. A legitimitás kisajátításának a megakadályozásához mindenekelőtt az lenne elengedhetetlen, hogy testületek hatásköreit leíró szabályzatokat nem módosíthassa a szövetségi csúcsvezetés kénye és kedve szerint. Szükség lenne tehát a Románia Magyarság Alkotmányára. Ehhez pedig egy Alkotmányozó Nemzeti Tanács összehívásán keresztül vezetne az út, amely rendelkezne saját megválasztásának körülményeiről, a későbbiekben pedig ellátná a végrehajtó testületeket kinevező és elszámoltató Romániai Magyar Kisebbségi Parlament feladatait. A koercitív funkció hatékony ellátásának az ambíciója pedig az adott körülmények között nem kevesebbet

https://biblioteca-digitala.ro

feltételezne, mint hogy a közösség belső vitás ügyeinek a vonatkozásában mindenkor elégségesnek bizonyuló morális instanciákkal helyettesítsük a közjogi autoritásokat.[8]

Költőinek is tűnhet, mégsem kerülhetjük meg a kérdést: az elmúlt tizenkét esztendő történései alapján bízhatunk-e abban, hogy a romániai magyar kisebbségi társadalom rendelkezik a fentiekhez szükséges – mindenekelőtt humán erőforrásbeli és nem utolsó sorban morális – tartalékokkal? E tekintetben válaszra vár elsősorban az a kérdés, hogy mennyire tekinthető a romániai magyarság érzületileg homogén közösségnek abban a Bibó-i értelemben, hogy egységes a „valóság érzékelésén alapuló helyes feladatmegválasztásban és vállalásban", illetve hogy van benne igény és hajlandóság a „közös vállalkozásokban való részességre"[9]. Ehelyett a „közösségi formák szétesésének"[10] az élménye a jellemző, annak a mindennapos tapsztalatnak az alapján, hogy a közösség tagjai egyéni érdekeiknek megfelelően integrálódnak a különböző lokális, szomszédsági, szakmai és megannyi más természetű, etnikailag közel sem szegregált hálózatba és szerkezetekbe.

A helyzet súlyosságát az fokozza, hogy ez idő szerint egyedül az RMDSZ csúcsvezetése van abban a helyzetben, hogy kezdeményezhetné egy Alkotmányozó Nemzeti Tanács összehívását. Több szempont szerint is eljárhatna ennek érdekében: a korporatív elvet alkalmazva, a kisebbségi társadalom funkcionális alrendszereiből – a választott képviselői testületek, önkormányzati pozíciók, civil társadalom, kisebbségi nyilvánosság, kulturális intézmények, oktatási és tudástermelő intézmények, egyházak – kiindulva, vagy a tejesítményelv alapján, olyan személyiségeket kérvén fel ennek a történelminek bízvást mondható szerepnek a betöltésére, akik az elmúlt évtized során maradandó érdemeket halmoztak fel a közösségszervezés terén. Hogy nem teszi, illetve amennyiben nem teszi, az annak bizonyítékaként is felfogható, hogy érdekeivel nem egyezik.

II. Az esetiség permanenciája

A a román politikai rendszerbe való *de facto* integrálódást a „pártszerű" működés közelmúltra jellemző gyakorlatával lényegében már felvállalta az RMDSZ: bizonyos szempontból látványos eredmények elérését lehetővé tevő módon integrálódott a román pártrendszerbe. Ez a közvetlen politikai cselekvés szintjén egy kettős folyamat eredménye: egyrészt egy – mindenekelőtt gyakorlati politikai és csak másodlagosan diszkurzív – átalakulásé, amely során az RMDSZ programjának azon elemeit állította az előtérbe, amelyek a román politikai pártok retorikájában körvonalazódó reform-minimumhoz voltak kapcsolhatóak, másrészt a koalíciós potenciál 1996-tól kezdődő folyamatos növekedéséé.

A román politikához való retorikai közelítés következményeképpen az RMDSZ szavazóinak egy jelentős része úgy érzi, a szervezet immár nincs jelen a magyarságot eligazító üzenetekkel a közéletben, s ez kétségtelenül frusztráló hatású. A koalíciós potenciál növekedésében viszont az a lényegi kérdés, hogy milyen tárgyú és jellegű politikai tranzakciók mennek végbe az RMDSZ és szövetségesei között, s hogy a tranzakciósorokból kiolvasható stratégia milyen összefüggésben van az RMDSZ által meghirdetett stratégiai célokkal.

Az RMDSZ 2000-re kialakult koalíciós potenciálja (mely az 1996-2000 közötti kormányzati szerepvállalásból, majd a SzDP-vel megkötötte az együttműködési egyezményből következik), az elmúlt két év során több elemzőben is a konszociatív

https://biblioteca-digitala.ro

demokrácia romániai kialakulásának a lehetőségét vetette fel[11]. Eszerint a romániai magyarság helyzetének alakításához stabilitást és pozitív eredményeket hozó modell lenne egy olyan kormányzási konszenzus, amely az RMDSZ-nek mindenkori kormányzati pozíciókat és néhány, a kisebbségi kultúra megőrzését és reprodukcióját tekintő kérdésben (esetleg kölcsönös) vétójogot jelentene, s ehhez néhány politikai-intézményi garanciát (az arányosság néhány területen való biztosítását rendelné).

A konszociatív modell elitkartell általi kormányzást jelent a mélyen megosztott, politikai szubkultúrákba tagolódott társadalmakban[12]. Célja, hogy stabil demokráciát teremtsen a szegmentált politikai kultúra körülményei között. Elemei: a társadalom legtöbb szegmensét felölelő nagykoalíció (1), az arányosság elvének érvényesülése a választási rendszerben, a közalkalmazottak toborzásában és a közpénzek elosztásában (2), szektoriális vagy szegmentális autonómiaformák (3) és a kölcsönös vagy kisebbségi vétójog (4)[13].

A kortárs politikatudományban vita folyik arról, hogy a konszociáció Lijphart által kidolgozott modelljének csupán normatív, vagy empirikus relevancia-értéke is van.[14] Ennek a messzire vezető és fölöttébb izgalmas elméleti vitának – amelynek részleteire itt és most nem térhetünk ki – két fontos konzekvenciája van a romániai magyarság szempontjából. Az egyik Lijphartnak arra vonatkozó korai, ám mindmáig töretlenül vállalt meggyőződéséből adódik, hogy konszociációs modellnek igenis van közpolitikai relevanciája, amit konkrétabban úgy lehetne megfogalmazni, hogy a kulturálisan megosztott társadalmak politikai vezetőit bátorítani kell a konszociációs modell szellemét érvényesítő politikai innovációra. A romániai magyarság nézőpontjából tehát nem az a fő kérdés, hogy Romániában adottak-e a modell alkalmazásához (elméletileg szükségesnek vélt) feltételek, hanem hogy van-e azok elősegítésére, létrehozására irányuló politikai akarat. A másik megfontolandó konzekvencia azzal függ össze, hogy a konszociációs modell ellenzői a Lijphart által bevezett mindhárom fogalom – konszociációs, konszenzuális és hatalommegosztásos demokrácia – esetében azoknak az engedményeknek a következményeire hívják fel a figyelmet, amelyek a többségi demokrácia hagyományos, Westminster-i modelljétől való eltávolodást eredményezik, és hogy ebben többé-kevésbé nyílt kisebbségellenesség jut kifejeződésre.

A fentiek alapján kisebbségi társadalomépítő stratégiák távlatainak tekintetében a következő kérdések merülnek fel: 1. Az RMDSZ megnövekedett koalíciós potenciálja, s a kormányzásban való – egyre folyamatosabbnak és fenntarthatónak tűnő – részvétele elvezethet-e egy romániai konszociatív rendszer kialakulásához; 2. hogyan viszonyul e rendszer az erdélyi magyarság megmaradás-céljaihoz?

Ahhoz, hogy az RMDSZ ténylegesen is képviselje az erdélyi magyarságot mint a romániai társadalom egyik, intézményesen is definiált „oszlopát", néhány feltételnek kell teljesülnie. Az említett intézményi (kormányzástechnikai) feltételek – arányosság a közalkalmazotti pozíciók és közpénzek elosztásában, vétójog – teljesüléséről máris megállapítható, hogy ezek jelenleg nem az együttműködés szabályai, hanem maguk is eseti alkuk tárgyai és eredményei. Vagyis: az RMDSZ koalíciós potenciálja a gyakorlatilag azt a lehetőséget jelenti, hogy az RMDSZ időnként, konkrét és eseti formában érvényesítheti azokat az elveket, amelyek a működő konszociatív államszerkezetekben magát a rendszert konstituáló elvek.

Mindez egyrészt a román hatalmi szféra sajátos – törvényi-strukturális és kulturális – szerkezetéből adódik. A konszociativitás intézményesülését gátló strukturális feltételek

https://biblioteca-digitala.ro

elsősorban annak következményei, hogy az Iliescu-rezsim a hatalmi ágak közötti átjárás néhány feltételét – a jogállamiság elveivel ellentétben – az alkotmány kétértelműségeibe rögzítette. Ez a kérdés csak a jelenleg zajló alkotmányreform idején kezdett igazából tudatosulni, nem kis mértékben EU-s nyomásra is. Az alkotmány kétértelműségei reprodukálódnak továbbá a közigazgatás teljes szervezetében is[15], gátolván a helyi adminisztrációban a köztisztviselői kar függetlenségét, megteremtve annak lehetőségét, hogy a helyi szakigazgatást is behálózzák a politikai klientúrák. A klientúraépítés azonban nemcsak kulturális-társadalomszerkezeti hagyomány, hanem a középosztályosodásban való lemaradás konkrét jele is: hiányzó középosztályi hátterét a politikai elit a jelek szerint klientúrák gyors építésével próbálja pótolni.

A konszociatív berendezkedés esélyeinek az aláaknázásában azonban az RMDSZ felelősségrésze is jelentős: a szövetség koalíciós potenciálja ugyanis a középosztályosodásban lemaradt román társadalom által fenntartott, fejlődését tekintve megkésett „politikai szerkezethez" való igazodást fejezi ki, s ez pervertálja a konszociatív modell felé vezető utat. Annak következtében, hogy a hatalmi ágak maradéktalan és effektív szétválasztására mindezidáig nem került sor Romániában, az RMDSZ nem szorítkozhat arra, hogy céljait kizárólag a törvényhozás és a politikai döntések szintjén próbálja elérni: a törvények végrehajtása, a konkrét eredmények felmutatása érdekében rá kell épülnie a román kormánypártok klientúraépítő folyamataira is[16]. Ezzel viszont maga is egy olyan „elitszerkezet" reprodukcióját támogatja a szövetségen belül, amely a romániai magyar politikai elitet hasonlóvá teszi a román pártokon belüli „elitszerkezetekhez".

Azzal a huzamosan fenntartott, az esetiség permanenciájára alapozott kétértelműséggel tehát, amellyel az RMDSZ a politikai diskurzus szintjén folyamatosan újratermeli egyfelől a belső önrendelkezés kollektív illúzióját, másfelől szervesen integrálódik, a politikai gyakorlat szintjén, a román politikai rendszerbe, kétszeresen is vét a konszociativitás logikája ellen: (1.) nem vállalja fel nyíltan, programatikus következetességgel mindazt, amit ez a modell nyújthatna a romániai magyarságnak, és (2.) elmulasztja kihasználni azokat a politikai alkulehetőségeket, amelyek során a végső konzekvenciákig elmenően számonkérhetné a román politikai vezetéstől mindazt, amit ez a Románia számára szemmel láthatóan előnyös modell következetes alkalmazása feltételezne.

A konszociatív modell romániai alkalmazása az erdélyi magyarság szempontjából nem csupán konjunkturálisan fontos. A magyarság képviselőinek látványosabb és effektívebb integrálódása a román politikai rendszerbe középtávon hangsúlyosan bizalomerősítő hatást fejthet ki, ami hosszútávon lehetővé teheti a román államszerkezet és politikai rendszer olyan mérvű – lényege szerint eurokonform – megreformálását, amely a belső önrendelkezés egyelőre naiv elgondolásának közjogi intézményesítését is eredményezheti akár, és ami elől a román politikai elit egyelőre éppen a „magyar veszélyre" hivatkozva zárkózik el visszatérően.[17]

III. A regionális út

Az eddigiek nyomán meg kell vizsgálnunk azt is, hogy lehetséges-e az erdélyi magyarság közösségként való integrációja a román állam közjogi szerkezetének átalakítása nélkül. Ezen belül tisztándandó az, hogy (1) milyen közjogi – területi felosztást, módosított közigazgatási rendszert és kormányzati hatalomgyakorlást érintő

https://biblioteca-digitala.ro

– szerkezetváltás lehet az, amellyel a magyarság közösségként is „hazát lelhet" Romániában, és (2) milyen politikai-stratégiai eszközökkel érhető ez el.

A „közjogi integrációról" mindeddig két – részleteiben ugyan kevéssé kimunkált, de stratégiai irányként mindenképpen karakteresen képviselt – elgondolás született. Az egyik a kilencvenes évek első felében megfogalmazott (elsősorban a Csapó József nevéhez kötődő) hármas autonómiakoncepció, a másik az „Erdély devolúciójára" irányuló (a Provincia-csoport által megfogalmazott) stratégiai elképzelés. Az előbbit elsősorban az RMDSZ-n belüli ellenzék vállalta fel, a másik az RMDSZ-n kívül fogalmazódott meg, azonban mindkettő jelen van az RMDSZ programjában: a három autonómiaforma rövid tézismondatok formájában, az „erdélyi devolúció" lehetősége pedig azon fejezetbe burkoltan, amely az erdélyi regionális érdekkel foglalkozik.

A hármas autonómia-koncepció közvetlenül a „brassói modellre" alapoz[18]. E modell mögött egy stratégiai gondolat körvonalazódott, éspedig az, hogy a belső önrendelkezés exigenciáinak megfelelően kialakított RMDSZ-struktúra a közösségi autonómia irányába tereli a belső intézményfejlődést. E markáns ideológiai elképzelésre alapozó törekvés sikertelenségének ma már kellő távlatból megfogalmazható konklúziói vannak. A legfontosabbak a következők: 1. Az intézményépítési stratégiára épülő autonómia-gondolat kidolgozását jelentős mértékben akadályozta az, hogy gyorsan alárendelődött annak a belső törésvonalnak, amely az identitáspolitikát szembeállította a pártpolitikai betagolódás konzekvenciáival. Ennek folytán az autonómiatervezetek kidolgozása is teljesen alárendelődött az RMDSZ belpolitikai prioritásainak. 2. A belső önrendelkezésre való folyamatos – legitimáló – hivatkozás viszont nem tette lehetővé, hogy az autonómia kérdésében a közösségi és a területi dimenzió világosan szétválasztható legyen. Ennek folytán nem került sor annak részletes végiggondolására sem, hogy a két legfontosabb autonómiaforma – a területi és a személyi elvű – közül melyik „testreszabottabb" az erdélyi magyarság számára, tekintettel a területi-demográfiai adottságokra és belső regionális tagolódására. 3. Végül nem került sor annak végiggondolására, hogy az autonómia milyen új együttélési formákat eredményez románok és magyarok, többség és kisebbség között, amelyeknek számbavétele nélkül nem is gondolható el, hogy milyen eszközökkel élhet az autonómia szolgálatába állított politika.

Mindezek alapján világosan látható, miért vált képviselhetetlenné a hármas autonómia koncepciója: a) nem volt mögötte egységes, az RMDSZ teljes politikai elitjét elkötelező politikai akarat; b) a koncepció kidolgozatlansága, a román közjogi szerkezethez és a létező közigazgatási intézményrendszerhez való illeszkedésének tisztázatlansága csak növelte a vele szembeni bizalmatlanságot[19], aminek következtében c) nem sikerülhetett olyan belpolitikai szövetséget kialakítani a tervezet körül, amely a javaslatot a román államszerkezet általános reformja részeként fogalmazta volna újra. Az autonómiakoncepció ezek után olyan stratégia nélküli ideállá minősült vissza, amelynek képviselői egyre inkább Bibó „túlfeszült lényeglátói" közé sorolódtak.

A kudarc sommásan a román nemzetállami törekvés szilárdságával is magyarázható. Azonban ha e szilárdságot nem csupán a román politikai elit közös nevezőjeként létező nemzetállami beállítódásnak, egységes mentalitásnak tekintjük, hanem a román pártrendszer által folyamatosan újratermelt érdekstruktúrának is, akkor a magyarság közösségi integrációja számára oly fontos „közjogi probléma" a román pártrendszer átalakításával bevezetett – előbb politikai, majd államszerkezeti – reform kérdéseként is megfogalmazható.

https://biblioteca-digitala.ro

Az „Erdély devolúciójaként" megfogalmazott regionális stratégia a hármas autonómiakoncepciónál jóval radikálisabb államszerkezeti reformra irányul, viszont az ellene felhozható ellenérvek nem hasonlíthatók a korábbi autonómiakoncepcióval kapcsolatban megfogalmazott kritikákhoz, ugyanis a devolúciós cél mellé kétségtelenül rendelhető stratégia is, amennyiben stratégián azt értjük, hogy a politikai lépéseket a közvetlen racionalitásukon és célszerűségeken túli indoklással is le tudjuk vezetni egymásból. Az erdélyi regionális stratégia ebben az értelemben egy területi érdekközösséggel – az erdélyi lakosok történeti és gazdasági érvekkel alátámasztható, de kétségtelenül konstruált érdekközösségével – kívánja helyettesíteni a jelenlegi román pártrendszer által fenntartott nézet- és érdekközösségeket. A történeti vízión alapuló elképzelés szerint Erdély eltérő gazdasági-civilizációs karaktere – melyet igazából az Európai Unió határa mentén az elkövetkező években kibontakozó regionális-modernizációs dinamika „hoz helyzetbe" – elégséges alap egy olyan „transzetnikus" politikai szolidaritás kialakításához, amelynek alapján új politikai pártok vagy szövetségek hozhatók létre. Olyan politikai formációk, amelyek a jelenlegi pártrendszer (majd a politikai rendszer) átalakításával érnék el azt, hogy legitimmé váljon az államszerkezet reformjára vonatkozó regionális tervük: az erdélyi régió kialakítása.

Az RMDSZ erre irányuló stratégiájának tehát első lépéseiben nem annyira egy „közjogi tervet" – a regionális autonómia tervét – kell képviselnie, hanem az új politikai érdekközösség kialakítását segítő feltételekre kell irányulnia. Ez azonban épp ellentétes a jelenlegi, a centralizmust folyamatosan újratermelő pártrendszer fenntartásával, amelyhez az RMDSZ is hozzájárul a tranzakcionális jellegű kompromisszumaival és a koalíciós potenciál növelésére irányuló egyezségeivel. Ebben az összefüggésben az RMDSZ jelenlegi politikai racionalizmusa arra a bibói „hamis realizmusra" emlékeztet, amelynek taktikailag minden lépése igazolható, csak éppen e lépések láncolata vezet a csődhöz.

A nem a klientelista elitszerkezetek által fenntartott politikai érdekközösség létrehozása nem alapozható a parlamenti és a kijáró politizálás eddigi eszközeire. Ezért a pártrendszer átalakítását célul tűző RMDSZ-nek határozottan regionális párttá kell válnia, amely politikai tőkéjét elsősorban az önkormányzati szférában, a regionális fejlesztésekben és a határmenti együttműködésekben kamatoztatja. Parlamenti politizálásában elsősorban a politikai piac minél nagyobb nyitottságát kell szem előtt tartania, s ez olyan döntéseket jelent, amelyek épp ellentétesek az általa eddig konjunkturális megfontolásokból támogatott lépésekkel (például a választási küszöb megemelése, a párttörvény szigorítása). Ugyanakkor fel kell készülnie arra, hogy e lépések ellentétesek elitjének eddigi közvetlen érdekeivel is. Ilyen lépés lenne például az önkormányzati választási törvény közelítése a nyugat-európaihoz, mely lehetővé tenné a civil szervezetek részvételét a helyhatósági választásokon – jóllehet ez a Székelyföldön például fontos politikai pozíciók elvesztéséhez vezetne.

Kétségtelen, a jelenlegi érdek- és elitszövetségek nézőpontjából teljesen kontraproduktívnak tűnik egy ilyen stratégia felvállalása. A követelmény megfogalmazása pedig – idealizmusnak. Azonban amiképp a politikában – mint Bence György írta – a szerénység nem mindig a realizmus jele, úgy az idealizmus sem mindig jelent szerénytelenül megfogalmazott, elérhetetlen célokat.[20]

https://biblioteca-digitala.ro

Összefoglalás helyett

1. Az RMDSZ politikája kétségtelenül fordulóponthoz jutott, mivel integrációs határpontra került maga Románia is. A Magyarország és Románia közötti, az integrációs perspektívában látszólag feloldott, de valójában csak újratematizált ellentét, Románia NATO-tagsága és a román pártrendszer fejlődésének felemássága új belpolitikai erőtér kialakulását jelzi előre.

2. A következő években az RMDSZ előtt álló legnagyobb kihívás alighanem az, hogy ne csak alkalmazkodjék a politikai erőtér feltételeihez, hanem saját céljainak megfelelően alakítása is azokat. Ehhez azonban a kiüresedett szólamok helyett új elvekre és hozzájuk rendelt feladatokra kell alapoznia.

3. Közképviseleti feladatot teljesítő politikai intézményként az RMDSZ-nek elsősorban nem személyek, hanem stratégiák és szervezési formák között kell választania, ha meg kíván felelni a romániai magyarság elvárásainak.

4. Az RMDSZ-nek nem az van kárára, ha vezető elitjének különböző csoportjai másként gondolkodnak, hanem az, ha politikai programja megtervezésében és kivitelezésében nem tisztázottak a célok és az eszközök, ha nincs koherensen kidolgozott és következetesen vállalt stratégiája. Demokratikusan működtetett szervezetben emberek nem, csakis (rossz) politikai opciók zárják ki egymást.

5. A politikai rendszer megváltoztatására irányuló RMDSZ-stratégiának mindenekelőtt a kilencvenes évek közepén feladott, az erdélyi magyarság közjogi státusának kialakítására irányuló törekvéseket kell megújítania. A fentiekben számbavett stratégiai opciók, bár logikailag kölcsönösen kizárják egymást, eltérő időrendben ugyan, de egyaránt szolgálhatják a közjogi berendezkedés reformját. Mind a korábbi autonómiatervek, mind az erdélyi regionalizmusra vonatkozó tervezetek kiindulópontként jöhetnek szóba – a stratégia képzelőerőnek arra kell összpontosítania, hogy a cél eléréséhez szükséges körülmények és erők kialakulását segítse. A stratégiai irányok újragondolása során evidenciaként kell számolni azzal, hogy az erdélyi magyarság közösségként való integrációja nem valósítható meg a román állam közjogi szerkezetének átalakítása nélkül. Középtávon, a konszociatív berendezkedés elvszerűbb felvállalása lehet az, ami közelebb visz e célhoz.

6. Dolgozatunk az RMDSZ helyét és eljövendő opcióit kizárólag a román politikai élet viszonyai között próbálta meg értelmezni. Az stratégiák átfogó vizsgálatának magától értetődően ki kell terjednie arra is, hogy miként intézményesül a romániai magyarság és a magyar állam viszonya. E tekintetben tisztázásra vár mindenekelőtt, hogy „lehet-e a kisebbségi társadalmat egyes személyein keresztül jogilag csoportként megragadni és intézményesíteni" (Bárdi Nándor). Alapvető kérdés továbbá, hogy milyen esélyei vannak az erdélyi magyarságnak arra, hogy a kulturális értelemben egységes magyar nemzeten belül önálló regionális centrumként fogalmazza meg önmagát.

Jegyzetek:

1 Kató Béla közlése – elhangzott a Romániai Magyar Évkönyv 2002 c. kötetének sepsiszentgyörgyi bemutatóján, 2002.dec.20-án

2 Lásd Pillich László: Polgári önszerveződésünk mai állapota. *Krónika*, 2002. nov.30.-dec.1.

3 A párt-RMDSZ és a mozgalom-RMDSZ megkülönböztetést Szilágyi N. Sándor vezette be. Vö.: Szilágyi N. Sándor: Mi lesz veled, RMDSZ? In: *KORUNK* 1991/2.

https://biblioteca-digitala.ro

4 Lásd Bárdi Nándor:

5 Uo.

6 Don MacIver (ed.): *The Politics of Multinational States*, London, MacMillan Press, 1999, 4.

7 Bárdi Nándor: Tény és való. A budapesti kormányzatok magyarságpolitikája és a határon túli magyarok társadalomtörténete. Problémakatalógus. 2003, *kézirat.*

8 A Tőkés László által indított per, amely révén a szervezet tiszteletbeli elnöke a román igazságszolgáltatás igénybevételével próbálta kikényszeríteni az RMDSZ csúcsvezetésétől korábban meghozott döntéseinek és alapszbályzatának tiszteletben tartását, beszédes bizonyíték e tekintetben.

9 Bibó: *Válogatott tanulmányok.* Budapest: Gondolat, 1990, II. kötet, 615.

10 *I. m.* 616.

11 A román publicisztikában először Gabriel Andreescu és Dan Pavel vetette fel e kérdést. Később a Provincia hasábjain egy szakmaibb színvonalú vita is folyt erről. Lásd: Molnár Gusztáv: A konszociációs demokrácia esélyei Erdélyben. *Provincia,* 2000.október; Bakk Miklós: Az eredettől a kezdetig. *Provincia,* 2000.november; Gabriel Andreescu: Az RMDSZ kormányon maradása jelentené a román konszenzuális demokrácia első szakaszát? *Provincia,* 2000.november; Szász Alpár Zoltán: A demokrácia modelljei Romániában – esélyek és realitások. *Provincia,* 2001.március; Kántor Zoltán: A konszociáció Erdélyben. Folyamatok és modellek. *Provincia,* 2001.április; Gabriel Andreescu: A Szociáldemokrata Párt és az RMDSZ megállapodása. *Provincia,* 2002.február.

12 A román sajtóban megjelent értelmezésekben inkább a „konszenzuális demokrácia" olvasat jelent meg: ez a szakirodalom szerint a demokrácia intézményeinek azt a fajta működését jelenti, amely szemben áll a demokráciák többségi elvű működésével. Ez jelent meg Dan Pavel és Alina Mungiu-Pippidi cikkeiben, azonban a „konszenzuális demokrácia" nem foglalkozik az e modell mögött álló társadalom szerkezetével.

13 Arend Lijphart: *Democrația în societățile plurale*, Polirom, Iași, 2002.

14 Ezt a dilemmát a romániai nyilvánosságban lezajlott, már említett szakmai vitában Szász Alpár Zoltán exponálta a legmarkánsabban. A vita érdekes friss fejleményének számít: Matthijs Bogaards: "The Uneasy Relationship Between Empirical and Normative Types in Consotiational Theory", in: *Journal of Theoretical Politics*, 2000/10, 395-423 módszeres kritika, illetve a rá adott válasz: Arend Lijphart: "Definitions, Evidence, and Policy. A Response to Matthijs Bogaards' Critique", in: *Journal of Theoretical Politics*, 2000/10, 425-431.

15 A 215-ös helyhatósági törvény – például – a helyi szakigazgatást névleg a helyi tanácsnak, valójában azonban a polgármesternek rendeli alá, nem osztja meg egyértelműen a jogköröket. Lásd Veress Emőd: Végrehajtás-döntéshozás viszonya a helyi közigazgatásban. Miért beteg Romániában a helyi közigazgatás? In: *Magyar Kisebbség*, 2002. 3.sz.

16 Az RMDSZ-PSD együttműködés „protokollumai" e szempontból is elemezhetőek, különösen a második kormányzati évben megkötött helyi egyezmények és a központi együttműködési modell kapcsolatai bizonyulhatnak érdekesnek.

17 Egyrészt O. Cosmâncă közigazgatási miniszter és A. Năstase miniszterelnök, másrészt I. Iliescu államfő Románia küszöbön álló regionalizációjára vonatkozó, 2003. január 20-i kolozsvári nyilatkozatainak tartalma, fogadtatása és visszhangja ennek beszédes bizonyítékaként fogható fel.

18 Meg kell jegyeznünk, hogy az autonómiakoncepciók története jóval a brassói kongresszus előtti időkbe nyúlik vissza.

19 Az RMDSZ által benyújtott kisebbségi törvénytervezet sorsa, az általa kiváltott viták ezt egyértelműen dokumentálják.

20 „A politika legyen realista; a politika legyen idealista: két elv, amely igaz, ha kiegészítik egymást, hamis, ha külön-külön alkalmazzák őket" – írta Johann Kaspar Bluntschli svájci politikus és író.

https://biblioteca-digitala.ro

Szokoly Elek

A státustörvényen túl

Nem áll szándékomban a státus- (vagy kedvezmény-) törvény jogi és végrehajtási vetületeit elemezni. Sokan megtették már bizonyára több hozzáértéssel mint ahogyan megtehetném. A törvénytervezet üzenete és mélyértelme („a sátán") ezúttal nem a technikai részleteiben rejlik. Ha a politikai pragmatizmus — hiszen politikai kezdeményezésről van szó — nem is fektet kellő súlyt az elméleti tisztázásokra, ezek megkerülése végül is olyan csapdahelyzetekhez vezethet mint amilyenben a „státustörvény" ma vergődik. És nem csupán az utódállamok vezetőinek rosszindulata miatt. Nem csoda tehát, hogy a kezdeményezés egyik szellemi atyja, Németh Zsolt volt külügyi államtitkár és a jelenlegi parlamenti külügyi bizottság elnöke, nagyvonalúan úgy véli, hogy „mindegy, hogy emelkedett gondolati síkon ki, milyen definiciókat fűz" a szóban forgó kérdéshez. „Attól még a tények tények maradnak." Ami kétségtelenül igaz, rendszerint a tények hivatottak meghatározni a fogalmakat, a fogalmi tisztázatlanság viszont egyenes úton vezet ahhoz az állapothoz amely a kezdeményezés végrehajthatóságát ma jellemzi.

Szövegem valószínüleg nem sok népszerűségnek fog örvendeni magyar „nemzeti" és, főképpen, magyar kisebbségi körökben. Már csak azért sem mert tetemes mértékben felvállalom — másként nem tehetek — a törvény liberális kritikáját. Bírálni pedig egy olyan kezdeményezést mely sok kisebbségi sorban tengődő magyar számára égi manna, gyógyír vagy utolsó szalmaszál, nem éppen népszerű feladat.

Köztudott bár, hogy a vitákat az ellentétes vélemények váltják ki előszeretettel, nem tagadom, hogy inkább Kis János és Bauer Tamás elemzései késztettek írásra, annak ellenére, hogy nagy mértékben osztom nézeteiket. Szerencsére nem mindenben. Sokáig az volt az érzésem, hogy a státustörvény egy túlbeszélt téma, agyonrágott csont bel- és külföldön egyaránt, hogy tulajdonképpen már rég nem a határontúli kisebbségekről folyik benne a vita, hanem a különböző nemzetállamok és az azokon belüli politikai pártok kicsinyes és alantas érdekei állnak a perpatvar középpontjában. Egyébként sem vonzott különösebben, hogy Erdély multikulturális címerét felváltsam Szent István koronájára, mégha őseim az államalapítóig visszamenőleg bitonyíthatóan „magyarok" voltak is. Magyarságom, akár a hitem (vagy hitetlenségem), olyan belügy amelyet semilyen szervezet, egyházi vagy világi intézmény nem hivatott szavatolni.

A kérdés jelentősége és időszerűsége mellett kardoskodik, úgy érzem, nemcsak az a tény, hogy a polémia, amint látjuk, kimeríthetetlen, bel- és külföldön egyaránt, hanem az a nemzetközi figyelem is melyet az európai intézmények képviselői tulajdonítanak neki, függetlenül attól, hogy ítéletük mellette vagy ellene szól. Úgy tűnik, a státustörvénynek sikerült beültetnie (mégha fordítva is sült el) az etnokulturális problémát az európai hivatalnokok fejébe. És ez már valami. Maga a tény, hogy egy EBESZ-képviselő a státustörvényt „veszélyes precedens"-nek nevezte, azt bizonyítja, hogy a nemzetközi intézmények felfigyeltek a kérdésre. S ha megállapításuk, a nemzetállami *status quo* szempontjából, helyén valónak is látszik, a jövő egységes

https://biblioteca-digitala.ro

Európája szemszögéből viszont, minden korlátja és hibája ellenére, egy olyan provokatív precedens amely csupán egy megkövesedett *status quo*-ra nézve lehet "veszélyes". Precedensértékű kezdeményezés még akkor is ha jóformán valamennyi szomszédos országban működnek hasonló kisebbségvédő intézkedések, akár rendelkeznek valamiféle hasonló jogi státussal, akár nem. (Nyilván, az óvatosabbak igyekezték elkerülni a látványos rendszabályozásokat.) Precedensértékű tehát maga a különböző nemzetkoncepciók fölötti nemzetközi vita amelyet a státustörvény kavart az európai intézmények színtjén. Továbbgondolásuk elodázhatatlan.

Amint az előbbi sorokból kitűnik, *státus*törvényről beszélek és nem *kedvezmény*törvényről, mert bár egyazon szövegről van szó, kétségtelennek tűnik, hogy az *státustörvény*ként indúlt, mégha *kedvezménytörvény*ként is ért révbe, a törvényhozó eredeti szándékától némileg függetlenül. Amikor Németh Zsolt kijelenti, hogy a *státus* intézményesítése „a törvénytervezet legnagyobb érdeme és legalapvetőbb politikai hozadéka" még akkor is „ha az igazolvánnyal az égvilágon semmihez sem lehetne hozzájutni", őszinteségével kétségtelenül a lényegre tapint rá. A kedvezmények (végül is bármilyen kedvezmény) vonzereje természetesen növeli a státust igénylők számát (ki utasítaná vissza ha adnak valamit?), de véleményem szerint a meghatározó „kedvezmény" — amint azt Németh Zsolt is bizonyítja — a magyar igazolvány magyar útlevél jellegéből származik. A hangsúly egyaránt esik a „magyarra" és az „útlevélre". S ez nem kerülte el az „utódállamok" vezetőinek mindig élesretöltött gyanakvását, sem az európai bürokraták óvakodó figyelmét.

*

A státustörvény „nemzet"-meghatározásának (etnikai) újrafogalmazása tény. Akkor is tény, ha az újradefiniálás közvetett, mert kisugárzása, a definició következményei folytán, ugyanoda vezet mintha közvetlen lenne.

És nyugodjunk bele, a státustörvény diszkriminatív. Diszkriminatív kifelé, mert különbséget tesz „magyar" és „nem-magyar" között, hiszen ezért csinálták, és diszkriminatív befelé, mert a nemzet fogalmának közvetett újradefiniálása folytán különbséget tesz a magyar állampolgárok között. Ez már nagyobb baj viszont.

De ne essünk pánikba. Minden Európában működő határontúli kisebbségvédő intézkedés és rendszabályozás diszkriminatív jellegű. Azok is, amelyeket a nemzetközi intézmények elnéznek, megengednek, sőt támogatnak. Az érvényben lévő nemzetközi egyezmények mind diszkriminativak, hiszen kizárólag saját uralkodó államnemzetük kulturális nemzettársait támogatják önazonosságuk megóvása céljából. Valamennyi ilyenjellegű támogatáspolitika, és az ezekből fakadó rendszabályozás, „diszkriminatív", hiszen ez a meghatározott céljuk, hogy etnokulturális szempontból megkülönböztetett módon kezeljék határontúli nemzettársaikat. De akárhogy vesszük, előre meghatározott céljuk ellenére, megkülönböztető természetük folytán igazságtalanok (minden érdekelt magyarázkodás dacára), mert az egyeseknek szánt előnyökből másoknak viszonylagosan megkerülhetetlenül hátrányuk keletkezik, közvetve vagy közvetlenül. Ez, egy vegyes lakosságú régió esetében nyilvánvaló és elkerülhetetlen. És soha sem fogja senki tudni igazságosan kvantifikálni, hogy a kisebbségeknek nyújtott kedvezmény pótolja-e a kisebbségi sorsból származó hátrányokat vagy sem, vagy

https://biblioteca-digitala.ro

éppenséggel a többség számára elérhetetlen előnyöket biztosít számukra. Lehet, hogy az illető támogatás mélyen alatta marad annak a hátrányos helyzetnek amelyben egy kisebbség kénytelen élni, jóformán önazonossági túlélését sem képes biztosítani, annak ellenére állandó ellentmondások és feszültségek forrása lehet a vegyes lakossú régiókban. Ez mindenképpen a támogatások versengésének eszkalálásához vezet, az államnemzetek fajvédő és nyelv-védő törvényeket hoznak a többségi etno-kulturális nemzetek „védelmére", és státus- és kedvezménytörvényeket a határontúli etno-kulturális nemzetrészek védelmére. Mindez a liberális politikatudomány szempontjából a polgári egyenjoguság mindennapos megkérdőjelezését jelenti. Ebből az ellentmondásos helyzetből a nemzetállami logikán belül lehetetlen kilábalni.

Létezik tehát megengedett, elfogadott diszkrimináció és nem-megengedett, nem elfogadott diszkrimináció. De attól még valamennyi, más állam területén élő kisebbséget támogató politika, megkülönböztető jellegű. S ha a kifelé áramló etno-kulturális támogatást meg is tudjuk indokolni a nemzetállami logikán belül, inkább morális, mint logikai érvek mentén, saját állampolgáraink diszkriminálását az államnemzet határon túli etno-kulturális identitás-megörzés logikája keretében már nehezebb elfogadni. A státustörvény pedig, közvetett módon, a nemzet etnikai definíciója következtében ezt teszi. Bár a határontúli magyarokra vonatkozik, diszkriminatív módon kezeli saját állampolgárait. Ez annak a kettős nemzet-meghatározás filozófiájának tudható be amely végigvonul a régió történelmének évszázadain. E kettősség nem kerüli el ugyan Kántor Zoltán figyelmét amikor vitaindító tanulmányában Szűcs Jenőt idézi a magyar politikai elit kettős viszonyulásával kapcsolatban a Monarhia idejében — kulturális nemzetként az osztrákokkal szemben és politikai nemzetként a Magyar Királyság területén élő kisebbségekkel szemben —, valamint a román állam esetében — mely a területén élő kisebbségekkel szemben a politikai nemzet elvére támaszkodó politikát folytat, míg a határain kívül élő románok irányában a nemzet kulturális elvére támaszkodó politikát —, a mai magyar állam viszonylatában a státustörvény kreálta kétértelmű helyzetre már nem terjed ki kellő részletességgel. Holott maga a törvény egyértelműen politikai nemzetként kezeli a magyar állampolgárokat, miközben kulturális nemzetként a határon túli magyarokat, ami voltaképpen nem más mint a *jus sanguinis* és a *jus soli* tipikus összemosása. Igy ha a törvény jogalanya a határon túli etnikai (az etnikai kifejezést itt természetesen a már széles körben bevett kultúr-nemzeti értelemben használom) magyar, vagyis a törvény határon túl különbséget tesz nemzetiségi szempontból a magát magyarnak és a magát nem-magyarnak valló között, a határon belül összemossa a nemzetiséget és az állampolgárságot, az „anyahazában" megkülönböztetés nélkül mindenki magyar, hiszen adófizető állampolgárként az etnikai nem-magyar pont úgy köteles támogatni a határon túli etnikai magyart mint a magyarországi etnikai magyar polgártársa. Miközben egy magyarországi etnikai sváb, szlovák vagy román, teszem azt, nem járulhat hozzá egy erdélyi, vajdasági vagy felvidéki sváb, szlovák vagy román szülőjének, testvérének, unokatestvérének kedvezményéhez, hiszen azok nem „magyarok", a szomszéd házban lakó etnikai magyar hozzájárulhat ugyanazon rokonainak támogatásához, bár mindketten egyenjogú adófizető polgárai a magyar államnak. Igy a kettős mérce elve hibátlanul működik a státustörvény szellemiségében és gyakorlatában. Miközben a jogalkotó azzal volt elfoglalva, hogy ki a magyar a határon

https://biblioteca-digitala.ro

túl, megfeledkezett tisztázni, hogy ki a „magyar" Magyarországon. Ez az amit Tamás Gáspár Miklós joggal a „nemzet-fogalom" újradefiniálásaként észlel: „Ez a magyarországi nemzeti/etnikai kisebbségekre nézve azt jelenti, hogy az egyenlő honpolgári méltóságot és jogigényt letromfolja az etnokulturális önazonosság, hogy *a politikai közösség (a honpolgárok nemzete) elválik az etnokulturális közösségtől*. Ez egyrészt visszaveszi — egyelőre jelképesen — a honpolgári emancipáció évszázados vívmányait, másrészt pedig kirekesztő, etnokulturális-vérségi jelentésaránnyal ruházza föl a „magyarság" képzetét." Tamás Gáspár Miklós finom elemzőképessége megtorpanni látszik azonban „a honpolgári emancipáció vívmányai" és az „etnokulturális jelentésarány" közötti ellentét valós tartalmának kiértékelése előtt mely, úgy tűnik, visszavezethető a liberalizmus hagyományos belső korlátaira az egyéni és közösségi jogok viszonyításának kérdéskörében. A státustörvény diszkriminatív jellegét ez a korlát viszont nem befolyásolja.

A kérdés komplexitását csak növeli a különböző nemzetállamok kisebbségeinek történelmi sajátossága, az, hogy a nemzeti kialakulás és a nemzetépítés korszakában milyen történelmet élt meg az adott közösség. Ha jogos lehetne magyarországi szempontból a politikai nemzet fogalmát alkalmazni saját kisebbségei esetében, mivelhogy a magyarországi kisebbségek (az utódállamok magyar kisebbségeivel szemben) részesei voltak a 19. századi modern magyar (politikai) nemzet kialakulásának és a nemzetépítési folyamatoknak (Molnár Gusztáv), és így elmondható, hogy ezek kettős nemzeti identitással rendelkeznek, így magyarral is (hasonlóképpen valószínűleg a román fejedelemségekbeli görögökhöz vagy örményekhez), annál szembeszökőbb a megkülönböztetés „magyar" és „nem-magyar" között a státustörvény magyarországi vetületében, amely kizárólag csak a határontúli (etnikai) „magyart" méltatja figyelemre. Holott ugyanazon ráció alapján az erdélyi német vagy román éppen olyan mértékben vette ki részét az 1918 előtti modern magyar (politikai) nemzet kialakításában mint a magyar-magyar. Ime a nemzetállami szemlélet másik paradoxonja.

(Ebben a kontextusban ugyanakkor kérdéses, hogy például a bukovinai vagy besszarábiai „román" identitása azonosítható-e a román nemzeti identitással mindaddig amig a modern nemzetépítés korában egyik régió sem képezte a román nemzetállam részét. Ugyanolyan kérdéses ebben az összefüggésben az elzásziak „német" vagy a csángók"magyar" identitása is, bár az etno-kulturális eredetük nem vonható kétségbe.)

A nemzetállami szemlélet nem hagyja érintetlenül a Velencei Bizottság elemzését sem amikor belemegy abba az eleve kudarcra ítélt jogi játékba, hogy „ki a magyar"? Ha a *státus* nem járna *kedvezményekkel* is, lehet, hogy könnyebb volna ennek eldöntése, a magyar állam nagyobb bőkezűséggel osztogathatta volna az ingyen *státust* a sok millió forintba kerülő *kedvezményhez* viszonyítva. Igy kevesebb szigorral kezelhette volna a nemzetiségi azonosítás procedúráját, és mindazon „magyarok" és „nem-magyarok" akik a modern nemzetépítés korában Magyarországhoz tartoztak (és nyilván ezek leszármazottai), igényelhették volna a magyar státust, valóban több millióra növelvén ezáltal a határon túli „magyarok" létszámát (ettől „rettent" meg annak idején Adrian Năstase miniszterelnök is amikor abbéli félelmét fejezte ki, hogy hat millió magyar fog hirtelen keletkezni Erdélyben). A kedvezménynyújtás gyakorlati lehetősége viszont mérsékletre kényszerítette a magyar törvényhozókat.

https://biblioteca-digitala.ro

Persze kérdésessé válik, hogy kedvezmény híján milyen mértékben reflektáltak volna a *státusra* magyarok és nem-magyarok. Ha visszaemlékszünk, a vita e vetülete főként abban az időben volt különösen heves amikor Romániának még vizum-kötelezettsége volt a schengeni államokba és a *státus* afféle vizummentes határátlépési engedély reményével kecsegtetett. A vizum-kötelezettség eltörlésével ez a kérdés lekerült sajtó és a politikai botránykeltés napirendjéről. Ha netán ismét leereszkedik a (immár rozsdamentes) vasfüggöny, valószínüleg újra felértékelődik a magyar igazolvány kedvezmény-nyújtó szerepe de, egyúttal, az Európai Unióba való belépése nyomán, Magyarország éppen erről a „kedvezményéről" lessz kénytelen lemondani. Igy a 22-es csapdája megkerülhetetlen.

A fenti problémát más szemszögből próbálja megvilágítani az a kettős állampolgárság kérdésével való összehasonlítás, mely meglepő módon bevett gyakorlat több környező országban, többek között Romániában is. Kétségtelen, hogy a kettős állampolgárság erősebb jogi státust képvisel mint a magyar status- vagy kedvezménytörvény. Annak ellenére nem került összeütközésbe az „európai normarendszerrel" és nem borzolta fel annyira a szomszédok érzékeny idegeit. Constantin Iordachi elemzése talán választ ad erre a talányra: „Elöszőr is, mindkét törvény államcentrikus megközelítést alkalmaz, mivel a volt állampolgárokat célozzák, akik a határok megváltoztatása következtében vesztették el állampolgárságukat. Ugyanakkor, míg a román törvény az összes korábbi állampolgár számára megadja az állampolgárság helyreállításának jogát, nemzetiségüktől függetlenül, a magyar státustörvény az államcentrikus szemléletet az etnikai elvvel kombinálja, mivel csupán a magyar nemzetiségűeknek (és családjuknak) biztosít kedvezményes státust." Bár a kettős állampolgárság jogi státusa keményebb a kedvezménytörvénynél, és végeredményben ugyanazt a célt szolgálja ment az előbbi, ügyesen megkerüli az etnikai megkülönböztetés vádját vállalva viszont a nem-román etnikumuak beözönlésének a kockázatát. (A procedúra felfüggesztése a román hatóságok részéről a közelmúltban úgy tűnik éppen ennek valóra válását tükrözi.) *Rien n' est parfait.*

Feltehetjük persze azt a kérdést is, hogy milyen arányban kértek nem-román nemzetiségűek román állampolgárságot a Moldvai Köztársaságból és Észak-Bukovinából, vagy milyen arányban utasította vissza (mert ez is feltételezhető) a román állam ezek kéréseit. Vagyishogy, ennek a messzemenően liberális törvénynek az alkalmazása is annyira liberális-e mint a betűje. Ez a kérdés persze érvényes a magyar igazolvány megadásával kapcsolatban is, hiszen ezért találták ki az ajánló szervezetek intézményét. Mindkét eset azonban a szegény vagy a korlátolt anyagi lehetőségekkel rendelkező állam dilemmáját tükrözi.

A politikai nemzeti ideológia szemszögéből magában az a hibrid, nemzetközileg többé-kevésbbé halgatólagosan elfogadott megoldás, hogy egy adott nemzetállam polgára egy másik kulturális nemzet nemzetállamához is kötődjék, azzal preferenciális kapcsolatokat tartson fent, ha nem is rendelkezik kettős állampolgársággal, akár „kettős intézményi kötődésig" menően (Bíró Béla), nemzetállami kontextusban logikai nonszensz, a nemzetközi egyezkedések kompromisszumos fából-vaskarikája, tulajdonképpen annak a kulturális nemzeti filozófiának az elismerése melyet politikai nemzeti szempontból tagadni hivatott. Tovább mennék. Az a kulturális támogatási rendszer amelyet az egyik állam intézményei nyújthatnak más állam polgárainak, függetlenül attól, hogy az alanyi jogon

https://biblioteca-digitala.ro

történik-e vagy sem, nem kevésbbé sérti a territorialitás, és ezáltal a szuverenitás elvét. Természetesen, a nemzetközi egyezmények kihangsúlyozzák a másik állam beleegyezésének szükségességét, de az, hogy egy másik állam beleegyezik a területen kivüliségbe még nem válik jogi szempontból területen belüliségnek, csak annyit jelent, hogy az illető állam szemet húny egy jogi következetlenség és inkoherencia fölött addig amig neki is érdekében áll. Persze örvendenünk kell, hogy e kompromisszumos megoldás létezik és a nemzetközi intézmények beletörődnek ebbe, a jogtudományi inkoherenciáján viszont nem segít, ez távlatilag ellentmondásmentes rendszabályozásokat követel. A jognak, amennyiben tudomány, ennek az ellentmondásnak a tisztázásáig is el kell jutnia.

A státustörvény egy hibrid továbbgondolása annak az első világháborúval elkerülhetetlenül megszakadt, majd a másodikkal végérvényesen megrekedt, európai államfilozófiának, amely a birodalmi politikán túl, a nemzetek Európája helyett, a nemzetállamok Európájába fulladt. Benne rejlenek az utóbbi két évszázad nemzetállami ideológiáinak hibái és bűnei, de dióhéjban előre vetíti az ujjáépülő Európa jövőbeli szerkezetének egy egyáltalán nem elhanyagolható összetevőjét, egyúttal kiiktatva belőle a hidegháborús reálpolitika azon elméleti korlátait, amelyek gúzsba kötötték a „nemzet"-tervezés valós távlatait.

A politikai és az etnokulturális nemzet közötti kettősség végig jelen van a státustörvény szellemiségében a nemzetállami szemléletnek fizetett obulusként. Alapvető tévedése éppen abban áll, hogy ugyanabból a nemzetállami koncepcióból indúl ki mint kritikusai, ellenfelei és kiátkozói szemlélete, és képtelen felülemelkedni a pillanatnyi érdekeltségek játékterén, jóformán feláldozva a kezdeményezés távlati értékeit. Pedig ezek is benne vannak.

*

Ha a *státus*törvény korlátait és ellentmondásait kihangsúlyozottan felszínre hozták is a polémiák, egy vitathatatlan erénye tapintatosan (feltehetően reálpolitikai okok miatt) homályba maradt. Ez az erény nyilván nem a *kedvezmények*ben rejlik, mint ahogy nem rejlik az igazolvány tárgyi jellegében sem. A tapintatosság pedig valószínüleg a hagyományosan elfogadott *status quo* politika-filozófiájának a megszegésével magyarázható.

Meggyőződésem szerint a *státusnak* van egy távolbamutató, nem eléggé értelmezett elméleti értéke is az Egyesült Európa jövőjére nézve amely szervesen kapcsolódik ahhoz a sokat emlegetett „határok légiesítéséhez" (Nicolae Titulescu) vagy „a hazához a magasban" (Illyés Gyula), amely több merészséggel előrevetíthetné a Kontinens államhatárok nélküli jövőképét, melyben az erővonalak más logika szerint rendezkednének el mint a hagyományos nemzetállami filozófiában, méltóbb helyet biztosítva az „elképzelt közösségeknek" (Benedict Anderson).

Nehéz nem észrevenni, hogy a XX. századi nemzetállami politika szinte egyenesen vezetett a (különböző „árnyalatú") etnikai tisztogatások sorozatához amely logikus következménye lett a „tiszta nemzetállamok" felé való törekvéseknek, politika-filozófia, mely szöges ellentétben áll az európai építkezés mai filozófiájával.

Az az annyira féltett *status quo* melyet a párizsi békeszerződésektől a helsinki egyezményig és azon túl, oly sokan igykeztek szentesíteni, nem csak a „hidegbékét" jelentette Európa számára hanem az adott helyzet befagyasztását is, bármennyire is

https://biblioteca-digitala.ro

igazságtalan vagy méltánytalan volt is sokak (főképp a kicsik) számára. Ezt a politikai neo-konzervatorizmust, mely olyan jól megfelelt a bipoláris világpolitika játékszabályainak, a XX. századvégi forradalmaknak úgy tűnik sikerült kibillenteniük egyensúlyi állapotukból. Sajnos, ennek a „stabilitásnak" a megkérdőjelezését általában iredentizmussal stigmatizálja a nemzetközi politikai közvélemény, befagyasztva ilyeténképpen bármilyen alternatív gondolkodás lehetőségét.

A hagyományos liberalizmus organikus korlátai meglepő módon Kis János gondolatmenetét sem kerülik el. Az egyébként teljesen tárgyilagos és logikus okfejtésének nemzetállami filozófiája — merném mondani, e filozófia csapdája — akkor kerül napvilágra amikor pont e *status quo*-val kapcsolatos nézeteit tárja elénk, amikor a XX. század nagy háborúinak győztesei által diktált békeszerződésekre építi politika-filozófiáját, beleértve a bipoláris világ kreálta torzszüleményeket is, amelyek a jól ismert „békeharc" szellemében született „stabilitás-eméletet" tekintették alapul. *Stabilitás* jóban-rosszban, igazságosan vagy igazságtalanul, méltányosan vagy méltánytalanul, csak meg ne bolygassa valami azt az egyensúlyt amely nyilván elsődleges volt bármilyen konfrontációval szemben, de amelyben a „nagyok" érdekei is mindig elsődlegesek voltak. Tévedés ne essék, távol áll tőlem annak gondolata, hogy illuzórikus „apró" méltányosságokért feláldozzam a „stabilitás" eszményét és kockára tegyem a „világbékét". (Az esetleges vita-partnereket eleve lebeszélném e olcsó fogás felhasználásáról.) De nehogy abba a hitbe ringassa magát bárki is, bármennyire is liberálisan gondolkodik, hogy a történelmi *kényszer* szülte *status quo* hosszú távon *önként* vállalt statussá válhat. A XX. század nemzetállami torzszülöttei, bármilyen *realpolitik*-szellemiség is uralja szenvedő alanyait, torzszüleményekként kell befejezzék pályájukat, még akkor is ha nemzetállami ideáljukat — a homogén etnikai nemzetállamot — sikerült az etnikai tisztogatások különböző válfajai útján véghezvinniök. Amit a „reál"-liberalizmus hívei (pártállásuktól függetlenül), úgy tűnik, képtelenek megérteni az az, hogy egy nemzetállam területén élő kulturális nemzeti kisebbség nem válhat nagyfokú agymosás nélkül az uralkodó nemzetállam őszinte hívévé és alatvalójává csak azért mert a történelem egy bizonyos pillanatában, megkérdezése nélkül, arrább tolták az államhatárokat. Ennél sokkal többre van szükség. Adva lévén, hogy minden nemzetállam egy adott kulturális nemzet abszolut uralmát jelképező állam, másszóval, minden nemzetállam politikai nemzete egy kulturális nemzet dominanciája alatt áll.

Mint ahogy Bauer Tamás is, ugyanazon eszmerendszer csapdájából elmélkedve, mélyen téved amikor azt állítja (vagy képzeli), hogy „már elindúlt egy olyan folyamat, melynek végeredményeként a kisebbségi magyarok hazájuknak fogják tekinteni azt az államot amelyben élnek." Bauer Tamás nyilván így értelmezi a kisebbségi magyarság képviselőinek jelenlétét e nemzetállamok politikai életében, sőt kormányzásában. Bauer felülnézete a romániai és szlovákiai magyar pártok politikai szerepvállalására is felületes, általánosító és leegyszerűsítő, mégha kivülről helyesnek is tűnik. *Integrációt* és *konfrontációt* állít szembe egymással anélkül, hogy pontosítaná, hogy integrációt *mibe* és konfrontációt *kivel*. Bauer elemzésében a partner vagy ellenfél, minden esetben egy absztrakt többségi állam attól függetlenül, hogy az éppen baloldali vagy joboldali, liberális vagy konzervativ, demokratikus vagy sem. Holott a határon túli magyarok

https://biblioteca-digitala.ro

nagyon is konkrét nemzetállamokban élnek, amelyekbe nem lehet absztrakt módon integrálódni, vagy amelyekkel nem lehet absztrakt módon konfrontálódni.

Az alapvető tévedés ismét a nemzetállami koncepció jelenlétében rejlik mely összemossa a *haza* fogalmát a *régió* („ország") és az (nemzet-) *állam* fogalmával. (Sem az erdélyi magyar nem válik romániai magyarrá — vagy ne adj isten, románná, ahogy azt sok magyarországi magyar azonosítaná ugyanazon nemzetállami eszme mentén —, a vajdasági magyar nem válik szerbiai magyarrá, a felvidéki magyar sem szlovákiai, vagy a kárpátaljai, ukrajnai magyarrá. Ezt a nem lényegtelen árnyalatkülönbséget Bauer Tamás, úgy tűnik, nem érzékeli.)

Mint ahogy Bauer felületesen elemzi a különböző nyugati államok viszonyát is a „nemzetpolitikához" amikor azt állítja, hogy ezek számára a fogalom egyszerűen értelmezhetetlen. Valóban az, de egy kíváncsi elemző nem rekedhet meg egy ilyen megállapítás mélyebb értelmezése küszöbén anélkül, hogy tovább feszegetné ennek okát. Esetleg azt, hogy ezen államok előszeretettel rejtik a „politikai" nemzet kifejezés mögé azt a tisztogató etnokulturális politikát amelyben végül is az „egy nyelv-egy nemzet" *status quo*-ja csúcsosodik.

Mindez nem cáfolja azért Bauer Tamás azon állítását, hogy a státustörvény szembe fogja állítani a szomszédos *régiókban* (nem államokban!) élő magyarokat az ott élő többségi lakossággal. Ez a veszély sajnos fennáll. És ebben rejlik az „anyaországiak" értetlensége és tapintatlansága a határontúli magyarok valós helyzetének felismerésével szemben. Függetlenül attól, hogy mely államról és mely kisebbségről lenne szó. Nem ezen múlik viszont „a szomszéd államokban élő magyarok hazátlansága", hanem a nemzetállami státus és szemlélet fenntartásában és alkalmazásában. A nemzetállami szemlélet eleve kizárja a másság méltányos kezelésének lehetőségét mivelhogy a többség-kisebbség kategóriák mennyiségi felosztása *per definitionem* minőségi osztályozást jelent. Így mindazon megoldások, melyeket a második világháború utáni demokratizálodó világ intézményeiben (ENSZ, ET, EU stb.) kizzadtak, tűzoltó jellegű pótmegoldások voltak, amelyek maximális óvatossággal igyekeztek elkerülni, hogy hozzányúljanak a *status quo*-hoz. A *status quo* pedig alapjában és lényegében az adott nemzetállami helyzetet volt hivatott védelmezni és fenntartani. Ha a második világháború összefügg az első világháború utáni méltánytalan békeszerződésekkel (az iredentizmus vádját elkerülendő, nem magyarországi kontextusra hivatkozom), a '89 utáni államnemzeti konfliktusok, beleértve a jugoszláviai háborút is, szorosan összefüggnek a második világháború utáni békeszerződésekkel és az azt követő hidegháborús kompromisszumos egyezményekkel (lásd, Helsinki 1975).

Annál meglepőbb Kis János érvelése, hiszen éppen ő volt az a liberális gondolkodó aki képes volt túlhaladni a klasszikus liberalizmus hagyományos korlátait a kollektiv kisebbségi jogok legitimitásának elismerésével és a nemzetállami rendszer mélyenszántó kritikájával (*Túl a nemzetállamon).*

*

Egyértelmű, hogy a „státus" nincs összhangban a nemzetközi normákkal. Azt hiszem, hogy ezzel a jogalkotó is tisztában volt a törvény kigondolásakor, de a meglévő keretek szétfeszítésével megkísérelte elfogadtatni a nemzetközi közvéleménnyel. A jogi összhang megteremtése elméletileg három úton lehetséges. Vagy alkalmazkodik

https://biblioteca-digitala.ro

a „státustörvény" a nemzetközi normákhoz lemondva eredeti céljáról és lényegéről, valójában kiürítve eredeti tartalmától (ami tulajdonképpen folyamatban van), vagy a nemzetközi normák alkalmazkodnak a statátustörvény filozófiájához tágítva némileg saját kereteit (amit a Velencei Bizottság részben már megtett, de melyre az európai intézmények valójában nem mutatnak hajlandóságot), vagy a státustörvény okozta vihar- nak sikerül kikényszerítenie új fogalmak megvitatását. Ez utóbbi változat egyelőre túl optimistának tűnik. Kissé öntelten a státustörvény képviselői azt is mondhatnák, hogy annál rosszabb a nemzetközi normákra nézve ha nincsenek összhangban a státustörvénnyel. De tudjuk, Európa mai politikai realitása nem ez. Még akkor sem ha Európa nemzeti/nemzetiségi realitása sincs összhangban az európai normarendszerrel. Vagy annál rosszabb a realitásokra nézve? Mert így is megfogalmazható a kérdés. A balkáni és kelet-európai viszályhelyzetek azt sugalják, hogy a realitások felett csak ideig-óráig lehet szemet húnyni és hogy a távoli fővárosokban megrajzolt haditervek nem mindig találnak a helyi valósággal.

Rá kell döbbenjünk végre, hogy az a második világháború után alkalmazott kisebbségvédő jogrendszer amely, ha utána számolunk, egész Európában a kisebbségi lét lassú felszámolásához vezetett, pótmegoldás volt és inkább a döntéshozó hatalmak rossz lelkiismeretének megnyugtatását szolgálta. Nem kell csodálkoznunk tehát, hogy a századforduló ismét felszínre hozta mindazokat az ellentmondásokat és megoldatlan kérdéseket melyeket a hidegháború bipoláris rendszere hosszú ideig elaltatott. Igaz, sokszor olyan határhelyzetekben, amelyekben már csak a probléma maradt, a kisebbség eltűnt. S mig egyre érzékenyebbek vagyunk az állat- és növényfajok kipusztulására, a nemzeti, etnikai, nyelvi, kulturális közösségek eltűnése/eltűntetése kapcsán a *stabilitásra* és *status quo*-ra hivatkozunk. Ezért tartom jogosnak és szükségesnek a normarendszerek határainak olyanszerű feszegetését is mint ahogyan a státustörvény teszi. Sajnálatos azonban, hogy téves politika-filozófiai kiindulópont, hátrányos történelmi pillanat és hibrid jogi fogalmazvány bábáskodott e halvaszületett kezdeményezés ágyánál. Ez pedig veszélyezteti a státustörvényben rejlő kultúrnemzeti filozófia jövőjét is.

*

A nemzeti szuverenitás fokozott korlátozásának perspektívája az euro-atlanti integráció folyamatában azt sugalja, hogy a nemzetközi kapcsolatatok új formáit — mondhatnók, új rendszerét! — volna szükséges kidolgozni arra az időre vonatkozólag, amikor a hagyományos nemzetállami szuverenitási rendszer feleslegessé válna. E szükségszerűség jelei eléggé markánsan jelentkeznek a válsághelyzetekben (pld. a jugoszláviai NATO-bombázások vagy az iraki háború esetében) amikor az intervenció, azaz a nemzeti szuverenitás megszegésének legitimitása — mindenféle procedurális bűvészmutatvány ellenére — eléggé megkérdőjelezhető. Még akkor is ha morális szempontból ezek a kényszerű lépések — határhelyzetet képezvén — megmagyarázhatóak.

Hogy hogyan fog kinézni ez a már most vajudó nemzetközi jogrendszer amely oly nagy mértékben lecsökkenti majd a több évszázadra visszamenő (nemzet-) állami szuverenitásra épülő rendszert, ezt ma még nehéz áttekinteni, bár a készülő „európai alkotmány" éppen ezt az elképzelést tükrözi és a Joschka Fischer és Chevčnement nevével fémjelzett polémia éppen ennek a törekvésnek a mentén zajlik napjainkban.

https://biblioteca-digitala.ro

Chevčnement nemzetállami hagyományokat örző konzervatizmusa semmiképpen sem hozható összhangba Fischer felszabadult látnoki föderalizmusával egy olyan „nemzet-" államok szövetségéből létrejött Európában amelyben a nagyfokú decentralizálás következtében jóformán csak szimbólikus szerepkörök jutnának/maradnának a „nemzet"-államok birtokában, jogkörében. Ha a központi nemzetállam leosztja kompetenciáinak javát a régiókra, és átruházza a szövetségi intézményekre a megmaradt részt, milyen reális feladatok és jogosítványok maradnak még a nemzetállamok tulajdonában? Mi más mardhatna mint a *kulturális nemzet nemzeti kultúrájának* szervezése, irányítása és támogatása? Minden egyéb delegálható lefelé vagy felfelé. A kulturális nemzet nemzeti kultúrája pedig nem köthető államhatárok izolacionista politikájához, és nem tehető függővé nemzetállamok többségi nemzeteinek kényétől-kedvétől. Csak egyetértésemet tudom kifejezni Bakk Miklóssal amikor azt állítja hogy a „státustörvény eredetisége abban rejlik, hogy miközben deklarative nemzetpolitikai és kisebbségvédelmi célokat fogalmaz meg, *valójában azt az utat jelöli ki, amelyen térségünkben megkezdődik a területi állam — a vesztfáliai paradigma — leépülése* (az én aláhúzásom, Sz.E.). A státustörény eredetisége — ebben az összefüggésben — az, hogy nem a területén belüli homogeneitás « kiteljesítésével » készül az európai integrációra, hanem a területén kívüli kulturális-szimbólikus terek szervezésével". Ugyancsak azonos húrokat penget amikor azt állítja, hogy az elavult nemzetállami politika helyét átveszi egy új, poszt-nemzetállami korszak. A továbbiakban azonban kétségeimet fejezném ki, hogy ha statátustörvény *koncepciója* bele is illik ebbe a korszakba — amint azt Bakk Miklós állítja —, maga a *törvény* összehangolható lenne vele.

Bele kell nyugodnunk, hogy két évszázados hamis nemzetállami beidegződéseink dacára ki kell lépjünk egy túlhalladott eszmerendszer kereteiből és tudatosan létrehozzuk, immár valóban demokratikus úton, azt a politikai szövetségi formát amely szükségszerűen dörömböl a harmadik évezred Európájának kapuján. A státustörvény bár küld egy ilyen jelzést az európai politikacsinálók irányába, nem ismeri fel valójában a benne rejlő aranytartalékot. A nemzetállami kohó, amelyben született, nem alkalmas ennek kiolvasztására.

*

„Nemzetpolgár"/ „Nation-citizen". Egy nyugati fül számára bizonyára sértő pleonázmus. Egy kelet-európainak érdekes fogalom-összetétel. Lehet bírálni, amint azt többen is teszik, de felelőtlenség lenne nem figyelembe venni. Az egyesült Európa intézményrendszerén belül könnyűszerrel el is tudom képzelni harmadlagos identitás gyanánt az „europolgárság" és a „régiópolgárság" mögött. Semmi köze sincs a hagyományos „nemzetállami" honpolgársághoz. A kulturális nemzet „honpolgársága", mely hon kell legyen a területiségtől függetlenül. Amennyiben a nyelvi, kuturális identitásnak lesz még jelentősége, szerepe — és a prognozisok szerint feltehetően még nagyon sokáig lesz —, a „nemzetpolgárság" fogalmának és státusának is helyet kell kapnia valamilyen formában az Európai Szövetség jogrendjében. Jogilag kétségtelenül gyengébb szerepre számíthat mind másik két társa, de ha a hibrid „nemzetállamok" helyét, a nemzeti szempontból ugyancsak hibrid, de gazdasági és társadalmi önszerveződése szempontjából koherens régiók foglalják el, az európai valóságnak ezt a (kulturális nemzeti) szintjét is be kell töltenie valamilyen jogi

https://biblioteca-digitala.ro

entitásnak. A valóság ki fogja termelni ezt. Mert ha a nemzetállam megérdemelten elvesztette legitimitását, a (kulturális) nemzet olyan realitás marad amelynek megvan a megérdemelt helye a kontinentális jogrendben. Pillanatnyilag éppen e természetellenes átmeneti állapot válságát éljük, amely Keleten hevesebben és látványosabban nyilvánul meg, de Nyugatot sem fogja elkerülni, bármennyire is abban az ábrándban ringatózik, hogy túlhaladta ezt a történelmi fázist. A két alapirányzat (nemzetállamok laza uniója vagy szövetségi rendszer) körüli ma zajló Európai Únió- s polémiák e kérdés napirendre tűzésének előszobáját jelképezi.

Nyilván, ez az elképzelés nincs semmilyen összefüggésben az ugyanolyan nemzetállami jellegű „államcsírá"-val és annak „csíra-polgárá"-val melyre Bauer Tamás hivatkozik a Fidesz-féle nemzet-politikával kapcsolatban. Orbán Viktor és nemzet-ideológusa, Németh Zsolt, sajnos nem az EU-s távoljövőt cserkészi a státustörvény filozófiájával hanem a jogosan visszaidézhetetlen múltat, nem a merész jovőbe-tekintés jellemzi e balul sikerült kisérletet, hanem az érdemtelenül kimúlt nemzetállami rögeszme.

A helyzet iróniája az, hogy — amint már említettem — úgy Bauer Tamás liberális kritikája mint a Fidesz nemzetpolitikája ugyanarra a nemzetállami eszmerendszerre épűlő nemzetközi normarendszerre támaszkodik. Egyrészt a „reálpolitika" higgadt áltoleranciájával állunk szemben, másrészt a „nosztalgiapolitizálás" kultuszával. Egyik álláspont sem képes túllépni a *status quo*-n, mely kétségtelenül a (közelebbi vagy távolabbi) múltat képviseli, mint minden ember alkotta jogrend. A „státus" kezdeményezői jobban odafigyeltek ugyan a nemzeti kérdés erkölcsi vetületeire mint a kritikusai, kivitelezésükben azonban egyrészt túl korán és túl türelmetlenül léptek, másrészt képtelenek voltak teljesen elszakadni a trianoni sérelmek árnyékvilágától.

*

A látszat ellenére a nagy távolmaradott ebből a vitából: a *régió*. Bár erdélyi, vajdasági, felvidéki vagy kárpátaljai magyarokról van szó, amint azt Németh Zsolt kihangsúlyozta, a történet „nem arról szól, hogy valaki határon túli, hanem arról, hogy magyar." Ez nem meglepő egyébként ha figyelembe vesszük, hogy a magyar állam-filozófia csak nemzetállami összefüggésben képes gondolkodni a nemzetről, hiszen éppen a kiegyezés utáni modern magyar nemzetállam volt az amely francia mintára felszámolta annak idején a regionális autonómiákat, s a mai Magyarországnak sincsenek tulajdonképpeni régiói, az a regionalizációs folyamat amely Magyarországon végbemegy nem különbözik lényegében a romániai vagy bulgáriai álregionalizmustól. A határontúli magyarok viszont többségükben markánsan sajátos történelmi régiókban élnek még akkor is ha Trianon más nemzetállamok határai közé kényszerítette őket. Vajdaság, Erdély, Kárpátalja, Felvidék vagy Burgenland nemcsak Szerbia, Románia, Ukrajna, Szlovákia vagy Ausztria része, hanem még mielőtt azzá váltak volna, sajátos jegyekkel rendelkező „országok" voltak a magyar vagy az osztrák-magyar állam keretében, hivatalos jogi státusuktól függetlenül. Ez a sajátosság csak elmélyült és kihangsúlyozódott az utóbbi 80 esztendőben a magyar államhoz viszonyítva, s bár halványodott az utódállamok jellegzetességéhez képest ezek nivelláló politikája folytán, mélyvonulatában nem tudott eltünni az ami az évszázadok folyamán meghatározó volt számukra.

https://biblioteca-digitala.ro

Az a bizonyos politikai nemzetállami „kettős kötődés" elve (a politikai nemzet felé jogilag és a kultulális nemzet felé szellemileg) amely sehogy sem hozható összhangba a *status quo*-val, remélhetőleg feloldódik majd egy kvázi politikai „hármas — kontinentális, regionális és kultúrnemzeti — kötődésben" amelyben a nemzeti államoknak semilyen szerepük nem lesz már, vagy csak szimbólikus szerepük marad. A kultúrnemzeti kötődést illetőleg feltehetően semmi kétség nem férhet ahhoz, hogy a magyar nyelvet építő, alakító és akreditáló kulturális intézmény, az európai integráció és a helyi és regionális sajátosságok dacára, továbbra is a budapesti Magyar Tudományos Akadémia lesz, mint ahogy a román nyelvvé a bukaresti Román Akadémia, függetlenül attól, hogy az a „kultúr-magyar" Budapesten, Kolozsváron, Kassán vagy Szabadkán él-e, vagy az a „kultúr-román" Bukarestben, Csernovitzban, Kisinyovban vagy Versecben lakik. A „kulturális föderáció" gondolata, melyet Bakk Miklós ihletett fogalmazásának köszönhetünk, rendkívül termékenynek tűnik azzal az összetett sajátosságával mely „alapjában véve néhány olyan regionális centrum működésén alapulna, amelyek a magyar (román vagy egyéb, Sz.E.) kultúrán belül egyszerre lennének egy regionális elit igazodási pontjai s a más regionális-nemzeti kultúrákkal való szerves kapcsolat színhelyei".

Sajnálattal kell megállapítanunk, hogy a státustörvény úgy rossz ahogy van, annak ellenére, hogy számos pozitív elemet tartalmaz. Amint a végeláthatatlan viták bizonyítják, a foltozgatás nem segít rajta. Ebből a csapdából sem az Orbán kormány, sem a Medgyessy kormány nem lesz képes tiszta képpel kimászni, hiába élvezik a határon túli magyarság legitim képviselőinek támogatását. A mai európai jogrend határai egyelőre eddig terjednek és ezt tudomásul kell vennünk, ha tetszik, ha nem. Az angol mondást: *„too little, too late"* ebben az esetben úgy parafrazálhatnók, hogy *„too much, too soon"*. Ami nem jelenti azt, hogy a második világháború utáni politikai trendeket figyelembe véve ne lehetnénk optimisták a státustörvény precedens értékének érvényesülésében ha megérik számára az idő. Ezt az épületet viszont nem lehet a nemzetállami filozófia romjaira építeni. Ez a feladat egy másik „státustörvényre" hárul.

Paul Drumaru

Transzlandi levelek

Palló

Deszka voltam. Palló lettem. Azzá tett rátermettségem: hossz, rugalmasság, teherbírás. Nemkevésbé bizonyos (történelmi?) körülmények. Olyan, mint: döntés, hántás, fűrészelés, feldolgozás. És persze, a jóakarat. A jó vasakarat.

Egy híd, de még egy palló magányáról is volna mit regélni, értekezni viszont nem szükséges. Már azért sem mert szembeszökő. Ezt még az emberek is tudják vagy legalább sejtik, felrémlik nekik: kétségbeesésükben de gyakorta már puszta

https://biblioteca-digitala.ro

rosszkedvükben, bizonytalan szomorúságukban is a hídra mennek, ha van. Igaz, pallóra nem nagyon jönnek, ez nem állingálásra való, ez inkább átkelőhely. Azért a palló sokmindent tud a hidakról, akárcsak a bátyákról az öcs. Én magam – pontosabban: mi ketten, még pontosabban: mindnégyünk – mármint ha így vesszük a négy kettenként szigorúan párhuzamos felületből álló lényemet – tudjuk például, hogy mi minden megy végbe a friscoi Golden Gate rokonunk bolondházatáján, és természetesen azt is, hogy mit sűrit a szél egy névtelen tibeti háncs-fügő rostjába. Amolyan családi legendárium: az egyedülállók szolidaritása ez a tudás a már említett magányban.

Palló lettem, mint mondom, idestova huszonöt éve már. Két part között, két nem is olyan távoli csuszamlós perem között. Azért illet volna ide egy jó széles híd, mert a távolság ugyan szemre sem, lépésre sem nagy, de a mélység ott alul – annál inkább. Mondtam is: hidat épitenek majd ezek az emberek. Átjárnak, összeszoknak, megbeszélik a hidat. Fívérem – alsó felület – ámuldozott: „Né, hogy múlik!" „Micsoda?" „Az az izé, ott lent." Nem láttam én csak az eget, hallottam viszont, kis patak volt, mondtam neki: „Nem múlik az, csak folyik, csobog, csordogál." Jártak átal, de nem sokan, többnyire költő-félék, amolyan érzékelhető, de megfoghatatlan különösek: nem látták őket a kutyás emberek. Mert ilyenek őrködtek mindkét végemen, amit ők nagyzóan hídfőnek neveztek. Éreztem – tél volt – meleg, ám büzlő leheletüket. Jött aztán egy olyan tavaszt sejtető bomlás, összefutottak a parton a kétlábúak, léptek, ugrándoztak, táncszerűen tapostak, majdhogynem felbillentem – de megtartottam őket és magamat. „Szabadság", mondták, meg: „Testvériség" – ha jól emlékszem – több nyelven is, de hogy azon a kettőn, amit én is jól értek ez elhangzott, abban biztos vagyok. Aztán valaki bekiáltott a szélről, a másikról valaki válaszolt – dühösen kiabáltak, gyalázták egymást, úgy pattogtak a szavak mint amikor drót nélküli telefont játszanak a gyerekek és valami mindig eltorzul. Ezek is így tettek. Csönd volt, azután pedig még nagyobb zsivaj: egymásnak mentek a népek, éreztem sötétlő léptüket, meg a kutyákat is, ott somfordáltak a sok láb között, és – mily fordított világ! – azt tették, amit az emberek szoktak velük: úszítottak. Ezek meg unszoltak. Éreztem: roppanok. Láttam a sok cipőtalpat, úgy lépdelt mindenik, mint egy-egy tátogó száj. A szavak neheze súlyosabb volt az embertömegnél, de nem akartam beadni a derekam. Próbáltam csitítani őket, homorítottam egy nagyot – észre sem vették. Pedig nagyon nagy az a mélység, ami alattam – alattuk – van. Bevallom, sajnáltam őket. Taposták egymást – és rajtam tapostak. „Segíts – kértem a fivéremet –, tartsuk meg ezt a sok hülyét, amíg fölocsúdnak." De ő, gondolom, a kristálytiszta patakot nézte, amelyről azt mondta volt, hogy „múlik", ott lent. S hozzám csak ennyit szólt: „Talpnyaló".

Nem ismerem a történet végét: lehet, hogy beszakadtam.

https://biblioteca-digitala.ro

Ágoston Hugó

Bukarest mint provincia

Nem tudom, higgyem-e. Lesz Bukarest–Budapest autósztráda! Közvetlen „vonal". Közvetlen, közérdekű közreműködés közvetítésével közös közlekedés. Az utak már ilyenek: először azok örülnek nekik (olykor fenntartásokkal), akik kiszabják, aztán azok, akik elkészítik, aztán azok, akik a korábbi rossz úton közlekedtek, s most gyorsabban és kellemesebben utaznak. De utána és igazából azoknak a legfontosabb, és azok a legfontosabbak, akik addig nem közlekedtek azon az úton, de utána, hogy immár van jó út, közlekednek, új nemzedékek jönnek rá az ízére, két hely, két világ összekapcsolásának a nagyszerűségére s végül hasonlóságára, de sajátosságaira is, áthidalható különbségeire stb. – hisz éppen azt teszi az út, áthidalja, összeköti, s ezzel eggyé teszi a két helyet.

Szóval megállapodtak, lészen – majd egyszer – út, eggyé válik az én két szeretett fővárosom. Írhatok majd (ha lesz hova) bukapesti és budaresti provinciális jegyzeteket. Ezek egyike alkalmasint arról szól majd, hogy mennyire féltem én ezt a két fővárost. Féltettem már a múltban is. És ha valaki nem hiszi el, hogy okkal, az gondoljon arra, hogy Ceauşescu szinte előállította az atombombát. Kidolgozta a tervét, alkalmasint be is indította. Igen, ezt nemrég olvastam, egy román napilap írta meg a „programját", a nagybaszású tervét az eszelős diktátornak. Szerintem szeppent jóérzésükben az újságíró kollégák még egy kicsit vissza is fogtak a dolog súlyos állásából, tehát voltaképpen előbbre tartott pokoli játékszerével a frusztrált aranykóros, a kis Szaddám, mint ők írták. (Különben tényleg – mennyire tudhattak erről a diabolikus programról a világ nagy titkosszolgálatai meg a különféle arab barátok? A mindig jól értesült nagyhatalmak meddig hagyták volna elmenni a kicsi idiótát?)

Amikor, még 1989 előtt, ezt a szörnyű sejtésemet, gyanúmat (hogy tehát az eszelős óriástörpe atomfegyver előállítását forgatja a fejében) egy barátomnak elmondtam, azt válaszolta, őrült vagyok. – Nem én! – válaszoltam. Ugyanis akkor már azt is elképzeltem rémületemben, hogy Ceauşescu azt az atombombát zsarolásra akarja felhasználni, de igazából Budapestre akarja ledobni. Honnan gondoltam ezt? Hát onnan, hogy logikusan tépelődtem. Hogy néztem a habzó száját, a széteső mozdulatait. Van, aki emlékszik az egészre, biztos vagyok benne. Az más kérdés, hogy szégyeljük bevallani akkori szörnyű sejtelmeinket, nehogy bolondnak tartsanak, nehogy minket tartsanak örültnek, rémfilmforgatókönyv-fertőzötteknek. Az ilyen szemérmeseket most arra biztatom: nézzék csak meg Észak-Koreát! Az őrült és vesztét érző diktátortól nem lehet eléggé félni. Ahol nem normális a vezető, ott bármi megtörténhet. Ceauşescu pedig nem volt normális. Az az aradi találkozó is a magyar kicsi fiúval, emlékeznek rá? Ahogy diktált, és ahogy a magyar „elvtárs" mindent elfogadott... Látszott, hogy az őrületen kívül is van valami a fejében, de főleg van valamilyen elsöprő aduja. Persze lehet, hogy nem az atombombától volt olyan magabiztos, hanem csak úgy, például attól, hogy azelőtt nemrég királyi hintóval kocsikázott London utcáin. Én azonban abból a találkozóból következtettem (vissza) a rémséges lehetőségre, és még mindig azt állítom, hogy helyesen, még akkor is, ha az egésznek a valószínűsége nem is volt olyan nagy. Ebben a szarházi kis dadogósban és elnyomó

https://biblioteca-digitala.ro

gépezetében, titkosszolgálatában testesült meg nálunk minden idők legsátánibb társadalmi produktuma: a nemzeti kommunizmus. Nacionalizmus + kommunizmus = embertelenség. Odaát, persze, tudjuk, gulyásszocializmusban dőzsöltek, és belső reformokban tobzódtak kéjelegve a vezetők és az állampolgárok. A másiknak a jobb sorsát, viszonylagos bőségét csak úgy lehet elviselni, hogyha azt magunk számára távlatként tűzzük ki. Erre a csökött kárpáti géniusz képtelen volt. Ő népének jövőjét a sztálini kiéheztetésben látta, kísérletezett vele, mint cigány a lovával. És akkor és erről most eszembe jut egy másik gondolat, amely legalább olyan merész, mint a fentebbi. Hogy Ceauşescu két atombombát dobatott volna le. Az elsőt Budapestre. A másodikat Bukarestre. Felgyújtotta volna saját fővárosát is, mint Néró, a véres császár, Rómát. Őrületében, meg hogy a legolcsóbb módon végezzen a sok régi épülettel, mindennel, ami nem az ő műve, ami nem csakis őrá emlékeztet.

Könnyű most gyűlölni, de mertem volna gyűlölni akkor – mondhatnák. De hát akkor is gyűlöltem, gyűlöltük minden ízünkben. Ilyen értelemben mi magyarok voltunk a jövő és a haladás legegyöntetűbb akarói. Gyűlöltük legfőképpen nacionalizmusa miatt. Minden másság agresszív elutasítása miatt. Mindezekért mi jobban gyűlöltük, mint a románok, ez logikus. Nem a miénk volt. Kínozott az is, hogy semmiben sem lehetett apelláta, hogy belénk verték: aki rendőrállamban él, az húzza be a farkát, idomuljon, ne mondjon véleményt! Az ember számára ez a legmegalázóbb: elfogadni azt, hogy másodrendűnek tekintik, s hogy ráadásul úgy kell tennie, mintha egyetértene a saját másodrendűségével. Kevesen tudják például, maiak, hogy a „nemzeti kérdés" már akkor véglegesen „meg volt oldva". Persze, hogy „meg volt oldva", mint általában a szólásszabadság, a véleménynyilvánítás szabadsága: a Nagy Egyetemes Kuss (NEK) jegyében. Amióta az eszemet tudom, a nemzetiségi kérdés ebben az országban, amelyikben születtem, mindig tökéletesen meg volt oldva. Később is, a forradalom után is. Idézetekkel, bérelt vagy megtévesztett véleményezőkkel érvelve bizonyították mindegyre, hogy az egész világ a csodájára jár annak, ahogy ez a Románia megoldotta a nemzetiségi kérdést. Utána aztán minden odavetett kis csontnál jött az, hogy most aztán nagyon véglegesen, még véglegesebben meg van oldva, fokozták a véglegességet, elviselhetetlen kéjjé vált ez a megoldottság, ez a demokrácia, az egyenjogúság és a megértés. És közben persze eleje volt véve mindenféle újabb felháborító „követelésnek".

Kedves olvasóim és kedves román barátaim most joggal kérdezhetik: mi ütött belém, hogy ebben a végül is kedélyes rovatban most ilyen komor témát szedek elő. Miért annyit beszélni a nacionalizmusról, különösen most, amikor a nemzetiségi kérdés tényleg példásan meg van oldva? (Bill Clinton is mondta, mindenki mondja, akinek beadták.) Mit mind panaszkodni? Csakhogy nem panaszkodni akarok. Hisz el kell ismerni, főleg az utóbbi két évben tényleg történt előrehaladás, ha nyögvenyelősen is. Bár a nemzetiségi kérdést, mint minden olyan kérdést, ahol megkülönböztetésről, hátrányos helyzetről, emberi jogok megsértéséről van szó, csakis a teljes és fenntartások nélküli esélyegyenlőség biztosítása oldhatja meg. Mindaddig, amíg egy magyar polgármestert megbírságolnak, amiért a városházára kopott nemzeti zászlót tett ki, miközben több román polgármestert ugyanazért a mulasztásért nem bírságolnak meg, és miközben annak a másik polgármesternek sincs bántódása, aki az üleppel használatos padot nemzeti színűre mázoltatja, ám a magyar helységnévtáblákat nem hajlandó a törvénynek és a kormányzati ukáznak megfelelően kitenni, nos, addig nem lehet a törvény előtti egyenlőségről beszélni.

https://biblioteca-digitala.ro

No de még ez a kis következetlenség sem az, amiért belelovaltam magam a nacionalizmus ostorozásába! A fentiek, Ceauşescut is beleértve, arról jutottak eszembe, hogy készül a büntetőtörvénykönyv módosítása. És vele oda lehet a demokráciánk, ami eddig volt! A jogszabály-tervezetnek egyik olyan cikkelye (a 270.), amelyik nem szerepel a jelenleg érvényes törvényben, a nemzet és az állam ellen nyilvánosan – „szavakkal, írásban, gesztusokkal vagy más megnyilvánulásokkal" – elkövetett támadásokra, a nemzeti érzésnek vagy a nemzet „konszakrált" hőseinek megsértésére ír elő „kettőtől öt évig terjedő szigorú börtönbüntetést". Mennyei manna, nem remélt ajándék ez a szélsőségesek, a nemzeti kommunisták, a fasiszták számára! Mennyire alkalmas politikai boszorkányüldözésre! Mint egy napilap is megírta, ezt a törvényt Mussolini ihlethette, neki is volt hasonlója. A *Provincia* szerkesztői és olvasói elgondolkozhatnak ezen a cikkelyen. Persze elgondolkozhatnának az alkotmányjogászok is, mert hiszen mi lesz a szólásszabadság és a véleménynyilvánítás szabadságával, ha ez a törvény életbe lép? Ceauşescu idején is volt ilyesmi, de akkor persze a generál NEK miatt a hatalomnak nem nagyon kellett tartania az országot vagy a nemzetet „szavakkal vagy más megnyilvánulásokkal" sértő újságíróktól. De most ez a nagy nehezen kialakult demokrácia és a sajtószabadság mint a forradalom egyelőre legnagyobb vívmánya – a mienk is. Egyformán aggódunk miatta, egyformán nem akarunk fenyegetettségben és félelemben élni! És nem akarunk, és nem vagyunk képesek már a gyűlöletre sem, amíg a szabad szónak van esélye.

Provinciánk – úgy is, mint a szellem szabad és demokratikus területe – veszélyben van. A jövő nem sok jót ígér... Elhallgatunk?

https://biblioteca-digitala.ro

Utószó helyett

Alexandru Cistelecan

Mi volt a *Provincia* ?

A *Provincia* egy természetes jelenség volt. A lehetőségek és az érzékelés, de főképpen az empátiák és az idioszinkróziák szerint kicsi vagy nagy. A rossz nyelvek szerint azt lehetne mondani, hogy kicsi volt az elsők , és nagy az utóbbiak szerint. Ha rokonszenv hullámokat nem is gerjesztett, annál inkább gerjesztett visszatetszést. Néha egyenesen hisztérikus jellegűeket. Valójában nem csak egyeseknél, hanem a többségnél. Éppen a normális, párbeszéd jellegű visszhangok képezték a kivételt. A szabályt az azonnali lángra lobbanás képezte. De a történelem gyakran irónikus, mert sokan azok közül akik eredetileg égnek szöktek, bitóra küldvén a Provinciát, ma az ő elveivel dolgoznak. Felthető, hogy az eredeti ellenszenvek is útközben jobb belátásra tértek. De ez most nem fontos. Ami fontos az az, hogy a gondolatok, eszmék túlélik a csoportot és a folyóiratot. Ime a jelenség természetszerűségének még egy bizonyítéka, hiszen csak a természetben nem tűnik el semmi, hanem minden konzerválódik és átalakul. A folyóirat nem tudott megmaradni, de gondolatai tovább haladnak előre. Nem túl gyorsan, nem lehengerlően, de hatékony diszkrécióval.

Természetes jelenség volt, mert jóformán magától jött létre. Nem létezett semilyen előre megfontoltság, semilyen eredeti mag. Létezett viszont néhány ember, románok is, magyarok is, többségükben nem ismervén egymást, akik egy közös álláspont mentén jöttek össze, akik különböző sajtó termékekben, románokban is, magyarokban is, hasonló gondolatokat forgattak. Létezett tehát a Provincia szelleme amely ide-oda sugárzott. Nem csak logikus, hanem szükségszerű is volt, hogy ezek a szétszórt attitüdök egy koherens és közös kezdeményezésbe torkoljanak. A folyóirat ötlete, amely ezeket a gondolatokat és embereket összegyűjtse, Molnár Gusztávé volt. De a folyóirat története nem jelentett csupán átmenetet az ötlettől a tettig.

És nem is jelenthetett. Mert a Provincia egyúttal a párbeszédnek és az együttélésnek volt páratlan kisérlete. Nem csak egy előzmény nélküli fogalomról volt szó, hanem roppant kényes volt a gyakorlatba is ültetni. A Provincia volt az egyetlen folyóirat a román sajtó történetében amely a románokat és a magyarokat egymás elé állította, nem csupán egymás mellé ragasztott oldalakon keresztül, hanem bekapcsolván őket egy előitéletektől és korlátoktól mentes párbeszédbe. Elöszőr fordult elő, hogy a

https://biblioteca-digitala.ro

románok egyenesben olvashatták a magyarokat a román kiadásban, a magyarok pedig egyenesben olvashatták a románokat a magyar kiadásban. Egy folyóirat tehát, mely azonos tartalommal jelenik meg mindkét nyelven és amely egyformán zavarhat akár az egyiken, akár a másikon. A kölcsönös román-magyar gyanakvás terepén a kezdeményezés nemcsak kimérikusnak, hanem egyenesen öngyilkosnak tünhetet. De a párbeszéd experimentuma meghatározó volt, és a gondolatok nemcsak hogy fenntartás nélkül áramoltak egyikünktől a másikig, hanem haszonnal is.

Fordította: Szokoly Elek

https://biblioteca-digitala.ro

Molnár Gusztáv

A félbemaradt Provincia

Annak talán még nem jött el az ideje, hogy a *Provinciá*ról múlt időben beszélhessünk, és elkezdjünk a történetéről gondolkodni. Többek között azért sem, mert ehhez ez után a harmadik kötet után még meg kellene jelennie a *Provincia* levelezéskönyvének is, ami valószínűleg lesz olyan érdekes és informatív, mint az eddigiek.

Mindig éreztem, hogy a *Provincia* csak addig lehet életképes, ameddig újra és újra túl tud lépni önmagán. Már maga az indulás is egyfajta transzcenzus volt, hiszen félelmeken, régi beidegződéseken kellett túllépni ahhoz, hogy kijelenthessük: Erdélyt centrumnak tekintjük, és nem akarjuk, hogy „egy harmadrangú ország másodrangú tartománya legyen". De az ellentmondásosság és következetlenség is végigkísért bennünket, első számunktól kezdve. Mert centrummá válhatsz úgy is, ahogy Noica képzelte 1940-ben, vagy Makkai Sándor 1931-ben: az ún. (magyar *vagy* román) nemzeti sorskérdések kitűntetett színtereként. Vagy úgy, ahogy Kuncz Aladár és Traian Vuia képzelte a húszas, vagy Romul Boilă és Krenner Miklós a harmincas évek elején: a románokat, magyarokat és németeket jogi és politikai értelemben is autonóm és közös keretbe foglaló entitásként.

Ellentmondásainkat magunk előtt görgetve ugyan, de fennállásunk első két esztendejében képesek voltunk új kérdések megfogalmazására, és időnként voltak válaszaink is. 2001 decemberében azonban úgy tűnik, két vonatkozásban is eljutottunk egy olyan tengerszint fölötti magasságra, ahol már egyre nehezebben kaptunk levegőt. A Románia regionális felépítéséért síkra szálló Memorandum nem csupán egy új közigazgatási rendszer bevezetését célozta, hanem egy olyan politikai decentralizáció megvalósítását is, ami – legalábbis Erdélyben és a Bánátban – egyszerre szolgálhatott volna jogi keretként és ideológiai-politikai platformként egy, az Erdélyben élő valamennyi nemzeti közösség irányába nyitott transzetnikus regionális mozgalom számára. A Memorandum nyilvánosságra hozatalát követő országos felzúdulás elcsitultával a *Provincia* világra segíthetett volna egy ilyen mozgalmat (természetesen anélkül, hogy a Provincia-csoport és a lap feladta volna önállóságát), de ezt elmulasztotta megtenni.

A másik mulasztásunk az volt, hogy az erdélyi magyarok számára nem tudtunk egy olyan perspektívát felmutatni, ami lehetővé tehetné számukra, hogy Erdélyhez ne csak érzelmileg kötődjenek, hanem ténylegesen is hazájuknak tekinthessék. Az erdélyi románokkal és a többi itt élő nemzeti közösséggel együtt, természetesen.

Lehet persze, hogy Al. Cistelecannak volt igaza, aki a *Provincia* 2001 decemberi – az erdélyi régió-hazáról folytatott – vitájában azt mondta, hogy „egy kicsit túl messzire mentünk", túlságosan előreszaladtunk („ne-am dus un pic prea departe"). Mindenestre, ha ma számba vesszük a romániai pártoknak a politikai decentralizáció megteremtésére vagy legalább előmozdítására irányuló ajánlatait, akkor meg kell mondanunk, hogy a *Provincia* 2002. szeptemberi megszűnése óta egyetlen komolyan vehető javaslat sem született. És az sem különösebben biztató, hogy a magyar autonómia kérdésének

https://biblioteca-digitala.ro

megoldására az erdélyi magyarság bizonyos politikai erői most egy 1995-ben elkészült és akkor észre sem vett tervezetet vettek elő.

Mindez azt jelenti, hogy a *Provincia* által felvetett kérdések – épp a megnyugtató válaszok hiányában – egy jó darabig még nem válhatnak „történelemmé".

2004. március 1.

https://biblioteca-digitala.ro

Ovidiu Pecican

Provincia

A nem egészen három évig (2000 tavaszától 2002 őszéig) tartó rövid története alatt a Nyílt Társadalomért Alapítvány támogatásával az Etnokulturális Sokszínűség Forrásközpontja kiadásában megjelent, de voltaképpen Molnár Gusztáv politológus és Al.Cistelecan irodalom kritikus kezdeményezte kolozsvári havilap, a Provincia, több teljesítményt is valhat magának. Az első már maga a megjelenés formája volt: két párhuzamos, teljesen azonos – román és magyar – kiadás, amely két különböző nyelvi, kulturális és etnikai célcsoportot szólított meg. A második maga a szerkesztőség összetétele volt, amely nem csak hogy román és magyar, együtt dolgozni akaró humanista értlmiségieket foglalt magába, hanem olyanokat is akik különböző helyeken éltek. Ha Molnár Gusztáv például Budapest, Nagyvárad és Kolozsvár között ingázott, Al. Cistelecan pedig a Marosvásárhely és Brassó közötti szakmai ingamozgásához hozzáadta még a kolozsvárit is, Ágoston Hugó megmaradt bukarestinek, Traian Ştef nagyváradinak, Daniel Vighi pedig a bánsági térségben lelt otthonára, Temesváron. A példákat folytathatnán, de elég ennyi. Az említet két jellegzetesség sajátos jegyeket kölcsönzött a folyóirat szerkesztőségi életének amely egy állandóan jelen levő kicsiny szerkesztői magból állt, egy szétszórt szerkesztőségből, melyet egy elektrónikus levelezési hálózat kapcsolt össze és egy közelálló írókból, ujságírókból, humán-társdalmi elemzőkből és informatikus szakértőkből, de nem utolsó sorban rendkivüli fordítókból verbuvált munkatársi gárdából állt.

Nem sokkal a folyóirat felavatása után lettem a lap román változatának szerkesztőségi titkára, míg Hadházy Zsuzsa a magyar változatnál töltött be azonos feladatkört. Igy pontosan tudom, hogy a Provincia egyik felvállalt – és teljesítet – célkitűzése az volt, hogy létrehozzon Erdély valamennyi nyelve és kultúrája számára egy közös teret. És valóban, a munkatársak közt ott találunk olyan német történészeket mint Harald Roth vagy Paul Philippi, vagy zsidó, szerb és más nemzetiségű szerzőket.

Memorandum Románia regionalizálásáért

Rövid idő alatta a *Provincia* olyan sajátos vitafórumot alakított ki, amely – kezdetben valószínüleg a *22*-es és a *Dilema* dicső példáját szerette volna követni – de amely gyorsan haladt az eredetiség útján olyan témák körül kezdeményezve szenvedélyes vitákat mint amilyen Erdély regionális identitása, a centrum és a periféria közötti viszony, a többség és a kisebbség közötti nemzeti és vallásfelekezeti viszony, a nemzeti és nemzetek közötti szolidaritás, egy esetleges transzetnikus regionális párt létrehozása, a nemzet kialakulásának okai és következményei, a román állami szerkezet javítása (vagyis az állami hivatalok reformja), Románia európai integrációja, stb. Ha hozzátesszük, hogy ezek és a hasonló témák alig vagy egyáltalán nem voltak jelen a sajtó fő áramlatában, könnyebb lesz megérteni, hogy miért ment esemény számban a *Provincia* megjelenése, sőt miért volt jelzésértékű az a szellemiség melyet a demokráciánk vetített előre az új évezred kezdetén.

Nem lett belőle közönségsiker, mert szakosodott magas értelmiségi párbeszédre alapozott, a terjesztés csak regionális szinten működött, rosszul, hogy ne is beszéljek a mindkét részről

https://biblioteca-digitala.ro

jövő érzékenységről melyet egy ilyen jellegű román-magyar szövetkezés okozhat. Ennek ellenére majdnem azonnal felfigyeltek rá. Olyan tekintélyes lapok mint az Observatorul cultural elemzés alá vette cikkeit, a Cotidianul napilap válogatásokat készítet szövegeiből.

A folyóirat anyagi hordozó szerepének hála, a szerkesztők és a munkatársak igazi független szellemi műhellyé kovácsolódtak egyes hasonló csoportok (közismertek a Societatea Academică Română Alina Mungiu-Pippidi által kinyilvánított iritált reagálások vagy a nem kevésbé vehemens Eugen Uricaru, az Irószövetség elnökének megnyilatkozásai) irigységére.

Mivelhogy nem elég lombikban kigondolt megoldásokat fiókba rejtve tartani, hanem tanácsos őket kitárni felebarátaink hasznára ezért a Provincia munkatársai 2001 december 8-án egy demokratikus vitafórumot kezdeményeztek a román állam intézményi reformjáról, egy Memorandum keretében javaslatokat téve Románia regionális állammá való átszervezésére. Miután valamennyi sajtóügynökség átvette és a központi napilapok figyelmének középpontjába került, elindult a reakció áradat, különösképpen a politikum részéről, amely veszélyeztetve érezte monopolhelyzetét. Ha kinlódva is, azért a párbeszéd elindult, visszhangjai nem csitultak el máig sem. Attól kezdve a Provincia csoport kötelező vonatkozási pontot jelentett ezen a téren, mégha egyesek a nyilvánvalóság dacára, makacsul kétségbe vonják eredetiségét. Tulajdonképpen a *Provincia Memoranduma* ugyan olyan kötelező okiratává vált a 89 utáni szellemi csatározásoknak mint amilyen a *Temesvári Nyilatkozat* volt a maga idejében. Szövege jelen van a regionalizmus kérdéskörének mértékadó antológiáiban (mint például Sabin Gherman: *Regionalismul, raport despre starea noțiunii* [A regionalizmus, jelentés a fogalom állapotáról], Kolozsvár, 2003). Hasonlóképpen, A Románia regionalizálásáról szóló Memorandum megjelenése után több politikai párt (pl. a Románia Újjáépítéséért Szövetség (Uniunea pentru Reconstrucția României) vagy a Nemzeti Akció Pártja (Acțiunea Populară) beépítette programjába a Provincia szerzőinek a memorandumban kifejtett gondolatait. Nem kevésbé igaz, hogy a hivatalosságok egyetlen alkolommal sem konzultáltak a csoport képviselőivel, bár bizonyos mértékben átvették, ha a látszat kedvéért is, gondolainak egy részét. A hatalom regionalizálási programja kézzel fogható következmények nélkül maradt, afféle árnyjáték csupán mely leplezni igyekszik kifelé a döntéshozás és a tulajdon egyre hagsúlyozottabb központosítását egy 89 utáni oligachikus csoport kezébe.

Provincia: jelen és jövő

A lap újrainditásához anyagi támogatásra van szükség. Időközben, a megjent cikkek teljes szövege a www.provincia.ro honlapon olvasható. A Provincia szerkesztőségéhez tartozó Smaranda Enache és Szokoly Elek, a marosvásárhelyi székhelyű Pro Európa Liga két vezetője kiadásában jelent meg a Provincia 2000-es és a 2001-es antológiája. A harmadik kötet (2002) megjelenés előtt áll.

Az anyagi lehetetlenség nem okolja a Provincia szerkesztőségének szétszóródását. Egy új kiadóra való várakozás közben néhány szerkesztő létrehozta a *Provincia Egyesületet*, előkészítve az új viatafórumok és civil társadalomi tevékenység kereteit. Egyúttal létrejött a *Regionális Vitafórum*, mely elő kívánja segíteni, hogy az ország lakosságának aktív része megismerje az állam regionalizálásának gondolatát, az etnokulturális és felekezeti másság értékeit és a jelen problémáira való alternatív megoldások hasznosságát. 2003 őszétől Kolozsváron megkezdte működését a Pro

https://biblioteca-digitala.ro

Europa Liga *Regionális Tanulmányi és Fejlesztési Központja*, amely a vitafórumok számára a megfelelő szintű akadémiai szellemi tartalmat biztosítja.

Ezek a kezdeményezések a szerkesztőknek a folyóirat újraindításába vetett bizalmát tükrözik. Ez a bizalom két okból ered: a regionalizmusról alkotott kép még nem öltött végleges formát, megjelenítési tervét közérthetővé kell tenni a lakosság számára. A Provincia szellemiségének legfontosabb célja a sztereotípiák leküzdése és az aktív civil kezdeményezésre való felhívás. Elvetik azt a megrögzöttséget, hogy csak a politikusok hivatottak a közjó megteremtésére. A lap a fent említett kezdeményezések nóvuma által egyedi státust teremtett magának az erdélyi és a külföldi sajtóorgánumok között A Provincia publikációinak azon törekvése, hogy a civil társadalom döntései befolyásolhatják a politikai vezetést, és ezáltal meghatározzák a közvetlen demokrácia fejlődését, emlékezetessé válnak a romániai lakosság számára. A Provincia új szellemiséggel vázolt fel a román állam megreformálására olyan terveket, amelyekre a román politikai vezetésnek nincs kidolgozott stratégiája. Nincs, mert nem célja a közélet valódi reformja. Megjelölte a román politikai közélet azon hartárait, amelynek szellemiségét azok a személyek és pártok adják, amelyek a politikai demokrácia gyakorlatát monopolizálták, elutasítva a véleményformáló személyiségekkel, a civil szervezetekkel és a politikától távol maradó többséggel folytatandó eszmecserét.

Fordította: Szokoly Elek

https://biblioteca-digitala.ro

Szerzők

ÁGOSTON Hugó (sz. 1944) közíró. A kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem elméleti fizika szakán végzett 1967-ben. 1970 és 1989 között *A Hét* című társadalompolitikai hetilap szerkesztője, 1990-től főszerkesztő-helyettes. 1977 és 1989 között szerkesztésében jelenik meg a TETT című tudományos ismeretterjesztő kiadvány. 1975-1987 között a *Kriterion* Könyvkiadó *Korunk Könyvek* sorozatának szerkesztője, 1990-ben a Magyar Újságírók Romániai Egyesületének alapító tagja, 1990-1995 között a MÚRE igazgató tanácsának tagja, 1997-1999 között pedig elnöke. 1999-től a *Krónika*_napilap alapító tagja, vezető szerkesztője. Önálló kötete *Bukaresti Élet, képek* 2000-ben jelent meg. MÚOSZ és EMKE-díjas.

Gabriel ANDREESCU (sz. 1952) politológus, a politikatudományok doktora. A Bukaresti Egyetem Fizika karán szerzett diplomát 1976-ban. A Társadalmi Párbeszéd Csoport és a Polgári Szövetség alapító tagja, a Román Helsinki Bizottság emberjogi aktivistája, a *Revista Română de Drepturile Omului* folyóirat ügyvezető igazgatója. Számos cikk és tanulmány szerzője. Önálló kötetei: *Sisteme axiomatice ale logicii limbajului natural. Funcţii şi operaţionalizare* [A természetes nyelvezet logikájának axiomatikus rendszere] (1992) *Cel mai iubit dintre ambasadori* [A legszeretteljesebb nagykövet] (1993), *Despre filosofia disidenţei*; *Patru ani de revoluţie* [Az ellenállás filozófiája. Négy év forradalom] (1993); *România versus România*; *Naţionalişti, antinaţionalişti... o polemică în publicistica românească* [România versus România; Nacionalisták, antinacionalisták...polémia a román publicisztikában] (1996), *Solidaritatea alergătorilor de cursă lungă* [A hosszú-távfutók szolidaritása] (1998); *Problema transilvană* [Az erdélyi kérdés] (szerkesztésében, Molnár Gusztávval közösen 1999), *Ruleta. Români şi maghiari, 1990-2000* [Rulett. Románok és magyarok] (2001). A Romániai Magyar Újságírószövetség *Pro Amicitia* és a magyar kormány *Pro Minoritate* díjazottja.

BAKK Miklós (sz. 1952) politológus, a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem előadótanára. A Temesvári Műszaki Egyetem Villamosmérnöki karán 1976-ban szerzett diplomát. 1991-1999 között *A Hét* szerkesztője. 1996-tól a *Magyar Kisebbség* szerkesztőbizottságának tagja, 1999-től a *Krónika* főmunkatársa, jelenleg felelős szerkesztője. Tanulmányai közül: *Despre concepţia APADOR privind drepturile minorităţilor naţionale* [A nemzeti kisebbségi jogok az APADOR megvilágításában] (1994), *A németországi szorb népcsoport jogai* (1996), *Bibó, avagy a válság önismerete. Utószó.* (1997), *Factors and Mechanisms of the Regionalization in Central Eastern Europe* (1998), *Az RMDSZ mint a romániai magyarság önmeghatározási kísérlete 1989 után* (1999), *România şi Europa Centrală – două compromisuri* [România és Közép-Európa – két kompromisszum] (2000). Kötetek: *Lassú valóság* (2002), *Státusdiskurzus* (2003).

Al. CISTELECAN (sz. 1951) irodalomkritikus, szerkesztő, publicista. A kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem Filológia Tanszékén szerzett diplomát, doktori címét a *Celălalt Pillat* [A másik Pillat] című disszertációval szerezte. A *Vatra* irodalmi folyóirat főszerkesztő-

https://biblioteca-digitala.ro

helyettese, a Petru Maior Tudományegyetem előadótanára. Publicisztikai tevékenysége nagyon gazdag, számos tanulmánya, esszéje, irodalomkritikája, politikai elemzése jelent meg hazai folyóiratokban. Megjelent művei: *Poezie şi livresc* [Költészet és livreszk] (1986), *Celălalt Pillat* (2000), *Top ten*, (2000). A *Poezie şi livresc* című kötete „George Călinescu" irodalomkritikai díjban részesült. A Romániai Írók Szövetségének esszé-díjazottja 2001-ben a *Celălalt Pillat* című kötetéért.

Marius COSMEANU (sz. 1967) szociológus. Tanulmányait a Temesvári Egyetem, Szociológiai és Pszihológia Karán végezte 1996-ban. Magiszteri tanulmányait a budapesti ELTE-UNESCO Ethnic and Minorities Studies karán folytatta. A bukaresti Sajtófigyelő Szolgálat területi irányítója, a King Baudouin Alapítvány külső munkatársa. Az Elemző és Monitorizáló Csoport elnöke. Számos cikke, elemzése, recenziója és tanulmánya jelent meg Romániában és külföldön. Ezek közül: *Alter/Ego târgumureşean* [Marosvásárhelyi Alter/Ego], *Alter şi Ego în minoritate* [Alter és Ego kisebbségben] (társszerző, 1995), *Identity Politics vs. Political Identities: Two Months with the Romanian Media* (2000), *Anti-nostalgia. Maghiarii şi spaţiul public în România* [Ellen-nosztalgia. Magyarok a romániai közéletben](2001).

CSOMA Botond (sz. 1975) a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem Politikatudományok és Jogi karán szerzett oklevelet és a budapesti Közép-Európai Egyetemen mesteri fokozatot. Több, az interetnikai kérdésnek szentelt cikk szerzője, mely közül megemlíthetjük: *Reflexii asupra emigrării* [Gondolatok az emigrálásról], (2001), *Legea privind maghiarii din ţările vecine* [A szomszédos országokben élő magyarokról szóló törvény] (2001), *Vigilenţă naţională* [Nemzeti éberség] (2001), *Politika és/vagy szabadság* (2001).

Sorin CUCERAI (sz. 1967) független kutató. A bukaresti Tudományegyetem Bölcsészeti kara morál-politikai filozófia szakának végzettje. Az Elnöki Hivatal szakértőjeként és tanácsadójaként dolgozott, majd a Cotidianul napilap kommentátora volt. Több cikk és tanulmány szerzője: *Consideraţii conservatoare* [Konzervatív értekezések] (1998), *Destin şi libertate* [Fatum és szabadság] (1998), *Agresiune şi anarhie* [Támadás és anarchia] (2000), *Apărarea lui Socrate. Un comentariu* [Szokrátesz védelmében. Egy kommentár] (2002), *Dubla creţie umană şi problema mîntuirii* [A kettős emberi alkotás és a üdvözülés kérdése] (2002), *Eşecul etic al statului asistenţial* [A jótékonysági állam erkölcsi kudarca] (2003). A Krisis – Filozófiai Párbeszédért és Elmélkedésért Alalpítvány, a Politikatudományok Román Társaságának és a Gazdasági Szabadságért Romániában Alapítvány alapítótagja, a romániai Ludwig von Mises Intézet társult tagja. Az Ordinul Naţional pentru Merit (Nemzeti Érdemrend) tiszti fokozatának birtokosa.

Paul DRUMARU (sz. 1938) nyelvész, író, műfordító. A jászvárosi Egyetem Bölcsészkarának Román nyelv és irodalom szakán végezte tanulmányait. Mintegy 40 kötetet fordított a magyar irodalomból románra, többek közt: Konrád György, *Vizitatorul* [A látogató] (1998), *Transland, poeţii mei maghiari* [Transzland, magyar költőim], versválogatás (1999), Pilinszky János, *Crater* [Kráter] (2002), Babits Mihály, *Iona* (2002), Kovács András Ferenc, *Vară colonială* [Gyarmati nyár] (2002), Konrád György, *Călătoria* [Az utazás] (2003). Önálló kötetei: *Ochii necesari* [Szügséges szemek] (1968), *Făptura* [A lény] (1976), *Vizionarea* [A vizionálás] (1980).

EGRY Gábor (sz. 1975) történész, a budapesti Eötvös Lóránd Tudományegyetem Történelem Karán végezte tanulmányait, 1999 és 2002 között az ELTE Történettudományi Doktori Iskolája Új- és Legújabbkori Magyar Történeti Programjának doktori ösztöndíjasa. Készülő disszertációjának címe: *Az erdélyi szászok pénzintézeti rendszere és a nemzeti mozgalom kapcsolata a 19. században (1835-1918).* Az Arbeitkreis für Siebenbürgische Landeskunde

https://biblioteca-digitala.ro

tagja, a budapesti Általános Vállalkozási Főiskola tanársegédje. Publikációi jelentek meg többek közt a Századok, az AETAS, a Pro Minoritate, a Korunk, a Múltunk, a Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde és a Brassói Lapok hasábjain.

Daniel J. ELAZAR (1934-1999), politológus, a Temple Tudományegyetem Föderalizmus Tanulmányi Központjának volt alapítótagja és igazgatója, a Politikatudományok Karának volt tanára, a Föderalizmus Tanulmányi Központok Nemzetközi Társaságának alapító elnöke, a Bar Ilan Egyetem Polikatudományi karának előadótanára és Önkormányzati Intézetének igazgatója. Kilenc éven keresztül a Kormányközi Kapcsolatok Tanácsadó Bizottságának volt tagja. A Publius folyóirat volt társkiadója. Kötetei közül: *Federalism and the Way to Peace* (1994), *Federal System of the World: A Handbook* (1994), *Covenant and Policy in Biblical Israel* (1995), *Kinship & Consent: The Jewish Political Tradition and Its Contemporary Uses* (1997), *Constitutionalizing Globalization: The Postmodern Revival of Confederal Arrangements* (1998), *Commonwealth: The Other Road to Democracy – The Swiss Model of Democratic Self-Government* (2001).

Hermann FABINI (sz. 1938), a műépítészet doktora, a bukaresti Műépítészeti Intézetben végezte tanulmányait. 1997 és 2000 között az Evanghelikus Egyház Legfelső Konzisztóriumának volt kulturális referense. 2000-től a Nemzeti Liberális Párt szenátora a román Parlamentben. Különböző középkori erdélyi műemléket restaurált Brassóban (Fekete Templom), Szebenben, Medgyesen, Besztercén, valamint számos templomerődöt restaurált Berethalomban, Prázsmáron, Szászhermányban, Nagybaromlakán.A bukaresti lutheránus templom-együttesnek (1969-1971), a szebeni Idősek Otthonának és Iskola- együttesének tervezője. A templomerődöknek szentelt számos szaklapban megjelent tanulmány szerzője. Kötetek: *A templomerődök atlasza* 2 kötet, *A gótikus Nagyszeben* (románul és németül), valamint az *Erdélyi templomerődök* és *Nagyszeben, egy erdélyi város portréja* c. kötetek társszerzője.

Sabina FATI (sz. 1965) újságíró. Politikatudományokban szerzett oklevelet, 1995-től újságíró és a Szabad Európa Rádió román tagozatának tudósítója és munkatársa egészen ennek megszüntéig, politikai elemző. A *Curentul, Sfera Politicii* és *Politica Externă* lapok állandó munkatársa. A TACTIC nevű biztonságpoltikával és nacionalizmussal foglalkozó interdiszciplináris csoport társelnöke. Jelenleg az *Evenimentul Zilei* napilap ujságírója. A *Secretul informaţiilor este secretul puterii* [Az információ titka a hatalom titka] (1997), *Regionalism prin descentralizare sau criză prin fragmentare?* [Regionalizmus decentralizálás útján avagy a felaprózódás válsága?] (1999), *A nemzeti eszme és a föderalizmus Erdélyben a XX. század elején* (2001) című tanulmányok szerzője.

Cristina GHEORGHE (sz. 1968) a párizsi Marne la Vallée és a kolozsvári Babeş-Bolyai Egyetemek doktorandusa *Föderalista elméletek az európai építkezés folyamatában* témakörben. Egyetemi tanulmányait a szebeni Lucian Blaga Egyetem Politikatudományok Karán végezte, a kolozsvári Babeş-Bolyai Egyetem Európai Tanulmányok Karán pedig, Összehasonlító Európai Tanulmányok szakterületén mesterképzésben részesült. Számos cikket és tanulmányt közölt különböző kulturális és politikai szaklapban.

HADHÁZY Zsuzsa (sz. 1952) közíró. 1976-ban a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem Történelem-Filozófia Karán szerzett diplomát. 1981-1990 között újságíró, szerkesztő az *Ifjúmunkás* hetilapnál. 1997-1999 között a bukaresti rádió magyar adásának kolozsvári tudósítója. 1999-2000 között a Kolozsváron megjelenő *Krónika* napilap lapszerkesztője.

https://biblioteca-digitala.ro

HAJDÚ Farkas-Zoltán (sz. 1959) esszéíró, etnológus. Megjelent munkái: *A csíki kaláka: intézmény és jelkép* (1986), *Csíki kaláka* (1993), *Telepes népség. Erdélyi szász olvasókönyv* (1994); *Erdély a legkülönb nő volt...* (1998), *Siebenbürgen Magie einer Kulturlandschaft* (szerk. 1999), *ALkaiosz lakomája* (2001), *Székelyek és szászok* (2001), *Az idegenség dícsérete — értelmiségi modellek emigrációban* (2002).

HORVÁTH Andor (sz. 1944), a filozófia doktora, a kolozsvári Babes-Bolyai Tudományegyetem Bölcsész Karának Magyar Irodalom Tanszékének előadótanára, a Korunk folyóirat főszerkesztőhelyetese. Művei: *Dávid parittyája* (esszék, 1979), *Nyomunkban a hírözön* (publicisztika, 1981), *Montaigne köpenye* (esszék, 1986), *Határjegyek* (társszerző, publicisztika, 2000). Fordítások: *Korszellem és önismeret* (válogatás a két világháború közötti román esszéből, 1988), Andrei Pleşu, *Tescani napló* (2000), Andrei Pleşu, *A madarak nyelve* (2000), *A két világháború közötti román emlékirodalom antológiája*. Számos magyar és román nyelven, különböző szaklapokban kiadott cikk, tanulmány, esszé szerzője.

KÁNTOR Zoltán (sz. 1968). Szociológus, politológus, a budapesti Teleki László Intézet tudományos munkatársa, vendégtanár a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetemen és a temesvári Tudományegyetemen, a *Regio* c. folyóirat szerkesztője. 1995-ben a Temesvári Tudományegyetem Szociológia Karán szerzett diplomát. 1996-ban a Közép-Európai Egyetem, Politikatudomány szakán MA fokozatot szerzett a *National Minorities, Consociationalism and Democracy: the case of Hungarians in Romania* szakdolgozattal. Kiadott munkái: *Kisebbségi nemzetépítés*; *A romániai magyarság mint nemzetépítő kisebbség* (2000); *Az RMDSZ a romániai kormányban 1996-2000* – Bárdi Nándorral (2000), *Az RMDSZ és a kormánykoalíció (1996-2000)*, szerkesztő, 2001; *A magyar nemzetpolitika és a státustörvény* (2001), *Nationalizing Minorities and Homeland Politics* (2001).

Mihai LUCACIU (sz. 1980), a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem Európai Tanulmányok Karának végzettje.

Ana LUDUŞAN (sz. 1948) szociológus, a szociológia doktora, a Liga pentru Apărarea Drepturilor Omului [az Emberi Jogok Védelmének Ligája] (LADO) kolozsvári fiókszervezetének irányítója. Számos cikk és szaktanulmány valamint szépirodalmi rövid próza és a *Micul Stalin* [A kis Sztálin] (1999) c. regény szerzője. A *Provincia*, *Observatorul Cultural* és *Timpul* folyóiratok állandó munkatársa.

MOLNÁR Gusztáv (sz.1948), filozófus, politológus. A kolozsvári Babeş-Bolyai Egyetem Történelem-Filozófia Karán szerzett diplomát 1971-ben. A budapesti Teleki László Intézet tudományos főmunkatársa, a nagyváradi Partium Keresztény Egyetem vendégtanára. 1995-ben nyerte el a politikatudományok doktora címet a Budapesti Egyetemen *Az autonóm társadalom eszméje az angol polgári forradalom idején* c. értekezésével. 1987-ig a bukaresti *Kriterion* Könyvkiadó társadalomtudományi kiadványainak szerkesztője. 1985-ben megalapítja az erdélyi magyar értelmiségiek *Limes* körét. 1988-tól Magyarországon él. Az 1988-89-es egyetemi évben a *Nemzeti ideológia a románoknál, Eminescutól Noicáig* c. kurzus előadója a budapesti Közgazdaságtudományi Egyetemen. 1989-90-ben a *Magyar Napló* c. kulturális hetilap rovatvezetője, 1991-től a Teleki Alapítvány munkatársa. Önálló kötetei és fontosabb tanulmányai: *Az elmélet küszöbén* (1976); *Ó Anglia, Anglia... Esszé az angol forradalomról* (1984); *Bretter György öröksége. Bretter Gy: A kortudat kritikája*, 1984. *Utószó; Nem lehet. A kisebbségi sors vitája*. Válogatás Cseke Péterrel együtt - és utószó (1989); *Önrendelkezési törekvések az „Észak-Erdélyi Köztársaság" idején*, in Autonómia és integráció (1993); *Problema transilvană* [Az erdélyi kérdés] (szerk. Gabriel Andreescuval közösen, 1999); *The Vanishing of In-Between Europe*, in Regio (2000).

https://biblioteca-digitala.ro

Ovidiu PECICAN (sz. 1959) történész, író, közíró. Tanulmányait a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem Történelem és Filozófia Karán végezte 1985-ben. 1998-ban megszerzi Babeş-Bolyai Tudományegyetemen a doktori címet. 1991-1994 között a kolozsvári *Centrul de Studii Transilvane* [Erdélyi Tanulmányok Központja] kutatója. 1998-tól a Babeş-Bolyai Tudományegyetem Európai Tanulmányok Karának kancellárja. 2001-től a *Desire Press* igazgatója. Számos tanulmánya, cikke, könyve jelent meg, köztük: *Europa – o idee în mers* [Európa – egy mozgásban lévő gondolat](1997); *Troia, Veneţia, Roma. Studii de civilizaţie europeană* [Trója, Velence, Róma. Európai civilizáció-tanulmányok](1998); *Adevăratele încercări sînt de depistat la nivelul provocărilor spirituale* [Az igazi megpróbáltatások a szellemi kihívások szintjén keresendők](1999), *România şi Comunitatea Europeană* [Románia és az Európai Közösség](2000), *Originile istorice ale regionalismului românesc* [A román regionalizmus történelmi eredete](2003). A *Transition in Central and Eastern Europe* társszerkesztője. 1995-től a European Community Studies Association tagja. A Romániai Európai Diákok Szövetségének, a Babeş-Bolyai Egyetem és a Nemira Kiadó díjazottja. A Román Írószövetség tagja.

Sorin PETRIŞOR (sz. 1968), ujságíró. A kolozsvári Babeş-Bolyai Egyetem Történelem-Filozófia Karának Filozófia szakán végezte tanulmányait. 1998 óta ujságíróként tevékenykedik különböző lapok szerkesztőségében, mint például, a Ziarul de Cluj, Transilvania Jurnal, Gazeta de Cluj stb.

Radu Sergiu RUBA (sz. 1954), tanár. Tanulmányait a Bukaresti Egyetem Idegen Nyelvek Karán végezte. Műsorkészítőként dolgozott a Román Rádiónál, a Szabad Európa Rádiónál, az Europa FM Radiónál. Állandó munkatársa volt a Pheonix, Tinerama, Curentul folyóiratoknak. Kötetei: *Spontaneitatea înţeleasă* [A megértett spontaneitás] (1983), *Iluzia continuă* [Az állandó illúzió] (1988), *Contrabanda memoriei* [Az emlékezet csempész-tevékenysége] (1997), *Constelaţia Homer* [Homérosz csillagkép] (1996), *Marginal* [Marginálisan] (versek, 2001), *Dialog şi eseuri* [Párbeszéd és esszék] (2001). Gazdag publicisztikával rendelkezik, versei, rövid prózái, esszéi megjelentek hazai és külföldi válogatásokban. Díjak: a Jewish Braille Institute of America Irodalmi Alkotások Világversenyének harmadik díja (1982), Gheorghe Ursu életmű díj (1998), a Francofon Elbeszélés Világversenyének díja (1993).

SALAT Levente (sz. 1957). A kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem rektor helyetese és Politikatudományi Karának előadótanára, a filozófia doktora. Társalapítója és ügyvezető elnöke az Etnokulturális Kisebbségek Forrásközpontjának. 1990-1994 között a *Korunk* folyóiratnak volt szerkesztője, majd főszerkesztő-helyettese. 1990-1999 között a romániai Soros Alapítvány kolozsvári fiókjának volt az ügyvezetője. Fontosabb publikációk: *Filippika az idő ellen* (esszék, tanulmányok), 1996; *Etnopolitika – a konfliktustól a méltányosságig. Az autentikus kisebbségi lét normatív alapjai*, (2001); *Multiculturalismul liberal* (az Etnopolitika — a konfliktustól a méltányosságig c. kötet átdolgozott román változata), 2001. Lucian Nastasă-val közösen szerkesztette a 2000-ben a románul és angolul közreadott *Etnikumközi kapcsolatok a posztkommunista Romániában* c. gyűjteményes kötetet.

Gheorghe SĂSĂRMAN (sz. 1941), az elméleti műépítészet doktora, író, ujságíró, informatikus. Tanulmányait a bukaresti Műépítészeti Intézetben végezte. Számos cikket, tanulmányt közölt különböző román, német, francia, olasz, japán, lengyel és magyar szakfolyóiratban. Kötetei: *Oracolul* [Az orákolum] (1968), *Cuadratura cercului* [A kör négyszögesítése] (1975), *Himera* [A kiméra] (1978), *Funcţiune, spaţiu, arhitectură* [Funkció, tér, architektúra] (1979), *Cupa de cucută* [A méreg pohár] (1994). A Román Irószövetség és a müncheni Román-Német Irószövetség tagja. 1963-ban elnyerte a legjobb Sci-fi Novella Nemzetközi Díját, 1980-ban pedig a legjobb novelláért járó Europa Díjat.

https://biblioteca-digitala.ro

SZERENCSÉS Zsuzsanna (sz. 1953), szabadúszó ujságíró, a Szabad Európa Rádió, a Dánász, Grázsdánszkij liszt, Vojvodiná, Algemeen Dagblad napilapok, a Nezavisznij, Vrémé, Reporter hetilapok, az AIM és az Institute for War and Peace Report ügynökségek munkatársa. Számos politikai cikk szerzője.

SZOKOLY Elek (sz. 1939) közíró, a kolozsvári Babeş-Bolyai Egyetem filozófia szakán szerzett diplomát. A '89-es változásokig, mint volt politikai fogoly, volt építőtelepi munkás, gyári munkás, színházi világosító. 1990 után a *Gazeta de Mureş* c. hetilap szerkesztője és tárcaírója, majd az *Altera* c. folyóirat alapító társkiadója, szerkesztője, a Pro Europa Liga Interkulturális Központjának és a Pro Europa Kiadó igazgatója, majd a Pro Europa Liga ügyvezető igazgatója. Cikkei, tanulmányai és esszéi jelentek meg, úgy magyarul mint románul, különböző hazai lapokban, valamint a *Revenirea în Europa* [Visszatérés Európába] (Adrian Marino szerk.) és a *Problema Transilvană* [Az erdélyi kérdés] (Gabriel Andreescu és Molnár Gusztáv szerk.) gyűjteményes kötetekben. A Pro Europa Liga alapító tagja, valamint a Magyar Újságírók Romániai Egyesületének, az Asociaţia Ziariştilor Români és a Comitetul Helsinki Român tagja.

Traian ŞTEF (sz. 1954). Egyetemei tanulmányait a kolozsvári egyetem román-francia szakán végezte 1979-ben. Tanulmányai idején az *Echinox* folyóirat szerkesztője volt. 1990-től a *Familia* folyóirat szerkesztője. A Polgári Szövetség és a Polgári Szövetség Pártjának alapítótagja, négy éven keresztül megyei tanácsos. A Román Írószövetség és a Hivatásos Román Írók Szövetségének (ASPRO) tagja. Kötetei: *Călătoria de ucenic* [Inas-utazás], *Femeia în Roz* [Asszony rózsaszínben], *Tandreţea dintre noi* [A köztünk lévő gyöngédségről] (versek), *Despre mistificare* [A misztifikációról] (politikai esszék), *Ridicolul* [A nevetséges], *Despre calitatea umană* [Az emberi minőségről] (irodalomesztétikai és összehasonlító-irodalmi esszék), *Leonid Dimov* (irodalomkritika, társszerző).

Cristiana TEOHARI (sz. 1963), geológus, a bukaresti Geológiai Intézet keretében végezte tanulmányait. 1988 és 1990 között a Hargita megyei Balánbányán dolgozott mint geológus mérnök. Jelenleg egy nemkormányzati szervezetben a személyzet-felkészítés és a munkatársakkal való kapcsolattartás felelőse.

VARGA Attila (sz. 1963), jogász, a kolozsvári Babeş-Bolyai Egyetem Jogi Karán végzett, jelenleg a Bukaresti Egyetem Jogi Fakultásán alkotmány jogból doktorál. A Politikatudományi és Közigazgatási Kar szatmárnémeti Közigazgatási Kollégiumának társult előadótanára. 1990 óta RMDSZ képviselő. 1990 és 1998 között a Közigazgatás, területrendezés és a környezeti egyensúly bizottságában, 1988 óta pedig az Emberjogi, felekezeti és nemzeti kisebbségi bizottságban tevékenykedik.

VÉGEL László (sz. 1941) regény-, dráma- és esszéíró. 1971-1980 között az újvidéki *Magyar Szó, Kilátó* című kulturális mellékletének szerkesztője. 1987-1989 között a zágrábi *Prolog* szerkesztőbizottsági tagja. 1980-1992 között az Újvidéki Televízió dramaturgja, majd 1993-tól a jugoszláviai Nyílt Társadalomért Alapítvány újvidéki irodavezetője. Művei: *Egy makró emlékiratai* (1969), *A szenvedélyek tanfolyama* (regény, 1969), *Szitkozódunk, de szemünkből könnyek hullanak* (elbeszélések, 1969), *A vers kihívása* (esszék, 1975), *Áttüntetések* (regény, 1984), *Ábrahám kése* (színházi esszék, 1988), *Judit* (drámák, 1989), *Lemondás és megmaradás* (1992), *Újvidéki trilógia* (regények, 1993), *Wittgenstein szövőszéke* (esszénapló, 1995), *A nagy Közép-kelet-európai Lakoma bevonul a Pikareszk regénybe* (1998), *Peremvidéki élet* (esszék, 2000), *Exterritórium* (esszéregény, 2000).

https://biblioteca-digitala.ro

Daniel VIGHI (sz. 1956) író, újságíró. 1980-ban a Temesvári Egyetem, Filológia Karán szerzett diplomát. 1990-től az *Orizont* folyóirat szerkesztője, a Temesvári Egyetem Filológia karának adjunktusa. 1997-ben doktorált a két világháború közötti román irodalomból. A Temesvári Kiáltvány társszerzője, a Temesvár Társaság, a Polgári Szövetség és a Polgári Szövetség Pártjának alapító tagja. Az *Orizont, Studii de literatură română şi comparată, Ariergarda, Dilema, Cuvîntul, Vatra* folyóiratok szerkesztőségi tagja. Önálló kötetei: *Rusalii '51. Fragmente din deportarea în Bărăgan* [Pünkösd 51. Részletek a baragáni kitelepítéskből] (1994), *Istorie şi masonerie* [Történelem és szabadkőművesség] (1995), *Valahia de mucava* [Papírmasé Oláhország] (1996), *Deportarea în Bărăgan. Destine–documente–reportaje* [A baragáni kitelepítés. Sorsok–dokumentumok–riportok](1996), *Decembrie, ora 10* [December 10 órakor] (1997), *Între hanger şi sofa. Literatura în epoca veche românească* [Handzsár és pamlag között. Az irodalom a régi román korban] (1998), *Insula de vară* [Nyári sziget] (1999), *Sorin Titel. Monografie critică* (2000). Díjak: a Román Írószövetség debüt-díja, az Írók Egyesületének díja, az ASPRO díja, a Familia folyóirat díja stb.

VISKY András (sz. 1957) író, dramaturg, a kolozsvári a Babeş-Bolyai Tudományegyetem Bölcsészet-tudományok Kara, Színházművészeti Tanszékének tanára, a Román Írók Szövetségének, a Magyar Írók Szövetségének, a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság tagja, a Fiatal Írók József Attila Körének tiszteletbeli tagja, számos irodalmi díj nyertese: IRAT ALAP Díj (1993), Poesis díj (1993), Európa 1968 díj (1993), Soros díj (1999), Látó díj (1991, 1993, 2000), Salvatore Quasimodo különdíj (2001), Károli Gáspár díj (2002), Szép Ernő díj (2003). Főbb munkái: *Partraszállás* (1982), *Fotóiskola haladóknak* (1988), *Hóbagoly* (1992), *Hamlet elindul* (1996), *Reggeli csendesség* (1996), *Goblen* (1998), *Romániai magyar négykezesek* (társszerző, 1998), *Aranylevél* (1999), *Betlehemi éjszaka* (2001), *Írni és (nem) rendezni* (2002), *Fals tratat de convieţuire* [Áltraktátum az együttélésről] (társszerző Daniel Vighivel és Alexandru Vladdal, 2002).

Alexandru VLAD (sz. 1950), író, a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem román-angol szakán végezte tanulmányait. A Vatra folyóirat szerkesztője. Kötetei: *Aripa grifonului* [A griffmadár szárnya] (1980), *Drumul spre Polul Sud* [Út a Déli Sark felé] (1985), *Frigul verii* [A nyár hidege] (1985), *Atena, Atena* [Athén, Athén] (1993). Fordításai közül: Joseph Conrad, *Sub ochii Occidentului*, W.H.Hudson, *Palatele verzi*. Számos publicisztikai írást közölt 1990 és 2000 között szinte valamennyi irodalmi lapban, valamint központi és helyi napilapokban. 1980-ban a Román Írószövetség debut-díját, 1995-ben a Radu Enescu díjat kapta meg.

VOGEL Sándor (sz. 1940), történész, a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem történelem szakán szerzett oklevelet, jelenleg a budapesti Teleki László Intézet főmunkatársa. Kutatási területe: a nemzeti kisebbségi kérdés, Magyarország szomszédsági viszonyai, Erdély története. Számos magyar, német, angol és svéd szakfolyóiratban megjelent történelmi cikk és tanulmány szerzője, melyek között: *Az Európai Únió és a nemzeti kisebbségek* (1999), *Európai kisebbségvédelem – erdélyi nemzetiségpolitikák* (2001), *Magyarország európai integrációja és a határon túli magyar kisebbségek* (2001), *Eigen- Fremdwahrnemungen in Ungarn und Rumänien. Die bedeutensten Fragen des Bilateralen Beziehungen* (2002), *Transylvania: Myth and Reality. Changing Awareness of Transylvanian Identity* (1995), *The Old-New Problems of the Hungarian Minorities in Central-Europe* (1997).

https://biblioteca-digitala.ro

A Provinciában 2000-2002 között megjelent cikkek jegyzéke

1. sz. 2000. április

Szerkesztőbizottság: Mit akarunk
Molnár Gusztáv: „Premodern" provincia
Caius Dobrescu: Politikai megoldás-e az alkoholmentes sör?
Bakk Miklós: A szétfejlődés logikája
Mircea Boari: Egyszerű igazságok a nacionalizmusról
Sabina Fati: A különbözőség és tudatosítása
Al. Cistelecan: A tífuszball és a hely szelleme
Daniel Vighi: Tájkép vonattal
Hadházy Zsuzsa: Régió – házi használatra
Traian Ştef: A mi provinciánk
Molnár Gusztáv: Választási geográfia – 21 tételben
Molnár Gusztáv: Romániai választási geográfia. Adatok
Marius Lazăr: Erdélyi „szubjektivizmusok" az utópiától a tudományig
Szokoly Elek: Marosvásárhely, 1990. március – etnikumközi konfliktus?
Mircea Suhăreanu: Szeparatizmust jelentene az autonómia?
Ágoston Vilmos: Az erdélyi kettőstudat
Gabriel Andreescu: Nemzeti kisebbségek – lehetséges taktika
Ágoston Hugó: Bukarest mint provincia

2. sz. 2000. május

Daniel Barbu: Állampolgárság és nemzetállam
Al. Cistelecan: Románia — Európa Vaslui megyéje
Bakk Miklós: Elodázott modell-viták
Ovidiu Pecican: Hogyan reformáltuk meg a román államot
Alexandru Zub: A decentralizáció imperatívusza
Ioan Buduca: Föderalizálás vagy területi újjászervezés
Sabina Fati: A centralista hagyomány
Gabriel Andreescu: Két tűz között a polgári nacionalizmus

https://biblioteca-digitala.ro

Caius Dobrescu: A közös keresés útján
Molnár Gusztáv: Polgári regionalizmus (1.)
*** Részletek Dr. Romul Boilă tanulmányából – alkotmánytervezet és indoklás
Mihai Fusu: Besszarábia a föderalizmust választja
Joschka Fischer: Az európai föderáció
Végel László: Vajdasági retro és szkepticizmus
Kolumbán Gábor: Az önkormányzatok és a régiók Európája (1.)
Dr. Dejan Janča: Szerbia regionális szerkezeti átalakítása
Daniel Vighi: Iorga Lincolnja avagy ki az úr a házban
Ágoston Hugó: Bukarest mint provincia

3. sz. 2000. június

Al. Cistelecan: Szónoklatok Erdélyért
Bakk Miklós: Szavazói magatartás, választói jövőkép
Gabriel Andreescu: A helyhatósági választások és egy másféle politikai játék meghatározása
Sabina Fati: A kártya még a hatalom kezében van
Molnár Gusztáv: A megyei tanácsi listákra leadott 2000. június 4-i szavazatok regionális megoszlása
Hadházy Zsuzsa: Kolozsvár – a hit és a kétely dilemmája
Marius Cosmeanu: Mi, belgák is?
Ovidiu Pecican: A tetők alatti Kolozsvár
Mircea Boari: Az állam reformja vagy az állam visszaszorítása
Renate Weber: Nacionalizmus, centralizmus és polgári magatartásmód
Molnár Gusztáv: Polgári regionalizmus (2.)
Caius Dobrescu: Mi módon és kivel szemben?
Daniel Vighi: Amikor monász lesz a másság
Antonela Capelle-Pogăcean: A romániai magyar kisebbség új önmeghatározásai 1989 után
Kántor Zoltán: Az önmeghatározás és önszerveződés néhány elméleti kérdése
Demény Péter: Miccsek és meccsek
Kolumbán Gábor: Az önkormányzatok és régiók Európája (2.)
Ágoston Hugó: Bukrest mint provincia

Nr. 4. august 2000

A Provincia körkérdése az erdélyi irodalomról
Al. Cistelecan: Erdély irodalma és irodalmai

https://biblioteca-digitala.ro

Ágoston Vilmos: A kisajátított tér
Demény Péter: Kacagj velem!
Ioan Muşlea: Szellem és irodalom
Eginald Schlattner: Az idegen felebarát
Szilágyi Júlia: A „szó erdélyies fényűzése"?
Daniel Vighi: A történelem lényegét kell megragadni
Joachim Wittstock: Ahol a szimbolika rejtélyei kezdődnek
Láng Zsolt: Vannak-e? Vannak-e? Van-e?
Vida Gábor: Joyce-nak való munka
Selyem Zsuzsa: Van a világon egy hely: Erdély
Balázs Imre József: Hányas cipőt visel az erdélyi magyar irodalom?
Cornel Moraru: Egyelőre erdélyi irodalmakról beszélünk
Livius Ciocârlie: A nyilvánvaló válasz
Traian Ştef: Az erdélyiek irodalma
William Totok: Tartalom nélküli forma?
Ovidiu Pecican: A levegő körös-körül
Dávid Gyula: Regionális tendenciák, regionális irodalmak
Kovács András Ferenc: Ó, Trenszi, Trenszi, Trenszi!
Constantin Noica: Erdély és a román szellemiség
Mircea Zaciu: Erdély jelentései a román irodalomban
Kuncz Aladár: Erdély az én hazám
Kós Károly: Erdély 1848-1918
Makkai Sándor: Magunk revíziója
Cs. Gyímesi Éva: Helyzet és helyzettudat
Molnár Gusztáv: Oximoron

5. sz. 2000. szeptember

Gabriel Andreescu: Az ortodox nacionalizmuson a sor
Molnár Gusztáv: Közép-Európa a föderalizmus és a katasztrófa között
Daniel Barbu: Szubszidiaritás, keresztény demokrácia és ortodoxia
Ştefan Borbély: Talajvizek vegyüléke
Egyed Péter: Hogyan jelzősíthető az irodalom?
Iustin Panţa: Maradandót alkotni
Borcsa János: Irodalmat kellene művelni
Carmen Elisabeth Puchianu: Még húsz szerző van
Ion Moldovan: Tanárunk, Mircea Zaciu...

https://biblioteca-digitala.ro

Sántha Attila: Arról, ami nincs: erdélyi irodalom
Udo Peter Wagner: Homo Transilvanus
Papp Sándor Zsigmond: A bérelhető ketrec szigora
Daniel Vighi: Az építéstől a leépítésig és vissza
Székely István: Az RMDSZ két választás között
*** Új public space megteremtéséről van szó (beszélgetés Molnár Gusztávval)
Marius Cosmeanu: Posztkommunisták, tépelődők és demokraták
Hajdú Farkas Zoltán: Etnikai sztereotípiák avagy miért tűntek el Németországból a jugoszláv munkások

6. sz. 2000. október

Molnár Gusztáv: A konszociációs demokrácia esélyei Erdélyben
Gabriel Andreescu: Az Anastasia Alapítvány felhívása
Kántor Zoltán: Polgári nacionalizmus?
Salat Levente: A romániai magyarság szellemi helyzete
Tofic Islamov: Levél Petre Romanhoz
Ovidiu Pecican: Transzetnikus párt avagy polgári fórum?
Bakk Miklós: Modellek és alternatívák
Caius Dobrescu: Az „erdélyi irodalom" és a jövő
Daniel Vighi: Bátorság és stagnálás között az európai jövő
Szőke László: Fogytán a türelmem
Al. Cistelecan: Az „erdélyinek lenni" félelme
Traian Ştef: Egy európai gyakorlat
*** Szemtől szemben (Chevènement–Fischer párbeszéd)
Kelemen Attila: Meg fogod bánni
Ágoston Hugó: Bukarest mint provincia

7. sz. 2000. november

Traian Ştef: Az erdélyiek félelmei
Molnár Gusztáv: A románok ideje
Gabriel Andreescu: Az RMDSZ kormányon maradása jelentené a román konszenzuális demokrácia első szakaszát?
Sabina Fati: Az erdélyi regionális párt a PDSR segítsége lenne
Marius Cosmeanu: Még nincs, de máris...
Bakk Miklós: Az eredettől a kezdetig
Caius Dobrescu: Erdély, Románia és Európa

https://biblioteca-digitala.ro

Szokoly Elek: Eppur si muove. Védőbeszéd a „nem létező" provinciáért
Hajdú Farkas-Zoltán: A nyitott etnikai kalitka, avagy Erdély „eredendő bűne"
Daniel Vighi: A Provincia eszméi vidéken
Végel László: A territorialitás és a nacionalizmus vitája Szerbiában
Hadházy Zsuzsa: Provincia – a sajtó tükrében
Ágoston Hugó: Bukarest mint provincia

8. sz. 2000. december

Daniel Vighi: Egy alternatív politikai konstrukció néhány alapvető kérdése
Sabina Fati: Hogyan lett Iliescu demokratikus megmentő
Traian Ştef: A diverzió és a baloldal radikalizálódása között
Molnár Gusztáv: Minden előlről...
Caius Dobrescu: Miért nem szabad értelmeznünk a legutóbbi választások eredményeit?
Bakk Miklós: Rejtett regionalitás
Ágoston Vilmos: Összefogás Romániáért!
Gabriel Andreescu: Egy pro-európai párt
Marius Cosmeanu: Rolex sed lex
Molnár Gusztáv: A 2000. november 26-i választások utáni parlamenti erőviszonyok, regionális bontásban
Ovidiu Pecican: Provinciális polémiák
Antonela Capelle-Pogăcean: Megjegyzések egy regionális párt létrehozásának kérdéséről
Borbély Zsolt Attila: Összmagyarság és erdélyiség
Vintilă Mihăilescu: A szomszédság szelleme
Hajdú Farkas-Zoltán: Temetés Szebenben
Hadházy Zsuzsa: Lenni vagy menni
Ágoston Hugó: Bukarest mint választás

1-2. sz. 2001. január-február

Molnár Gusztáv: Mi, erdélyiek...
Traian Ştef: Politikai válaszúton
Molnár Gusztáv: A romániai politikai tömörülések regionális megoszlása
Szokoly Elek: Provinciális polémiák és pszeudo-polémiák. Post scriptum
Ovidiu Pecican: Még valakik: román-magyarok és magyar-románok
Harald Roth: Az erdélyi történetírás utópiájáról, avagy állásfoglalás az egyes és többes szám első személlyel szemben
A Provincia körkérdése Erdély történelméről

https://biblioteca-digitala.ro

Ovidiu Pecican: A megértés a döntő, és nem a bizonyítás
K. Lengyel Zsolt: A „totális" mű kritériumai
Sorin Mitu: A képzeletbeli hazák „észak" és „déli" része
Jakó Zsigmond: Akarat és szakmai illetékesség
Camil Mureşanu: Azok a sohasem ártatlan beszélyek
Kristó Gyula: Nem szükséges transzetnikus megközelítés
Lucian Boia: Az egyetlen Erdély történelme
Köpeczi Béla: Röviden...
Alexandru Zub: Jótékony diverzitás
R. Várkonyi Ágnes: Erdély sajátos története
*** *Provincia kerekasztal:* „... egy kissé korai, bár egy kicsit megkésett"
Dániel Károly: Egy lezárt ügy leltára
Papp Sándor Zsigmond: A provincia lehelete
Ştefan Borbély: Egy regionális körkérdés
Ágoston Hugó: Bukarest mint provincia

3. sz. 2001. március

Gabriel Andreescu: A föderatív Európa fogalmáról
Daniel Vighi: A Nemzeti Liberális Párt kongresszusa – elvek és távlatok között
Szegedi Edit: A premodern Kolozsvár
Magyari-Vincze Enikő: A kolozsvári egyetem és az etnikai határvonalak átlépésének esélyei
Szász Alpár Zoltán: A demokrácia modelljei Romániában – esélyek és realitások
Mihaela Grancea: Etnokulturális sztereotípiák a historiográfiában
A Provincia körkérdése Erdély történelméről (folytatás):
Harald Roth: Próbálkozzunk „Erdély kultúrtörténetével"
Csetri Elek: Történetírás és politika
Lucian Nastasă: Erdély történetéért
Pál Judit: Etnocentrikus szemlélet
Ioan Drăgan: Figyelemre méltó megvalósítások
Szász Zoltán: A harmónia terrorja
Daniel Barbu: A történetírás és a nemzeti hovatartozás viszonya
Jakó Klára: Tudomány vagy a politika szolgálata
Ovidiu Ghitta: A kölcsönös bizalmatlanság salakja
Tonk Sándor: Az elemzés hiánya
Demény Lajos: Párbeszédhiány

https://biblioteca-digitala.ro

Cosmin Rusu: A szegregáció fennmarad
Egyed Ákos: A történeti források reális forrásértékének felértékelése
Radu Mîrza: Az erdélyi maják története
Toader Nicoară: Előítéletek nélkül
Doru Radosav: „Pium desiderium"
Ovidiu Pecican: Az erdélyi múlt és a szintéziséhség
Jacques Lévy: Vertikális és horizontális föderalitás
Kelemen Attila: A poszt-posztmodernek
Al. Cistelecan: Két „kulturális" fabula
Ágoston Hugó: Bukarest mint provincia

4. sz. 2001. április

Al. Cistelecan: Provincia minima. Az erdélyiség keresésében
Traian Ştef: A gőg és a frusztráció között
*** „A helyi autonómia kérdése nem kerülhető meg..." (interjú Ráduly Róberttel)
Molnár Gusztáv: Búcsú egy elképzelt hazától
François Bocholier: Az erdélyi történetírás megújulása
Ovidiu Pecican: Értelmiségi pesszimizmus, román pesszimizmus?
Borbély Zsolt Attila: Tévedések tragikomédiája
Kántor Zoltán: A konszociáció Erdélyben. Folyamatok és modellek
Marius Lazăr: Barátokról, a múlt hatalmáról és a visszaállítás „komplexusáról"
Magyari-Vincze Enikő: További elmélkedések az etnikai határvonalak átlépésének esélyeiről
Schöpflin György: Közép-Európa: felemás modernitás?
*** Magyar-román per / pár? / beszéd
*** Egy másik egyesülés: Traian Vuia és 1918
Hamberger Judit: Alkotmánymódosítás Szlovákiában
Ágoston Hugó: Bukarest mint provincia

5. sz. 2001. május

Bakk Miklós: Egy törvény és jövőképei
*** Törvényjavaslat a szomszédos államokban élő magyarokról
Traian Ştef: Magyar igazolvány
Gabriel Andreescu: A határon túli magyarokról szóló törvény
Borbély Zsolt Attila: A státustörvény mint a magyar (re)integráció eszköze
Kántor Zoltán: A státustörvény és a magyar nemzetpolitika
Al. Cistelecan: Magyar törvény román bonyodalmakkal

https://biblioteca-digitala.ro

Molnár Gusztáv: A státustörvény és az erdélyi kontextus
Daniel Vighi: A közéleti elkötelezettség decentralizálása
Ovidiu Pecican: Értelmiségi pesszimizmus, román pesszimizmus? (2.)
Salat Levente: Az európai integráció és a politikatudomány dilemmái
*** Platform Vajdaság Autonóm Tartomány alkotmányos hatáskörének érvényesítéséről, a tartomány jövőbeni alkotmányos berendezésére vonatkozó elvekkel
Vladimir Socor: Voronyin Moldovája
Paul Drumaru: Kisebbségi napló
Ágoston Hugó: Bukarest mint provincia

6-7. sz. 2001. június-július

Smaranda Enache: Regionalizmus és integráció
*** Követendő példa (interjú Frunda Györggyel)
Viorel Coifan: Vajdaság Autonóm Tartomány alkotmányos hatáskörének érvényesítéséről
Varga Attila: A polgárok szuveranitása
Bodó Barna: A területi autonómia és a kisebbségek
Paul Magheru: Az autonómia és a gyámság viszonya
Caius Dobrescu: Regionális törekvések és identitáspolitikák
Bíró Béla: Diszkrimináció és diszkrimináció
Antonela Capelle-Pogăcean: Kétértelmű nemzetek
Szőcs Géza: Kommentárok a nemzetfogalomhoz
Fey László: A többség és a kisebbség kisebbségei
Paul Drumaru: Kisebbségi napló
Ágoston Hugó: Bukarest mint provincia
Gerhard Schröder: Németország Európában
Lionel Jospin: Európa jövője
Sabina Fati: A nemzeti eszme és a föderalizmus Erdélyben a 20. század elején
Marius Cosmeanu: Túl önmagunkon és a rosszon (avagy az elsőként jövő és az utolsónak maradó joga)
Figyelő:
Traian Ştef: Európa egyik provinciájának története
D. V.: Temesvári hírek
O. P.: A Provincia és az irodalmárok központja

https://biblioteca-digitala.ro

8-9. sz. 2001. augusztus-szeptember

Al. Cistelecan: A görög katolicizmus a románoknál

Codruţa Maria Ştirban, Marcel Ştirban: 1948. Előkészítő mozzanatok. Püspökök megfigyelés alatt

Ovidiu Ghitta: Másodrendű katolikusok?

Camil Mureşanu: Lecsendesednek-e majd a vizek?...

Adrian Popescu: Azonosság és egyetemesség

Visky András: A különbözés kora. (Rezignált levél kereszténységhez a nacionalizmusról)

Daniel Vighi: A volt Szekuritáté politikája 1990-ben (1.)

Figyelő:

Traian Ştef: Az elégedetlen politikai Erdély

H. Zs.: Hit és kultúra

B. M.: Az állampolgárság átalakulása

O. P.: Újdonságok

Tiberiu Fărcaş: A Polis, avagy az átmenet a politológiai szaklapok terén

Schöpflin György: Délkelet-Európa fogalmának meghatározása

Ovidiu Pecican: A földi határok Európái

Bakk Miklós: Az alkotmányreform esélyei

Hamberger Judit: A cseh eurorealizmus nyilatkozata

Bohumil Dolezal: A Cseh Köztársaság az Európai Unió ajtaja előtt

Paul Drumaru: Kisebbségi napló

Ágoston Hugó: Bukarest mint provincia

10. sz. 2001. október

Traian Ştef: Erdélyi párt?

*** *A Provincia szerkesztőbizottsága:* Tisztelt Miniszterelnök Úr!

*** Tiltakozás

*** „Itt él a legtöbb euroszerb..." (interjú Nenad Čanakkal)

Adrian Docea: Egy regionális pártért

Ion Solacolu: Levél a föderalizmusról

Alexandru Seres: Hátrányos helyzetűek

Bakk Miklós: Nyelvi jogok és a hegemónia szelleme

Steliu Lambru: Politikai tervek egy román föderáció létrehozására

Pozsony Ferenc: A moldvai csángók identitásáról

Otilia Hedeşan: A timokiak (1.)

https://biblioteca-digitala.ro

Ovidiu Pecican: A földi határok Európái (2.)
Ana Luduşan: Egy törvény perverz hatásai
Daniel Vighi: A volt Szekuritáté politikája 1990-ben (2.)
Alexandru Vlad: A kulcs
Franz Metz: Az Éhségvonat
Visky András: Történetek a személytelen névmásról
Molnár Gusztáv: Civilizációk összecsapása, civilizációk csődje...
Caius Dobrescu: A decentralizálás mint biztonságpolitika

11. sz. 2001. november

Molnár Gusztáv: Különös transzilvanizmus
Cristiana Teohari: Levél Délről
Sabin Gherman: Levél a Provinciához
Marius Cosmeanu: Levél Sabin Ghermanhoz
Traian Ştef: Válasz Sabin Gherman levelére
Szokoly Elek: A Provincia – palló a barikádok felett
Vladimir Socor: Bukarest és Chişinău nem viszálykodhat
Alexandru Seres: Mi, ők. Én?
*** Párbeszéd Skopjéban (interjú Branko Geroskival)
*** Keretegyezmény
Figyelő:
Caius Dobrescu: Replika
Octavian Eşanu: Művészi próféciák
John Cage: Mások is gondolkodnak
Antik Sándor: Eurázsia-bot
Kelemen Attila: www.gordian.ro Nem hivatalos román-magyar párbeszédoldal
Virgil Bercea: A Rómával Egyesült Román Görög Katolikus Egyház hivatása és perspektívái
Gheorghe Gorun: A történelem vállalása Romániában
Hadházy Zsuzsa: Egy lépés előre, kettő hátra
Ovidiu Pecican: Katolikus románok, a pápa és Nagy Lajos
Otilia Hedeşan: A timokiak (2.)
Kántor Zoltán: Az identitás kapcsán
Paul Drumaru: Transzlandi levelek
Ágoston Hugó: Bukarest mint provincia

https://biblioteca-digitala.ro

12. sz. 2001. december

Al. Cistelecan: Szerelmes csinnadratták erdélyieknek
Traian Ştef: „Felhasznált" román értelmiségiek
Alexandru Seres: A föderalizálás utópiája és az identitásválságok
Daniel Vighi: Az államellenes összeesküvés mítosza
Molnár Gusztáv: A modernitás csapdája, avagy a termékeny és a terméketlen káosz
Ion Simuţ: Hét kérdés, amely új elveket szülhet a román-magyar kapcsolatokban
Caius Dobrescu: Délkelet-Európa átfogalmazása (1.)
*** Jelentés a nemzeti kisebbségek számára az anyaállamok által biztosított kedvezményes bánásmódról
Bakk Miklós: Velencei rajzolatok (1.)
Renate Weber: A kisebbségek védelme az európai normák szempontjából
Kántor Zoltán: A státustörvény és a Velencei Bizottság: reflexiók a kisebbségvédelemre
Visky András: Har-Kov-kommentárok
Nicolae Drăguşin: A türelmetlenség eltűrése, avagy hogyan válhat Románia Afganisztánná
Cristina Gheorghe: Én kikhez tartozom?
Antik Sándor: Ready-made Kolozsvár főterén
*** Autonómia és néhány szitok (párbeszéd Nenad Čanak és Kasza József között)
Paul Drumaru: Transzlandi levelek
Ágoston Hugó: Bukarest mint provincia

1. sz. 2002. január

*** Memorandum Románia regionális felépítéséért
Bakk Miklós: Lélek és terv
Alexandru Vlad: Rettegés a föderalizmustól
Ovidiu Pecican: Hogyan takarítják el a havat
Daniel Vighi: Memorandum – a történelemtől a pszichológiáig
Traian Ştef: A feltételes reflexek és a szabad gondolkodás vitája
Marius Cosmeanu: Home alone
Szokoly Elek: A király meztelen... de nem számít
Figyelő: A Provincia díjai
*** Idézetek és mormogások
*** Mit mond a politikai „elit"
*** Mit mondanak a járókelők és az újságolvasók
*** Mit mond a pártsajtó
*** Mit mondanak a független kommentátorok
*** A vita újrakezdődik

https://biblioteca-digitala.ro

*** *Provincia-kerekasztal:* „...milyen Erdélyt akarunk...?"
Caius Dobrescu: Délkelet-Európa újrafogalmazása (2.)
Molnár Gusztáv: A neokaroling Európa
Ágoston Hugó: Bukarest mint provincia

Nr. 2. februarie 2002

Ovidiu Pecican: Nyílt levél Ion Iliescu úrnak, Románia elnökének
*** Iliescu és a nép!
Gabriel Andreescu: A Szociáldemokrata Párt és az RMDSZ megállapodása
Bakk Miklós: RMDSZ és PSD: csapdalogikák
Hadházy Zsuzsa: Kutya-titok
Csoma Botond: Regionalizmus versus centralizáció
Tófalvi Zoltán: A Memorandum-vita előzményei
Traian Ştef: Az olasz regionalizmus
Cristiana Teohari: Mit nem kell és mit kell tenni?
Demény Péter: Levél a memorandistákhoz
Sorin Cucerai: Miképp lehetséges a minimális állam?
Sabina Fati: Megváltoztatható-e Délkelet-Európa, vagy sem?
*** „Az Unióban a fejlődni akarás uralkodik" (interjú Valéry Giscard d'Estaingnyel)
Antonio Soda, Vincenzo Cerulli Irelli: A versenyképes demokrácia
*** Az olasz alkotmány
*** Románia alkotmánya
Vogel Sándor: A szász autonómia Erdélyben
Johannes Althusius: A tartomány
Alexandru Vlad: Faharang
Cristina Gheorghe: A nem alkalmazkodás joga
Paul Drumaru: Transzlandi levelek
Ágoston Hugó: Bukarest mint provincia

3-4. sz. 2002. március-április

Visky András: Kié Erdély?
Gheorghe Săsărman: Föderalizmus és regionalizálás
Molnár Gusztáv: A „nemzet" és az „ország"
Hermann Fabini: A hatalom arroganciája
Traian Ştef: Decentralizáció *reductio ad absurdum* módra
Kántor Zoltán: A Memorandum, a nemzet és az állam

https://biblioteca-digitala.ro

Daniel Vighi: A regionalitás meghatározásainak kérdésköre
Hajdú Farkas-Zoltán: Reggeli dilemma
Ovidiu Pecican: Az államról semmi új
Figyelő:
Bakk Miklós: Az átfogalmazandó tradíció
Hamberger Judit: Megoldhatók-e a szlovák belpolitikai feszültségek felhívás útján?
Cristiana Teohari: Palló a tudatlanság felett
Simona Avram: Memento mori
Hadházy Zsuzsa: Erdély nemcsak a románoké...
*** „Az embernek vállalnia kell a saját álláspontját" (párbeszéd Claude Karnoouh és Molnár Gusztáv között)
Al. Cistelecan: A párbeszéd erkölcséről
Bányai Péter: Pletykaözön és besúgóbotrány
Paul Drumaru: Transzlandi levelek
Ágoston Hugó: Bukarest mint provincia

5. sz. 2002. május

Sabina Fati: A liberálisok, a regionalizmus és az Erdélyért való versengés
*** Európába vezető régiók (Bogdán Tibor interjúja Păun Ion Otimannal)
*** Románia közigazgatási decentralizációja (a PNL álláspontja)
Bakk Miklós: „Két világ határán..."
Traian Ştef: Az alkotmány felülvizsgálata és a regionalizmus
Daniel Vighi: Megjegyzések és zárójelek. Balázsfalva
Csoma Botond: Egy vitatott könyv
Cristina Gheorghe: Egy bizonyosfajta Európa
Figyelő:
M. G.: A svájci modell
*** „Románia föderalizálását javasolom" (interjú Petru Dumitriuval)
O. P.: Mi újság a provinciával...
Ana Luduşan: A nemzeti függetlenség, a vallási felsőbbrendűség és az új európai konstrukció
Antik Sándor: A plakát mögött ... a feltámadás ígérete
Sipos Géza: Az állam, a fejfedő és a választások
Daniel J. Elazar: Althusius átfogó elképzelése a szövetségi államközösségről
Johannes Althusius: A politikai szuverenitás
Mihai Lucaciu: Tony Blair szemben a „reakcióval"

https://biblioteca-digitala.ro

Ana Luduşan: Ausztráliai napló
Kelemen Attila: Az unalom kapcsán
Paul Drumaru: Transzlandi levelek
Ágoston Hugó: Bukarest mint provincia

6-7. sz. 2002. június-július

Molnár Gusztáv: A svájci modelltől az erdélyi modellig – via Bukarest
Dorin Petrişor: Csak Cluj, Kolozsvár nélkül
Traian Ştef: Erdély és a korrupció
Gheorghe Săsărman: A nacionalizmus – avagy ki szelet vet
Al. Cistelecan: Egy ember élete, ahogy az volt: Alexandru Todea bíboros
Radu Sergiu Ruba: Az utolsó bástya
Cristina Gheorghe: Menekülés a jelenből
*** *Provincia-kerekasztal:* „Milyen régiót akarunk?" (2.)
Mihai Lucaciu: Az állam piramisa
Figyelő:
Hadházy Zsuzsa: Fogoly vagyok? Fogoly vagyok.
Ovidiu Pecican: Subler és zongora
Murányi Sándor Olivér: Odüsszeusz erdélyi utazásai
*** A szász ember ára (Ovidiu Pecican interjúja Konrad Gündisch-sel)
Egry Gábor: Erdélyi szászok: autonómia nélkül
Szokoly Elek: A Bolyai Líceum esete
*** A Moldovai Köztársaság föderalizásának terve
Végel László: Multikulturális régiók: a 20. század adóssága
Ágoston Hugó: Bukarest mint provincia
Paul Drumaru: Transzlandi levelek

8-9. sz. 2002. augusztus-szeptember

Traian Ştef: Egy fej fokhagyma
Hadházy Zsuzsa: Az önkormányzat nevében – ámen
Marius Cosmeanu: Egy helyzet metamorfózisa
Cristina Gheorghe: (Megint) jönnek az amerikaiak
Varga Attila: A román alkotmány módosításának főbb tételei
Ana Luduşan: A jövő világfaluja
Molnár Gusztáv: A különleges demokráciákról avagy a tartalommal rendelkező formák
Ovidiu Pecican: Althusiusi elmélkedések

https://biblioteca-digitala.ro

Szilágyi-Gál Mihály: Szó vagy tett? Tíz év a magyarországi gyűlöletbeszédből
Visky András: Megérkezés a 21. századba
Szerencsés Zsuzsanna: Decentralizáció és autonómia a „posztmilosevicsi" Szerbiában
*** *Az Egyesült Nemzetek Ideiglenes Koszovói Igazgatási Missziója:* Az ideiglenes önkormányzat alkotmányos kerete
Carlos Corral Salvador s.j.: A katolikus egyház és Európa viszonya
Paul Drumaru: Transzlandi levelek
Ágoston Hugó: Bukarest mint provincia

Virtuális szám 2002. december – 2003. január

*** A Provincia Csoport nyilatkozata (munkaszöveg)
Ovidiu Pecican: A regionalizálás esélyei
Ana Luduşan: A regionalizmus és éneklő madarai
Bakk Miklós, Horváth Andor, Salat Levente: Az RMDSZ 2003-ban – útkeresés integrációs határpontokon
Szokoly Elek: A státustörvényen túl
Paul Drumaru: Transzlandi levelek
Ágoston Hugó: Bukarest mint provincia
*** A Provincia Csoport 2003 január 31.-i nyilatkozata

https://biblioteca-digitala.ro

Tartalom

Memorandum Románia regionális felépítéséért 5

1. sz. 2002. január

Bakk Miklós: Lélek és terv 7
Ovidiu Pecican: Hogyan takarítják el a havat 10
Daniel Vighi: Memorandum – a történelemtől a pszichológiáig 14
Alexandru Vlad: Rettegés a föderalizmustól 17
Traian Ştef: A feltételes reflexek és a szabad gondolkodás vitája 19
Marius Cosmeanu: Home alone 23
*** *Provincia-kerekasztal:* „...milyen Erdélyt akarunk...?" 26
*** A Provincia díjai 45
Szokoly Elek: A király meztelen ... de nem számít 46
Molnár Gusztáv: A neokaroling Európa 53

2. sz. 2002. február

Ovidiu Pecican: Nyílt levél Ion Iliescu úrnak, Románia elnökének 62
Gabriel Andreescu: A Szociáldemokrata Párt és az RMDSZ megállapodása 64
Bakk Miklós: RMDSZ és PSD: csapdalogikák 66
Csoma Botond: Regionalizmus versus centralizáció 68
Traian Ştef: Az olasz regionalizmus 70
Antonio Soda, Vincenzo Cerulli Irelli: A versenyképes demokrácia 73
Sabina Fati: Megváltoztatható-e Délkelet-Európa? 79
Sorin Cucerai: Miképp lehetséges a minimális állam? 84
Vogel Sándor: A szász autonómia Erdélyben 89
Cristina Gheorghe: A nem alkalmazkodás joga 99
Paul Drumaru: Transzlandi levelek 101
Ágoston Hugó: Bukarest mint provincia 103

https://biblioteca-digitala.ro

3-4. sz. 2002. március-április

Gheorghe Săsărman: Föderalizmus és regionalizálás 106
Molnár Gusztáv: A „nemzet" és az „ország" 109
Traian Ştef: Decentralizáció *reductio ad absurdum* módra 114
Hermann Fabini: A hatalom arroganciája 116
Daniel Vighi: A regionalitás megharátozásainak kérdésköre 119
Kántor Zoltán: A *Memorandum*, a nemzet és az állam 122
Ovidiu Pecican: Az államról semmi új 125
Al. Cistelecan: A párbeszéd erkölcséről 128
Hajdú Farkas-Zoltán: Reggeli dilemma 133
Visky András: Kié Erdély? 137
Bakk Miklós: Az átfogalmazandó tradíció 141
Hadházy Zsuzsa: Erdély nemcsak a románoké... 143
Cristiana Teohari: Palló a tudatlanság felett 144

5. sz. 2002. május

Sabina Fati: A liberálisok, a regionalizmus és az Erdélyért való versengés 147
*** Európába vezető régiók (interjú Păun Ion Otimannal) 150
*** Románia közigazgatási decentralizációja (a PNL álláspontja) 156
Traian Ştef: Az alkotmány felülvizsgálata és a regionalizmus 158
Daniel J. Elazar: Althusius átfogó elképzelése a szövetségi államközösségről . 160
M. G.: A svájci modell 167
*** „Románia föderalizálását javasolom" (interjú Petru Dumitriuval) 167
Bakk Miklós: „Két világ határán..." 170
Daniel Vighi: Megjegyzések és zárójelek. Balázsfalva 175
Ana Luduşan: A nemzeti függetlenség, a vallási felsőbbrendűség és az új európai konstrukció 177
Csoma Botond: Egy vitatott könyv 179
Mihai Lucaciu: Tony Blair szemben a „reakcióval" 187
Cristina Gheorghe: Egy bizonyosfajta Európa 192
Paul Drumaru: Transzlandi levelek 194
Ágoston Hugó: Bukarest mint provincia 196

6-7. sz. 2002. június-július

Molnár Gusztáv: A svájci modelltől az erdélyi modellig – via Bukarest 199
Traian Ştef: Erdély és a korrupció 202

https://biblioteca-digitala.ro

Gheorghe Săsărman: A nacionalizmus – avagy ki szelet vet 204
Dorin Petrişor: Csak Cluj, Kolozsvár nélkül 208
Al. Cistelecan: Egy ember élete, ahogy az volt: Alexandru Todea bíboros 210
Radu Sergiu Ruba: Az utolsó bástya 215
Mihai Lucaciu: Az állam piramisa 219
*** A szász ember ára (interjú Konrad Gündisch-sel) 221
Egry Gábor: Erdélyi szászok: autonómia nélkül 226
Végel László: Multikulturális régiók: a 20. század adóssága 234
Szokoly Elek: A Bolyai Líceum esete 239

8-9. sz. 2002. augusztus-szeptember

Traian Ştef: Egy fej fokhagyma 247
Molnár Gusztáv: A különleges demokráciákról avagy a tartalommal rendelkező formák 250
Ana Luduşan: A jövő világfaluja 259
Varga Attila: A román alkotmány módosításának főbb tételei 262
Ovidiu Pecican: Althusiusi elmélkedések 269
Hadházy Zsuzsa: Az önkormányzat nevében – ámen 272
Marius Cosmeanu: Egy helyzet metamorfózisa 275
Szerencsés Zsuzsanna: Decentralizáció és autonómia a „posztmilosevicsi" Szerbiában 281
Visky András: Megérkezés a 21. századba 287
Paul Drumaru: Transzlandi levelek 292

Virtuális szám 2002. december – 2003. január

*** A Provincia Csoport nyilatkozata (munkaszöveg) 295
Ovidiu Pecican: A regionalizálás esélyei 297
Ana Luduşan: A regionalizmus és éneklő madarai 299
Bakk Miklós, Horváth Andor, Salat Levente: Az RMDSZ 2003-ban – útkeresés integrációs határpontokon 304
Szokoly Elek: A státustörvényen túl 317
Paul Drumaru: Transzlandi levelek 328
Ágoston Hugó: Bukarest mint provincia 330
*** A Provincia Csoport 2003 január 31.-i nyilatkozata ..... 4-ik fedőlap
Utószó helyett 333
Szerzők 340
A Provinciában 2000-2002 között megjelent cikkek jegyzéke 347

https://biblioteca-digitala.ro

MEGRENDELŐLAP

utánvétellel/ a csomag kézhezvételekor

Szerző, Cím	Ár	Pldszám
*** Altera 5 – Etnic. Naţional. Multinaţional	30.000	
*** Altera 6 – Federalism	30.000	
*** Altera 7 – Federalism şi reconciliere	30.000	
*** Altera 8 – Federalism şi devoluţie	30.000	
*** Altera 9 – Regionalism şi regionalizare	30.000	
*** Altera 10 – Regionalism şi/sau descentralizare	30.000	
*** Altera 11 – O Europă a regiunilor	30.000	
*** Altera 12 – Multiculturalism	30.000	
*** Altera 13 – Multiculturalism/Interculturalism	30.000	
*** Altera 14 – Drepturile lingvistice ale omului	45.000	
*** Altera 15 – Drepturi lingvistice. Drepturi fudamentale	82.000	
*** Altera 16 – Universităţi multiculturale	85.000	
*** Altera 17/18 – Culturi minoritare periclitate	100.000	
*** Altera 19 – Regionalizare în Europa Centrală şi de Est	90.000	
*** Altera 20/21 – Integrare europeană şi statutul minorităţilor	110.000	
*** România şi minorităţile. Colecţie de documente	32.000	
Richard Coudenhove-Kalergi: Pan Europa	32.000	
Binder Pál: Az erdélyi fejedelemségek román diplomatái	20.000	
Andrei Roth: Naţionalism sau democratism?	85.000	
Roth Endre: Nacionalizmus vagy demokratizmus?	85.000	
*** Provincia 2000 - antologie	110.000	
*** Provincia 2000 - válogatás	110.000	
*** Provincia 2001 - antologie	110.000	
*** Provincia 2001 - válogatás	110.000	
*** Provincia 2002 - antologie	110.000	
*** Provincia 2002 - válogatás	110.000	

https://biblioteca-digitala.ro

PRO EUROPA könyv postai megrendeléssel

utánvétellel / a csomag kézhezvételekor

Az Ön előnyei: a Kiadó állja a postai költségeket • aktualizált tájékoztatás a kiadványainkról.

Hogyan lehet megrendelni: Jelölje meg az előző oldalon található MEGRENDELŐLAPON az Önt érdeklő címeket • Jelölje meg mindegyik címnél az igényelt példányszámot • Kérjük vegyék figyelembe, hogy a megrendelőlapon található címek és árak a kiadvány nyomdába küldésekor voltak érvényesek • Az aktuális kiadvány- és árlistára vonatkozó információkért hívják a 0265/250182; 250183 telefonszámokat.

Hogyan küldhető el a megrendelés: postán, telefonon, faxon, elektronikus postán

Liga Pro Europa
C. P. 1-154
540049 Târgu-Mureş – România
Tel/Fax: 0265/250182; 250183 Mobil: 0745-507166
Email: office@proeuropa.ro
Internet: www.proeuropa.ro

Az Ön adatai:

Név: _____

Cím: _____

_____

Telefon, fax: _____

E-mail: _____

Aláírás _____ Dátum _____

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Nyilatkozat

Egy évvel a Románia regionális felépítéséért kidolgozott Memorandum nyilvánosságra hozatala után az aláíró Provincia Csoport tagjai kénytelenek megállapítani, hogy:

•Bár a regionalizálás fogalma megszabadult a demonizálástól, a közigazgatási és decentralizálási reformfolyamat beindítása késlekedik, annak ellenére, hogy Románia jelenlegi területi-közigazgatási felosztási rendszere kétségtelenül egy kommunista relikviát képez.

• Mi több, a nemrégiben született javaslat a kormányzók által irányított fejlesztési régiók javára, bizonyítja a politikai akarat hiányát és a megközelítés formalizmusát egy Románia számára lényeges kérdés megoldása terén.

• A javasolt álreform, egyes központosító intézmények létrehozásával párhuzamosan, bizonyítja a a helyhatósági önkormányzatok fölötti kormányzati ellenőrzés fenntartásának szándékát.

Ilyen körülmények között, a Provincia Csoport felhívja a felelős hatóságok figyelmét arra a tényre, hogy a decentralizálási és regionalizálási folyamat igazolatlan késleltetése komoly vesztességeket fog okozni úgy a helyi közösségeknek, mint egész Romániának, mely felkészületlen lesz az Európai Únios regionális fejlesztési alapok befogadására.

Következésképpen, a Provincia Csoport ma Kolozsváron elhatározta, hogy bejelenti a **Románia regionalizálásáért Fórum** megalapítását, e minden személy, csoport és szervezet – akik részt akarnak venni a regionalizálást illető párbeszédben – számára nyitott civiltársadalmi szerkezetet.

A Forum hozzá akar járulni :

• közpolitikák kidolgozásához, melyek hatékony és reális, a jelenlegi struktúrák demokrácia-deficitjének csökkentésére alkalmas decentralizáláshoz vezethessenek;

• a régiók Alkotmányba való foglalásához;

• a régiók gazdasságilag, kulturálisan és történelmileg koherens közigazgatási és politikai entitásokként való meghatározásához;

• a közvetlenül választott törvénykező és végrehajtó szervek által gyakorolható regionális hatáskörök biztosításához.

A Provincia Csoport Románia regionális ujjászervezését a román állam belső szükségszerűségének tekinti.

Kolozsvár, 2003 január 31.-én

A Provincia Csoport

PROVINCIA